නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

ගන්ථාරම්භකථා

ධීරෙහි මග්ගනායෙන, යෙන බුද්ධෙන දෙසිතං;
සිතං ධම්මමිධඤ්ඤාය, ඤායතෙ අමතං පදං.

තං නමිත්වා මහාවීරං, සබ්බඤ්ඤුං ලොකනායකං;
මහාකාරුණිකං සෙට්ඨං, විසුද්ධං සුද්ධිදායකං.

සද්ධම්මඤ්චස්ස පූජෙත්වා, සුද්ධං සන්තමසඞ්ඛතං;
අතක්කාවචරං සුට්ඨු, විභත්තං මධුරං සිවං.

සඞ්ඝස්ස චඤ්ජලිං කත්වා, පුඤ්ඤක්ඛෙත්තස්ස තාදිනො;
සීලසමාධිපඤ්ඤාදි-විසුද්ධගුණජොතිනො.

නමස්සනාදිපුඤ්ඤස්ස, කතස්ස රතනත්තයෙ;
තෙජසාහං පහන්ත්වාන, අන්තරායෙ අසෙසතො.

ලොකනීතිවියත්තස්ස, සත්ථු සද්ධම්මනීතිනො;
සාසනත්ථං පවක්ඛාමි, **සද්දනීති**මනාකුලං.

ආසවක්ඛයලාභෙන, හොති සාසනසම්පදා;
ආසවක්ඛයලාභො ච, සච්චාධිගමහෙතුකො.

සච්චාධිගමනං තඤ්ච, පටිපත්තිස්සිතං මතං;
පටිපත්ති ච සා කාමං, පරියත්තිපරායණා.

පරියත්තාභියුත්තානං, විදිත්වා සද්දලක්ඛණං;
යස්මා න හොති සම්මොහො, අක්ඛරෙසු පදෙසු ච.

යස්මා චාමොහභාවෙන, අක්ඛරෙසු පදෙසු ච;
පාළියත්ථං විජානන්ති, විඤ්ඤූ සුගතසාසනෙ.

පාළියත්ථාවබොධෙන, යොනිසො සත්ථුසාසනෙ;
සප්පඤ්ඤා පටිපජ්ජන්ති, පටිපත්තිමතන්දිකා.

යොනිසො පටිපජ්ජිත්වා, ධම්මං ලොකුත්තරං වරං;
පාපුණන්ති විසුද්ධාය, සීලාදිපටිපත්තියා.

තස්මා තදත්ථිකා සුද්ධං, නයං නිස්සාය විඤ්ඤුනං;
භඤ්ඤමානං මයා **සද්ද-නීතිං** ගණ්හන්තු සාධුකං.

ධාතු ධාතූහි නිප්ඵන්න-රූපානි ච සලක්ඛණො;
සන්ධිනාමාදිභෙදො ච, පදානං තු විභත්ති ච.

පාළිනයාදයොච්චෙව-මෙත්ථ නානප්පකාරතො;
සාසනස්සොපකාරාය, භවිස්සති විභාවනා.

1. සවිකරණාඛ්‍යාතවිභාග

තත්ථ **ධාතූ**ති කෙනට්ඨෙන ධාතු? සකත්ථම්පි ධාරෙතීති ධාතු, අත්ථාතිසයයොගතො පරත්ථම්පි ධාරෙතීති ධාතු, වීසතියා උපසග්ගෙසු යෙන කෙනචි උපසග්ගෙන අත්ථවිසෙසකාරණෙන පටිබද්ධා අත්ථවිසෙසම්පි ධාරෙතීති ධාතු, ‘‘අයං ඉමිස්සා අත්ථො, අයමිතො පච්චයො පරො’’තිආදිනා අනෙකප්පකාරෙන පණ්ඩිතෙහි ධාරියති එසාතිපි ධාතු, විදහන්ති විදූනො එතාය සද්දනිප්ඵත්තිං අයලොහාදිමයං අයලොහාදිධාතූහි වියාතිපි ධාතු. එවං තාව **ධාතුසද්දස්සත්ථො** වෙදිතබ්බො.

ධාතුසද්දො ජිනමතෙ, ඉත්ථිලිඞ්ගත්තනෙ මතො;
සත්ථෙ පුල්ලිඞ්ගභාවස්මිං, කච්චායනමතෙ ද්විසු.

අථ වා ජිනමතෙ ‘‘තතො ගොතමිධාතූනී’’ති එත්ථ **ධාතු**සද්දො ලිඞ්ගවිපල්ලාසෙ වත්තති ‘‘පබ්බතානි වනානි වා’’ති එත්ථ **පබ්බත**සද්දො විය, න පනෙත්ථ වත්තබ්බං ‘‘අට්ඨීවාචකත්තා නපුංසකනිද්දෙසො’’ති අට්ඨීවාචකත්තෙපි ‘‘ධාතුයො’’ති ඉත්ථිලිඞ්ගදස්සනතො. භූවාදයො සද්දා ධාතවො. සෙය්‍යථීදං? භූ ඉ කු කෙ තක්ක තක තකි සුකඉච්චාදයො. ගණතො තෙ අට්ඨවිධා භූවාදිගණො රුධාදිගණො දිවාදිගණො ස්වාදිගණො කියාදිගණො ගහාදිගණො තනාදිගණො චුරාදිගණො චාති. ඉදානි තෙසං විකරණසඤ්ඤිතෙ පච්චයෙ දස්සෙස්සාම. අනෙකවිධා හි පච්චයා නානප්පකාරෙසු නාමනාම කිතනාම සමාසනාම තද්ධිතනාමාඛ්‍යාතෙසු පවත්තනතො. සඞ්ඛෙපතො පන දුවිධාව නාමපච්චයො ආඛ්‍යාතපච්චයො චාති. තත්‍රාපි ආඛ්‍යාතපච්චයා දුවිධා විකරණපච්චයනොවිකරණපච්චයවසෙන. තත්ථ විකරණපච්චයො අකාරාදිසත්තරසවිධො අග්ගහිතග්ගහණෙන පන්නරසවිධො ච. නොවිකරණපච්චයො පන **ඛ ඡ සා**දිනෙකවිධො. යෙ රූපනිප්ඵත්තියා උපකාරකා අත්ථවිසෙසස්ස ජොතකා වා අජොතකා වා ලොපනීයා වා අලොපනීයා වා, තෙ සද්දා පච්චයා.

පටිච්ච කාරණං තං තං, එන්තීති **පච්චයා**ථ වා;
පටිච්ච සද්දනිප්ඵත්ති, ඉතො එතීති පච්චයා.

නාමිකප්පච්චයානං යො, විභාගො ආවි හෙස්සති;
නාමකප්පෙ යතො තස්මා, න තං විත්ථාරයාමසෙ.

යො නොවිකරණානං තු, පච්චයානං විභාගතො;
සො පනාඛ්‍යාතකප්පම්හි, විත්ථාරෙනා’ගමිස්සතීති.

ඉච්චානෙකවිධෙසු පච්චයෙසු ‘‘විකරණපච්චයා නාම ඉමෙ’’ති සල්ලක්ඛෙතබ්බා. කථං? භූවාදිගණතො **අ**පච්චයො හොති කත්තරි, රුධාදිගණතො **අකාරිවණ්ණෙකාරොකාර**පච්චයා හොන්ති කත්තරි, පුබ්බමජ්ඣට්ඨානෙ නිග්ගහීතාගමො ච, දිවාදිගණතො **ය**පච්චයො හොති කත්තරි, ස්වාදිගණතො **ණු ණා උණා**පච්චයා හොන්ති කත්තරි, කියාදිගණතො **නා**පච්චයො හොති කත්තරි, ගහාදිගණතො **ප්ප ණ්හා**පච්චයා හොන්ති කත්තරි, තනාදිගණතො **ඔ යිර**පච්චයා හොන්ති කත්තරි, චුරාදිගණතො **ණෙ ණය**පච්චයා හොන්ති කත්තරි.

අකාරො ච **ඉවණ්ණො** ච, **එ ඔ**කාරා ච **යො** තථා;
ණු ණා උණා ච **නා ප්ප ණ්හා-යිරා ණෙ ණය**පච්චයා.

අග්ගහිතග්ගහණෙන, එවං පන්නරසෙ’රිතා;
විකරණව්හයා එතෙ, පච්චයාති විභාවයෙ.

යෙ එවං නිද්දිට්ඨෙහි විකරණපච්චයෙහි තදඤ්ඤෙහි ච සප්පච්චයා අට්ඨවිධා ධාතුගණා සුත්තන්තෙසු බහුපකාරා, තෙස්වායං **භූවාදිගණො. භූ** සත්තායං, **භූ**ධාතු විජ්ජමානතායං වත්තති. සකම්මිකාකම්මිකාසු ධාතූසු අයං අකම්මිකා ධාතු, න පන ‘‘ධම්මභූතො’’තිආදීසු පත්තිඅත්ථවාචිකා අපරා **භූ**ධාතු විය සකම්මිකා. එසා හි **පරිඅභි**ආදීහි උපසග්ගෙහි යුත්තායෙව සකම්මිකා භවති, න **උප පරා පාතු**ආදීහි උපසග්ගනිපාතෙහි යුත්තාපි. අතො ඉමිස්සා සිද්ධානි රූපානි ද්විධා ඤෙය්‍යානි අකම්මකපදානි සකම්මකපදානි චාති.

සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදනිද්දෙස

තත්‍ර භවති උබ්භවති සමුබ්භවති පභවති පරාභවති සම්භවති විභවති, හොති සම්හොති විහොති පාතුභවති පාතුබ්භවති පාතුහොති, ඉමානි අකම්මකපදානි. එත්ථ **පාතු**ඉති නිපාතො, සො ‘‘ආවිභවති තිරොභවතී’’තිආදීසු **ආවි තිරො**නිපාතා විය **භූ**ධාතුතො නිප්ඵන්නාඛ්‍යාතසද්දස්ස නෙව විසෙසකරො, න ච සකම්මකත්තසාධකො. **උ**ඉච්චාදයො උපසග්ගා, තෙ පන විසෙසකරා, න සකම්මකත්තසාධකා. යෙසමත්ථො කම්මෙන සම්බන්ධනීයො න හොති, තානි

පදානි **අකම්මකානි**. අකම්මකපදානං යථාරහං සකම්මකාකම්මකවසෙන අත්ථො කථෙතබ්බො. පරිභොති පරිභවති, අභිභොති අභිභවති, අධිභොති අධිභවති, අතිභොති අතිභවති, අනුභොති අනුභවති, සමනුභොති සමනුභවති, අභිසම්භොති අභිසම්භවති, ඉමානි සකම්මකපදානි. එත්ථ **පරිඉච්චාදයො** උපසග්ගා, තෙ **භූ**ධාතුතො නිප්ඵන්නාඛ්‍යාතසද්දස්ස විසෙසකරා චෙව සකම්මකත්තසාධකා ච. යෙසමත්ථො කම්මෙන සම්බන්ධනීයො, තානි පදානි **සකම්මකානි**. සකම්මකපදානං සකම්මකවසෙන අත්ථො කථෙතබ්බො, ක්වචි අකම්මකවසෙනපි. එවං සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදානි භවන්ති. උද්දෙසොයං.

තත්‍ර **භවතීති** හොති විජ්ජති පඤ්ඤායති සරූපං ලභති. **උබ්භවතීති** උප්පජ්ජති සරූපං ලභති. **සමුබ්භවතීති** සමුප්පජ්ජති සරූපං ලභති. **පභවතීති** හොති සම්භවති. අථ වා **පභවතීති** යතො කුතොචි සන්දති, න විච්ඡිජ්ජති, අවිච්ඡින්නං හොති, තං තං ඨානං විසරති. **පරාභවතීති** පරාභවො හොති බ්‍යසනං ආපජ්ජති අවුද්ධිං පාපුණාති. **සම්භවතීති** සුට්ඨු භවති වුද්ධිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං ආපජ්ජති. **විභවතීති** උච්ඡිජ්ජති විනස්සති විපජ්ජති, විසෙසතො වා භවති සම්පජ්ජති. **හොති සම්භොති විභොතීති** ඉමානි ''භවති සම්භවති විභවතී''ති ඉමෙහි යථාක්කමං සමානනිද්දෙසානි. **පාතුභවතීති** පකාසති දිස්සති පඤ්ඤායති පාකටං හොති. **පාතුබ්භවති පාතුභොතීති** ඉමානි ''පාතුභවතී''ති ඉමිනා සමානනිද්දෙසානි. එවං අකම්මකපදානං යථාරහං සකම්මකාකම්මකවසෙන අත්ථකථනං දට්ඨබ්බං. එවමුත්තරත්‍රාපි අඤ්ඤෙසම්පි අකම්මකපදානං.

පරිභොතිදුකාදීසු පන සත්තසු දුකෙසු යථාක්කමං ද්වෙ ද්වෙ පදානි සමානත්ථානි, තස්මා ද්වෙ ද්වෙ පදානියෙව ගහෙත්වා නිද්දිසිස්සාම. තත්‍ර **පරිභොති පරිභවතීති** පරං හිංසති පීළෙති, අථ වා හීළෙති අවජානාති. **අභිභොති අභිභවතීති** පරං අජ්ඣොත්ථරති මද්දති. **අධිභොති අධිභවතීති** පරං අභිමද්දිත්වා භවති අත්තනො වසං වත්තාපෙති. **අතිභොති අතිභවතීති** පරං අතික්කමිත්වා භවති. **අනුභොති අනුභවතීති** සුඛදුක්ඛං වෙදෙති පරිභුඤ්ජති සුඛදුක්ඛපටිසංවෙදී හොති. **සමනුභොති සමනුභවතීති** සුඛදුක්ඛං සුට්ඨු වෙදෙති සුට්ඨු පරිභුඤ්ජති සුට්ඨු සුඛදුක්ඛපටිසංවෙදී හොති. **අභිසම්භොති අභිසම්භවතීති** පරං අජ්ඣොත්ථරති මද්දති. එවං සකම්මකපදානං සකම්මකවසෙන අත්ථකථනං දට්ඨබ්බං. කත්ථචි පන ගච්ඡතීති පවත්තතීති එවං අකම්මකවසෙනපි. එවමුත්තරත්‍රාපි අඤ්ඤෙසං සකම්මකපදානං.

අපච්චයො පරො හොති, භූවාදිගණතො සති;
සුද්ධකත්තුක්‍රියාඛ්‍යානෙ, සබ්බධාතුකනිස්සිතෙ.

අයං සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

හෙතුකත්තුක්‍රියාපදනිද්දෙස

භාවෙති විභාවෙතිසම්භාවෙති පරිභාවෙති, එවං හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි භවන්ති. එකකම්මකවසෙනෙසමත්ථො ගහෙතබ්බො . පච්ඡිමස්ස පන ද්විකම්මකවසෙනපි. පරිභාවාපෙති අභිභාවාපෙති අනුභාවාපෙති, එවම්පි හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි භවන්ති. ද්විකම්මකවසෙනෙසමත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉච්චෙවං ද්විධා හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි ඤෙය්‍යානි, අඤ්ඤානිපි ගහෙතබ්බානි.

තත්‍ර **භාවෙතීති** පුග්ගලො භාවෙතබ්බං යං කිඤ්චි භාවෙති ආසෙවති බහුලීකරොති, අථ වා **භාවෙතීති** වඩ්ඪෙති. **විභාවෙතීති** භාවෙතබ්බං යං කිඤ්චි විභාවෙති විසෙසෙන භාවෙති, විවිධෙන වා ආකාරෙන භාවෙති භාවයති වඩ්ඪෙති, අථ වා **විභාවෙතීති** අභාවෙති අන්තරධාපෙති. **සම්භාවෙතීති** යස්ස කස්සචි ගුණං සම්භාවෙති සම්භාවයති සුට්ඨු පකාසෙති උක්කංසෙති. **පරිභාවෙතීති** පරිභාවෙතබ්බං යං කිඤ්චි පරිභාවෙති පරිභාවයති සමන්තතො වඩ්ඪෙති. එවං එකකම්මකවසෙනත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා **පරිභාවෙතීති** වාසෙතබ්බං වත්ථුං පරිභාවෙති පරිභාවයති වාසෙති ගන්ධං ගාහාපෙති. එවං ද්විකම්මකවසෙනාපි අත්ථො ගහෙතබ්බො. **පරිභාවාපෙතීති** පුග්ගලො පුග්ගලෙන සපත්තං පරිභාවාපෙති හිංසාපෙති, අථ වා **පරිභාවාපෙතීති** හීළාපෙති අවජානාපෙති. **අභිභාවාපෙතීති** පුග්ගලො පුග්ගලෙන සපත්තං අභිභාවාපෙති අජ්ඣොත්ථරාපෙති. **අනුභාවාපෙතීති** පුග්ගලො පුග්ගලෙන සම්පත්තිං අනුභාවාපෙති පරිභොජෙති.

පයුත්තො කත්තුනා යොගෙ, ඨිතොයෙවාප්පධානියෙ;
ක්‍රියං සාධෙති එතස්ස, දීපකං සාසනෙ පදං.

කරණවචනංයෙව, යෙභුය්‍යෙන පදිස්සති;
ආඛ්‍යාතෙ කාරිතට්ඨානං, සන්ධාය කථිතං ඉදං.

න නාමෙ කාරිතට්ඨානං, ''බොධෙතා'' ඉතිආදිකං;
''සුනඛෙහිපි ඛාදාපෙන්ති'', ඉච්චාදීනි පදානි ච;
ආහරිත්වාන දීපෙය්‍ය, පයොගකුසලො බුධො.

තත්‍රිදං කරණවචනං කම්මත්ථදීපකං, උපයොගසාමිවචනානිපි තද්දීපකානි යොජෙතබ්බානි. කථං? **පරිහාවාපෙතීති** පුග්ගලො පුග්ගලං සපත්තං පරිහාවාපෙතීති, තථා **පරිහාවාපෙතීති** පුග්ගලො පුග්ගලස්ස සපත්තං පරිහාවාපෙතීති. සෙසානි නයානුසාරෙන නිද්දිසිතබ්බානි. එවං සබ්බානෙතානි කරණොපයොගසාමිවචනානි කම්මත්ථදීපකානියෙව හොන්ති, තස්මා ද්විකම්මකවසෙනත්ථො ගහෙතබ්බො.

අයං හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

කම්මක්‍රියාපදනිද්දෙස

භවියතෙ විභවියතෙ පරිභවියතෙ අභිභවියතෙ අනුභවියතෙ පරිභූයතෙ අභිභූයතෙ අනුභූයතෙ, එවං කම්මුනො ක්‍රියාපදානි භවන්ති. අඤ්ඤථා ච භවියාතෙ විභවියාතෙ පරිභවියාතෙ අභිභවියාතෙ අනුභවියාතෙ පරිභූයාතෙ අභිභූයාතෙ අනුභූයාතෙති. එත්ථ කම්මුනො ක්‍රියාපදානියෙව කම්මකත්තුනො ක්‍රියාපදානි කත්වා යොජෙතබ්බානි. විසුඤ්හි කම්මකත්තුනො ක්‍රියාපදානි න ලබ්භන්ති.

තත්‍ර **භවියතෙති** භාවෙතබ්බං යං කිඤ්චි පුග්ගලෙන භාවියතෙ ආසෙවියතෙ බහුලීකරියතෙ, අථ වා **භවියතෙති** වඩ්ඪියතෙ. **විභවියතෙති** විභාවෙතබ්බං යං කිඤ්චි පුග්ගලෙන විභවියතෙ විසෙසෙන භවියතෙ, විවිධෙන වා ආකාරෙන භවියතෙ වඩ්ඪියතෙ, අථ වා **විභවියතෙති** අභවියතෙ අන්තරධාපියතෙ. **පරිභවියතෙති** සපත්තො පුග්ගලෙන පරිභවියතෙ හිංසියතෙ, අථ වා **පරිභවියතෙති** හීළියතෙ අවජානියතෙ. **අභිභවියතෙති** සපත්තො පුග්ගලෙන අභිභවියතෙ අජ්ඣොත්ථරියතෙ අභිමද්දියතෙ. **අනුභවියතෙති** සම්පත්ති පුග්ගලෙන අනුභවියතෙ පරිභුඤ්ජියතෙ. **පරිභූයතෙතිආදීනි** තීණි ‘‘පරිභවියතෙ’’තිආදීහි තීහි සමානනිද්දෙසානි. සෙසානි පන යථාවුත්තෙහි යං කම්මමෙව පධානතො ගහෙත්වා නිද්දිසියති පදං, තං කම්මත්ථදීපකං. තස්මා කත්තරි එකවචනෙන නිද්දිට්ඨෙපි යදි කම්මං බහුවචනවසෙන වත්තබ්බං, බහුවචනන්තඤ්ඤෙව කම්මුනො ක්‍රියාපදං දිස්සති. යදි පනෙකවචනවසෙන වත්තබ්බං, එකවචනන්තඤ්ඤෙව. තථා කත්තරි බහුවචනෙන නිද්දිට්ඨෙපි යදි කම්මං එකවචනවසෙන වත්තබ්බං, එකවචනන්තඤ්ඤෙව කම්මුනො ක්‍රියාපදං දිස්සති. යදි පන බහුවචනවසෙන වත්තබ්බං, බහුවචනන්තඤ්ඤෙව. කථං? භික්ඛුනා ධම්මො භවියතෙ, භික්ඛුනා ධම්මා භවියන්තෙ, භික්ඛූහි ධම්මො භවියතෙ, භික්ඛූහි ධම්මා භවියන්තෙති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ කම්මුනො ක්‍රියාපදෙසු වොහාරො කාතබ්බො. යස්මිං පන කම්මුනො ක්‍රියාපදෙ කම්මත්ථදීපකෙ කම්මභූතස්සෙවත්ථස්ස කත්තුභාවපරිකප්පො හොති, තං කම්මකත්තුත්ථදීපකං, තං කම්මුනො ක්‍රියාපදතො විසුං න ලබ්භති. අයං පනෙත්ථ අත්ථවිඤ්ඤාපනෙ පයොගරචනා. සයමෙව පරිභවියතෙ දුබ්භාසිතං භණං බාලො තප්පච්චයා අඤ්ඤෙහි පරිභූතොපි, සයමෙව අභිභවියතෙ පාපකාරී නිරයෙ නිරයපාලෙහි අභිභූතොපි තථාරූපස්ස කම්මස්ස සයං කතත්තාති. එත්ථ හි සයමෙව පීයතෙ පානීයං, සයමෙව කටො කරියතෙතිආදීසු විය සුඛාභිසඞ්ඛරණීයතා ලබ්භතෙව, තතො කම්මකත්තුතා ච.

අයං කම්මුනො ක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

භාවක්‍රියාපදනිද්දෙස

භූයතෙ භවියතෙ උබ්භවියතෙ, එවං භාවස්ස ක්‍රියාපදානි භවන්ති. අඤ්ඤථා ච භූයාතෙ භවියාතෙ උබ්භවියාතෙති. තත්‍ර යථා **ඨීයතෙපදස්ස** ඨානන්ති භාවවසෙන අත්ථකථනමිච්ඡන්ති, එවං භූයතෙතිආදීනම්පි භවනන්තිආදිනා භාවවසෙන අත්ථකථනමිච්ඡිතබ්බං. යථා ච ඨානං ඨීති භවනන්තිආදීහි භාවවාචකකිතන්තනාමපදෙහි සද්ධිං සම්බන්ධෙ ඡට්ඨීයොජනමිච්ඡන්ති, න තථා ඨීයතෙ භූයතෙතිආදීහි භාවවාචකාඛ්‍යාතපදෙහි සද්ධිං සම්බන්ධෙ ඡට්ඨීයොජනා ඉච්ඡිතබ්බා සම්බන්ධෙ පවත්තඡට්ඨීයන්තසද්දෙහි අසම්බන්ධනීයත්තා ආඛ්‍යාතිකපදානං. යස්මිං පයොගෙ යං කම්මුනො ක්‍රියාපදෙන සමානගතිකං කත්වා විනා කම්මෙන නිද්දිසියති ක්‍රියාපදං, කත්තුවාචකපදං පන පච්චත්තවචනෙන වා කරණවචනෙන වා නිද්දිසියති, තං තත්ථ භාවත්ථදීපකං. න හි සබ්බථා කත්තාරමනිස්සාය භාවො පවත්තති. එවං සන්තෙපි භාවො නාම කෙවලො භවනලවනපචනාදිකො ධාතුඅත්ථොයෙව. අක්ඛරචින්තකා පන ‘‘ඨීයතෙ භූයතෙ’’තිආදීසු භාවවිසයෙසු කරණවචනමෙව පයුඤ්ජන්ති ‘‘නනු නාම පබ්බජිතෙන සුනිවත්ථෙන භවිතබ්බං සුපාරුතෙන ආකප්පසම්පන්නෙනා’’තිආදීසු විය, තස්මා තෙසං මතෙ ‘‘තෙන උබ්භවියතෙ’’ති කරණවචනෙන යොජෙතබ්බං. ජිනමතෙන පන ‘‘සො භූයතෙ’’තිආදිනා පච්චත්තවචනෙනෙව. **සච්චසඞ්ඛෙපප්පකරණෙ** හි ධම්මපාලාචරියෙන, **නිද්දෙසපාළියං** පන ධම්මසෙනාපතිනා, **ධජග්ගසුත්තන්තෙ** භගවතා ච භාවපදං පච්චත්තවචනාපෙක්ඛවසෙනු’ච්චාරිතං.

කරීතො සච්චසඞ්ඛෙපෙ, පච්චත්තවචනෙන වෙ,
‘‘භූයතෙ’’ ඉති සද්දස්ස, සම්බන්ධො භාවදීපනො.

නිද්දෙසපාළියං ‘‘රූපං, විභොති විභවියාති’’;
ඉති දස්සනතො චාපි, පච්චත්තවචනං ථිරං.

තථා ධජග්ගසුත්තන්තෙ, මුනිනාභච්චභාසිතෙ;

‘‘සො පහීයිස්සති’’ ඉති, පාළිදස්සනතොපි ච.

පාරමිතානුභාවෙන, මහෙසීනංව දෙහතො;
සන්ති නිප්ඵාදනා, නෙව, සක්කතාදිවචො විය.

පච්චත්තදස්සනෙනෙව, පුරිසත්තයයොජනං;
එකවචනිකඤ්චාපි, බහුවචනිකම්පි ච;
කාතබ්බමිති නො බන්ති, පරස්සපදආදිකෙ.

තස්මා රූපං විභවියාති, රූපානි විභවියාන්ති, ත්වං විභවියාසි, තුම්හෙ විභවියාථ, අහං විභවියාමි, මයං විභවියාම, රූපං විභවියාතෙ, රූපානි විභවියාන්තෙ ඉච්චෙවමාදි ජිනවචනානුරූපතො යොජෙතබ්බං. අත්‍රායං පදසොධනා –

විභවියාතීති ඉදං, කම්මපදසමානකං;
න ච කම්මපදං නාපි, කම්මකත්තුපදාදිකං.

යදි කම්මපදං එතං, පච්චත්තවචනං පන;
කම්මං දීපෙයා කරණ-වචනං කත්තුදීපකං.

යදි කම්මකත්තුපදං, ‘‘පීයතෙ’’ති පදං විය;
සියා සකම්මකං, නෙතං, තථා හොතීති දීපයෙ.

යදි කත්තුපදං එතං, **විභවති**පදං විය;
විනා **ය**පච්චයං තිට්ඨෙ, න තථා තිට්ඨතෙ ඉදං.

න කත්තරි භුවාදීනං, ගණෙ **ය**පච්චයො රුතො;
දිවාදීනං ගණෙයෙව, කත්තරි සමුදීරිතො.

න **භූ**ධාතු දිවාදීනං, ධාතූනං දිස්සතෙ ගණෙ;
භූවාදිකචුරාදීනං, ගණෙසුයෙව දිස්සති.

‘‘විභවියාති’’ ඉච්චාදො, තස්මා **ය**පච්චයො පන;
භාවෙයෙවාති විඤ්ඤෙයාං, විඤ්ඤූනා සමයඤ්ඤුනා.

එත්ථ හි පාකටං කත්වා, භාවකාරකලක්ඛණං;
දස්සයිස්සාමහං දානි, සක්කච්චං මෙ නිබොධථ.

‘‘තිස්සො ගච්ඡති’’ඉච්චත්‍ර, කත්තාරං කත්තුනො පදං;
‘‘ධම්මො දෙසියති’’ච්චත්‍ර, කම්මං තු කම්මුනො පදං.

සරූපතො පකාසෙති, තස්මා තෙ පාකටා උභො;
තථා විභවියාතීති-ආදිභාවපදං පන.

සරූපතො න දීපෙති, කාරකං භාවනාමකං;
දබ්බභූතං තු කත්තාරං, පකාසෙති සරූපතො.

කත්තාරං පන දීපෙන්තං, කත්තුසන්නිස්සිතම්පි තං;
භාවං දීපෙති ස්වාකාරො, පච්චයෙන විභාවිතො.

යස්මා ච කත්තුභාවෙන, භාවො නාම න තිට්ඨති;
කත්තාව කත්තුභාවෙන, භාවට්ඨානෙ ඨිතො තතො.

යජ්ජෙවං කත්තුවොහාරො, භාවස්ස තු කථං සියා;
‘‘සාවකානං සන්නිපාතො, අහොසි’’ඉතිආදිසු.

ඉති චෙ නිස්සයානං තු, වසා නිස්සිතසම්භවා;

කත්තුට්ඨානෙපි භාවස්ස, කත්තුපඤ්ඤත්ති සිජ්ඣති.

කාරකෙ කත්තුකම්මව්හෙ, ක්‍රියාසන්නිස්සයෙ යථා;
ධාරෙන්තී ආසනථාලී, ක්‍රියාධාරොති කප්පිතා.

තථා භාවපදං ධීරා, කත්තාරං භාවනිස්සයං;
දීපයන්තම්පි කප්පෙන්ති, භාවස්ස වාචකං ඉති.

කෙචි අදබ්බභූතස්ස, භාවස්සෙකත්තතො බ්‍රවුං;
භාවෙදෙකවචොවාදි-පුරිසස්සෙව හොතිති.

පාළිං පත්වාන තෙසං තු, වචනං අප්පමාණකං;
''තෙ සංකිලෙසිකා ධම්මා, පහීයිස්සන්ති'' ඉති හි.

පායො පාවචනෙ දිට්ඨො, තස්මා එවං වදෙමසෙ;
පච්චත්තදස්සනෙනෙව, පුරිසත්තයයොජනං.

වචනෙහි යුතං ද්වීහි, ඉච්ඡිතබ්බන්ති නො රුචි;
භාවෙ ක්‍රියාපදං නාම, පාළියං අතිදුද්දසං;
තස්මා තග්ගහණූපායො, වුත්තො එත්තාවතා මයාති.

අයං භාවස්ස ක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

එවං සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදානි හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි කම්මුනො ක්‍රියාපදානි, භාවස්ස ක්‍රියාපදානි චාති චතුධා, කම්මකත්තුක්‍රියාපදෙහි වා පඤ්චධා භූධාතුතො නිප්ඵන්නානි ක්‍රියාපදානි නානප්පකාරෙන නිද්දිට්ඨානි, එතානි ලොකියානං භාවභෙදවසෙන වොහාරභෙදො හොතීති දස්සනත්ථං විසුං විසුං වුත්තානි. අත්ථතො පන කම්මකත්තුභාවකාරකත්තයවසෙන තිවිධානෙව. හෙතුකත්තා හි සුද්ධකත්තුසඞ්ඛාතෙ කාරකෙ තස්සඞ්ගභාවතො සඞ්ගහමුපගච්ඡති, තථා කම්මකත්තා කම්මකාරකෙ, භාවො පන කෙවලො. සො හි ගමනපචනලවනාදිවසෙනානෙකවිධොපි ක්‍රියාසභාවත්තා භෙදරහිතො කාරකන්තරො. එවං සන්තෙපි දබ්බසන්නිස්සිතත්තා දබ්බභෙදෙන භිජ්ජති. තෙන පාවචනෙ භාවවාචකං පදං බහුවචනන්තම්පි දිස්සති. ආඛ්‍යාතිකපදෙ භාවකාරකවොහාරො නිරුත්තිනයං නිස්සාය ගතො, අත්ථතො පන භාවස්ස කාරකතා නුපපජ්ජති. සො හි න කිඤ්චි ජනෙති, න ච ක්‍රියාය නිමිත්තං. ක්‍රියානිමිත්තභාවොයෙව හි කාරකලක්ඛණං. ඉති මුඛ්‍යතො වා හෙතුතො වා භාවස්ස කාරකතා න ලබ්භති. එවං සන්තෙපි සො කරණමත්තත්තා කාරකං. තථා හි කරණං කාරො, ක්‍රියා, තදෙව කාරකන්ති භාවස්ස කාරකතා දට්ඨබ්බා. යස්මා පන ක්‍රියානිමිත්තභාවොයෙව කාරකලක්ඛණං, තස්මා නාමිකපදෙ කාරකලක්ඛණෙ භාවකාරකන්ති වොහාරං පහාය කත්තුකම්මකරණසම්පදානාපාදානාධිකරණානං ඡන්නං වත්ථූනං කත්තුකාරකකම්මකාරකන්තිආදි වොහාරො කරියති වෙය්‍යාකරණෙහි. එවං නිරුත්තිනයං නිස්සාය වුත්තං භාවකාරකඤ්ච ද්වෙ ච කම්මකත්තුකාරකානීති කාරකත්තයං භවති. තද්දීපකඤ්චාඛ්‍යාතිකපදං තිකාරකං.

ඉමමත්ථඤ්හි සන්ධාය, වුත්තමාචරියෙහිපි;
මහාවෙය්‍යාකරණෙහි, නිරුත්තිනයදස්සිහි.

''යං තිකාලං තිපුරිසං, ක්‍රියාවාචි තිකාරකං;
අතිලිඞ්ගං ද්විවචනං, තදාඛ්‍යාතන්ති වුච්චතී''ති.

ඉධ භාවකම්මෙසු අත්තනොපදුප්පත්තිං කෙචි අක්ඛරචින්තකා අවස්සමිච්ඡන්තීති තෙසං මතිවිභාවනත්ථමම්හෙහි භාවකම්මානං ක්‍රියාපදානි අත්තනොපදවසෙනුද්දිට්ඨානි චෙව නිද්දිට්ඨානි ච. සබ්බානිපි පනෙතානි තිකාරකානි ක්‍රියාපදානි ක්‍රියාපදමාලමිච්ඡතා පරස්සපදත්තනොපදවසෙන යොජෙතබ්බානි. පාළිආදීසු හි තිකාරකානි ක්‍රියාපදානි පරස්සපදත්තනොපදවසෙන ද්විධා ඨිතානි. සෙය්‍යථීදං? භගවා සාවත්ථියං විහරති. සමාධිජ්ඣානකුසලා, වන්දන්ති ලොකනායකං. මොනං වුච්චති ඤාණං. අත්ථාභිසමයා ධීරො, පණ්ඩිතොති පවුච්චති. කථං පටිපන්නස්ස පුග්ගලස්ස රූපං විභොති විභවිය්‍යාති. සො පහීයිස්සති. පණ්ඩුකම්බලෙ නික්ඛිත්තං භාසතෙ තපතෙ. පූජකො ලභතෙ පූජං. පුත්තකාමා ථියො යාචං, ලභන්තෙ තාදිසං සුතං. අසිතො තාදි වුච්චතෙ සබ්‍රහ්මා. අග්ගිජාදි පුබ්බෙව හූයතෙ. සො පහීයෙථාපි නො පහීයෙථාති එවං ද්විධා ඨිතානි. අත්‍රිදං පාළිවචනත්ථානං –

තිකාරකානි සබ්බානි, ක්‍රියාපදානි පායතො;
පරස්සපදයොගෙන, දිස්සන්ති පිටකත්තයෙ.

අත්තනොපදයුත්තානි, චුණ්ණියෙසු පදෙසු හි;

අතීවප්පානි ගාථාසු, පදානීති බහූනි තු.

ගාථාසු වෙචිතරානි, චුණ්ණියෙසු පදෙසු ච;
සුබහූනෙව හුත්වාන, දිස්සන්තීති පකාසයෙ.

පදානං නිද්දෙසො පනාති අන්තිආදීනං තෙසං තෙසං වචනානමනුරූපෙන යොජෙතබ්බො. එවං තිකාරකක්‍රියාපදානි සරූපතො වචත්ථානතො නිද්දෙසතො ච වෙදිතබ්බානි.

ඉදානි නොපසග්ගාකම්මිකාදිවසෙන භවතිස්ස ධාතුස්ස විනිච්ඡයං වදාම –

නොපසග්ගා අකම්මා ච, සොපසග්ගා අකම්මිකා;
සොපසග්ගා සකම්මා ච, ඉති භූති විභාවිතා.

ඉදං තු වචනං ‘‘ධම්ම-භූතො හුත්වා’’තිආදිසු;
පත්තානුභවනත්ථං මෙ, විවජ්ජෙත්වා උදීරිතං.

එතෙන පන අත්ථෙන, නොපසග්ගසකම්මිකං;
ගහෙත්වා චතුධා හොති, ඉති ඤෙයාං විසෙසතො.

නොපසග්ගා අකම්මා ච, සොපසග්ගා අකම්මිකා;
භූධාතු කාරිතෙ සන්තෙ, එකකම්මා භවන්ති හි.

‘‘භාවෙති කුසලං ධම්මං, විභාවෙතී’’තිමානිධ;
දස්සෙතබ්බානි විඤ්ඤූහි, සාසනඤ්ඤූහි සාසනෙ.

සොපසග්ගා සකම්මා තු, කාරිතප්පච්චයෙ සති;
ද්විකම්මායෙව හොතීති, ඤාතබ්බං විඤ්ඤූනා කථං.

අභිභාවෙන්ති පුරිසා, පුරිසෙ පාණජාතිකං;
අනුභාවෙති පුරිසො, සම්පත්තිං පුරිසං ඉති.

ඉදං සකම්මකං නාම, අකම්මකමිදං ඉති;
කථමම්හෙහි ඤාතබ්බං, විත්ථාරෙන වදෙථ නො.

විත්ථාරෙනෙව කිං වත්තුං, සක්කොමි එකදෙසතො;
කථයිස්සාමි සක්කච්චං, වදතො මෙ නිබොධථ.

ආඛ්‍යාතිකපදං නාම, දුවිධං සමුදීරිතං;
සකම්මකමකම්මඤ්ච, ඉති විඤ්ඤූ විභාවයෙ.

තත්‍ර යස්ස පයොගම්හි, පදස්ස කත්තුනා ක්‍රියා;
නිප්ඵාදිතා විනා කම්මං, න හොති තං සකම්මකං.

‘‘පචතී’’ති හි වුත්තෙ තු, යෙන කෙනචි ජන්තුනා;
ඔදනං වා පනඤ්ඤං වා, කිඤ්චි වත්ථුන්ති ඤායති.

යස්ස පන පයොගම්හි, කම්මෙන රහිතා ක්‍රියා;
පදස්ස ඤායතෙ එතං, අකම්මකන්ති තීරයෙ.

‘‘තිට්ඨති දෙවදත්තො’’ති, වුත්තෙ කෙනචි ජන්තුනා;
ඨානංව බුද්ධිවිසයො, කම්මභූතං න කිඤ්චිපි.

සකම්මකපදං තත්ථ, කත්තාරං කම්මමෙව ච;
පකාසෙති යථායොග-මිති විඤ්ඤූ විභාවයෙ.

‘‘ඔදනං පචති පොසො, ඔදනො පච්චතෙ සයං’’;
ඉච්චුදාහරණා ඤෙයාා, අවුත්තෙපි අයං නයො.

අකම්මකපදං නාම, කත්තාරං භාවමෙව ච;
යථාරහං පකාසෙති, ඉති ධීරොපලක්ඛයෙ.

කත්තාරං ‘‘තිට්ඨතී’’ච්චත්‍ර, සූචෙති භාවනාමකං;
‘‘උපට්ඨීයති’’ ඉච්චත්‍ර, අවුත්තෙපි අයං නයො.

එවං සකම්මකාකම්මං, ඤත්වා යොජෙය්‍ය බුද්ධිමා;
තිකම්මකඤ්ච ජානෙය්‍ය, කරාදො කාරිතෙ සති.

‘‘සුවණ්ණං කටකං පොසො, කාරෙති පුරිස’’න්ති ච;
‘‘පුරිසො පුරිසෙ ගාමං, රථං වාහෙති’’ඉච්චපි.

එත්ථ **භවති**ධාතුම්හි, නයො එසො න ලබ්භති;
තස්මා ද්විකම්මකඤ්ඤෙව, පදමෙත්ථ විභාවිතං.

එදිසො ච නයො නාම, පාළියං තු න දිස්සති;
එකච්චානං මතෙනෙව, මයා එවං පකාසිතො.

එත්ථ ච ‘‘තමෙනං රාජා, විවිධා කම්මකාරණා;
කාරාපෙතී’’ති යො පාඨො, **නිද්දෙසෙ** තං සුනිද්දිසෙ.

‘‘මනුස්සෙහී’’ති ආහරිත්වා, පාඨසෙසං සුමෙධසො;
‘‘සුනඛෙහිපි ඛාදාපෙන්ති’’, ඉති පාඨස්ස දස්සනා.

එතං නයං විදූ ඤත්වා, යොජෙ පාඨානුරූපතො;
‘‘සුවණ්ණං කටකං පොසො, කාරෙති පුරිසෙනි’’ති.

විකරණප්පච්චයාව, වුත්තා එත්ථ සරූපතො;
සගණෙ සගණෙ තෙසං, වුත්තිං දීපෙතුමෙව ච.

‘‘අස්මිං ගණෙ අයං ධාතු, හොතී’’ති තෙහි විඤ්ඤුනො;
විඤ්ඤාපෙතුඤ්ච අඤ්ඤෙහි, ඤාපනා පච්චයෙහි න.

තථා හි භාවකම්මෙසු, විහිතො පච්චයො තු යො;
අට්ඨවිධෙපි ධාතූනං, ගණස්මිං සම්පවත්තති.

භූධාතුජෙසු රූපෙසු, අසම්මොහාය සොතුනං;
නානාවිධො නයො එවං, මයා එත්ථ පකාසිතො.

යෙ ලොකෙ අප්පයුත්තා විවිධවිකරණාඛ්‍යාතසද්දෙස්වඡෙකා,
තෙ පත්වාඛ්‍යාතසද්දෙ අවිගතවිමතී හොන්ති ඤාණීපි තස්මා;
අච්චන්තඤ්ඤෙව ධීරො සපරහිතරතො සාසනෙ දළ්හපෙමො,
යොගං තෙසං පයොගෙ පටුතරමතිතං පත්ථයානො කරෙය්‍ය.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු

විඤ්ඤූනං කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සවිකරණාඛ්‍යාතවිභාගො නාම

පඨමො පරිච්ඡෙදො.

2. භවතික්‍රියාපදමාලාවිභාග

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, සොතූනං මතිවඩ්ඪනං;
ක්‍රියාපදක්කමං නාම, විභත්තාදීනි දීපයං.

තත්‍ර ආඛ්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණත්තසූචිකා ත්‍යාදයො විභත්තියො, තා අට්ඨවිධා වත්තමානාපඤ්චමීසත්තමීපරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීභවිස්සන්තී කාලාතිපත්තිවසෙන.

තත්ථති අන්ති, සි ථ, මි ම, තෙ අන්තෙ, සෙ ව්හෙ, එ ම්හෙ ඉච්චෙතා වත්තමානාවිභත්තියො නාම.

තු අන්තු, හි ථ, මි ම, තං අන්තං, සු ව්හො, එ ආමසෙ ඉච්චෙතා පඤ්චමීවිභත්තියො නාම.

එය්‍ය එය්‍යුං, එය්‍යාසි එය්‍යාථ, එය්‍යාමි එය්‍යාම, එථ එරං, එථො එය්‍යාව්හො, එය්‍යං එය්‍යාම්හෙ ඉච්චෙතා සත්තමීවිභත්තියො නාම.

අ උ, එ ත්ථ, අං ම්හ, ත්ථ රෙ, ත්ථො ව්හො, ඉං ම්හෙ ඉච්චෙතා පරොක්ඛාවිභත්තියො නාම.

ආ ඌ, ඔ ත්ථ, අං ම්හා, ත්ථ ත්ථුං, සෙ ව්හං, ඉං ම්හසෙ ඉච්චෙතා හියත්තනීවිභත්තියො නාම.

ඊ උං, ඔ ත්ථ, ඉං ම්හා, ආ ඌ, සෙ ව්හං, අං ම්හෙ ඉච්චෙතා අජ්ජතනීවිභත්තියො නාම.

ස්සති ස්සන්ති, ස්සසි ස්සථ, ස්සාමි ස්සාම, ස්සතෙ ස්සන්තෙ, ස්සසෙ ස්සව්හෙ, ස්සං ස්සාම්හෙ ඉච්චෙතා භවිස්සන්තීවිභත්තියො නාම.

ස්සා ස්සංසු, ස්සෙ ස්සථ, ස්සං ස්සාම්හා, ස්සථ ස්සිසු, ස්සසෙ ස්සව්හෙ, ස්සිං ස්සාම්හසෙ ඉච්චෙතා කාලාතිපත්තිවිභත්තියො නාම.

සබ්බාසමෙතාසං විභත්තීනං යානි යානි පුබ්බකානි ඡ පදානි, තානි තානි පරස්සපදානි නාම. යානි යානි පන පරානි ඡ පදානි, තානි තානි අත්තනොපදානි නාම. තත්ථ පරස්සපදානි වත්තමානා ඡ, පඤ්චමියො ඡ, සත්තමියො ඡ, පරොක්ඛා ඡ, හියත්තනියො ඡ, අජ්ජතනියො ඡ, භවිස්සන්තියො ඡ, කාලාතිපත්තියො ඡාති අට්ඨචත්තාලීසවිධානි හොන්ති, තථා ඉතරානි, සබ්බානි තානි පිණ්ඩිතානි ඡන්නවුතිවිධානි.

පරස්සපදානමත්තනොපදානඤ්ච ද්වෙ ද්වෙ පදානි පඨමමජ්ඣිමුත්තමපුරිසා නාම. තෙ වත්තමානාදීසු චත්තාරො චත්තාරො, අට්ඨන්නං විභත්තීනං වසෙන ද්වත්තිංස, පිණ්ඩිතානි පරිමාණානෙව.

ද්වීසු ද්වීසු පදෙසු පඨමං පඨමං එකවචනං, දුතියං දුතියං බහුවචනං.

තත්‍ර වත්තමානවිභත්තීනන්ති අන්ති, සි ථ, මි ම ඉච්චෙතානි පරස්සපදානි. තෙ අන්තෙ, සෙ ව්හෙ, එ ම්හෙ ඉච්චෙතානි අත්තනොපදානි. පරස්සපදත්තනොපදෙසුපිති අන්ති ඉති පඨමපුරිසා, සිථ ඉති මජ්ඣිමපුරිසා, මි ම ඉති උත්තමපුරිසා, තෙ අන්තෙ ඉති පඨමපුරිසා, සෙ ව්හෙ ඉති මජ්ඣිමපුරිසා, එ ම්හෙ ඉති උත්තමපුරිසා.

පඨමමජ්ඣිමුත්තමපුරිසෙසුපි ති-ඉති එකවචනං, අන්ති-ඉති බහුවචනන්ති එවං එකවචනබහුවචනානි කමතො ඤෙය්‍යානි. එවං සෙසාසු විභත්තීසු පරස්සපදත්තනොපදපඨමමජ්ඣිමුත්තමපුරිසෙකවචනබහුවචනානි ඤෙය්‍යානි.

තත්ථ **විභත්තීති** කෙනට්ඨෙන විභත්ති? කාලාදිවසෙන ධාත්වත්ථං විභජතීති විභත්ති, ස්‍යාදීහි නාමිකවිභත්තීහි සහ සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන පන සකත්ථපරත්ථාදිභෙදෙ අත්ථෙ විභජතීති විභත්ති, කම්මාදයො වා කාරකෙ එකවචනබහුවචනවසෙන විභජතීති විභත්ති, විභජිතබ්බා ඤාණෙනාතිපි විභත්ති, විභජන්ති අත්ථෙ එතායාතිපි විභත්ති, අථ වා සතිපි ජිනසාසනෙ අවිභත්තිකනිද්දෙසෙ සබ්බෙන සබ්බං විභත්තීහි විනා අත්ථස්සා'නිද්දිසිතබ්බතො විසෙසෙන විවිධෙන වා ආකාරෙන භජන්ති සෙවන්ති නං පණ්ඩිතාතිපි විභත්ති. තත්ථ අවිභත්තිකනිද්දෙසලක්ඛණං වදාම සහ පයොගනිදස්සනාදීහි.

අවිභත්තිකනිද්දෙසො, නාමිකෙසූපලබ්භති;
නාඛ්‍යාතෙසූති විඤ්ඤෙය්‍යා-මිදමෙත්ථ නිදස්සනං.

නිග්‍රොධොව මහාරුක්ඛො, ථෙර වාදානමුත්තමො;
අනූනං අනධිකඤ්ච, කෙවලං ජිනසාසනං.

තත්‍ර ථෙර-ඉති අවිභත්තිකො නිද්දෙසො, ථෙරානං අයන්ති ථෙරො. කො සො? වාදො. ථෙරවාදො අඤ්ඤෙසං වාදානං උත්තමොති අයමත්ථො වෙදිතබ්බො.

''කායො තෙ සබ්බ සොවණ්ණො'', ඉච්චාදිම්හිපි නාමිකෙ;
අවිභත්තිකනිද්දෙසො, ගහෙතබ්බො නයඤ්ඤුනා.

අවිභත්තිකනිද්දෙසො, නත්වාඛ්‍යාතෙපි දිස්සති;
''භො බාද පිව'' ඉච්චත්‍ර, වදෙ යො කොචි චොදකො.

යදි එවං මතෙනස්ස, හවෙය්‍යා අවිභත්තිකං;
''භික්ඛු, භො පුරිසි'' ච්චාදි, පදම්පි, න හිදං තථා.

''භික්ඛු, භො පුරිසි'' ච්චාදි, **සි ග** ලොපෙන වුච්චති;
තථා ''බාදා'' තිආදීනි, **හි** ලොපෙන පවුච්චරෙ.

එවං අවිභත්තිකනිද්දෙසො ආඛ්‍යාතෙසු න ලබ්භති, නාමෙසුයෙව ලබ්භති. තත්‍රාපි ''අට්ඨ ච පුග්ගල ධම්මදසා තෙ'' ති එත්ථ ඡන්දවසෙන **පුග්ගල** ඉති රස්සකරණං දට්ඨබ්බං, න ''කකුසන්ධ කොණාගමනො ච කස්සපො'' ති එත්ථ **කකුසන්ධ** ඉති අවිභත්තිකනිද්දෙසො විය අවිභත්තිකනිද්දෙසො දට්ඨබ්බො. ''භික්ඛු නිසින්නෙ මාතුගාමො උපනිසින්නො වා හොති උපනිපන්නො වා'' ති එත්ථ පන භික්ඛූති ඉදං භික්ඛුම්හීති වත්තබ්බත්ථත්තා භුම්මෙ පච්චත්තන්තිපි අදිට්ඨවිභත්තිකනිද්දෙසොතිපි වත්තුං යුජ්ජති. තත්ථ පන ඡන්දවසෙන කතරස්සත්තා තානි පදානි අවිභත්තිකනිද්දෙසපක්ඛම්පි භජන්තීති වත්තුං න යුජ්ජති.

තත්ථ **පරස්සපදානී** ති පරස්ස අත්ථභූතානි පදානි පරස්සපදානි. එත්ථුත්තමපුරිසෙසු අත්තනො අත්ථෙසුපි අත්තනොපදවොහාරො න කරියති.

කිඤ්චාපි අත්තනො අත්ථා, පුරිසා උත්තමව්හයා;
තථාපි ඉතරෙසාන-මුස්සන්නත්තාව තබ්බසා;
තබ්බොහාරො ඉමෙසානං, පොරාණෙහි නිරොපිතො.

අත්තනොපදානී ති අත්තනො අත්ථභූතානි පදානි අත්තනොපදානි. එත්ථ පන පඨමමජ්ඣිමපුරිසෙසු පරස්සත්ථෙසුපි පරස්සපදවොහාරො න කරියති.

පඨමමජ්ඣිමා චෙතෙ, පරස්සත්ථා තථාපි ච;
ඉතරෙසං නිරූළ්හත්තා, තබ්බොහාරස්ස සච්චතො.

ඉමස්ස පනිමෙසානං, පුබ්බවොහාරතාය ච;
තථා සඞ්කරදොසස්ස, හරණත්ථාය සො අයං;
අත්තනොපදවොහාරො, එසමාරොපිතො ධුවං.

පරස්සපදසඤ්ඤාදි-සඤ්ඤායො බහුකා ඉධ;
පොරාණෙහි කතත්තාතා, සඤ්ඤා පොරාණිකා මතා.

තස්මා ඉධ පඨමපුරිසාදීනං තිණ්ණං පුරිසානං වචනත්ථං න පරියෙසාම. රූළ්හියා හි පොරාණෙහි ත්‍යාදීනං පුරිසසඤ්ඤා විහිතා.

එකවචනබහුවචනෙසු පන එකස්සත්ථස්ස වචනං **එකවචනං**. බහූනමත්ථානං වචනං **බහුවචනං**. අථ වා බහුත්තෙපි සති සමුදායවසෙන ජාතිවසෙන වා චිත්තෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා එකීකතස්සත්ථස්ස එකස්ස විය වචනම්පි එකවචනං, බහුත්තෙ නිස්සිතස්ස නිස්සයවොහාරෙන වුත්තස්ස නිස්සයවසෙන එකස්ස විය වචනම්පි එකවචනං, එකත්තලක්ඛණෙන බව්හත්ථානං එකවචනං විය වචනම්පි එකවචනං. අබහුත්තෙපි සති අත්තගරුකාරාපරිච්ඡෙදමාතිකානුසන්ධිනයපුච්ඡාසභාගපුථුචිත්ත- සමායොගපුථුආරම්මණවසෙන එකත්ථස්ස බහූනං විය වචනං බහුවචනං, තථා යෙ යෙ බහවො තන්නිවාසතංපුත්තසඞ්ඛාතස්සෙකස්සත්ථස්ස රූළ්හීවසෙන බහූනං විය වචනම්පි බහුවචනං, එකස්සත්ථස්ස අඤ්ඤෙනත්ථෙන එකාභිධානවසෙන බහූනං විය වචනම්පි බහුවචනං, එකස්සත්ථස්ස නිස්සිතවසෙන බහූනං විය වචනම්පි බහුවචනං, එකස්සත්ථස්ස ආරම්මණභෙදකිච්චභෙදවසෙන බහූනං විය වචනම්පි බහුවචනං. එවමිමෙහි ආකාරෙහි එකම්හි වත්තබ්බෙ, එකම්හි විය ච වත්තබ්බෙ එකවචනං, බහුම්හි වත්තබ්බෙ, බහුම්හි විය ච වත්තබ්බෙ බහුවචනං හොතීති දට්ඨබ්බං. **පුථුවචනං, අනෙකවචනන්** ති ච ඉමස්සෙව නාමං.

වචනෙසු අයං අත්ථො, නාමාඛ්‍යාතවිභත්තිනං;
වසෙන අධිගන්තබ්බො, සාසනත්ථගවෙසිනා.

තස්මා තදත්ථවිඤ්ඤාපනත්ථං ඉධ නාමිකපයොගෙහි සහෙවාඛ්‍යාතපයොගෙ පවක්ඛාම – ‘‘රාජා ආගච්ඡති, සහායො මෙ ආගච්ඡති, එකං චිත්ත’’ මිච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස එකවචනපයොගා. ‘‘රාජානො ආගච්ඡන්ති, සහායා මෙ ආගච්ඡන්ති, න මෙ දෙස්සා උභො පුත්තා, ද්වෙ තීණි’’ ඉච්චෙවමාදයො බව්හත්ථානං බහුවචනපයොගා.

‘‘සා සෙනා මහතී ආසි, බහුජ්ජනො පසන්නොසි, සබ්බො තං ජනො ඔජිනායතු, ඉත්ථිගුම්බස්ස පවරා, බුද්ධස්සාහං වත්ථයුගං අදාසිං, ද්වයං වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි, පෙමං මහන්තං රතනත්තයස්ස, කරෙ පසාදඤ්ච නරො අවස්සං, භික්ඛුසඞ්ඝො, බලකායො, දෙවනිකායො, අරියගණො’’- ඉච්චෙවමාදයො, ‘‘ද්විකං තික’’මිච්චාදයො ච සමුදායවසෙන බව්හත්ථානං එකවචනපයොගා.

කත්ථචි පන ඊදිසෙසු ඨානෙසු බහුවචනපයොගාපි දිස්සන්ති. තථා හි ‘‘පූජිතා ඤාතිසඞ්ඝෙහි, දෙවකායා සමාගතා, සබ්බෙතෙ දෙවනිකායා, ද්වෙ දෙවසඞ්ඝා, තීණි දුකානි, චත්තාරි නවකානි’’ ඉච්චෙවමාදයො පයොගාපි දිස්සන්ති. ඉමෙ එකවචනවසෙන වත්තබ්බස්ස සමුදායස්ස බහුසමුදායවසෙන බහුවචනපයොගාති ගහෙතබ්බා, සඞ්ගය්හමානා ච බව්හත්ථබහුවචනෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති විසුංයෙව වා, තස්මා බහුසමුදායාපෙක්ඛබහුවචනන්ති එතෙසං නාමං වෙදිතබ්බං.

‘‘පාණං න හනෙ, සස්සො සම්පජ්ජති’’ ඉච්චෙවමාදයො ජාතිවසෙන බව්හත්ථානං එකවචනපයොගා, තබ්භාවසාමඤ්ඤෙන බව්හත්ථානං එකවචනපයොගාතිපි වත්තුං වට්ටති.

‘‘නාගං රට්ඨස්ස පූජිතං, සාවත්ථි සද්ධා අහොසි පසන්නා’’ ඉච්චෙවමාදයො නිස්සයවසෙන පවත්තානං නිස්සයවොහාරෙන වුත්තානමෙකවචනපයොගා.

‘‘තිලක්ඛණං, කුසලාකුසලං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සළායතනං, ධම්මවිනයො, චිත්තසෙනො ච ගන්ධබ්බො, නතියා අසති ආගතිගති න හොති, ආගතිගතියා අසති චුතූපපාතො න හොති’’ ඉච්චෙවමාදයො එකත්තලක්ඛණෙ බව්හත්ථානං එකවචනපයොගා.

‘‘එවං මයං ගණ්හාම, අම්හාකං පකති, පධානන්ති බො මෙසිය වදමානං කින්ති වදෙය්‍යාම’’ ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස අත්තවසෙන බහුවචනපයොගා.

‘‘තෙ මනුස්සා තං භික්ඛුං එතදවොචුං ‘භුඤ්ජථ භන්තෙ’ති, අහං මනුස්සෙසු මනුස්සභූතා, අබ්භාගතානා’සනකං අදාසිං’’ ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස ගරුකාරවසෙන බහුවචනපයොගා.

‘‘අප්පච්චයා ධම්මා, අසඞ්ඛතා ධම්මා’’ ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස අපරිච්ඡෙදවසෙන බහුවචනපයොගා, අනියමිතසඞ්ඛාවසෙන බහුවචනපයොගා වා.

කෙචි පන ‘‘දෙසනාසොතපාතවසෙන බහුවචනපයොගා’’තිපි වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. න හි තථාගතො සතිසම්පජඤ්ඤරහිතො ධම්මං දෙසෙති, යුත්ති ච න දිස්සති ‘‘මාතිකායං පුච්ඡායං විස්සජ්ජනෙ චාති තීසුපි ඨානෙසු අප්පච්චයාදිධම්මෙ දෙසෙන්තො සත්ථා පුනප්පුනං බහුවචනවසෙන දෙසනාසොතෙ පතිත්වා ධම්මං දෙසෙතී’’ති.

‘‘කතමෙ ධම්මා අප්පච්චයා’’ ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස මාතිකානුසන්ධිනයෙන බහුවචනපයොගා.

‘‘ඉමෙ ධම්මා අප්පච්චයා’’ ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස පුච්ඡානුසන්ධිනයෙන බහුවචනපයොගා.

‘‘කතමෙ ධම්මා නො පරාමාසා, තෙ ධම්මෙ ඨපෙත්වා අවසෙසා කුසලාකුසලාබ්‍යාකතා ධම්මා’’ ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස පුච්ඡාසභාගෙන බහුවචනපයොගා.

‘‘අත්ථි භික්ඛවෙ අඤ්ඤෙව ධම්මා ගම්භීරා දුද්දසා දුරනුබොධා සන්තා පණීතා අතක්කාවචරා නිපුණා පණ්ඩිතවෙදනීයා, යෙ තථාගතො සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වා පවෙදෙතී’’ති අයමෙකස්සත්ථස්ස පුථුචිත්තසමායොගපුථුආරම්මණවසෙන බහුවචනපයොගො.

‘‘එකං සමයං භගවා සක්කෙසු විහරති කපිලවත්ථුස්මිං මහාවනෙ,

සන්ති පුත්තා විදෙහානං, දීඝාවු රට්ඨවඩ්ඪනො;
තෙ රජ්ජං කාරයිස්සන්ති, මිථිලායං පජාපති’’ –

ඉච්චෙවමාදයො සද්දා යෙ යෙ බහවො, තන්නිවාසතංපුත්තසඞ්ඛාතස්සෙකත්ථස්ස රුළ්හීවසෙන බහුවචනපයොගා.

‘‘සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙ ආමන්තෙසි ‘ගච්ඡථ තුම්හෙ සාරිපුත්තා කීටාගිරිං ගන්ත්වා අස්සජිපුනබ්බසුකානං භික්ඛූනං කීටාගිරිස්මා පබ්බාජනීයකම්මං කරොථ, තුම්හාකං එතෙ සද්ධිවිහාරිනො’ති’’, ‘‘කච්චි වො කුලපුත්තා, එථ බ්‍යග්ඝා නිවත්තව්හො’’ ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස අඤ්ඤෙනත්ථෙන එකාභිධානවසෙන බහුවචනපයොගා.

‘‘මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති’’ ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස නිස්සිතවසෙන බහුවචනපයොගා.

‘‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා’’ති අයමාරම්මණභෙදෙන එකස්සත්ථස්ස බහුවචනපයොගො.

‘‘චත්තාරො සම්මප්පධානා’’ති අයං පන කිච්චභෙදෙන එකස්සත්ථස්ස බහුවචනපයොගො.

තත්ථ එකත්ථෙකවචනං, සමුදායාපෙක්ඛෙකවචනං, ජාත්‍යාපෙක්ඛෙකවචනං, තන්නිස්සයාපෙක්ඛෙකවචනං, එකත්තලක්ඛණෙකවචනන්ති පඤ්චවිධං එකවචනං භවති. එත්ථ පන ජාත්‍යාපෙක්ඛෙකවචනං අත්ථතො සාමඤ්ඤාපෙක්ඛෙකවචනමෙවාති දට්ඨබ්බං.

බව්හත්ථබහුවචනං, බහුසමුදායාපෙක්ඛබහුවචනං, අත්තබහුවචනං, ගරුකාරබහුවචනං, අපරිච්ඡෙදබහුවචනං, මාතිකානුසන්ධිනයබහුවචනං, පුච්ඡානුසන්ධිනයබහුවචනං, පුච්ඡාසභාගබහුවචනං, පුථුචිත්තසමායොගපුථුආරම්මණබහුවචනං, තන්නිවාසබහුවචනං, තංපුත්තබහුවචනං, එකාභිධානබහුවචනං, තන්නිස්සිතාපෙක්ඛබහුවචනං , ආරම්මණභෙදබහුවචනං, කිච්චභෙදබහුවචනන්ති පන්නරසවිධං බහුවචනං භවති. ඉච්චෙවං වීසධා සබ්බානි එකවචනබහුවචනානි සඞ්ගහිතානි. අත්‍රිදං පාළිවවත්ථානං –

එකත්ථෙ දෙකවචන-ඤ්චිතරස්මිතරම්පි ච;
සමුදායජාතිඑකත්ත-ලක්ඛණෙකවචොපි ච;
සාට්ඨකථෙ පිටකම්හි, පායෙ පායෙන දිස්සරෙ.

ගරුම්හි චත්තනෙකස්මිං, බහුවචනකං පන;
පාළියං අප්පකං අට්ඨ-කථාටීකාසු තං බහුං.

තථා හි බහුකං දෙක-වචනංයෙව පාළියං;
ගරුම්හි චත්තනෙකස්මිං, ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

‘‘නමො තෙ පුරිසාජඤ්ඤ, නමො තෙ පුරිසුත්තම;
තව සාසනමාගම්ම, පත්තොම්හි අමතං පදං’’.

ඉච්චෙවමාදයො පාඨා, බහුධා ජිනසාසනෙ;
දිස්සන්තීති විජානෙය්‍ය, විද්වා අක්ඛරචින්තකො.

සාතිසයං ගරුකාරා-රහස්සාපි මහෙසිනො;
එකවචනයොගෙන, නිද්දෙසො දිස්සතෙ යතො.

තතො වොහාරකුසලො, කරෙය්‍යත්ථානුරූපතො;
එකවචනයොගං වා, ඉතරං වා සුමෙධසො.

පායෙන තන්නිවාසම්හි, බහුවචනකං ඨිතං;
තංපුත්තෙ අප්පකං තන්නි-ස්සයෙකවචනම්පි ච.

පුථුචිත්තාපරිච්ඡෙද-මාතිකාසන්ධිආදිසු;
බහුවචනකඤ්චාපි, අප්පකන්ති පකාසයෙ.

එකාභිධානතො කිච්චා, තථා ගොචරතොපි ච;
බහුවචනකං තන්නි-ස්සිතාපෙක්ඛඤ්ච අප්පකං.

ඉච්චෙවං සප්පයොගං තු, ඤත්වාන වචනද්වයං;
කාතබ්බො පන වොහාරො, යථාපාළි විභාවිනා.

ඉදානි කාලාදිවසෙන ආඛ්‍යාතප්පවත්තිං දීපයිස්සාම – කාලකාරකපුරිසපරිදීපකං ක්‍රියාලක්ඛණං **ආඛ්‍යාතිකං**. තත්‍ර **කාලන්ති** අතීතානාගතපච්චුප්පන්නවසෙන තයො කාලා, අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාණත්තිපරිකප්පකාලාතිපත්තිවසෙන පන ඡ, තෙ එකෙකා තිපුරිසකා.

වුත්තප්පකාරකාලෙසු, යදිදං වත්තතෙ යතො;
ආඛ්‍යාතිකං තතො තස්ස, කාලදීපනතා මතා.

කාරකන්ති කම්මකත්තුභාවා. තෙ හි උපචාරමුඛ්‍යසභාවවසෙන කරොන්ති කරණන්ති ච ‘‘කාරකා’’ති වුච්චන්ති. තෙච යථාක්කමං ක්‍රියානිමිත්ත තංසාධක තංසභාවාති වෙදිතබ්බා.

කම්මං කත්තා ච භාවො ච, ඉච්චෙවං කාරකා තිධා;
විභත්තිපච්චයා එත්ථ, වුත්තා නාඤ්ඤත්‍ර සච්චතො.

‘‘පරිභවියාති’’ච්චාදී, කම්මෙ සිජ්ඣන්ති කාරකෙ;
‘‘සම්භවතී’’තිආදීනි, සිජ්ඣරෙ කත්තුකාරකෙ.

‘‘විභවියාති’’ඉච්චාදී, භාවෙ සිජ්ඣන්ති කාරකෙ;
තිවිධෙස්වෙවමෙතෙසු, විභත්තිපච්චයා මතා.

කාරකත්තයමුත්තං යං, ආඛ්‍යාතං නත්ථි සබ්බසො;
තස්මා තද්දීපනත්තම්පි, තස්සාඛ්‍යාතස්ස භාසිතං.

කාරකත්තං තු භාවස්ස, සචෙපි න සමීරිතං;
කාරකලක්ඛණෙ තෙන, භාවෙන ච අවත්ථුනා.

ක්‍රියානිප්ඵත්ති නත්ථීති, යුත්තිතොපි ච නත්ථි තං;
තථාපාඛ්‍යාතිකෙ තස්ස, තබ්බොහාරො නිරුත්තියං;
පතිට්ඨිතනයොවාති, මන්ත්වා අම්හෙහි භාසිතො.

පුරිසොති එකවචනබහුවචනකා පඨමමජ්ඣිමුත්තමපුරිසා. තත්ථ පඨමපුරිසො ආඛ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණෙ සාධකවාචකෙ වා කම්මවාචකෙ වා **තුම්හාම්හ**සද්දවජ්ජිතෙ පච්චත්තවචනභූතෙ නාමම්හි ‘‘අභිනීහාරො සමිජ්ඣති, බොධි වුච්චති චතූසු මග්ගෙසුඤාණ’’න්තිආදීසු විය පයුජ්ජමානෙපි, තබ්ඨානියත්තෙ සති ‘‘භාසති වා කරොති වා, පිළියක්ඛොති මං විදූ, වුච්චතීති වචන’’න්තිආදීසු විය අප්පයුජ්ජමානෙපි සබ්බධාතූහි පරො හොති. කත්ථචි පන පාළිප්පදෙසෙ නාමස්ස අප්පයුත්තත්තා පඨමපුරිසපයොගත්ථො දුරනුබොධො භවති, යථා ‘‘දුක්ඛං තෙ වෙදයිස්සාමි, තත්ථ අස්සාසයන්තු ම’’න්ති. තථා හි එත්ථ ‘‘පාදා’’ති පාඨසෙසො, තස්මිං දුක්ඛසාසනාරොචනෙ වත්තුං අවිසහනවසෙන කිලමන්තං මං දෙවස්ස උභො පාදා අස්සාසෙන්තු, විස්සට්ඨො කථෙහීති මං වදථාති අධිප්පායො ච භවති.

අධිප්පායො සුදුබ්බොධො, යස්මා විජ්ජති පාළියං;
තස්මා උපට්ඨහං ගණ්හෙ, ගරුං ගරුමතං විදූ.

තත්‍රිමානි **භූ**ධාතාධිකාරත්තා **භූ**ධාතුවසෙන නිදස්සනපදානි. සො පරිභවති, තෙ පරිභවන්ති, පරිභවති, පරිභවන්ති. සපත්තො අභිභවියතෙ, සබ්බා විත්‍යා’නුභූයතෙ, අභිභවියතෙ, අනුභූයතෙති. යත්ථ සතිපි නාමස්ස සාධකවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආඛ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්භති, තත්ථ කම්මවාචකං පච්චත්තවචනභූතං තුල්‍යාධිකරණපදං පටිච්ච පඨමපුරිසාදයො තයො ලබ්භන්ති. තං යථා? පරිභවියාතෙ පුරිසො දෙවදත්තෙන, පරිභවියාසෙ ත්වං දෙවදත්තෙන, පරිභවියාම්හෙ මයං අකුසලෙහි ධම්මෙහි. එත්ථ පනිදං වචනං න වත්තබ්බං ‘‘නින්දන්ති තුණ්හිමාසින’න්තිආදීසු සතිපි නාමස්ස කම්මවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආඛ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්භතීති පඨමපුරිසුප්පත්ති න සියා’’ති. කස්මාති චෙ? ‘‘නින්දන්ති තුණ්හිමාසින’’න්තිආදීසු ‘‘ජනා’’ති අජ්ඣාහරිතබ්බස්ස සාධකවාචකස්ස නාමස්ස සද්ධිමාඛ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා. එවමුත්තරත්‍රාපි නයො.

මජ්ඣිමපුරිසො ආඛ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණෙ සාධකවාචකෙ වා කම්මවාචකෙ වා පච්චත්තවචනභූතෙ **තුම්හ**සද්දෙ පයුජ්ජමානෙපි, තබ්ඨානියත්තෙ සති අප්පයුජ්ජමානෙපි සබ්බධාතූහි පරො හොති. ත්වං අතිභවසි, තුම්හෙ අතිභවථ, අතිභවසි, අතිභවථ. ත්වං පරිභවියසෙ දෙවදත්තෙන, තුම්හෙ පරිභවියව්හෙ. යත්ථ සතිපි **තුම්හ**සද්දස්ස සාධකවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආඛ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්භති, න තත්ථ මජ්ඣිමපුරිසො හොති. ඉතරෙ පන ද්වෙ හොන්ති කම්මවාචකං පච්චත්තවචනභූතං තුල්‍යාධිකරණපදං පටිච්ච. තං යථා? තයා අභිභවියතෙ සපත්තො, තයා අභිභවියෙ අහං.

උත්තමපුරිසො ආඛ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණෙ සාධකවාචකෙ වා කම්මවාචකෙ වා පච්චත්තවචනභූතෙ **අම්හ**සද්දෙ පයුජ්ජමානෙපි, තථායානියත්තෙ සති අප්පයුජ්ජමානෙපි සබ්බධාතූහි පරො හොති. අහං පරිභවාමි, මයං පරිභවාම, පරිභවාමි, පරිභවාම. අහං පරිභවියාමි අකුසලෙහි ධම්මෙහි, මයං පරිභවියාම, පරිභවියාමි, පරිභවියාම. යත්ථ සතිපි **අම්හ**සද්දස්ස සාධකවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආඛ්‍යාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්භති, න තත්ථ උත්තමපුරිසො හොති. ඉතරෙ පන ද්වෙ හොන්ති කම්මවාචකං පච්චත්තවචනභූතං තුල්‍යාධිකරණපදං පටිච්ච. තං යථා? මයා අනුභවියතෙ සම්පත්ති, මයා අභිභවියසෙ ත්වං. එවං යත්ථ යත්ථ සාධකවාචකානං වා කම්මවාචකානං වා නාමාදීනං පච්චත්තවචනභූතානං ආඛ්‍යාතපදෙහි තුල්‍යාධිකරණත්තෙ ලද්ධෙ තත්ථ තත්ථ පඨමපුරිසාදයො ලබ්භන්ති, තස්මා නාමාදීනං පච්චත්තවචනභූතානං තුල්‍යාධිකරණභාවොයෙව පඨමපුරිසාදීනමුප්පත්තියා කාරණං.

ද්වින්නං තිණ්ණං වා පුරිසානමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතබ්බො. එත්ථ එකාභිධානං නාම එකතො අභිධානං එකකාලාභිධානඤ්ච. තඤ්ච ඛො **ච**සද්දපයොගෙයෙව, අචසද්දපයොගෙ භින්නකාලාභිධානෙ තග්ගහණාභාවතො. ''තුම්හෙ අත්ථකුසලා භවථ, මයමත්ථකුසලා භවාම'' ඉච්චෙවමාදයො තප්පයොගා. තත්ථ තුම්හෙ අත්ථකුසලා භවථ – ඉච්චෙතස්මිං වොහාරෙ ''සො ච අත්ථකුසලො භවති, ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො භවසි, තුම්හෙ අත්ථකුසලා භවථා''ති එවං ද්වින්නමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතබ්බො. ''මයමත්ථකුසලා භවාම'' ඉච්චෙතස්මිං පන ''සො ච අත්ථකුසලො භවති, අහඤ්ච අත්ථකුසලො භවාමි, මයමත්ථකුසලා භවාමා''ති වා ''ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො භවසි, අහඤ්ච අත්ථකුසලො භවාමි, මයමත්ථකුසලා භවාමා''ති වා එවම්පි ද්වින්නමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතබ්බො. ''සො ච අත්ථකුසලො භවති, ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො භවසි, අහඤ්ච අත්ථකුසලො භවාමි, මයමත්ථකුසලා භවාමා''ති වා ''සො ච අත්ථකුසලො භවති, තෙ ච අත්ථකුසලා භවන්ති, ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො භවසි, තුම්හෙ ච අත්ථකුසලා භවථ, අහඤ්ච අත්ථකුසලො භවාමි, මයමත්ථකුසලා භවාමා''ති වා එවං තිණ්ණමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතබ්බො.

අපරොපි අත්ථනයො වුච්චති – ''ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො භවසි, සො ච අත්ථකුසලො භවති, තුම්හෙ අත්ථකුසලා භවථා''ති වා ''අහඤ්ච අත්ථකුසලො භවාමි, සො ච අත්ථකුසලො භවති, මයමත්ථකුසලා භවාමා''ති වා ඉමිනා නයෙන අනෙකප්පභෙදො අත්ථනයො. එවං සෙසාසු විභත්තීසු පඤ්චමීසත්තමියාදීසු පරොපුරිසො ගහෙතබ්බො. සබ්බෙසු ච ක්‍රියාපදෙසු බව්හත්ථවාචකෙසු බහුවචනන්තෙසු, න පන බහුවචනන්තෙසුපි එකස්සත්තනො වාචකෙසු ගරුකාතබ්බස්සෙකස්සත්ථස්ස වාචකෙසු ච ක්‍රියාපදෙසු. එත්ථ චොදනාසන්දීපනියො ඉමා ගාථා –

''ත්වඤ්ච භවසි සො චාපි, භවති''ච්චාදිභාසනෙ;
''තුම්හෙ භවථ'' ඉච්චාදි, පරොපොසො කථං සියා?;

''අහං භවාමි සො චාපි, භවති''ච්චාදිභාසනෙ;
''මයං භවාම''ඉච්චාදි, උත්තමො ච කථං සියා?;

එත්ථ ච වුච්චතෙ –

පච්ඡා වුත්තො පරො නාම, සඤ්ඤාය පටිපාටියා;
එවං පන ගහෙතබ්බො, පරොපුරිසනාමකො.

පඨමම්හා පරො නාම, මජ්ඣිමො උත්තමොපි ච;
මජ්ඣිමම්හා පරො නාම, උත්තමො පුරිසො රුතො.

එවං තු ගහණඤ්හෙත්ථ, වොහාරස්සානුලොමකං;
දොසො තදනුලොමම්හි, ගහණස්මිං න විජ්ජති.

''ත්වඤ්ච භද්දෙ සුඛී හොහි, එසො චාපි මහාමිගො'';
ඉති පාඨො යතො දිට්ඨො, තස්මා එවං වදෙමසෙ.

''තුම්හෙ ද්වෙ සුඛිතා හොථ'', ඉච්චත්ථො තත්ථ දිස්සති;
එවංපායං නයො වුත්තො, අත්තනොමතියා මම.

අත්තනොමති කිඤ්චාපි, කථිතා සබ්බදුබ්බලා;
තථාපි නයමාදාය, කථිතත්තා අකොපියා.

''ධම්මෙන රජ්ජං කාරෙන්තං, රට්ඨා පබ්බාජයිත්ථ මං;
ත්වඤ්ච ජානපදා චෙව, නෙගමා ච සමාගතා''.

''අහඤ්ච මද්දිදෙවී ච, ජාලීකණ්හාජිනා චුභො;

අඤ්ඤමඤ්ඤං සොකනුදා, වසාම අස්සමෙ තදා’’.

එතා ගාථාපි එතස්ස, අත්ථස්ස පන සාධිකා;
තාසු වුත්තනයෙනෙව, අත්ථො සුපාකටො සියා;
එවං විඤ්ඤූහි විඤ්ඤෙය්‍යං, බහුනා භාසිතෙන කිං.

ආකාරෙන මනාපෙන, කථනෙ යෙන කෙනචි;
න විරුජ්ඣති චෙ අත්ථො, තං පමාණං සුධීමතං.

පුරිසත්තයතො එසො, පරොපුරිසනාමකො;
නුපලබ්භති පච්චෙකං, තදන්තොගධතොව යං.

පාටවත්ථාය සොතූනං, වොහාරත්ථෙසු සබ්බසො;
විසුං අලබ්භමානොපි, ලබ්භමානොව උද්ධටො.

සඞ්ඛෙපතොපෙත්ථ පුරිසප්පවත්ති එවං උපලක්ඛිතබ්බා **‘‘අම්හ**වචනත්ථෙ උත්තමො, **තුම්හ**වචනත්ථෙ මජ්ඣිමො, අඤ්ඤෙසං වචනත්ථෙ පඨමො’’ති.

ත්‍යාදීනං පුරිසසඤ්ඤා, යස්මා වුත්තා තතො ඉදං;
තබ්බන්තාඛ්‍යාතිකං ඤෙය්‍යං, පුරිසපරිදීපකං.

එවං සබ්බථාපි ආඛ්‍යාතිකස්ස කාලකාරකපුරිසපරිදීපනතා වුත්තා.

ක්‍රියාලක්ඛණන්ති එත්ථ කථං ආඛ්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණතා වෙදිතබ්බා?

ලක්ඛියති ක්‍රියායෙතං, ක්‍රියා වා අස්ස ලක්ඛණං;
ක්‍රියාලක්ඛණතා එවං, වෙදිතබ්බා තථා හි ච.

‘‘ගච්ඡති’’ච්චාදිකං සුත්වා, ක්‍රියාසන්දීපනං පදං;
‘‘ආඛ්‍යාතික’’න්ති ධීරෙහි, ආඛ්‍යාතඤ්ඤූහි සඤ්ඤිතං.

ලක්ඛණං හොති නාමස්ස, යථා සත්වාභිධානතා;
ක්‍රියාභිධානතා එවං, ආඛ්‍යාතස්සෙව ලක්ඛණං.

අත්ථතො පන එතස්ස, ක්‍රියාවාචකතා ඉධ;
ලක්ඛණං ඉති විඤ්ඤෙය්‍යං, ලක්ඛණඤ්ඤූහි ලක්ඛිතං.

‘‘කිං කරොසී’’ති පුට්ඨස්ස, ‘‘පචාමී’’ච්චාදිනා ‘‘අහං’’;
පටිවාචාය දානෙන, ක්‍රියාවාචකතා මතා.

එවමාඛ්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණතා වෙදිතබ්බා;
ඉදානි කාලෙසු විභත්තිප්පවත්ති එවං වෙදිතබ්බා –

පච්චුප්පන්නම්හි කාලස්මිං, වත්තමානා පවත්තති;
ආසිට්ඨාණාපනත්ථෙසු, පච්චුප්පන්නම්හි පඤ්චමී.

පච්චුප්පන්නෙ පරිකප්පා-නුමත්‍යත්ථෙසු සත්තමී;
අප්පච්චක්ඛෙ අතීතම්හි, පරොක්ඛා සම්පවත්තති.

හිය්‍යො පභුති කාලස්මිං, අතීතම්හි පවත්තති;
පච්චක්ඛෙ වා අපච්චක්ඛෙ, හිය්‍යත්තනී නිරුත්තිතා.

අජ්ජප්පභුති කාලස්මිං, අතීතම්හි පවත්තති;
පච්චක්ඛෙ වා අපච්චක්ඛෙ, සමීපෙජ්ජතනච්චයා.

අනාගතෙ භවිස්සන්තී, කාලස්මිං සම්පවත්තති;
ක්‍රියාතිපන්නමත්තම්හි, තීතෙ කාලාතිපත්තිකා;

අනාගතෙපි හොතීති, නිරුත්තඤ්ඤූහි භාසිතා.

එවං කාලෙසු විභත්තිප්පවත්තිං ඤත්වා යෙ තෙ සුත්තන්තෙසු විචිත්තා සුවිසදවිපුලතික්ඛබුද්ධිවිසයභූතා පයොගා දිස්සන්ති, තෙසු පාටවමිච්ඡන්තෙහි ත්‍යාදික්කමෙන වුච්චමානා ක්‍රියාපදමාලා සල්ලක්ඛිතබ්බා – භවති, භවන්ති. භවසි, භවථ. භවාමි, භවාම. භවතෙ, භවන්තෙ. භවසෙ, භවව්හෙ. භවෙ, භවාම්හෙ. අයං අඤ්ඤයොගාදිරහිතා ක්‍රියාපදමාලා.

දිස්සන්ති ච සුත්තන්තෙසු අත්ථසම්භවෙපි අඤ්ඤයොගාදිරහිතානි ක්‍රියාපදානි. සෙය්‍යථීදං? ''සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චාති, යදා පඤ්ඤාය පස්සති. යං මං භණසි සාරථි. අඤ්ඤං සෙපණ්ණිං ගච්ඡාමි'' ඉච්චෙවමාදීනි එතස්සත්ථස්ස පරිදීපනියා ක්‍රියාපදමාලා.

එත්ථ තිවිධො ක්‍රියාපදෙසු යොගො **ත**යොගො, **ම**යොගො, අඤ්ඤයොගො ච. තත්ථ මජ්ඣිමපුරිසා **ත**යොගවසෙන ගහෙතබ්බා, උත්තමපුරිසා **ම**යොගවසෙන. පඨමපුරිසා අඤ්ඤයොගවසෙන. ත්‍යාදීනමෙත්ථ පටිපාටියා අයං අනුගීති –

අඤ්ඤයොගෙන පඨමා, **ත**යොගෙන තු මජ්ඣිමා;
මයොගෙනුත්තමා හොන්ති, ගහෙතබ්බා විභාවිනා.

සොතූනං පයොගෙසු කොසල්ලත්ථං අඤ්ඤයොගාදිසහිතමපරම්පි ක්‍රියාපදමාලං වදාම – සො භවති, තෙ භවන්ති. ත්වං භවසි, තුම්හෙ භවථ. අහං භවාමි, මයං භවාම. සො භවතෙ, තෙ භවන්තෙ. ත්වං භවසෙ, තුම්හෙ භවව්හෙ. අහං භවෙ, මයං භවාම්හෙ. අයං අඤ්ඤයොගාදිසහිතා ක්‍රියාපදමාලා.

දිස්සන්ති ච සුත්තන්තෙසු අඤ්ඤයොගාදිසහිතානිපි ක්‍රියාපදානි. සෙය්‍යථීදං? **''යං**පායං දෙව කුමාරො සුප්පතිට්ඨිතපාදො, ඉදම්පිමස්ස මහාපුරිසස්ස මහාපුරිසලක්ඛණං භවති, තස්සිමානි සත්ත රතනානි භවන්ති. යො දන්ධකාලෙ තරති , තරණීයෙ ච දන්ධති, ත්වංසි ආචරියො මම, අහම්පි දට්ඨුකාමොස්මි, පිතරං මෙ ඉධාගතං'' ඉච්චෙවමාදීනි එතස්සත්ථස්ස පරිදීපනියා ක්‍රියාපදමාලා.

යො **තුම්හ**සද්දෙන වත්තබ්බෙ අත්ථෙ නිපතති, න පන හොති තුම්හත්ථවාචකො, නෙසො සද්දො ක්‍රියාපදස්ස **ත**යොගසහිතත්තං සාධෙති, අඤ්ඤදත්ථු අඤ්ඤයොගසහිතත්තඤ්ඤෙව සාධෙති. යො ච **අම්හ**සද්දෙන වත්තබ්බෙ අත්ථෙ නිපතති, න පන හොති අම්හත්ථවාචකො, න සොපි සද්දො ක්‍රියාපදස්ස **ම**යොගසහිතත්තං සාධෙති, අඤ්ඤදත්ථු අඤ්ඤයොගසහිතත්තඤ්ඤෙව සාධෙති.

තත්‍ර **තුම්හ**සද්දෙන තාව වත්තබ්බත්ථෙ – ''න භවං එති පුඤ්ඤත්ථං, සිවිරාජස්ස දස්සනං. මායස්මා සමග්ගස්ස සඞ්ඝස්ස භෙදාය පරක්කමි. ඉධ භන්තෙ භගවා පංසුකූලං ධොවතූ''ති ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. **අම්හ**සද්දෙන පන වත්තබ්බත්ථෙ ''උපාලි තං මහාවීර, පාදෙ වන්දති සත්ථුනො. සාවකො තෙ මහාවීර, සරණො වන්දති සත්ථුනො''ති ච ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. ඉදමෙත්ථුපලක්ඛිතබ්බං ''ත්වං තුම්හෙ අහං මය''න්ති අත්ථදීපක **ත**යොග **ම**යොගතො අඤ්ඤො අඤ්ඤත්ථදීපනො පයොගොයෙව අඤ්ඤයොගො නාම, තත්ථ පඨමපුරිසො භවතීති.

යජ්ජෙවං ''සබ්බායසං කූටමතිප්පමාණං, පග්ගය්හ සො තිට්ඨසි අන්තලික්ඛෙ. එස සුත්වා පසීදාමි, වචො තෙ ඉසිසත්තමා''තිආදීසු කථං. එත්ථ හි මජ්ඣිමුත්තමපුරිසසම්භවොයෙව දිස්සති, න තු පඨමපුරිසසම්භවොති? වුච්චතෙ – ''සබ්බායසං කූටමතිප්පමාණං, පග්ගය්හ සො තිට්ඨසි අන්තලික්ඛෙ''තිආදීසු ''සො''තිආදිකස්ස නාමසද්දස්ස **තුම්හ'ම්හ**සද්දස්සත්ථවාචකසද්දෙහි''තිට්ඨසී''තිආදීනං ස්‍යාද්‍යන්තානං පදානං දස්සනතො අච්චන්තමජ්ඣාහරිතබ්බෙහි සමානාධිකරණත්තා තග්ගුණභූතත්තා ච මජ්ඣිමුත්තමපුරිසසම්භවො සමධිගන්තබ්බො. ඊදිසෙසු පයොගෙසු ස්‍යාද්‍යන්තානං දස්සනවසෙන අවිජ්ජමානානිපි අජ්ඣාහරිතබ්බානි ''ත්වමහ''මිච්චාදීනි පදානි භවන්ති. කත්ථචි පන පරිපුණ්ණානි දිස්සන්ති ''සාත්වං වධකමනුප්පත්තා, කථං මද්දි කරිස්සසි. සො අහං විචරිස්සාමි, ගාමා ගාමං පුරා පුර''න්ති ඉච්චෙවමාදීසු.

ආඛ්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණත්තා අලිඞ්ගභෙදත්තා ච තිණ්ණං ලිඞ්ගානං සාධාරණභාවපරිදීපනත්ථං අපරම්පි ක්‍රියාපදමාලං වදාම –

පුරිසො භවති, කඤ්ඤා භවති, චිත්තං භවති, පුරිසා භවන්ති, කඤ්ඤායො භවන්ති, චිත්තානි භවන්ති. භො පුරිස ත්වං භවසි, භොති කඤ්ඤෙ ත්වං භවසි, භො චිත්ත ත්වං භවසි, භවන්තො පුරිසා තුම්හෙ භවථ, භොතියො කඤ්ඤායො තුම්හෙ භවථ, භවන්තො චිත්තානි තුම්හෙ භවථ. අහං පුරිසො භවාමි, අහං කඤ්ඤා භවාමි, අහං චිත්තං භවාමි, මයං පුරිසා භවාම, මයං කඤ්ඤායො භවාම, මයං චිත්තානි භවාම.

එස නයො අත්තනොපදෙසු, සෙසවිභත්තීනං සබ්බපදෙසුපි. අයමාඛ්‍යාතිකස්ස තිණ්ණං ලිඞ්ගානං සාධාරණභාවපරිදීපනී ක්‍රියාපදමාලාව.

වුත්තඤ්හෙතං **නිරුත්තිපිටකෙ** ''ක්‍රියාලක්ඛණමාඛ්‍යාතිකමලිඞ්ගභෙද''මිති. තත්‍ර **අලිඞ්ගභෙදමිති** කො අත්ථො? ඉත්ථිපුමනපුංසකානං අවිසෙසත්ථො වුච්චතෙ ''අලිඞ්ගභෙද''මිති. යථා ''පුරිසො ගච්ඡති, කඤ්ඤා ගච්ඡති, චිත්තං ගච්ඡතී''ති. චතුධා උද්දිට්ඨක්‍රියාපදෙසු යථා ''භවතී''ති අකාරානන්තරත්‍යන්තපදං ගහෙත්වා ''භවති භවන්ති භවසී''තිආදිනා ක්‍රියාපදමාලා සබ්බථා කතා, එවං ''උබ්භවතී''ච්චාදීනිපි අකාරානන්තරත්‍යන්තපදානි ගහෙත්වා ''උබ්භවති උබ්භවන්ති උබ්භවසී''තිආදිනා ක්‍රියාපදමාලා සබ්බථා කාතබ්බා. ''හොති සම්භොතී''තිආදීනි පන ඔකාරානන්තරත්‍යන්තපදානි, ''භාවෙති විභාවෙතී''තිආදීනි ච එකාරානන්තරත්‍යන්තපදානි ගහෙත්වා පාළිනයානුසාරෙනෙව පදමාලා කාතබ්බා, නයිධ වුත්තනයානුසාරෙන. ඊදිසෙසු හි ඨානෙසු දුරනුබොධා ක්‍රියාපදගති. අතො ලබ්භමානවසෙන ක්‍රියාපදමාලා කාතබ්බා. න හි ලොකෙ ලොකියා සබ්බෙ ධාතුසද්දෙ පච්චෙකං සබ්බෙහිපි ඡන්නවුතියා වචනෙහි යොජෙත්වා වදන්ති, එවං අවදන්තානම්පි නෙසං කථා අපරිපුණ්ණා නාම න හොති, තස්මා වජ්ජෙතබ්බට්ඨානං වජ්ජෙත්වා යථාසම්භවං පදමාලා කාතබ්බා. එවං පඤ්චමියාදීසුපි විභත්තීසු. අයං වත්තමානවිභත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

ඉතො පට්ඨාය පන යථුද්දිට්ඨපදානෙව පරිණාමෙත්වා පරිණාමෙත්වා පඤ්චමියාදීනං මාතිකාභාවෙන ගහෙතබ්බානි. ඉදානි පන තයොගාදිසහිතාසහිතවසෙන ද්විධා ක්‍රියාපදමාලායො දස්සෙස්සාම ක්වචාදෙසවසෙන සම්භූතානි ච රූපන්තරානි සොතූනං සුඛධාරණත්ථඤ්චෙව පුරිසප්පයොගෙ අසම්මොහත්ථඤ්ච.

භවතු, භවන්තු. භවාහි, භව, භවථ. භවාමි, භවාම. භවතං, භවන්තං. භවස්සු, භවව්හො. භවෙ, භවාමසෙ. සො භවතු, තෙ භවන්තු. ත්වං භවාහි, භව, තුම්හෙ භවථ. අහං භවාමි, මයං භවාම. සො භවතං, තෙ භවන්තං. ත්වං භවස්සු, තුම්හෙ භවව්හො. අහං භවෙ, මයං භවාමසෙ. අයං පඤ්චමීවිභත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

භවෙය්‍ය, භවෙ, භවෙය්‍යුං. භවෙය්‍යාසි, භවෙය්‍යාථ. භවෙය්‍යාමි, භවෙය්‍යාම, භවෙමු. භවෙථ, භවෙරං. භවෙථො, භවෙය්‍යාව්හො. භවෙය්‍යං, භවෙය්‍යාම්හෙ ඉති වා, සො භවෙය්‍ය , භවෙ, තෙ භවෙය්‍යුං. ත්වං භවෙය්‍යාසි, තුම්හෙ භවෙය්‍යාථ. අහං භවෙය්‍යාමි, මයං භවෙය්‍යාම, භවෙමු. සො භවෙථ, තෙ භවෙරං. ත්වං භවෙථො, තුම්හෙ භවෙය්‍යාව්හො. අහං භවෙය්‍යං, මයං භවෙය්‍යාම්හෙ ඉති වා. අයං සත්තමීවිභත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

බභූව, බභූවු. බභූවෙ, බභූවිත්ථ. බභූවං, බභූවිම්හ. බභූවිත්ථ, බභූවිරෙ. බභූවිත්ථො, බභූවිව්හො. බභූවිං, බභූවිම්හෙ ඉති වා, සො බභූව, තෙ බභූවු. ත්වං බභූවෙ, තුම්හෙ බභූවිත්ථ. අහං බභූවං, මයං බභූවිම්හ. සො බභූවිත්ථ, තෙ බභූවිරෙ. ත්වං බභූවිත්ථො, තුම්හෙ බභූවිව්හො. අහං බභූවිං, මයං බභූවිම්හෙ ඉති වා. අයං පරොක්ඛාවිභත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

අභවා, අභවූ. අභවො, අභවත්ථ. අභවං, අභවම්හා. අභවත්ථ, අභවත්ථුං. අභවසෙ, අභවව්හං. අභවිං, අභවම්හසෙ ඉති වා, සො අභවා, තෙ අභවූ. ත්වං අභවො, තුම්හෙ අභවත්ථ. අහං අභවං, මයං අභවම්හා. සො අභවත්ථ, තෙ අභවත්ථුං. ත්වං අභවසෙ, තුම්හෙ අභවව්හං. අහං අභවිං, මයං අභවම්හසෙ ඉති වා. අයං හියත්තනීවිභත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

අභවි, අභවුං. අභවො, අභවිත්ථ. අභවිං, අභවිම්හා. අභවා, අභවූ. අභවසෙ, අභවිව්හං. අභවිහං, අභවිම්හෙ ඉති වා, සො අභවි, තෙ අභවුං. ත්වං අභවො, තුම්හෙ අභවිත්ථ. අහං අභවිං, මයං අභවිම්හා. සො අභවා, තෙ අභවූ. ත්වං අභවසෙ, තුම්හෙ අභවිව්හං. අහං අභවං, මයං අභවිම්හෙ ඉති වා. අයං අජ්ජතනීවිභත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

එත්ථ පනජ්ජතනියා උංවචනස්ස **ඉංසු**මාදෙසවසෙන භවතිනො රූපන්තරානිපි වෙදිතබ්බානි. සෙය්‍යථිදං? තෙ භවිංසු, සමුබ්භවිංසු, පභවිංසු, පරාභවිංසු, සම්භවිංසු, පාතුභවිංසු, පාතුබ්භවිංසු , ඉමානි අකම්මකපදානි. පරිභවිංසු, අභිභවිංසු, අධිභවිංසු, අතිභවිංසු, අනුභවිංසු, සමනුභවිංසු, අභිසම්භවිංසු.

''අධිභොසු''න්ති රූපම්පි, යස්මා දිස්සති පාළියං;
තස්මා හි නයතො ඤෙ ය්‍යං, ''පරිභොසු''න්තිආදිකං.

තත්‍රායං පාළි – ''එවංවිහාරිඤ්චාවුසො භික්ඛුං රූපා අධිභොසුං, න භික්ඛු රූපෙ අධිභොසී''ති. ඉමානි සකම්මකපදානි, එවමජ්ජතනියා උංවචනස්ස **ඉංසු**මාදෙසවසෙන භවතිනො රූපන්තරානි භවන්ති. අපිච

''අන්වභි'' ඉතිරූපම්පි, අජ්ජතන්‍යා පදිස්සති;
තස්මා හි නයතො ඤෙය්‍යං, ''අජ්ඣභි''ච්චාදිකම්පි ච.

තත්‍රායං පාළි – සො තෙන කම්මෙන දිවං සමක්කමි, සුඛඤ්ච කිඩ්ඩාරතියො ච අන්වභීති. තත්ථ **අන්වභීති** අනු අභීති ඡෙදො. **අනූති** උපසග්ගො. **අභීති** ආඛ්‍යාතිකපදන්ති දට්ඨබ්බං.

භවිස්සති, භවිස්සන්ති. භවිස්සසි, භවිස්සථ. භවිස්සාමි, භවිස්සාම. භවිස්සතෙ, භවිස්සන්තෙ. භවිස්සසෙ, භවිස්සව්හෙ. භවිස්සං, භවිස්සාම්හෙ ඉති වා, සො භවිස්සති, තෙ භවිස්සන්ති. ත්වං භවිස්සසි, තුම්හෙ භවිස්සථ. අහං

හවිස්සාමි, මයං හවිස්සාම. සො හවිස්සතෙ, තෙ හවිස්සන්තෙ. ත්වං හවිස්සසෙ, තුම්හෙ හවිස්සව්හෙ. අහං හවිස්සං, මයං හවිස්සාම්හෙ ඉති වා. අයං හවිස්සන්තිවිභත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

අහවිස්සා, අහවිස්සංසු. අහවිස්සෙ, අහවිස්සථ. අහවිස්සං, අහවිස්සාම්හා. අහවිස්සථ, අහවිස්සිසු. අහවිස්සසෙ, අහවිස්සව්හෙ. අහවිස්සිං, අහවිස්සාම්හසෙ ඉති වා, සො අහවිස්සා, තෙ අහවිස්සංසු. ත්වං අහවිස්සෙ, තුම්හෙ අහවිස්සථ. අහං අහවිස්සං, මයං අහවිස්සාම්හා. සො අහවිස්සථ, තෙ අහවිස්සිසු. ත්වං අහවිස්සසෙ, තුම්හෙ අහවිස්සව්හෙ. අහං අහවිස්සිං, මයං අහවිස්සාම්හසෙ ඉති වා. අයං කාලාතිපත්තිවිභත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

වොහාරභෙදකුසලෙන සුබුද්ධිනා යො,
කච්චායනෙන කථිතො ජිනසාසනත්ථං;
ත්‍යාදික්කමො තදනුගං කිරියාපදානං,
කත්වා කමො භවතිධාතුවසෙන වුත්තො.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

භවතිනො ක්‍රියාපදමාලාවිභාගො නාම

දුතියො පරිච්ඡෙදො.

3. පකිණ්ණකවිනිච්ඡය

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, පකිණ්ණකවිනිච්ඡයං;
සප්පයොගෙසු අත්ථෙසු, විඤ්ඤූනං පාටවත්ථයා.

තත්ථ අත්ථුද්ධාරො, අත්ථසද්දචින්තා, අත්ථාතිසයයොගො, සමානාසමානවසෙනවචනසඞ්ගහො, ආගමලක්ඛණවසෙන විභත්තිවචනසඞ්ගහො, කාලවසෙන විභත්තිවචනසඞ්ගහො, කාලසඞ්ගහො, පකරණසංසන්දනා, වත්තමානාදීනං වචනත්ථවිභාවනා චාති නවධා විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

අත්ථුද්ධාරෙ තාව සමානසුතිකපදානමත්ථුද්ධාරණං කරිස්සාම. එත්ථාඛ්‍යාතපදසඤ්ඤිතානං **හොති**සද්ද **භවෙ**සද්දානමත්ථො උද්ධරිතබ්බො. තථා හෙතෙ නාමිකපදසඤ්ඤිතෙහි අපරෙහි **හොති**සද්ද **භවෙ**සද්දෙහි සමානසුතිකාපි අසමානත්ථා චෙව හොන්ති අසමානවිභත්තිකා ච. සාසනස්මිඤ්හි කෙචි සද්දා අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානසුතිකා සමානාපි අසමානත්ථා අසමානපවත්තිනිමිත්තා අසමානලිඞ්ගා අසමානවිභත්තිකා අසමානවචනකා අසමානන්තා අසමානකාලිකා අසමානපදජාතිකා ච භවන්ති.

තෙසමසමානත්ථත්තෙ ''සබ්බඤ්හි තං ජීරති දෙහනිස්සිතං. අප්පස්සුතායං පුරිසො, බලිබද්දොව ජීරති. සන්තො තසිතො. පහු සන්තො න හරති. සන්තො ආචික්ඛතෙ මුනි. සන්තො සප්පුරිසා ලොකෙ. සන්තො සංවිජ්ජමානා ලොකස්මි''න්ති එවමාදයො පයොගා. එත්ථ **ජීරති**සද්දද්වයං යථාසම්භවං නවභාවාපගමවඩ්ඪනවාචකං. **සන්තො**සද්දපඤ්චකං යථාසම්භවං පරිස්සමප්පත්තසමානොපසන්තොපලබ්භමානවාචකන්ති දට්ඨබ්බං.

අසමානපවත්තිනිමිත්තත්තෙ පන ''අකතඤ්ඤූ මිත්තදුබ්භී, අස්සද්ධො අකතඤ්ඤූචා''තිඑවමාදයො. එත්ථ ච **අකතඤ්ඤූ**සද්දද්වයං කතාකතාජානනජානනපවත්තිනිමිත්තං පටිච්ච සම්භූතත්තා අසමානපවත්තිනිමිත්තකන්ති දට්ඨබ්බං.

අසමානලිඞ්ගත්තෙ ''සුඛී හොතු පඤ්චසිඛ සක්කො දෙවානමින්දො. ත්වඤ්ච භද්දෙ සුඛී හොහි. යත්ථ සා උපට්ඨිතො හොති. මාතා මෙ අත්ථි, සා මයා පොසෙතබ්බා''ති එවමාදයො. එත්ථ **සුඛී**සද්දද්වයං **සා**සද්දද්වයඤ්ච පුමිත්ථිලිඞ්ගවසෙන අසමානලිඞ්ගන්ති දට්ඨබ්බං.

අසමානවිභත්තිකත්තෙ ''ආහාරෙ උදරෙ යතො. යතො පජානාති සහෙතුධම්ම''න්ති එවමාදයො. එත්ථ **යතො**සද්දද්වයං පඨමාපඤ්චමීවිභත්තිසහිතත්තා අසමානවිභත්තිකන්ති දට්ඨබ්බං.

අසමානවචනකත්තෙ ඉමෙ පයොගා –

''යාය මාතු භතො පොසො, ඉමං ලොකං අවෙක්ඛති;
තම්පි පාණදදිං සන්තිං, හන්ති කුද්ධො පුථුජ්ජනො''ති

ආදීසු **හන්ති**සද්දො එකවචනො.

''ඉමෙ නූන අරඤ්ඤස්මිං, මිගසඞ්ඝානි ලුද්දකා;
වාකුරාහි පරික්ඛිප්ප, සොබ්භං පාතෙත්වා තාවදෙ;
වික්කොසමානා තිබ්බාහි, හන්ති නෙසං වරං වර''න්ති.

ආදීසු පන බහුවචනො. ''සීලවා වත්තසම්පන්නො. එථ තුම්හෙ ආයස්මන්තො සීලවා හොථ. සන්තො දන්තො නියතො බ්‍රහ්මචාරී. සන්තො හවෙ සබ්භි පවෙදයන්ති. මහාරාජා යසස්සී සො. චත්තාරො මහාරාජා''ති එවමාදීසු **සීලවා**සද්දාදයො එකවචනබහුවචනකා.

අසමානන්තත්තෙ පන යත්ථ සමානසුතිකානං අසමානවිභත්තිකත්තං වා අසමානවචනත්තං වා උපලබ්භති. තෙයෙව පයොගා. තං යථා? ''සතං සම්පජානං, සතං ධම්මො, සන්තො දන්තො, සන්තො සප්පුරිසා'' ඉච්චෙවමාදයො.

අසමානකාලත්තෙ ''නනු තෙ සුතං බ්‍රාහ්මණ භඤ්ඤමානෙ, දෙවා න ඉස්සන්ති පුරිසපරක්කමස්ස. තෙ ජනා පාරමිස්සන්ති, මච්චුධෙය්‍යං සුදුත්තර''න්ති එවමාදයො. එත්ථ **ඉස්සන්ති**සද්දද්වයං වත්තමානාභවිස්සන්තීකාලවසෙන අසමානකාලන්ති දට්ඨබ්බං. වත්තමානාභවිස්සන්තීවිභත්තිවසෙන පන අසමානවිභත්තිකන්තිපි.

අසමානපදජාතිකත්තෙ ''සයං සමාහිතො නාගො, සයං අභිඤ්ඤාය කමුද්දිසෙය්‍යං. පථෙ ධාවන්තියා පති, එකංසං අජිනං කත්වා, පාදෙසු සිරසා පති. ගිරිං චණ්ඩොරණං පතී''ති එවමාදයො. එත්ථ **සයං**සද්දද්වයං නාමනිපාතවසෙන

පතිසද්දත්තයං නාමාඛ්‍යාතොපසග්ගවසෙන අසමානපදජාතිකන්ති දට්ඨබ්බං.

ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ විත්ථාරෙතබ්බං. එවං සාසනස්මිං කෙචි සද්දා අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානසුතිකා සමානාපි අසමානත්ථා අසමානපවත්තිනිමිත්තා අසමානලිඞ්ගා අසමානවිභත්තිකා අසමානවචනකා අසමානන්තා අසමානකාලිකා අසමානපදජාතිකා ච භවන්ති. එතාදිසෙසු සද්දෙසු යො ක්‍රියාපදත්තං පකාසෙති, න සො නාමිකපදත්තං. යො ච නාමිකපදත්තං පකාසෙති, න සො ක්‍රියාපදත්තං. එවං සන්තෙපි සුතිසාමඤ්ඤතො එකත්තෙන ගහෙත්වා අත්ථුද්ධාරො කරණීයොති යථාවුත්තක්‍රියාපදානං නාමපදෙහි සමානසුතිකානං **හොති**සද්ද **භවෙ** සද්දානමත්ථුද්ධාරං වදාම.

කථං? **හොති**සද්දො කත්තුයොගෙ ක්‍රියාපදං, ක්‍රියායොගෙ නාමිකපදං, තස්මා සො ද්වීසු අත්ථෙසු වත්තති ක්‍රියාපදත්ථෙ නාමිකපදත්ථෙ ච. තත්ථ ක්‍රියාපදත්ථෙ වත්තමානවසෙන, නාමිකපදත්ථෙ පනාලපනවසෙන. ක්‍රියාපදත්ථෙ තාව ‘‘එකො හොති’’, නාමිකපදත්ථෙ ‘‘මා හොති පරිදෙවෙසි’’. අත්‍රිදං වුච්චති –

භාවෙ නාමපදත්ථෙ ච, ආලපනවිසෙසිතෙ;
ඉමෙසු ද්වීසු අත්ථෙසු, **හොති**සද්දො පවත්තති.

භවෙසද්දො පන ‘‘භවාමී’’තිමස්ස වත්තමානාවිභත්තියුත්තස්ස සද්දස්සත්ථෙපි වත්තති. ‘‘භවාමී’’තිමස්ස පඤ්චමීවිභත්තියුත්තස්ස සද්දස්ස ආණත්‍යාසීසනත්ථෙසුපි වත්තති. ‘‘භවෙය්‍යාමී’’තිමස්ස සත්තමීවිභත්තිසහිතස්ස සද්දස්ස අනුමතිපරිකප්පත්ථෙසුපි වත්තති. තත්‍රිදං පඨමත්ථස්ස සාධකං ආහච්චවචනං –

‘‘දෙවානං අධිකො හොමි, භවාමි මනුජාධිපො;
රූපලක්ඛණසම්පන්නො, පඤ්ඤාය අසමො භවෙ’’ති.

අයං පන සබ්බෙසං තෙසමත්ථානං සාධිකා අම්හාකං ගාථාරචනා –

‘‘සුඛී භවති එසො ච, අහඤ්චාපි සුඛී භවෙ;
සුඛී භවතු එසො ච, අහඤ්චාපි සුඛී භවෙ.

ඉමාය බුද්ධපූජාය, භවන්තු සුඛිතා පජා;
භවෙ’හඤ්ච සුඛප්පත්තො, සාමච්චො සහ ඤාතිභි.

සුඛී භවෙය්‍ය එසො ච, අහඤ්චාපි සුඛී භවෙ;
සුඛී භවෙය්‍ය චෙ එසො, අහඤ්චාපි සුඛී භවෙ’’ති.

ඉච්චෙවං –

වත්තමානාය පඤ්චම්‍යං, සත්තම්‍යඤ්ච විභත්තියං;
එතෙසු තීසු ඨානෙසු, **භවෙ**සද්දො පවත්තති.

එකධා වත්තමානායං, පඤ්චමීසත්තමීසු ච;
ද්වෙධා ද්වෙධාතිමස්සත්ථං, පඤ්චධා පරිදීපයෙ.

ද්වෙධා වා වත්තමානාය-මාදිපුරිසවාචකො;
අත්ථො ‘‘භවෙ’’ති එතස්ස, ‘‘භවතී’’තිපියුජ්ජති.

ඉදානි පන එතස්ස, වුත්තස්සත්ථස්ස සාධකං;
එත්ථ පාළිප්පදෙසං තු, ආහරිස්සං සුණාථ මෙ.

කො’යං මජ්ඣෙසමුද්දස්මිං, අපස්සං තීරමායුහෙ;
කං ත්වං අත්ථවසං ඤත්වා, එවං වායමසෙ භුසං.

නිසම්ම වත්තං ලොකස්ස, වායාමස්ස ච දෙවතෙ;
තස්මා මජ්ඣෙසමුද්දස්මිං, අපස්සං තීරමායුහෙ.

අස්සං පුරිමගාථායං, ‘‘ආයුහෙ’’තිපදස්ස හි;
‘‘ආයූහතී’’ති අත්ථොති, විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිනා.

විභත්තියා විපල්ලාස-වසෙනායං සමීරිතො;
වත්තමානෙ සත්තමීති, තිස්සෙකාරවසෙන වා.

පච්ඡිමාය ච ගාථායං, ''ආයුහෙ''තිපදස්ස තු;
''ආයූහාමී''ති අත්ථොති, සද්දත්ථඤ්ඤූ විභාවයෙ.

තථා ''භවෙ''තිඑතස්ස, වත්තමානාවිභත්තියං;
''භවතී''ති, ''භවාමී''ති, වත්ථං ද්වෙධා විභාවයෙ.

එවංවිධෙසු අඤ්ඤෙසු, පාඨෙසුපි අයං නයො;
නෙතබ්බො නයදක්ඛෙන, නයසාගරසාසනෙ.

එවමයං **භවෙසද්දො** පඤ්චසු ඡසු වා ක්‍රියාපදත්ථෙසු පවත්තති. තථා සත්තමීවිභත්‍යන්තනාමිකපදස්ස වුද්ධිසංසාරකම්මභවූපපත්තිභවසඞ්ඛාතෙසු අත්ථෙසුපි. තථා හි ''අභවෙ නන්දති තස්ස, භවෙ තස්ස න නන්දතී''තිආදීසු වුද්ධිම්හි. ''භවෙ විචරන්තො''තිආදීසු සංසාරෙ. ''භවෙ ඛො සති ජාති හොති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්තිආදීසු කම්මභවෙ. ''එවං භවෙවිජ්ජමානෙ''තිආදීසු උපපත්තිභවෙති දට්ඨබ්බං. ඉමිනා නයෙන **භූ**ධාතුතො නිප්ඵන්නානං අඤ්ඤතොපි අඤ්ඤෙසං ක්‍රියාපදානං යථාසම්භවමත්ථො උද්ධරිතබ්බො.

ආඛ්‍යාතත්ථම්හිමෙ අත්ථා, න ලාතබ්බා කුදාචනං;
අත්ථුද්ධාරවසෙනෙතෙ, උද්ධටා නාමතො යතො.

ඉදමෙත්ථ සඞ්ඛෙපතො අත්ථුද්ධාරනයනිදස්සනං.

අත්ථසද්දචින්තායං පන එවමුපලක්ඛෙතබ්බං – ''භවන්තෙ, පරාභවන්තෙ, පරාභවෙ''ඉච්චාදයො **ගච්ඡති ගච්ඡං ගච්ඡතො**සද්දාදයො විය විසෙසසද්දා, න යාවනොපතාපනත්ථාදිවාචකො **නාථති**සද්දො විය, න ච රාජදෙවතාදිවාචකො **දෙව**සද්දො විය සාමඤ්ඤසද්දා. යෙ චෙත්ථ විසෙසසද්දා, තෙ සබ්බකාලං විසෙසසද්දාව. යෙ ච සාමඤ්ඤසද්දා, තෙපි සබ්බකාලං සාමඤ්ඤසද්දාව.

තත්‍ර **ගච්ඡති**තිආදීනං විසෙසසද්දතා එවං දට්ඨබ්බා – **ගච්ඡතී**ති එකං නාමපදං, එකමාඛ්‍යාතං. තථා **ගච්ඡ**න්ති එකං නාමපදං, එකමාඛ්‍යාතං. **ගච්ඡතො**ති එකො කිතන්තො, අපරො රුළ්හීසද්දො. සතිපි විසෙසසද්දත්තෙ සදිසත්තා සුතිසාමඤ්ඤතො තබ්බිසයං බුද්ධිං නුප්පාදෙති විනාව'ත්ථප්පකරණසද්දන්තරාභිසම්බන්ධෙන. තථා හි සද්දන්තරාභිසම්බන්ධෙන ''ගච්ඡති පතිට්ඨිත''න්ති වුත්තෙ සත්තම්‍යන්තං නාමපදන්ති විඤ්ඤායති. ''ගච්ඡති තිස්සො''ති වුත්තෙ පනාඛ්‍යාතන්ති. තථා ''ස ගච්ඡං න නිවත්තතී''ති වුත්තෙ පඨමන්තං නාමපදන්ති විඤ්ඤායති. ''ගච්ඡං පුත්තනිවෙදකො''ති වුත්තෙ ආඛ්‍යාතන්ති විඤ්ඤායති. ''ගච්ඡතො භයතො පතිතො''ති වුත්තෙ කිතන්තොති විඤ්ඤායති. ''ගච්ඡතො පණ්ණපුප්ඵානි පතන්තී''ති වුත්තෙ රුක්ඛවාචකො රුළ්හීසද්දොති. ඉති විසෙසසද්දානං ආඛ්‍යාතනාමානං නාමාඛ්‍යාතෙහි සමානසුතිකානං අත්ථාභිසම්බන්ධාදීසු යො කොචි අත්ථවිසෙසඤාපකො සම්බන්ධො අවස්සමිච්ඡිතබ්බො. එවං ''ගච්ඡතී''තිආදීනං ආඛ්‍යාතනාමත්තාදිවසෙන පච්චෙකං ඨිතානං එකෙකත්ථවාචකානං විසෙසසද්දතා දට්ඨබ්බා.

''නාථති දෙවො''තිආදීනං පන ආඛ්‍යාතනාමානං නාමාඛ්‍යාතෙහි අසමානසුතිකානං අනෙකත්ථවාචකානං සාමඤ්ඤසද්දතා එව දට්ඨබ්බා. අත්ථසම්බන්ධාදීසු හි විනා යෙන කෙනචි සම්බන්ධෙන ''නාථතී''ති වුත්තෙ ''යාචතී''ති වා ''උපතාපෙතී''ති වා ''ඉස්සරියං කරොතී''ති වා ''ආසීසතී''ති වා අත්ථො පටිභාති, තථා ''දෙවො''ති වුත්තෙ ''මෙඝො''ති වා ''ආකාසො''ති වා ''රාජා''ති වා ''දෙවතා''ති වා ''විසුද්ධිදෙවො''ති වා අත්ථො පටිභාති. යදා පන සද්දන්තරාභිසම්බන්ධෙන ''නාථති සුප්පටිපත්ති''න්ති වුත්තෙ තදා ''නාථතී''ති ක්‍රියාපදස්ස ''යාචතී''ති අත්ථො විඤ්ඤායති, ''නාථති සබ්බකිලෙසෙ''ති වුත්තෙ ''උපතාපෙතී''ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ''නාථති සකචිත්තෙ''ති වුත්තෙ ''ඉස්සරියං කරොතී''ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ''නාථති ලොකස්ස හිත''න්ති වුත්තෙ ''ආසීසතී''ති අත්ථො විඤ්ඤායති. තථා ''දෙවො ගජ්ජතී''ති වුත්තෙ ''දෙවො''ති නාමපදස්ස ''මෙඝො''ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ''විද්ධො විගතවලාහකො දෙවො''ති වුත්තෙ ''ආකාසො''ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ''පිවතු දෙවො පානීය''න්ති වුත්තෙ ''රාජා''ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ''දෙවො දෙවකායා චවති ආයුසඞ්ඛයා''ති වුත්තෙ ''දෙවතා''ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ''දෙවාතිදෙවො සතපුඤ්ඤලක්ඛණො''ති වුත්තෙ ''විසුද්ධිදෙවො''ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙපි සාමඤ්ඤසද්දා ඤාතබ්බා.

සබ්බමෙතං ඤත්වා යථා අත්ථො සද්දෙන, සද්දො චත්ථෙන න විරුජ්ඣති, තථාත්ථසද්දා චින්තනීයා. තත්‍රිදං උපලක්ඛණමත්තං චින්තාකාරනිදස්සනං – ''අත්ථකුසලා භවන්තෙ''ති වා ''කිච්චානි භවන්තෙ''ති වා වුත්තෙ ''භවන්තෙ''ති ඉදං ''භවන්තී''තිමිනා සමානත්ථමාඛ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ''භවන්තෙ පස්සාමී''ති වා ''ඉච්ඡාමී''ති වා වුත්තෙ උපයොගත්ථවං නාමපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ''භවන්තෙ ජනෙ පසංසතී''ති වා ''කාමෙතී''ති වා වුත්තෙ පච්චත්තොපයොගත්ථවන්තානි ද්වෙ නාමපදානීති එවමත්ථො ච

සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘චොරා පරාභවන්තෙ’’ති වුත්තෙ ‘‘පරාභවන්තෙ’’ති ඉදං ‘‘පරාභවන්තී’’තිමිනා සමානත්ථමාඛ්‍යාතිකපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘පරාභවන්තෙ ජනා ඉච්ඡන්ති අමිත්තාන’’න්ති වුත්තෙ ‘‘පරාභවන්තෙ’’ති ඉමානි උපයොගපච්චත්තත්ථවන්තානි ද්වෙ නාමපදානීති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘එසො පරාභවෙ’’ති වුත්තෙ ‘‘පරාභවෙ’’ති ඉදං ‘‘පරාභවෙය්‍යා’’තිමිනා සමානත්ථමාඛ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘එතෙ පරාභවෙ ලොකෙ, පණ්ඩිතො සමවෙක්ඛියා’’ති වුත්තෙ ‘‘පරාභවෙ’’ති ඉදං උපයොගත්ථවං බහුවචනං නාමපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘පරාභවෙ සතී’’ති වුත්තෙ භාවලක්ඛණභුම්මත්ථෙකවචනකං නාමපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘තුම්හෙ මෙ පසාදා සම්භවෙ’’ති වුත්තෙ ‘‘සම්භවෙ’’ති ඉදං ‘‘සම්භවථා’’තිමිනා සමානත්ථමාඛ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘එහි ත්වං සම්භවච්ඡෙ’’ති වුත්තෙ ‘‘සම්භවච්ඡෙ’’ති ඉදං සම්භවාය නාම ඉත්ථියා වාචකං ඉත්ථිලිඞ්ගං සාලපනං නාමිකපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘එහි ත්වං සම්භවච්ඡෙපතිට්ඨිත’’න්ති වුත්තෙ සම්භවනාමකස්ස පුරිසස්ස වාචකං පුල්ලිඞ්ගං භුම්මවචනන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො.

‘‘වරුණො බ්‍රහ්මදෙවො ච, අහෙසුං අග්ගසාවකා;
සම්භවො නාමුපට්ඨාකො, රෙවතස්ස මහෙසිනො’’ති –

හි පාළි. ‘‘ධම්මා පාතුභවන්තෙ’’ති වුත්තෙ ‘‘පාතුභවන්තෙ’’ති ඉදං ‘‘පාතුභවන්තී’’තිමිනා සමානත්ථං සනිපාතමාඛ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘පාතු භවන්තෙ ජනෙ’’ති වුත්තෙ ‘‘තෙ ජනෙ භවං රක්ඛතූ’’ති අත්ථවාචකානි ආඛ්‍යාතකිතන්තසබ්බනාමිකපදානීති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘පාතුභවසෙ ත්වං ගුණෙහී’’ති වුත්තෙ ‘‘පාතුභවසෙ’’ති ඉදං ‘‘පාතුභවසී’’තිමිනා සමානත්ථමාඛ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘පාතුභවසෙ ගුණෙ යො ත්ව’’න්ති වුත්තෙ ‘‘පාතුභවාහි අත්තනො ගුණහෙතු ත්ව’’න්ති අත්ථවාචකානිනිපාතයුත්තාඛ්‍යාතනාමපදානීති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘අහමත්තනො ගුණෙහි පාතුභවෙ’’ති වුත්තෙ ‘‘පාතුභවෙ’’ති ඉදං ‘‘පාතුභවාමී’’තිමිනා සමානත්ථං සනිපාතමාඛ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ‘‘මං පාතු භවෙ ඉදං පුඤ්ඤකම්ම’’න්ති වුත්තෙ ‘‘මං රක්ඛතු සංසාරෙ ඉදං පුඤ්ඤකම්ම’’න්ති අත්ථවාචකානි ආඛ්‍යාතනාමපදානීති එවමත්ථො ච සද්දො ච චින්තනීයො. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ යථාරහමත්ථසද්දා චින්තනීයා. තත්ථ සමානසුතිකානං කෙසඤ්චි සද්දානං ‘‘න තෙසං කොට්ඨෙ ඔපෙන්ති. න තෙසං අන්තරා ගච්ඡෙ. සත්ත වො ලිච්ඡවී අපරිහානීයෙ ධම්මෙ දෙසෙස්සාමි, ඉමෙ තෙ දෙව සත්තවො, ත්වඤ්ච උත්තමසත්තවො’’තිආදීසු සමානසුතිකානං විය උච්චාරණවිසෙසො ඉච්ඡනීයො. උච්චාරණවිසෙසෙ හි සති පදානි පරිබ්‍යත්තානි, පදෙසු පරිබ්‍යත්තෙසු අත්ථො පරිබ්‍යත්තො හොති, අත්ථපරිග්ගාහකානං අත්ථාධිගමො අකිච්ඡො හොති, සුපරිසුද්ධාදාසතලෙ පටිබිම්බදස්සනං විය, සො ච ගහිතපුබ්බසඞ්කෙතස්ස අත්ථසම්බන්ධාදීසු අඤ්ඤතරස්මිං ඤාතෙයෙව හොති, න ඉතරථා. වුත්තඤ්හෙතං පොරාණෙහි –

‘‘විසයත්තමනාපන්නා, සද්දා නෙවත්ථබොධකා;
න පදමත්තතො අත්ථෙ, තෙ අඤ්ඤාතා පකාසකා’’ති.

යදිදමෙත්ථ වුත්තමම්හෙහි ‘‘උච්චාරණවිසෙසො ඉච්ඡනීයො’’ති. අත්‍රායමුච්චාරණවිසෙසදීපනී ගාථා සහත්ථප්පකාසනනයදානගාථාය.

‘‘න තෙ සං කොට්ඨෙ ඔපෙන්ති’’, ඉති පාඨෙ සුමෙධසො;
පදං ‘‘න තෙ’’ති ඡින්දිත්වා, ‘‘සං කොට්ඨෙ’’ති පයෙය්‍ය වෙ.

‘‘සං න ඔපෙන්ති කොට්ඨෙ තෙ, භික්ඛූ’’ති අත්ථමීරයෙ;
එවමීමෙසු අඤ්ඤෙසු, පාඨෙසුපි අයං නයො.

අථ යං පනිදම්පි වුත්තං ‘‘කෙසඤ්චී’’ති, තං කිමත්ථං? ‘‘ගච්ඡති පතිට්ඨිතං, ගච්ඡති තිස්සො, භවන්තෙ පස්සාමි, අත්ථකුසලා භවන්තෙ, වදන්තං එකපොක්ඛරා, වදන්තං පටිවදති’’තිආදීසු සමානසුතිකානමුච්චාරණවිසෙසො න ලබ්භතීති දස්සනත්ථං. තස්මා ඉදමෙත්ථ සල්ලක්ඛෙතබ්බං – යත්ථ සමානසුතිකානමුච්චාරණවිසෙසො ලබ්භති අත්ථවිසෙසො ච පදානං විභාගවසෙන වා අවිභාගවසෙන වා, තත්ථ පයොගෙ සමානසුතිකමෙකච්චං පදං විච්ඡින්දිත්වා උච්චාරෙතබ්බං. සෙය්‍යථීදං? ‘‘හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො. සො තෙන සද්ධිං භාසති, සොතෙන වුය්හති. භවන්තෙ ජනෙ පසංසති, භවන්තෙ පස්සාමී’’ති එවමාදයො පයොගා. එත්ථ ‘‘හෙතූ’’ති ඊසකං විච්ඡින්දිත්වා ‘‘හෙතුසම්පයුත්තාන’’න්ති උච්චාරෙතබ්බං. තථා ‘‘සො’’ති විච්ඡින්දිත්වා ‘‘තෙන සද්ධි’’න්ති උච්චාරෙතබ්බං. ‘‘භව’’න්ති විච්ඡින්දිත්වා ‘‘තෙ ජනෙ’’ති උච්චාරෙතබ්බං.

සෙසං පන සමානසුතිකං විච්ඡින්දිත්වා න උච්චාරෙතබ්බං. අවිච්ඡින්දනීයස්මිඤ්හි ඨානෙ විච්ඡින්දිත්වා පයිතස්ස අත්ථො දුට්ඨයො හොති. එවං පදවිභාගාවිභාගවසෙන සමානසුතිකානමත්ථුච්චාරණවිසෙසො වෙදිතබ්බො. එත්ථ හි ‘‘සො තෙනා’’තිආදීසු ද්විපදත්ථග්ගහණං විභාගො, එකපදත්ථග්ගහණමවිභාගොති අධිප්පෙතො. එත්ථ ච විසුං වචත්ථිතානං අසමානසුතිකානං එකතො කත්වා සමානසුතිකභාවපරිකප්පනං අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථඤ්චෙව උච්චාරණවිසෙසදස්සනත්ථඤ්ච. න හි එතානි ‘‘සප්පො සප්පො’’තිආදීසු විය එකස්මිංයෙවත්ථෙ සමානසුතිකානි. එවං

සන්තෙපි එකජ්ඣකරණෙන ලද්ධං සමානසුතිලෙසං ගහෙත්වා අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං උච්චාරණවිසෙසදස්සනත්ථඤ්ච ‘‘සමානසුතිකානී’’ති වුත්තානි. එස නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු. ඉදමෙත්ථ සල්ලක්ඛෙතබ්බං –

යත්ථ සමානසුතිකානං අට්ඨාරසාකාරෙසු යෙන කෙනචි ආකාරෙන අත්ථවිසෙසො ලබ්භති, විච්ඡින්දිත්වා පන උච්චාරණෙ සද්දවිලාසො න හොති, අත්ථො වා දුට්ඨො හොති, න තාදිසෙසු පයොගෙසු සමානසුතිකානි පදානි විච්ඡින්දිත්වා උච්චාරෙතබ්බානි. තත්‍ර කතමෙන චාකාරෙන අත්ථවිසෙසලාභො භවති? පදානං විභාගවසෙන වා අවිභාගවසෙන වා අක්ඛරසන්නිධානවසෙන වා පදසන්නිධානවසෙන වා පදක්ඛරසන්නිධානවසෙන වා විච්ඡාවසෙන වා කම්මප්පවචනීයවසෙන වා භයකොධාදීසු උප්පන්නෙසු කථිතාමෙඩිතවචනවසෙන වා ගුණවාචකසද්දස්ස ද්විරුත්තවසෙන වා ක්‍රියාපදස්ස ද්විරුත්තවසෙන වා සංහිතාපදච්ඡෙදවසෙන වා අගාරවත්ථපරිදීපනවසෙන වා නිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන වා නනිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන වා ‘‘පුනප්පුන’’මිච්චත්ථපරිදීපනවසෙන වා උපමානෙ **ඉව** සද්දවසෙන වා **ඉති**සද්දං පටිච්ච සද්දපදත්ථවාචකත්ථපරිදීපනවසෙන වා තථාපවත්තචිත්තපරිදීපනවසෙන වාති ඉමෙසුට්ඨාරසාකාරෙසු, විත්ථාරතො පන ඡබ්බීසාය ආකාරෙසු තතො වාධිකෙසු යෙන කෙනචි ආකාරෙන අත්ථවිසෙසලාභො භවති.

එත්ථ පදානං තාව විභාගවසෙන වා අවිභාගවසෙන වා සමානසුතිකානමත්ථවිසෙසලාභෙ ‘‘සා නං සඞ්ගති පාලෙති, අභික්කමො සානං පඤ්ඤායති. මා නො දෙව අවධි, මානො මය්හං න විජ්ජතී’’ති එවමාදයො පයොගා.

අක්ඛරසන්නිධානවසෙන පන අත්ථවිසෙසලාභෙ ‘‘සන්තෙහි මහිතො හිතො. සඞ්ගා සඞ්ගාමජිං මුත්තං, තමහං බ්‍රූමි බ්‍රාහ්මණං. දායී දායීසු පක්ඛන්දි, මඤ්ඤමානො යථා පුරෙ. සබ්බාභිභුංච සිරසාසිරසා නමාමි. භූමිතො උට්ඨිතා යාව, බ්‍රහ්මලොකා විධාවති. අච්චි අච්චිමතො ලොකෙ, ඩය්හමානම්හි තෙජසා’’ති එවමාදයො පයොගා.

පදසන්නිධානවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ‘‘ආපො ආපොගතං. රාජරාජමහාමත්තාදයො, සුඛො’ලොකස්ස ලොකස්ස, කාරකො ඤාණචක්ඛුදො, නිරාපදෙ පදෙ නින්නො, අනන්තඤාණං කරුණාලයං ලයං, මලස්ස බුද්ධං සුසමාහිතං හිතං. නමාමි ධම්මං භවසංවරං වරං, ගුණාකරඤ්චෙව නිරඞ්ගණං ගණ’’න්ති එවමාදයො පයොගා.

පදක්ඛරසන්නිධානවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ‘‘පමාණරහිතං හිතං, සිද්ධත්ථො සබ්බසිද්ධත්ථො, තිලොකමහිතො හිතො. උපගන්ත්වාන සම්බුද්ධො, ඉදං වචනමබ්‍රවී’’ති එවමාදයො පයොගා. තත්‍රිමා අක්ඛරසන්නිධානාදීසු අධිප්පායවිඤ්ඤාපනියො ගාථා –

මහිතොඉති සද්දම්හා, **ම**කාරො වෙ විවෙචිතො;
සද්දො නිරත්ථකො එත්ථ, ‘‘අක්ඛර’’න්ති වදෙ බුධො.

ඤෙය්‍යා අක්ඛරයොගෙන,
‘‘සන්තෙහි මහිතො හිතො’’;
ඉච්චාදීසු සරූපානං,
හොති අත්ථවිසෙසතා.

උපසග්ගා නිපාතා ච, යඤ්චඤ්ඤං අත්ථජොතකං;
එකක්ඛරම්පි විඤ්ඤූහි, තං ‘‘පද’’න්ති සමීරිතං.

පදානං සන්නිධානඤ්ච, පදක්ඛරානමෙව ච;
සමාසෙ ලබ්භමානත්තං, සන්ධාය ලපිතං මයා.

විච්ඡාවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ‘‘ගාමෙ ගාමෙ සතං කුම්භා, ගාමො ගාමො රමණීයො’’ති එවමාදයො පයොගා. එත්ථ හි විච්ඡාවසෙන සබ්බෙපි ගාමා පරිග්ගහිතා.

නානාධිකරණානං තු, වත්තුමෙකක්ඛණම්හි යා;
ඉච්ඡතො බ්‍යාපිතුං ඉච්ඡා, සා **විච්ඡා**ති පකිත්තිතා.

කම්මප්පවචනීයවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ‘‘රුක්ඛං රුක්ඛං පති විජ්ජොතතෙ චන්දො, රුක්ඛං රුක්ඛං පරි විජ්ජොතතෙ චන්දො’’ති පයොගා, රුක්ඛානං උපරි උපරි විජ්ජොතතෙති අත්ථො.

භයකොධාදීසු උප්පන්නෙසු කථිතාමෙඩිතවචනවසෙන පන අත්ථවිසෙසලාභෙ ඉමෙ පයොගා – භයෙ තාව ‘‘චොරො චොරො, සප්පො සප්පො’’ඉච්චාදයො. කොධෙ ‘‘වසල වසල, චණ්ඩාල චණ්ඩාල, විජ්ඣ විජ්ඣ, පහර පහර’’ඉච්චාදයො. පසංසායං ‘‘සාධු සාධු සාරිපුත්ත, අභික්කන්තං භන්තෙ අභික්කන්තං භන්තෙ’’ඉච්චාදයො. තුරිතෙ ‘‘අභික්කම වාසෙට්ඨ අභික්කම වාසෙට්ඨ, ගච්ඡ ගච්ඡ, ලුනාහි ලුනාහි’’ඉච්චාදයො. කොතුහලෙ ‘‘ආගච්ඡ

ආගච්ඡ''ඉච්චාදයො. අච්ඡරියෙ ''අහො බුද්ධො අහො බුද්ධො''ඉච්චාදයො. හාසෙ ''අහො සුඛං අහො සුඛං, අහො මනාපං අහො මනාපං''ඉච්චාදයො. සොකෙ ''කහං එකපුත්තක කහං එකපුත්තක''ඉච්චාදයො. පසාදෙ ''භවිස්සන්ති වජ්ජී භවිස්සන්ති වජ්ජී''ඉච්චාදයො. එවං භයකොධාදීසු උප්පන්නෙසු කථිතාමෙඩිතවචනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභො භවති. එත්ථ පන අත්ථන්තරාභාවෙපි දළ්හීකම්මවසෙන පදානමත්ථජොතකභාවොයෙව අත්ථවිසෙසලාභො.

භයෙ කොධෙ පසංසායං,
තුරිතෙ කොතුහල'ච්ඡරෙ;
හාසෙ සොකෙ පසාදෙ ච,
කරෙ ආමෙඩිතං බුධො.

චසද්දො අවුත්තසමුච්චයත්ථො, තෙන ගරහාඅසම්මානාදීනං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. ''පාපො පාපො''තිආදීසු හි ගරහායං. ''අභිරූපක අභිරූපකා''තිආදීසු අසම්මානෙ. ''ක්වායං අබලබලො විය''තිආදීසු අතිසයත්ථෙ ආමෙඩිතං දට්ඨබ්බං. ගුණවාචකස්ස ද්විරුත්තවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''කණ්හො කණ්හො ච සොරො වා''ති එවමාදයො. ''කණ්හො කණ්හො''ති හි අතීව කණ්හොති අත්ථො. ක්‍රියාපදස්ස ද්විරුත්තවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''ධමෙ ධමෙ නාතිධමෙ''ති එවමාදයො. තත්ථ **ධමෙ ධමෙති** ධමෙය්‍ය නො න ධමෙය්‍ය. **නාතිධමෙති** පමාණාතික්කන්තං පන න ධමෙය්‍ය. සංහිතාපදච්ඡෙදවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''නරානරා, සුරාසුරා, කතාකතකුසලාකුසලවිසයං විප්පටිසාරාකාරෙන පවත්තං අනුසොචනං කුක්කුච්ච''න්ති එවමාදයො. එත්ථ පන විඤ්ඤූනං පරමකොසල්ලජනනත්ථං සිලොකං රචයාම –

හිතාහිතා හිතංහිතං, ආනුභාවෙන තෙ ජිනා;
පවරාපවරාභච්ච, භවාමා'නාමයා මයන්ති.

අගාරවත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''තුවංතුවං පෙසුඤ්ඤකලහවිග්ගහවිවාදා''ති එවමාදයො. නිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''දිවසෙ දිවසෙ පරිභුඤ්ජති''ති එවමාදයො. නනිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''ඛණෙ ඛණෙ පීති උප්පජ්ජති''ති එවමාදයො. ''පුනප්පුන''මිච්චත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''මුහුං මුහුං භායයතෙ කුමාරෙ''ති එවමාදයො. උපමානෙ **ඉව**සද්දවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''රාජා රක්ඛතු ධම්මෙන, අත්තනොව පජං පජ''න්ති එවමාදයො. **ඉති**සද්දං පටිච්ච සද්දපදත්ථවාචකත්තපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''බුද්ධො බුද්ධොති කථයන්තො, සොමනස්සං පවෙදයි''න්ති එවමාදයො. තථාපවත්තචිත්තපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ ''බුද්ධො බුද්ධොති චින්තෙන්තො, මග්ගං සොධෙමහං තදා''ති එවමාදයො. එවං ඊදිසෙසු පයොගෙසු සමානසුතිකපදං විච්ඡින්දිත්වා න උච්චාරෙතබ්බං. විච්ඡින්දිත්වා හි උච්චාරණෙ සති සද්දවිලාසො න භවති, කත්ථචි පන ''කතාකතාකුසලාකුසලවිසය''න්ති එවමාදීසු විච්ඡින්දිත්වා උච්චාරිතස්ස අත්ථො දුට්ඨො හොති, තස්මා විච්ඡින්දිත්වා න උච්චාරෙතබ්බං, එකාබද්ධංයෙව කත්වා උච්චාරෙතබ්බං. ඉති සමානසුතිකෙසු විනිච්ඡයො ඡබ්බීසාය ආකාරෙහි අධිකෙහි ච මණ්ඩෙත්වා දස්සිතො.

යස්මා පන සමානසුතිකෙසු විනිච්ඡයෙ දස්සිතෙ අසමානසුතිකෙසුපි විනිච්ඡයො දස්සෙතබ්බො හොති, තස්මා තම්පි දස්සෙස්සාම – යත්ථ නිග්ගහීතම්හා පරාකාරලොපොපි පායො පඤ්ඤායති, සංයොගබ්‍යඤ්ජනස්ස විසංයොගත්තම්පි. තෙසු පයොගෙසු නිග්ගහීතපදං අනන්තරපදෙන සද්ධිං එකාබද්ධංයෙව කත්වා උච්චාරෙතබ්බං. කතමානි තානි? ''සචෙ හුත්තො භවෙය්‍යාහං-සා'ජීවො ගරහිතො මම. පුප්ඵං'සා උප්පජ්ජි. බයමත්තං න නිබ්බානං'ස ගම්භීරාදිවාචතො''ති එවමාදයො. එත්ථ හි ''සචෙ හුත්තො භවෙය්‍යාහ''න්තිආදිනා විච්ඡෙදමකත්වා අනන්තරෙ ද්වීසු ගාථාපදෙසු අන්තරිභූතානං ද්වින්නං සමානසුතිකපදානං එකතො උච්චාරණම්ව අනන්තරපදෙහි සද්ධිං එකාබද්ධුච්චාරණවසෙන ''සචෙ හුත්තො භවෙය්‍යාහං-සා'ජීවො ගරහිතො මමා''තිආදිනා උච්චාරෙතබ්බං. එවරූපොයෙව හි උච්චාරණවිසෙසො සකලෙහිපි පොරාණෙහි විඤ්ඤූහි අනුමතො උච්චාරිතො ච ''අස්ස ආජීවො ගරහිතො මම, අස්සා උප්පජ්ජි, අස්ස ගම්භීරාදිවාචතො''තිඑවමාදිඅත්ථප්පටිපාදනස්සානුරූපත්තා.

යත්ථ පන යාදිසෙ උච්චාරණෙ කරියමානෙ අත්ථො පරිබ්‍යත්තො හොති, තෙසු පයොගෙසු ක්වචි **ච**සද්ද **පන**සද්දාදියොගට්ඨානෙ ඊසකං විච්ඡින්දිත්වා පදමුච්චාරෙතබ්බං. සෙය්‍යථීදං? ''වාළා ච ලපසක්ඛරා. අච්චන්තසන්තා පන යා, අයං නිබ්බානසම්පදා, ''ඉදං දුක්ඛ''න්ති වාචං භාසතො ''ඉදං දුක්ඛ''න්ති ඤාණං පවත්තතීති? ආමන්තා. **ඉති** ච දන්ති ච දුති ච **ඛ**න්ති ච ඤාණං පවත්තතීති? න හෙවං වත්තබ්බෙ''ති එවමාදයො පයොගා.

එතෙසු හි පඨමපයොගෙ ''වාළා චා''ති ඊසකං විච්ඡින්දිත්වා ''ලපසක්ඛරා''ති උච්චාරෙතබ්බං. තත්ථ **ලපසක්ඛරාති** සක්ඛරසදිසමධුරවචනා. **ජාතකට්ඨකථායං** පන ''නිරත්ථකවචනෙහි සක්ඛරා විය මධුරා''ති වුත්තං, තස්මාත්‍ර බහුබ්බීහිතප්පුරිසවසෙන ද්විධා සමාසො දට්ඨබ්බො ''ලපා සක්ඛරා විය යාසං තා ලපසක්ඛරා, ලපෙහි වා සක්ඛරා වියාති ලපසක්ඛරා''ති.

දුතියපයොගෙ ''අච්චන්තසන්තා පන''ඉති ඊසකං විච්ඡින්දිත්වා ''යා''ති උච්චාරෙතබ්බං. යා පන අයං නිබ්බානසම්පදා අච්චන්තසන්තාති හි අත්ථො.

තතියපයොගෙ **ඉ**ති ච **දං**ති ච **දූ**ති ච **බං**ති වාති එතෙසු චතූසු ඨානෙසු ඉකාරඤ්ච දංකාරඤ්ච දූකාරඤ්ච **බං**කාරඤ්ච ඊසකං විච්ඡින්දිත්වා තදනන්තරං **ති ච** සද්දා උච්චාරෙතබ්බා.

එත්ථ හි අවිච්ඡින්දිත්වා උච්චාරණෙ සති අඤ්ඤථා ගහෙතබ්බත්තා අත්ථො දුට්ඨො භවති. කථං? ඊදිසෙසු ඨානෙසු අවිච්ඡින්දිත්වා උච්චාරණෙ සති **ඉති**සද්දො එවන්ති අත්ථවාචකො නිපාතො සියා, සන්ධිවසෙන පන **ඉ**කාරත්ථවාචකො රූළ්හීසද්දො න සියා. **දන්ති**සද්දො දමනත්ථො සියා, **දං**කාරවාචකො න සියා. **දූති**සද්දො නිරත්ථකො සියා, **දූ**කාරවාචකො න සියා. **බන්ති**සද්දො බමනත්ථො සියා, **බං**කාරවාචකො න සියා. තස්මා **ඉ**කාර **දං**කාර **දූ**කාර **බං**කාරානි ඊසකං විච්ඡින්දිතබ්බානි.

එත්ථ හි **ඉ**ඉති **දං**ඉති **දූ**ඉති **බං**ඉතීතිආදිනා සංහිතාපදච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො, පරභූතස්ස ච **ඉ**කාරස්ස ලොපො. න පනෙත්ථ ඉදං වත්තබ්බං ''සරූපසරානං විසයෙ පරභූතස්ස සරූපසරස්ස ලොපො න හොති, පුබ්බසරස්සෙව ලොපො හොති තත්‍රායන්ති එත්ථ විය''ති ''අකිලාසුනො වණ්ණපථෙ ඛණන්තා, උදඞ්ගණෙ තත්ථ පපං අවින්දු''න්ති පාළියං සරූපපරසරස්ස ලොපදස්සනතො. තථා හි අට්ඨකථාචරියෙහි ''පචද්ධං ආපං පප''න්ති අත්ථො සංවණ්ණිතො. තස්මා ''ඉති වා''ති එත්ථාපි **ඉ**ඉති වාති ඡෙදං කත්වා ද්වීසු ඉකාරෙසු පරස්ස **ඉ**කාරස්ස ලොපො කාතබ්බො, න පුබ්බස්ස.

පුබ්බස්මිඤ්හි **ඉ**කාරවාචකෙ **ඉ**කාරෙ නට්ඨෙ සති නිපාතභූතෙන **ඉති**සද්දෙන **ඉ**කාරසඞ්ඛාතො අත්ථො න විඤ්ඤායෙය්‍ය, නිපාතභූතස්ස පන **ඉති**සද්දස්ස **ඉ**කාරෙ නට්ඨෙපි සො අත්ථො විඤ්ඤායතෙව ''දෙවදත්තොති මෙ සුත''න්ති එත්ථ දෙවදත්තපදත්ථො විය. තස්මා **ඉති**සද්දස්ස පරභූතස්ස **ඉ**කාරස්සෙව ලොපො කාතබ්බො, න පුබ්බස්ස **ඉ**කාරවාචකස්ස **ඉ**කාරස්ස. කච්චායනෙ පන යෙභුය්‍යප්පවත්තිං සන්ධාය අසරූපසරතො පරස්සෙව අසරූපසරස්ස ලොපො වුත්තො, න සරූපසරතො පරස්ස සරූපසරස්ස. මහාපදෙසසුත්තෙහි වා සරූපස්ස පරසරස්ස ලොපො වුත්තොති දට්ඨබ්බං.

''අන්තරා ච රාජගහං අන්තරා ච නාළන්ද''න්තිආදීසු පන **ච**සද්දාදියොගට්ඨානෙපි සති විච්ඡින්දිත්වා පදං න උච්චාරෙතබ්බං. යත්ථ ච ආගමක්ඛරාදීනි දිස්සන්ති, තෙසු පයොගෙසු පුබ්බපදානි විච්ඡින්දිත්වා න උච්චාරෙතබ්බානි, ආගමක්ඛරවන්තෙහි පරපදෙහි සද්ධිංයෙව උච්චාරෙතබ්බානි. සෙය්‍යථීදං? ''නක්ඛත්තරාජාරිව තාරකානං. භගවා එතදවොච''ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. යත්ථ යෙසං විසුං විසුං සම්බන්ධො දිස්සති, අත්ථො ච යුජ්ජති, තත්ථ තානි අත්ථානුරූපං විච්ඡින්දිත්වා උච්චාරෙතබ්බානි. සෙය්‍යථීදං? ''නහානෙ උස්සුක්කං අකාසි, උස්සුක්කම්පි අකාසි යාගුයා ඛාදනීයෙ හත්තස්මිං'' ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. එත්ථ හි ''නහානෙ උස්සුක්කං අකාසී''ති විච්ඡින්දිත්වා ''උස්සුක්කම්පි අකාසි යාගුයා ඛාදනීයෙ හත්තස්මි''න්ති උච්චාරෙතබ්බං. එවඤ්හි සති න කෙවලං සො භික්ඛු නහානෙයෙව උස්සුක්කං අකාසි, අථ ඛො යාගුයාපි ඛාදනීයෙපි හත්තස්මිම්පි උස්සුක්කං අකාසීති අත්ථප්පකාසනෙ සමත්ථො භවති, අට්ඨානප්පයුත්තො සමුච්චයත්ථවාචකො **අපි**සද්දො.

යත්ථ පන යෙසමිතරෙන වා ඉතරෙන වා එකෙකපදෙන උභයපදෙහි වා සම්බන්ධො දිස්සති සහෙවත්ථයුත්තියා, තත්ථ තානි යථාරහං විච්ඡින්දිත්වා උච්චාරෙතබ්බානි. සෙය්‍යථීදං? ''සො ධම්මං දෙසෙතිආදිකල්‍යාණං මජ්ඣෙකල්‍යාණං පරියොසානකල්‍යාණං සාත්ථං සබ්‍යඤ්ජනං කෙවලපරිපුණ්ණං පරිසුද්ධං බ්‍රහ්මචරියං පකාසෙති. පටිච්චසමුප්පාදං වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි, තං සුණාථ සාධුකං මනසිකරොථ. අජ්ඣත්තං සම්පසාදනං චෙතසො එකොදිභාව''න්ති එවමාදයො පයොගා. තත්‍රිමා අධිප්පායවිඤ්ඤාපිකා ගාථා –

ධම්මසද්දෙන වා **බ්‍රහ්ම-චරිය**සද්දෙන වා පදං;
යොජෙත්වා ඊරයෙ විඤ්ඤූ, ''සාත්ථං සබ්‍යඤ්ජන''න්තිදං.

''සාධුක''න්ති පදං විඤ්ඤූ, ''සුණාථා''ති පදෙන වා;
තථා ''මනසිකරොථ'', ඉති වුත්තපදෙන වා;
ඊරයෙ යොජයිත්වාන, උභයෙහි පදෙහි වා.

එකමෙකෙන සම්බන්ධො, සම්බන්ධො උභයෙහි වා;
දිස්සතීති විජානෙය්‍ය, සද්ධිමෙවත්ථයුත්තියා.

නත්තනොමතියා එසො, අත්ථො එත්ථ මයා රුතො;
පුබ්බාචරියසීහානං, නයං නිස්සාය මෙ රුතො.

එවංවිධෙසු අඤ්ඤෙසු, පාඨෙසුපි අයං නයො;
නෙතබ්බො නයදක්ඛෙන, සාසනත්ථගවෙසිනා.

අත්ථානුරූපතො සද්දං, අත්ථං සද්දානුරූපතො;
චින්තයිත්වාන මෙධාවී, වොහරෙ න යථා තථාති.

අයමෙත්ථ අත්ථසද්දචින්තා.

අත්ථාතිසයයොගෙ එවං උපලක්ඛෙතබ්බං – භූධාතුඅත්ථාතිසයයොගතො වඩ්ඪනෙ දිට්ඨො ‘‘එකමන්තං නිසින්නො ඛො මහානාමො ලිච්ඡවී උදානං උදානෙසි ‘භවිස්සන්ති වජ්ජී භවිස්සන්ති වජ්ජී’ති’’ ඉති වා ‘‘අහමෙව දූසියා භූනහතා, රඤ්ඤො මහාපතාපස්සා’’ති වා ‘‘වෙදා න තාණාය භවන්තිදස්ස, මිත්තද්දුනො භූනහුනො නරස්සා’’ති වා ‘‘භූනහච්චං කතං මයා’’ති වා එවං වඩ්ඪනෙ දිට්ඨො.

වචනසඞ්ගහෙ එවං උපලක්ඛෙතබ්බං – වත්තමානාය විභත්තියා පරස්සපදං මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනං පඤ්චමියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනෙන සදිසං. තුම්හෙ භවථ.

වත්තමානපඤ්චමීනං පරස්සපදෙ උත්තමපුරිසචතුක්කෙ එකවචනං එකවචනෙන, බහුවචනම්පි බහුවචනෙන සදිසං. අහං භවාමි, මයං භවාම.

වත්තමානාය අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනං භියාත්තනජ්ජතනීනං අත්තනොපදෙහි ද්වීහි මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙහි සදිසං කත්ථචි වණ්ණසමුදායවසෙන කිඤ්චි විසෙසං වජ්ජෙත්වා, එස නයො උත්තරත්‍රාපි යොජෙතබ්බො. ත්වං භවසෙ, ඉදං වත්තමානාය රූපං. ත්වං අභවසෙ, ඉදං භියාත්තනජ්ජතනීනං රූපං.

වත්තමානාය අත්තනොපදං උත්තමපුරිසෙකවචනං පඤ්චමියා අත්තනොපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන ච පරොක්ඛාය පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙන චාති ද්වීහි වචනෙහි සදිසං. අහං භවෙ, ඉදං වත්තමානපඤ්චමීනං රූපං. ත්වං බභූවෙ, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං.

වත්තමානාය අත්තනොපදං උත්තමපුරිසබහුවචනං පරොක්ඛජ්ජතනීනං අත්තනොපදෙහි ද්වීහි උත්තමපුරිසබහුවචනෙහි සදිසං. මයං භවාම්හෙ, ඉදං වත්තමානාය රූපං. මයං බභූවිම්හෙ, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. මයං අභවිම්හෙ, ඉදමජ්ජතනියා රූපං.

පඤ්චමියා අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනං පරොක්ඛාය අත්තනොපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනෙන සදිසං. තුම්හෙ භවව්හො, ඉදං පඤ්චමියා රූපං. තුම්හෙ බභූවිව්හො, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං පඨමපුරිසබහුවචනං භියාත්තනියා පරස්සපදෙන පඨමපුරිසබහුවචනෙන ච අජ්ජතනියා අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසබහුවචනෙන චාති ද්වීහි වචනෙහි සදිසං. තෙ බභූවු, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. තෙ අභවු, ඉදං භියාත්තනජ්ජතනීනං රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනං අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසෙකවචනෙන ච භියාත්තනියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනෙන ච අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසෙකවචනෙන ච අජ්ජතනියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනෙන චාති චතූහි වචනෙහි සදිසං. තුම්හෙ බභූවිත්ථ, සො බභූවිත්ථ, ඉමානි පරොක්ඛාය රූපානි. තුම්හෙ අභවත්ථ, සො අභවත්ථ, ඉමානි භියාත්තනියා රූපානි. තුම්හෙ අභවිත්ථ, ඉදමජ්ජතනියා රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං උත්තමපුරිසෙකවචනං භියාත්තනියා පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන ච අජ්ජතනියා අත්තනොපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන චාති ද්වීහි වචනෙහි සදිසං. අහං බභූවං, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. අහං අභවං, ඉදං භියාත්තනජ්ජතනීනං රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං උත්තමපුරිසබහුවචනං භියාත්තනියා පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසබහුවචනෙන සදිසං. මයං බභූවිම්හ, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. මයං අභවම්හ, ඉදං භියාත්තනියා රූපං.

පරොක්ඛාය අත්තනොපදඋත්තමපුරිසෙකවචනං භියාත්තනියා අත්තනොපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන ච අජ්ජතනියා පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන චාති ද්වීහි වචනෙහි සදිසං. අහං බභූවිං, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. අහං අභවිං, ඉදං භියාත්තනජ්ජතනීනං රූපං.

භියාත්තනියා පරස්සපදං පඨමපුරිසෙකවචනං අජ්ජතනියා අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. සො අභවා.

භියාත්තනියා පරස්සපදං මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනං අජ්ජතනියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. ත්වං අභවො.

භවිස්සන්තියා පරස්සපදං මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනං කාලාතිපත්තියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනෙන අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසෙකවචනෙන චාති ද්වීහි වචනෙහි සදිසං. තුම්හෙ භවිස්සථ, ඉදං භවිස්සන්තියා රූපං. තුම්හෙ අභවිස්සථ, සො අභවිස්සථ, ඉමානි කාලාතිපත්තියා රූපානි.

හවිස්සන්තියා අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනං කාලාතිපත්තියා අත්තනොපදෙන මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. ත්වං හවිස්සසෙ, ඉදං හවිස්සන්තියා රූපං. ත්වං අහවිස්සසෙ, ඉදං කාලාතිපත්තියා රූපං.

හවිස්සන්තියා අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනං කාලාතිපත්තියා අත්තනොපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබහුවචනෙන සදිසං. තුම්හෙ හවිස්සව්හෙ, ඉදං හවිස්සන්තියා රූපං. තුම්හෙ අහවිස්සව්හෙ, ඉදං කාලාතිපත්තියා රූපං.

හවිස්සන්තියා අත්තනොපදං උත්තමපුරිසෙකවචනං කාලාතිපත්තියා පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. අහං හවිස්සං, ඉදං හවිස්සන්තියා රූපං. අහං අහවිස්සං, ඉදං කාලාතිපත්තියා රූපං. සෙසානි සබ්බාසමට්ඨන්නං විභත්තීනං වචනානි අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසානීති දට්ඨබ්බං. භවන්ති චෙත්ථ –

වත්තමානාපඤ්චමීසු, ථද්වයං සමුදීරිතං;
‘‘තුම්හෙ භවථ’’ඉච්චෙත්ථ, උදාහරණකං ද්විධා.

මිද්වයං **ම**ද්වයඤ්චෙව, තාසු වුත්තං ද්විධා ද්විධා;
‘‘භවාමී’’ති ‘‘භවාමා’’ති, චෙත්ථ රූපානි නිද්දිසෙ.

වත්තමානකභියාත්ත-නජ්ජතනීවිභත්තිසු;
සෙත්තයං ‘‘භවසෙ ත්ව’’න්ති, වත්තමානාවිභත්තිතො;
‘‘අභවසෙ’’ති භියාත්ත-නජ්ජතනීවිභත්තිතො.

වත්තමානාපඤ්චමිකා-පරොක්ඛාසු විභත්තිසු;
එත්තයං ලපිතං තත්ථ, ආදො ද්වින්නං වසෙන තු.

ජඤ්ඤා ‘‘අහං භවෙ’’ති ‘‘ත්වං, බභූවෙ’’ති පරොක්ඛතො;
වත්තමානාපරොක්ඛජ්ජ-තනීසු තීසු සද්දිතං.

ම්හෙත්තයං කමතො රූපං, **මයං**සද්දවිසෙසියං;
‘‘සම්භවාම්හෙ බභූවිම්හෙ, අභවිම්හෙ’’ති නිද්දිසෙ.

පඤ්චමිකාපරොක්ඛාසු, **ව්හො**ද්වයං රූපමෙත්ථ හි;
‘‘භවව්හො බභූවිව්හො’’ති, **තුම්හෙ**සද්දවිසෙසියං.

පරොක්ඛම්හි වා භියාත්ත-නජ්ජතනීවිභත්තිසු;
උත්තයං ‘‘තෙ බභූවූ’’ති, රූපං ජඤ්ඤා පරොක්ඛතො;

භියාත්තනජ්ජතනිතො, ජඤ්ඤා ‘‘තෙ අභවූ’’ඉති.

පරොක්ඛම්හි වා භියාත්ත-නජ්ජතනීවිභත්තිසු;
සද්දිතං **ත**ථසංයොග- පඤ්චකං ඉති නිද්දිසෙ.

බභූවිත්ථද්වයං තත්ථ, රූපං ජඤ්ඤා පරොක්ඛජං;
බවිභත්තෙකත්තතො වුත්තං, මජ්ඣිමපඨමව්හයං.

අභවත්ථද්වයං ඤෙයාං, භියාත්තනීවිභත්තිජං;
බවිභත්තෙකත්තතො වුත්තං, මජ්ඣිමො පඨමො ච සො;
‘‘අභවිත්ථා’’තිදං රූපං, අජ්ජතනීවිභත්තිජං.

තඤ්ච ඛො බහුකත්තම්හි, **තුම්හෙ**සද්දෙන යොජයෙ;
පරොක්ඛාව්හයභියාත්ත-නජ්ජතනීසු කිත්තිතං.

අංතයං තත්ථ ආදියං, ‘‘බභූවං’’රූපමීරිතං;
දුවින්නං **අභවං**රූපං, **අහං**සද්දෙන යොජයෙ.

පරොක්ඛකාභියාත්තනී-වසෙන **ම්හ**ද්වුකං ‘‘මයං;
බභූවිම්හ අභවිම්හ’’, ඉති රූපද්වයං කමා.

පරොක්ඛාචිහයහියාත්ත-නජ්ජතනීවිහත්තිසු;
ඉංතයං තු තහිං රූපං, ‘‘බභූව’’න්ති පරොක්ඛජං;
‘‘අභව’’න්තීතරාසං තු, **අ**භංසද්දයුතාඛිලං.

හියාත්තනජ්ජතනීසු , **ආ**ද්වයං මතමෙත්ථ හි;
‘‘අභවා’’ ඉති එකත්තෙ, රූපං පඨමපොරිසං.

හියාත්තනජ්ජතනීසු, **ඔ**ද්වයං වුත්තමෙත්ථ තු;
‘‘අභවො’’ඉති එකත්තෙ, රූපං මජ්ඣිමපොරිසං.

හවිස්සන්තියකාලාති-පත්තීසු ද්වීසු භාසිතං;
බව්හත්තෙ බහුඑකත්තෙ, සසංයොගං **ස්සථ**ත්තයං.

‘‘තුම්හෙ හවිස්සථී’’ච්චෙතං, හවිස්සන්තියතො මතං;
‘‘අභවිස්සථ තුම්හෙ’’ති, ‘‘අභවිස්සථ සො’’ති ච;
කාලාතිපත්තිතො වුත්තං, එතඤ්හි වචනද්වයං.

හවිස්සන්තියකාලාති-පත්තීසු සමුදීරිතං;
මජ්ඣිමපුරිසට්ඨානෙ, සසංයොගං **ස්සසෙ**යුගං.

‘‘හවිස්සසෙ ත්ව’’මිච්චෙතං, ‘‘ත්වං අභවිස්සසෙ’’ති ච;
ඉමානි තු පයොගානි, තත්ථ විඤ්ඤූ පකාසයෙ.

ස්සව්හෙද්වයං සෙන යුතං, **ස්සං**ද්වයඤ්ච චතුක්කකං;
ඉදම්පි කථිතං ද්වීසු, යථාරුතවිහත්තිසු.

‘‘හවිස්සව්හෙ’’ති බව්හත්තෙ, හවිස්සන්තිකමජ්ඣිමො;
බව්හත්තෙ ‘‘අභවිස්සව්හෙ’’, කාලාතිපත්තිමජ්ඣිමො.

‘‘හවිස්සං’’ ඉති එකත්තෙ, හවිස්සන්තිකමුත්තමො;
‘‘අභවිස්ස’’න්ති එකත්තෙ, කාලාතිපත්තිකුත්තමො.

ඉති වුත්තානි වුත්තෙහි, වචනෙහි සමානතං;
යන්තෙ’කච්චෙහි තං සබ්බං, එකතාලීසධා ඨිතං.

සෙසානි පඤ්චපඤ්ඤාස, අසමානානි සබ්බථා;
එතං නයං ගහෙත්වාන, වදෙ සබ්බත්ථ සම්භවාති.

අයමෙත්ථ සමානාසමානවසෙන වචනසඞ්ගහො.

ආගමලක්ඛණවසෙන විහත්තිවචනසඞ්ගහෙ එවං උපලක්ඛෙතබ්බං –

හවිස්සන්තීපරොක්ඛජ්ජ-තනීකාලාතිපත්තිසු;
නිච්චං ක්වචි ක්වචා’නිච්චං, **ඉ**කාරාගමනං භවෙ.

ඉකාරාගමනං තඤ්හි, පරොක්ඛායං විහත්තියං;
බව්හත්තෙ මජ්ඣිමට්ඨානෙ, බව්හත්තෙ වුත්තමෙ සියා;
පරස්සපදං සන්ධාය, ඉදං වචනමීරිතං.

උත්තමෙකවචො චාපි, නෙතස්ස අත්තනොපදෙ;
හොතීති අවගන්තබ්බං, හවිස්සන්තිම්හි සබ්බසො.

හියාත්තනජ්ජතනික-කාලාතිපත්තීසු පන;
අකාරාගමනං හොති, සබ්බසො ඉති ලක්ඛයෙ.

අජ්ජතනිම්හි බව්හත්තෙ, මජ්ඣිමෙ උත්තමෙ තථා;

බ්‍යභත්තම්හි අකාරෙන, ඉකාරාගමනං භවෙ.

ඉකාරාගමනං නිච්චං, කාලාතිපත්තියං භවෙ;
අකාරාගමනං තත්ථ, අනෙකන්තිකමීරිතං.

අකාරාගමනංයෙව, හියත්තන්‍යං පකාසති;
පරොක්ඛායං භවිස්සන්ත්‍ය-ඤ්චිකාරොයෙව දිස්සති.

අකාරාගමනඤ්චෙව, ඉකාරාගමනම්පි ච;
අජ්ජතනිකකාලාති-පත්තීසු පන දිස්සති.

තීසු සෙසවිභත්තීසු, නා'කාරත්තයමීරිතං;
වත්තමානාය පඤ්චම්‍යං, සත්තමියන්ති සබ්බසො.

ඉකාරෙනෙව සහිතා, ද්වෙ භවන්ති විභත්තියො;
සත්ත ද්වාදස හොන්තෙත්ථ, වචනානීති ලක්ඛයෙ.

අකාරෙනෙව සහිතා, එකායෙව විභත්ති තු;
ද්වාදස වචනානෙත්ථ, භවන්තීති ච ලක්ඛයෙ.

අකාරිකාරසහිතා , දුවෙයෙව විභත්තියො;
චත්තාරි ද්වාදසඤ්චෙව, වචනානි භවන්තිධ.

ආකාරත්තයමුත්තා තු, තිස්සොයෙව විභත්තියො;
වචනානෙත්ථ ඡත්තිංස, හොන්තීති පරිදීපයෙ.

පරොක්ඛාඅජ්ජතනීසු, පඤ්චට්ඨ ච යථාක්කමං;
ඉකාරතො විමුත්තානි, වචනානි භවන්තිති.

එවමෙත්ථ විභත්තීනං, ඡන්නවුතිවිධාන ච;
සඞ්ගහො වචනානන්ති, විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිනාති.

අයමෙත්ථ ආගමලක්ඛණවසෙන විභත්තිවචනසඞ්ගහො.

කාලවසෙන පන විභත්තිවචනසඞ්ගහෙ දුවිධො සඞ්ගහො කාලත්තයවසෙන සඞ්ගහො, කාලඡක්කවසෙන සඞ්ගහො චාති. තත්ථ වත්තමානාපඤ්චමීසත්තමීවිභත්තියො පච්චුප්පන්නකාලිකා, වත්තමානාපඤ්චමීසත්තමීවිභත්‍යන්තානි පදානි පච්චුප්පන්නවචනානි. පරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීවිභත්තියො අතීතකාලිකා, පරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීවිභත්‍යන්තානි පදානි අතීතවචනානි. භවිස්සන්තීවිභත්ති අනාගතකාලිකා, භවිස්සන්තීවිභත්‍යන්තානි පදානි අනාගතවචනානි. කාලාතිපත්තිවිභත්ති පන කත්ථචි අතීතකාලිකා කත්ථචි අනාගතකාලිකා, තස්මා තදන්තානි පදානි අතීතවචනානිපි අනාගතවචනානිපි හොන්ති. අයං කාලත්තයවසෙන විභත්තිවචනසඞ්ගහො.

අයං පන කාලඡක්කවසෙන විභත්තිවචනසඞ්ගහො – පරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීවිභත්තියො අතීතකාලිකා, පරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීවිභත්‍යන්තානි පදානි අතීතවචනානි. භවිස්සන්තීවිභත්ති අනාගතකාලිකා, භවිස්සන්තීවිභත්‍යන්තානි පදානි අනාගතවචනානි. වත්තමානාවිභත්ති පච්චුප්පන්නකාලිකා, වත්තමානාවිභත්‍යන්තානි පදානි පච්චුප්පන්නවචනානි. පඤ්චමීවිභත්ති ආණත්තිකාලිකා , පඤ්චමීවිභත්‍යන්තානි පදානි ආණත්තිවචනානි. සත්තමීවිභත්ති පරිකප්පකාලිකා, සත්තමීවිභත්‍යන්තානි පදානි පරිකප්පවචනානි. එත්ථ පන ''ආණත්තිවචනානී''ති ච ''පරිකප්පවචනානී''ති ච ඉදං තථාසීසමත්තං ආසිට්ඨානුමත්‍යාදීසු පඤ්චම්‍යාදීනං දිස්සනතො. කාලාතිපත්තිවිභත්ති කාලාතිපත්තිකාලිකා, කාලාතිපත්තිවිභත්‍යන්තානි පදානි කාලාතිපත්තිවචනානි. එවං කාලඡක්කවසෙන විභත්තිවචනසඞ්ගහො වෙදිතබ්බො.

කාලසඞ්ගහෙ තිවිධො කාලසඞ්ගහො කාලත්තයසඞ්ගහො කාලචතුක්කසඞ්ගහො කාලඡක්කසඞ්ගහො චාති.

පච්චුප්පන්නෙ වත්තමානා, පඤ්චමී සත්තමී ඉමා;
හොන්තාතීතෙ පරොක්ඛාදී, සහ කාලාතිපත්තියා.

අනාගතෙ භවිස්සන්ති, කාලාතිපත්තිකාපි වා;
එවං කාලත්තයං ඤෙය්‍යං, ආඛ්‍යාතං තප්පකාසකං.

නනු කච්චායනෙ ගන්ථෙ, කාලො වුත්තො චතුබ්බිධො;
පච්චුප්පන්නෙනුත්තකාලෙ, අතීතෙනාගතෙ ඉති.

සච්චං වුත්තො නුත්තකාලො, පච්චුප්පන්නොති ඉච්ඡිතො;
සමීපෙ වුත්තකාලොති, අත්ථසම්භවතො පන.

තථා හි ‘‘යං තිකාල’’න්ති, වුත්තමාචරියෙහිපි;
න කාලතො විනිමුත්තං, ආඛ්‍යාතං කිඤ්චි දිස්සති.

නනු වාවුත්තකාලෙති, අත්ථො තත්‍ර තු යුජ්ජති;
තථා හි ඡබ්බිධො කාලො, **නිරුත්තිම්හි** පකාසිතො.

අතීතානාගතො පච්චු-ප්පන්නො ආණත්තිමෙව ච;
පරිකප්පො ච කාලස්ස, අතිපත්තීති ඡබ්බිධො.

දුවෙ විභත්තියො තත්ථ, ආණත්තිපරිකප්පිකා;
කාලමනාමසිත්වාපි, නිරුත්තඤ්ඤූහි භාසිතා.

‘‘ගච්ඡතු ගච්ඡෙය්‍යා’’ච්චාදි-වචනෙ කථිතෙ න හි;
ක්‍රියා නිප්ඵජ්ජති නිට්ඨං, නාගතා නාතිපන්නිකා.

කාලාතිපත්තිකා සද්දා, අතීතෙනාගතෙපි ච;
භවන්තීති යථාවුත්තා, **නිරුත්තිම්හි** විදූහි වෙ.

පඤ්චමීසත්තමීවිහිතා, ආණත්තිපරිකප්පිකා;
පච්චුප්පන්නෙ භවන්තීති, න තථා තත්ථ භාසිතා.

තස්මා කච්චායනෙ ගන්ථෙ, ‘‘නුත්තකාලෙ’’ති යං පදං;
අත්ථො ‘‘අවුත්තකාලෙ’’ති, තස්ස ඤායතිමෙවිදං.

සච්චමෙවං තු සන්තෙපි, ආණත්තිපරිකප්පිකා;
පච්චුප්පන්නෙපි දට්ඨබ්බා, පණ්ඩිතෙන නයඤ්ඤුනා.

කස්මාති වෙ ආණාපනං, පරිකප්පො ච සච්චතො;
පච්චුප්පන්නෙ යතො අත්ථා, නිප්ඵන්නා දිස්සරෙ ඉමෙ.

‘‘අනුත්තකාලෙ’’ති පදං, එතස්සත්ථස්ස ජොතකං;
‘‘සමීපෙ වුත්තකාලෙ’’ති, අත්ථදීපනතොථ වා.

අත්ථානං ගමනාදීනං, නිප්ඵත්ති න තු දිස්සති;
‘‘ගච්ඡතු ගච්ඡෙය්‍යා’’ච්චාදි, වුත්තකාලෙ යතො තතො;
අවුත්තකාලෙ නිද්දිට්ඨා, තද්දීපකවිභත්තියො.

කාලො වා වුත්තකාලොති, ඉච්චෙවං ගහිතො ඉධ;
දක්ඛිණාසුද්ධිපාඨම්හි, කතාව තතියා අයං;
කාලදීපනතා තාසං, ඉති යුජ්ජති නාඤ්ඤථා.

අත්ථද්වයං පකාසෙතුං, ගන්ථෙ **කච්චායනව්හයෙ**;
ථෙරො කච්චායනො ‘‘නුත්ත-කාලෙ’’ති පදමබ්‍රවි.

එවං තිධා චතුධාපි, වුත්තො කාලාන සඞ්ගහො;
ඡධා ඉදානි කාලානං, සඞ්ගහො නාම නියාතෙ.

විභත්තියො පරොක්ඛා ච, හිය්‍යත්තනීවිභත්තියො;
අථ අජ්ජතනී චාති, තිස්සො’තීතෙ පකාසිතා.

අනාගතෙ භවිස්සන්ති, භවතීති පකිත්තිතා;
පච්චුප්පන්නෙ වත්තමානා, තිකාලෙ පඤ්චධා කතා.

පඤ්චමීසත්තමීචිහිතා, ආණත්තිපරිකප්පිකා;
සඞ්ගය්හමානා තා යන්ති, පච්චුප්පන්නම්හි සඞ්ගහං.

යස්මා පඤ්චමිභූතාය, වත්තමානාය ඨානතො;
සමානා පඤ්චමී හොති, තස්මා සා පඤ්චමී මතා.

සත්තමී පන කිඤ්චාපි, සමානා තාහි සත්තමා;
හොති යස්මා තතො වුත්තා, සත්තමීත්වෙව නො මති.

කාලාතිපත්තියාදීහි, යජ්ජෙවං වත්තමානිකා;
ඡට්ඨී භවෙය්‍ය කාලාති-පත්තිකාතීතවාචිකා.

පඤ්චමී තාය ඡට්ඨස්ස, තුල්‍යත්තා ඨානතො නනු;
තාහි සත්තවිභත්තීහි, සත්තමී අට්ඨමී සියා.

ඉති චෙ කොචි භාසෙය්‍ය, ‘‘තන්නා’’ති පටිසෙධයෙ;
අතීතෙනාගතෙ චාපි, කාලාතිපත්තිසම්භවා.

තථා හි භාසිතා **චූළ-නිරුත්තිම්හි** විසුං අයං;
කාලාතිපත්‍යාතීතම්හා-නාගතෙ චාති දීපයෙ.

ක්‍රියාතිපන්නෙතීතෙති, කස්මා කච්චායනෙ රුතං;
අථාපි චෙ වදෙය්‍යාත්‍ර, ‘‘පායෙනා’’ති පකාසයෙ.

යෙහුය්‍යෙන හි ලොකස්මිං, අතීතම්හි පවත්තති;
කාලාතිපත්තිසංයුත්තො, වොහාරො ඉති ලක්ඛයෙ.

අත්‍රිදං කාලාතිපත්තියා අතීතවචනං – ‘‘සචායං භික්ඛවෙ රාජා පිතරං ධම්මිකං ධම්මරාජානං ජීවිතා න වොරොපෙස්සථ, ඉමස්මිංයෙවස්ස ආසනෙ විරජං වීතමලං ධම්මචක්ඛු උප්පජ්ජිස්සථා’’ති. ‘‘පස්සානන්ද ඉමං මහාධනසෙට්ඨිපුත්තං ඉමස්මිංයෙව නගරෙ ද්වෙඅසීතිකොටිධනං ඛෙපෙත්වා භරියං ආදාය භික්ඛාය චරන්තං. සචෙ හි අයං පඨමවයෙ භොගෙ අඛෙපෙත්වා කම්මන්තෙ පයොජයිස්සා, ඉමස්මිංයෙව නගරෙ අග්ගසෙට්ඨි අභවිස්සා. සචෙ පන නික්ඛමිත්වා පබ්බජිස්සා, අරහත්තං පාපුණිස්සා, භරියාපිස්ස අනාගාමිඵලෙ පතිට්ඨහිස්සා. සචෙ මජ්ඣිමවයෙ භොගෙ අඛෙපෙත්වා කම්මන්තෙ පයොජයිස්සා, දුතියසෙට්ඨි අභවිස්සා. නික්ඛමිත්වා පබ්බජන්තො අනාගාමී අභවිස්සා, භරියාපිස්ස සකදාගාමිඵලෙ පතිට්ඨහිස්සා. සචෙ පච්ඡිමවයෙ භොගෙ අඛෙපෙත්වා කම්මන්තෙ පයොජයිස්සා, තතියසෙට්ඨි අභවිස්සා. නික්ඛමිත්වා පබ්බජන්තො සකදාගාමී අභවිස්සා, භරියාපිස්ස සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨහිස්සා’’ ඉති වා, ‘‘සචෙ සත්ථා අගාරං අජ්ඣාවසිස්සා, චක්කවත්තිරාජා අභවිස්සා. රාහුලසාමණෙරො පරිණායකරතනං, ථෙරී ඉත්ථිරතනං, සකලචක්කවාළරජ්ජං එතෙසඤ්ඤෙව අභවිස්සා’’ ඉති වා එවං කාලාතිපත්තියා අතීතවචනං භවති.

කථං කාලාතිපත්තියා අනාගතවචනං භවති? ‘‘චිරම්පි භක්ඛො අභවිස්සා, සචෙ න විවදාමසෙ. අසීසකං අනඞ්ගුට්ඨං, සිඞ්ගාලො හරති රොහිතං’’ඉතිවා, ‘‘සචෙ ආනන්ද නාලභිස්සා මාතුගාමො තථාගතප්පවෙදිතෙ ධම්මවිනයෙ අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජ්ජං, චිරට්ඨිතිකං ආනන්ද බ්‍රහ්මචරියං අභවිස්සා’’ති ඉති වා, ‘‘අයං අඞ්ගුලිමාලස්ස මාතා ‘අඞ්ගුලිමාලං ආනෙස්සාමී’ති ගච්ඡති, සචෙ සමාගමිස්සති, අඞ්ගුලිමාලො ‘අඞ්ගුලිසහස්සං පූරෙස්සාමී’ති මාතරං මාරෙස්සති. සචාහං න ගමිස්සාමි, මහාජානිකො අභවිස්සා’’ ඉති වා එවං කාලාතිපත්තියා අනාගතවචනං භවති . කච්චායනෙ පන යෙභුය්‍යෙන අතීතප්පවත්තිං සන්ධාය කාලාතිපත්තිවිභත්තියා අතීතකාලිකතා වුත්තාති දට්ඨබ්බං.

කච්චායනෙපි වා එසා, කාලාතිපත්තිකා පන;
අනාගතෙපි හොතීති, අයමත්ථොපි දිස්සති.

අප්පච්චක්ඛෙ පරොක්ඛාය-තීතෙ ඉති හි ලක්ඛණෙ;

සන්තෙපාතීතග්ගහණෙ, අනපෙක්ඛිය තං ඉදං.

අනාගතෙ භවිස්සන්ති, ඉති සුත්තස්සනන්තරං;
කාලාතිපත්තිවචනා, අනාගතානුකඩ්ඪනං;
තස්මා අනියතං කාලං, කාලාතිපත්තිකං විනා.

අතීතානාගතපච්චු-ප්පන්නිකාහි විභත්තිහි;
සත්තමී සත්තමීයෙව, භවතෙ න තු අට්ඨමී.

පඤ්චමීසත්තමීනං තු, පච්චුප්පන්නවිභත්තියං;
සඞ්ගණ්හනත්ථමෙතාසං, මජ්ඣෙ ඡට්ඨී න වුච්චති.

තථා පඤ්ච උපාදාය, භවිතබ්බඤ්ච ඡට්ඨියා;
පඤ්චමියා තු සා එසා, ‘‘ඡට්ඨී’’ති න සමීරිතා.

ඡට්ඨීභාවම්හි සන්තෙපි, ‘‘පඤ්චමී’’ති වචො පන;
පඤ්චමියා විභත්තියා, පච්චුප්පන්නවිභත්තියං.

සඞ්ගණ්හනත්ථං වුත්තන්ති, විඤ්ඤාතබ්බා විභාවිනා;
පඤ්චමිං තු උපාදාය, සත්තමියා විභත්තියා.

ඡට්ඨියා ච භවිතබ්බං, න සා ‘‘ඡට්ඨී’’ති ඊරිතා;
ඡට්ඨිං පන උපාදාය, ‘‘සත්තමී’’ත්වෙව ඊරිතා.

මජ්ඣෙ ඡට්ඨිං අදස්සෙත්වා, එවං තු කථනම්පි ච;
සත්තමියා විභත්තියා, පච්චුප්පන්නවිභත්තියං;
සඞ්ගණ්හනත්ථං වුත්තන්ති, අධිප්පායං විභාවයෙ.

සභාවො හෙස වත්තූනං, ගම්භීරත්ථෙසු අත්තනො;
යෙන කෙනචාකාරෙන, අධිප්පායස්ස ඤාපනං.

යජ්ජෙවං පඨමංතීතෙ-නාගතෙ ච විභත්තියො;
වත්වා තතො පච්චුප්පන්නෙ, කථෙතබ්බා විභත්තියො.

කච්චායනවිහයෙ ගන්ථෙ, කස්මා එවං න භාසිතා;
පච්චුප්පන්නවිභත්‍යොව, කස්මා ආදිම්හි භාසිතා?

යස්මා වදන්ති වොහාර-පථෙ එතාව පායතො;
තස්මා බහුප්පයොගත්තං, හොතෙතාසං විභත්තිනං.

ආදොබහුප්පයොගොව, කථෙතබ්බොති ඤායතො;
පච්චුප්පන්නම්හි සම්භූතා, විභත්‍යොවාදිතො මතා.

අතීතානාගතං වත්වා, පච්චුප්පන්නෙ තතො පරං;
යස්මා වුත්තම්හි ලොකස්මිං, හොති වාචාසිලිට්ඨතා.

තස්මා සිලිට්ඨකථනෙ, අතීතාදිමපෙක්ඛිය;
පඤ්චමී සත්තමී චෙතා, වත්තමානායනන්තරං;
සඞ්ගණ්හනත්ථමක්ඛාතා, පච්චුප්පන්නවිභත්තිසු.

එත්ථ හි යථා ‘‘මාතාපිතරො’’ති වුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං හොති, තස්මිංයෙව වචනෙ විපරියයං කත්වා සමාසවසෙන ‘‘පිතාමාතරො’’ති වුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං න හොති, තස්මා තාදිසී සද්දරචනා අපූජනීයා, ‘‘පිතා මාතා ච මෙ දජ්ජු’’න්ති පාඨො පන බ්‍යාසවසෙන යථිච්ඡිතප්පයොගත්තා පූජනීයො, එවමෙව ‘‘අතීතානාගතපච්චුප්පන්න’’න්ති වුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං හොති, ‘‘අතීතපච්චුප්පන්නානාගත’’න්ති එවමාදිනා වුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං න හොති, තස්මා තාදිසී සද්දරචනා අපූජනීයා සියා. ‘‘අතීතාරම්මණා පච්චු-ප්පන්නානාගතගොචරා’’ති වචනං පන ගාථාබන්ධසුඛත්ථං යථිච්ඡිතප්පයොගත්තා පූජනීයමෙව. අයමෙත්ථ පාළි වෙදිතබ්බා –

‘‘යංකිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්න’’න්ති ච,

‘‘එකායනං ජාතිඛයන්තදස්සී,
මග්ගං පජානාති හිතානුකම්පී;
එතෙන මග්ගෙන අතංසු පුබ්බෙ,
තරිස්සන්ති යෙ ච තරන්ති ඔඝ’’න්ති ච,

‘‘යෙ චබ්භතීතා සම්බුද්ධා, යෙ ච බුද්ධා අනාගතා;
යෙ චෙතරහි සම්බුද්ධා, බහුනං සොකනාසකා.

සබ්බෙ සද්ධම්මගරුනො, විහංසු විහරන්ති ච;
අථොපි විහරිස්සන්ති, එසා බුද්ධාන ධම්මතා’’ති ච

එවමනෙකෙසු සද්දප්පයොගෙසු. ඉධ යථිච්ඡිතප්පයොගවසෙන අතීතානාගතපච්චුප්පන්නකාලිකාසු අට්ඨසු විභත්තීසු තිස්සො පච්චුප්පන්නකාලිකා විභත්තියො ආදිම්හි කථිතා, තඤ්ච කථනං තාසඤ්ඤෙව වොහාරපථෙ යෙභුය්‍යෙන පවත්තිතො බහුප්පයොගතාඤාපනත්ථං. තාසු පන ද්වින්නං විභත්තීනං ‘‘පඤ්චමීසත්තමී’’තිසඤ්ඤා සිලිට්ඨකථනිච්ඡාය කමෙන වත්තබ්බා, අතීතානාගතකාලිකා විභත්තියො අපෙක්ඛිත්වා කතා. ඉච්චෙවං

යථිච්ඡිතප්පයොගෙන, පච්චුප්පන්නවිභත්තියො;
තිධා කත්වාන ආදිම්හි, කච්චානෙන උදීරිතා.

ආදිම්හි කථනං තඤ්ච, තාසං පායෙන වුත්තිතො;
බහුප්පයොගභාවස්ස, ඤාපනත්ථන්ති නිද්දිසෙ.

අතීතාදිමපෙක්ඛිත්වා, සිලිට්ඨකථනෙ ධුවං;
‘‘පඤ්චමී සත්තමී’’ච්චෙව, ද්වින්නං නාමං කතන්ති ච;
කාලාතිපත්තිං වජ්ජෙත්වා, ඉදං වචනමීරිතං.

යදි එවං අයං දොසො, ආපජ්ජති න සංසයො;
ඉති චෙ කොචි භාසෙය්‍ය, අත්ථෙ අකුසලොනරො.

තෙකාලිකාඛ්‍යාතපදෙ , කාලාතිපත්තියා පන;
අසඞ්ගහොව හොතීති, ‘‘තන්නා’’ති පටිසෙධයෙ.

තෙකාලිකාඛ්‍යාතපදෙ, න නො කාලාතිපත්තියා;
ඉට්ඨො අසඞ්ගහො තත්ථ, සඞ්ගහොයෙව ඉච්ඡිතො.

පඤ්චමීසත්තමීසඤ්ඤා, කාලාතිපත්තිකං පන;
විභත්තිමනපෙක්ඛිත්වා, කතා ඉච්චෙව නො මති.

නානානයං ගහෙත්වාන,
පච්චෙතබ්බං තු සාරතො;
යාය එසො රූතො අත්ථො,
තස්මා එසා න දුබ්බලා.

අත්ථො ලබ්භති පාසංසො,
යත්ථ යත්ථ යථා යථා;
තථා තථා ගහෙතබ්බො,
තත්ථ තත්ථ විභාවිනා.

වුත්තඤ්හෙතං **අභිධම්මටීකායං** ‘‘යත්ථ යත්ථ යථා යථා අත්ථො ලබ්භති, තත්ථ තත්ථ තථා තථා ගහෙතබ්බො’’ති.

පඤ්චමීසත්තමීසඤ්ඤා, රූළ්හීසඤ්ඤාති කෙචන;
න පනෙවං ගහෙතබ්බං, අජානිත්වා වදන්ති තෙ.

නෙසා පුරිසසඤ්ඤාදි, **ඣල** සඤ්ඤාදයො විය;

රුළ්හියා භාසිතා සඤ්ඤා, භූතෙනත්ථෙන භාසිතා.

උපනිධාය පඤ්ඤත්ති, එසා සඤ්ඤා යතො තතො;
අන්වත්ථසඤ්ඤා ඨපිතා, පොරාණෙහීති ලක්ඛයෙ.

ඉච්චෙවං කාලඡක්කං තු, සඞ්ඛෙපෙන තිධා මතං;
එතමත්ථඤ්හි සන්ධාය, ''යං තිකාල''න්ති භාසිතං.

අයමෙත්ථ කාලඡක්කසඞ්ගහො.

එවං තිධා චතුධා වා, ඡධා වාපි සුමෙධසො;
කාලභෙදං විභාවෙය්‍ය, කාලඤ්ඤූහි විභාවිතං.

අතීතානාගතං කාලං, විසුං කාලාතිපත්තිකං;
ගහෙත්වා පඤ්චධා හොති, එවඤ්චාපි විභාවයෙ.

එත්ථ නයොව ''අජ්ඣත්ත-බහිද්ධා වා''ති පාළියං;
අතීතානාගතකාලී, විභත්ති සමුදීරිතා.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි කාලසඞ්ගහො සමත්තො.

ඉදානි විඤ්ඤූනං අත්ථග්ගහණෙ කොසල්ලජනනත්ථං පකරණන්තරවසෙනපි ඉමස්මිං පකරණෙ වත්තමානානන්තරං වුත්තානං ආණත්තිපරිකප්පකාලිකානං ''පඤ්චමීසත්තමී''තිසඞ්ඛාතානං ද්වින්නං විභත්තීනං පටිපාටිට්ඨපනෙ පකරණසංසන්දනං කථයාම – **කාතන්ත**ප්පකරණස්මිඤ්හි සක්කතභාසානුරූපෙන දසධා ආඛ්‍යාතවිභත්තියො ඨපිතා, **කච්චායන**ප්පකරණෙ පන මාගධභාසානුරූපෙන අට්ඨධා ඨපිතා, **නිරුත්තියඤ්ච** පන මාගධභාසානුරූපෙනෙව අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාණත්තිපරිකප්පකාලාතිපත්තිවසෙන ඡධා ඨපිතා. තෙසු හි කාතන්තෙ වත්තමානා, සත්තමී, පඤ්චමී, හිය්‍යත්තනී, අජ්ජතනී, පරොක්ඛා, ස්වාතනී, ආසී, භවිස්සන්තී, ක්‍රියාතිපත්ති චාති දසධා විභත්තා. කච්චායනෙ පන වත්තමානා, පඤ්චමී, සත්තමී, පරොක්ඛා, හිය්‍යත්තනී, අජ්ජතනී, භවිස්සන්තී, කාලාතිපත්ති චාති අට්ඨධා විභත්තා. ඉති එතෙසු ද්වීසු කාතන්තකච්චායනෙසු විභත්තියො විසදිසාය පටිපාටියා ඨපිතා. කිඤ්චාපෙත්ථ විසදිසා පටිපාටි, තථාපෙතා නිරුත්තියං වුත්තාතීතාදිකාලවිභාගවසෙන එකතො සංසන්දන්ති සමෙන්ති කිඤ්චි විසෙසං ඨපෙත්වා.

කථං ? කාතන්තෙ තාව හිය්‍යත්තනී අජ්ජතනී පරොක්ඛා චාති ඉමා තිස්සො එකන්තෙන අතීතකාලිකා, ස්වාතනී ආසී භවිස්සන්ති චාති ඉමා තිස්සො එකන්තෙන අනාගතකාලිකා, වත්තමානා එකායෙව පච්චුප්පන්නකාලිකා, සත්තමී පන පඤ්චමී ච පච්චුප්පන්නානාගතකාලවසෙන ද්විකාලිකා ''අජ්ජ පුඤ්ඤං කරෙය්‍ය, ස්වෙපි කරෙය්‍ය. අජ්ජ ගච්ඡතු, ස්වෙ වා ගච්ඡතූ''ති පයොගාරහත්තා. ක්‍රියාතිපත්ති අනියතකාලිකා ''සො චෙ හිය්‍යො යානං අලභිස්සා, අගච්ඡිස්සා. සො චෙ අජ්ජ අනත්ථඞ්ගතෙ සූරියෙ යානං අලභිස්සා, අගච්ඡිස්සා. සො චෙ ස්වෙ යානං අලභිස්සා, අගච්ඡිස්සා''ති පයොගාරහත්තා. එවං අසඞ්කරතො වවත්ථපෙතබ්බං.

එවං වවත්ථපෙත්වා අයමම්හෙහි වුච්චමානො නයො සාධුකං සල්ලක්ඛෙතබ්බො. කථං? හිය්‍යත්තනජ්ජතනීපරොක්ඛාස්වාතන්‍යාසීභවිස්සන්තිවසෙන එකන්තාතීතානාගතකාලිකා විභත්තියො ඡ, වත්තමානවසෙන එකන්තපච්චුප්පන්නකාලිකා විභත්ති එකායෙව, සා පටිපාටියා ගණියමානා සත්තමං ඨානං භජති. එවං එතස්මිං වත්තමානාසඞ්ඛාතෙ සත්තමට්ඨානෙ පක්ඛිපිතුං නිරුත්තිනයෙන ''පරිකප්පකාලිකා''ති සඞ්ඛං ගතං සත්ථනයෙන ''පච්චුප්පන්නානාගතකාලිකා''තිවත්තබ්බං එකං විභත්තිං සත්තමීභූතාය වත්තමානාය සමානට්ඨානත්තා සත්තමීසඤ්ඤං කත්වා ඨපෙසි. තතො පුනදෙව ස්වාතන්‍යාසීභවිස්සන්තිවසෙන එකන්තානාගතකාලිකා තිස්සො විභත්තියො ගණෙත්වා තං පච්චුප්පන්නානාගතකාලිකං ''සත්තමී''ති ලද්ධසඤ්ඤං විභත්තිං අනාගතකාලිකභාවෙන තාහි තීහි සද්ධිං සමානට්ඨානත්තා චතුත්ථං කත්වා නිරුත්තිනයෙන ''ආණත්තිකාලිකා''ති සඞ්ඛං ගතං සත්ථනයෙන ''පච්චුප්පන්නානාගතකාලිකා''ති වත්තබ්බං එකං විභත්තිං පඤ්චන්නං සඞ්ඛ්‍යානං පූරණෙන පඤ්චමීසඤ්ඤං කත්වා ඨපෙසි.

ක්‍රියාතිපත්තියා පන අනියතකාලිකත්තා තං වජ්ජෙත්වා අයං විනිච්ඡයො කතො, සො ච ඛො නිරුත්තිනයංයෙව නිස්සාය. අයං තාව කාතන්තෙ වත්තමානානන්තරං වුත්තානං සත්තමීපඤ්චමීනං අන්වත්ථසඤ්ඤං ඉච්ඡන්තානං අම්හාකං රුචි, එසා සද්ධම්මවිදූහි ගරූහි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පටිච්ඡිතා ''එවමෙවං ආවුසො, එවමෙවං ආවුසො''ති. වෙය්‍යාකරණෙහිපි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පටිච්ඡිතා ''එවමෙවං භන්තෙ, එවමෙවං භන්තෙ''ති. එවං සබ්බෙහිපි තෙහි පුබ්බාචරියෙහි අබ්භනුමොදිතා අප්පටික්කොසිතා.

කච්චායනප්පකරණෙ පන බුද්ධවචනානුරූපෙන අට්ඨධා විභත්තීනං වුත්තත්තා වත්තමානාවිභත්ති පඤ්චමට්ඨානෙ ඨිතා. කථං? පරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීභවිස්සන්තිවසෙන එකන්තාතීතානාගතකාලිකා චතස්සො විභත්තියො, වත්තමානවසෙන එකන්තපච්චුප්පන්නකාලිකා විභත්ති එකායෙව, සා පටිපාටියා ගණියමානා පඤ්චමං ඨානං භජති. එවං එතස්මිං වත්තමානාසඞ්ඛාතෙ පඤ්චමට්ඨානෙ පක්ඛිපිතුං නිරුත්තිනයෙන ''ආණත්තිකාලිකා''ති සඞ්ඛං ගතං ''අනුත්තකාලිකා''ති වුත්තං විභත්තිං පඤ්චමීභූතාය වත්තමානාය සමානට්ඨානත්තා පඤ්චමීසඤ්ඤං කත්වා ඨපෙසි. තතො පරං තං පඤ්චමං ඡට්ඨට්ඨානෙ ඨපෙත්වා පරොක්ඛා හියත්තනී අජ්ජතනී භවිස්සන්ති වත්තමානා පඤ්චමීති එවං ගණනාවසෙන ඡ විභත්තියො උපාදාය නිරුත්තිනයෙන ''පරිකප්පකාලිකා''ති සඞ්ඛං ගතං ''අනුත්තකාලිකා''ති වුත්තං විභත්තිං සත්තන්නං සඞ්ඛ්‍යානං පූරණෙන සත්තමීසඤ්ඤං කත්වා ඨපෙසි.

කාලාතිපත්තියා පන අතීතානාගතකාලිකත්තා තං වජ්ජෙත්වා අයං විනිච්ඡයො කතො, සො ච ඛො නිරුත්තිනයංයෙව නිස්සාය. අයං කච්චායනෙ වත්තමානානන්තරං වුත්තානං පඤ්චමීසත්තමීනං අන්වත්ථසඤ්ඤං ඉච්ඡන්තානං අම්හාකං රුචි, එසා ච සද්ධම්මවිදූහි ගරූහි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පටිච්ඡිතා ''එවමෙවං ආවුසො, එවමෙවං ආවුසො''ති. වෙය්‍යාකරණෙහිපි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පටිච්ඡිතා ''එවමෙවං භන්තෙ, එවමෙවං භන්තෙ''ති. එවං සබ්බෙහිපි තෙහි පුබ්බාචරියෙහි අබ්භනුමොදිතා අප්පටික්කොසිතා.

යස්මා හි කාතන්තකච්චායනානි අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසවිභත්තික්කමානිපි අන්තරෙන කිඤ්චි විසෙසං නිරුත්තියං වුත්තාතීතාදිකාලවිභාගවසෙනෙකජ්ඣං සංසන්දන්ති සමෙන්ති, තස්මා නිරුත්තිනයඤ්ඤෙව සාරතො ගහෙත්වා පඤ්චමීසත්තමීවිභත්තීනං අන්වත්ථසඤ්ඤාපරිකප්පනෙ අම්හාකං රුචි පුබ්බාචරියෙහි අබ්භනුමොදිතා අප්පටික්කොසිතා, තස්මා එව යො කොචි ඉමං වාදං මද්දිත්වා අඤ්ඤං වාදං පතිට්ඨාපෙතුං සක්ඛිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති. අයඤ්හි නයො අතිව සුඛුමො දුද්දසො ච පරමාණුරිව, දුක්ඛොගාළ්හො ච මහාගහනම්ව, අතිගම්භීරො ච මහාසමුද්දො විය, තස්මා ඉමිස්සං සද්දනීතියං සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සාසනොපකාරත්ථං යොගො සුට්ඨු කරණීයො. තථා හි ඉධ කතයොගෙහි නාමාඛ්‍යාතාදීසු චතූසු පදෙසු උප්පන්නවාදා පරවාදිනො ජිතාව හොන්ති.

මුනිනා මුනිනාගෙන, දුට්ඨා පබ්බජිතා ජිතා;
යථා යථා අසද්ධම්ම-පූරණා පූරණාදයො.

තථා තථාගතාදායා-නුගායං සද්දනීතියං;
කතයොගෙහිපි ජිතා, සවන්ති පරවාදිනොති.

අයං පඤ්චමීසත්තමීනං පටිපාටිට්ඨපනෙ පකරණසංසන්දනා.

අථ වත්තමානාදීනං වචනත්ථං කථයාම – තත්ථ **වත්තමානා**ති කෙනට්ඨෙන වත්තමානා? වත්තමානකාලවචනට්ඨෙන. පච්චුප්පන්නභාවෙන හි වත්තතීති වත්තමානො, පච්චුප්පන්නක්‍රියාසඞ්ඛාතො කාලො. තබ්බාචකවසෙන වත්තමානො කාලො එතිස්සා අත්ථීති අයං **ති අන්ති**ආදිවිභත්ති වත්තමානා. තථා හි ''ගච්ඡති දෙවදත්තො''ති එත්ථ දෙවදත්තස්ස පච්චුප්පන්නං ගමනක්‍රියං විභත්තිභූතො **ති**සද්දොයෙව වදති, තස්මා තබ්බාචකවසෙන වත්තමානො කාලො එතිස්සා අත්ථීති වත්තමානාති වුච්චති. **පඤ්චමී**ති කෙනට්ඨෙන පඤ්චමී? පඤ්චමං වත්තමානට්ඨානං ගමනට්ඨෙන, පඤ්චන්නඤ්ච සඞ්ඛ්‍යානං පූරණට්ඨෙන. තථා හි නියොගා අතීතානාගතපච්චුප්පන්නකාලිකානං පරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීභවිස්සන්තිවත්තමානාසඞ්ඛාතානං පඤ්චන්නං විභත්තීනමන්තරෙ පඤ්චමීභූතාය වත්තමානාය සයම්පි පච්චුප්පන්නකාලිකභාවෙන සමානට්ඨානත්තා පඤ්චමං වත්තමානට්ඨානං ගච්ඡතීති පඤ්චමී. යථා නදන්තී ගච්ඡතීති නදී. තථා නියොගා අතීතානාගතකාලිකා පරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීභවිස්සන්තිසඞ්ඛාතා චතස්සො විභත්තියො උපාදාය සයම්පි වත්තමානාවිභත්ති විය පඤ්චන්නං සඞ්ඛ්‍යානං පූරණීති පඤ්චමී. **සත්තමී**ති කෙනට්ඨෙන සත්තමී? සත්තන්නං සඞ්ඛ්‍යානං පූරණට්ඨෙන. තථා හි අතීතානාගතපච්චුප්පන්නකාලිකා පරොක්ඛාහියත්තනජ්ජතනීභවිස්සන්තිවත්තමානාපඤ්චමීසඞ්ඛාතා ඡ විභත්තියො උපාදාය සයම්පි පච්චුප්පන්නකාලිකා හුත්වා සත්තන්නං සඞ්ඛ්‍යානං පූරණීති සත්තමී.

පරොක්ඛාති කෙනට්ඨෙන පරොක්ඛා? පරොක්ඛෙ භවාති අත්ථෙන. තථා හි චක්ඛාදින්ද්‍රියසඞ්ඛාතස්ස අක්ඛස්ස පරො තිරොභාවො පරොක්ඛං, තබ්බාචකභාවෙන පරොක්ඛෙ භවාති පරොක්ඛා. **හියත්තනී**ති කෙනට්ඨෙන හියත්තනී? හියො පභුති අතීතෙ කාලෙ භවා තබ්බාචකභාවෙනාති අත්ථෙන. **අජ්ජතනී**ති කෙනට්ඨෙන අජ්ජතනී? අජ්ජ පභුති අතීතෙ කාලෙ භවා තබ්බාචකභාවෙනාති අත්ථෙන. **භවිස්සන්තී**ති කෙනට්ඨෙන භවිස්සන්ති? ''එවං අනාගතෙ භවිස්සතී''ති අත්ථං පකාසෙන්තී එති ගච්ඡතීති අත්ථෙන. **කාලාතිපත්තී**ති කෙනට්ඨෙන කාලාතිපත්ති? කාලස්සාතිපතනවචනට්ඨෙන. තථා හි කාලස්ස අතිපතනං අච්චයො අතික්කමිත්වා පවත්ති කාලාතිපත්ති, ලභිතබ්බස්ස අත්ථස්ස නිප්ඵත්තිරහිතං ක්‍රියාතික්කමනං . **කාලො**ති චෙත්ථ ක්‍රියා අධිප්පෙතා. කරණං කාරො, කාරො එව කාලො **ර**කාරස්ස **ල**කාරං කත්වා උච්චාරණවසෙන. අයං පන විභත්ති තබ්බාචකත්තා කාලාතිපත්තීති. අයං පන වත්තමානාදීනං වචනත්ථවිභාවනා.

විප්පකිණ්ණවිවිධනයෙ, සංකිණ්ණලක්ඛණධරවරසාසනෙ;
සුමතිමතිවඩ්ඪනත්ථං, කථිතො පකිණ්ණකවිනිච්ඡයො.

ඉති නවඞ්ගෙ සාත්ථකෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

පකිණ්ණකවිනිච්ඡයො නාම

තතියො පරිච්ඡෙදො.

4. භූධාතුමයනාමිකරූපවිභාග

‘‘භූ සත්තාය’’න්ති ධාතුස්ස, රූපමාඛ්‍යාතසඤ්ඤිතං;
ත්‍යාද්‍යන්තං ලපිතං නාන-ප්පකාරෙහි අනාකුලං.

ස්‍යාද්‍යන්තං, දානි තස්සෙව, රූපං නාමිකසව්හයං;
භාසිස්සං භාසිතත්ථෙසු, පටුභාවාය සොතුනං.

යදත්ථෙ’ත්තනි නාමෙති, පර’මත්ථෙසු වා සයං;
නමතීති තදාහංසු, **නාමං** ඉති විභාවිනො.

නාමං නාමිකමිච්චත්‍ර, එකමෙවෙත්ථතො හවෙ;
තදෙවං නාමිකං ඤෙය්‍යං, සලිඞ්ගං සවිභත්තිකං.

සත්වාභිධානං ලිඞ්ගන්ති, ඉත්ථිපුමනපුංසකං;
විභත්තීතිධ සත්තෙව, තත්ථ වට්ඨ පවුච්චරෙ.

පඨමා දුතියා තතියා, චතුත්ථී පඤ්චමී තථා;
ඡට්ඨී ච සත්තමී චාති, හොන්ති සත්ත විභත්තියො.

ලිඞ්ගත්ථෙ පඨමා සායං, භින්නා ද්වෙධා **සියො** ඉති;
කම්මත්ථෙ දුතියා සාපි, භින්නා **අං යො** ඉති ද්විධා.

කරණෙ තතියා සාපි, භින්නා **නා හි** ඉති ද්විධා;
සම්පදානෙ චතුත්ථී සා, භින්නා ද්වෙධා **ස නං** ඉති.

අපාදානෙ පඤ්චමී සා, භින්නා ද්වෙධා **ස්මා හි** ඉති;
ඡට්ඨී සාමිම්හි සා චාපි, භින්නා ද්වෙධා **ස නං** ඉති.

ඔකාසෙ සත්තමී සාපි, භින්නා ද්වෙධා **ස්මිංසු** ඉති;
ආමන්තනට්ඨමී සායං, **සියො**යෙවාති චුද්දස.

වචනද්වයසංයුත්තා, එකෙකා තා විභත්තියො;
සත්වමිතිහ විඤ්ඤෙය්‍යො, අත්ථො සො දබ්බසඤ්ඤිතො.

යො කරොතිස **කත්තා**තු, තං **කම්මං** යං කරොති වා;
කුබ්බතෙ යෙන වා තන්තු, **කරණං** ඉති සඤ්ඤිතං.

දෙති රොචති වා යස්ස, **සම්පදානන්ති** තං මතං;
යතොපෙති භයං වා තං, **අපාදානන්ති** කිත්තිතං.

යස්සායත්තො සමූහොවා, තං වෙ **සාමී**ති දෙසිතං;
යස්මිං කරොති කිරියං, **තදොකාස**න්ති සද්දිතං.

යදාලපති තං වත්ථු, **ආමන්තන**මුදීරිතං;
සද්දෙනාභිමුඛීකාරො, විජ්ජමානස්ස වා පන.

විනා ආලපනත්ථං ලිඞ්ගත්ථාදීසු පඨමාදිවිභත්තුප්පත්ති උපලක්ඛණවසෙන වුත්තාති දට්ඨබ්බං.

ඉදමෙත්ථ නිරුත්තිලක්ඛණං දට්ඨබ්බං – පච්චත්තවචනෙ පඨමා විභත්ති භවති, උපයොගවචනෙ දුතියා විභත්ති භවති, කරණවචනෙ තතියා විභත්ති භවති, සම්පදානවචනෙ චතුත්ථී විභත්ති භවති, නිස්සක්කවචනෙ පඤ්චමී විභත්ති භවති, සාමිවචනෙ ඡට්ඨී විභත්ති භවති, භුම්මවචනෙ සත්තමී විභත්ති භවති, ආමන්තනවචනෙ අට්ඨමී විභත්ති භවති. තත්‍රුද්දානං –

පච්චත්තමුපයොගඤ්ච, කරණං සම්පදානියං;

නිස්සක්කං සාමිවචනං, භුම්මමාලපනට්ඨමං.

තත්‍ර **පච්චත්තවචනං** නාම තිවිධලිඞ්ගවචත්ථානගතානං ඉත්ථිපුමනපුංසකානං පච්චත්තසභාවනිද්දෙසත්ථො. **උපයොගවචනං** නාම යො යං කරොති, තෙන තදුපයුත්තපරිදීපනත්ථො. **කරණවචනං** නාම තජ්ජාපකතනිබ්බත්තකපරිදීපනත්ථො. **සම්පදානවචනං** නාම තප්පදානපරිදීපනත්ථො. **නිස්සක්කවචනං** නාම තන්නිස්සටතදපගමපරිදීපනත්ථො. **සාමිවචනං** නාම තදිස්සරපරිදීපනත්ථො. **භුම්මවචනං** නාම තප්පතිට්ඨාපරිදීපනත්ථො. **ආමන්තනවචනං** නාම තදාමන්තනපරිදීපනත්ථො. එවං ඤත්වා පයොගානි අසම්මුය්හන්තෙන යොජෙතබ්බානි.

භූතො, භාවකො, භවො, අභවො, භාවො, අභාවො, සභාවො, සබ්භාවො, සම්භවො, පභවො, පභාවො, අනුභවො, ආනුභාවො, පරාභවො, විභවො, පාතුභාවො, ආවිභාවො, තිරොභාවො, විනාභාවො, සොත්ථිභාවො, අත්ථිභාවො, නත්ථිභාවොති **ඔ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගං.

අභිභවිතා, පරිභවිතා, අනුභවිතා, සමනුභවිතා, භාවිතා, පච්චනුභවිතාති **ආ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගං.

භවං, පරාභවං, පරිභවං, අභිභවං, අනුභවං, සමනුභවං, පච්චනුභවං, පභවං, අප්පභවන්ති නිග්ගහීතන්තපුල්ලිඞ්ගං.

ධනභූති, සිරිභූති, සොත්ථිභූති, සුවත්ථිභූතීති **ඉ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගං.

භාවී, විභාවී, සම්භාවී, පරිභාවීති **ඊ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගං.

සයම්භූ, පභූ, අභිභූ, විභූ, අධිභූ, පතිභූ, ගොත්‍රභූ, වත්‍රභූ, පරාභිභූ, රූපාභිභූ, සද්දාභිභූ, ගන්ධාභිභූ, රසාභිභූ, ඵොට්ඨබ්බාභිභූ, ධම්මාභිභූ, සබ්බාභිභූති **ඌ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගං.

ඉමානෙත්ථ ඡබ්බිධානි පුල්ලිඞ්ගානි **භූ**ධාතුමයානි උද්දිට්ඨානි.

උකාරන්තං පුල්ලිඞ්ගංතු **භූ**ධාතුමයමප්පසිද්ධං, අඤ්ඤධාතුමයං පනුකාරන්තපුල්ලිඞ්ගං පසිද්ධං ''භික්ඛු, හෙතු''ඉති. තෙන සද්ධිං සත්තවිධානි පුල්ලිඞ්ගානි හොන්ති, සබ්බානෙතානි සභාවතොයෙව පුල්ලිඞ්ගානීති දට්ඨබ්බානි. එත්ථ සත්තොති අත්ථවාචකො **භූත**සද්දොයෙව නියොගා පුල්ලිඞ්ගන්තිපි දට්ඨබ්බො.

යෙ පන ''යො ධම්මො භූතො, යා ධම්මජාති භූතා, යං ධම්මජාතං භූත''න්ති එවං ලිඞ්ගත්තයෙ යොජනාරහත්තා අනියතලිඞ්ගා අඤ්ඤෙපි **භූතපරාභූතසම්භූත**සද්දාදයො සන්දිස්සන්ති පාවචනවරෙ, තෙපි නානොපසග්ගනිපාතපදෙහි යොජනවසෙන සද්දරචනායං සුඛුමත්ථග්ගහණෙ ච විඤ්ඤූනං කොසල්ලජනනත්ථං නියතපුල්ලිඞ්ගෙසු පක්ඛිපිත්වා දස්සෙස්සාම.

සෙය්‍යථිදං? භූතො, පරාභූතො, සම්භූතො, විභූතො, පාතුභූතො, ආවිභූතො, තිරොභූතො, විනාභූතො, භබ්බො, පරිභූතො, අභිභූතො, අධිභූතො, අද්ධභූතො, අනුභූතො, සමනුභූතො, පච්චනුභූතො, භාවිතො, සම්භාවිතො, විභාවිතො, පරිභාවිතො, අනුපරිභූතො, පරිභවිතබ්බො, පරිභොතබ්බො, පරිභවනීයො, අභිභවිතබ්බො, අභිභොතබ්බො, අභිභවනීයො, අධිභවිතබ්බො, අධිභොතබ්බො, අධිභවනීයො, අනුභවිතබ්බො, අනුභොතබ්බො, අනුභවනීයො, සමනුභවිතබ්බො, සමනුභොතබ්බො, සමනුභවනීයො, පච්චනුභවිතබ්බො, පච්චනුභොතබ්බො, පච්චනුභවනීයො, භාවෙතබ්බො, භාවනීයො, සම්භාවෙතබ්බො, සම්භාවනීයො, විභාවෙතබ්බො, විභාවනීයො, පරිභාවෙතබ්බො, පරිභාවනීයො, භවමානො, විභවමානො, පරිභවමානො, අභිභවමානො, අනුභවමානො, සමනුභවමානො, පච්චනුභවමානො, අනුභොන්තො, සමනුභොන්තො, පච්චනුභොන්තො, සම්භොන්තො, අභිසම්භොන්තො, භාවෙන්තො, සම්භාවෙන්තො, විභාවෙන්තො , පරිභාවෙන්තො, පරිභවියමානො, පරිභූයමානො, අභිභවියමානො, අභිභූයමානො, අනුභවියමානො, අනුභූයමානො, සමනුභවියමානො, සමනුභූයමානො, පච්චනුභවියමානො, පච්චනුභූයමානොති ඉමානි නියතපුල්ලිඞ්ගෙසු පක්ඛිත්තලිඞ්ගානි. එවමොකාරන්තාදිවසෙන ඡබ්බිධානි පුල්ලිඞ්ගානි **භූ**ධාතුමයානි පකාසිතානි. අයං තාව පුල්ලිඞ්ගවසෙන උදාහරණුද්දෙසො.

භාවිකා, භාවනා, විභාවනා, සම්භාවනා, පරිභාවනාති **ආ**කාරන්තඉත්ථිලිඞ්ගං.

භූමි, භූති, විභූති. **ඉ**කාරන්තඉත්ථිලිඞ්ගං.

භූරී, භූතී, භොතී, විභාවිනී, පරිවිභාවිනී, සම්භාවිනී, පාතුභවන්තී, පාතුභොන්තී, පරිභවන්තී, පරිභොන්තී, අභිභවන්තී, අභිභොන්තී, අධිභවන්තී, අධිභොන්තී, අනුභවන්තී, අනුභොන්තී, සමනුභවන්තී, සමනුභොන්තී, පච්චනුභවන්තී, පච්චනුභොන්තී, අභිසම්භවන්තී, අභිසම්භොන්තීති **ඊ**කාරන්තඉත්ථිලිඞ්ගං.

භූ, අභූ. ඌකාරන්තඉත්ථිලිඞ්ගං.

ඉමානෙත්ථ චතුබ්බිධානි ඉත්ථිලිඞ්ගානි **භූ**ධාතුමයානි උද්දිට්ඨානි.

උකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං **භූ**ධාතුමයමප්පසිද්ධං, අඤ්ඤධාතුමයං පන උකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං පසිද්ධං ''ධාතු, ධෙනු''ඉති. තෙන සද්ධිං පඤ්චවිධානි ඉත්ථිලිඞ්ගානි හොන්ති, ඔකාරන්තස්ස වා **ගොසද්දස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගභාවෙ තෙන සද්ධිං ඡබ්බිධානිපි හොන්ති, සබ්බානෙතානි සභාවතොයෙවිත්ථිලිඞ්ගානීති දට්ඨබ්බානි. එත්ථාපි අනියතලිඞ්ගා **භූතපරාභූතසම්භූත**සද්දාදයො ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන යුජ්ජන්තෙ.

කථං? භූතා, පරාභූතා, සම්භූතාති සබ්බං විත්ථාරතො ගහෙතබ්බං ''අනුභොන්තො සමනුභොන්තො''තිආදීනි නව පදානි වජ්ජෙත්වා. තානි හි ඊකාරන්තවසෙන යොජිතානි. ඉමානි නියතලිඞ්ගෙසු පක්ඛිත්තලිඞ්ගානි. එවං **ආකාරන්තාදිවසෙන** චතුබ්බිධානි ඉත්ථිලිඞ්ගානි **භූ**ධාතුමයානි පකාසිතානි. අයං ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන උදාහරණුද්දෙසො.

භූතං, මහාභූතං, භවිත්තං, භූනං, භවනං, පරාභවනං, සම්භවනං, විභවනං, පාතුභවනං, ආවිභවනං, තිරොභවනං, විනාභවනං, සොත්ථිභවනං, පරිභවනං, අභිභවනං, අධිභවනං, අනුභවනං, සමනුභවනං, පච්චනුභවනන්ති නිග්ගහීතන්තනපුංසකලිඞ්ගං.

අත්ථවිභාවි, ධම්මවිභාවි. ඉකාරන්තනපුංසකලිඞ්ගං.

ගොත්‍රභු, චිත්තසහභු, නචිත්තසහභු. උකාරන්තනපුංසකලිඞ්ගං.

සබ්බානෙතානි සභාවතොයෙව නපුංසකලිඞ්ගානීති දට්ඨබ්බානි. එත්ථ සත්තභූතරූපවාචකො **භූත**සද්දොයෙව නියොගා නපුංසකලිඞ්ගොතිපි දට්ඨබ්බං. එත්ථාපි අනියතලිඞ්ගා **භූත පරාභූත සම්භූත**සද්දාදයො නපුංසකලිඞ්ගවසෙන යුජ්ජන්තෙ.

කථං? භූතං, පරාභූතං, සම්භූතං, විභූතං. **පෙය්‍යාලො.** සමනුභවමානං, පච්චනුභවමානං, අනුභොන්තං, අනුභවන්තං, සමනුභොන්තං, සමනුභවන්තං, පච්චනුභොන්තං, පච්චනුභවන්තං, සම්භොන්තං, සම්භවන්තං, අභිසම්භොන්තං, අභිසම්භවන්තං, පාතුභොන්තං, පාතුභවන්තං, පරිභොන්තං, පරිභවන්තං, අභිභොන්තං, අභිභවන්තං, අධිභොන්තං, අධිභවන්තං, භාවෙන්තං, සම්භාවෙන්තං, විභාවෙන්තං, පරිභාවෙන්තං, පරිභාවියමානං, පරිභූයමානං, **පෙය්‍යාලො.** පච්චනුභවියමානං, පච්චනුභූයමානන්ති ඉමානි නියතනපුංසකලිඞ්ගෙසු පක්ඛිත්තලිඞ්ගානි. එවං නිග්ගහීතන්තාදිවසෙන තිවිධානි නපුංසකලිඞ්ගානි **භූ**ධාතුමයානි පකාසිතානි . අයං නපුංසකලිඞ්ගවසෙන උදාහරණුද්දෙසො, එවං පුල්ලිඞ්ගාදිවසෙන ලිඞ්ගත්තයං **භූ**ධාතුමයමුද්දිට්ඨං.

එත්ථ මෙ අප්පසිද්ධාති, යෙ යෙ සද්දා පකාසිතා;
තෙ තෙ පාළිප්පදෙසෙසු, මග්ගිතබ්බා විභාවිනා.

ඔ, ආ, බින්දු, ඉ, ඊ, උ, ඌ-අන්තිමෙ සත්තධා ඨිතා;
ඤෙය්‍යා පුල්ලිඞ්ගභෙදාති, නිරුත්තඤ්ඤූහි භාසිතා.

ආ ඉවණ්ණො චුවණ්ණො ච, පඤ්ච අන්තා සරූපතො;
ඉත්ථිභෙදාති විඤ්ඤෙය්‍යා, **ඔ**කාරන්තෙන ඡාපි වා.

බින්දු, ඉ, උ-ඉමෙ අන්තා, තයො ඤෙය්‍යා විභාවිනා;
නපුංසකප්පභෙදාති, නිරුත්තඤ්ඤූහි භාසිතා.

අන්තා සත්තෙව පුල්ලිඞ්ගෙ, ඉත්ථියං පඤ්ච වා ඡ වා;
නපුංසකෙ තයො එවං, දස පඤ්චහි ඡබ්බිධා.

යස්මා පනෙත්ථ ''භූතො''තිආදයො සද්දා නිබ්බචනාභිධෙය්‍යකථනත්ථසාධකවචනපරියායවචනත්ථුද්ධාරවසෙන වුච්චමානා පාකටා හොන්ති සුවිඤ්ඤෙය්‍යා ච, තස්මා ඉමෙසං නිබ්බචනාදීනි යථාසම්භවං වක්ඛාම විඤ්ඤූනං තුට්ඨිජනනත්ථඤ්චෙව සොතාරානමත්ථෙසු පටුතරබුද්ධිපටිලාභාය ච. තත්‍ර **භූතොති** ඛන්ධපාතුභාවෙන භවතීති භූතො, ඉදං තාව නිබ්බචනං. ''භූතො''ති සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන සත්තො වුච්චති, ඉදමභිධෙය්‍යකථනං. ''යො ච කාලඝසො භූතො. සබ්බෙව නික්ඛිපිස්සන්ති, භූතා ලොකෙ සමුස්සය''න්ති ච ඉදමෙතස්ස අත්ථස්ස සාධකවචනං. අථ වා **භූතොති** එවංනාමකො අමනුස්සජාතියො සත්තවිසෙසො, ඉදමභිධෙය්‍යකථනං. ''භූතවිජ්ජා, භූතවෙජ්ජො, භූතවිග්ගහිතො''ති ච ඉදමෙතස්ස අත්ථස්ස සාධකවචනං. යඤ්ච පන ''සත්තො මච්චො පජා''තිආදිකං තත්ථ තත්ථ ආගතං වචනං, ඉදං සත්තොති අත්ථවාචකස්ස **භූත**සද්දස්ස පරියායවචනං. යඤ්ච **නිද්දෙසපාළියං** ''මච්චොති සත්තො නරො මානවො

පොසො පුග්ගලො ජීවො ජගු ජන්තු හින්දගු මනුජො''ති ආගතං, ඉදම්පි පරියායවචනමෙව. තානි සබ්බානි පිණ්ඩෙත්වා වුච්චන්තෙ –

සත්තො මච්චො ජනො භූතො, පාණො හින්දගු පුග්ගලො;
ජන්තු ජීවො ජගු යක්ඛො, පාණී දෙහී තථාගතො.

සත්තවො මාතියො ලොකො, මනුජො මානවො නරො;
පොසො සරීරීති පුමෙ, භූතමිති නපුංසකෙ.

පජාති ඉත්ථියං වුත්තො, ලිඞ්ගතො, න ච අත්ථතො;
එවං තිලිඞ්ගිකා හොන්ති, සද්දා සත්තාභිධානකා.

යො සො ජඞ්ඝාය උලති, සො සත්තො ජඞ්ඝලො ඉධ;
පාණදෙහාභිධානෙහි, සත්තනාමං පපඤ්චිතං.

ඉමස්මිං පකරණෙ ''පරියායවචන''න්ති ච ''අභිධාන''න්ති ච ''සඞ්ඛා''තිආදීනි ච එකත්ථානි අධිප්පෙතානි, අත්ථුද්ධාරවසෙන පන **භූත**සද්දො පඤ්චක්ඛන්ධාමනුස්සධාතුසස්සතවිජ්ජමානඛීණාසවසත්තරුක්ඛාදීසු දිස්සති, තප්පයොගො උපරි අත්ථත්තිකවිභාගෙ ආවිභවිස්සති. **භාවකො**ති භාවෙතීති භාවකො, ඉදං නිබ්බචනං. යො භාවනං කරොති, සො භාවකො. ඉදමභිධෙය්‍යකථනං. ''භාවකො නිපකො ධීරො''ති ඉදමෙතස්ස අත්ථස්ස සාධකවචනං. ''භාවකො භාවනාපසුතො භාවනාපයුත්තො භාවනාසම්පන්නො''ති ඉදං පරියායවචනං. ඉමානි ''භූතො භාවකො''ති ද්වෙ පදානි සුද්ධකත්තුහෙතුකත්තුවසෙන වුත්තානීති. ඉතො පරං නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ''ඉදං නිබ්බචන''න්ති ච ආදීනි අවත්වා කත්ථචි අත්ථසාධකවචනං පරියායවචනං අත්ථුද්ධාරඤ්ච යථාරහං දස්සෙස්සාම. තෙසු හි සබ්බත්ථ දස්සිතෙසු ගන්ථවිත්ථාරො සියා, තස්මා යෙසමත්ථො උත්තානො, තෙසම්පි පදානමභිධෙය්‍යං න කථෙස්සාම, නිබ්බචනමත්තමෙව නෙසං කථෙස්සාම. යෙසං පන ගම්භීරො අත්ථො, තෙසමභිධෙය්‍යං කථෙස්සාම.

භවනං **භවො,** භවො වුච්චති වුද්ධි. **භූ**සද්දස්ස අත්ථාතිසයයොගතො වඩ්ඪනෙපි දිස්සමානත්තා භවනං වඩ්ඪනන්ති කත්වා. ''භවො ච රඤ්ඤො අභවො ච රඤ්ඤො''ති ඉදං වුද්ධිඅත්ථස්ස සාධකං වචනං. අථ වා භවොති වුච්චති සස්සතං. ''සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා''ති හි සස්සතවසෙන පවත්තා දිට්ඨි සස්සතදිට්ඨි, තස්මා භවදිට්ඨී''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. තථා භවොති භවදිට්ඨි, භවති සස්සතං තිට්ඨතීති පවත්තනතො සස්සතදිට්ඨි භවදිට්ඨි නාම. භවදිට්ඨි හි උත්තරපදලොපෙන භවොති වුච්චති. ''භවෙන භවස්ස විප්පමොක්ඛමාහංසූ''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථායං පාළිවචනත්ථො – එකච්චෙ සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා භවදිට්ඨියා වා කාමභවාදිනා වා සබ්බභවතො විමුත්තිං සංසාරවිසුද්ධිං කථයිංසූති. අථ වා භවන්ති වඩ්ඪන්ති සත්තා එතෙනාති භවොති අත්ථෙන සම්පත්තිපුඤ්ඤානි භවොති ච වුච්චන්ති. ''ඉතිභවාභවතඤ්ච වීතිවත්තො''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථ පනායං පාළිවචනත්ථො – **භවො**ති සම්පත්ති, **අභවො**ති විපත්ති. තථා භවොති වුද්ධි, අභවොති හානි. භවොති සස්සතං, අභවොති උච්ඡෙදො. භවොති පුඤ්ඤං, අභවොති පාපං, තං සබ්බං වීතිවත්තොති.

සහොකාසා ඛන්ධාපි භවො. ''කාමභවො රූපභවො'' ඉච්චෙවමාදි එතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථ පන ඛන්ධා ''යො පඤ්ඤායති, සො සරූපං ලභතී''ති කත්වා ''භවති අවිජ්ජාතණ්හාදිසමුදයා නිරන්තරං සමුදෙතී''ති අත්ථෙන වා ''භවා''ති වුච්චන්ති. ඔකාසො පන ''භවන්ති ජායන්ති එත්ථ සත්තා නාමරූපධම්මා වා''ති අත්ථෙන ''භවො''ති. අපිච කම්මභවොපි භවො, උපපත්තිභවොපි භවො. ''උපාදානපච්චයා භවො දුවිධෙන අත්ථි කම්මභවො, අත්ථි උපපත්තිභවො''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. තත්ථ කම්මමෙව භවො කම්මභවො. තථා උපපත්ති එව භවො උපපත්තිභවො. එත්ථූපපත්ති භවතීති භවො, කම්මං පන යථා සුඛකාරණත්තා ''සුඛො බුද්ධානමුප්පාදො''ති වුත්තො. එවං භවකාරණත්තා ඵලවොහාරෙන භවොති දට්ඨබ්බං. අථ වා භාවනලක්ඛණත්තා භාවෙතීති භවො. කිං භාවෙති? උපපත්තිං. ඉති උපපත්තිං භාවෙතීති භවොති වුච්චති. භාවෙතීතිමස්ස ච නිබ්බත්තෙතීති හෙතුකත්තුවසෙනත්ථො. අථ වා ''භවපච්චයා ජාතී''ති වචනතො භවති එතෙනාති භවොති කම්මභවො වුච්චති.

''ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ච;
අබ්බොච්ඡින්නං වත්තමානා, සංසාරොති පවුච්චතී''ති

වුත්තලක්ඛණො සංසාරොපි භවො. ''භවෙ දුක්ඛං භවදුක්ඛං, භවෙ සංසරන්තො''ති ඉමානෙතස්සත්ථස්ස සාධකානි වචනානි. තත්‍ර කෙනට්ඨෙන සංසාරො භවොති කථීයති? භවති එත්ථ සත්තසම්මුති ඛන්ධාදිපටිපාටිසඞ්ඛාතෙ ධම්මපුඤ්ජස්මින්ති අත්ථෙන . ඉදං **භව**සද්දස්ස භාවකත්තුකරණාධිකරණසාධනවසෙනත්ථකථනං.

එත්ථ **භව**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං වදාම –

වුද්ධිසම්පත්තිපුඤ්ඤානි, ඛන්ධා සොකාසසඤ්ඤිතා;
සංසාරො සස්සතඤ්චෙතං, **භව**සද්දෙන සද්දිතං.

භවතණ්හා භවදිට්ඨී, උපපත්තිභවො තථා;
කම්මභවො ච සබ්බන්තං, **භව**සද්දෙන සද්දිතං.

භවතණ්හාභවදිට්ඨී-ද්වයං කත්ථචි පාළියං;
උත්තරපදලොපෙන, **භව**සද්දෙන සද්දිතං.

අභවොති න භවො අභවො.

විපත්ති හානි උච්ඡෙදො, පාපඤ්චෙව චතුබ්බිධා;
ඉමෙ **අභව**සද්දෙන, අත්ථා වුච්චන්ති සාසනෙ.

භාවොති අජ්ඣාසයො, යො ''අධිප්පායො''තිපි වුච්චති. ''ඊනංභාවො දුරාජානො. නාමච්චො රාජභරියාසු, භාවං කුබ්බෙථ පණ්ඩිතො. හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙති''ති එවමාදි එතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච වත්ථුධම්මොපි භාවො. ''භාවසඞ්කෙතසිද්ධීන''න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං, චිත්තම්පි භාවො. ''අච්චාහිතං කම්මං කරොසි ලුද්දං, භාවෙ ච තෙ කුසලං නත්ථි කිඤ්චි''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ක්‍රියාපිභාවො. ''භාවලක්ඛණං භාවසත්තමී''ති ච ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච භාවොති සත්තවෙවචනන්ති භණන්ති, ධාතු වා එතං අධිවචනං. තත්ථ අජ්ඣාසයො ච වත්ථුධම්මො ච චිත්තඤ්ච සත්තො වාති ඉමෙ භවතීති භාවො. තථා පන භාවෙතීති භාවො, ක්‍රියා තු භවනන්ති භාවො. සා ච භවනගමනපචනාදිවසෙනානෙකවිධා. අපිච භාවරූපම්පි භාවො, යං ඉත්ථිභාවො පුම්භාවො ඉත්ථින්ද්‍රියන්ති ච වුච්චති. තත්‍රායං වචනත්ථො – ''ඉත්ථී''ති වා ''පුරිසො''ති වා භවති එතෙන චිත්තං අභිධානඤ්චාති භාවො.

නත්තනොමතියා එතං, නිබ්බචනමුදාහටං;
පුබ්බාචරියසීහානං, මතං නිස්සාය මාහටං.

වුත්තඤ්හෙතං පොරාණෙහි ''ඉත්ථියා භාවො ඉත්ථිභාවො, ඉත්ථීති වා භවති එතෙන චිත්තං අභිධානඤ්චාති ඉත්ථිභාවො''ති, තස්මා පුම්භාවොති එත්ථාපි පුමස්ස භාවො පුම්භාවො, පුමාති වා භවති එතෙන චිත්තං අභිධානඤ්චාති පුම්භාවොති නිබ්බචනං සමධිගන්තබ්බං. ඉදං **භාව**සද්දස්ස කත්තුභාවකරණසාධනවසෙනත්ථකථනං.

අභාවොති න භාවොති අභාවො, කො සො? සුඤ්ඤතා නත්ථිතා. **සභාවොති** අත්තනො භාවො සභාවො, අත්තනො පකති ඉච්චෙවත්ථො. අථ වා සභාවොති ධම්මානං සති අත්ථසම්භවෙ යො කොචි සරූපං ලභති, තස්ස භාවො ලක්ඛණමිති සඤ්ඤිතො නමනරුප්පනකක්ඛළඵුසනාදිආකාරො ඉච්චෙවත්ථො. ''සාමඤ්ඤං වා සභාවො වා, ධම්මානං ලක්ඛණං මත''න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච සභාවොති සලක්ඛණො පරමත්ථධම්මො. කෙනට්ඨෙන? සහ භාවෙනාති අත්ථෙන. **සබ්භාවොති** සතං භාවො සබ්භාවො, සප්පුරිසධම්මො ඉච්චෙවත්ථො. අථ වා අත්තනො භාවො සබ්භාවො. ''ගාහාපයන්ති සබ්භාව''න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. සංවිජ්ජමානො වා භාවො සබ්භාවො. ''එවං ගහණසබ්භාවො''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ඉදං **සභාව සබ්භාව**සද්දානං භාවසාධනවසෙනත්ථකථනං.

සම්භවොති සම්භවනං සම්භවො, සම්භවනක්‍රියා, යුත්ති වා. යුත්ති හි සම්භවොති වුච්චති ''සම්භවො ගහණස්ස කාරණ''න්තිආදීසු. අථ වා සම්භවති එතස්මාති සම්භවො. යතො හි යං කිඤ්චි සම්භවති, සො සම්භවො. **පභවොති** පභවනං පභවො, අච්ඡින්නතා, පභවති එතස්මාති වා පභවො. යතො හි යං කිඤ්චි පභවති, සො පභවො. ඉමෙ පන **සම්භවපභව**සද්දා කත්ථචි සමානත්ථා කත්ථචි භින්නත්ථාති වෙදිතබ්බා. කථං? **සම්භව**සද්දො හි භවනක්‍රියම්පි වදති යුත්තිම්පි පඤ්ඤත්තිම්පි සම්භවරූපම්පි පච්චයත්ථම්පි, **පභව**සද්දො පන භවනක්‍රියම්පි වදති නදිප්පභවම්පි පච්චයත්ථම්පි, තස්මා පච්චයත්ථං වජ්ජෙත්වා භින්නත්ථාති ගහෙතබ්බා, පච්චයත්ථෙන පන සමානත්ථාති ගහෙතබ්බා. වුත්තඤ්හෙතං ''පච්චයො හෙතු නිදානං කාරණං සම්භවො පභවොතිආදි අත්ථතො එකං, බ්‍යඤ්ජනතො නාන''න්ති.

''මූලං හෙතු නිදානඤ්ච, සම්භවො පභවො තථා;
සමුට්ඨානාහාරාරම්මණං, පච්චයො සමුදයෙන චා''ති

අයම්පි ගාථා එතස්සත්ථස්ස සාධිකා. ඉදං **සම්භවපභව**සද්දානං භාවාපාදානසාධනවසෙනත්ථකථනං.

එවමෙත්ථ භාවකත්තුකම්මකරණාපාදානාධිකරණවසෙන ඡ සාධනානි පකාසිතානි. තානි සම්පදානසාධනෙන සත්තවිධානි භවන්ති, තං පන උත්තරි ආවිභවිස්සති ''ධනමස්ස භවතූති ධනභූති''තිආදිනා. ඉච්චෙවං කිතකවසෙන සබ්බථාපි සත්තවිධානි සාධනානි හොන්ති, යානි ''කාරකානී''තිපි වුච්චති, ඉතො අඤ්ඤං සාධනං නත්ථි. ඉධ පයොගෙස්වත්ථෙසු ච විඤ්ඤූනං පාටවත්ථං සාධනනාමං පකාසිතං. තථා හි දුන්නික්ඛිත්තසාධනෙහි පදෙහි යොජිතා සද්දප්පයොගා දුබ්බොධත්ථා හොන්ති, සුනික්ඛිත්තසාධනෙහි පන පදෙහි යොජිතා සුබොධත්ථා හොන්ති, තස්මා පයොගාසාධනමූලකා, අත්ථො ච පයොගමූලකො. පයොගානුරූපඤ්හි අවිපරීතං කත්වා අත්ථං කථනසීලා ''යාචිතොව

බහුලං චීවරං පරිභුඤ්ජති, අප්පං අයාචිතො''ති එවමාදීසු සාධනවසෙන ගහෙතබ්බෙසු අත්ථෙසු, අඤ්ඤෙසු චත්ථෙසු පටුතරබුද්ධිනො පණ්ඩිතායෙව එකන්තෙන භගවතො පරියත්තිසාසනධරා නාම හොන්තීති වෙදිතබ්බං. ඉතො පරං නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ''ඉදං නාම සාධන''න්ති න වක්ඛාම, කෙවලම්ධ දස්සිතෙසු පයොගෙසු විඤ්ඤූනං බහුමානුප්පාදනත්ථඤ්චෙව විවිධවිචිත්තපාළිගතිකෙ විවිධත්ථසාරෙ ජිනවරවචනෙ සොතූනං බුද්ධිවිජම්භනත්ථඤ්ච අත්ථසාධකවචනානියෙව යථාරහං සුත්තගෙය්‍යවෙය්‍යාකරණගාථාදීසු තතො තතො ආහරිත්වා දස්සෙස්සාම.

පභාවොති පකාරතො භවතීති පභාවො, සොයමානුභාවොයෙව. ''පභාවං තෙ න පස්සාමි, යෙන ත්වං මිරීලං වජෙ''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. **අනුභවොති** අනුභවනං අනුභවො, කිං තං? පරිභුඤ්ජනං. **ආනුභාවොති** තෙජුස්සාහමන්තපභූසත්තියො. ''තෙජසඞ්ඛතො උස්සාහමන්තපභූසත්තිසඞ්ඛාතො වා මහන්තො ආනුභාවො එතස්සාති මහානුභාවො''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

තෙජො උස්සාහමන්තා ච, පභූසත්තීති පඤ්චිමෙ;
ආනුභාවාති වුච්චන්ති, පභාවාති ච තෙ වදෙ.

තෙජාදිවාචකත්තම්හි, **ආනුභාව**පදස්ස තු;
අත්ථනිබ්බචනං ධීරො, යථාසම්භවමුද්දිසෙ.

අථ වා **ආනුභාවොති** අනුභවිතබ්බඵලං. ''අනුභවිතබ්බස්ස ඵලස්ස මහන්තතාය මහානුභාවො''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. **පරාභවොති** පරාභවනං පරාභවො, අථ වා පරාභවතීති පරාභවො. ''සුවිජානො පරාභවො''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච ''ධම්මදෙස්සී පරාභවො''ති පාඨානුරූපතො පරාභවිස්සතීති පරාභවොති අනාගතකාලවසෙනපි නිබ්බචනං දට්ඨබ්බං. අථ වා පරාභවන්ති එතෙනාති පරාභවො. කිං තං? ධම්මදෙස්සිතාදි. ''පඨමො සො පරාභවො''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. **විභවොති** නිබ්බානං. තඤ්හි භවතො විගතත්තා භවතො විගතොති විභවො, භවස්ස ච තංහෙතු විගතත්තා විගතො භවො එතස්මාති විභවො. විභවන්ති උච්ඡිජ්ජන්ති විනස්සන්ති ඉතො අරියධනවිලොමකා කිලෙසමහාචොරාතිපි විභවො. **විභව**සද්දස්ස නිබ්බානාභිධානත්තෙ ''එවං භවෙ විජ්ජමානෙ, විභවො ඉච්ඡිතබ්බකො''ති ඉදමෙත්ථ සාධකං වචනං. ඉමානි පන නිබ්බානස්ස පරියායවචනානි –

නිබ්බානං විභවො මොක්ඛො, නිරොධො අමතං සමං;
සඞ්ඛාරූපසමො දුක්ඛ-නිරොධො අච්චුත'ක්ඛයො.

විවට්ට'මකතං අත්ථං, සන්තිපද'මසඞ්ඛතං;
පාරං තණ්හාක්ඛයො දුක්ඛ-ක්ඛයො සඤ්ඤොජනක්ඛයො.

යොගක්ඛෙමො විරාගො ච,
ලොකන්තො ච භවක්ඛයො;
අපවග්ගො විසඞ්ඛාරො,
සබ්බි සුද්ධි විසුද්ධි ච.

විමුත්‍යා'පචයො මුත්ති, නිබ්බුති උපධික්ඛයො;
සන්ති අසඞ්ඛතා ධාතු, දිසා ච සබ්බතොපභං.

විනාපෙතානි නාමානි, විසෙසකපදං ඉධ;
නිබ්බානවාචකානීති, සල්ලක්ඛෙය්‍ය සුමෙධසො.

''තාණං ලෙණ''න්තිආදීනි-පෙක්ඛිකානි භවන්ති හි;
විසෙසකපදානන්ති, එත්ථෙතානි පකාසයෙ.

තාණං ලෙණ'මරූපඤ්ච, සන්තං සච්ච'මනාලයං;
සුදුද්දසං සරණඤ්ච, පරායණ'මනීතිකං.

අනාසවං ධුවං නිච්චං, විඤ්ඤාණ'මනිදස්සනං;
අබ්‍යාපජ්ජං සිවං ඛෙමං, නිපුණං අපලොකිතං.

අනන්ත'මක්ඛරං දීපො, අච්චන්තං කෙවලං පදං;
පණීතං අච්චුතඤ්චාති, බහුධාපි විභාවයෙ.

ගොත්‍රභූති පදස්සත්ථං, වදන්තෙහි ගරූහි තු;
ගොත්තං වුච්චති නිබ්බාන-මිති ගොත්තන්ති භාසිතං.

විභවොති වා විනාසසම්පත්තිධනුච්ඡෙදදිට්ඨියොපි වුච්චන්ති. තත්ථ විනාසො විභවනං උච්ඡිජ්ජනං නස්සනන්ති අත්ථෙන විභවො. ‘‘විභවො සබ්බධම්මානං, ඉත්ථෙකෙ සතො සත්තස්ස උච්ඡෙදං විනාසං විභවං පඤ්ඤපෙන්ති’’ති ච ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. සම්පත්ති පන විසෙසතො භවතීති විභවො. ‘‘රඤ්ඤො සිරිවිභවං දට්ඨුකාමා’’ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ධනං පන භවන්ති වඩ්ඪන්ති වුද්ධිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං ආපජ්ජන්ති සත්තා එතෙනාති විභවො. ‘‘අසීතිකොටිවිභවස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස පුත්තො හුත්වා නිබ්බත්තී’’ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ඉදං පන පරියායවචනං –

ධනං සං විභවො දබ්බං, සාපතෙය්‍යං පරිග්ගහො;
ඔඩ්ඩං භණ්ඩං සකං අත්ථො, ඉච්චෙතෙ ධනවාචකා.

උච්ඡෙදදිට්ඨි පන විභවති උච්ඡිජ්ජති ‘‘අත්තා ච ලොකො ච පුන චුතිතො උද්ධං න ජායතී’’ති ගහණතො විභවොති. ‘‘විභවතණ්හා’’ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභවතණ්හාති හි උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතාය තණ්හාය නාමං. එත්ථ අත්ථුද්ධාරො වුච්චති –

ධනනිබ්බානසම්පත්ති-විනාසුච්ඡෙදදිට්ඨියො;
වුත්තා **විභවසද්දෙන**, ඉති විඤ්ඤූ විභාවයෙ.

පාතුභාවොති පාතුභවනං පාතුභාවො. **ආවිභාවොති** ආවිභවනං ආවිභාවො, උභින්නමෙතෙසං පාකටතා ඉච්චෙවත්ථො. **තිරොභාවොති** තිරොභවනං තිරොභාවො, පටිච්ඡන්නභාවො. **විනාභාවොති** විනාභවනං විනාභාවො, වියොගො. **සොත්ථිභාවොති** සොත්ථිභවනං සොත්ථිභාවො, සුවත්ථිභාවො සුඛස්ස අත්ථිතා, අත්ථතො පන නිබ්භයතා නිරුපද්දවතා එව. **අත්ථිභාවොති** අත්ථිතා විජ්ජමානතා අවිවිත්තතා. **නත්ථිභාවොති** නත්ථිතා අවිජ්ජමානතා විවිත්තතා රිත්තතා තුච්ඡතා සුඤ්ඤතා. ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො.

අභිභවතීති **අභිභවිතා,** පරං අභිභවන්තො යො කොචි. එවං **පරිභවිතා,** අනුභවතීති **අනුභවිතා,** සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා අනුභවන්තො යො කොචි. එවං **සමනුභවිතා. පච්චනුභවිතා,** එත්ථ පන යථා ‘‘අමතස්ස දාතා. අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්ස උප්පාදෙතා’’තිආදීසු ‘‘දාතා’’ති පදානං කත්තුවාචකානං ‘‘අමතස්සා’’තිආදීහි පදෙහි කම්මවාචකෙහි ඡට්ඨියන්තෙහි සද්ධිං යොජනා දිස්සති, තථා ඉමෙසම්පි පදානං ‘‘පච්චාමිත්තස්ස අභිභවිතා’’තිආදිනා යොජනා කාතබ්බා. එවං අඤ්ඤෙසම්පි එවරූපානං පදානං. ආකාරන්තපුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො.

භවතීති **භවං**. භවිස්සතීති වා භවං, වඩ්ඪමානො පුග්ගලො. ‘‘සුවිජානො භවං හොති, සුවිජානො පරාභවො. ධම්මකාමො භවං හොති, ධම්මදෙස්සී පරාභවො’’ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අථ වා යෙන සද්ධිං කථෙති, සො ‘‘භව’’න්ති වත්තබ්බො, ‘‘භවං කච්චායනො. භවං ආනන්දො. මඤ්ඤෙ භවං පත්ථයති, රඤ්ඤො භරියං පතිබ්බතා’’න්තිආදීසු. එත්ථ පන ධාතුඅත්ථෙ ආදරො න කාතබ්බො, සම්මුතිඅත්ථෙයෙවාදරො කාතබ්බො ‘‘සඞ්කෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණා’’න්ති වචනතො. වොහාරවිසයස්මිඤ්හි ලොකසම්මුති එව පධානා අවිලඞ්ඝනීයා. පරාභවතීති **පරාභවං**. එවං **පරිභවං. අභිභවං. අනුභවං**. පභවති පහොති සක්කොතීති **පභවං,** පහොන්තො යො කොචි. **න** පභවං අප්පභවං, ‘‘අප්පභව’’න්ති ච ඉදං ජාතකෙ දිට්ඨං –

‘‘ජින්නබ්භමිව වාතෙන, රුණ්ණො රුක්ඛමුපාගමිං;
සොහං අප්පභවං තත්ථ, සාඛං හත්ථෙහි අග්ගහි’’න්ති

තත්ථ සාධකවචනමිදං. නිග්ගහීතන්තපුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො.

ධනභූතීති ධනමස්ස භවතූති ධනභූති. **සිරිභූතීති** සොභාය චෙව පඤ්ඤාපුඤ්ඤානඤ්ච අධිවචනං. සා අස්ස භවතූති සිරිභූති. එවං **සොත්ථිභූති, සුවත්ථිභූති.** ඉකාරන්තපුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො.

භාවීති භවනසීලො භාවී, භවනධම්මො භාවී, භවනෙ සාධුකාරී භාවී. එවං **විභාවී. සම්භාවී. පරිභාවීති**. තත්‍ර **විභාවීති** අත්ථවිභාවනෙ සමත්ථො පණ්ඩිතො වුච්චති. එත්ථ විද්වා, විජ්ජාගතො, ඤාණීතිආදි පරියායවචනං දට්ඨබ්බං. භවන්ති චත්‍ර –

විද්වා විජ්ජාගතො ඤාණී, විභාවී පණ්ඩිතො සුධී;
බුධො විසාරදො විඤ්ඤූ, දොසඤ්ඤූ විද්දසු විදූ.

විපස්සී පටිභාණී ච, මෙධාවී නිපකො කවි;

කුසලො විදූරො ධීමා, ගතිමා මුතිමා වයං.

චක්ඛුමා කණ්ණවා දබ්බො, ධීරො භූරි විචක්ඛණො;
සප්පඤ්ඤො බුද්ධිමා පඤ්ඤො, එවංනාමා විභාවිනොති.

ඊකාරන්තපුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො.

සයම්භූති සයමෙව භවතීති සයම්භූ. කො සො? අන්තරෙන පරොපදෙසං සාමංයෙව සබ්බං ඤෙය්‍යධම්මං පටිවිජ්ඣිත්වා සබ්බඤ්ඤුතං පත්තො සක්‍යමුනි භගවා. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

‘‘න මෙ ආචරියො අත්ථි, සදිසො මෙ න විජ්ජති;
සදෙවකස්මිං ලොකස්මිං, නත්ථි මෙ පටිපුග්ගලො.

අහඤ්හි අරහා ලොකෙ, අහං සත්ථා අනුත්තරො;
එකොම්හි සම්මාසම්බුද්ධො, සීතිභූතොස්මි නිබ්බුතො’’ති.

අත්ථතො පන පාරමිතාපරිභාවිතො සයම්භූඤාණෙන සහ වාසනාය විගතවිද්ධස්තනිරවසෙසකිලෙසො මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණාදිඅපරිමෙය්‍යගුණගණාධාරො ඛන්ධසන්තානො සයම්භූ. සො එවංභූතො ඛන්ධසන්තානො ලොකෙ අග්ගපුග්ගලොති වුච්චති. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා ‘‘එකපුග්ගලො භික්ඛවෙ ලොකෙ උප්පජ්ජමානො උප්පජ්ජති අච්ඡරියමනුස්සො, කතමො එකපුග්ගලො? තථාගතො භික්ඛවෙ අරහං සම්මාසම්බුද්ධො’’ති. සො එකපුග්ගලො එතරහි ‘‘සබ්බඤ්ඤූ, සුගතො’’තිආදීහි යථාභුච්චගුණාධිගතනාමෙහි ච පසිද්ධො, ‘‘ගොතමො ආදිච්චබන්ධූ’’ති ගොත්තතො ච පසිද්ධො, සක්‍යපුත්තො සක්කො සක්‍යමුනි සක්‍යසීහො සක්‍යපුඞ්ගවොති කුලතො ච පසිද්ධො, සුද්ධොදනිමායාදෙවීසුතොති මාතාපිතිතො ච පසිද්ධො, සිද්ධත්ථොති ගහිතනාමෙන ච පසිද්ධො. භවන්ති චත්‍ර –

යො එකපුග්ගලො ආසි, බුද්ධො සො වදතං වරො;
ගොත්තතො ගොතමො නාම, තථෙවාදිච්චබන්ධු ච.

සක්‍යකුලෙ පසූතත්තා, සක්‍යපුත්තොති විස්සුතො;
සක්කො ඉති ච අච්හිතො, තථා සක්‍යමුනීති ච.

සබ්බත්ථ සෙට්ඨභාවෙන, සක්‍යො ච සෙට්ඨභාවතො;
සක්‍යසීහොති සො සක්‍ය-පුඞ්ගවොති ච සම්මතො.

සුද්ධොදනීති පිතිතො, නාමෙ චන්දොව විස්සුතො;
මාතිතොපි ච සඤ්ඤාතො, මායාදෙවීසුතො ඉති.

සබ්බඤ්ඤූ සුගතො බුද්ධො, ධම්මරාජා තථාගතො;
සමන්තභද්දො භගවා, ජිනො දසබලො මුනි.

සත්ථා විනායකො නාථො,
මුනින්දො ලොකනායකො;
නරාසභො ලොකජිනො,
සම්බුද්ධො ද්විපදුත්තමො.

දෙවදෙවො ලොකගරු, ධම්මස්සාමී මහාමුනි;
සමන්තචක්ඛු පුරිස-දම්මසාරථී මාරජි.

ධම්මිස්සරො ච අද්වෙජ්ඣ-වචනො සත්ථවාහකො;
විසුද්ධිදෙවො දෙවාති-දෙවො ච සමණිස්සරො.

භූරිපඤ්ඤො’නධිවරො, නරසීහො ච චක්ඛුමා;
මුනිමුනි නරවරො, ඡළභිඤ්ඤො ජනෙ සුතො.

අඞ්ගීරසො යතිරාජා, ලොකබන්ධූ’මතන්දදො;
වත්තා පවත්තා සද්ධම්ම-චක්කවත්තී යතිස්සරො.

ලොකදීපො සිරීසනො, සමණින්දො නරුත්තමො;
ලොකත්තයවිදූ ලොක-පජ්ජොතො පුරිසුත්තමො.

සච්චදසො සතපුඤ්ඤ-ලක්ඛණො සච්චසච්හයො;
රවිබන්ධා'සමසමො, පඤ්චනෙත්ත'ග්ගපුග්ගලො.

සබ්බාභිභූ සබ්බවිදූ, සච්චනාමො ච පාරගූ;
පුරිසාතිසයො සබ්බ-දස්සාවී නරසාරථී.

සම්මාසම්බුද්ධො ඉති සො, ඤාතො සත්තුත්තමොති ච;
තාදී විභජ්ජවාදීති, මහාකාරුණිකොති ච.

චක්ඛුභූතො ධම්මභූතො, ඤාණභූතොති වණ්ණිතො;
බ්‍රහ්මභූතොති පුරිසා-ජඤ්ඤො ඉති ච ථොමිතො.

ලොකජෙට්ඨො සයම්භූ ච, මහෙසි මාරභඤ්ජනො;
අමොඝවචනො ධම්ම-කායො මාරාභිභූ ඉති.

අසඞ්ඛෙය්‍යානි නාමානි, සගුණෙන මහෙසිනො;
නාමං ගුණෙහි නිස්සිතං, කො කවින්දො කථෙස්සති.

තත්‍ර සබ්බඤ්ඤු ඉච්චාදි-නාමං සාධාරණං භවෙ;
සබ්බෙසානම්පි බුද්ධානං, ගොතමො ඉතිආදි න.

බුද්ධො පච්චෙකබුද්ධො ච, ''සයම්භූ''ඉති සාසනෙ;
කෙචි ''බ්‍රහ්මා සයම්භූ''ති, සාසනාවචරං න තං.

''බුද්ධො තථාගතො සත්ථා, භගවා''ති පදානි තු;
ඨානෙනෙකසහස්සම්හි, සඤ්චරන්ති අභිණ්හසො.

තත්‍ර චාදිපදං අන්ත-පදඤ්චෙව ඉමානි තු;
එකතොපි චරන්තීති, විභාවෙය්‍ය විසාරදො.

විසෙසකපදානං තු, අපෙක්ඛකපදානි ච;
අනපෙක්ඛපදානීති, පදානි දුවිධා සියුං.

තථා හි සත්ථවාහො නරවරො ජළභිඤ්ඤොති එවංපකාරානි අභිධානපදානි විසෙසකපදාපෙක්ඛකානි. කථං?

''එවං විජිතසඞ්ගාමං, සත්ථවාහං අනුත්තරං;
සාවකා පයිරුපාසන්ති, තෙවිජ්ජා මච්චුහායිනො.

යං ලොකො පූජයතෙ,
සලොකපාලො සදා නමස්සති ච;
තස්සෙත සාසනවරං,
විදූහි ඤෙය්‍යං නරවරස්සා''ති,

''ජළභිඤ්ඤස්ස සාසන''න්ති ච එවං විසෙසකපදාපෙක්ඛකානි භවන්ති. බුද්ධො ජිනො භගවාති එවංපකාරානි පන නො විසෙසකාපෙක්ඛානීති දට්ඨබ්බං.

කෙචි පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍යුං ''මුනින්දො සමණින්දො සමණිස්සරො යතිස්සරො ආදිච්චබන්ධු රවිබන්ධූති එවංපකාරානං ඉධ වුත්තානමභිධානානං විසෙසත්ථාභාවතො පුනරුත්තිදොසො අත්ථී''ති. තන්න, අභිධානානං අභිසඞ්ඛරණීයානභිසඞ්ඛරණීයවසෙන අභිසඞ්ඛතාභිධානානි අනභිසඞ්ඛතාභිධානානීති ද්වෙධා දිස්සනතො. තථා හි කත්ථචි කෙචි ''සක්‍යසීහො''ති අභිධානං පටිච්ච ''සක්‍යකෙසරී සක්‍යමිගාධිපො''තිආදිනා නානාවිධමභිධානමභිසඞ්ඛරොන්ති, පාවචනෙපි හි ''ද්විදුග්ගමවරහනුත්ත'මලත්ථා''ති පාඨො දිස්සති. තථා කෙචි ''ධම්මරාජා''ති අභිධානං පටිච්ච ''ධම්මදිසම්පතී''තිආදීනි අභිසඞ්ඛරොන්ති. ''සබ්බඤ්ඤූ''ති අභිධානං පටිච්ච ''සබ්බදස්සාවී සබ්බදස්සී''තිආදීනි අභිසඞ්ඛරොන්ති, ''සහස්සක්ඛො''ති අභිධානං පටිච්ච ''දසසතලොචනො''තිආදීනි අභිසඞ්ඛරොන්ති. ''ආදිච්චබන්ධූ''ති අභිධානං පටිච්ච ''අරවින්දසහායබන්ධූ''තිආදීනි අභිසඞ්ඛරොන්ති. ''අම්බුජ''න්ති

අභිධානං පටිච්ච ‘‘නීරජං කුඤ්ජ’’න්තිආදීනි අභිසඞ්ඛරොන්ති. පාවචනෙපි හි යං පදුමං, තං ජලජං නාමාති මන්ත්වා පටිසම්භිදාප්පත්තෙහි අරියෙහි දෙසනාවිලාසවසෙන වුත්තො ‘‘පදුමුත්තරනාමිනො’’ති වත්තබ්බට්ඨානෙ ‘‘ජලජුත්තරනාමිනො’’ති පාඨො දිස්සති. එවං අභිසඞ්ඛතාභිධානානි දිස්සන්ති.

‘‘බුද්ධො භගවා’’ති අභිධානානි පන අනභිසඞ්ඛතාභිධානානි. වුත්තඤ්හෙතං ධම්මසෙනාපතිනා ආයස්මතා **සාරිපුත්තෙන** ‘‘බුද්ධොති නෙතං නාමං මාතරා කතං, න පිතරා කතං, න භගිනියා කතං, න ඤාතිසාලොහිතෙහි කතං, න දෙවතාහි කතං, විමොක්ඛන්තිකමෙතං බුද්ධානං භගවන්තානං බොධියා මූලෙ සහ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණප්පටිලාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං බුද්ධො’’ති, තථා ‘‘භගවාති නෙතං නාමං මාතරා කතං…පෙ.… සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං භගවා’’ති. එවං ‘‘බුද්ධො භගවා’’ති අභිධානානි අනභිසඞ්ඛතාභිධානානි. න හි තානි අභිධානානි චෙව ‘‘සත්ථා සුගතො ජිනො’’තිආදීනි ච අඤ්ඤං කිඤ්චි අභිධානං පටිච්ච අභිසඞ්ඛතානි, නාපි අඤ්ඤානි අභිධානානි එතානි පටිච්ච අභිසඞ්ඛතානි දිස්සන්ති. තථා හි ‘‘බුද්ධො’’ති අභිධානං පටිච්ච ‘‘බුජ්ඣිතා බොධෙතා බොධකො’’තිආදීනි නාමාභිධානානි න අභිසඞ්ඛරොන්ති. තථා ‘‘භගවා සත්ථා සුගතො’’තිආදීනි නාමාභිධානානි පටිච්ච ‘‘සම්පන්නභගො අනුසාසකො සුන්දරවචනො’’තිආදීනි නාමාභිධානානි නාභිසඞ්ඛරොන්ති. එවං ඉමං විභාගං දස්සෙතුං ‘‘මුනින්දො සමණින්දො සමණිස්සරො යතිස්සරො ආදිච්චබන්ධු රවිබන්ධූ’’තිආදිනා නයෙන පුනරුත්ති අම්හෙහි කතාති දට්ඨබ්බා. එවමඤ්ඤත්‍රාපි නයො නෙතබ්බො. අත්‍රිදං වුච්චති –

> ‘‘අභිසඞ්ඛතනාමඤ්ච, නාමඤ්චානභිසඞ්ඛතං;
> ද්විදුග්ගමවරො බුද්ධො, ඉති නාමං ද්විධා භවෙ’’ති.

පභූති පරං පසය්හ භවතීති පභූ, ඉස්සරො. ‘‘අරඤ්ඤස්ස පභූ අයං ලුද්දකො’’ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. **අභිභූ**ති අභිභවතීති අභිභූ, අසඤ්ඤසත්තො. කිං සො අභිභවි? චත්තාරො ඛන්ධෙ අරූපිනො. ඉති චත්තාරො ඛන්ධෙ අරූපිනො අභිභවීති අභිභූ. සො ච ඛො නිච්චෙතනත්තා අභිභවනක්‍රියායාසති පුබ්බෙචා’සඤ්ඤුප්පත්තිතො ඣානලාභිකාලෙ අත්තනා අධිගතපඤ්චමජ්ඣානං සඤ්ඤාවිරාගවසෙන භාවෙත්වා චත්තාරො අරූපක්ඛන්ධෙ අසඤ්ඤිභවෙ අප්පවත්තිකරණෙන අභිභවිතුමාරභි, තදභිභවනකිච්චං ඉදානි සිද්ධන්ති අභිභවීති අභිභූති වුච්චති. අපිච නිච්චෙතනභාවෙන අභිභවනබ්‍යාපාරෙ අසතිපි පුබ්බෙ සචෙතනකාලෙ සබ්‍යාපාරත්තා සචෙතනස්ස විය නිච්චෙතනස්සාපි සතො තස්ස උපචාරෙන සබ්‍යාපාරතාවචනං යුජ්ජතෙව. දිස්සති හි ලොකෙ සාසනෙ ච සචෙතනස්ස විය අචෙතනස්සපි උපචාරෙන සබ්‍යාපාරතාවචනං. තං යථා? කූලං පතිතුකාමං, එවං ලොකෙ. සාසනෙ පන –

> ‘‘රොදන්තෙ දාරකෙ දිස්වා, උබ්බිග්ගා විපුලා දුමා;
> සයමෙවොනමිත්වාන, උපගච්ඡන්ති දාරකෙ’’ති ච

‘‘අඞ්ගාරිනො දානි දුමා භදන්තෙ, ඵලෙසිනො ඡදනං විප්පහාය’’ති ච ‘‘ඵලං තොසෙති කස්සක’’න්ති ච ආදි. **අභිභූ**සද්දස්ස අසඤ්ඤසත්තාභිධානත්තෙ ‘‘අභිභුං අභිභූතො මඤ්ඤතී’’ති ඉදමෙත්ථ සාධකං වචනං. අථ වා අභිභවතීති අභිභූ, පරෙසමභිභවිතා යො කොචි. විසෙසතො පන තථාගතොයෙව අභිභූ. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා ‘‘තථාගතො භික්ඛවෙ අභිභූ අනභිභූතො අඤ්ඤදත්ථුදසො වසවත්තී’’ති. කෙචි පන ‘‘අභිභූ නාම සහස්සො බ්‍රහ්මා’’ති වදන්ති.

විභූති විසෙසභූතොති විභූ, ‘‘භවසොතං සචෙ බුද්ධො, තිණ්ණො ලොකන්තගූ විභූ’’ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. **විභූ**ති හෙත්ථ රූපකායධම්මකායසම්පත්තියා විසෙසභූතොති අත්ථො. ආහ ච –

> ‘‘දිස්සමානොපි තාවස්ස, රූපකායො අචින්තියො;
> අසාධාරණඤාණට්ඨෙ, ධම්මකායෙ කථාව කා’’ති.

අධිභූති අධිභවතීති අධිභූ, ඉස්සරො.

> ‘‘තදා මං තපතෙජෙන, සන්තත්තො තිදිවාධිභූ;
> ධාරෙන්තො බ්‍රාහ්මණං වණ්ණං, භික්ඛාය මං උපාගමී’’ති –

ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. **පතිභූ**ති පතිභූතොති පතිභූ, ‘‘ගොණස්ස පතිභූ’’ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. **ගොත්‍රභූ**ති ගොත්තසඞ්ඛාතං අමතමහානිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා භූතොති ගොත්‍රභූ, සොතාපත්තිමග්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන සිඛාප්පත්තබලවවිපස්සනාචිත්තෙන සමන්නාගතො පුග්ගලො. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා ‘‘කතමො ච පුග්ගලො ගොත්‍රභූ? යෙසං ධම්මානං සමනන්තරා අරියධම්මස්ස අවක්කන්ති හොති, තෙහි ධම්මෙහි සමන්නාගතො පුග්ගලො ගොත්‍රභූ’’ති, ඉදමෙවෙත්ථ අත්ථසාධකං වචනං. අපිච සමණොති ගොත්තමත්තමනුභවමානො කාසාවකණ්ඨසමණොපි ගොත්‍රභූ. සො හි ‘‘සමණො’’ති ගොත්තමත්තං අනුභවති වින්දති, න සමණධම්මෙ අත්තනි අවිජ්ජමානත්තාති ‘‘ගොත්‍රභූ’’ති වුච්චති, ‘‘භවිස්සන්ති ඛො පනානන්ද අනාගතමද්ධානං ගොත්‍රභුනො කාසාවකණ්ඨා දුස්සීලා පාපධම්මා’’ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. **වත්‍රභූ**ති සක්කො. සො හි මාතාපිතිභරණාදීහි සත්තහි වත්තෙහි සක්කත්තං ලභිත්වා අඤ්ඤෙ දෙවෙ වත්තෙන අභිභවතීති වත්‍රභූ. **ආගමට්ඨකථායං** පන භූධාතුම්හි ලබ්භමානං පත්තිඅත්ථම්පි ගහෙත්වා ‘‘වත්තෙන අඤ්ඤෙ අභිභවිත්වා දෙවිස්සරියං පත්තොති වත්‍රභූ’’ති වුත්තං, ‘‘වත්‍රනාමකං වා

අසුරං අභිභවතීති වත්‍රභූ''ති ච, ''වත්‍රභූ ජයතංපිතා''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථ හි **වත්‍රභූති** වත්‍රනාමකස්ස අසුරස්ස අභිභවිතා. **ජයතං පිතාති** ජයන්තානං පිතා. ''සක්කො ඉන්දො පුරින්දදො'' ඉච්චාදි පරියායවචනං. ඉදං තු ධාතාධිකාරෙ පකාසෙස්සාම. **පරාභිභූති** පරමභිභවතීති පරාභිභූ. එවං **රූපාභිභූ**තිආදීසුපි. **සබ්බාභිභූති** සබ්බමභිභවිතබ්බං අභිභවතීති සබ්බාභිභූ. සබ්බාභිභූති ච ඉදං නාමං තථාගතස්සෙව යුජ්ජති. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

> ''සබ්බාභිභූ සබ්බවිදූහමස්මි,
> සබ්බෙසු ධම්මෙසු අනූපලිත්තො;
> සබ්බඤ්ජහො තණ්හක්ඛයෙ විමුත්තො,
> සයං අභිඤ්ඤාය කමුද්දිසෙය්‍යා''න්ති.

ඌකාරන්තපුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො. නියතපුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසොයං.

ඉදානි අනියතලිඞ්ගානං නියතලිඞ්ගෙසු පක්ඛිත්තානං **භූතපරාභූත සම්භූත**සද්දාදීනං නිද්දෙසො වුච්චති. තත්‍ර **භූතොති** අත්තනො පච්චයෙහි අභවීති භූතො, භූතොති ජාතො සඤ්ජාතො නිබ්බත්තො අභිනිබ්බත්තො පාතුභූතො, භූතොති වා ලද්ධසරූපො යො කොචි සවිඤ්ඤාණකො වා අවිඤ්ඤාණකො වා. අථ වා තථාකාරෙන භවතීති භූතො, භූතොති සච්චො තථො අවිතථො අවිපරීතො යො කොචි, එත්ථ යො **භූත**සද්දො සච්චත්ථො, තස්ස ''භූතට්ඨො''ති ඉදමෙත්ථ සාධකං වචනං. **පරාභූතොති** පරාභවීති පරාභූතො. සුට්ඨු භූතොති **සම්භූතො**. විසෙසෙන භූතොති **විභූතො.** විස්සුතො භූතොති වා විභූතො, ''විභූතාරම්මණ''න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභවීති වා **විභූතො,** විනට්ඨොති අත්ථො, ''රූපෙ විභූතෙ න ඵුසන්ති ඵස්සා''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. පාකටො භූතොති **පාතුභූතො**. ආවි භවතීති **ආවිභූතො**. එවං **තිරොභූතො. විනාභූතො**. භවිතුමනුච්ඡවිකොති **භබ්බො**. පරිභවියතෙ සොති **පරිභූතො**. යෙන කෙනචි යො පීළිතො හීළිතො වා, සො පරිභූතො. ගම්‍යමානත්ථො යථාකාමචාරී. අභිභවියාතෙ සොති **අභිභූතො**. අධිභවියතෙ සොති **අධිභූතො**. එවං **අද්ධභූතො**. එත්ථ **අධි**සද්දෙන සමානත්ථො **අද්ධ**සද්දො, ''චක්ඛු භික්ඛවෙ අද්ධභූතං, රූපා අද්ධභූතා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං අද්ධභූත''න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං, තථා ''ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු න හෙව අනද්ධභූතං අත්තානං න අද්ධභාවෙති''ති පදම්පි. තත්ථ **අනද්ධභූත**න්ති දුක්ඛෙන අනධිභූතං. දුක්ඛෙන අනධිභූතො නාම මනුස්සත්තභාවො වුච්චති, තං න අද්ධභාවෙති නාභිභවතීති සුත්තපදත්ථො.

අනුභවියතෙ සොති **අනුභූතො**. එවං **සමනුභූතො. පච්චනුභූතො. භාවිතො**. එත්ථ භාවිතොති ඉමිනා සමානාධිකරණං ''සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො ඛො කස්සප මයා සම්මදක්ඛාතො භාවිතො''තිආදීසු ගුණීවාචකං පධානපදං සාසනෙ දට්ඨබ්බං. තිත්ථියසමයෙ පන භාවිතොති කාමගුණො වුච්චති. වුත්තඤ්හෙතං **පාළියං** ''න භාවිතමාසීසතී''ති. තත්‍ර භාවිතා නාම පඤ්ච කාමගුණා, තෙ න ආසීසති න සෙවතීති සුත්තපදත්ථො. සම්භාවියතෙ සොති **සම්භාවිතො**. එවං **විභාවිතො. පරිභාවිතො. අනුපරිභූතො. මනංපරිභූතොති** මනං පරිභවියිත්ථ සොති මනංපරිභූතො. එත්ථ **මනංපරිභූතොති** ඊසකං අප්පත්තපරිභවනො වුච්චති. **මන**න්ති හි නිපාතපදං. ''අතිපණ්ඩිතෙන පුත්තෙන, මනම්හි උපකූලිතො, දෙවදත්තෙන අත්තනො අබුද්ධභාවෙන චෙව ඛන්තිමෙත්තාදීනඤ්ච අභාවෙන කුමාරකස්සපත්ථෙරො ච ථෙරී ච මනං නාසිතො, මනං වුළ්හො අහොසී''තිආදීසු චස්ස පයොගො වෙදිතබ්බො. අත්‍ර **මනං**සද්දස්ස කිඤ්චි යුත්තිං වදාම.

> **මනං**සද්දො ද්විධා භින්නො, නාමං නෙපාතිකඤ්චිති;
> සන්තං තස්ස මනං හොති, මනම්හි උපකූලිතොති.

පරිභවිතබ්බොති අඤ්ඤෙන පරිභවිතුං සක්කුණෙය්‍යොති පරිභවිතබ්බො. එවං **පරිභොත්තබ්බො පරිභවනීයො. තබ්බ**පච්චයට්ඨානෙ හි **සක්කුණෙය්‍ය**පදයොජනා දිස්සති ''අලද්ධං ආරම්මණං ලද්ධබ්බං ලභනීයං ලද්ධුං වා සක්කුණෙය්‍යා''න්ති. අථ වා පරිභවනමරහතීති පරිභවිතබ්බො. එවං **පරිභොත්තබ්බො පරිභවනීයො**. තථා හි **තබ්බ**පච්චයට්ඨානෙ **අරහති**පදයොජනා දිස්සති ''පරිසක්කුණෙය්‍යං ලාභමරහතීති ලද්ධබ්බ''න්ති. එත්ථ පන **පරිභොත්තබ්බොති** පදස්ස අත්ථිභාවෙ ''ඛත්තියො ඛො මහාරාජ දහරොති න උඤ්ඤාතබ්බො න පරිභොත්තබ්බො''ති පාළි නිදස්සනං. **අභිඅධිපුබ්බා භූ**ධාතුයො සමානත්ථා. සෙසානි දුකානි නයානුසාරෙන ඤෙය්‍යානි. **භමානොති** භවතීති භමානො, මජ්ඣෙ වකාරලොපො දට්ඨබ්බො. අත්‍රිදං වත්තබ්බං –

> ''කිං සො භමානො සච්චකො'', ඉච්චත්‍ර පාළියං පන;
> රූපං **භවති**ධාතුස්ස, වලොපෙනෙව දිස්සති.

අත්‍රායං පාළි ''කිං සො භමානො සච්චකො නිගණ්ඨපුත්තො, යො භගවතො වාදං ආරොපෙස්සතී''ති. **විභවමානොති** විභවතීති විභවමානො. එවං **පරිභවමානොති**ආදීසු. තත්ථ ''අභිසම්භොන්තො''තිමස්ස කරොන්තො නිප්ඵාදෙන්තො ඉච්චෙවත්ථො. ''සබ්බානි අභිසම්භොන්තො, ස රාජවසතිං වසෙ''ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. යස්මා පනිමානි ''භවමානො''තිආදීනි විප්පකතපච්චත්තවචනානි, තස්මා සරමානො රොදති, ගච්ඡන්තො ගණ්හාති, ''ගච්ඡන්තො සො භාරද්වාජො, අද්දස අච්චුතං ඉසි''න්තිආදීනි විය පරිපුණ්ණුත්තරක්‍රියාපදානි කත්වා රාජා

භවමානො සම්පත්තිමනුභවතීතිආදිනා යොජෙතබ්බානි. ''සරමානො ගච්ඡන්තො''තිආදීනි හි ''යාතො ගතො පත්තො''තිආදීහි සදිසානි න හොන්ති, උත්තරක්‍රියාපදාපෙක්ඛකානි හොන්ති **ත්වාපච්චයන්තපදානි** වියාති.

පරිභවියමානොති පරිභවියතෙ සොති පරිභවියමානො. එවං **පරිභූයමානොති**ආදීසුපි. ඉමානිපි විප්පකතපච්චත්තවචනානි, තස්මා ''රාජපුරිසෙහි නීයමානො චොරො එවං චින්තෙසී''තිආදීනි විය පරිපුණ්ණුත්තරක්‍රියාපදානි කත්වා අඤ්ඤෙහි පරිභවියමානො තාණං ගවෙසති. භොගෙ පුග්ගලෙනානුභවියමානො පරික්ඛයං ගච්ඡතීතිආදිනා යොජෙතබ්බානි. එවං සබ්බත්‍ර ඊදිසෙසු විප්පකතවචනෙසු යොජෙතබ්බානි. අයං අනියතලිඞ්ගානං නියතලිඞ්ගෙසු පක්ඛිත්තානං **භූත පරාභූත සම්භූත**සද්දානං නිද්දෙසො. ඉච්චෙවං පුල්ලිඞ්ගානං **භූ**ධාතුමයානං යථාරහං නිබ්බචනාදිවසෙන නිද්දෙසො විභාවිතො.

ඉදානි ඉත්ථිලිඞ්ගනිද්දෙසො වුච්චති – තත්‍ර **භාවිකාති** භාවෙතීති භාවිකා. යා භාවනං කරොති, සා භාවිකා. **භාවනාති** වඩ්ඪනා බ්‍රූහනා ඵාතිකරණං ආසෙවනා බහුලීකාරො. **විභාවනාති** පකාසනා සන්දස්සනා. අථ වා **විභාවනාති** අභාවනා අන්තරධාපනා. **සම්භාවනාති** උක්කංසනා ථොමනා. **පරිභාවනාති** වාසනා, සමන්තතො වා වඩ්ඪනා. **ආ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගනිද්දෙසො.

භූමීති සත්තායමානා භවතීති භූමි, අථ වා භවන්ති ජායන්ති වඩ්ඪන්ති චෙත්ථ ථාවරා ච ජඞ්ගමා චාති භූමි. භූමි වුච්චති පථවී. ''පඨමාය භූමියා පත්තියා''තිආදීසු පන ලොකුත්තරමග්ගො භූමීති වුච්චති. යා පනන්ධබාලමහාජනෙන විඤ්ඤාතා පථවී, තස්සිමානි අභිධානානි –

''පථවී මෙදනී භූමි, භූරී භූ පුථුවී මහී;
ඡමා වසුමතී උබ්බී, අවනී කු වසුන්ධරා;
ජගතී ඛිති වසුධා, ධරණී ගො ධරා''ඉති.

අත්‍ර **භූ කු ගො**සද්දා පථවීපදත්ථෙ වත්තන්තීති කුත්‍ර දිට්ඨපුබ්බාති චෙ?

විද්වා භූපාල කුමුද-ගොරක්ඛාදිපදෙසු වෙ;
භූ කු ගොඉති පථවී, වුච්චතීති විභාවයෙ.

භූතීති භවනං භූති. **විභූතීති** විනාසො, විසෙසතො භවනං වා, අථ වා විසෙසතො භවන්ති සත්තා එතායාති විභූති, සම්පත්තියෙව, ''රඤ්ඤො විභූති. පිහනීයා විභූතියො''ති ච ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. **ඉ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගනිද්දෙසො.

භූරීති පථවී. සා හි භවන්ති එත්ථාති භූරීති වුච්චති, භවති වා පඤ්ඤායති වඩ්ඪති චාති භූරී, අථ වා භූතාභූතා තන්නිස්සිතා සත්තා රමන්ති එත්ථාති භූරී. පථවීනිස්සිතා හි සත්තා පථවියංයෙව රමන්ති, තස්මා සා ඉමිනාපි අත්ථෙන භූරීති වුච්චති. **භූරී**සද්දස්ස පථවීවචනෙ ''භූරිපඤ්ඤො''ති අත්ථසාධකං වචනං. අපිච භූරී වියාති භූරී, පඤ්ඤා, භූරීති පථවීසමාය විත්ථතාය පඤ්ඤාය නාමං, ''යොගා වෙ ජායතී භූරී, අයොගා භූරිසඞ්ඛයො''ති එත්ථ අට්ඨකථාවචනං ඉමස්සත්ථස්ස සාධකං. අථ වා භූතෙ අත්ථෙ රමතීති භූරී, පඤ්ඤායෙතං නාමං, ''භූරී මෙධා පරිණායිකා''ති එත්ථ අට්ඨකථාවචනං ඉමස්සත්ථස්ස සාධකං. අථ වා පඤ්ඤායෙව රාගාදයො ධම්මෙ අභිභවතීති භූරී, රාගාදිඅරයො අභිභවතීතිපි භූරී. තථා හි **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** ආයස්මතා සාරිපුත්තෙන වුත්තං ''රාගං අභිභූයතීති භූරී, පඤ්ඤා. දොසං මොහං…පෙ…. රාගො අරි, තං අරිං මද්දතීති භූරී, පඤ්ඤා. දොසො. මොහො…පෙ…. සබ්බෙ භවගාමිනො කම්මා අරි, තං අරිං මද්දතීති භූරී, පඤ්ඤා''. එත්ථ පන ''ගොත්‍රභූ''ති පදම්හි ''අරිභූ''ති වත්තබ්බෙපි **භූ**සද්දං පුබ්බනිපාතං කත්වා සන්ධිවසෙන භූරීති පදමුච්චාරිතන්ති දට්ඨබ්බං. අපිච ඊදිසෙසු නාමිකපදෙසු විනාපි උපසග්ගෙන අභිභවනාදිඅත්ථා ලබ්භන්තියෙව, නාඛ්‍යාතිකපදෙසූති දට්ඨබ්බං. ඉදං පන පඤ්ඤාය පරියායවචනං –

පඤ්ඤා පජානනා චින්තා, විචයො උපලක්ඛණා;
පවිචයො ච පණ්ඩිච්චං, ධම්මවිචයමෙව ච.

සල්ලක්ඛණා ච කොසල්ලං, භූරී පච්චුපලක්ඛණා;
නෙපුඤ්ඤඤ්චෙව වෙභබ්‍යා, මෙධා චුපපරික්ඛකා.

සම්පජඤ්ඤඤ්ච පරිණා-යිකා චෙව විපස්සනා;
පඤ්ඤින්ද්‍රියං පඤ්ඤාබලං, අමොහො සම්මාදිට්ඨි ච;
පතොදො **වාභිධම්මස්මා,** ඉමානි ගහිතානි මෙ.

ඤාණං පඤ්ඤාණමුම්මඞ්ගො, සත්ථො සොතො ච දිට්ඨි ච;
මන්තා බොධො බුද්ධි බුද්ධං, පටිභානඤ්ච බොධිති.

ධම්මො විජ්ජා ගති මොනං, නෙපක්කං ගො මතී මුති;
වීමංසා යොනි ධොනා ච, පණ්ඩා පණ්ඩිච්චයම්පි ච;
වෙදො පණ්ඩිතියඤ්චෙව, චිකිච්ඡා මිරියාපි ච.

‘‘සොතො බොධී’’ති යං වුත්තං, ඤාණනාමද්වයං ඉදං;
බුද්ධපච්චෙකසම්බුද්ධ-සාවකානම්පි රූහති.

‘‘අභිසම්බොධි සම්බොධි’’, ඉති නාමද්වයං පන;
පච්චෙකබුද්ධසබ්බඤ්ඤු-බුද්ධානංයෙව රූහති.

අභිසම්බොධිසඞ්ඛාතා, **පරමො**පපදා පන;
ඤාණපණ්ණත්ති සබ්බඤ්ඤු-සම්බුද්ධස්සෙව රූහති.

සම්මාසම්බොධිසඞ්ඛාතා, **අනුත්තර**පදාදිකා;
බුද්ධා වා ඤාණපණ්ණත්ති, සබ්බඤ්ඤුස්සෙව රූහති.

‘‘සබ්බඤ්ඤුතා’’ති යං වුත්තං, ඤාණං සබ්බඤ්ඤුනොව තං;
යුජ්ජතෙ අවසෙසා තු, ඤාණපඤ්ඤත්ති සබ්බගා.

ඤාණභාවම්හි සන්තෙපි, ධම්මචක්ඛාදිකං පන;
පයොජනන්තරාභාවා, නාත්‍ර සන්දස්සිතං මයාති.

භූතීති භූතස්ස භරියා. යථා හි පෙතස්ස භරියා ‘‘පෙතී’’ති වුච්චති, එවමෙව භූතස්ස භරියා ‘‘භූතී’’ති වුච්චති. **භොතී**ති යාය සද්ධිං කථෙන්තෙන සා ඉත්ථී ‘‘භොතී’’ ඉති වත්තබ්බා, තස්මා ඉමිනා පදෙන ඉත්ථී වොහරියතීති ච දට්ඨබ්බං. යථා හි පුරිසෙන සද්ධිං කථෙන්තෙන පුරිසො ‘‘භවං’’ ඉති වොහරියති, එවමෙව ඉත්ථියා සද්ධිං කථෙන්තෙන ඉත්ථී ‘‘භොතී’’ඉති වොහරියති. ‘‘කුතො නු භවං භාරද්වාජො, ඉමෙ ආනෙසි දාරකෙ’’ති, ‘‘අහං භොතිං උපට්ඨිස්සං, මා භොතී කුපිතා අහූ’’ති චෙත්ථ නිදස්සනං. අථ වා ඉධෙකච්චො සත්තො ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන ලද්ධනාමො, සො ‘‘භොතී’’ඉති වත්තබ්බො, තස්මා ඉමිනා පදෙන ඉත්ථිපි ඉත්ථිලිඞ්ගෙන ලද්ධනාමා අනිත්ථිපි වොහරියතීති ච දට්ඨබ්බා. තථා හි දෙවපුත්තොපි ‘‘දෙවතා’’ති ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වොහරිතබ්බත්තා **දෙවතා**සද්දමපෙක්ඛිත්වා ‘‘භොතී’’ඉති වොහරිතො, පගෙව දෙවධීතා. තථා හි ‘‘භොතී චරහි ජානාති, තං මෙ අක්ඛාහි පුච්ඡිතා’’ති එත්ථ පන **දෙවතා**සද්දමපෙක්ඛිත්වා ‘‘භොතී’’ඉති ඉත්ථී ලිඞ්ගවොහාරො කතො. අත්‍රායං සුත්තපදත්ථො ‘‘යදි සො කුහකො ධනත්ථිකො තාපසො න ජානාති, භොතී දෙවතා පන ජානාති කි’’න්ති. අපිච –

‘‘අත්ථකාමොසි මෙ යක්ඛ, හිතකාමාසි දෙවතෙ;
කරොමි තෙ තං වචනං, ත්වංසි ආචරියො මමා’’ති –

මට්ඨකුණ්ඩලීවත්ථුස්මිං පුල්ලිඞ්ගය**ක්ඛ**සද්දමපෙක්ඛිත්වා ‘‘අත්ථකාමො’’ති පුල්ලිඞ්ගවසෙන ඉත්ථිලිඞ්ගඤ්ච **දෙවතා**සද්දමපෙක්ඛිත්වා ‘‘හිතකාමා’’ති ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන පුරිසභූතො මට්ඨකුණ්ඩලී වොහරිතො. අඤ්ඤත්‍රාපි **දෙවතා**සද්දමපෙක්ඛිත්වා දෙවපුත්තො ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වොහරිතො –

‘‘න ත්වං බාලෙ විජානාසි, යථා අරහතං වචො’’ති;
‘‘අත්ථකාමාසි මෙ අම්ම, හිතකාමාසි දෙවතෙ’’ති.

එත්ථ පන ‘‘එහි බාලෙ ඛමාපෙහි, කුසරාජං මහබ්බල’’න්ති එත්ථ ච ඉත්ථියෙව ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වොහරිතා, තස්මා කත්ථචි ඉත්ථිපුරිසපදත්ථසඞ්ඛාතං අත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා ලිඞ්ගමත්තමෙවාපෙක්ඛිත්වා භොතී දෙවතා, භොතී සිලා, භොතී ජම්බු, භොතිං දෙවතන්තිආදීහි සද්ධිං පච්චත්තවචනාදීනි යොජෙතබ්බානි. කත්ථචි පන ලිඞ්ගඤ්ච අත්ථඤ්ච අපෙක්ඛිත්වා ‘‘භොතී ඉත්ථී, භොතිං දෙව’’න්තිආදිනා යොජෙතබ්බානි. **විභාවිනී**ති විභාවෙතීති විභාවිනී. එවං **පරිභාවිනී**තිආදීසුපි. ඊකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගනිද්දෙසො.

භූති සත්තායමානා භවතීති භූ. අථ වා භවන්ති ජායන්ති වඩ්ඪන්ති චෙත්ථ සත්තසඞ්ඛාරාති භූ. භූ වුච්චති පථවී. **අභූ**ති වඩ්ඪිවිරහිතා කථා, න භූතපුබ්බාති වා අභූ, අභූතපුබ්බා කථා. න භූතාති වා අභූ, අභූතා කථා. ‘‘අභුං මෙ කථං නු භණසි, පාපකං වත භාසසී’’ති ඉදමෙතෙසමත්ථානං සාධකං වචනං. **ඌ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගනිද්දෙසො. නියතිත්ථිලිඞ්ගනිද්දෙසොයං.

අනියතලිඞ්ගානං පන නියතිත්ථිලිඞ්ගෙසු පක්ඛිත්තානං **භූතපරාභූතසම්භූත**සද්දාදීනං නිද්දෙසො නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යොව. ඉච්චෙවං ඉත්ථිලිඞ්ගානං **භූ**ධාතුමයානං යථාරහං නිබ්බචනාදිවසෙන නිද්දෙසො විභාවිතො.

ඉදානි නපුංසකලිඞ්ගනිද්දෙසො වුච්චති – තත්‍ර **භූතන්ති** චතුබ්බිධං පඨවීධාතුආදිකං මහාභූතරූපං. තඤ්හි අඤ්ඤෙසං නිස්සයභාවෙන භවතීති භූතං, භවති වා තස්මිං තදධීනවුත්තිතාය උපාදාරූපන්ති භූතං. අථ වා භූතන්ති සත්තො භූතනාමකො වා. භූතන්ති හි නපුංසකවසෙන සකලො සත්තො එවංනාමකො ච යක්ඛාදිකො වුච්චති. ‘‘කාලො ඝසති භූතානි, සබ්බානෙව සහත්තනා. යානීධ භූතානි සමාගතානි, උප්ඨාපෙත්වාන භූතානි, තම්හා ඨානා අපක්කමී’’ති එවමාදීසු නපුංසකප්පයොගො වෙදිතබ්බො. ගාථාබන්ධසුඛත්ථං ලිඞ්ගවිපල්ලාසොති චෙ? තන්න, ‘‘යක්ඛාදීනි මහාභූතානි යං ගණ්හන්ති, නෙව තෙසං තස්ස අන්තො, න බහි ඨානං උපලබ්භතී’’ති චුණ්ණියපදරචනායම්පි **භූත**සද්දස්ස නපුංසකලිඞ්ගත්තදස්සනතොති අවගන්තබ්බං. **මහාභූත**න්ති වුත්තප්පකාරං චතුබ්බිධං මහාභූතරූපං. තස්ස මහන්තපාතුභාවාදීහි කාරණෙහි මහාභූතතා වෙදිතබ්බා. කථං? මහන්තං භූතන්ති මහාභූතං, මායාකාරසඞ්ඛාතෙන මහාභූතෙන සමන්තිපි මහාභූතං, යක්ඛාදීහි මහාභූතෙහි සමන්තිපි මහාභූතං, මහන්තෙහි සාසච්ඡාදනාදිපච්චයෙහි භූතං පවත්තන්තිපි මහාභූතං, මහාවිකාරභූතන්තිපි මහාභූතං. එවං මහන්තපාතුභාවාදීහි කාරණෙහි මහාභූතතා වෙදිතබ්බා. අත්‍රිදං සුට්ඨුපලක්ඛිතබ්බං –

පුන්නපුංසකලිඞ්ගො ච, **භූත**සද්දො පවත්තති;
පඤ්ඤත්තියං ගුණෙ චෙව, ගුණෙයෙවිත්ථිලිඞ්ගකො.

භූත සම්භූතසද්දාදි-නයෙ පඤ්ඤත්තිවාචකා;
යොජෙතබ්බා තිලිඞ්ගෙ තෙ, ඉති ඤෙය්‍යං විසෙසතො.

‘‘භූතො තිට්ඨති, භූතානි, තිට්ඨන්ති, සමණො අයං;
ඉදානි භූතො, චිත්තානි, භූතානි විමලානි තු.

වඤ්ඣා භූතා වධූ එසා’’, ඉච්චුදාහරණානිමෙ;
වුත්තානි සුට්ඨු ලක්ඛෙය්‍යා, සාසනත්ථගවෙසකො.

භවිත්තන්ති වඩ්ඪිතට්ඨානං. තඤ්හි භවන්ති වඩ්ඪන්ති එත්ථාති භවිත්තන්ති වුච්චති, ‘‘ජනිත්තං මෙ භවිත්තං මෙ, ඉති පඞ්කෙ අවස්සයි’’න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

‘‘භවිත්තං’’ ඉති ‘‘භාවිත්ත’’-න්ති ච පාඨො ද්විධා මයා;
රස්සත්තදීඝභාවෙන, දිට්ඨො භග්ගවජාතකෙ.

භූනන්ති භවනං භූනං වද්ධි. ‘‘අහමෙව දූසියා භූනහතා, රඤ්ඤො මහාපතාපස්සා’’ති, ‘‘භූනහච්චං කතං මයා’’ති ච ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

භවනන්ති භවනක්‍රියා. අථ වා භවන්ති වඩ්ඪන්ති එත්ථ සත්තා පුත්තධීතාහි නානාසම්පත්තීහි චාති භවනං වුච්චති ගෙහො, ‘‘පෙත්තිකං භවනං මමා’’ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ‘‘ගෙහො ඝරඤ්ච ආවාසො, භවනඤ්ච නිකෙතන’’න්ති ඉදං පරියායවචනං. **පරාභවන**න්ති අවද්ධිමාපජ්ජනං. **සම්භවන**න්ති සුට්ඨු භවනං. **විභවන**න්ති උච්ඡෙදො විනාසො වා. **පාතුභවන**න්ති පාකටතා සරූපලාභො ඉච්චෙවත්ථො. **ආවිභවන**න්ති පච්චක්ඛභාවො. **තිරොභවන**න්ති පටිච්ඡන්නභාවො. **විනාභවන**න්ති විනාභාවො. **සොත්ථීභවන**න්ති සුවත්ථිතා. **පරිභවන**න්ති පීළනා හීළනා වා. **අභිභවන**න්ති විධමනං. **අධිභවන**න්ති අජ්ඣොත්ථරණං . **අනුභවන**න්ති පරිභුඤ්ජනං. **සමනුභවන**න්ති සුට්ඨු පරිභුඤ්ජනං. **පච්චනුභවන**න්ති අධිපතිභාවෙනපි සුට්ඨු පරිභුඤ්ජනං. නිග්ගහීතන්තනපුංසකලිඞ්ගනිද්දෙසො.

අත්ථවිභාවීති අත්ථස්ස විභාවනසීලං චිත්තං වා ඤාණං වා කුලං වා අත්ථවිභාවි. එවං **ධම්මවිභාවි. ඉ**කාරන්තනපුංසකලිඞ්ගනිද්දෙසො.

ගොත්‍රභූති පඤ්ඤත්තාරම්මණං මහග්ගතාරම්මණං වා ගොත්‍රභුචිත්තං. තඤ්හි කාමාවචරගොත්තමභිභවති, මහග්ගතගොත්තඤ්ච භාවෙති නිබ්බත්තෙතීති ‘‘ගොත්‍රභූ’’ති වුච්චති. අපිච ගොත්‍රභූති නිබ්බානාරම්මණං මග්ගවීථියං පවත්තං ගොත්‍රභුඤාණං වා සඞ්ඛාරාරම්මණං වා ඵලසමාපත්තිවීථියං පවත්තං ගොත්‍රභුඤාණං. තෙසු හි පඨමං පුථුජ්ජනගොත්තමභිභවති, අරියගොත්තඤ්ච භාවෙති, ගොත්තාභිධානා ච නිබ්බානතො ආරම්මණකරණවසෙන භවතීති ‘‘ගොත්‍රභූ’’ති වුච්චති, දුතියං පන සඞ්ඛාරාරම්මණම්පි සමානං ආසෙවනපච්චයභාවෙන සසම්පයුත්තානි ඵලචිත්තානි ගොත්තාභිධානෙ නිබ්බානම්හි භාවෙතීති ‘‘ගොත්‍රභූ’’ති වුච්චති. ඉදං පාළිවවත්ථානං –

‘‘ගොත්‍රභු’’ඉති රස්සත්ත-වසෙන කථිතං පදං;
නපුංසකන්ති විඤ්ඤෙය්‍යං, ඤාණචිත්තාදිපෙක්ඛකං.

‘‘ගොත්‍රභූ’’ඉති දීඝත්ත-වසෙන කථිතං පන;
පුල්ලිඞ්ගමිති විඤ්ඤෙය්‍යං, පුග්ගලාදිකපෙක්ඛකං.

දීඝභාවෙන වුත්තං තු, නපුංසකන්ති නො වදෙ;
බින්දුවන්තී'තරෙ භෙදා, තයො ඉති හි භාසිතා.

ඊකාරන්තා ච **ඌ**දන්තා, රස්සත්තං යන්ති සාසනෙ;
නපුංසකත්තං පත්වාන, සහභූ සීසයායිති.

චිත්තෙන සහ භවතීති **චිත්තසහභූ,** චිත්තෙන සහ න භවතීති **නචිත්තසහභූ,** රූපං. උකාරන්තනපුංසකලිඞ්ගනිද්දෙසො. නියතනපුංසකලිඞ්ගනිද්දෙසොයං.

අනියතලිඞ්ගානං නියතනපුංසකලිඞ්ගෙසු පක්ඛිත්තානං **භූතපරාභූත**සද්දාදීනං නිද්දෙසො නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙයොව. ඉච්චෙවං නපුංසකලිඞ්ගානං **භූ**ධාතුමයානං යථාරහං නිබ්බචනාදිවසෙන නිද්දෙසො විභාවිතො. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි ලිඞ්ගත්තයනිද්දෙසො සමත්තො.

උල්ලිඞ්ගනෙන විවිධෙන නයෙන වුත්තං,
භූධාතුසද්දමයලිඞ්ගතිකං යදෙතං;
ආලිඞ්ගියං පියතරඤ්ච සුතං සුලිඞ්ගං,
පොසො කරෙ මනසි ලිඞ්ගවිදූත්තමිච්ඡං.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

භූධාතුමයානං තිවිධලිඞ්ගිකානං නාමිකරූපානං විභාගො

චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

5. ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගනාමිකපදමාලා

භූ ධාතුතො පවත්තානං, නාමිකානමිතො පරං;
නාමමාලං පකාසිස්සං, නාමමාලන්තරම්පි ච.

විප්පකිණ්ණකථා එත්ථ, එවං වුත්තෙ න හෙස්සති;
පභෙදො නාමමාලානං, පරිපුණ්ණොව හෙහිති.

පුබ්බාචරියසීහානං, තස්මා ඉධ මතං සුතං;
පුරෙචරං කරිත්වාන, වක්ඛාමි සවිනිච්ඡයං.

පුරිසො, පුරිසා. පුරිසං, පුරිසෙ. පුරිසෙන, පුරිසෙභි, පුරිසෙහි. පුරිසස්ස, පුරිසානං. පුරිසා, පුරිසස්මා, පුරිසම්හා, පුරිසෙහි, පුරිසෙභි. පුරිසස්ස, පුරිසානං. පුරිසෙ, පුරිසස්මිං, පුරිසම්හි, පුරිසෙසු. භො පුරිස, භවන්තො පුරිසා.

අයමායස්මතා මහාකච්චානෙන පභින්නපටිසම්භිදෙන කතස්මා **නිරුත්තිපිටක**තො උද්ධරිතො **පුරිසඉ**ච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලානයො. තත්‍ර පුරිසවචනඑකවචනපුථුවචනෙසු පච්චත්තවචනාදීනි භවන්ති. තං යථා? පුරිසො තිට්ඨති, පුරිසා තිට්ඨන්ති. තත්‍ර **පුරිසො**ති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ පච්චත්තවචනං භවති, **පුරිසා**ති පුරිසවචනෙ පුථුවචනෙ පච්චත්තවචනං භවති.

පුරිසං පස්සති, පුරිසෙ පස්සති. තත්‍ර **පුරිසන්**ති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ උපයොගවචනං භවති, **පුරිසෙ**ති පුරිසවචනෙ පුථුවචනෙ උපයොගවචනං භවති.

පුරිසෙන කතං, පුරිසෙභි කතං, පුරිසෙහි කතං. තත්‍ර **පුරිසෙනා**ති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ කරණවචනං භවති, **පුරිසෙභි, පුරිසෙහී**ති පුරිසවචනෙ පුථුවචනෙ කරණවචනං භවති.

පුරිසස්ස දීයතෙ, පුරිසානං දීයතෙ. තත්‍ර **පුරිසස්සා**ති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ සම්පදානවචනං භවති, **පුරිසානන්**ති පුරිසවචනෙ පුථුවචනෙ සම්පදානවචනං භවති.

පුරිසා නිස්සටං, පුරිසස්මා නිස්සටං, පුරිසම්හා නිස්සටං, පුරිසෙභි නිස්සටං, පුරිසෙහි නිස්සටං. තත්‍ර **පුරිසා**ති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ නිස්සක්කවචනං භවති. **පුරිසස්මා**ති…පෙ…. **පුරිසම්හා**ති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ නිස්සක්කවචනං භවති, **පුරිසෙභි, පුරිසෙහී**ති පුරිසවචනෙ පුථුවචනෙ නිස්සක්කවචනං භවති.

පුරිසස්ස පරිග්ගහො, පුරිසානං පරිග්ගහො. තත්‍ර **පුරිසස්සා**ති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ සාමිවචනං භවති, **පුරිසානන්**ති පුරිසවචනෙ පුථුවචනෙ සාමිවචනං භවති.

පුරිසෙ පතිට්ඨිතං, පුරිසස්මිං පතිට්ඨිතං, පුරිසම්හි පතිට්ඨිතං, පුරිසෙසු පතිට්ඨිතං. තත්‍ර **පුරිසෙ**ති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ භුම්මවචනං භවති, **පුරිසස්මින්**ති…පෙ…. **පුරිසම්හී**ති…පෙ…. **පුරිසෙසූ**ති පුරිසවචනෙ පුථුවචනෙ භුම්මවචනං භවති.

භො පුරිස තිට්ඨ, භවන්තො පුරිසා තිට්ඨථ. තත්‍ර **භො පුරිසඉ**ති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ ආලපනං භවති, **භවන්තො පුරිසාඉ**ති පුරිසවචනෙ පුථුවචනෙ ආලපනං භවතීති ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ නයො විත්ථාරෙතබ්බො.

යමකමහාථෙරෙන කතාය පන **චූළනිරුත්තියං** ''භො පුරිස''ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං වත්වා ''භො පුරිසා''ඉති දීඝවසෙන ආලපනබහුවචනං වුත්තං. කිඤ්චාපි තාදිසො නයො නිරුත්තිපිටකෙ නත්ථි, තථාපි බහුනමාලපනවිසයෙ ''භො යක්ඛා''ඉතිආදීනං ආලපනබහුවචනානං **ජාතකට්ඨකථා**දීසු දිස්සනතො පසත්ථතරොව හොති විඤ්ඤූනං පමාණඤ්ච, තස්මා ඉමිනා යමකමහාථෙරමතෙනපි ''පුරිසො පුරිසා පුරිස''න්තිආදීනි වත්වා ආමන්තනෙ ''භො පුරිස, භො පුරිසා, භවන්තො පුරිසා''ති නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

තත්ථ **පුරිසො**ති පඨමාය එකවචනං. **පුරිසා**ති බහුවචනං. **පුරිසන්**ති දුතියාය එකවචනං. **පුරිසෙ**ති බහුවචනං. **පුරිසෙනා**ති තතියාය එකවචනං. **පුරිසෙභි, පුරිසෙහී**ති ද්වෙ බහුවචනානි. **පුරිසස්සා**ති චතුත්ථියා එකවචනං. **පුරිසානන්**ති බහුවචනං. **පුරිසා, පුරිසස්මා, පුරිසම්හා**ති තීණි පඤ්චමියා එකවචනානි. **පුරිසෙභි, පුරිසෙහී**ති ද්වෙ බහුවචනානි. **පුරිසස්සා**ති ඡට්ඨියා එකවචනං. **පුරිසානන්**ති බහුවචනං. **පුරිසෙ, පුරිසස්මිං, පුරිසම්හී**ති තීණි සත්තමියා එකවචනානි. **පුරිසෙසූ**ති බහුවචනං. **භො පුරිසා**ති අට්ඨමියා එකවචනං. **භො පුරිසා, භවන්තො පුරිසා**ති ද්වෙ බහුවචනානි.

කිඤ්චාපෙතෙසු ''පුරිසා''ති ඉදං පඨමාපඤ්චමීඅට්ඨමීනං, ''පුරිසෙ''ති ඉදං දුතියාසත්තමීනං, ''පුරිසෙහි, පුරිසෙභී''ති තතියාපඤ්චමීනං, ''පුරිසාන''න්ති චතුත්ථීඡට්ඨීනං එකසදිසං, තථාපි අත්ථවසෙන අසඞ්කරභාවො වෙදිතබ්බො. කථං? ''පුරිසො තිට්ඨති, පුරිසා තිට්ඨන්ති. පුරිසං පස්සති, පුරිසෙ පස්සතී''තිආදිනා.

තත්ථ ච **භොති** ආමන්තනත්ථෙ නිපාතො. සො න කෙවලං එකවචනංයෙව හොති, අථ ඛො බහුවචනම්පි හොතීති ''භො පුරිසා''ඉති බහුවචනප්පයොගොපි ගහිතො. ''භවන්තො''තිදං පන බහුවචනමෙව හොතීති ''පුරිසා''ති පුන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ඉති යමකමහාථෙරෙන ''භො පුරිස''ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං වත්වා ''භො පුරිසා''ඉති දීඝවසෙන ආලපනබහුවචනං වුත්තං. තථා හි පාළියං අට්ඨකථාසු ච නිපාතභූතො **භොසද්දො** එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා භිජ්ජති. අත්‍රිමානි නිදස්සනපදානි – ''අපි නු ඛො සපරිග්ගහානං තෙවිජ්ජානං බ්‍රාහ්මණානං අපරිග්ගහෙන බ්‍රහ්මුනා සද්ධිං සංසන්දති සමෙතීති, නො හිදං භො ගොතම. අච්ඡරියං භො ආනන්ද, අබ්භුතං භො ආනන්ද, එහි භො සමණ, භො පබ්බජිත''ඉච්චාදිපාළිතො අට්ඨකථාතො ච **භොසද්දස්ස** එකවචනප්පයොගෙ පවත්තිනිදස්සනං, ''තෙන හි භො මමපි සුණාථ. යථා මයමෙව අරහාම තං භවන්තං ගොතමං දස්සනාය උපසඞ්කමිතුං, නාහං භො සමණස්ස ගොතමස්ස සුභාසිතං සුභාසිතතො නාබ්භනුමොදාමි, පස්සථ භො ඉමං කුලපුත්තං. භො යක්ඛා අහං ඉමං තුම්හාකං භාජෙත්වා දදෙය්‍යං. අපරිසුද්ධො පනම්හි, භො ධුත්තා තුම්හාකං ක්‍රියා මය්හං න රුච්චති. සො තෙ පුරිසෙ ආහ භො තුම්හෙ මං මාරෙන්තා රඤ්ඤො දස්සෙත්වාව මාරෙථා''ති ඉච්චාදි පන පාළිතො අට්ඨකථාතො ච **භොසද්දස්ස** බහුවචනප්පයොගෙ පවත්තිනිදස්සනං. **කච්චායන**ප්පකරණෙ පන ''භො පුරිස, භො පුරිසා''ති පදද්වයං ආලපනෙකවචනවසෙන වුත්තං. තං යථා ආගමෙහි න විරුජ්ඣති, තථා ගහෙතබ්බං.

කෙචි පන අදූරට්ඨස්සාලපනෙ ''භො පුරිස''ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං ඉච්ඡන්ති, දූරට්ඨස්සාලපනෙ පන ''භො පුරිසා''ඉති දීඝවසෙන ආලපනෙකවචනං ඉච්ඡන්ති. අදූරට්ඨානං දූරට්ඨානඤ්ච පුරිසානං ඉත්ථීනඤ්ච ආලපනෙ න කිඤ්චි වදන්ති. තථා අදූරට්ඨාය දූරට්ඨාය ච ඉත්ථියා ආලපනෙ තෙ පුච්ඡිතබ්බා ''අදූරට්ඨානං දූරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනෙ කථං වත්තබ්බ''න්ති. අද්ධා තෙ එවං පුට්ඨා උත්තරි කිඤ්චි වත්තුං න සක්ඛිස්සන්ති. එවම්පි තෙ වෙ වදෙය්‍යුං ''භවන්තො පුරිසාති ඉමිනාව අදූරට්ඨානං දූරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනං භවතී''ති. තදා තෙ වත්තබ්බා ''යදි භවන්තො පුරිසා''ති ඉමිනා අද්වෙජ්ඣෙන වචනෙන අදූරට්ඨානං දූරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනං භවති, එවං සන්තෙ ''භො පුරිස''ඉති රස්සපදෙනපි දූරට්ඨස්ස ච පුරිසස්සාලපනං වත්තබ්බං, එවං අවත්වා කිමත්ථං අදූරට්ඨස්සාලපනෙ ''භො පුරිස''ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං ඉච්ඡථ, කිමත්ථඤ්ච දූරට්ඨස්සාලපනෙ ''භො පුරිසා''ඉති දීඝවසෙන ආලපනෙකවචනං ඉච්ඡථ.

නනු ''තග්ඝ භගවා බොජ්ඣඞ්ගා, තග්ඝ සුගත බොජ්ඣඞ්ගා''තිආදීසු ආලපනපදභූතං ''භගවා''ඉති දීඝපදං සමීපෙ ඨිතකාලෙපි දූරෙ ඨිතකාලෙපි බුද්ධස්සාලපනපදං භවිතුමරහතෙව, තථා ආලපනපදභූතං ''සුගත''ඉති රස්සපදම්පි. යස්මා පනෙතෙසු ''භගවා''ති ආලපනපදස්ස න කත්ථචිපි රස්සත්තං දිස්සති, ''සුගතා''ති ආලපනපදස්ස ච න කත්ථචිපි දීඝත්තං දිස්සති, තස්මා දීඝරස්සමත්තාභෙදං අචින්තෙත්වා ''පුරිස''ඉති රස්සවසෙන වුත්තපදං පකතිස්සරවසෙන සමීපෙ ඨිතස්ස පුරිසස්ස ආමන්තනකාලෙ අදූරට්ඨස්සාලපනපදං භවති, ආයතස්සරවසෙන දූරෙ ඨිතපුරිසස්ස ආමන්තනකාලෙ දූරට්ඨස්සාලපනපදං භවතීති ගහෙතබ්බං. තථා ''භවන්තො පුරිසා, භො යක්ඛා, භො ධුත්තා''තිආදීනි දීඝවසෙන වුත්තානි ආලපනබහුවචනපදානිපි පකතිස්සරවසෙන සමීපෙ ඨිතපුරිසානං ආමන්තනකාලෙ අදූරට්ඨානමාලපනපදානි භවන්ති, ආයතස්සරවසෙන දූරෙ ඨිතපුරිසාදීනං ආමන්තනකාලෙ දූරට්ඨානමාලපනපදානි භවන්තීති ගහෙතබ්බානි. තථා හි බ්‍රාහ්මණා කත්ථචි කත්ථචි රස්සට්ඨානෙපි දීඝට්ඨානෙපි ආයතෙන සරෙන මජ්ඣිමායතෙන සරෙන අච්චායතෙන ච සරෙන වෙදං පඨන්ති ලිඛිතුමසක්කුණෙය්‍යෙන ගීතස්සරෙන විය. ඉති සබ්බක්ඛරෙසුපි ආයතෙන සරෙනුච්චාරණං ලබ්භතෙව ලිඛිතුමසක්කුණෙය්‍යං, තස්මා අසම්පඨමනොතරිත්වා ''භො පුරිස''ඉති වචනෙන දූරට්ඨස්ස ච අදූරට්ඨස්ස ච පුරිසස්සාලපනං භවති, ''භො පුරිසා, භවන්තො පුරිසා''ති ඉමෙහි වචනෙහිපි දූරට්ඨානඤ්ච අදූරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනං භවතීති දට්ඨබ්බං. ඉති දූරට්ඨස්ස අදූරට්ඨානඤ්ච ආයතෙන සරෙන ආමන්තනමෙව පමාණං, න දීඝරස්සමත්තාවිසෙසො, තස්මා ''භො සත්ථ, භො රාජ, භො ගච්ඡ, භො මුනි, භො දණ්ඩි, භො භික්ඛු, භො සයම්භු, භොති කඤ්ඤෙ, භොති පත්ති, භොති ඉත්ථී, භොති යාගු, භොති වධු, භො කුල, භො අට්ඨි, භො චක්ඛු''ඉච්චෙවමාදීහි පදෙහි අදූරට්ඨස්සාලපනඤ්ච දූරට්ඨස්සාලපනඤ්ච භවති. ''භවන්තො සත්ථා, සත්ථාරො, භොතියො කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො''ති එවමාදීහිපි පදෙහි අදූරට්ඨානඤ්චාලපනං භවතීති දට්ඨබ්බං.

ඉදං පනෙත්ථ සන්නිට්ඨානං –

තස්ස තං වචනං සුත්වා, රඤ්ඤො පුත්තං අදස්සයුං;
පුත්තො ච පිතරං දිස්වා, දූරතොවජ්ඣභාසථ.

ආගච්ඡුං දොවාරිකා ඛග්ගබන්ධා,
කාසාවියා හන්තු මමං ජනින්ද;
අක්ඛාහි මෙ පුච්ඡිතො එතමත්ථං,
අපරාධො කො න්විධ මමජ්ජ අත්ථි.

එවං සද්ධම්මරාජෙන, වොහාරකුසලෙන වෙ;
සුදෙසිතෙ සොමනස්ස-ජාතකෙ සබ්බදස්සිනා.

දූරට්ඨානෙපි රස්සත්තං, ‘‘ජනින්ද’’ඉති දිස්සති;
න කත්ථචිපි දීඝත්තං, ඉති නීති මයා මතා.

ඉදම්පෙත්ථ වත්තබ්බං ‘‘කුතො නු භො ඉදමායාතං ‘දූරට්ඨස්සාලපනං අදූරට්ඨස්සාලපනමි’ති’’? සද්දසත්ථතො. සද්දසත්ථං නාම න සබ්බසො බුද්ධවචනස්සොපකාරකං, එකදෙසෙන පන හොති.

ඉමස්මිං පකරණෙ ‘‘බහුවචන’’න්ති වා ‘‘පුථුවචන’’න්ති වා ‘‘අනෙකවචන’’න්ති වා අත්ථතො එකං, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානං, තස්මා සබ්බත්ථ ‘‘බහුවචන’’න්ති වා ‘‘පුථුවචන’’න්ති වා ‘‘අනෙකවචන’’න්ති වා වොහාරො කාතබ්බො, පුථුවචනං අනෙකවචනන්ති ච ඉදං සාසනෙ නිරුත්තඤ්ඤූනං වොහාරො, ඉතරං සද්දසත්ථවිදූනං.

කස්මා පන ඉමස්මිං පකරණෙ ද්විවචනං න වුත්තන්ති? යස්මා බුද්ධවචනෙ ද්විවචනං නාම නත්ථි, තස්මා න වුත්තන්ති. නනු බුද්ධවචනෙ වචනත්තයං අත්ථි, තථා හි ‘‘ආයස්මා’’ති ඉදං එකවචනං, ‘‘ආයස්මන්තා’’ති ඉදං ද්විවචනං, ‘‘ආයස්මන්තො’’ති ඉදං බහුවචනන්ති? තන්න, යදි ‘‘ආයස්මන්තා’’ති ඉදං වචනං ද්විවචනං භවෙය්‍ය, ‘‘පුරිසො පුරිසා’’තිආදීසු කතරං ද්විවචනන්ති වදෙය්‍යාථ, තස්මා බුද්ධවචනෙ ද්විවචනං නාම නත්ථි. තෙනෙව හි **සි යො අං යො නා හී**තිආදිනා එකවචනබහුවචනානෙව දස්සිතානීති.

නනු ච භො ‘‘සුණන්තු මෙ ආයස්මන්තා, අජ්ජ උපොසථො පන්නරසො. යදායස්මන්තානං පත්තකල්ලං, මයං අඤ්ඤමඤ්ඤං පාරිසුද්ධිඋපොසථං කරෙය්‍යාමා’’ති **පාළියං** ද්වෙ සන්ධාය ‘‘ආයස්මන්තා’’ති වුත්තං, ‘‘උද්දිට්ඨා ඛො ආයස්මන්තො චත්තාරො පාරාජිකා ධම්මා’’තිආදීසු පන පාළීසු බහවො සන්ධාය ‘‘ආයස්මන්තො’’ති වුත්තං, න ච සක්කා වත්තුං ‘‘යථා තථා වුත්ත’’න්ති , පරිවාසාදිආරොචනෙපි අට්ඨකථාචරියෙහි විඤ්ඤාතසුගතාධිප්පායෙහි ‘‘ද්වින්නං ආරොචෙන්තෙන ‘ආයස්මන්තා ධාරෙන්තූ’ති, තිණ්ණං ආරොචෙන්තෙන ‘ආයස්මන්තො ධාරෙන්තූ’ති වත්තබ්බ’’න්ති වුත්තත්තාති? සච්චං වුත්තං, තං පන විනයවොහාරවසෙන වුත්තන්ති. නනු විනයො බුද්ධවචනං, කස්මා ‘‘බුද්ධවචනෙ ද්විවචනං නාම නත්ථී’’ති වදථාති? සච්චං විනයො බුද්ධවචනං, තථාපි විනයකම්මවසෙන වුත්තත්තා උපලක්ඛණමත්තං, න සබ්බසාධාරණබහුවචනපරියාපන්නං. යදි හි ‘‘ආයස්මන්තා’’ති ඉදං ද්විවචනං සියා, තප්පයොගානිපි ක්‍රියාපදානි ද්විවචනානෙව සියුං, තථාරූපානිපි ක්‍රියාපදානි න සන්ති. න හි අක්ඛරසමයකොවිදො ඣානලාභීපි දිබ්බචක්ඛුනා වස්සසතම්පි වස්සසහස්සම්පි සමවෙක්ඛන්තො බුද්ධවචනෙ එකම්පි ක්‍රියාපදං ද්විවචනන්ති පස්සෙය්‍ය, එවං ක්‍රියාපදෙසු ද්විවචනස්සාභාවා නාමිකපදෙසු ද්විවචනං නත්ථි. නාමිකපදෙසු තදභාවාපි ක්‍රියාපදෙසු තදභාවො වෙදිතබ්බො. සක්කටභාසායං ද්වීසුපි ද්විවචනානි සන්ති, මාගධභාසායං පන නත්ථි.

අපිච ‘‘පුථුවචන’’න්ති නිරුත්තිවොහාරොපි ‘‘බුද්ධවචනෙ ද්විවචනං නත්ථී’’ති එතමත්ථං දීපෙති. තඤ්හි සක්කටභාසායං වුත්තා ද්විවචනතො බහුවචනතො ච විසුංභූතං වචනං, තත්ථ වා වුත්තෙහි අත්ථෙහි විසුංභූතස්ස අත්ථස්ස වචනං ‘‘පුථුවචන’’න්ති වුච්චති. කථමිදං සක්කටභාසායං වුත්තා ද්විවචනතො බහුවචනතො ච විසුංභූතං වචනන්ති චෙ? යස්මා සක්කටභාසායං ‘‘පුථුවචන’’න්ති වොහාරො නත්ථි, තස්මා ඉදං තෙහි සක්කටභාසායං වුත්තෙහි ද්විවචනබහුවචනෙහි විසුංභූතඅත්ථස්ස වචනන්ති වුච්චති. කථඤ්ච පන සක්කටභාසායං වුත්තෙහි විසුංභූතස්ස අත්ථස්ස වචනන්ති පුථුවචනන්ති චෙ? යස්මා සක්කටභාසායං ද්වෙ උපාදාය ද්විවචනං වුත්තං, න තිචතුපඤ්චාදිකෙ බහවො උපාදාය, බහවො පන උපාදාය බහුවචනං වුත්තං, න ද්වෙ උපාදාය, අයං සක්කටභාසාය විසෙසො. මාගධභාසායං පන ද්විතිචතුපඤ්චාදිකෙ බහවො උපාදාය පුථුවචනං වුත්තං, තස්මා සක්කටභාසායං වුත්තෙහි අත්ථෙහි විසුංභූතස්ස අත්ථස්ස වචනන්ති පුථුවචනන්ති වුච්චති. අයං මාගධභාසාය විසෙසො. තස්මාත්‍ර පුථුභූතස්ස, පුථුනො වා අත්ථස්ස වචනං ‘‘පුථුවචන’’න්ති අත්ථො සමධිගන්තබ්බො.

ඉදානි ‘‘පුරිසො, පුරිසා, පුරිස’’න්ති නිරුත්තිපිටකතො උද්ධරිතනයං නිස්සාය පකතිරූපභූතස්ස **භූත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

භූතො, භූතා. භූතං, භූතෙ. භූතෙන, භූතෙහි, භූතෙභි. භූතස්ස, භූතානං. භූතා, භූතස්මා, භූතම්හා, භූතෙහි, භූතෙභි. භූතස්ස, භූතානං. භූතෙ, භූතස්මිං, භූතම්හි, භූතෙසු. භො භූත, භවන්තො භූතා.

අථ වා ‘‘භො භූතා’’ඉති බහුවචනං විඤ්ඤෙය්‍යං. යථා පනෙත්ථ **භූත**ඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා පුරිසනයෙන යොජිතා, එවං භාවකාදීනඤ්ච අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං නාමිකපදමාලා **පුරිස**නයෙන යොජෙතබ්බා. එත්ථඤ්ඤානි තංසදිසානි නාම ‘‘බුද්ධො’’තිආදීනං පදානං **බුද්ධ**ඉච්චාදීනි පකතිරූපානි.

බුද්ධො ධම්මො සඞ්ඝො මග්ගො,
ඛන්ධො කායො කාමො කප්පො;
මාසො පක්ඛො යක්ඛො භක්ඛො,
නාගො මෙඝො භොගො යාගො.

රාගො දොසො මොහො මානො,
මක්ඛො ථම්භො කොධො ලොභො;
හාසො වෙරො දාහො තෙජො,
ඡන්දො කාසො සාසො රොගො.

අස්සො සස්සො ඉස්සො සිස්සො,
සීහො බ්‍යග්ඝො රුක්ඛො සෙලො;
ඉන්දො සක්කො දෙවො ගාමො,
චන්දො සූරො ඔඝො දීපො.

පස්සො යඤ්ඤො වාගො වාදො,
හත්ථො පත්තො සොසො ගෙධො;
සොමො යොධො ගච්ඡො අච්ඡො,
ගෙහො මාළො අට්ටො සාලො.

නරො නගො මිගො සසො,
සුණො බකො අජො දිජො;
හයො ගජො බරො සරො,
දුමො තලො පටො ධජො.

උරගො පටගො විහගො භුජගො,
බරභො සරභො පසදො ගවජො;
මහිසො වසභො අසුරො ගරුළො,
තරුණො වරුණො බලිසො පලිසො.

සාලො ධවො ච ඛදිරො,
ගොධුමො සට්ඨිකො යවො;
කළායො ච කුලත්ථො ච,
තිලො මුග්ගො ච තණ්ඩුලො.

ඛත්තියො බ්‍රාහ්මණො වෙස්සො,
සුද්දො ධුත්තො ච පුක්කුසො;
චණ්ඩාලො පතිකො පට්ඨයො,
මනුස්සො රථිකො රථො.

පබ්බජිතො ගහට්ඨො ච,
ගොණො ඔට්ඨො ච ගද්‍රභො;
මාතුගාමො ච ඔරොධො,
ඉච්චාදීනි විභාවයෙ.

කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං ''නනු භො 'ඔරොධා ච කුමාරා චා'ති පායාසස්ස දස්සනතො **ඔරොධසද්දො** ඉත්ථිලිඞ්ගො''ති? තන්න, තත්ථ හි ''ඔරොධා''ති ඉදං ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගමෙව, **නා'**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං, තුම්හෙ පන **''**ආකාරන්තිත්ථිලිඞ්ග''න්ති මඤ්ඤමානා එවං වදථ, න පනිදං ආකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං, අථ ඛො ''මාතුගාමා''තිපදං විය බහුවචනවසෙන වුත්තමාකාරන්තපදන්ති. නනු ච භො **සම්මොහවිනොදනියා**දීසු **ඔරොධසද්දස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගතා පාකටා, කථන්ති චෙ? ''රුක්ඛෙ අධිවත්ථා දෙවතා ථෙරස්ස කුද්ධා පඨමමෙව මනං පලොභෙත්වා 'ඉතො තෙ සත්තදිවසමත්ථකෙ උපට්ඨාකො රාජා මරිස්සතී'ති සුපිනෙ ආරොචෙසි. ථෙරො තං කථං සුත්වා රාජොරොධානං ආචික්ඛි. තා එකප්පහාරෙනෙව මහාවිරවං විරවිංසූ''ති. එත්ථ හි ''රාජොරොධාන''න්ති වත්වා ''තා''ති වුත්තත්තාව **ඔරොධසද්දස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගතා පාකටාති? තන්න, අත්ථස්ස දුග්ගහණතො. දුග්ගහිතො හි එත්ථ තුම්හෙහි අත්ථො, එත්ථ පන **ඔරොධසද්දෙන** ඉත්ථිපදත්ථස්ස කථනතො ඉත්ථිපදත්ථං සන්ධාය ''තා''ති වුත්තත්තා ''තා ඉත්ථියො''ති අයමෙවත්ථො. තුම්හෙ පන අමාතාපිතරසංවද්ධත්තා ආචරියකුලෙ ච අනිවුට්ඨත්තා එතං සුඛුමත්ථමජානන්තා යං වා තං වා මුඛාරුළ්හං වදථ.

භඤ්ජනත්ථං කථනත්ථං, මුඛං හොතීති නො වදෙ;
යං වා තං වා මුඛාරුළ්හං, වචනං පණ්ඩිතො නරොති.

න මයංභො යං වා තං වා මුඛාරුළ්හං වදාම, අට්ඨකථාචරියානඤ්ඤෙව වචනං ගහෙත්වා වදාම, අට්ඨකථායෙව අම්හාකං පටිසරණං , න මයං තුම්හාකං සද්දහාමාති. අම්හාකං සද්දහථ වා මා වා, මා තුම්හෙ

‘‘අට්ඨකථාචරියානඤ්ඤෙව වචනං ගහෙත්වා වදාමා’’ති අට්ඨකථාචරියෙ අබ්භාචික්ඛථ. න හි අට්ඨකථාචරියෙහි **‘‘ඔරොධසද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගො’’**ති වුත්තට්ඨානමත්ථි, තස්මාපි අට්ඨකථාචරියෙ අබ්භාචික්ඛථ, න යුත්තං බුද්ධාදීනං ගරූනමබ්භාචික්ඛනං මහතො අනත්ථස්ස ලාභාය සංවත්තනතො. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා ‘‘අත්තනා දුග්ගහිතෙන අම්හෙ චෙව අබ්භාචික්ඛති, බහුඤ්ච අපුඤ්ඤං පසවති, තතො අත්තානඤ්ච ඛණතී’’ති.

එවං අබ්භාචික්ඛනස්ස අයුත්තතං සාවජ්ජතඤ්ච දස්සෙත්වා පුනපි තෙ ඉදං වත්තබ්බා – **ජාතකට්ඨකථායම්පි** තුම්හෙහි ආහටඋදාහරණසදිසං උදාහරණමත්ථි, තං සුණාථ. කොසියජාතකට්ඨකථායඤ්හි ‘‘සත්ථා ජෙතවනෙ විහරන්තො එකං සාවත්ථියං මාතුගාමං ආරබ්භ කථෙසි. සා කිරෙකස්ස සද්ධස්ස පසන්නස්ස උපාසකබ්‍රාහ්මණස්ස බ්‍රාහ්මණී දුස්සීලා පාපධම්මා’’ති පාඨො දිස්සති. එත්ථ හි ‘‘මාතුගාමං ආරබ්භ කථෙසී’’ති වත්වා ‘‘සා’’ති වුත්තත්තා තුම්හාකං මතෙන **මාතුගාම**සද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගොයෙව සියා, න පුල්ලිඞ්ගො, කිමිදං අට්ඨකථාවචනම්පි න පස්සථ, තදෙව පන අට්ඨකථාවචනං පස්සථ, කිං සා එව අට්ඨකථා තුම්හාකං පටිසරණං, න තදඤ්ඤාති.

යදි **තා**සද්දං අපෙක්ඛිත්වා **ඔරොධ**සද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගත්තමිච්ඡථ, එත්ථාපි **සා**සද්දමපෙක්ඛිත්වා **මාතුගාම**සද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගත්තමිච්ඡථාති. එවං වුත්තා තෙ නිරුත්තරා අප්පටිභානා මඞ්කුභූතා පත්තක්ඛන්ධා අධොමුඛා පජ්ඣායෙය්‍යුං. එත්ථාපි **මාතුගාම**සද්දෙන ඉත්ථිපදත්ථස්ස කථනතො ඉත්ථිපදත්ථං සන්ධාය ‘‘සා’’ති වුත්තත්තා ‘‘සා ඉත්ථී’’ති අයමෙවත්ථො. කත්ථචි හි පධානවාචකෙන පුල්ලිඞ්ගෙන නපුංසකලිඞ්ගෙන වා සමානාධිකරණස්ස ගුණසද්දස්ස අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානුවත්තිත්තාපුල්ලිඞ්ගවසෙන වා නපුංසකලිඞ්ගවසෙන වා නිද්දිසිතබ්බත්තෙපි ලිඞ්ගමනපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථිපදත්ථමෙවාපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථිලිඞ්ගනිද්දෙසො දිස්සති. තං යථා? ‘‘ඉධ විසාඛෙ මාතුගාමො සුසංවිහිතකම්මන්තා හොති සඞ්ගහිතපරිජනා භත්තුමනාපං චරති, සම්භතං අනුරක්ඛතී’’ති ච, ‘‘කො නු ඛො භන්තෙ හෙතු කො පච්චයො, යෙන මිධෙකච්චො මාතුගාමො දුබ්බණ්ණා ච හොති දුරූපා සුපාපිකා දස්සනාය, දලිද්දා ච හොති අප්පස්සකා අප්පභොගා අප්පෙසක්ඛා ච. ඉධ මල්ලිකෙ එකච්චො මාතුගාමො කොධනා හොති උපායාසබහුලා, අප්පම්පි වුත්තා සමානා අභිසජ්ජති කුප්පති බ්‍යාපජ්ජති පතිත්ථීයති කොපඤ්ච දොසඤ්ච අප්පච්චයඤ්ච පාතුකරොතී’’ති ච, ‘‘තං ඛො පන භික්ඛවෙ ඉත්ථිරතනං රඤ්ඤො චක්කවත්තිස්ස පුබ්බුට්ඨායිනී පච්ඡානිපාතිනී කිංකාරපටිස්සාවිනී’’ති ච ඉමෙ පයොගා.

කත්ථචි පන පධානවාචකෙන නපුංසකලිඞ්ගෙන සමානාධිකරණස්ස ගුණසද්දස්ස අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානුවත්තිත්තා නපුංසකලිඞ්ගවසෙන නිද්දිසිතබ්බත්තෙපි ලිඞ්ගමනපෙක්ඛිත්වා පුරිසපදත්ථමෙවාපෙක්ඛිත්වා පුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො දිස්සති. තං යථා? ‘‘පඤ්ච පච්චෙකබුද්ධසතානි ඉමස්මිං ඉසිගිලිස්මිං පබ්බතෙ චිරනිවාසිනො අහෙසුං. තං ඛො පන රඤ්ඤො චක්කවත්තිස්ස පරිණායකරතනං ඤාතානං පවෙසෙතා අඤ්ඤාතානං නිවාරෙතා’’ති. කත්ථචි පධානවාචකෙන ලිඞ්ගත්තයෙන සමානාධිකරණස්ස ගුණසද්දස්ස අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානුරූපං නිද්දෙසො දිස්සති. තං යථා? සා ඉත්ථී ‘‘සීලවතී කල්‍යාණධම්මා. අට්ඨහි ඛො නකුලමාතෙ ධම්මෙහි සමන්නාගතො මාතුගාමො කායස්ස භෙදා පරම්මරණා මනාපකායිකානං දෙවානං සහබ්‍යතං උපපජ්ජති. සද්ධො පුරිසපුග්ගලො, සද්ධං කුලං, චිත්තං දන්තං සුඛාවහ’’න්ති.

සෙය්‍යඉති සද්දො පන යෙභුය්‍යෙන ඔකාරන්තභාවෙ ඨත්වා ලිඞ්ගත්තයානුකූලො භවති එකාකාරෙනෙව තිට්ඨනතො. කථං? සෙය්‍යො අමිත්තො මතියා උපෙතො. එසාව පූජනා සෙය්‍යො, එකාහං ජීවිතං සෙය්‍යො.

‘‘ධම්මෙන ච අලාභො යො,
යො ච ලාභො අධම්මිකො;
අලාභො ධම්මිකො සෙය්‍යො,
යඤ්චෙ ලාභො අධම්මිකො.

යසො ච අප්පබුද්ධීනං, විඤ්ඤූනං අයසො ච යො;
අයසොව සෙය්‍යො විඤ්ඤූනං, න යසො අප්පබුද්ධිනං.

දුම්මෙධෙහි පසංසා ච, විඤ්ඤූහි ගරහා ච යා;
ගරහාව සෙය්‍යො විඤ්ඤූහි, යඤ්චෙ බාලප්පසංසනා.

සුඛඤ්ච කාමමයිකං, දුක්ඛඤ්ච පවිවෙකිකං;
පවිවෙකං දුක්ඛං සෙය්‍යො, යඤ්චෙ කාමමයං සුඛං.

ජීවිතඤ්ච අධම්මෙන, ධම්මෙන මරණඤ්ච යං;
මරණං ධම්මිකං සෙය්‍යො, යඤ්චෙ ජීවෙ අධම්මික’’න්ති.

එවමයං **සෙය්‍ය** ඉති සද්දො **ඔ**කාරන්තභාවෙ ඨත්වා ලිඞ්ගත්තයානුකූලො භවති. කත්ථචි පන ආකාරන්තභාවෙ ඨත්වා ඉත්ථිලිඞ්ගානුකූලො දිස්සති ‘‘ඉත්ථීපි හි එකච්චියා, සෙය්‍යා පොස ජනාධිපා’’ති. නිග්ගහීතන්තො පන හුත්වා

නපුංසකලිඞ්ගානුකූලො අපසිද්ධො. එවංපකාරෙ පයොගෙ කිං තුම්හෙ න පස්සථාති. එවං වුත්තා ච තෙ නිරුත්තරාව භවිස්සන්ති.

සචෙපි තෙ එත්ථ එවං වදෙය්‍යුං ‘‘තත්ථ තත්ථ සුත්තප්පදෙසෙ අට්ඨකථාදීසු ච ‘මාතුගාමො’ති වා ‘මාතුගාමෙනා’ති වා ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගභාවෙන **මාතුගාම**සද්දස්ස දස්සනතො පුල්ලිඞ්ගභූතං **මාතුගාම**සද්දං අනපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථිපදත්ථමෙව අපෙක්ඛිත්වා ‘‘සා ඉත්ථී’’ති **ඉත්ථී**සද්දෙන **සා**සද්දස්ස සම්බන්ධග්ගහණං මයං සම්පටිච්ඡාම, ‘ඔරොධො’ති වා ‘ඔරොධෙනා’ති වා ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගභාවෙන යීතස්ස **ඔරොධ**සද්දස්ස අදස්සනතො පන තුම්හෙහි වුත්තං පුරිමත්ථං න සම්පටිච්ඡාමා’’ති. තදා තෙසං ඉමානි **විනයපාළියං** ආගතපදානි දස්සෙතබ්බානි ‘‘තෙන ඛො පන සමයෙන රාජා උදෙනො උය්‍යානෙ පරිචාරෙසි සද්ධිං ඔරොධෙන, අථ ඛො රඤ්ඤො උදෙනස්ස ඔරොධො රාජානං උදෙනං එතදවොචා’’ති. එවං ඉමානි සුත්තපදානි දස්සෙත්වා **සුත්තනිපාතට්ඨකථායං** ‘‘රාමො නාම රාජා කුට්ඨරොගී ඔරොධෙහි ච නාටකෙහි ච ජිගුච්ඡමානො’’ති වචනඤ්ච දස්සෙත්වා ‘‘ගච්ඡථ තුම්හෙ ගරුකුලමුපගන්ත්වා භගවතො සද්ධම්මස්ස චිරට්ඨිතත්ථං සාධුකං පදබ්‍යඤ්ජනානි උග්ගණ්හථා’’ති උය්‍යොජෙතබ්බා.

ඉදානි **මාතුගාම**සද්දාදීසු කිඤ්චි විනිච්ඡයං වදාම – **මාතුගාම**සද්දො ච **ඔරොධ**සද්දො ච **දාර**සද්දො චාති ඉමෙ ඉත්ථිපදත්ථවාචකාපි සමානා එකන්තෙන පුල්ලිඞ්ගා භවන්ති. තෙසු **දාර**සද්දස්ස එකස්මිං අත්ථෙ වත්තමානස්සාපි බහුවචනකත්තමෙව සද්දසත්ථවිදූ ඉච්ඡන්ති, න එකවචනකත්තං. මයං පන **දාර**සද්දස්ස එකස්මිං අත්ථෙ එකවචනකත්තං, යෙභුය්‍යෙන පන බහුවචනකත්තං අනුජානාම, බව්හත්ථෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. පාළියඤ්හි **දාර**සද්දො යෙභුය්‍යෙන බහුවචනකො භවති, එකවචනකො අප්පො. තත්‍රිමෙ පයොගා –

‘‘දාසා ච දාස්‍යො අනුජීවිනො ච,
පුත්තා ච දාරා ච මයඤ්ච සබ්බෙ;
ධම්මඤ්චරාමප්පරලොකහෙතු,
තස්මා හි අම්හං දහරා න මිය්‍යරෙ’’ති ච,

‘‘යො ඤාතීනං සඛීනං වා, දාරෙසු පටිදිස්සති;
සහසා සම්පියායෙන, තං ජඤ්ඤාවසලො ඉති’’ති ච,

‘‘සෙහි දාරෙහි’සන්තුට්ඨො, වෙසියාසු පදිස්සති;
දිස්සති පරදාරෙසු, තං පරාභවතො මුඛ’’න්ති ච,

‘‘පුත්තෙසු දාරෙසු ච යා අපෙක්ඛා’’ති ච බ්‍යාසෙ, සමාසෙ පන ‘‘පුත්තදාරා දිසා පච්ඡා, පුත්තදාරෙහි මත්තනො’’ති ච එවමාදයො බහුවචනප්පයොගා බහවො භවන්ති.

එකවචනප්පයොගා පන අප්පා. සෙය්‍යථීදං? ‘‘ගරූනං දාරෙ, ධම්මං චරෙ යොපි සමුඤ්ජකං චරෙ, දාරඤ්ච පොසං දදමප්පකස්මි’’න්ති ච,

‘‘යෙ ගහට්ඨා පුඤ්ඤකරා, සීලවන්තො උපාසකා;
ධම්මෙන දාරං පොසෙන්ති, තෙ නමස්සාමි මාතලී’’ති ච,

‘‘පරදාරං න ගච්ඡෙය්‍යං, සදාරපසුතො සිය’’න්ති ච,

‘‘යො ඉච්ඡෙ පුරිසො හොතුං, ජාතිං ජාතිං පුනප්පුනං;
පරදාරං විවජ්ජෙය්‍ය, ධොතපාදොව කද්දම’’න්ති ච

එවමාදයො එකවචනප්පයොගා අප්පා.

සමාහාරලක්ඛණවසෙන පනෙස **දාර**සද්දො නපුංසකලිඞ්ගෙකවචනොපි කත්ථචි භවති. ‘‘ආදාය පුත්තදාරං. පුත්තදාරස්ස සඞ්ගහො’’ඉති එවං ඉධ වුත්තප්පකාරෙන ලිඞ්ගඤ්ච අත්ථඤ්ච සල්ලක්ඛෙත්වා ‘‘පුරිසො පුරිසා’’ති පවත්තං පුරිසසද්දනයං නිස්සාය සබ්බෙසං ‘‘භූතො භාවකො භවො’’තිආදීනං **භූ**ධාතුමයානං අඤ්ඤෙසඤ්**චො**කාරන්තපදානං නාමිකපදමාලාසු සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සද්ධම්මට්ඨිතියා කොසල්ලමුප්පාදෙතබ්බං.

කිං පන සබ්බානි ඔකාරන්තපදානි **පුරිස**නයෙ සබ්බප්පකාරෙන එකසදිසානෙව හුත්වා පවිට්ඨානීති? න පවිට්ඨානි. කානිචි හි ඔකාරන්තපදානි **පුරිස**නයෙ සබ්බථා පවිට්ඨානි ච හොන්ති, එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ච, කානිචි ඔකාරන්තපදානි **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ච හොන්ති, එකදෙසෙන න පවිට්ඨානි ච, කානිචි ඔකාරන්තපදානි **පුරිස**නයෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨානෙව. තත්‍ර කතමානි කානිචි ඔකාරන්තපදානි **පුරිස**නයෙ සබ්බථා පවිට්ඨානි ච හොන්ති,

එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ච? ''සරො වයො චෙතො''තිආදීනි. **සරො**ඉති හි අයංසද්දො උසුසද්දසරවචනඅකාරාදිසරවාචකො චෙ, **පුරිස**නයෙ සබ්බථා පවිට්ඨො. රහදවාචකො චෙ, **මනොගණ**පක්ඛිකත්තා **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨො. **වයො**ඉති සද්දො පරිහානිවාචකො චෙ, **පුරිස**නයෙ සබ්බථා පවිට්ඨො. ආයුකොට්ඨාසවාචකො චෙ, **මනොගණ**පක්ඛිකත්තා **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨො. **චෙතො** ඉති සද්දො යදි පඤ්ඤත්තිවාචකො, **පුරිස**නයෙ සබ්බථා පවිට්ඨො. යදි පන චිත්තවාචකො, **මනොගණ**පක්ඛිකත්තා **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨො. **මනොගණො** ච නාම –

මනො වචො වයො තෙජො,
තපො චෙතො තමො යසො;
අයො පයො සිරො ඡන්දො,
සරො උරො රහො අහො –

ඉමෙ සොළස.

ඉදානි යථාවුත්තස්ස පාකටීකරණත්ථං **මන**සද්දාදීනං නාමිකපදමාලං කථයාම –

මනො , මනා. මනං, මනො, මනෙ. මනසා, මනෙන, මනෙහි, මනෙභි. මනසො, මනස්ස, මනානං. මනා, මනස්මා, මනම්හා, මනෙහි, මනෙභි. මනසො, මනස්ස, මනානං. මනසි, මනෙ, මනස්මිං, මනම්හි, මනෙසු. භො මන, භවන්තො මනා.

අථ වා ''භො මනා''ඉති බහුවචනම්පි ඤෙය්‍යං. එවං වචො, වචා. වචං, වචො, වචෙ. වචසාතිආදිනා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. **අහ**සද්දස්ස පන භුම්මෙකවචනට්ඨානෙ අහසි, අහෙ, අහස්මිං, අහම්හි, අහු, අහනීති යොජෙතබ්බා.

ඉදානි රූපන්තරවිසෙසදස්සනත්ථං නපුංසකලිඞ්ගස්ස **මන**සද්දස්සපි නාමිකපදමාලං වදාම, අට්ඨානෙ අයං කථිතාති න චොදෙතබ්බං.

මනං, මනානි, මනා. මනං, මනානි, මනෙ. මනෙන, මනෙහි, මනෙභි. මනස්ස, මනසො, මනානං. මනා, මනස්මා, මනම්හා, මනෙහි, මනෙභි. මනස්ස, මනසො, මනානං. මනෙ, මනස්මිං, මනම්හි, මනෙසු. භො මන, භවන්තො මනා. අථ වා ''භො මනානි, භො මනා''එවම්පි බහුවචනං වෙදිතබ්බං. එවමුත්තරත්‍රාපි නයො.

එත්ථ ච පුල්ලිඞ්ගස්ස **මන**සද්දස්ස පච්චත්තකරණසම්පදානසාමිභුම්මවචනානි මනො මනසා මනසො මනසීති රූපානි ඨපෙත්වා යානි සෙසානි, නපුංසකලිඞ්ගස්ස ච **මන**සද්දස්ස පච්චත්තවචනානි ''මනං මනානී''ති රූපානි ච, අට්ඨමොපයොගවචනානං ''මනං මනානී''ති රූපද්වයඤ්ච ඨපෙත්වා යානි සෙසානි, තානි සබ්බානි කමතො සමසමානි.

කෙචි **ඔ**කාරන්තො **මනො**ඉති සද්දො නපුංසකලිඞ්ගොති වදන්ති, තෙ වත්තබ්බා – යදි සො නපුංසකලිඞ්ගො සියා, තස්සදිසෙහි **වචො වයො**තිආදිසද්දෙහිපි නපුංසකලිඞ්ගෙහෙව භවිතබ්බං, න ''තෙ නපුංසකලිඞ්ගා''ති ගරූ වදන්ති, ''පුල්ලිඞ්ගා''ඉච්චෙව වදන්ති. යස්මා ච **පාළියං** ''කායො අනිච්චො; මනො අනිච්චො''ති ච ''කායො දුක්ඛො, මනො දුක්ඛො''ති ච ''නිච්චො වා අනිච්චො වාති අනිච්චො භන්තෙ''ති ච එවමාදයො පුල්ලිඞ්ගප්පයොගා බහවො දිට්ඨා. තෙන ඤායති **මනො**සද්දො එකන්තෙන පුල්ලිඞ්ගොති. යදි පන නපුංසකලිඞ්ගොසියා, ''අනිච්චො දුක්ඛො''ති එවමාදීනි තංසමානාධිකරණානි අනෙකපදසතානිපි නපුංසකලිඞ්ගානෙව සියුං. න හි තානි නපුංසකලිඞ්ගානි, අථ ඛො අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානුවත්තකානි වාච්චලිඞ්ගානි. එවං **මනො**සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගතා පච්චෙතබ්බාති, සචෙ **මනො**සද්දො නපුංසකලිඞ්ගො න හොති, කථං ''මනානී''ති නපුංසකරූපං දිස්සතීති? සච්චං ''මනානී''ති නපුංසකලිඞ්ගමෙව, තථාපි **මනොගණෙ** පමුඛභාවෙන ගහිත**ස්සො**කාරන්තස්ස **මන**සද්දස්ස රූපං න හොති. අථ කිඤ්චරහීති චෙ? **චිත්ත**සද්දෙන සමානලිඞ්ගස්ස සමානසුතිත්තෙපි **මනොගණෙ** අපරියාපන්නස්ස නිග්ගහීතන්තස්සෙව **මන**සද්දස්ස රූපං. **මන**සද්දො හි පුන්නපුංසකවසෙන ද්විධා භිජ්ජති ''මනො මනං''ඉති යථා ''අජ්ජවොඅජ්ජව''න්ති. ''මනො චෙ නප්පදුස්සති. සන්තං තස්ස මනං හොතී''ති හි පාළි. යදි ච සො **මනො**සද්දො නපුංසකලිඞ්ගො න හොති.

''ගරු චෙතියපබ්බතවත්තනියා,
පමදා පමදා පමදා විමදං;
සමණං සුනිසම්ම අකා හසිතං,
පතිතං අසුහෙසු මුනිස්ස මනො''ති

එත්ථ මනොසද්දෙන සමානාධිකරණො ''පතිත''න්ති සද්දො නපුංසකලිඞ්ගභාවෙන කස්මා සන්නිහිතො. යස්මා ච සමානාධිකරණපදං නපුංසකලිඞ්ගභාවෙන සන්නිහිතං, තස්මා සද්දන්තරසන්නිධානවසෙන **මනො**සද්දො

නපුංසකලිඞ්ගොති ඤායතීති? තන්න, සමානාධිකරණපදස්ස සබ්බත්ථ ලිඞ්ගවිසෙසාජොතනතො. යදි හි සමානාධිකරණපදං සබ්බත්ථ ලිඞ්ගවිසෙසං ජොතෙය්‍ය, ''චත්තාරො ඉන්ද්‍රියානී''ති එත්ථාපි ''චත්තාරො''ති පදං **ඉන්ද්‍රිය**සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගත්තං කරෙය්‍ය, න ච කාතුං සක්කොති. **ඉන්ද්‍රිය**සද්දො හි එකන්තෙන නපුංසකලිඞ්ගො. යදි තුම්හෙ ''පතිත''න්ති සමානාධිකරණපදං නිස්සාය **මනො**සද්දස්ස නපුංසකලිඞ්ගත්තමිච්ඡථ, ''චත්තාරො ඉන්ද්‍රියානී''ති එත්ථපි ''චත්තාරො''ති සමානාධිකරණපදං නිස්සාය **ඉන්ද්‍රිය**සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගත්තං ඉච්ඡථාති. න මයං භො **ඉන්ද්‍රිය**සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගත්තං ඉච්ඡාම, අථ ඛො නපුංසකලිඞ්ගත්තංයෙව ඉච්ඡාම, ''චත්තාරො''ති පදං ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන ඨිතත්තා ''චත්තාරී''ති ගණ්හාම, තස්මා ''චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානී''ති අත්ථං ධාරෙමාති. යදි එවං ''පතිතං අසුභෙසු මුනිස්ස මනො''ති එත්ථාපි ''පතිත''න්ති පදං ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන ඨිතන්ති මන්ත්වා ''පතිතො''ති අත්ථං ධාරෙථාති. න ධාරෙම එත්ථ ලිඞ්ගවිපල්ලාසස්ස අනිච්ඡිතබ්බතො. යදි හි **මනො**සද්දො පුල්ලිඞ්ගො සියා, තංසමානාධිකරණපදං ''පතිතො''ති වත්තබ්බං සියා. කිමාචරියො එවං වත්තුං න ජානි, ජානමානො එව සො ''පතිතො''ති නාවොච, ''පතිත''න්ති පනාවොච, තෙන ඤායති ''**මනො**සද්දො නපුංසකලිඞ්ගො''ති. මා තුම්හෙ එවං වදෙථ, සමානාධිකරණපදං නාම කත්ථචි පධානලිඞ්ගමනුවත්තති, කත්ථචි නානුවත්තති, තස්මා න තං ලිඞ්ගවිසෙසජොතනෙ එකන්තතො පමාණං. ''මාතුගාමො, ඕරොධො, ආවුසො විසාඛ, එහි විසාඛෙ, චිත්තානි අට්ඨීනී''ති එවමාදිරූපවිසෙසොයෙව පමාණං. යදි සමානාධිකරණපදෙයෙව ලිඞ්ගවිසෙසො අධිගන්තබ්බො සියා, ''චත්තාරො ච මහාභූතා''තිආදීසු ලිඞ්ගවවත්ථානං න සියා. යස්මා එවමාදීසුපි ඨානෙසු ලිඞ්ගවවත්ථානං හොතියෙව. කථං? ''චත්තාරො''ති පුල්ලිඞ්ගං ''මහාභූතා''ති නපුංසකන්ති, තස්මා ''පතිතං අසුභෙසු මුනිස්ස මනො''ති එත්ථාපි ''පතිත''න්ති නපුංසකලිඞ්ගං ''මනො''ති පුල්ලිඞ්ගන්ති වවත්ථානං භවතීති. ඉදං සුත්වා තෙ තුණ්හී භවිස්සන්ති. තතො තෙසං තුණ්හීභූතානං ඉදං වත්තබ්බං – යස්මා **මනොගණෙ** පවත්තානං පදානං සමානාධිකරණපදානි කත්ථචි නපුංසකවසෙන යොජෙතබ්බානි, තස්මා **මනොගණෙ** පමුඛස්ස **මනො**සද්දස්සපි සමානාධිකරණපදානි කත්ථචි නපුංසකවසෙන යොජිතානි. තථා හි පුබ්බාචරියා ''සද්ධම්මතෙජවිහතං විලයං ඛණෙන, වෙනෙය්‍යසත්තහදයෙසු තමො'පයාති. දුක්ඛං වචො එතස්මින්ති දුබ්බචො. අවනතං සිරො යස්ස සොයං අවංසිරො, අප්පකං රාගාදි රජො යෙසං පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිම්හි තෙ අප්පරජක්ඛා''තිආදිනා සද්දරචනං කුබ්බිංසු, න පන තෙහි **වචො සිරො රජො**සද්දාදීනං නපුංසකලිඞ්ගත්තං විභාවෙතුං ඊදිසී සද්දරචනා කතා, අථ ඛො **සිරොමනො**සද්දානං **මනොගණෙ** පවත්තානං පුල්ලිඞ්ගසද්දානං කත්ථචිපි ඊදිසානිපි ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන ඨිතානි සමානාධිකරණපදානි හොන්තීති පරෙසං ජානාපනාධිප්පායවතියා අනුකම්පාය විරචිතා. එත්ථාපි තුම්හාකං මතෙන **මනො**සද්දස්ස නපුංසකලිඞ්ගත්තෙ සති **වචො සිරො** ඉච්චාදයොපි නපුංසකලිඞ්ගත්තමාපජ්ජන්ති නපුංසකලිඞ්ගවසෙන සමානාධිකරණපදානං නිද්දිට්ඨත්තා. කිං පනෙතෙසම්පි නපුංසකලිඞ්ගත්තං ඉච්ඡථාති. අද්ධා තෙ ඉදම්පි සුත්වා නිබ්බෙඨෙතුමසක්කොන්තා තුණ්හී භවිස්සන්ති. කිඤ්චාපි තෙ අඤ්ඤං ගහෙතබ්බකාරණං අපස්සන්තා එවං වදෙය්‍යුං ''යදි භො **මනො** සද්දො නපුංසකලිඞ්ගොන හොති, කස්මා වෙය්‍යාකරණා '**මනො**සද්දො නපුංසකලිඞ්ගො'ති වදන්තී''ති? තෙ වත්තබ්බා – යදි තුම්හෙ වෙය්‍යාකරණමතං ගහෙත්වා **මනො**සද්දස්ස නපුංසකලිඞ්ගත්තං රොචෙථ, නනු භගවායෙව ලොකෙ අසදිසො මහාවෙය්‍යාකරණො මහාපුරිසො විසාරදො පරප්පවාදමද්දනො. භගවන්තඤ්හි පදකා වෙය්‍යාකරණා අම්බට්ඨමාණවපොක්ඛරසාතිසොණදණ්ඩාදයො ච බ්‍රාහ්මණා සච්චකනිගණ්ඨාදයො ච පරිබ්බාජකා වාදෙන න සම්පාපුණිංසු, අඤ්ඤදත්ථු භගවායෙව මත්තවාරණගණමජ්ඣෙ කෙසරසීහො විය අසම්භීතො තෙසං තෙසං වාදං මද්දෙසි, මහන්තෙ ච නෙ අත්ථෙ පතිට්ඨාපෙසි, එවංවිධෙන භගවතා වොහාරකුසලෙන යස්මා ''කායො අනිච්චො''ති ච ''කායො දුක්ඛො, මනො අනිච්චො, මනො දුක්ඛො''ති ච එවමාදිනා වුත්තා **මනො**සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගභාවසූචනිකා බහූ පාළියො දිස්සන්ති, තස්මා **මනො**සද්දො පුල්ලිඞ්ගොයෙවාති සාරතො පච්චෙතබ්බොති. එවං වුත්තා තෙ නිරුත්තරා අප්පටිභානා මඞ්කුභූතා පත්තක්ඛන්ධා අධොමුඛා පජ්ඣායිස්සන්ති.

ඉදානි **සර**සද්දාදීනං නාමිකපදමාලා විසෙසතො වුච්චතෙ –

සරො, සරා. සරං, සරෙ. සරෙන, සරෙහි, සරෙභි. සරස්ස, සරානං. සරා, සරස්මා, සරම්හා, සරෙහි, සරෙභි. සරස්ස, සරානං. සරෙ, සරස්මිං, සරම්හි, සරෙසු. භො සර, භවන්තො සරා.

අයං **පුරිස**නයෙ සබ්බථා පවිට්ඨස්ස **උසු**සද්දසරවනඅකාරාදිසරවාචකස්ස **සර**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

අයං පන **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨස්ස **මනොගණ**පක්ඛිකස්ස රහදවාචකස්ස **සර**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා –

සරො, සරා. සරං, සරො, සරෙ. සරසා, සරෙන, සරෙහි, සරෙභි. සරසො, සරස්ස, සරානං. සරා, සරස්මා, සරම්හා, සරෙහි, සරෙභි. සරසො, සරස්ස, සරානං. සරසි, සරෙ, සරස්මිං, සරම්හි, සරෙසු. භො සර, භවන්තො සරා, භො සරා ඉති වා.

වයො, වයා. වයං, වයෙ. වයෙන, වයෙහි, වයෙභීති **පුරිස**නයෙන ඤෙය්‍යො. අයං **පුරිස**නයෙ සබ්බථා පවිට්ඨස්ස පරිහානිවාචකස්ස **වය**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

අයං පන **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨස්ස **මනොගණ**පක්ඛිකස්ස ආයුකොට්ඨාසවාචකස්ස **වය**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා – වයො, වයා. වයං, වයො, වයෙ. වයසා, වයෙන, වයෙහි, වයෙභීති **මන**නයෙන ඤෙය්‍යො. තස්ස

චෙතො පටිස්සොසි, අරඤ්ඤෙ ලුද්දගොචරො. චෙතා හනිංසු වෙදබ්බං.

චෙතො, චෙතා. චෙතං, චෙතෙ. චෙතෙන, චෙතෙහි, චෙතෙභීති **පුරිස**නයෙන ඤෙයයො. අයං **පුරිස**නයෙ සබ්බථා පවිට්ඨස්ස **පණ්ණත්තිවාචකස්ස චෙත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

අයං පන **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨස්ස **චිත්තවාචකස්ස චෙත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා – චෙතො, චෙතා. චෙතං, චෙතො, චෙතෙ. චෙතසා, චෙතෙන, චෙතෙහි, චෙතෙභීති **මනන**යෙන ඤෙයයො. යසො කුලපුත්තො, යසං කුලපුත්තං, යසෙන කුලපුත්තෙනාති එකවචනවසෙන **පුරිස**නයෙන යොජෙතබ්බා, එකවචනපුථුවචනවසෙන වා. එවං කානිචි ඔකාරන්තපදානි **පුරිස**නයෙ සබ්බථා පවිට්ඨානි ච හොන්ති, එකදෙසෙන පවිට්ඨානි චාති ඉමිනා නයෙන සබ්බපදානි පඤ්ඤාචක්ඛුනා උපපරික්ඛිත්වා විසෙසො වෙදිතබ්බො. අවිසෙසඤ්ඤූනො හි එවමාදිවිභාගං අජානන්තා යං වා තං වා බ්‍යඤ්ජනං රොපෙන්තා යථාධිප්පෙතං අත්ථං විරාධෙන්ති, තස්මා යො එත්ථ අම්හෙහි පකාසිතො විභාගො, සො සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සක්කච්චමුග්ගහෙතබ්බො. කතමානි කානිචි ඔකාරන්තපදානි **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ච එකදෙසෙන න පවිට්ඨානි ච? **මනො වචො තෙජො**සද්දාදයො චෙව **අයය**සද්දො ච, තත්‍ර **මන**සද්දාදීනං නාමිකපදමාලා හෙට්ඨා විභාවිතා.

අයයසද්දස්ස පන නාමිකපදමාලායං ''අයයො, අයයා. අයයං, අයයෙ''ති **පුරිස**නයෙන වත්වා ආලපනට්ඨානෙ ''හො අයය, හො අයයො''ති ද්වෙ එකවචනානි, ''භවන්තො අයයා, භවන්තො අයයො''ති ද්වෙ බහුවචනානි ච වත්තබ්බානි. එත්ථ **අයයො** ඉති සද්දො පච්චත්තවචනභාවෙ එකවචනං, ආලපනවචනභාවෙ එකවචනඤ්චෙව බහුවචනඤ්ච. තත්‍රිමෙ පයොගා ''අයයො කිර සාගතො අම්බතිත්ථිකෙන නාගෙන සඞ්ගාමෙසි, පිවතු භන්තෙ අයයො සාගතො කාපොතිකං පසන්න''න්ති එවමාදීනි **අයයො**සද්දස්ස පච්චත්තෙකවචනප්පයොගානි, ''අථ ඛො සා ඉත්ථී තං පුරිසං එතදවොච 'නායයො සො භික්ඛු මං නිප්පාතෙසි, අපිච අහමෙව තෙන භික්ඛුනා ගච්ඡාමි, අකාරකො සො භික්ඛු, ගච්ඡ ඛමාපෙහී'ති'' එවමාදීනි **අයයො**සද්දස්ස ආලපනෙකවචනප්පයොගානි, ''එථ'යයො රාජවසතිං, නිසීදිත්වා සුණාථ මෙ. එථ මයං අයයො සමණෙසු සක්‍යපුත්තියෙසු පබ්බජිස්සාමා''ති එවමාදීනි **අයයො**සද්දස්ස ආලපනබහුවචනප්පයොගානි. භවති චත්‍ර –

> **අයයො** ඉති අයං සද්දො, පච්චත්තෙකවචො භවෙ;
> ආලපනෙ බහුවචො, භවෙ එකවචොපි ච –

එවං කානිචි **ඔ**කාරන්තපදානි **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ච හොන්ති එකදෙසෙන න පවිට්ඨානි ච.

කතමානි කානිචි **ඔ**කාරන්තපදානි **පුරිස**නයෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨානි? **ගො**සද්දොයෙව. **ගො**සද්දස්ස හි අයං නාමිකපදමාලා –

ගො, ගාවො, ගවො. ගාවුං, ගාවං, ගවං, ගාවො, ගවො. ගාවෙන, ගවෙන, ගොහි, ගොභි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්නං, ගොනං. ගාවා, ගාවස්මා, ගාවම්හා, ගවා, ගවස්මා, ගවම්හා, ගොහි, ගොභි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්නං, ගොනං. ගාවෙ, ගාවස්මිං, ගාවම්හි, ගවෙ, ගවස්මිං , ගවම්හි, ගාවෙසු, ගවෙසු, ගොසු. හො ගො, භවන්තො ගාවො, ගවො. අයං **පුරිස**නයෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨස්ස **ගො**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

නනු ච හො **ගො**සද්දො අත්තනා සම්භූත**ගොණ**සද්දමාලාවසෙන **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨො චෙව එකදෙසෙන න පවිට්ඨො චාති? සච්චං. **ගොණ**සද්දො **ගො**සද්දවසෙන සම්භූතොපි ''වත්තිච්ඡානුපුබ්බිකා සද්දපටිපත්ති''ති වචනතො **ගො**සද්දතො විසුං අම්හෙහි ගහෙත්වා **පුරිස**නයෙ පක්ඛිත්තො. තස්ස හි විසුං ගහණෙ යුත්ති දිස්සති සඛාදීසු එකාකාරෙනෙව තිට්ඨනතො, තස්මා **ගො**සද්දතො සම්භූතම්පි **ගොණ**සද්දං අනපෙක්ඛිත්වා සුද්ධං **ගො**සද්දමෙව ගහෙත්වා **පුරිස**නයෙ සබ්බථා **ගො**සද්දස්ස අප්පවිට්ඨතා වුත්තා.

නනු ච හො පච්චත්තවචනභූතො **ගො**ඉති සද්දො **පුරිසො**ති සද්දෙන සදිසත්තා **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨොති? තන්න, **ගො**සද්දො හි නිච්චමොකාරන්තො, න **පුරිස**සද්දාදයො විය පඨමං අකාරන්තභාවෙ ඨත්වා පච්ඡා පටිලද්ධොකාරන්තට්ඨො. තෙනෙව හි පච්චත්තවචනට්ඨානෙපි ආලපනවචනට්ඨානෙපි **ගො**ඉච්චෙව තිට්ඨති. යදි පච්චත්තවචනත්තං පටිච්ච **ගො**සද්දස්ස **පුරිස**නයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨතා ඉච්ඡිතබ්බා, ''කානිචි **ඔ**කාරන්තපදානී''ති එවං වුත්තා **ඔ**කාරන්තකථා කමත්ථං දීපෙයය, නිප්ඵලාව සා කථා සියා, තස්මා අම්හෙහි යථාවුත්තො නයොයෙව ආයස්මන්තෙහි මනසි කාතබ්බො. එවං **ගො**සද්දස්ස **පුරිස**නයෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨතා දට්ඨබ්බා.

කෙචෙත්ථ එවං පුච්ඡෙයයුං **''ගො**සද්දස්ස තාව 'ගො, ගාවො, ගවො. ගාවුං, ගාවං, ගවං' ඉච්චාදිනා නයෙන **පුරිස**නයෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨතා අම්හෙහි ඤාතා, **ජරග්ගව පුඞ්ගවා**දිසද්දා පන කුත්‍ර නයෙ පවිට්ඨා''ති? තෙසං එවං බ්‍යාකාතබ්බං **''ජරග්ගව පුඞ්ගවා**දිසද්දා සබ්බථාපි **පුරිස**නයෙ පවිට්ඨා''ති. තථා හි තෙසං **ගො**සද්දතො අයං විසෙසො, ජරන්තො ච සො ගො චාති ජරග්ගවො. එත්ථ **න**කාරලොපො **ත**කාරස්ස ච **ග**කාරත්තං භවති සමාසපදත්තා, සමාසෙ ච

සිම්හි පරෙ **ගොසද්දස්සොකාරස්ස අවාදෙසො** ලබ්භති, තස්මා පාළියං ‘‘විසාණෙන ජරග්ගවො’’ති එකවචනරූපං දිස්සති. තථා හි අඤ්ඤත්ථ අනුපපදත්තා **ගවොඉති** බහුවචනපදංයෙව දිස්සති. ඉධ පන සොපපදත්තා සමාසපදභාවමාගම්ම ‘‘ජරග්ගවො’’ති එකවචනපදංයෙව දිස්සති. තථා හි ජරග්ගවොති එත්ථ ජරන්තා ච තෙ ගවො චාති එවං බහුවචනවසෙන නිබ්බචනීයතා න ලබ්භති ලොකසඞ්කෙතවසෙන එකස්මිං අත්ථෙ නිරුළ්හත්තාති. ‘‘ජරග්ගවො, ජරග්ගවා. ජරග්ගවං, ජරග්ගවෙ. ජරග්ගවෙනා’’ති **පුරිස**නයෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. එස නයො **පුඞ්ගවො සක්‍යපුඞ්ගවො**තිආදීසුපි.

තත්‍ර **පුඞ්ගවොති** ගුන්නං යූථපති නිසභසඞ්ඛාතො උසභො. යො පාළියං ‘‘මුහුත්තජාතොව යථා ගවංපති, සමෙහි පාදෙහි ඵුසී වසුන්ධර’’න්ති ච ‘‘ගවඤ්චෙ තරමානානං, උජුං ගච්ඡති පුඞ්ගවො’’ති ච ආගතො. ඊදිසෙසු පන ඨානෙසු කෙචි ‘‘පුමා ච සො ගො චාති පුඞ්ගවො’’ති වචනත්ථං භණන්ති. මයං පන පධානෙ නිරුළ්හො අයං සද්දොති වචනත්ථං න භණාම. න හි **පුඞ්කොකිලො**තිආදිසද්දානං කොකිලාදීනං පුම්භාවප්පකාසනමත්තෙ සමත්ථතා විය ඉමස්ස පුම්භාවප්පකාසනමත්තෙ සමත්ථතා සම්භවති, අථ ඛො පධානභාවප්පකාසනෙ ච සමත්ථතා සම්භවති. තෙන ‘‘සක්‍යපුඞ්ගවො’’තිආදීසු නිසභසඞ්ඛාතො පුඞ්ගවො වියාති පුඞ්ගවො, සක්‍යානං, සක්‍යෙසු වා පුඞ්ගවො සක්‍යපුඞ්ගවොතිආදිනා සමාසපදත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා උත්තරපදත්තෙ ඨිතානං **සීහබ්‍යග්ඝනාගාදිසද්දානං** සෙට්ඨවාචකත්තා ‘‘සක්‍යපුඞ්ගවො’’තිආදීනං ‘‘සක්‍යසෙට්ඨො’’තිආදිනා අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉති සබ්බථාපි **පුරිස**නයෙ පවත්තනතො **ජරග්ගව පුඞ්ගවා**දිසද්දානං **ගොසද්දස්ස** පදමාලතො විසදිසපදමාලතා වවත්ථපෙතබ්බා. **ගොසද්දස්ස** පන **පුරිස**නයෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨතා ච වවත්ථපෙතබ්බා.

ආපසද්දෙ ආචරියානං ලිඞ්ගවචනවසෙන මතිභෙදො විජ්ජති, තස්මා තංමතෙන තස්ස **පුරිස**නයෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨතා භවති. ‘‘අඞ්ගුත්තරාපෙසූ’’ති **පාළියා අට්ඨකථායං** ‘‘මහියා පන නදියා උත්තරෙන ආපො’’ති වුත්තං, **ටීකායං** පන තං උල්ලිඞ්ගිත්වා ‘‘මහියා නදියා ආපො තස්ස ජනපදස්ස උත්තරෙන හොන්ති, තාසං අවිදූරත්තා සො ජනපදො උත්තරාපො’’ති වුත්තං. එවං **ආපසද්දස්ස** එකන්තෙන ඉත්ථිලිඞ්ගතා බහුවචනතා ච ආචරියෙහි ඉච්ඡිතා, තෙසං මතෙ **ආපොඉති** ඉත්ථිලිඞ්ගෙ පඨමාබහුවචනරූපෙ හොන්තෙ දුතියාතතියාපඤ්චමීසත්තමීනං බහුවචනරූපානි කීදිසානි සියුං. තථා හි ‘‘පුරිසෙ, පුරිසෙහි පුරිසෙහි පුරිසෙසූ’’ති රූපවතො පුල්ලිඞ්ගස්ස විය **ඔ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස **එකාරඑහි** කාරාදියුත්තානි රූපානි කත්ථචිපි න දිස්සන්ති. අතො තෙසං මතෙ පදමාලානයො අතීව දුක්කරො.

> **ආපසද්දස්ස** ගරවො, සද්දසත්ථනයං පති;
> බහුවචනතඤ්චිත්ථි-ලිඞ්ගභාවඤ්ච අබ්‍රවුං.

ඉච්චාපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගබහුවචනන්තතා වෙය්‍යාකරණානං මතං නිස්සාය අනුමතාති වෙදිතබ්බා. **අට්ඨසාලිනියං** පන **ආපො** ඉති සද්දස්ස නපුංසකලිඞ්ගෙකවචනවසෙන වුත්තො පයොගො දිට්ඨො ‘‘ඔමත්තං පන ආපො අධිමත්තපථවීගතිකං ජාත’’න්ති. **ජාතකපාළියං** තු තස්සෙකවචනන්තතා දිට්ඨා. තථා හි ‘‘සුචිං සුගන්ධං සලිලං, ආපො තත්ථාභිසන්දතී’’ති. ඉමස්මිං පදෙසෙ **ආපො** ඉති සද්දො එකවචනට්ඨානෙ ඨිතො දිට්ඨො. කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං ‘‘ආපොති සඞ්ඛං ගතං සලිලං සුචි සුගන්ධං හුත්වා තත්ථ අභිසන්දතීති **සලිලං**සද්දවසෙන එකවචනප්පයොගො කතො, න නාමසද්දවසෙන. ආපසද්දො හි එකන්තෙනිත්ථිලිඞ්ගො චෙව බහුවචනන්තො ච. තථා හි ‘ආපො තත්ථාභිසන්දන්තී’ති බහුවචනවසෙන තප්පයොගො වත්තබ්බොපි ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං වචනවිපල්ලාසවසෙන නිද්දිට්ඨො’’ති. තන්න, ‘‘ආපො තත්ථාභිසන්දරෙ’’ති වත්තුං සක්කුණෙය්‍යත්තා ‘‘තානි අජ්ජ පදිස්සරෙ’’ති බහුවචනප්පයොගා විය. යස්මා එවං න වුත්තං, යස්මා ච පන පාළියං ‘‘ආපො ලබ්භති, තෙජො ලබ්භති, වායො ලබ්භතී’’ති එකවචනප්පයොගො දිස්සති, තස්මා ‘‘ආපො’’ති සද්දස්ස එකවචනන්තතා පච්චක්ඛතො දිට්ඨාති.

අථාපි චෙ වදෙය්‍යුං – නනු පාළියංයෙව තස්ස බහුවචනන්තතා පච්චක්ඛතො දිට්ඨා ‘‘ආපො ච දෙවා පථවී ච, තෙජො වායො තදාගමු’’න්ති? තම්පි න. එත්ථ හි ‘‘දෙවා’’ති සද්දං අපෙක්ඛිත්වා ‘‘ආගමු’’න්ති බහුවචනප්පයොගො කතො, න ‘‘ආපො’’ති සද්දං. යදි ‘‘ආපො’’ති සද්දං සන්ධාය බහුවචනප්පයොගො කතො සියා, ‘‘පථවී’’ති ‘‘තෙජො’’ති ‘‘වායො’’ති ච සද්දම්පි සන්ධාය බහුවචනප්පයොගො කතො සියා . එවං සන්තෙ **පථවී තෙජො වායො**සද්දාපි බහුවචනකභාවමාපජ්ජෙය්‍යුං, න පන ආපජ්ජන්ති. න හෙතෙ බහුවචනකා, අථ ඛො එකවචනකා එව. රුළ්හීවසෙන තෙ පවත්තා පකතිආපාදීසු අත්ථෙසු අප්පවත්තනතො. තථා හි ආපොකසිණාදීසු පරිකම්මං කත්වා නිබ්බත්තා දෙවා ආරම්මණවසෙන ‘‘ආපො’’තිආදිනාමං ලභන්තීති. එවං වුත්තාපි තෙ එවං වදෙය්‍යුං ‘‘නනු ච භො ‘අඞ්ගුත්තරාපෙසූ’ති බහුවචනපාළි දිස්සතී’’ති? තෙ වත්තබ්බා – අසම්පථමවතිණ්ණා තුම්හෙ, න හි තුම්හෙ සද්දප්පවත්තිං ජානාථ, ‘‘අඞ්ගුත්තරාපෙසූ’’ති බහුවචනං පන ‘‘කුරූසු අඞ්ගෙසු අඞ්ගානං මගධාන’’න්තිආදීනි බහුවචනානි විය රුළ්හීවසෙන එකස්සාපි ජනපදස්ස වුත්තං, න ආපසඞ්ඛාතං අත්ථං සන්ධාය. ‘‘අඞ්ගුත්තරාපෙසූ’’ති එත්ථ හි ආපසඞ්ඛාතො අත්ථො උපසජ්ජනීභූතො, පුල්ලිඞ්ගබහුවචනෙන පන වුත්තො ජනපදසඞ්ඛාතො අත්ථොයෙව පධානො ‘‘ආගතසමණො සඞ්ඝාරාමො’’ති එත්ථ සමණසඞ්ඛාතං අත්ථං උපසජ්ජනකං කත්වා පවත්තස්ස **ආගතසමණ**සද්දස්ස සඞ්ඝාරාමසඞ්ඛාතො අත්ථො විය, තස්මා ආපසඞ්ඛාතං අත්ථං ගහෙත්වා යො අඞ්ගුත්තරාපො නාම ජනපදො, තස්මිං අඞ්ගුත්තරාපෙසු ජනපදෙති අත්ථො වෙදිතබ්බො. තථා හි ‘‘අඞ්ගුත්තරාපෙසු විහරති ආපණං නාම අඞ්ගානං නිගමො’’ති පාළි දිස්සති. තත්ථ උත්තරෙන මහාමහියා නදියා ආපො යෙසං තෙ උත්තරාපා, අඞ්ගා ච

තෙ උත්තරාපා චාති අඞ්ගුත්තරාපා, තෙසු අඞ්ගුත්තරාපෙසු. එවං එකස්මිං ජනපදෙයෙව බහුවචනං න ආපසඞ්ඛාතෙ අත්ථෙ, තෙන **අට්ඨකථායං** වුත්තං ‘‘තස්මිං අඞ්ගුත්තරාපෙසු ජනපදෙ’’ති. එවං වුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

තථාපි යෙ එවං වදන්ති **‘‘ආපසද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගො චෙව බහුවචනකො චා’’**ති. තෙ පුච්ඡිතබ්බා ‘‘කිං පටිච්ච තුම්හෙ ආයස්මන්තො **‘ආපසද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගො චෙව බහුවචනකො චා’**ති වදථා’’ති ? තෙ එවං පුට්ඨා එවං වදෙය්‍යුං – ‘‘අඞ්ගායෙව සො ජනපදො, මහියා පන නදියා උත්තරෙන ආපො, තාසං අවිදූරත්තා උත්තරාපොති වුච්චතී’’ති ච ‘‘මහියා පන නදියා ආපො තස්ස ජනපදස්ස උත්තරෙන හොන්ති, තාසං අවිදූරත්තා සො ජනපදො උත්තරාපොති වුච්චතී’’ති ච එවං පුබ්බාචරියෙහි අභිසඞ්ඛතො සද්දරචනාවිසෙසො දිස්සති, තස්මා ඉත්ථිලිඞ්ගො චෙව බහුවචනකො චා’’ති වදාමාති. සච්චං දිස්සති, සො පන සද්දසත්ථෙ වෙය්‍යාකරණානං මතං ගහෙත්වා අභිසඞ්ඛතො, සද්දසත්ථඤ්ච නාම න සබ්බථා බුද්ධවචනස්සොපකාරකං, එකදෙසෙන පන හොති, තස්මා කච්චායනප්පකරණෙ ඉච්ඡිතානිච්ඡිතසඞ්ගහවිවජ්ජනං කාතුං ‘‘ජිනවචනයුත්තඤ්හි, ලිඞ්ගඤ්ච නිප්පජ්ජතෙ’’ති ලක්ඛණානි වුත්තානි.

යදි ච **ආපසද්දො** ඉත්ථිලිඞ්ගබහුවචනකො, කථං **ආපොති** පදං සිජ්ඣතීති? **ආපසද්දතො** පඨමා**යොවචනං** කත්වා **තස්සොකාරාදෙසඤ්ච** කත්වා **ආපොති** පදං සිජ්ඣති ‘‘ගාවො’’ති පදමිවාති. විසමමිදං නිදස්සනං, ‘‘ගාවො’’ති පදඤ්හි නිච්චොකාරන්තෙන **ගොසද්දෙන** සම්භූතං. තථා හි **යොම්හි** පරෙ **ගොසද්දන්තස්සාවාදෙසං** කත්වා තතො **යොනමොකාරාදෙසං** කත්වා ‘‘ගාවො’’ති නිප්ඵජ්ජති, **ආපසද්දෙ** පන ද්වෙ ආදෙසා න සන්ති. බුද්ධවචනඤ්හි පත්වා **ආපසද්දො අකාරන්තතාපකතිකො** ජාතො, න අඤ්ඤථාපකතිකොති.

එවං වුත්තාපි තෙ ‘‘ඉදමෙව සච්චං, නාඤ්ඤ’’න්ති චෙතසි සන්නිධාය ආධානග්ගාහිදුප්පටිනිස්සග්ගිභාවෙ, ‘‘න වචනපච්චනීකසාතෙන සුවිජානං සුභාසිත’’න්ති එවං වුත්තපච්චනීකසාතභාවෙ ච ඨත්වා එවං වදෙය්‍යුං ‘‘යථෙව **ගාවොසද්දො**, තථෙව **ආපොසද්දො** කිං ඉත්ථිලිඞ්ගො න භවිස්සති බහුවචනකො චා’’ති? තතො තෙසං ඉමානි සුත්තපදානි දස්සෙතබ්බානි. සෙය්‍යථීදං? ‘‘ආපං ආපතො සඤ්ජානාති, ආපං ආපතො සඤ්ඤත්වා ආපං මඤ්ඤති, ආපස්මිං මඤ්ඤති, ආපං මෙති මඤ්ඤති, ආපං අභිනන්දතී’’ති එවං සුත්තපදානි දස්සෙත්වා ‘‘ආපන්ති ඉදං කතරවචන’’න්ති පුච්ඡිතබ්බා. අද්ධා තෙ **ආපසද්දස්ස** බහුවචනන්තභාවමෙව ඉච්ඡමානා වක්ඛන්ති ‘‘දුතියාබහුවචන’’න්ති. තෙ වත්තබ්බා ‘‘නනු **යොවචනං** න සුය්‍යතී’’ති? තෙ වදෙය්‍යුං **‘‘යොවචනං** කතඅමාදෙසත්තා න සුය්‍යතී’’ති. යං යං හොන්තො ඉච්ඡන්ති, තං තං මුඛාරුළ්හං වදන්ති.

‘‘ආපතො’’ති ඉදං පන කිං හොන්තො වදන්තීති? ‘‘ආපතො’’ති ඉදම්පි ‘‘බහුවචනකං **තොපච්චයන්ත**’’න්ති වදාම **තොපච්චයස්ස** එකත්ථෙ ච බව්හත්ථෙ ච පවත්තනතො. ඉති තුම්හෙ බහුවචනකත්තංයෙව ඉච්ඡමානා **‘‘ආපොසද්දො** ච **යොවචනන්තො**’’ති භණථ, ‘‘ආපතො’’ති ඉදම්පි ‘‘බහුවචනකං **තොපච්චයන්ත**’’න්ති භණථ, ‘‘ආපස්මිං මඤ්ඤතී’’ති එත්ථ පන ‘‘ආපස්මි’’න්තිදං කතරවචනන්තං කතරාදෙසෙන සම්භූතන්ති? අද්ධා තෙ එවං පුට්ඨා නිරුත්තරා භවිස්සන්ති. තථා යෙසං එවං හොති **‘‘ආපසද්දො** ඉත්ථිලිඞ්ගො චෙව බහුවචනකො චා’’ති, තෙ පුච්ඡිතබ්බා ‘‘යං ආචරියෙහි වෙය්‍යාකරණමතං ගහෙත්වා ‘යා ආපො’ති ච ‘තාස’න්ති ච වුත්තං, තත්ථ ‘කිං තාස’න්ති වචනෙ ‘ආපාන’න්ති පදං ආනෙත්වා අත්ථො වත්තබ්බො, උදාහු ආපස්සා’’ති? ‘‘ආපාන’න්ති පදමානෙත්වා අත්ථො වත්තබ්බො’’ති චෙ, එවඤ්ච සති ‘‘යා ආපා’’ති වත්තබ්බං ‘‘යා කඤ්ඤා තිට්ඨන්තී’’ති පදමිව. අථ ‘‘ආපා’’ති පදං නාම නත්ථි, ‘‘ආපො’’ති පදංයෙව බහුවචනකන්ති චෙ, එවං සති ‘‘තාස’’න්ති එත්ථාපි ‘‘ආපස්සා’’ති පදං ආනෙත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බො. කස්මාති චෙ? යස්මා ‘‘ආපො’’ති පච්චත්තෙකවචනස්ස තුම්හාකං මතෙන බහුවචනත්තෙ සති ‘‘ආපස්සා’’ති පදම්පි බහුවචනන්ති කත්වා **තාසංසද්දෙන** යොජෙත්වා වත්තුං යුත්තිතොති. එවං සති ‘‘ආපාන’’න්ති පදස්ස අභාවෙනෙව භවිතබ්බං. යථා පන ‘‘පුරිසො, පුරිසා. පුරිසං, පුරිසෙ’’ති ච, ‘‘ගො, ගාවො, ගවො. ගාවු’’න්ති ච එකවචනබහුවචනානි භවන්ති, එවං ‘‘ආපො, ආපා. ආපං, ආපෙ’’ති එකවචනබහුවචනෙහි භවිතබ්බං. එවඤ්ච සති **‘‘ආපසද්දො** බහුවචනකොයෙව හොතී’’ති න වත්තබ්බං.

යෙ එවං වදන්ති, තෙසං වචනං සදොසං දුප්පරිහරණීයං **මූලපරියායසුත්තෙ** ‘‘ආපං මඤ්ඤති ආපස්මි’’න්ති එකවචනපාළීනං දස්සනතො, **විසුද්ධිමග්ගාදීසු** ච ‘‘විස්සන්දනභාවෙන තං තං ඨානං ආපොති අප්පොතීති ආපො’’තිආදිකස්ස එකවචනවසෙන වුත්තනිබ්බචනස්ස දස්සනතො. යථා පන **පාළියං** ඉත්ථිලිඞ්ගෙපි පරියාපන්නො **ගොසද්දො** ‘‘තා ගාවො තතො තතො දණ්ඩෙන ආකොටෙය්‍යා’’ති ච ‘‘අන්නදා බලදා චෙතා’’ති ච ආදිනා බව්හත්ථදීපකෙහි ඉත්ථිලිඞ්ගභූතෙහි සබ්බනාමිකපදෙහි ච අසබ්බනාමිකපදෙහි ච සමානාධිකරණභාවෙන වුත්තො දිස්සති, න තථා පාළියං බව්හත්ථදීපකෙහි ඉත්ථිලිඞ්ගභූතෙහි සබ්බනාමිකපදෙහි වා අසබ්බනාමිකපදෙහි වා සමානාධිකරණභාවෙන වුත්තො **ආපසද්දො** දිස්සති. යදි හි **ආපසද්දො** ඉත්ථිලිඞ්ගො සියා, **කඤ්ඤ**සද්දතො **ආපච්චයො** විය **ආපසද්දතො ආපච්චයො** වා සියා, **නදසද්දතො** විය ච **ඊපච්චයො** වා සියා, උභයම්පි නත්ථි, උභයාභාවතො ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වුත්තං සබ්බම්පි විධානං තත්ථ න ලබ්භති, තෙන ඤායති **‘‘ආපසද්දො** අනිත්ථිලිඞ්ගො’’ති. නනු ච භො **ගොසද්දතොපි ආපච්චයො** නත්ථි, තදභාවතො ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වුත්තවිධානං න ලබ්භති, එවං සන්තෙ කස්මා සොයෙව ඉත්ථිලිඞ්ගො හොති, න පනායං **ආපසද්දො**ති?

එත්ථ වුච්චතෙ – **ගොසද්දො** න නියොගා ඉත්ථිලිඞ්ගො, අථ ඛො පුල්ලිඞ්ගොව. ඉත්ථිලිඞ්ගභාවෙ පන තම්හා **ආපච්චයෙ** අහොන්තෙපි **ඊපච්චයො** විකප්පෙන හොති, අඤ්ඤම්පි ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වුත්තවිධානං ලබ්භති. සො හි

නිච්චමොකාරන්තතාපකතියං ඨත්වා ''ගො, ගාවී''තිආදිනා අත්තනො ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානං නිබ්බත්තිකාරණභූතො, තෙන සො ඉත්ථිලිඞ්ගො භවති. **ආප**සද්දෙ පන ඊපච්චයාදි න ලබ්භති. තෙන සො ඉත්ථිලිඞ්ගොති න වත්තබ්බො. යථා වා **ගො**සද්දස්ස අවිසදාකාරවොහාරතං පටිච්ච ඉත්ථිලිඞ්ගභාවො උපපජ්ජති, න තථා **ආප**සද්දස්ස. **ආප**සද්දස්ස හි අනාකුලරූපක්කමත්තා අවිසදාකාරවොහාරතා න දිස්සති, යාය එසො ඉත්ථිලිඞ්ගො සියා. එවං වුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

තථා යෙසං එවං හොති **''ආප**සද්දො සබ්බදා ඉත්ථිලිඞ්ගො චෙව බහුවචනකො චා''ති, තෙ වත්තබ්බා – යථා ඉත්ථිලිඞ්ගභූතස්ස **කඤ්ඤා**සද්දස්ස පඨමං **කඤ්ඤ**ඉති රස්සවසෙන ඨපිතස්ස **ආ**පච්චයතො පරං **ස්මිං**වචනං සරූපතො න තිට්ඨති, **යං**භාවෙන ච **යා**භාවෙන ච තිට්ඨති ''කඤ්ඤායං, කඤ්ඤායා''ති, න තථා ''ඉත්ථිලිඞ්ග''න්ති තුම්හෙහි ගහිතස්ස **ආපො**සද්දස්ස පඨමං **ආප**ඉති රස්සවසෙන ඨපිතස්ස පරං **ස්මිං**වචනං **යං**භාවෙන ච **යා**භාවෙන ච තිට්ඨති, අථ ඛො සරූපතොයෙව තිට්ඨති ''ආපස්මිං මඤ්ඤතී''ති. යදි පන **ආප**සද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගො සියා, **ස්මිං**වචනං සරූපතො න තිට්ඨෙය්‍ය. යස්මා ච **ස්මිං**වචනං සරූපතො තිට්ඨති, තස්මා **ආප**සද්දො න ඉත්ථිලිඞ්ගො. න හි චතුරාසීතිධම්මක්ඛන්ධසහස්සසඞ්ගහෙසු අනෙකකොටිසතසහස්සෙසු පාළිප්පදෙසෙසු එකස්මිම්පි පාළිප්පදෙසෙ පඨමං **අ**කාරන්තභාවෙන ඨපෙතබ්බානං ඉත්ථිලිඞ්ගසද්දානං පරතො ඨිතං **ස්මිං**වචනං සරූපතො තිට්ඨතීති. එවං වුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

කෙචි පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍යුං **''ආප**සද්දො නපුංසකලිඞ්ගො, තථා හි **අට්ඨසාලිනියං** 'ඔමත්තං පන ආපො අධිමත්තපථවීගතිකං ජාත'න්ති නපුංසකලිඞ්ගභාවෙන තංසමානාධිකරණපදානි නිද්දිට්ඨානී''ති? තන්න, **මනොගණෙ** පවත්තෙහි **තම වච සිර**සද්දාදීහි විය **ආප**සද්දෙනපි සමානාධිකරණපදානං කත්ථචි නපුංසකලිඞ්ගභාවෙන නිද්දිසිතබ්බත්තා. පුබ්බාචරියානඤ්හි සද්දරචනාසු ''සද්ධම්මතෙජවිහතං විලයං ඛණෙන, වෙනෙය්‍යසත්තහදයෙසු තමො පයාතී''ති එත්ථ ''තමො''තිපදෙන සමානාධිකරණං ''විහත''න්ති නපුංසකලිඞ්ගං දිස්සති, තථා ''දුක්ඛං වචො එතස්මිං විපච්චනීකසාතෙ පුග්ගලෙති දුබ්බචො''ති එත්ථ ''වචො''ති පදෙන සමානාධිකරණං ''දුක්ඛ''න්ති නපුංසකලිඞ්ගං, ''අවනතං සිරො යස්ස සො අවනතසිරො''ති එත්ථ ''සිරො''ති පදෙන සමානාධිකරණං ''අවනත''න්ති නපුංසකලිඞ්ගං, ''අප්පං රාගාදිරජො යෙසං පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිම්හි තෙ අප්පරජක්ඛා''ති එත්ථ ''රජො''ති පදෙන සමානාධිකරණං ''අප්ප''න්ති නපුංසකලිඞ්ගං දිස්සති. න තෙ ආචරියා තෙහි සමානාධිකරණපදෙහි **තමවචසිර**සද්දාදීනං නපුංසකලිඞ්ගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං තථාවිධං සද්දරචනං කුබ්බිංසු, අථ ඛො ''සොභනං මනො තස්සාති සුමනො''ති එත්ථ විය **මනොගණෙ** පවත්තපුල්ලිඞ්ගානං පයොගෙ නපුංසකලිඞ්ගභාවෙනපි සමානාධිකරණපදානි කත්ථචි හොන්තීති දස්සනත්ථං කුබ්බිංසු. යථා ච ''විහත''න්තිආදිකා සද්දරචනා **තමවචසිර**සද්දාදීනං නපුංසකලිඞ්ගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං න කතා, තථා ''ඔමත්ත''න්ති ච ''අධිමත්තපථවීගතිකං ජාත''න්ති ච සද්දරචනාපි **ආප**සද්දස්ස නපුංසකලිඞ්ගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං න කතා. යස්මා පන **මනොගණෙ** පවත්තෙහි **මන**සද්දාදීහි එකදෙසෙන සමානගතිකත්තා **ආප**සද්දෙනපි නපුංසකලිඞ්ගස්ස සමානාධිකරණතා යුජ්ජති, තස්මා අට්ඨසාලිනියං ''ඔමත්තං පන ආපො අධිමත්තපථවීගතිකං ජාත''න්ති නපුංසකලිඞ්ගස්ස **ආප**සද්දෙන සමානාධිකරණතා කතා. තථාපි **ආප**සද්දො **මන**සද්දාදීහි එකදෙසෙන සමානගතිකො සමාසපදත්තෙ **මජ්ඣො**කාරස්ස ''ආපොකසිණං, ආපොගත''න්තිආදිප්පයොගස්ස දස්සනතො, තස්මා ''ඔමත්ත''න්තිආදිවචනං **ආප**සද්දස්ස නපුංසකලිඞ්ගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං වුත්තන්ති න ගහෙතබ්බං, ලිඞ්ගවිපරියයවසෙන පන කත්ථචි එවම්පි සද්දගති හොතීති ඤාපනත්ථං වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. ''ඔමත්තො''ති ච ''අධිමත්තපථවීගතිකො ජාතො''ති ච ලිඞ්ගං පරිවත්තෙතබ්බං. යදි හි **ආප**සද්දො නපුංසකලිඞ්ගො සියා, සනිකාරානි'ස්ස පච්චත්තොපයොගරූපානි බුද්ධවචනාදීසු විජ්ජෙය්‍යුං, න තාදිසානි සන්ති. කිඤ්චි භිය්‍යො – **ඔ**කාරන්තං නාම නපුංසකලිඞ්ගං කත්ථචිපි නත්ථි, නිග්ගහීතන්ත**ඉ**කාරන්ත **උ**කාරන්තවසෙන හි තිවිධානියෙව නපුංසකලිඞ්ගානි. තෙන **ආප**සද්දස්ස නපුංසකලිඞ්ගතා නුපපජ්ජතීති. එවං වුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති. **ඉච්චො**කාරන්තවසෙන ගහිතස්ස **ආප**සද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගතා ච නපුංසකලිඞ්ගතා ච එකන්තතො නත්ථි, නිග්ගහීතන්තවසෙන පන ගහිතස්ස කත්ථචි නපුංසකලිඞ්ගතා සියා ''භන්තෙ නාගසෙන සමුද්දො සමුද්දොති වුච්චති, කෙන කාරණෙන ආපං උදකං සමුද්දොති වුච්චතී''ති පයොගදස්සනතො. එත්ථ පනෙකෙ වදෙය්‍යුං ''යදි හො **ඔ**කාරන්තවසෙන ගහිතස්ස **ආප**සද්දස්ස ඉත්ථිනපුංසකලිඞ්ගවසෙන ද්විලිඞ්ගතා නත්ථි, ඔකාරන්තො **ආප**සද්දො කතරලිඞ්ගො''ති? පුල්ලිඞ්ගොති මයං වදාමාති.

යදි ච හො **ආප**සද්දො පුල්ලිඞ්ගො. යථා **ආප**සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගතා පඤ්ඤායෙය්‍ය, නිජ්ඣානක්ඛමතා ච භවෙය්‍ය, තථා සුත්තං ආහරථාති. ''ආහරිස්සාමිසුත්තං, න නො සුත්තාහරණෙ භාරො අත්ථී''ති එවඤ්ච පන වත්වා තෙසං ඉමානි සුත්තපදානි දස්සෙතබ්බානි. සෙය්‍යථිදං? ''ආපො උපලබ්භතීති? ආමන්තා. ආපස්ස කත්තා කාරෙතා උපලබ්භතීති? න හෙවං වත්තබ්බෙ. අතීතො ආපො අත්ථීති? ආමන්තා. තෙන ආපෙන ආපකරණීයං කරොතීති? න හෙවං වත්තබ්බෙ. ආපං මඤ්ඤති ආපස්මිං මඤ්ඤතී''ති ඉමානි සුත්තපදානි.

එත්ථ ච ''උපලබ්භතී''තිආදිනා **ආප**සද්දස්ස එකවචනතා සිද්ධා, තාය සිද්ධාය බහුවචනතාපි සිද්ධායෙව. එකවචනතායෙව හි සද්දසත්ථෙ පටිසිද්ධා, න බහුවචනතා, තෙන ''ආපෙනා''ති ඉමිනා පන **ආප**සද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගභාවවිගමො සිද්ධො ඉත්ථිලිඞ්ගෙ **එනා**දෙසාභාවතො. ''ආපස්ස, ආපස්මි''න්ති ඉමිනාපි ඉත්ථිලිඞ්ගභාවවිගමොයෙව ඉත්ථිලිඞ්ගෙ සරූපතො **නා ස්මා ස්මිං** වචනානමභාවා. ''අතීතො''ති ඉමිනා

ඉත්ථිලිඞ්ගනපුංසකලිඞ්ගභාවවිගමො ඔකාරන්තනපුංසකලිඞ්ගස්ස අභාවතො, ඔකාරන්තස්ස ගුණනාමභූතස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස ච අභාවතො.

අපිච බුද්ධවචනාදීසු ''චිත්තානි, රූපානී''තිආදීනි විය සනිකාරානං රූපානං අදස්සනතො ඔකාරන්තභාවෙන ගහිතස්ස නපුංසකලිඞ්ගභාවවිගමො අතීව පාකටො. අපරම්පෙත්ථ වත්තබ්බං – ''අතීතො ආපො අත්ථීති? ආමන්තා''ති එත්ථ ''අතීතො''ති ඉමිනා **ආපසද්දස්ස** විසදාකාරවොහාරතාසූචකෙන **ඔකාරන්තපදෙන** තස්ස අවිසදාකාරවොහාරතාය ච උභයමුත්තාකාරවොහාරතාය ච අභාවො සිද්ධො. තස්ස ච අවිසදාකාරවොහාරතාය අභාවෙ සිද්ධෙ ඉත්ථිලිඞ්ගභාවො දූරතරො. උභයමුත්තාකාරවොහාරතාය ච අභාවෙ සිද්ධෙ නපුංසකලිඞ්ගභාවොපි දූරතරොයෙව. ඉති න කත්ථචිපි **ඔකාරන්තභාවෙන** ගහිතො **ආපසද්දො** ඉත්ථිලිඞ්ගො වා නපුංසකලිඞ්ගො වා භවති. **මිලින්දපඤ්හෙ** පන නිග්ගහීතන්තවසෙන ආගතො නපුංසකලිඞ්ගොති වෙදිතබ්බො, න චෙත්ථ වත්තබ්බං ''අතීතො''ති ''තෙනා''ති ච ඉමානි ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන වුත්තානීති වාච්චලිඞ්ගානමනුවත්තාපකස්ස අභිධෙය්‍යලිඞ්ගභූතස්ස **ආපසද්දස්ස** ''කඤ්ඤාය චිත්තානී''තිආදීනං විය ඉත්ථිනපුංසකලිඞ්ගරූපානං අභාවතො. අපිච වොහාරකුසලා තථාගතා තථාගතසාවකා ච, තෙහියෙව උත්තමපුරිසෙහි වොහාරකුසලෙහි ''අතීතො ආපො''තිආදිනා වුත්තත්තාපි ''අතීතො''ති ''තෙනා''ති ච ඉමානි ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන වුත්තානීති න චින්තෙතබ්බානි, තස්මා තංසමානාධිකරණො **ඔකාරන්තභාවෙන** ගහිතො **ආපසද්දො** එකවචනන්තො පුල්ලිඞ්ගො චෙව යථාපයොගං එකවචනබහුවචනකො චාති වෙදිතබ්බො ''ආපො, ආපා. ආපං, ආපෙ''තිආදිනා යොජෙතබ්බත්තා. එවං වුත්තානි සුත්තපදානි සවිනිච්ඡයානි සුත්වා අද්ධා තෙ **ආපසද්දස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගබහුවචනතාවාදිනො නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

එත්ථ කොචි වදෙය්‍ය – පාළියං පුල්ලිඞ්ගනයො එකවචනනයො ච කිං අට්ඨකථාටීකාචරියෙහි න දිට්ඨො, යෙ **ආපසද්දස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගබහුවචනත්තං වණ්ණෙසුන්ති? නො න දිට්ඨො, දිට්ඨොයෙව සො නයො තෙහි. යස්මා පන තෙ න කෙවලං සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙයෙව විසාරදා, අථ ඛො සකලෙපි සද්දසත්ථෙ විසාරදා, තස්මා සද්දසත්ථෙ අත්තනො පණ්ඩිච්චං පකාසෙතුං, ''සද්දසත්ථෙ ච ඊදිසො නයො වුත්තො''ති විඤ්ඤාපෙතුඤ්ච සද්දසත්ථනයං ගහෙත්වා **ආපසද්දස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගබහුවචනකත්තං වණ්ණෙසුන්ති නත්ථි තෙසං දොසො. තථා හි **මූලපරියායසුත්තන්තට්ඨකථායං** තෙහියෙව වුත්තං **ආපසද්දස්ස** පුල්ලිඞ්ගෙකවචනකත්තසූචනකං ''ලක්ඛණසසම්භාරාරම්මණසම්මුතිවසෙන චතුබ්බිධො ආපො, තෙසූ''තිආදි, තස්මා නත්ථි තෙසං දොසො. පූජාරහා හි තෙ ආයස්මන්තො, නමොයෙව තෙසං කරොම, න තෙසං වචනං චොදනාභාජනං. යෙ පන උජුවිපච්චනීකවාදා දළ්හමෙව **ආපසද්දස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගබහුවචනත්තං මමායන්ති, තෙසංයෙව වචනං චොදනාභාජනං. යස්මා පන මයං පාළිනයානුසාරෙන අන්තද්වයවතො **ආපසද්දස්ස** පුල්ලිඞ්ගත්තං නපුංසකලිඞ්ගත්තඤ්ච විදධාම, තස්මා යො කොචි ඉදං වාදං මද්දිත්වා අඤ්ඤං වාදං පතිට්ඨාපෙතුං සක්ඛිස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති, ඉදඤ්ච පන ඨානං මහාගහනං දුප්පටිවිජ්ඣනට්ඨෙන, පරමසුඛුමඤ්ච කතඤාණසම්භාරෙහි පරමසුඛුමඤාණෙහි පණ්ඩිතෙහි වෙදනීයත්තා. සබ්බම්දඤ්හි වචනං තෙසු තෙසු ඨානෙසු අත්ථබ්‍යඤ්ජනපරිග්ගහණෙ සොතූනං පරමකොසල්ලජනනත්ථඤ්චෙව සාසනෙ ආදරං අකත්වා සද්දසත්ථමතෙන කාලං වීතිනාමෙන්තානං සාථලිකානං පමාදවිහාරනිසෙධනත්ථඤ්ච සාසනස්සාතිමහන්තභාවදීපනත්ථඤ්ච වුත්තං, න අත්තුක්කංසනපරවම්භනත්ථන්ති ඉමිස්සං නීතියං සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි යොගො කරණීයො භගවතො සාසනස්ස චිරට්ඨිතත්ථං.

යස්මා පන පාළිතො අට්ඨකථා බලවතී නාම නත්ථි, තස්මා පාළිනයානුරූපෙනෙව **ආපසද්දස්ස** නාමිකපදමාලං යොජෙස්සාම සොතූනමසම්මොහත්ථං, කිමෙත්ථ සද්දසත්ථනයො කරිස්සති. අත්‍රායං **උදානපාළි** ''කිං කයිරා උදපානෙන, ආපා චෙ සබ්බදා සියු''න්ති.

ආපො, ආපා. ආපං, ආපෙ. ආපෙන, ආපෙහි, ආපෙභි. ආපස්ස, ආපානං. ආපා, ආපස්මා, ආපම්හා, ආපෙහි, ආපෙභි. ආපස්ස, ආපානං. ආපෙ, ආපස්මිං, ආපම්හි, ආපෙසු. භො ආප, භවන්තො ආපා.

සබ්බනාමාදීහිපි යොජෙස්සාම – යො ආපො, යෙ ආපා. යං ආපං, යෙ ආපෙ. යෙන ආපෙන, සෙසං නෙය්‍යං , සො ආපො, තෙ ආපා. අතීතො ආපො, අතීතා ආපා. සෙසං නෙය්‍යං. ඉච්චෙවං –

පුරිසෙන සමා **ආප-**සද්දාදී සබ්බථා මතා;
න සබ්බථාව **ගොසද්දො**, පුරිසෙන සමො මතො.

මනාදී එකදෙසෙන, පුරිසෙන සමා මතා;
සරාදී එකදෙසෙන, සබ්බථා වා සමා මතා.

යෙ පනෙත්ථ සද්දා **''මනොගණො''**ති වුත්තා, කථං තෙසං **මනොගණභාවො** සල්ලක්ඛෙතබ්බොති? වුච්චතෙ තෙසං මනොගණභාවසල්ලක්ඛණකාරණං –

මනොගණො මනොගණා-
දිකා චෙවා**'මනොගණො;**

ඉති සද්දා තිධා ඤෙය්‍යා,
මනොගණවිභාවනෙ.

යෙ තෙ **නා ස ස්මිං**විසයෙ,
සා සො ස්‍යන්තා භවන්ති ච;
සමාසතද්ධිතන්තත්තෙ,
මජ්ඣොකාරා ච හොන්ති හි.

සොකාරන්තපයොගා ච, ක්‍රියායොගම්හි දිස්සරෙ;
එවංවිධා ච තෙ සද්දා, ඤෙය්‍යා **''මනොගණො''**ඉති.

අත්‍ර තස්සත්ථස්ස සාධකානි පයොගානි සාසනතො ච ලොකතො ච යථාරහමාහරිත්වා දස්සෙස්සාම – මනසා චෙ පසන්නෙන, භාසති වා කරොති වා. න මය්හං මනසො පියො. සාධුකං මනසි කරොථ. මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා. මනොරමං, මනොධාතු, මනොමයෙන කායෙන, ඉද්ධියා උපසඞ්කමි. යො වෙ ''දස්ස''න්ති වත්වාන, අදානෙ කුරුතෙ මනො. වචසා පරිචිතා. වචසො වචසි.

වචොරස්මීහි බොධෙසි, වෙනෙය්‍යකුමුදඤ්චිදං;
රාගො සාරාගරහිතො, විසුද්ධො බුද්ධචන්දිමා.

කස්සපස්ස වචො සුත්වා, අලාතො එතදබ්‍රවි;
එස භිය්‍යො පසීදාමි, සුත්වාන මුනිනො වචො.

සඛා ච මිත්තො ච මමාසි සීවික, සුසික්ඛිතො සාධු කරොහි මෙ වචො. එකූනතිංසො වයසා සුභද්ද. වයසො, වයසි, වයොවුද්ධො, වයොගුණා අනුපුබ්බං ජහන්ති. ජලන්තමිව තෙජසා. තෙජසො, තෙජසි, තෙජොධාතුකුසලො. තෙජොකසිණං. තපසා උත්තමො, තපසො, තපසි, තපොධනො, තපොජිගුච්ඡා. කස්මා භවං විජනමරඤ්ඤනිස්සිතො, තපො ඉධ කුබ්බසි බ්‍රහ්මපත්තියා. චෙතසා අඤ්ඤාසි, එවං චෙතසො පරිවිතක්කො උදපාදි, එතමත්ථං චෙතසි සන්නිධාය, චෙතොපරිවිතක්කමඤ්ඤාය. චෙතොපරියඤාණං, චෙතො පරිච්ඡින්දති, සො පරසත්තානං පරපුග්ගලානං චෙතසා චෙතො පරිච්ච ජානාති. තමසා, තමසො, තමසි, තමොනුදො, තමොහරො. නවාහමෙතං යසසා දදාමි. යසසො, යසසි, යසො භොගසමප්පිතො. යසොලද්ධාබො පනස්මාකං භොගා. යසොධරා දෙවී, යසො ලද්ධා න මජ්ජෙය්‍ය. අයසාව මලං සමුට්ඨිතං. අයසො, අයසි, අයොපාකාරපරියන්තං, අයසා පටිකුජ්ජිතං. සෙය්‍යො අයොගුළො භුත්තො, අයොපත්තො , අයොමයං, අයො කන්තතීති අයොකන්තො. සතෙන වා භුඤ්ජස්සු පයසා වා, සාධු බලු පයසො පානං යඤ්ඤදත්තෙන, පයසි ඔජා, පයොධරා, පයොනිධි. සහස්සනෙත්තො සිරසා පටිග්ගහි. සිරසො, සිරසි අඤ්ජලිං කත්වා, වන්දිතබ්බං ඉසිද්ධජං. සිරොරුහා, සිරො ඡින්දති. යො කාමෙ පරිවජ්ජෙති, සප්පස්සෙව පදාසිරො. සිරො තෙ වජ්ඣයිත්වාන. සරසා, සරසො, තීණි උප්පලජාතානි, තස්මිං සරසි බ්‍රාහ්මණ. සරොරුහං. යං එතා උපසෙවන්ති, ඡන්දසාවා ධනෙනවා. සාවිත්ති ඡන්දසො මුඛං. ඡන්දසි, ඡන්දොවිචිති, ඡන්දොභඞ්ගො, උරසා පනුදහිස්සාමි, උරසො, උරසි ජායති, උරසිලොමො, උරොමජ්ඣෙ විජ්ඣි. රහසා, රහසො, රහසි, රහොගතො නිසීදිත්වා, එවං චින්තෙසහං තදා. අහසා, අහසි. ජායන්ති තත්ථ පාරොහා, අහොරත්තානමච්චයෙති ඉමානි පයොගානි. එත්ථ ච ''මනෙන, මනස්ස, මනෙ, මනස්මිං, මනම්හී''තිආදීනි ච ''මනආයතනං තමපරායනො අයපත්තො ඡන්දභානී''තිආදීනි ච ''න මනං අඤ්ඤාසි. යසං ලද්ධාන දුම්මෙධො. ''සිරං ඡින්දතී''තිආදීනි ච රූපානි මනොගණභාවප්පකාසකානි න හොන්තීති න දස්සිතානි, න අලබ්භමානවසෙන, තස්මාත්‍ර ඉමා ආදිතො පට්ඨාය මනොගණභාවවිභාවිනී ගාථායො භවන්ති –

''මනසා මනසො මනසි'',
ඉතිආදිවසා ඨිතා;
සා සො ස්‍යන්තා සද්දරූපා,
වුත්තා ''මනොගණො''ඉති.

මනොධාතු වචොරස්මි,
වයොවුද්ධො තපොගුණො;
තෙජොධාතු තමොනාසො,
යසොභොගසමප්පිතො.

චෙතොපරිවිතක්කො ච, අයොපත්තො පයොධරා;
සිරොරුහා සරොරුහං, උරොමජ්ඣෙ රහොගතො.

ඡන්දොභඞ්ගො අහොරත්තං, මනොමය'මයොමයං;
එවංවිධො විසෙසො යො, ලක්ඛණන්තං මනොගණෙ.

‘‘වචො සුත්වා, සිරො ඡින්දි, අයො කන්තති’’ ඉච්චපි;
උපයොගස්ස සංසිද්ධි, ලක්ඛණන්තං මනොගණෙ.

මනොගණෙ වුත්තනයො, ඉත්ථිලිඞ්ගෙ න ලබ්භති;
පුන්නපුංසකලිඞ්ගෙසු, ලබ්භතෙව යථාරහං.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි –

සා සො සයන්තානි රූපානි, සන්දිස්සන්ති **මනොගණෙ**;
මජ්ඣොකාරන්තරූපා ච, **සො**කාරන්තූපයොගතා.

ඉදං **මනොගණ**ලක්ඛණං. එවං **මනොගණ**ලක්ඛණං අනාකුලං නිග්ගුම්බං නිජ්ජටං සමුද්දිට්ඨං.

අථ **මනොගණා**දිලක්ඛණං කථයාම –

යෙ තෙ **නා සස්මිං**විසයෙ,
සා සො සයන්තා යථාරහං;
සමාසතද්ධිතන්තත්තෙ,
මජ්ඣොකාරො න හොන්ති තු.

සොකාරන්තූපයොගා ච,
ක්‍රියායොගෙ න හොන්ති තෙ;
සද්දා එවංවිධා සබ්බෙ;
මනොගණාදිකා මතා.

සෙය්‍යථීදං? ‘‘බිලං පදං මුඛ’’මිච්චාදයො. තෙසං රූපානි භවන්ති – බිලසා, බිලසො, බිලසි, බිලගතො, බිලං පාවිසි. පදසාව අගමාසි, තීණි පදවාරානි, මාකාසි මුඛසා පාපං, මුඛගතං භොජනං ඡඩ්ඩාපෙති. සච්චෙන දන්තො දමසා උපෙතො. රසවරං රසමයං රසං පිවිති. ඉදං **මනොගණා**දිකලක්ඛණං.

අපරම්පි භවති –

යෙ සමාසාදිභාවම්හි, **මජ්ඣො**කාරාව හොන්ති තු;
නා ස ස්මිංවිසයෙ **සාසො-සයන්**තා පන න හොන්තිහි.

සොකාරන්තූපයොගා ච,
ක්‍රියායොගෙ න හොන්ති තෙ;
සද්දා එවංවිධා චාපි,
මනොගණාදිකා මතා.

සෙය්‍යථීදං? ‘‘ආපො වායො සරදො’’ඉච්චෙවමාදයො. තෙසං රූපානි භවන්ති – ආපොධාතු, වායොධාතු, ආපොකසිණං, වායොකසිණං, ආපොමයං, වායොමයං, ජීව ත්වං සරදොසතං, සරදකාලො. ආපෙන, ආපස්ස, ආපෙ, ආපස්මිං, ආපම්හි. වායෙන, වායස්ස, වායෙ, වායස්මිං, වායම්හි. සරදෙන, සරදස්ස, සරදෙ, සරදස්මිං, සරදම්හි. ආපං ආපතො සඤ්ජානාති. වායං වායතො සඤ්ජානාති. සරදං පත්වෙති, සරදං රමණීයා නදී.

කෙචි පනෙත්ථ වදෙය්‍යුං ‘‘නනු සාසනෙ **වාය**සද්දො විය **වායු**සද්දොපි **මනොගණා**දීසු ඉච්ඡිතබ්බො’’ති? එත්ථ වුච්චතෙ –

‘‘වායු වායො’’ති එතෙසු, පච්ඡිමොයෙව ඉච්ඡිතො;
මනොගණාදීසු නාදි, ආදිග්ගහවසෙනිධ.

‘‘මනොධාතු වායොධාතු’’, ඉච්චාදීනි පදානි හි;
අකාරන්තවසෙනෙව, **මජ්ඣො**කාරානි සිජ්ඣරෙ.

වායුසද්දම්හි ගහිතෙ, ආදිග්ගහවසෙනිධ;
‘‘වායොධාතු’’ති **ඔ**මජ්ඣං, රූපමෙව න හෙස්සති.

යථා හි **ආයුසද්දස්ස**, රූපං දිස්සති **සාගමං**;
‘‘ආයුසා එකපුත්ත’’න්ති, **මනසාදිපදං** විය.

න තථා **වායුසද්දස්ස**, රූපං දිස්සති **සාගමං**;
තස්මා **මනොගණාදිම්හි**, තස්සො’කාසො න විජ්ජති.

තථා හි ‘‘වායති ඉති, වායො’’ ඉති ගරූ වදුං;
‘‘වායොධාතූ’’ති එතස්ස, පදස්සත්ථං තහිං තහිං.

යත්ථ පථවී ච ආපො ච, තෙජො වායො න ගාධති;
එත්ථ ආපාදිකං සද්ද-ත්තිකං **මනොගණාදිකෙ**.

ඉදම්පි **මනොගණාදිකලක්ඛණං**. එත්ථ **මනොගණාදිකා** ද්විධා භිජ්ජන්ති **බිල පදාදිතො ආපාදිතො** ච. එවං **මනොගණාදිකලක්ඛණං** අනාකුලං නිග්ගුම්බං නිජ්ජටං සමුද්දිට්ඨං.

අථ **අමනොගණලක්ඛණං** කථයාම –

යෙ ච **නාවිසයෙ සොන්තා**, යෙ ච **ස්මාවිසයෙ** සියුං;
සද්දා එවංපකාරා තෙ, **අමනොගණසඤ්ඤිතා**.

කෙ තෙ? **අත්ථබ්‍යඤ්ජනක්ඛර**සද්දාදයො චෙව **දීඝොරස**ද්දා ච. එතෙසු හි **අත්ථ**සද්දාදීනං **නා**වචනට්ඨානෙ ‘‘අත්ථසො බ්‍යඤ්ජනසො අක්ඛරසො සුත්තසො උපායසො සබ්බසො ඨානසො’’තිආදීනි **සොන්තා**නි රූපානි භවන්ති. **දීඝොරස**ද්දානං පන **ස්මා**වචනට්ඨානෙ ‘‘දීඝසො ඔරසො’’ති **සොන්තා**නි රූපානි භවන්ති. ඉදං **අමනොගණලක්ඛණං**.

අපරම්පි භවති –

සබ්බථා විනිමුත්තා යෙ, **සා සො** ස්‍යන්තාදිභාවතො;
එවංවිධාපි තෙ සද්දා, **අමනොගණසඤ්ඤිතා**.

කෙ තෙ? ‘‘පුරිසො කඤ්ඤා චිත්ත’’මිච්චාදයො. ඉදම්පි **අමනොගණලක්ඛණං**. එවං **අමනොගණලක්ඛණං** අනාකුලං නිග්ගුම්බං නිජ්ජටං සමුද්දිට්ඨං.

එවං දස්සිතෙසු **මනොගණලක්ඛණාදීසු** කොචි වදෙය්‍ය ‘‘යදිදං තුම්හෙහි වුත්තං ‘යෙ සමාසාදිභාවම්හි, **මජ්ඣොකාරාව** හොන්ති තූ’තිආදිනා **මනොගණාදිකලක්ඛණං**, තෙන ‘‘පරොසතං ගොමයං ගොධනො’’ඉච්චාදීසු **ගොපර**සද්දාදයොපි **මනොගණාදික**භාවං ආපජ්ජන්තීති? නාපජ්ජන්ති. කස්මාති චෙ? යස්මා –

එත්ථ **මනොගණාදීනං**, අන්ත**ස්සොත්තං** පටිච්චිදං;
‘‘**මජ්ඣොකාරා**’’ති වචනං, වුත්තං න ත්වාගමාදිකං.

‘‘පරොසතං ගොමය’’න්ති-ආදීසු **අමනොගණො**;
පුබ්බභූතං පදං **ඔස්සා**-ගමත්තා’නිච්චතාය ච.

තස්මා නාපජ්ජන්ති. ඉති සබ්බථාපි **අමනොගණලක්ඛණං** නිස්සෙසතො දස්සිතං. ඉච්චෙවං **මනොගණවිභාවනායං මනොගණො මනොගණාදිකො අමනොගණො** චාති තිධා භෙදො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ **මනොගණෙ** පරියාපන්නසද්දානං සමාසං පත්වා ‘‘අබ්‍යග්ගමනසො නරො, පීරචෙතසං කුලං, සද්ධෙය්‍යවචසා උපාසිකා’තිආදිනා ලිඞ්ගත්තයවසෙන අඤ්ඤථාපි රූපානි භවන්ති. එත්ථ පන කෙචි එවං වදන්ති ‘‘යදා **මනසද්දො** සකත්ථෙ අවත්තිත්වා ‘අබ්‍යග්ගො මනො යස්ස සොයං අබ්‍යග්ගමනසො, අලීනො මනො යස්ස සොයං අලීනමනසො’ති එවං අඤ්ඤත්ථෙ වත්තති, තදා **පුරිස**නයෙනෙව නාමිකපදමාලා ලබ්භති, න **මනොගණ**නයෙනා’’ති. තං න ගහෙතබ්බං උභින්නම්පි යථාරහං ලබ්භනතො. තථා හි **විසුද්ධිමග්ගෙ** පුග්ගලාපෙක්ඛනවසෙන ‘‘ඛන්තිසොරච්චමෙත්තාදි-ගුණභූසිතචෙතසො. අජ්ඣෙසනං ගහෙත්වානා’’ති එත්ථ **මනොගණ**නයො දිස්සති. **තට්ටීකායම්පි** ‘‘අජ්ඣෙසිතො දාඨානාග-ත්ථෙරෙන පීරචෙතසා’’ති **මනොගණ**නයො දිස්සති, තස්මා තෙසං වචනං න ගහෙතබ්බං. එවං වදන්තා ච තෙ **අබ්‍යග්ගමන**සද්දාදීනං **අබ්‍යග්ගමනස**ඉච්චාදිනා **සකාරන්ත**පකතිභාවෙන ඨපෙතබ්බභාවං විබ්භන්තමතිවසෙන චින්තෙත්වා සබ්බාසු විභත්තීසු, ද්වීසු ච වචනෙසු **පුරිස**නයෙන යොජෙතබ්බතං

මඤ්ඤන්ති. එවඤ්ච සති ‘‘ගුණභූසිතචෙතසො, පීරචෙතසා’’ති ඡට්ඨීචතුත්ථීතතියාරූපානි නසියුං, අඤ්ඤානියෙව අනභිමතානි රූපානි සියුං. යස්මා සියුං, තස්මා එවං අග්ගහෙත්වා අයං විසෙසො ගහෙතබ්බො.

යත්ථ හි සමාසවසෙන **මන**සද්දො **චෙත**සද්දාදයො ච සකත්ථෙ අවත්තිත්වා අඤ්ඤත්ථෙ වත්තන්ති, තත්ථ **ස**කාරාගමානං පදානං නාමිකපදමාලා **පුරිස**නයෙන ච **මනොගණෙ මන**නයෙන ච යථාරහං ලබ්භති. **නිස්ස**කාරාගමානං පන **පුරිස**නයෙනෙව ලබ්භති. යත්ථ පන සමාසවිසයෙයෙව **මනා**දිසද්දා සකත්ථෙ වත්තන්ති, තත්ථ **නිස්ස**කාරාගමානං නාමිකපදමාලා **පුරිස**නයෙන ච **මනොගණෙ මන**නයෙන ච ලබ්භති.

ඉදානි ඉමස්සත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං, සද්දගතීසු ච විඤ්ඤූනං කොසල්ලුප්පාදනත්ථං යථාවුත්තානං පදානං පදමාලා තිධා කත්වා දස්සයිස්සාම – ‘‘බ්‍යාසත්තො මනො යස්ස සොයං බ්‍යාසත්තමනසො නරො’’ති එවමච්චන්තං පුග්ගලාපෙක්ඛකස්ස ඉමස්ස පදස්ස –

බ්‍යාසත්තමනසො නරො, බ්‍යාසත්තමනසා නරා. බ්‍යාසත්තමනසං නරං, බ්‍යාසත්තමනසෙ නරෙ. බ්‍යාසත්තමනසා, බ්‍යාසත්තමනෙන නරෙන, බ්‍යාසත්තමනෙහි, බ්‍යාසත්තමනෙහි නරෙහි. බ්‍යාසත්තමනසො, බ්‍යාසත්තමනස්ස නරස්ස, බ්‍යාසත්තමනානං නරානං. බ්‍යාසත්තමනා, බ්‍යාසත්තමනස්මා, බ්‍යාසත්තමනම්හා නරා, බ්‍යාසත්තමනෙහි, බ්‍යාසත්තමනෙහි නරෙහි. බ්‍යාසත්තමනසො, බ්‍යාසත්තමනස්ස නරස්ස, බ්‍යාසත්තමනානං නරානං. බ්‍යාසත්තමනසි, බ්‍යාසත්තමනෙ, බ්‍යාසත්තමනස්මිං, බ්‍යාසත්තමනම්හි නරෙ, බ්‍යාසත්තමනෙසු නරෙසු. භො බ්‍යාසත්තමනස නර, භවන්තො බ්‍යාසත්තමනසා නරාති නාමිකපදමාලා භවති.

එවං **ස**කාරාගමස්ස ලබ්භමානාලබ්භමානතා වවත්ථපෙතබ්බා. එත්ථ හි පඨමාදුතියාවිභත්තීනං එකවචනබහුවචනට්ඨානෙ ච තතියාචතුත්ථීඡට්ඨීසත්තමීනං එකවචනට්ඨානෙ ච යථාරහං **සා**ගමො භවති ආදෙසසරවිභත්තිසරපරත්තා. අයඤ්ච නයො සුබුමො සාධුකං මනසි කාතබ්බො.

අපරො නයො – ‘‘බ්‍යාසත්තො මනො යස්ස සොයං බ්‍යාසත්තමනො’’ති එවම්පි පුග්ගලාපෙක්ඛකස්ස ඉමස්ස පදස්ස ‘‘බ්‍යාසත්තමනො නරො, බ්‍යාසත්තමනා නරා. බ්‍යාසත්තමනං නර’’න්තිආදිනා **පුරිස**නයෙනෙව නාමිකපදමාලා භවති. එත්ථ පන සබ්බථාපි **සා**ගමො නත්ථි. අපරොපි නයො – ‘‘බ්‍යාසත්තො ච සො මනො චාති බ්‍යාසත්තමනො’’ති එවං චිත්තාපෙක්ඛකස්සපි ඉමස්ස පදස්ස ‘‘බ්‍යාසත්තමනො, බ්‍යාසත්තමනා. බ්‍යාසත්තමනං, බ්‍යාසත්තමනෙ. බ්‍යාසත්තමනසා, බ්‍යාසත්තමනෙනා’’තිආදිනා **මනොගණෙ මන**නයෙන නාමිකපදමාලා භවති, එත්ථ පන තතියාචතුත්ථීඡට්ඨීසත්තමීනං එකවචනට්ඨානෙයෙව **සා**ගමො භවති ආදෙසසරපරත්තා. යථා ච එත්ථ, එවං ‘‘අලීනමනසො නරො’’තිආදීසුපි අයං තිවිධො නයො වෙදිතබ්බො.

නපුංසකලිඞ්ගෙ පන වත්තබ්බෙ ‘‘බ්‍යාසත්තමනසං කුලං, බ්‍යාසත්තමනානි කුලානි. බ්‍යාසත්තමනසං කුලං, බ්‍යාසත්තමනානි කුලානි. බ්‍යාසත්තමනසා කුලෙනා’’තිආදිනා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. එත්ථ පන පඨමාදුතියාතතියාචතුත්ථීඡට්ඨීසත්තමීනං එකවචනට්ඨානෙයෙව යථාරහං **සා**ගමො භවති ආදෙසසරවිභත්තිසරපරත්තා, අයම්පි නයො සුබුමො සාධුකං මනසි කාතබ්බො.

ඉත්ථිලිඞ්ගෙ පන වත්තබ්බෙ ‘‘බ්‍යාසත්තමනසා ඉත්ථී’’ති එවං පඨමෙකවචනට්ඨානෙයෙව **සා**ගමං වත්වා තතො ‘‘බ්‍යාසත්තමනා, බ්‍යාසත්තමනායො ඉත්ථියො. බ්‍යාසත්තමනං ඉත්ථි’’න්ති **කඤ්ඤා**නයෙන යොජෙතබ්බා. ‘‘එවං සද්ධෙය්‍යවචසා උපාසිකා, සද්ධෙය්‍යවචායො උපාසිකායො. සද්ධෙය්‍යවචං උපාසික’’න්තිආදිනාපි. ‘‘බ්‍යාසත්තමනං කුලං, බ්‍යාසත්තමනා ඉත්ථී’’තිආදිනා පන **චිත්තකඤ්ඤා**නයෙන යොජෙතබ්බා. එත්ථ පන සබ්බථාපි **සා**ගමො නත්ථි.

සොතූනං ඤාණප්පභෙදජනනත්ථං අපරාපි නාමිකපදමාලායො දස්සයිස්සාම සහනිබ්බචනෙන – මනො එව මානසං, සමුස්සාහිතං මානසං යස්ස සොයං සමුස්සාහිතමානසො. ‘‘සමුස්සාහිතමානසො, සමුස්සාහිතමානසා. සමුස්සාහිතමානසං, සමුස්සාහිතමානසෙ. සමුස්සාහිතමානසෙනා’’ති **පුරිස**නයෙන යොජෙතබ්බා. සුන්දරා මෙධා අස්ස අත්ථීති සුමෙධසො. ‘‘සුමෙධසො, සුමෙධසා. සුමෙධසං, සුමෙධසෙ. සුමෙධසෙනා’’ති **පුරිස**නයෙන, එවං ‘‘භූරිමෙධසො’’තිආදීනම්පි. තත්‍රිමෙ පයොගා –

‘‘යං වදන්ති සුමෙධොති, භූරිපඤ්ඤං සුමෙධසං;
කිං නු තම්හා විප්පවසි, මුහුත්තමපි පිඞ්ගිය;
ගොතමා භූරිපඤ්ඤාණා, ගොතමා භූරිමෙධසා.

නාහං තම්හා විප්පවසාමි, මුහුත්තමපි බ්‍රාහ්මණ;
ගොතමා භූරිපඤ්ඤාණා, ගොතමා භූරිමෙධසා’’ති.

ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ‘‘සමුස්සාහිතමානසා සුමෙධසා’’ති රූපානි, නපුංසකෙ වත්තබ්බෙ ‘‘සමුස්සාහිතමානසං සුමෙධස’’න්ති රූපානි, **කඤ්ඤා චිත්ත**නයෙන එතෙසං පදමාලා යොජෙතබ්බා. **ඔ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගට්ඨානෙ

ඉත්ථිලිඞ්ගාදිවිනිච්ඡයො නයප්පකාසනත්ථං කතො. විසෙසතො හි ඔකාරන්තකථායෙව ඉධාධිප්පෙතා. අපිච ලොකෙ නීති නාම නානප්පකාරෙහි කථිතා එව සොභති, අයඤ්ච සාසනෙ නීති, තස්මා නානප්පකාරෙහි කථිතාති.

සබ්බානි නයතො එවං, ඔකාරන්තපදානිමෙ;
පුල්ලිඞ්ගානි පවුත්තානි, සාසනත්ථං මහෙසිනො.

විසෙසො තෙසු කෙසඤ්චි, පාළියං යො පදිස්සති;
පච්චත්තවචනට්ඨානෙ, පකාසෙස්සාමි තං'ධුනා.

''වනප්පගුම්බෙ යථ ඵුස්සිතග්ගෙ'', ඉතිආදිනයෙන හි;
කත්ථචොදන්තපුල්ලිඞ්ග-රූපානි අඤ්ඤථා සියුං.

පච්චත්තවචනිච්චෙව, තඤ්ච රූපං පකාසයෙ;
''පච්චත්තෙ භුම්මනිද්දෙසො'', ඉති භාසන්ති කෙචන.

තත්‍ර කානිචි සුත්තපදානි දස්සෙස්සාම – නත්ථි අත්තකාරෙ, නත්ථි පරකාරෙ, නත්ථි පුරිසකාරෙ, පරියන්තකතෙ සංසාරෙ, ජීවෙ සත්තමෙ, න හෙවං වත්තබ්බෙ, බාලෙ ච පණ්ඩිතෙ ච සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරිස්සන්තීති. ඉමානි එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා ගහෙතබ්බානි. පච්චත්තෙකවචනබහුවචනානඤ්ච **එ**කාරාදෙසො වෙදිතබ්බො.

යෙ පන ''වනප්පගුම්බෙති පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසො''ති වදන්ති, තෙ වත්තබ්බා ''යදි වනප්පගුම්බෙති පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසො, එවඤ්ච සති 'ථාලියං ඔදනං පචතී'ති එත්ථ විය ආධාරසුතිසම්භවතො 'ගිම්හාන මාසෙ පඨමස්මිං ගිම්හෙ'ති ඉදං කතරත්ථං ජොතෙතී''ති? තෙ වදෙය්‍යුං ''න මයං භො 'වනප්පගුම්බෙති ඉදං භුම්මවචන'න්ති වදාම, අථ ඛො 'පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසො'ති වදාමා''ති. එවම්පි දොසොයෙව තුම්හාකං, නනු ''සඞ්ඝෙ ගොතමි දෙහී''ති එත්ථාපි සම්පදානවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසොති වුත්තෙපි සඞ්ඝස්ස දානක්‍රියාය ආධාරභාවතො ''සඞ්ඝෙ''ති වචනං සුණන්තානං ආධාරසුති ච ආධාරපරිකප්පො ච හොතියෙව. න හි සක්කා එවං පවත්තං චිත්තං නිවාරෙතුං, තස්මා එත්ථ එවං පන විසෙසො ගහෙතබ්බො ''පච්චත්තවචනස්සපි කත්ථචි භුම්මවචනස්ස විය රූපං හොතී''ති. එවඤ්හි ගහිතෙ න කොචි විරොධො. ඊදිසෙසු හි ඨානෙසු නිරුත්තිප්පභෙදකුසලො ලොකානුකම්පකො භගවා පච්චත්තවචනවසෙන නිද්දිසිතබ්බෙ සති එවං අනිද්දිසිත්වා ලොකස්ස සම්මොහමුප්පාදයන්තො විය කථං භුම්මවචනනිද්දෙසං කරිස්සති, තස්මා සද්දසාමඤ්ඤලෙසමත්තං ගහෙත්වා ''භුම්මවචනනිද්දෙසො''ති න වත්තබ්බං. යදි සද්දසාමඤ්ඤං ගහෙත්වා භුම්මවචනනිද්දෙසං ඉච්ඡථ, ''පච්චත්තෙකවචනස්ස උපයොගබහුවචනනිද්දෙසො''තිපි ඉච්ඡිතබ්බං සියා.

අපිච තථෙව ''අත්තකාරෙ''ති පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසෙ සති ආධාරසුතිසම්භවතො ''අත්තකාරස්මිං කිඤ්චි වත්ථු නත්ථී''ති අනධිප්පෙතො අත්ථො සියා, න පන ''අත්තකාරො නත්ථී''ති අධිප්පෙතො අත්ථො. ''උපයොගබහුවචනනිද්දෙසො''ති ගහණෙපි උපයොගත්ථස්ස **නත්ථි**සද්දෙන අවත්තබ්බත්තා දොසොයෙව සියා, **අත්ථි**සද්දාදීනං විය පන **නත්ථි**සද්දස්සපි පඨමාය යොගතො ''අත්තකාරෙ''ති ඉදං පච්චත්තවචනමෙවාති විඤ්ඤායති. ''බාලෙ ච පණ්ඩිතෙ ච සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරිස්සන්තී''ති එත්ථාපි පච්චත්තවචනස්ස ''භුම්මවචනනිද්දෙසො''ති වා ''උපයොගවචනනිද්දෙසො''ති වා ගහණෙ සති ''බාලා ච පණ්ඩිතා චා''ති එත්තකම්පි වත්තුං අජානනදොසො සියා, ''කරිස්සන්තී''ති පදයොගතො පන ''බාලෙ චා''තිආදි පච්චත්තවචනමෙවාති විඤ්ඤායති. යථා පන නිග්ගහීතාගමවසෙනුච්චාරිතෙ ''චක්ඛුං උදපාදී''ති පදෙ පච්චත්තවචනස්ස ''චක්ඛුං මෙ දෙහි යාචිතො''ති එත්ථ උපයොගවචනෙන සුතිවසෙන සමානත්තෙපි පච්චත්තවචනත්ථොයෙව සොතාරෙ පටිභාති ''උදපාදී''තිආඛ්‍යාතෙන කථිතත්තා, න පන විභත්තිවිපල්ලාසත්ථභූතො උපයොගවචනත්ථො ''උදපාදී''තිආඛ්‍යාතෙන අවචනීයත්තා, ''චක්ඛුං උදපාදී''ති හි භගවතා වුත්තකාලෙ කො ''චක්ඛුං උදපාදී''ති පදං පරිවත්තිත්වා අත්ථමාචික්ඛති, තථා ''බාලෙ පණ්ඩිතෙ''තිආදීනම්පි පච්චත්තවචනානං අපරෙහි ''බාලෙ පණ්ඩිතෙ''තිආදීහි භුම්මොපයොගවචනෙහි සුතිවසෙන සමානත්තෙපි පච්චත්තවචනත්ථොයෙව සොතාරෙ පටිභාති, න ඉතරවචනත්ථො යථාපයොගං අත්ථස්ස ගහෙතබ්බත්තා. ඉති ''වනප්පගුම්බෙ, බාලෙ, පණ්ඩිතෙ''තිආදීනං සුද්ධපච්චත්තවචනත්තඤ්ඤෙව සාරතො පච්චෙතබ්බං, න සුතිසාමඤ්ඤෙන භුම්මොපයොගවචනත්තං.

යං පනාචරියෙන **ජාතකට්ඨකථායං** –

''තයො ගිරිං තිඅන්තරං කාමයාමි,
පඤ්චාලා කුරුයො කෙකකෙ ච;
තතුත්තරිං බ්‍රාහ්මණ කාමයාමි,
තිකිච්ඡ මං බ්‍රාහ්මණ කාමනීත''න්ති –

ඉමස්ස **කාමනීත**ජාතකස්ස සංවණ්ණනායං ''කෙකකෙ වාති පච්චත්තෙ උපයොගවචනං, තෙන කෙකකස්ස රට්ඨං දස්සෙතී''ති වුත්තං. එවං වදන්තො ච සො ''පුරිසෙ පස්සති, පුරිසෙ පතිට්ඨිත''න්ති, ''පස්සාමි ලොකෙ සධනෙ මනුස්සෙ''ති ච ආදීසු යෙභුය්‍යෙන ''පුරිසෙ, ලොකෙ, සධනෙ, මනුස්සෙ''තිආදීනං උපයොගබහුවචනභුම්මෙකවචනභාවෙන ආගතත්තා පච්චත්තෙකවචනබහුවචනභාවස්ස පන අපාකටත්තා යෙභුය්‍යප්පවත්තිං සන්ධාය ''ඉදම්පි තාදිසමෙවා''ති මඤ්ඤමානො වදති මඤ්ඤෙ. ආචරියා හි කත්ථචි අත්තනො රුචියාපි විසුං විසුං කථෙන්ති. අයං පන අම්හාකං රුචි – ''කෙකකෙ''ති ඉදං පච්චත්තවචනමෙව ''පඤ්චාලා, කුරුයො''ති සහජාතපදානි විය, රට්ඨවාචකත්තා පන ''කුරුයො''ති පදම්ව බහුවචනවසෙන වුත්තං. න හි භගවා ''ඛත්තියො, බ්‍රාහ්මණො, වෙස්සො''තිආදීසු විය සමානවිභත්තීහි නිද්දිසිතබ්බෙසු සහජාතපදෙසු පච්ඡිමං උපයොගවචනවසෙන නිද්දිසෙය්‍යා, යුත්ති ච න දිස්සති ''පඤ්චාලා''ති, ''කුරුයො''ති පච්චත්තවචනං වත්වා ''කෙකකෙ''ති උපයොගවචනස්ස වචනෙ, තස්මා ''කෙකකෙ''ති ඉදං පච්චත්තවචනමෙව. තථා හි **සන්ධිවිසොධනවිධායකො** ආචරියො තාදිසානං පදානං පච්චත්තවචනත්තඤ්ඤෙව විභාවෙන්තො සාමං කතෙ පකරණෙ ''වනප්පගුම්බො වනප්පගුම්බෙ, සුඛං දුක්ඛං ජීවො, සුඛෙ දුක්ඛෙ ජීවෙ''ති ආහ, **ටීකාය**ම්පි ච තෙසං පච්චත්තවචනභාවමෙව විභාවෙන්තො ''වනප්පගුම්බො, සුඛං, දුක්ඛං, ජීවො''ති සාධනීයං රූපං පතිට්ඨපෙත්වා නිග්ගහීතලොපවසෙන **අකාරොකාරාන**ඤ්ච **එ**කාරාදෙසවසෙන ''වනප්පගුම්බෙ, සුඛෙ, දුක්ඛෙ, ජීවෙ''ති රූපනිප්ඵත්තිමාහ. සා පාළිනයානු කූලා. **කච්චායනා**චරියෙනපි පාළිනයං නිස්සාය ''ද්විපදෙ තුල්‍යාධිකරණෙ''ති පච්චත්තබහුවචනපදං වුත්තං. තෙනාහ වුත්තියං ''ද්වෙ පදානි තුල්‍යාධිකරණානී''ති. ''ද්විපදෙ තුල්‍යාධිකරණෙ''ති ච ඉදං ''අට්ඨ නාගාවාසසතානී''ති වත්තබ්බෙ ''අට්ඨ නාගාවාසසතෙ''ති පදම්ව වුච්චතීති දට්ඨබ්බං.

කෙචි පන තෙසං භුම්මෙකවචනත්තං ඉච්ඡන්ති. තත්ථ යදි ''වනප්පගුම්බෙ''ති පච්චත්තෙ භුම්මවචනං, ''කෙකකෙ''ති ච පච්චත්තෙ උපයොගවචනං, ''එසෙසෙ එකෙ එකට්ඨෙ''ති එත්ථ ''එසෙසෙ''ති ඉමානිපි පච්චත්තෙ භුම්මවචනානි වා සියුං, උපයොගවචනානි වා. යථෙතානි එවංවිධානි න හොන්ති, සුද්ධපච්චත්තවචනානියෙව හොන්ති, තථා ''වනප්පගුම්බෙ, කෙකකෙ''තිආදීනිපි තථාවිධානි න හොන්ති, සුද්ධපච්චත්තවචනානියෙව හොන්ති. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි ''වනප්පගුම්බෙ, බාලෙ, පණ්ඩිතෙ, කෙකකෙ''ති, ''විරත්තෙ කොසියායනෙ, අට්ඨ නාගාවාසසතෙ, කෙ පුරිසෙ, එසෙසෙ''ති එවමාදීනං අනෙකෙසං පුරිසලිඞ්ගඉත්ථිලිඞ්ගනපුංසකලිඞ්ගසබ්බනාමඑකවචනඅනෙකවචනවසෙන සාසනවරෙ ඨිතානං පදානං නිප්ඵත්ති පච්චත්තෙකවචනපුථුවචනානමෙකාරාදෙසවසෙනෙව භවතීති අවස්සමිදං සම්පටිච්ඡිතබ්බං. එවං ''වනප්පගුම්බෙ, බාලෙ, පණ්ඩිතෙ''තිආදීනං සුද්ධපච්චත්තවචනතා අතීව සුඛුමා දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යා, සද්ධෙන කුලපුත්තෙන ආචරියෙ පයිරුපාසිත්වා තදුපදෙසං සක්කච්චං ගහෙත්වා ජානිතබ්බා. බුද්ධවචනස්මිඤ්හි සද්දතො ච අත්ථතො ච අධිප්පායතො ච අක්ඛරචින්තකානං ඤාණචක්ඛුසම්මුය්හනට්ඨානභූතා පාළිනයා විවිධා දිස්සන්ති.

තත්ථ සද්දතො තාව ඉදං සම්මුය්හනට්ඨානං – ''විරත්තා කොසියායනී''ති වත්තබ්බෙ ''විරත්තෙ කොසියායනෙ''ති ඉත්ථිලිඞ්ගපච්චත්තවචනං දිස්සති, ''කො පුරිසො''ති වත්තබ්බෙ ''කෙ පුරිසෙ''ති සබ්බනාමිකපච්චත්තවචනං දිස්සති, ''කින්නාමො තෙ උපජ්ඣායො''ති වත්තබ්බෙ ''කොනාමො තෙ උපජ්ඣායො''ති සමාසපදං පුල්ලිඞ්ගවිසයං දිස්සති. කිං නාමං එතස්සාති කොනාමොති හි සමාසො. තෙන ''කොනාමා ඉත්ථී, කොනාමං කුල''න්ති අයම්පි නයො ගහෙතබ්බො. ''ක්‍ව තෙ බලං මහාරාජා''ති වත්තබ්බෙ ''කො තෙ බලං මහාරාජා''ති එත්ථ **ක්‍ව**සද්දෙන ඊසකං සමානසුතිකො සත්තමියන්තො **කො**සද්දො දිස්සති, **ක්‍ව කො**සද්දා හි අඤ්ඤමඤ්ඤමීසකසමානසුතිකා. තථා ''ඉධ හෙමන්තගිම්හෙසු, ඉධ හෙමන්තගිම්හිසු, න තෙනත්ථං අබන්ධි සො, න තෙනත්ථං අබන්ධිසූ''ති අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

අත්ථතො පන ඉදං සම්මුය්හනට්ඨානං – ''යං න කඤ්චනද්වෙපිඤ්ඡ, අන්ධෙන තමසා ගත''න්ති එත්ථ **න**කාරො ''කත''න්ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බො. න කතන්ති කතං වියාති අත්ථො. එත්ථ හි **න**කාරො උපමානෙ වත්තති, න පටිසෙධෙ.

> ''අස්සද්ධො අකතඤ්ඤූ ච,
> සන්ධිච්ඡෙදො ච යො නරො;
> හතාවකාසො වන්තාසො,
> ස වෙ උත්තමපොරිසො''ති

එවමාදීනිපි අඤ්ඤානි යොජෙතබ්බානි.

අධිප්පායතො ඉදං සම්මුය්හනට්ඨානං – ''තණ්හං අස්මිමානං සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨියො ද්වාදසායතනනිස්සිතං නන්දිරාගඤ්ච හන්ත්වා බ්‍රාහ්මණො අනීඝො යාතී''ති වත්තබ්බෙපි තථා අවත්වා තමෙවත්ථං ගහෙත්වා අඤ්ඤෙන පරියායෙන

> ''මාතරං පිතරං හන්ත්වා, රාජානො ද්වෙ ච ඛත්තියෙ;
> රට්ඨං සානුචරං හන්ත්වා, අනීඝො යාති බ්‍රාහ්මණො''ති

වුත්තං.

> ‘‘වනං ඡින්දථ මා රුක්ඛං, වනතො ජායතෙ භයං;
> ඡෙත්වා වනඤ්ච වනථං, නිබ්බනා හොථ භික්ඛවො’’ති

එවමාදීනිපි අඤ්ඤානි යොජෙතබ්බානි. එවං බුද්ධවචනෙ සද්දතො ච අත්ථතො ච අධිප්පායතො ච අක්ඛරචින්තකානං ඤාණචක්ඛුසම්මුය්හනට්ඨානභූතා පාළිනයා විවිධා දිස්සන්ති. යථාහ –

> ‘‘ජානන්තා අපි සද්දසත්ථමඛිලං මුය්හන්ති පාඨක්කමෙ,
> යෙභුය්‍යෙන හි ලොකනීතිවිධුරා පායෙ නයා විජ්ජරෙ;
> පණ්ඩිච්චම්පි පහාය බාහිරගතං එත්ථෙව තස්මා බුධො,
> සික්ඛෙය්‍යාමලධම්මසාගරතරෙ නිබ්බානතිත්ථූපගෙ’’ති.

එවං පාළිනයානං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ‘‘වනප්පගුම්බෙ, බාලෙ ච, පණ්ඩිතෙ චා’’තිආදීනං සුද්ධපච්චත්තවචනත්තඤ්ඤෙව සාරතො පච්චෙතබ්බං, න සුතිසාමඤ්ඤෙන භුම්මොපයොගවචනත්තං භුම්මොපයොගවචනෙහි තෙසං සමානසුතිකත්තෙපි පච්චත්තජොතකත්තා. සමානසුතිකාපි හි සද්දා අත්ථප්පකරණලිඞ්ගසද්දන්තරාභිසම්බන්ධාදිවසෙන අත්ථවිසෙසජොතකා භවන්ති. තං යථා? ‘‘සීහො ගායතී’’ති වුත්තෙ ‘‘එවංනාමකො පුරිසො’’ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ‘‘සීහො නඞ්ගුට්ඨං චාලෙතී’’ති වුත්තෙ පන ‘‘මිගරාජා’’ති විඤ්ඤායති. එවං අත්ථවසෙන සමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං භවති. සඞ්ගාමෙ ඨත්වා ‘‘සින්ධවමානෙහී’’ති වුත්තෙ ‘‘අස්සො’’ති විඤ්ඤායති. රොගිසාලායං පන ‘‘සින්ධවමානෙහී’’ති වුත්තෙ ‘‘ලවණ’’න්ති විඤ්ඤායති. එවං පකරණවසෙන සමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං භවති. ‘‘ඉස්සා’’ති වුත්තෙ ‘‘එවංනාමිකා ධම්මජාතී’’ති විඤ්ඤායති. ‘‘ඉස්සො’’ති වුත්තෙ පන ‘‘අච්ඡමිගො’’ති විඤ්ඤායති. එවං ලිඞ්ගවසෙන එකදෙසසමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං භවති. එත්ථ පන කිඤ්චාපි ‘‘දෙවදත්තං පක්කොස සටධාරකං දණ්ඩධාරක’’න්තිආදීසුපි සටදණ්ඩාදීනි ලිඞ්ගං, තථාපි සමානසුතිකාධිකාරත්තා න තං ඉධාධිප්පෙතං.

‘‘ඉස්සා උප්පජ්ජතී’’ති ච ‘‘ඉස්සා පුරිසමනුබන්ධිංසූ’’ති ච වුත්තෙ පන සබ්බථා සමානසුතිකානං සද්දන්තරාභිසම්බන්ධවසෙන යථාවුත්තඅත්ථවිසෙසජොතනං භවති. තථා ‘‘සීහො භික්ඛවෙ මිගරාජා සායන්හසමයං ආසයා නික්ඛමතී’’ති වුත්තෙ ‘‘මිගාධිපො කෙසරසීහො’’ති විඤ්ඤායති. ‘‘සීහො සමණුද්දෙසො, සීහො සෙනාපතී’’ති ච වුත්තෙ පන ‘‘සීහො නාම සාමණෙරො, සීහො නාම සෙනාපතී’’ති විඤ්ඤායති. එවම්පි සද්දන්තරාභිසම්බන්ධවසෙන සමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං භවති. ‘‘අද්දසංසු ඛො ඡබ්බග්ගියා භික්ඛූ සත්තරසවග්ගියෙ භික්ඛූ විහාරං පටිසඞ්ඛරොන්තෙ’’ති එවම්පි සද්දන්තරාභිසම්බන්ධවසෙන සමානසුතිකානං පච්චත්තොපයොගත්ථසඞ්ඛාතඅත්ථවිසෙසජොතනං භවති. තථා ‘‘සිඤ්ච භික්ඛු ඉමං නාවං, අඤ්ඤතරො භික්ඛු භගවන්තං එතදවොචා’’ති එවම්පි සද්දන්තරාභිසම්බන්ධවසෙන සමානසුතිකානං ආලපනත්ථපච්චත්තත්ථසඞ්ඛාතඅත්ථවිසෙසජොතනං භවති, තස්මා ‘‘වනප්පගුම්බෙ යථ ඵුස්සිතග්ගෙ’’තිආදීනි භුම්මොපයොගවචනෙහි සදිසත්තෙපිසද්දන්තරාභිසම්බන්ධවසෙන සුද්ධපච්චත්තවචනානීති ගහෙතබ්බානි. පච්චත්තෙකවචනබහුවචනානං එව හි **එ**කාරාදෙසවසෙන එවංවිධානි රූපානි භවන්ති භුම්මොපයොගවචනානි වියාති. නනු ච භො එවංවිධානං රූපානං පාළියං දිස්සනතො **‘එ**කාරන්තම්පි පුල්ලිඞ්ගං අත්ථී’ති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බං, **ඔ**කාරන්තභාවොගධරූපවිසෙසත්තා තෙසං රූපානං. ආදෙසවසෙන හි සිද්ධත්තා විසුං **එ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගං නාම නත්ථි, තස්මා පුල්ලිඞ්ගානං යථාවුත්තසත්තවිධතායෙව ගහෙතබ්බාති.

කෙචි පන වදෙය්‍යුං ‘‘යායං **පුරිස**සද්දනයං ගහෙත්වා ‘භූතො, භූතා. භූත’න්තිආදිනා සබ්බෙස**මො**කාරන්තපදානං නාමිකපදමාලා විභත්තා, තත්ථ චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසසහිතානි රූපානි කිමත්ථං න වුත්තානී’’ති? විසෙසදස්සනත්ථං. තාදිසානි හි චතුත්ථෙකවචනරූපානි පාළිනයෙ පොරාණට්ඨකථානයෙ ච උපපරික්ඛියමානෙ ‘‘ගත්‍යත්ථකම්මනි, නයනත්ථකම්මනි, විභත්තිවිපරිණාමෙ, තදත්ථෙ චා’’ති සඞ්ඛෙපතො ඉමෙසු චතූසුයෙව ඨානෙසු, පභෙදතො පන සත්තසු ඨානෙසු දිස්සන්ති. දානරොචනධාරණ**නමො**යොගාදිභෙදෙ පන යත්ථ කත්थචි සම්පදානවිසයෙ න දිස්සන්ති, ඉති ඉමං විසෙසං දස්සෙතුං න වුත්තානීති. නනු දානක්‍රියායොගෙ ‘‘අභිරූපාය කඤ්ඤා දෙය්‍යා’’ති චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසසහිතරූපදස්සනතො ඉමස්මිම්පි **සද්දනීතිප්පකරණෙ** ‘‘පුරිසාය, භූතායා’’තිආදීනි වත්තබ්බානි, එවං සන්තෙ කස්මා ‘‘දානරොචනධාරණ**නමො**යොගාදිභෙදෙ පන යත්ථ කත්ථචි සම්පදානවිසයෙ න දිස්සන්තී’’ති වුත්තන්ති? අපාළිනයත්තා. ‘‘අභිරූපාය කඤ්ඤා දෙය්‍යා’’ති අයඤ්හි සද්දසත්ථතො ආගතො නයො, න බුද්ධවචනතො. බුද්ධවචනඤ්හි පත්වා ‘‘අභිරූපස්ස කඤ්ඤා දෙය්‍යා’’ති පදරූපං භවිස්සතීති. නනු ච භො **නමො**යොගාදීසුපි චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසො දිස්සතීති. සාසනාවචරාපි හි නිපුණා පණ්ඩිතා ‘‘නමො බුද්ධායා’’තිආදීනි වත්වා රතනත්තයං වන්දන්ති. කෙචි පන –

> ‘‘නමො බුද්ධාය බුද්ධස්ස,
> නමො ධම්මාය ධම්මිනො;
> නමො සඞ්ඝාය සඞ්ඝස්ස,
> නමොකාරෙන සොත්ථි මෙ’’ති ච,

“මුඛෙ සරසි සම්ඵුල්ලෙ, නයනුප්පලපඞ්කජෙ;
පාදපඞ්කජපූජාය, බුද්ධාය සතතං දදෙ”ති ච,

“නරො නරං යාචති කිඤ්චි වත්ථුං, නරෙන දූතො පහිතො නරායා”ති ච ගාථාරචනම්පි කුබ්බන්තීති? සච්චං, සාසනාවචරාපි නිපුණා පණ්ඩිතා “නමො බුද්ධායා”තිආදිනිවත්වා රතනත්තයං වන්දන්ති, ගාථාරචනම්පි කුබ්බන්ති, එවං සන්තෙපි තෙ සද්දසත්ථෙ කතපරිචයවසෙන සද්දසත්ථතො නයං ගහෙත්වා තථාරූපා ගාථාපි චුණ්ණියපදානිපි අභිසඞ්ඛරොන්ති, “නමො බුද්ධායා”තිආදිනි වත්වා රතනත්තයං වන්දන්ති. යෙ පන සද්දසත්ථෙ අකතපරිචයා අන්තමසො බාලදාරකා, තෙපි අඤ්ඤෙසං වචනං සුත්වා කතපරිචයවසෙන “නමො බුද්ධායා”තිආදීනි වත්වා රතනත්තයං වන්දන්ති, “නමො බුද්ධස්සා”ති වදන්තා පන අප්පකතරා. කත්ථචි හි පදෙසෙ කුමාරකෙ අක්ඛරසමයං උග්ගණ්හාපෙන්තා ගරූ අක්ඛරානමාදිම්හි “නමො බුද්ධායා”ති සික්ඛාපෙන්ති, න පන “නමො බුද්ධස්සා”ති, එවං සන්තෙපි පාළිනයෙ පොරාණට්ඨකථානයෙ ච උපපරික්ඛියමානෙ ඨපෙත්වා ගත්‍යත්ථකම්මාදිචිට්ඨානචතුක්කං, පභෙදතො සත්තට්ඨානං වා දානරොචනධාරණ**නමො**යොගාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථචි සම්පදානවිසයෙ චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයාදෙස**සහිතානි රූපානි න දිස්සන්ති, තස්මා කෙහිචි අභිසඞ්ඛතානි “නමො බුද්ධාය, බුද්ධාය දානං දෙන්ති”ති පදානි පාළිං පත්වා “නමො බුද්ධස්ස, බුද්ධස්ස දානං දෙන්ති”ති අඤ්ඤරූපානි භවන්තීති දට්ඨබ්බං. අයං පන පාළිනයඅට්ඨකථානයානුරූපෙන **ආයාදෙසස්ස** පයොගරචනා – “බුද්ධාය සරණං ගච්ඡති, බුද්ධං සරණං ගච්ඡතී”ති වා, “බුද්ධාය නගරං නෙන්ති, බුද්ධං නගරං නෙන්ති”ති වා, “බුද්ධාය සක්කතො ධම්මො, බුද්ධෙන සක්කතො ධම්මො”ති වා, “බුද්ධාය ජීවිතං පරිච්චජති, බුද්ධස්ස අත්ථාය ජීවිතං පරිච්චජති”ති වා, “බුද්ධාය අපෙන්ති අඤ්ඤතිත්ථියා, බුද්ධස්මා අපෙන්ති අඤ්ඤතිත්ථියා”ති වා , “බුද්ධාය ධම්මතා, බුද්ධස්ස ධම්මතා”ති වා, “බුද්ධාය පසන්නො, බුද්ධෙ පසන්නො”ති වා ඉති පභෙදතො ඉමං සත්තඨානං විවජ්ජෙත්වා අඤ්ඤත්ථ **ආයාදෙසො** න දිස්සති. තථා හි –

පාඨෙ **මහානමක්කාර**-සඞ්ඛාතෙ සාධුනන්දනෙ;
සම්පදානෙ **නමො**යොගෙ, **ආයාදෙසො** න දිස්සති.

එත්ථ මහානමක්කාරපාඨො නාම “නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්සා”ති පාඨො. අත්‍රාපි **ආයාදෙසො** න දිස්සති. **වම්මිකසුත්තෙපි** “නමො කරොහි නාගස්සා”ති එවං **ආයාදෙසො** න දිස්සති. **අම්බට්ඨසුත්තෙපි** “සොත්ථි භදන්තෙ හොතු රඤ්ඤො, සොත්ථි ජනපදස්ස”. එවං **ආයාදෙසො** න දිස්සති.

“සුප්පබුද්ධ”න්ති පාඨස්ස, අත්ථසංවණ්ණනායපි;
සම්පදානෙ **නමො**යොගෙ, **ආයාදෙසො** න දිස්සති.

තථා හි

“සුප්පබුද්ධං පබුජ්ඣන්ති, සදා ගොතමසාවකා;
යෙසං දිවා ච රත්තො ච, නිච්චං බුද්ධගතා සතී”ති

ඉමිස්සා පාළියා අට්ඨකථායං “සම්මාදිට්ඨිකස්ස පුත්තො ගුළං ඛිපමානො බුද්ධානුස්සතිං ආවජ්ජෙත්වා ‘නමො බුද්ධස්සා’ති වත්වා ගුළං ඛිපතී”ති **ආයාදෙසවජ්ජිතො** සද්දරචනාවිසෙසො දිස්සති. සගාථාවග්ගවණ්ණනායම්පි **ධනඤ්ජානීසුත්තට්ඨකථායං** “ත්වං ඨිතාපි නිසින්නාපි ඛිපිත්වාපි කාසෙත්වාපි ‘නමො බුද්ධස්සා’ති තස්ස මුණ්ඩකස්ස සමණකස්ස නමක්කාරං කරොසී”ති **ආයාදෙසවජ්ජිතො** සද්දරචනාවිසෙසො දිස්සති. තථා තත්ථ තත්ථ “බුද්ධප්පමුඛස්ස භික්ඛුසඞ්ඝස්ස දානං දෙති. තස්ස පුරිසස්ස භත්තං න රුච්චති. සමණස්ස රොචතෙ සච්චං, බුද්ධස්ස ඡත්තං ධාරෙති, බුද්ධස්ස සිලාසනෙ”තිආදිනා **ආයාදෙසවිවජ්ජිතො** සද්දරචනාවිසෙසො දිස්සති. එවං දානරොචනාදීසු බහූසු සම්පදානවිසයෙසු චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයාදෙසසහිතං** රූපං න දිස්සති.

ගත්‍යත්ථකම්මාදීසු පන චතූසු ඨානෙසු දිස්සති. තථා හි “මූලාය පටිකස්සෙය්‍යා, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡතී”ති චෙත්ථ ගත්‍යත්ථකම්මනි දිස්සති. එත්ථ හි “මූලං පටිකස්සෙය්‍යා, අප්පො සග්ගං ගච්ඡතී”ති ච අත්ථො. “පටිකස්සෙය්‍යා”ති චෙත්ථ කස ගතියන්ති ධාතුස්ස **පති**උපසග්ගෙන විසෙසිතත්තා “ආකඩ්ඪෙය්‍යා”ති අත්ථො භවති. “අයං පුරිසො මම අත්ථකාමො, යො මං ගහෙත්වාන දකාය නෙති”ති එත්ථ නයනත්ථකම්මනි දිස්සති. එත්ථ හි මං උදකං නෙති, අත්තනො වසනකසොබ්භං පාපෙතීති අත්ථො. “විරමථායස්මන්තො මම වචනායා”ති එත්ථ විභත්තිවිපරිණාමෙ දිස්සති. මම වචනතො විරමථාති හි නිස්සක්කවචනවසෙන අත්ථො. “මහාගණාය භත්තා මෙ”ති එත්ථාපි විභත්තිවිපරිණාමෙ දිස්සති. මම මහතො හංසගණස්ස භත්තාති හි සාමිවචනවසෙන අත්ථො. මම හංසරාජාති චෙත්ථ අධිප්පායො. “අසක්කතා චස්ම ධනඤ්චයායා”ති එත්ථාපි විභත්තිවිපරිණාමෙ දිස්සති. මයං ධනඤ්චයස්ස රඤ්ඤො අසක්කතා ච භවාමාති හි කත්තුත්ථෙ සාමිවචනං. තථා හි “ධනඤ්චයස්සා”ති වා “ධනඤ්චයෙනා”ති වා වත්තබ්බෙ එවං අවත්වා “ධනඤ්චයායා”ති සම්පදානවචනං දානක්‍රියාදිකස්ස සම්පදානවිසයස්ස අභාවතො විභත්තිවිපරිණාමෙයෙව යුජ්ජති, තස්මා ධනඤ්චයරාජෙන මයං අසක්කතා ච භවාමාති අත්ථො ගහෙතබ්බො. අඤ්ඤම්පි විභත්තිවිපරිණාමට්ඨානං මග්ගිතබ්බං.

‘‘විරාගාය උපසමාය නිරොධායා’’තිආදීනි පන අනෙකසහස්සානි **ආයා**දෙසසහිතානි සද්දරූපානි තදත්ථෙ පවත්තන්ති. අට්ඨකථාචරියාපි හි **ධම්මවිනය**සද්දත්ථං වණ්ණෙන්තා ‘‘ධම්මානං විනයාය. අනවජ්ජධම්මත්ථඤ්හෙස විනයො, න භවභොගාදිඅත්ථ’’න්ති තදත්ථවසෙනෙව **ආයා**දෙසසහිතං සද්දරූපං පයුඤ්ජිංසු, එවං චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසසහිතානි රූපානි ගත්‍යත්ථකම්මනි නයනත්ථකම්මනි විභත්තිවිපරිණාමෙ තදත්ථෙ චාති ඉමෙසු චතූසුයෙව ඨානෙසු දිස්සන්ති, න පන දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථචි සම්පදානවිසයෙ. තථා හි **නිරුත්තිපිටකෙ** ‘‘අත්ථායාති සම්පදානවචන’’න්ති **ආයා**දෙසසහිතං සද්දරූපං වුත්තං, **පුරිස**සද්දාදිවසෙන පන තාදිසානි රූපානි න වුත්තානි තාදිසානං සද්දරූපානං යත්ථ කත්ථචි අප්පවත්තනතො. **කච්චායනප්පකරණෙපි** හි ‘‘ආය චතුත්ථෙකවචනස්ස තු’’ති ලක්ඛණස්ස වුත්තියං ‘‘අත්ථාය හිතාය සුඛාය දෙවමනුස්සාන’’න්ති වුත්තං. ‘‘පුරිසායා’’ති වා ‘‘සමණායා’’ති වා ‘‘බ්‍රාහ්මණායා’’ති වා න වුත්තන්ති.

එත්ථ සියා – නනු හො තස්සෙව වුත්තියං ‘‘චතුත්ථීති කිමත්ථං පුරිසස්ස මුඛං. එකවචනස්සාති කිමත්ථං පුරිසානං දදාති. වාති කිමත්ථං දාතා හොති සමණස්ස වා බ්‍රාහ්මණස්ස වා’’ති වුත්තත්තා ‘‘පුරිසාය සමණාය බ්‍රාහ්මණායා’’තිආදීනි පදරූපානි නයතො දස්සිතානි, කෙවලං පන **මුඛ**සද්දයොගතො බහුවචනභාවතො විකප්පනතො ච ‘‘පුරිසායා’’තිආදීනි න සිජ්ඣන්ති, **මුඛ**සද්දයොගාදිවිරහිතෙ පන ඨානෙ අවස්සං සිජ්ඣන්තීති? එත්ථ වුච්චතෙ – ‘‘චතුත්ථීති කිමත්ථං පුරිසස්ස මුඛ’’න්ති වදන්තො ‘‘සචෙ **ආයා**දෙසො භවෙය්‍යා , චතුත්ථීයා එව භවති, න ඡට්ඨියා’’ති දස්සෙන්තො ‘‘මුඛ’’න්ති පදං දස්සෙසි, න ච තෙන **‘‘මුඛ**සද්දට්ඨානෙ දෙතීතිආදිකෙ සම්පදානවිසයභූතෙ ක්‍රියාපදෙ ඨිතෙ **ආයා**දෙසො හොතී’’ති දස්සෙති. **‘‘එකවචනස්සාති කිමත්ථං පුරිසානං දදාතී**’’ති වදන්තොපි ‘‘එකවචනස්සෙව **ආයා**දෙසො හොති, න බහුවචනස්සා’’ති දස්සෙති. ‘‘දදාතී’’ති ඉදං පදං ‘‘පුරිසාන’’න්ති පදස්ස සම්පදානවචනත්තං ඤාපෙතුං අවොච, න ච ‘‘දෙතීතිආදිකෙ සම්පදානවිසයභූතෙ ක්‍රියාපදෙ සති චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසො හොතී’’ති ඉමමත්ථං විඤ්ඤාපෙති. ‘‘වාති කිමත්ථං දාතා හොති සමණස්ස වා බ්‍රාහ්මණස්ස වා’’ති ච වදන්තොපි ‘‘සම්පදානෙයෙව විකප්පෙන **ආයා**දෙසො හොතී’’ති විඤ්ඤාපෙති, න දානාදික්‍රියං පටිච්ච **ආයා**දෙසවිධානං ඤාපෙති.

යදි පන දානාදික්‍රියං පටිච්ච **ආයා**දෙසවිධානං සියා, වුත්තිකාරකෙන ලක්ඛණස්ස වුත්තියං මූලොදාහරණෙයෙව ‘‘අත්ථාය හිතායා’’ති තදත්ථපයොගානි විය ‘‘පුරිසාය දීයතෙ’’තිආදි වත්තබ්බං සියා, න ච වුත්තං. කස්මාති චෙ? බුද්ධවචනෙ පොරාණට්ඨකථාසු ච තාදිසස්ස පයොගස්ස අභාවා. **නිරුත්තිපිටකෙ** හි පභින්නපටිසම්භිදො සො ආයස්මා **මහාකච්චානො** ‘‘පුරිසස්ස දීයතෙ’’ති **ආයා**දෙසරහිතානියෙව රූපානි දස්සෙති, ‘‘අත්ථායාති සම්පදානවචන’’න්ති භණන්තොපි ච ථෙරො දානාදික්‍රියාපෙක්ඛං අකත්වා චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසසහිතං රූපමෙව නිද්දිසි. තෙන සො පයොගො තදත්ථප්පයොගොති විඤ්ඤායති. ඉති ඉමෙහි කාරණෙහි ජානිතබ්බං ‘‘දානාදික්‍රියං පටිච්ච **ආයා**දෙසවිධානං න කත’’න්ති. යජ්ජෙවං ‘‘අත්ථාය හිතායා’’තිආදීනියෙව තදත්ථප්පයොගානි ‘‘ආය චතුත්ථෙකවචනස්ස තූ’’ති ලක්ඛණස්ස විසයා භවෙය්‍යුං, නාඤ්ඤානීති? තන්න, අඤ්ඤානිපි විසයායෙව තස්ස. කතමානි? ‘‘මූලාය පටිකස්සෙය්‍යා, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති, දකාය නෙති, විරමථායස්මන්තො මමවචනාය, ගණාය භත්තා’’තිආදීනි. ‘‘සග්ගස්ස ගමනෙන වා’’තිආදීනි පන **වා**ධිකාරත්තා අවිසයාවාති.

නනු ච හො එවං සන්තෙ වුත්තිකාරකෙන මූලොදාහරණෙසු ‘‘අත්ථාය හිතාය සුඛාය දෙවමනුස්සාන’’න්ති වත්වා ‘‘මූලාය පටිකස්සෙය්‍යා’’තිආදීනිපි වත්තබ්බානි, කිමුදාහරණෙ පන ‘‘වාති කිමත්ථං සග්ගස්ස ගමනෙන වා’’ති වත්තබ්බන්ති? සච්චං, අවචනෙ කාරණමත්ථි, තං සුණාථ – ‘‘මූලාය පටිකස්සෙය්‍යා, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡතී’’ති එත්ථ හි ‘‘මූලාය, සග්ගායා’’ති පදානි සුද්ධසම්පදානවචනානි න හොන්ති ගත්‍යත්ථකම්මනි වත්තනතො, තස්මා මූලොදාහරණෙසු න වුත්තානි. තථා ‘‘දකාය නෙතී’’ති එත්ථ ‘‘දකායා’’ති පදං නයනත්ථකම්මනි වත්තනතො සුද්ධසම්පදානවචනං න හොතීති න වුත්තං. ‘‘විරමථායස්මන්තො මම වචනායා’’ති එත්ථ පන ‘‘වචනායා’’ති පදං නිස්සක්කවචනත්ථෙ වත්තනතො, ‘‘ගණාය භත්තා’’ති එත්ථ ‘‘ගණායා’’ති පදං සාමිවචනත්ථෙ වත්තනතො, ‘‘අසක්කතා චස්ම ධනඤ්චයායා’’ති එත්ථ ‘‘ධනඤ්චයායා’’ති පදං කත්තුවසෙන සාමිඅත්ථෙ වත්තනතො සුද්ධසම්පදානවචනං න හොතීති න වුත්තං. කිමුදාහරණෙපි ‘‘සග්ගස්සා’’ති පදං **ගමන**සද්දසන්නිධානතො ගත්‍යත්ථකම්මනි වත්තනතො සුද්ධසම්පදානවචනං න හොතීති ‘‘වාති කිමත්ථං සග්ගස්ස ගමනෙන වා’’ති න වුත්තං. එවඤ්හෙත්ථ වුත්තනයෙන බුද්ධවචනං පොරාණට්ඨකථානයඤ්ච පත්වා චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසසහිතානි රූපානි ගත්‍යත්ථකම්මාදීසු චතූසුයෙව ඨානෙසු දිස්සන්ති, න පන දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථචි සම්පදානවිසයෙති දට්ඨබ්බං.

නනු ච හො ‘‘චන්දනසාරං ජෙට්ඨිකාය අදාසි සුවණ්ණමාලං කනිට්ඨායා’’ති දානප්පයොගෙ චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසසහිතරූපදස්සනතො ‘‘රාජකඤ්ඤාය දීයතෙ, රාජකඤ්ඤාය රුච්චති අලඞ්කාරො, රාජකඤ්ඤාය ඡත්තං ධාරෙති, රාජකඤ්ඤාය නමො කරොහි, රාජකඤ්ඤාය සොත්ථි භවතු, රාජකඤ්ඤාය සිලාඝතෙ’’තිආදීහිපි පයොගෙහි භවිතබ්බං, අථ කස්මා ‘‘බුද්ධවචනං පොරාණට්ඨකථානයඤ්ච පත්වා චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසසහිතානි රූපානි ගත්‍යත්ථකම්මාදීසු චතූසුයෙව ඨානෙසු දිස්සන්ති, න පන දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථචි සම්පදානවිසයෙ’’ති වදථාති? උප්පථමවතිණ්ණො භවං, න හි භවං අම්හාකං වචනත්ථං ජානාති. අයඤ්හෙත්ථ අම්හාකං වචනත්ථො – සබ්බානිපි ඉත්ථිලිඞ්ගානි එකවචනවසෙන තතියාචතුත්ථීපඤ්චමීඡට්ඨීසත්තමීඨානෙසු සමසමානි හොන්ති, අප්පානි අසමානි, තස්මා තානි ඨපෙත්වා පුල්ලිඞ්ගනපුංසකලිඞ්ගෙසු **පුරිසාදි චිත්තාදි**සද්දානං අකාරන්තපකතිභාවෙ ඨිතානං චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසසහිතානි රූපානි බුද්ධවචනාදීසු දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථචි සම්පදානවිසයෙ න

දිස්සන්ති. තෙනෙව හි ‘‘මූලාය, සග්ගාය, දකාය, වචනාය, ගණායා’’තිආදීනි ගත්‍යත්ථකම්මාදීසු තීසු ‘‘අභිඤ්ඤාය, සම්බොධාය, නිබ්බානායා’’ති එවමාදීනි පන අනෙකසතානි තිලිඞ්ගපදානි තදත්ථෙයෙවාති ඉමෙසු චතූසු ඨානෙසු දිස්සන්ති. ‘‘දෙති, රොචති, ධාරෙතී’’තිආදීසු පන සුද්ධසම්පදානවිසයෙසු න දිස්සන්ති. භවන්ති චත්‍ර –

චතුත්ථෙකවචනස්ස, ආයාදෙසෙන සංයුතං;
රූපං අනිත්ථිලිඞ්ගානං, ඨානෙසු චතුසුට්ඨිතං.

ගත්‍යත්ථකම්මනි චෙව, නයනත්ථස්ස කම්මනි;
විභත්තියා විපල්ලාසෙ, තදත්ථෙ චාති නිද්දිසෙ.

‘‘මූලාය පටිකස්සෙය්‍ය, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති’’;
එවං ගත්‍යත්ථකම්මස්මිං, දිට්ඨමම්හෙහි සාසනෙ.

‘‘දකාය නෙති’’ ඉච්චෙවං, නයනත්ථස්ස කම්මනි;
‘‘වචනායා’’ති නිස්සක්කෙ, විරමණප්පයොගතො.

‘‘ගණාය’’ඉති සාමිස්මිං, ‘‘හත්තා’’ති සද්දයොගතො;
‘‘ධනඤ්චයායා’’ති පදං, කත්තුත්ථෙ සාමිසූචකං.

‘‘අසක්කතා’’ති සද්දස්ස, යොගතොති විනිද්දිසෙ;
අඤ්ඤො චාපි විපල්ලාසො, මග්ගිතබ්බො විභාවිනා.

‘‘අභිඤ්ඤාය සම්බොධාය, නිබ්බානායා’’තිමානි තු;
ලිඞ්ගත්තයවසෙනෙව, තදත්ථස්මිං විනිද්දිසෙ.

එවං පාඨානුලොමෙන, කථිතො ආයසම්භවො;
ඉදන්තු සුඛුමං ඨානං, චින්තෙතබ්බං පුනප්පුනං.

ඔකාරන්තවසෙනෙව, නානානයසුමණ්ඩිතා;
පදමාලා මහෙසිස්ස, සාසනත්ථං පකාසිතා.

ඉමමතිමධුරඤ්චෙ චිත්තිකත්වා සුණෙය්‍යුං,
විවිධනයවිචිත්තං සාධවො සද්දනීතිං;
ජිනවරවචනෙතෙ සද්දතො ජාතකඞ්ඛං,
කුමුදමිව’සිනා වෙ සුට්ඨු ඡින්දෙය්‍යුමෙත්ථ.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සවිනිච්ඡයො ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස

නාමිකපදමාලාවිභාගො නාම

පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො.

අකාරන්තොකාරන්තතාපකතිකඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

6. ආකාරන්තපුල්ලිඞ්ගනාමිකපදමාලා

අථ පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා ආකාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං පකතිරූපෙසු **අභිභවිතු** ඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම – සත්ථා, සත්ථා, සත්ථාරො. සත්ථාරං, සත්ථාරො. සත්ථාරා, සත්ථාරෙහි, සත්ථාරෙභි. සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථානං, සත්ථාරානං. සත්ථාරා, සත්ථාරෙහි, සත්ථාරෙභි. සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථානං, සත්ථාරානං. සත්ථරි, සත්ථාරෙසු. භො සත්ථ, භො සත්ථා, භවන්තො සත්ථාරො.

අයං **යමකමහාථෙරෙන** කතාය **චූළනිරුත්තියා** ආගතො නයො. එත්ථ ච **නිරුත්තිපිටකෙ ච කච්චායනෙ** ච ‘‘සත්ථුනා’’ති පදං අනාගතම්පි ගහෙතබ්බමෙව ‘‘ධම්මරාජෙන සත්ථුනා’’ති දස්සනතො. ‘‘සත්ථාරා, සත්ථුනා, සත්ථාරෙහි, සත්ථාරෙභී’’ති කමො ච වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච අසතිපි අත්ථවිසෙසෙ බ්‍යඤ්ජනවිසෙසවසෙන, බ්‍යඤ්ජනවිසෙසාභාවෙපි අත්ථනානත්ථතාවසෙන සද්දන්තරසන්දස්සනං නිරුත්තික්කමොති ‘‘සත්ථා’’ති පදං එකවචනබහුවචනවසෙන ද්වික්ඛත්තුං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **නිරුත්තිපිටකාදීසු** පන ‘‘සත්ථා’’ති පඨමාබහුවචනං න ආගතං. කිඤ්චාපි න ආගතං, තථාපි ‘‘අවිතක්කිතා මච්චුමුපබ්බජන්තී’’ති **පාළියං** ‘‘අවිතක්කිතා’’ති පඨමාබහුවචනස්ස දස්සනතො ‘‘සත්ථා’’ති පදස්ස පඨමාබහුවචනත්තං අවස්සමිච්ඡිතබ්බං. තථා **වත්තා, ධාතා, ගන්තා**දීනම්පි තග්ගතිකත්තා. තථා **නිරුත්තිපිටකෙ** ‘‘සත්ථාරෙ’’ති දුතියාබහුවචනඤ්ච ‘‘සත්ථුස්ස, සත්ථාන’’න්ති චතුත්ථීඡට්ඨෙකවචනබහුවචනානි ච ආගතානි, **චූළනිරුත්තියං** පන න ආගතානි. තත්ථ ‘‘මාතාපිතරො පොසෙති. භාතරො අතික්කමතී’’ති දස්සනතො ‘‘සත්ථාරෙ’’ති දුතියාබහුවචනරූපං අයුත්තං විය දිස්සති. **කච්චායනාදීසු** ‘‘භො සත්ථ, භො සත්ථා’’ ඉති රස්සදීඝවසෙන ආලපනෙකවචනද්වයං වුත්තං. **නිරුත්තිපිටකෙ** ‘‘භො සත්ථ’’ ඉතිරස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං වත්වා ‘‘භවන්තො සත්ථාරො’’ති **ආරා**දෙසවසෙන ආලපනබහුවචනං වුත්තං. **චූළනිරුත්තියං** ‘‘භො සත්ථ’’ ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං වත්වා ‘‘භො සත්ථා’’ ඉති දීඝවසෙන ආලපනබහුවචනං ලපිතං. සබ්බමෙතං ආගමෙ උපපරික්ඛිත්වා යථා න විරුජ්ඣති, තථා ගහෙතබ්බං.

ඉදානි **සත්ථු**සද්දස්ස යං රූපන්තරං අම්හෙහි දිට්ඨං, තං දස්සෙස්සාම – තථා හි ‘‘ඉමෙසං මහානාම තිණ්ණං සත්ථූනං එකා නිට්ඨා උදාහු පුථු නිට්ඨා’’ති **පාළියං** ‘‘සත්ථූන’’න්ති පදං දිට්ඨං, තස්මා අයම්පි කමො වෙදිතබ්බො ‘‘සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථානං, සත්ථාරානං, සත්ථූන’’න්ති. අභිභවිතා, අභිභවිතා, අභිභවිතාරො. අභිභවිතාරං, අභිභවිතාරො. අභිභවිතාරා, අභිභවිතුනා, අභිභවිතාරෙහි, අභිභවිතාරෙභි. අභිභවිතු, අභිභවිතුස්ස, අභිභවිතුනො, අභිභවිතානං, අභිභවිතාරානං, අභිභවිතූනං. අභිභවිතාරා, අභිභවිතාරෙහි, අභිභවිතාරෙභි. අභිභවිතු, අභිභවිතුස්ස, අභිභවිතුනො, අභිභවිතානං, අභිභවිතාරානං. අභිභවිතරි, අභිභවිතාරෙසු. භො අභිභවිත, භො අභිභවිතා, භවන්තො අභිභවිතාරො. යථා පනෙත්ථ **අභිභවිතු** ඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා **සත්ථු**නයෙන යොජිතා, එවං **පරිභවිතු**ආදීනඤ්ච අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං නාමිකපදමාලා **සත්ථු**නයෙන යොජෙතබ්බා. එත්ථඤ්ඤානි තංසදිසානි නාම ‘‘වත්තා, ධාතා’’ඉච්චාදීනං පදානං **වත්තුධාතු** ඉච්චාදීනි පකතිරූපානි.

වත්තා ධාතා ගන්තා නෙතා,
දාතා කත්තා චෙතා තාතා;
ඡෙත්තා භෙත්තා හන්තා මෙතා,
ජෙතා බොද්ධා ඤාතා සොතා.

ගජ්ජිතා වස්සිතා භත්තා, මුච්ඡිතා පටිසෙධිතා;
භාසිතා පුච්ඡිතා බන්තා, උට්ඨාතොක්කමිතා තතා.

නත්තා පනත්තා අක්ඛාතා, සහිතා පටිසෙවිතා;
නෙතා විනෙතා ඉච්චාදී, වත්තරෙ සුද්ධකත්තරි.

උප්පාදෙතා විඤ්ඤාපෙතා, සන්දස්සෙතා පබූහෙතා;
බොධෙතාදී චඤ්ඤෙ සද්දා, ඤෙය්‍යා හෙතුස්මිං අත්ථස්මිං.

කත්තා බත්තා නෙත්තා හත්තා, පිතා භාතාතිමෙ පන;
කිඤ්චි භිජ්ජන්ති **සුත්තස්මිං,** තං පභෙදං කථෙස්සහං.

සත්ථාතිආදීසු කෙචි, උපයොගෙන සාමිනා;
සහෙව නිච්චං වත්තන්ති, නෙව වත්තන්ති කෙචි තු.

තත්‍ර **කත්තු**සද්දාදයො රූපන්තරවසෙන **සත්ථු**සද්දතො කිඤ්චි භිජ්ජන්ති. තථා හි ‘‘උට්ඨෙහි කත්තෙ තරමානො, ගන්ත්වා වෙස්සන්තරංවදා’’ති එත්ථ ‘‘කත්තෙ’’ති ඉදං ආලපනෙකවචනරූපං, එවඤ්හි ‘‘භො කත්තා’’ති රූපතො රූපන්තරං නාම. ‘‘තෙන හි භො ඛත්තෙ යෙන චම්පෙය්‍යකා බ්‍රාහ්මණගහපතිකා තෙනුපසඞ්කමා’’ති එත්ථ

‘‘ඛත්තෙ’’ති ඉදඤ්චාලපනෙකවචනරූපං. එවම්පි ‘‘භො ඛත්තා’’ති රූපතො රූපන්තරං නාම. ‘‘නෙත්තෙ උජුං ගතෙ සති’’ති එත්ථ ‘‘නෙත්තෙ’’ති ඉදං සත්තමියා එකවචනරූපං, එතම්පි ‘‘නෙත්තරි’’ති රූපතො රූපන්තරං. ‘‘ආරාධයති රාජානං, පූජං ලභති භත්තුසු’’ති එත්ථ ‘‘භත්තුසු’’ති ඉදං සත්තමියා බහුවචනරූපං. ‘‘භත්තාරෙසු’’ති රූපතො රූපන්තරං, අත්‍ර ‘‘භත්තුසු’’ති දස්සනතො, ‘‘මාතාපිතුසු පණ්ඩිතා’’ති එත්ථ ‘‘පිතුසු’’ති දස්සනතො ච ‘‘වත්තුසු ධාතුසු ගන්තුසු නෙතුසු දාතුසු කත්තුසු’’ති එවමාදිනයොපි ගහෙතබ්බො. අයං නයො **සත්ථු**සද්දෙපි ඉච්ඡිතබ්බො විය අම්හෙ පටිභාති.

පිතා, පිතා, පිතරො. පිතරං, පිතරො. පිතරා, පිතුනා, පෙත්‍යා, පිතරෙහි, පිතරෙහි, පිතූහි, පිතූභි. පිතු, පිතුස්ස, පිතුනො , පිතානං, පිතරානං, පිතුනං. පිතරා, පෙත්‍යා, පිතරෙහි, පිතරෙභි, පිතූහි, පිතූභි. පිතු, පිතුස්ස, පිතුනො, පිතානං, පිතරානං, පිතුනං. පිතරි, පිතරෙසු, පිතූසු. භො පිත, භො පිතා, භවන්තො පිතරො. එත්ථ පන ‘‘පෙත්‍යා, පිතුන’’න්ති ඉමං නයද්වයං වජ්ජෙත්වා **භාතු**සද්දස්ස ච පදමාලා යොජෙතබ්බා. තත්ථ ‘‘මත්‍යා ච පෙත්‍යා ච කතං සුසාධු, අනුඤ්ඤාතොසි මාතාපිතූහි, මාතාපිතුනං අච්චයෙනා’’ති ච දස්සනතො **පිතු**සද්දස්ස ‘‘පෙත්‍යා, පිතූහි, පිතූභි. පිතුන’’න්ති රූපභෙදො ච, ‘‘පිතරො’’ ඉච්චාදීසු රස්සත්තඤ්ච **සත්ථු**සද්දතො විසෙසො. තත්ථ ච ‘‘පෙත්‍යා’’ති ඉදං ‘‘ජන්ත්‍යො, හෙත්‍යො, හෙත්‍යා, අධිපත්‍යා’’ති පදානි විය අචින්තෙය්‍යං පුල්ලිඞ්ගරූපන්ති දට්ඨබ්බං.

චොදනා සොධනා චාත්‍ර භවති – **සත්ථා පිතා** ඉච්චෙවමාදීනි නිප්ඵන්නත්තමුපාදාය ආකාරන්තානීති ච, පඨමං ඨපෙතබ්බං පකතිරූපමුපාදාය උකාරන්තානීති ච තුම්හෙ භණථ, ‘‘හෙතු සත්ථාරදස්සනං. අමාතාපිතරසංවඩ්ඪො. කත්තාරනිද්දෙසො’’තිආදීසු පන **සත්ථාර** ඉච්චාදීනි කථං තුම්හෙ භණථාති? එතානිපි මයං පකතිරූපමුපාදාය උකාරන්තානීති භණාමාති. නනු ච භො එතානි අකාරන්තානීති? න, උකාරන්තානියෙව තානි. නනු ච භො **යො අං නා**දීනි පරභූතානි වචනානි න දිස්සන්ති යෙහි උකාරන්තසද්දානමන්තස්ස **ආරා**දෙසො සියා, තස්මා අකාරන්තානීති? න, ඊදිසෙ ඨානෙ පරභූතානං **යො අං නා**දීනං වචනානමනොකාසත්තා. තථා හි සමාසවිසයො එසො. සමාසවිසයස්මිඤ්හි අචින්තෙය්‍යානිපි රූපානි දිස්සන්තීති. එවං සන්තෙපි භො ‘‘ගාමතො නික්ඛමතී’’ති පයොගස්ස විය අසමාසවිසයෙ ‘‘සත්ථාරතො සත්ථාරං ගච්ඡතී’’ති **නිද්දෙසපාළි**දස්සනතො ‘‘හෙතු සත්ථාරදස්සන’’න්තිආදීසු **සත්ථාර** ඉච්චාදීනි අකාරන්තානීති චින්තෙතබ්බානීති? න චින්තෙතබ්බානි ‘‘සත්ථාරතො සත්ථාරං ගච්ඡතී’’ති එත්ථාපි උකාරන්තත්තා. එත්ථ හි අසමාසත්තෙපි **තො**පච්චයං පටිච්ච **සත්ථු**සද්දස්ස උකාරො **ආරා**දෙසං ලභති. යානි පන තුම්හෙ උකාරස්ස **ආරා**දෙසනිමිත්තානි **යො අං නා**දීනි වචනානි ඉච්ඡථ, තානි ඊදිසෙ ඨානෙ විඤ්ඤූනං පමාණං න හොන්ති. කානි පන හොන්තීති චෙ? අසමාසවිසයෙ **තො**පච්චයො ච සමාසවිසයෙ පරපදානි ච පරපදාභාවෙ ස්‍යාදිවිභත්තියො චාති ඉමානෙව ඊදිසෙ ඨානෙ එකන්තෙන පමාණං හොන්ති. තථා හි **ධම්මපදට්ඨකථායං** ‘‘යාවදෙව අනත්ථාය, ඤත්තං බාලස්ස ජායතී’’ති ඉමිස්සා පාළියා අත්ථසංවණ්ණනායං ‘‘අයං නිම්මාතාපිතරොති ඉමස්මිං පහටෙ දණ්ඩො නත්ථී’’ති එත්ථ නිම්මාතාපිතරොති ඉමස්ස සමාසවිසයත්තා **සි**ම්හි පරෙ උකාරො **ආරා**දෙසං ලභති, තතො **සිස්ස ඔ**කාරාදෙසො, ඉච්චෙතං පදං පකතිරූපවසෙන උකාරන්තං භවති. නිප්ඵන්නත්තමුපාදාය ‘‘පුරිසො, උරගො’’ති පදානි විය **ඔ**කාරන්තඤ්ච භවති. අයං පනෙත්ථ සමාසවිග්ගහො ‘‘මාතා ච පිතා ච මාතාපිතරො, නත්ථි මාතාපිතරො එතස්සාති නිම්මාතාපිතරො’’ති. පකතිරූපවසෙන හි ‘‘නිම්මාතාපිතු’’ ඉති ඨිතෙ **සි**වචනස්මිං පරෙ උකාරස්ස **ආරා**දෙසො හොති. කත්ථචි පන ධම්මපදට්ඨකථාපොත්ථකෙ ‘‘අයං නිම්මාතාපිතිකො’’ති පාඨො දිස්සති, එසො පන ‘‘අයං නිම්මාතාපිතරො’’ති පදස්ස අයුත්තතං මඤ්ඤමානෙහි ඨපිතොති මඤ්ඤාම, න සො අයුත්තො අට්ඨකථාපාඨො. සො හි උමඞ්ගජාතකට්ඨකථායං එකපිතරොති **සි**ම්හි **ආරා**දෙසපයොගෙන සමෙති. තථා හි –

‘‘යථාපි නියකො භාතා,
සඋදරියො එකමාතුකො;
එවං පඤ්චාලචන්දො තෙ,
දයිතබ්බො රථෙසභා’’ති

ඉමිස්සා පාළියා අත්ථං සංවණ්ණෙන්තෙහි පාළිනයඤ්ඤූහි ගරූහි ‘‘නියකොති අජ්ඣත්තිකො එකපිතරො එකමාතුයා ජාතො’’ති **සි**ම්හි **ආරා**දෙසපයොගරචනා කතා. න කෙවලඤ්ච **සි**ම්හි **ආරා**දෙසෙ පුල්ලිඞ්ගප්පයොගොයෙවම්හෙහි දිට්ඨො, අථ ඛො ඉත්ථිලිඞ්ගප්පයොගොපි සාසනෙ දිට්ඨො. තථා හි විනයපිටකෙ **චූළවග්ගෙ** ‘‘අස්සමණී හොති අසක්‍යධීතරා’’ති පදං දිස්සති. අයං පනෙත්ථ සමාසවිග්ගහො ‘‘සක්‍යකුලෙ උප්පන්නත්තා සක්‍යස්ස භගවතො ධීතා සක්‍යධීතරා, න සක්‍යධීතරා අසක්‍යධීතරා’’ති. ඉධාපි **සි**ම්හි පරෙ උකාරස්ස **ආරා**දෙසො කතො, ඉත්ථිලිඞ්ගභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා ආපච්චයො, තතො **සි**ලොපො ච දට්ඨබ්බො. එවං සමාසපදත්තෙ **සත්ථු පිතු කත්තු**සද්දානං නාමිකපදමාලායං වුත්තරූපතො කොචි කොචි රූපවිසෙසො දිස්සති. අඤ්ඤෙසම්පි රූපවිසෙසො නයඤ්ඤුනා මග්ගිතබ්බො සුත්තන්තෙසු. කො හි නාම සමත්ථො නිස්සෙසතො බුද්ධවචනසාගරෙ සංකිණ්ණානි විචිත්‍රානි පණ්ඩිතජනානං හදයවිම්හාපනකරානි පදරූපරතනානි සමුද්ධරිත්වා දස්සෙතුං, තස්මා අම්හෙහි අප්පමත්තකානියෙව දස්සිතානි.

අදන්ධජාතිකො විඤ්ඤූ-ජාතිකො සතතං ඉධ;
යොගං කරොති චෙ සත්ථු, පාළියං සො න කඞ්ඛති.

යෙ පනිධ අම්හෙහි ''සත්ථා, අභිභවිතා, වත්තා, කත්තා''දයො සද්දා පකාසිතා, තෙසු කෙචි උපයොගවචනෙන සද්ධිං නිච්චං වත්තන්ති ''පුච්ඡිතා, ඔක්කමිතා''ඉච්චාදයො. තථා හි ''අභිජානාසි නො ත්වං මහාරාජ ඉමං පඤ්හං අඤ්ඤෙ සමණබ්‍රාහ්මණෙ පුච්ඡිතා. නිද්දං ඔක්කමිතා''තිආදිපයොගා බහූ දිස්සන්ති. කෙචි සාමිවචනෙන සද්ධිං නිච්චං වත්තන්ති ''අභිභවිතා, වත්තා''ඉච්චාදයො. තථා හි ''පච්චාමිත්තානං අභිභවිතා, තස්ස භවන්ති වත්තාරො. අමතස්ස දාතා. පරිස්සයානං සහිතා. අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්ස, උප්පාදෙතා නරුත්තමො''තිආදිපයොගා බහූ දිස්සන්ති. කෙචි පන උපයොගවචනෙනපි සද්ධිං නෙව වත්තන්ති නියොගා පඤ්ඤත්තියං පවත්තනතො. තං යථා? ''සත්ථා, පිතා, භාතා, නත්තා''ඉච්චාදයො. එත්ථ පන ''උපයොගවචනෙන සද්ධිං නිච්චං වත්තන්තී''තිආදිවචනං කම්මභූතං අත්ථං සන්ධාය කතන්ති වෙදිතබ්බං.

එවං උකාරන්තතාපකතිකානං ආකාරන්තපදානං පවත්තිං විදිත්වා සද්දෙසු අත්ථෙසු ච කොසල්ලමිච්ඡන්තෙහි පුන ලිඞ්ගඅන්තවසෙන ''සත්ථා, සත්ථො, සත්ථ''න්ති තිකං කත්වා පදානමත්ථො ච පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ච පදානං සදිසාසදිසතා ච වවත්ථපෙතබ්බා. තත්‍ර හි ''සත්ථා''ති ඉදං පඨමං උකාරන්තතාපකතියං ඨත්වා පච්ඡා ආකාරන්තභූතං පුල්ලිඞ්ගං, ''සත්ථො''ති ඉදං පඨමං අකාරන්තතාපකතියං ඨත්වා පච්ඡා ඔකාරන්තභූතං පුල්ලිඞ්ගං, ''සත්ථ''න්තිදං පන පඨමං අකාරන්තතාපකතියං ඨත්වා පච්ඡා නිග්ගහීතන්තභූතං නපුංසකලිඞ්ගං. තත්‍ර **සත්ථා**ති සදෙවකං ලොකං සාසති අනුසාසතීති සත්ථා, කො සො? භගවා. **සත්ථො**ති සහ අත්ථෙනාති සත්ථො, භණ්ඩමූලං ගහෙත්වා වාණිජ්ජාය දෙසන්තරං ගතො ජනසමූහො. **සත්ථ**න්ති සාසති ආචික්ඛති අත්ථෙ එතෙනාති සත්ථං, බ්‍යාකරණාදිගන්ථො, අථ වා සසති හිංසති සත්තෙ එතෙනාති සත්ථං, අසිආදි. ''සත්ථා, සත්ථා, සත්ථාරො. සත්ථාරං, සත්ථාරො''ති පුරෙ විය පදමාලා. ''සත්ථො, සත්ථා. සත්ථං, සත්ථෙ''ති **පුරිස**නයෙන පදමාලා. ''සත්ථං, සත්ථානි, සත්ථා. සත්ථං, සත්ථානි, සත්ථෙ''ති නපුංසකෙ වත්තමාන **චිත්ත**නයෙන පදමාලා යොජෙතබ්බා. එවං තිධා භින්නාසු නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා වවත්ථපෙතබ්බා.

සත්ථා තිට්ඨති සබ්බඤ්ඤූ, සත්ථා යන්ති ධනත්ථිකා;
සත්ථා අපෙති පුරිසො, භොන්තො සත්ථා දදාථ සං.

එවං සුතිසාමඤ්ඤවසෙන සදිසතා භවති.

සත්ථං යං තිඛිණං තෙන, සත්ථො කත්වාන කප්පියං;
ඵලං සත්ථුස්ස පාදාසි, සත්ථා තං පරිභුඤ්ජති.

එවං අසුතිසාමඤ්ඤවසෙන අසදිසතා භවති, තථා ලිඞ්ගඅන්තවසෙන. ''චෙතා චෙතො''ති ච ''තාතා තාතො''ති ච දුකං කත්වා පදානමත්ථො ච පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ච පදානං සදිසාසදිසතා ච වවත්ථපෙතබ්බා.

තත්‍ර හි ''චෙතා''ති පඨමං උකාරන්තතාපකතියං ඨත්වා පච්ඡා ආකාරන්තභූතං පුල්ලිඞ්ගං, තථා ''තාතා''ති පදම්පි. ''චෙතො''ති ඉදං පන පඨමං අකාරන්තතාපකතියං ඨත්වා පච්ඡා ඔකාරන්තභූතං පුල්ලිඞ්ගං, තථා ''තාතො''ති පදම්පි. තත්‍ර **චෙතා**ති චිනොති රාසිං කරොතීති චෙතා, පාකාරචිනනකො පුග්ගලො, ඉට්ඨකවඩ්ඪකීති අත්ථො. **චෙතො**ති චිත්තං, එවංනාමකො වා ලුද්දො. එත්ථ ච චිත්තං ''චෙතයති චින්තෙතී''ති අත්ථවසෙන චෙතො, ලුද්දො පන පණ්ණත්තිවසෙන. **තාතා**ති තායතීති තාතා. ''අසස්ස තාතා හිතස්ස විධාතා''තිස්ස පයොගො. ''තාතො''ති එත්ථාපි තායතීති තාතො, පුත්තානං පිතුසු, පිතරානං පුත්තෙසු, අඤ්ඤෙසඤ්ච අඤ්ඤෙසු පියපුග්ගලෙසු වත්තබ්බවොහාරො එසො. ''සො නූන කපණො තාතො, චිරං රුච්චති අස්සමෙ. කිච්ඡෙනාධිගතා භොගා, තෙ තාතො විධමං ධමං. එහි තාතා''තිආදීසු චස්ස පයොගො වෙදිතබ්බො. ''චෙතා, චෙතා, චෙතාරො. චෙතාරං, චෙතාරො''ති **සත්ථු**නයෙන පදමාලා. ''චෙතො, චෙතා. චෙතං, චෙතෙ. චෙතසා, චෙතෙනා''ති **මනොගණ**නයෙන ඤෙය්‍යා. අයං චිත්තවාචකස්ස **චෙත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා. ''චෙතො, චෙතා. චෙතං, චෙතෙ. චෙතෙනා''ති **පුරිස**නයෙන ඤෙය්‍යා. අයං පණ්ණත්තිවාචකස්ස **චෙත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා. ''තාතා, තාතා, තාතාරො. තාතාර''න්ති සත්ථුනයෙන ඤෙය්‍යා. ''තාතො, තාතා, තාත''න්ති **පුරිස**නයෙන ඤෙය්‍යා. එවමිමාසුපි නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා වවත්ථපෙතබ්බා, තථා ලිඞ්ගඅන්තවසෙන ''ඤාතා, ඤාතො, ඤාතං, ඤාතා''ති චතුක්කං කත්වා පදානමත්ථො ච පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ච පදානං සදිසාසදිසතා ච වවත්ථපෙතබ්බා.

තත්‍ර හි ''ඤාතා''ති ඉදං පඨමං උකාරන්තතාපකතියං ඨත්වා පච්ඡා ආකාරන්තභූතං පුල්ලිඞ්ගං. ''ඤාතො ඤාත''න්ති ඉමානි යථාක්කමං පඨමං අකාරන්තතාපකතියං ඨත්වා **පච්ඡො**කාරන්තනිග්ගහීතන්තභූතානි වාච්චලිඞ්ගෙසු පුන්නපුංසකලිඞ්ගානි. තථා හි ''ඤාතො අත්ථො සුඛාවහො. ඤාතමෙතං කුරඞ්ගස්සා''ති නෙසං පයොගා දිස්සන්ති. ''ඤාතා''ති ඉදං පන පඨමං ආකාරන්තතාපකතියං ඨත්වා පච්ඡාපි ආකාරන්තභූතං වාච්චලිඞ්ගෙසු ඉත්ථිලිඞ්ගං. තථා හි ''එසා ඉත්ථිමයා ඤාතා''ති පයොගො. තත්‍ර පුල්ලිඞ්ගපක්ඛෙ ''ජානාතීති ඤාතා''ති කත්තුකාරකවත්තමානකාලවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉත්ථිලිඞ්ගාදිපක්ඛෙ ''ඤායිත්ථාති ඤාතා ඤාතො ඤාත''න්ති කම්මකාරකාතීතකාලවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. එස නයො අඤ්ඤත්ථාපි යථාසම්භවං දට්ඨබ්බො. ''ඤාතා, ඤාතා, ඤාතාරො. ඤාතාර''න්ති **සත්ථු**නයෙන ඤෙය්‍යා. ''ඤාතො, ඤාතා. ඤාත''න්ති **පුරිස**නයෙන ඤෙය්‍යා. ''ඤාතං, ඤාතානි, ඤාතා. ඤාතං, ඤාතානි, ඤාතෙ''ති වක්ඛමාන**චිත්ත**නයෙන ඤෙය්‍යා. ''ඤාතා, ඤාතා,

ඤාතායො. ඤාතං, ඤාතා, ඤාතායො''ති වක්ඛමානකඤ්ඤානයෙන ඤෙය්‍යා. එවම්මාසුපි නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා වචත්ථපෙතබ්බා. අඤ්ඤෙසුපි ඨානෙසු යථාරහං ඉමිනා නයෙන සදිසාසදිසතා උපපරික්ඛිතබ්බා. **වත්තා ධාතා ගන්තාදීනම්පි** ''වදතීති වත්තා, ධාරෙතීති ධාතා, ගච්ඡතීති ගන්තා''තිආදිනා යථාසම්භවං නිබ්බචනානි ඤෙය්‍යානි.

යං පනෙත්ථ අම්හෙහි පකිණ්ණකවචනං කථිතං, තං ''අට්ඨානෙ ඉදං කථිත''න්ති න වත්තබ්බං. යස්මා අයං සද්දනීති නාම සද්දානමත්ථානඤ්ච යුත්තායුත්තිපකාසනත්ථං කතාරම්භත්තා නානප්පකාරෙන සබ්බං මාගධවොහාරං සඞ්ඛොභෙත්වා කථිතායෙව සොභති, න ඉතරථා, තස්මා නානප්පභෙදෙන වත්තුමිච්ඡාය සම්භවතො ''අට්ඨානෙ ඉදං කථිත''න්ති න වත්තබ්බං. නානාඋපායෙහි විඤ්ඤූනං ඤාපනත්ථං කතාරම්භත්තා ච පන පුනරුත්තිදොසොපෙත්ථ න චින්තෙතබ්බො, අඤ්ඤදත්ථු සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි අයං සද්දනීති පිටකත්තයොපකාරාය සක්කච්චං පරියාපුණිතබ්බා.

ඉති **අභිභවිතාපදසදිසානි වත්තා, ධාතා, ගන්තාදීනි** පදානි දස්සිතානි. ඉදානි අතංසදිසානි දස්සෙස්සාම. සෙය්‍යථීදං —

ගුණවා ගණවා චෙව, බලවා යසවා තථා;
ධනවා සුතවා විද්වා, ධුතවා කතවාපි ච.

හිතවා භගවා චෙව, ධිතවා ථාමවා තථා;
යතවා වාගවා චාථ, හිමවිච්චාදයො රවා.

පුන්නපුංසකලිඞ්ගෙහි, අකාරන්තෙහි පායතො;
වන්තුසද්දො පරො හොති, තදන්තා ගුණවාදයො.

සඤ්ඤාවා රස්මිවා චෙව, මස්සුවා ච යසස්සිවා;
ඉච්චාදිදස්සනාපෙසො, **ආකාරිවණ්ණුකාර**තො;
ඉත්ථිලිඞ්ගාදීසු හොති, කත්ථචීති පකාසයෙ.

සතිමා ගතිමා අත්ථ-දස්සිමා ධිතිමා තථා;
මුතිමා මතිමා චෙව, ජුතිමා හිරිමාපි ච.

ථුතිමා රතිමා චෙව, යතිමා බලිමා තථා;
කසිමා සුචිමා ධීමා, රුචිමා චක්ඛුමාපි ච.

බන්ධුමා හෙතුමා'යස්මා, කෙතුමා රාහුමා තථා;
බාණුමා භාණුමා ගොමා, විජ්ජුමා වසුමාදයො.

පාපිමා පුත්තිමා චෙව, චන්දිමිච්චාදයොපි ච;
අතංසදිසසද්දාති, විඤ්ඤාතබ්බා විභාවිනා.

ඉවණ්ණුකාරොකාරෙහි, **මන්තු**සද්දො පරො භවෙ;
ආකාරන්තා **ඊ**කාරන්තා, **ඉමන්තූ**ති විභාවයෙ.

ගුණවා, ගුණවා, ගුණවන්තො. ගුණවන්තං, ගුණවන්තෙ. ගුණවතා, ගුණවන්තෙන, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙභි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස, ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවතා, ගුණවන්තා, ගුණවන්තස්මා, ගුණවන්තම්හා, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙභි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස, ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවති, ගුණවන්තෙ, ගුණවන්තස්මිං, ගුණවන්තම්හි, ගුණවන්තෙසු. භො ගුණවා, භවන්තො ගුණවා, භොන්තො ගුණවන්තො.

එත්ථ පන ''එථ තුම්හෙ ආවුසො සීලවාහොථා''ති ච,

''බලවන්තො දුබ්බලා හොන්ති, ථාමවන්තොපි හායරෙ;
චක්ඛුමා අන්ධිකා හොන්ති, මාතුගාමවසං ගතා''ති ච

පාළියං ''සීලවා, චක්ඛුමා''ති පඨමාබහුවචනස්ස දස්සනතො ''ගුණවා''ති පච්චත්තාලපනට්ඨානෙ බහුවචනං වුත්තං. ''ගුණවා සතිමා''තිආදීසුපි එසෙව නයො. **චූළනිරුත්තියම්පි** හි ''ගුණවා''ති පච්චත්තාලපනබහුවචනානි ආගතානි, **නිරුත්තිපිටකෙ** පච්චත්තෙකවචනභාවෙනෙව ආගතං, චූළනිරුත්තියං පන නිරුත්තිපිටකෙ ච ''භො ගුණව''ඉති

රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං ආගතං. මයං පන ‘‘තග්ස භගවා බොජ්ඣඞ්ගා. කථං නු භගවා තුය්හං සාවකො සාසනෙ රතො’’තිඑවමාදීසු අනෙකසතෙසු පාඨෙසු ‘‘භගවා’’ඉති ආලපනෙකවචනස්ස දීඝභාවදස්සනතො **වන්තු**පච්චයට්ඨානෙ ‘‘භො ගුණවා’’ඉච්චාදි දීඝවසෙන වචනං යුත්තතරං විය මඤ්ඤාම, **මන්තු**පච්චයට්ඨානෙ පන **ඉමන්තු**පච්චයට්ඨානෙ ච ‘‘සබ්බවෙරභයාතීත, පාදෙ වන්දාමි චක්ඛුම. එවං ජානාහි පාපිම’’ඉච්චාදීසු පාළිපදෙසෙසු ‘‘චක්ඛුම’’ඉච්චාදිආලපනෙකවචනස්ස රස්සභාවදස්සනතො ‘‘භො සතිම, භො ගතිම’’ඉච්චාදි රස්සවසෙන වචනං යුත්තතරං විය මඤ්ඤාම, අථ වා **මහාපරිනිබ්බානසුත්තට්ඨකථායං** ‘‘ආයස්මා තිස්ස’’ ඉතිදීඝවසෙන වුත්තාලපනෙකවචනස්ස දස්සනතො ‘‘භගවා, ආයස්මා’’ ඉතිදීඝවසෙන වුත්තපදමත්තං ඨපෙත්වා **වන්තු**පච්චයට්ඨානෙපි **මන්තු**පච්චයනයො නෙතබ්බො, **මන්තු**පච්චයට්ඨානෙපි **වන්තු**පච්චයනයො නෙතබ්බො. තථා හි **කච්චායනාදීසු** ‘‘භො ගුණවං, භො ගුණව, භො ගුණවා’’ඉති නිග්ගහීතරස්සදීඝවසෙන තීණි ආලපනෙකවචනානි වුත්තානි, ඉමිනා ‘‘භො සතිමං, භො සතිම, භො සතිමා’’ති එවමාදිනයොපි දස්සිතො . පඨමාබහුවචනට්ඨානෙ පන ‘‘ගුණවන්තො, ගුණවන්තා, ගුණවන්තී’’ති තීණි පදානි වුත්තානි, ඉමිනාපි ‘‘සතිමන්තො, සතිමන්තා, සතිමන්තී’’ති එවමාදිනයොපි දස්සිතො. තෙසු ‘‘භො ගුණවං භො සතිමං, ගුණවන්තා, ගුණවන්තී’’ති ඉමානි පදානි එවංගතිකානි ච අඤ්ඤානි පදානි පාළියං අප්පසිද්ධානි යථා ‘‘ආයස්මන්තා’’ති පදං පසිද්ධං, තස්මා යං චූළනිරුත්තියං වුත්තං, යඤ්ච නිරුත්තිපිටකෙ, යඤ්ච කච්චායනාදීසු, තං සබ්බං පාළියා අට්ඨකථාහි ච සද්ධිං යථා න විරුජ්ඣති, ගඞ්ගොදකෙන යමුනොදකං විය අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසන්දති සමෙති, තථා ගහෙතබ්බං.

අපිචෙත්ථ අයම්පි විසෙසො ගහෙතබ්බො. තං යථා? ‘‘තුය්හං ධීතා මහාවීර, පඤ්ඤවන්ත ජුතින්ධරා’’ති **පාළියං** ‘‘පඤ්ඤවන්ත’’ඉති ආලපනෙකවචනස්ස දස්සනතො.

> ‘‘සබ්බා කිරෙවං පරිනිට්ඨිතානි,
> යසස්සි නං පඤ්ඤවන්තං විසය්හ;
> යසො ච ලද්ධා පුරිමං උළාරං,
> නප්පජ්ජහෙ වණ්ණබලං පුරාණ’’න්ති.

ඉමිස්සා ජාතකපාළියා **අට්ඨකථායං** ‘‘පඤ්ඤවන්ත’’ඉති ආලපනෙකවචනස්ස දස්සනතො ච ‘‘භො ගුණවන්ත, භො ගුණවන්තා, භො සතිමන්ත, භො සතිමන්තා’’තිආදීනිපි ආලපනෙකවචනානි අවස්සමිච්ඡිතබ්බානි. තථා හි තිස්සං පාළියං ‘‘යසස්සි පඤ්ඤවන්ත’’ ඉච්චාලපනවචනං අට්ඨකථාචරියා ඉච්ඡන්ති. **නන්ති** හි පදපූරණෙ නිපාතමත්තං. **පඤ්ඤවන්ත**න්ති පන ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං අනුසාරාගමං කත්වා වුත්තං. එවං පාවචනෙ **වන්තු**පච්චයාදිසහිතානං සද්දානං ‘‘භගවා, ආයස්මා, පඤ්ඤවන්ත, චක්ඛුම, පාපිම’’ඉතිදස්සිතනයෙන ආලපනප්පවත්ති වෙදිතබ්බා. එත්ථ ච ‘‘ගඞ්ගාභාගීරථී නාම, හිමවන්තා පභාවිතා’’ති ච ‘‘කුතො ආගතත්ථ භන්තෙති, හිමවන්තා මහාරාජා’’ති ච දස්සනතො ‘‘ගුණවන්තා’’ති පඤ්චමියා එකවචනං කථිතං. යථා **ගුණවන්තු** සද්දස්ස නාමිකපදමාලා යොජිතා, එවං **ධනවන්තුබලවන්තාදීනං සතිමන්තු ගතිමන්තාදීනඤ්ච** නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉදානි **විද්වාදිපදානං ගුණවා**පදෙන සමානගතිකත්තම්පි සොතූනං පයොගෙසු සම්මොහාපගමත්ථං එකදෙසතො නිබ්බචනාදීහි සද්ධිං **විද්වන්තු**ඉච්චාදිපකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ – ඤාණසඞ්ඛාතො වෙදො අස්ස අත්ථීති විද්වා, පණ්ඩිතො. එත්ථ ච **විද්වාසද්දස්ස** අත්ථිභාවෙ ‘‘ඉති විද්වා සමං චරෙ’’තිආදි ආහච්චපාඨො නිදස්සනං. අත්‍රායං පදමාලා – විද්වා, විද්වා, විද්වන්තො. විද්වන්තං, විද්වන්තෙ. විද්වතා, විද්වන්තෙන. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං. වෙදනාවා, වෙදනාවා, වෙදනාවන්තො. වෙදනාවන්තං, වෙදනාවන්තෙ. වෙදනාවතා, වෙදනාවන්තෙන. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං. එවං ‘‘සඤ්ඤාවාචෙතනාවා සද්ධාවා පඤ්ඤවා සබ්බාවා’’ඉච්චාදීසුපි. එත්ථ ච ‘‘වෙදනාවන්තං වා අත්තානං සබ්බාවන්තං ලොක’’න්තිආදීනි නිදස්සනපදානි. තත්ථ **සබ්බාවන්ත**න්ති සබ්බසත්තවන්තං, සබ්බසත්තයුත්තන්ති අත්ථො. මජ්ඣෙධීසඤ්ඤී ඉදං පදං. යෙභුය්‍යෙන පන ‘‘පඤ්ඤවාපඤ්ඤවන්තො’’තිආදීනි මජ්ඣෙරස්සානිපි භවන්ති. යසස්සිනො පරිවාරභූතා ජනා අස්ස අත්ථීති යසස්සිවා, අථ වා යසස්සී ච යසස්සිවා චාති යසස්සිවා. එකදෙසසරූපෙකසෙසොයං. ‘‘යසස්සිවා’’ති පදස්ස පන අත්ථිභාවෙ –

> ‘‘ඛත්තියො ජාතිසම්පන්නො, අභිජාතො යසස්සිවා;
> ධම්මරාජා විදෙහානං, පුත්තො උප්පජ්ජතෙ තවා’’ති

ඉදං නිදස්සනං. ‘‘යසස්සිවා, යසස්සිවා, යසස්සිවන්තො. යසස්සිවන්තං’’ ඉච්චාදි නෙතබ්බං. අත්ථෙ දස්සනසීලං අත්ථදස්සි, කිං තං? ඤාණං. අත්ථදස්සි අස්ස අත්ථීති **අත්ථදස්සිමා,** එත්ථ ච –

> ‘‘තං තත්ථ ගතිමා ධිතිමා, මුතිමා අත්ථදස්සිමා;
> සඞ්ඛාතා සබ්බධම්මානං, විධුරො එතදබ්‍රවී’’ති

ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ‘‘අත්ථදස්සිමා, අත්ථදස්සිමා, අත්ථදස්සිමන්තො. අත්ථදස්සිමන්තං’’ ඉච්චාදි නෙතබ්බං. පාපං අස්ස අත්ථීති **පාපිමා,** අකුසලරාසිසමන්නාගතො මාරො. පුත්තා අස්ස අත්ථීති **පුත්තිමා,** බහුපුත්තො. ‘‘සොචති පුත්තෙහි පුත්තිමා’’ති එත්ථ හි බහුපුත්තො ‘‘පුත්තිමා’’ති වුච්චති. චන්දො අස්ස අත්ථීති **චන්දිමා.** චන්දොති

චෙත්ථ චන්දවිමානමධිප්පෙතං, චන්දවිමානවාසී පන දෙවපුත්තො ''චන්දිමා''ති. තථා හි ''චන්දො උග්ගතො, පමාණතො චන්දො ආයාමවිත්ථාරතො උබ්බෙධතො ච එකූනපඤ්ඤාසයොජනො, පරික්ඛෙපතො තීහි යොජනෙහි ඌනදියඩ්ඪසතයොජනො''තිආදීසු චන්දවිමානං ''චන්දො''ති වුත්තං. ''තථාගතං අරහන්තං, චන්දිමා සරණං ගතො''තිආදීසු පන චන්දදෙවපුත්තො ''චන්දිමා''ති. අපරො නයො – චන්දො අස්ස අත්ථීති **චන්දිමා**. චන්දොති චෙත්ථ චන්දදෙවපුත්තො අධිප්පෙතො, තන්නිවාසට්ඨානභූතං පන චන්දවිමානං ''චන්දිමා''ති. තථා හි ''රාහු චන්දං පමුඤ්චස්සු, චන්දො මණිමයවිමානෙ වසතී''තිආදීසු චන්දදෙවපුත්තො ''චන්දො''ති වුත්තො.

''යො හවෙ දහරො භික්ඛු, යුඤ්ජති බුද්ධසාසනෙ;
සොමංලොකංපභාසෙති, අබ්භා මුත්තොව චන්දිමා''ති

ආදීසු පන තන්නිවාසට්ඨානභූතං චන්දවිමානං ''චන්දිමා''ති වුත්තං. ඉති ''චන්දො''ති ච ''චන්දිමා''ති ච චන්දදෙවපුත්තස්සපි චන්දවිමානස්සපි නාමන්ති වෙදිතබ්බං. තත්‍ර ''පාපිමා පුත්තිමා චන්දිමා''ති ඉමානි **පාපස**ද්දාදිතො ''තදස්සත්ථි'' ඉච්චෙතස්මිං අත්ථෙ පවත්තස්ස **ඉමන්තු**පච්චයස්ස වසෙන සිද්ධිමුපාගතානීති ගහෙතබ්බානි.

නනු ච භො **මන්තු**පච්චයවසෙනෙව සාධෙතබ්බානීති? න, කත්ථචිපි අකාරන්තතො **මන්තු**නො අභාවා. නනු ච භො එවං සන්තෙපි **පාප පුත්ත චන්ද**තො පඨමං **ඉ**කාරාගමං කත්වා තතො **මන්තු**පච්චයං කත්වා සක්කා සාධෙතුන්ති? සක්කා රූපමත්තසිජ්ඣනතො, නයො පන සොභනො න හොති. තථා හි **පාප පුත්තා**දිතො අකාරන්තතො **ඉ**කාරාගමං කත්වා **මන්තු**පච්චයෙ විධියමානෙ අඤ්ඤෙහි **ගුණයසාදීහි** අකාරන්තෙහි **ඉ**කාරාගමං කත්වා **මන්තු**පච්චයස්ස කාතබ්බතාපසඞ්ගො සියා. න හි අනෙකෙසු පාළිසතසහස්සෙසු කත්ථචිපි අකාරන්තතො **ගුණ යසා**දිතො ඉකාරාගමෙන සද්ධිං **මන්තු**පච්චයො දිස්සති, අට්ඨානත්තා පන **පාප පුත්තා**දිතො අකාරන්තතො **ඉ**කාරාගමං අකත්වා **ඉමන්තු**පච්චයෙ කතෙයෙව ''පාපිමා පුත්තිමා''තිආදීනි සිජ්ඣන්තීති.

එවං සන්තෙපි භො කස්මා **කච්චායනප්පකරණෙ මන්තු**පච්චයොව වුත්තො, න **ඉමන්තු**පච්චයොති? ද්වයම්පි වුත්තමෙව. කථං ඤායතීති චෙ? යස්මා තත්ථ ''තපාදිතො සී, දණ්ඩාදිතො ඉක ඊ, මධ්වාදිතො රො, ගුණාදිතො වන්තූ''ති ඉමානි චත්තාරි සුත්තානි සන්නිහිත**තො**දන්තසද්දභාවෙන වත්වා මජ්ඣෙ ''සත්‍යාදීහි මන්තූ''ති අඤ්ඤථා සුත්තං වත්වා තතො සන්නිහිත**තො**දන්තවසෙන ''සද්ධාදිතො ණ''ති සුත්තං වුත්තං, තස්මා තත්ථ ''සත්‍යාදීහිමන්තූ''ති විසදිසං කත්වා වුත්තස්ස සුත්තස්ස වසෙන **ඉමන්තු** පච්චයො ච වුත්තොති විඤ්ඤායති. **පකති හෙසාචරියානං යෙන කෙනචි ආකාරෙන අත්තනො අධිප්පායවිඤ්ඤාපනං**. එත්ථ ච දුතියො අත්ථො සරසන්ධිවසෙන ගහෙතබ්බො. තථා හිස්ස ''සත්‍යාදීහි මන්තූ''ති පඨමො අත්ථො, ''සත්‍යාදීහි ඉමන්තූ''ති දුතියො අත්ථො. ඉති ''සෙතො ධාවතී''ති පයොගෙ විය ''සත්‍යාදීහි මන්තූ''ති සුත්තෙ භින්නසත්තිසමවෙතවසෙන අත්ථද්වයපටිපත්ති භවති, තස්මා පරමසුඛුමසුගම්භීරත්ථවතා අනෙන සුත්තෙන කත්ථචි **සති ගති සෙතු ගො**ඉච්චාදිතො **මන්තු**පච්චයො ඉච්ඡිතො. කත්ථචි **සති පාප පුත්ත**ඉච්චාදිතො **ඉමන්තු**පච්චයො ඉච්ඡිතොති දට්ඨබ්බං.

යස්මා පන **සති**සද්දො **මන්තු**වසෙන **ගතිධීසෙතුගො** ඉච්චාදීහි, **ඉමන්තු**වසෙන **පාපපුත්තාදීහි** ච සමානගතිකත්තා තෙසං පකාරභාවෙන ගහිතො, තස්මා එවං සුත්තත්ථො භවති ''සත්‍යාදීහි මන්තු සතිප්පකාරෙහි සද්දෙහි **මන්තු**පච්චයො හොති **ඉමන්තු**පච්චයො ච යථාරහං 'තදස්සත්ථි' ඉච්චෙතස්මිං අත්ථෙ''ති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො – යථා ''සතිමා''ති එත්ථ සතීති **ඉ**කාරන්තතො **මන්තු**පච්චයො හොති, තථා ''ගතිමා, ධීමා, සෙතුමා, ගොමා''තිආදීසු **ඉ**කාරන්ත **ඊ**කාරන්ත **උ**කාරන්තනි**ච්චො**කාරන්තතො **මන්තු**පච්චයො හොති. යථා ච ''සතිමා''ති එත්ථ ''සතී''ති **ඉ**කාරන්තතො **ඉමන්තු**පච්චයො හොති, තථා ''ගතිමා, පාපිමා, පුත්තිමා''තිආදීසු **ඉ**කාරන්ත **අ**කාරන්තතො **ඉමන්තු**පච්චයො හොති. එවං සතිප්පකාරෙහි සද්දෙහි යථාසම්භවං **මන්තු ඉමන්තු**පච්චයා හොන්තීති.

යජ්ජෙවං පච්චයද්වයවිධායකං ''දණ්ඩාදිතො ඉක ඊ''ති සුත්තං විය ''සත්‍යාදිතො ඉමන්තු මන්තූ''ති වත්තබ්බං, කස්මා නාවොචාති? තථා අවචනෙ කාරණමත්ථි. යදි හි ''දණ්ඩාදිතො ඉක ඊ''ති සුත්තං විය ''සත්‍යාදිතො ඉමන්තු මන්තූ''ති සුත්තං වුත්තං සියා, එකක්ඛණෙයෙව **ඉමන්තු මන්තූනං** වචනෙන **දණ්ඩ**සද්දතො සම්භූතං ''දණ්ඩිකො දණ්ඩී''ති රූපද්වයමිව **සතිගති**ආදිතොපි විසදිසරූපද්වයමිච්ඡිතබ්බං සියා, තඤ්ච නත්ථි, තස්මා ''සත්‍යාදිතො ඉමන්තු මන්තූ''ති න වුත්තං. අපිච තථා වුත්තෙ බව්හක්ඛරතාය ගන්ථගරුතා සියා. යස්මා ච සුත්තෙන නාම අප්පක්ඛරෙන අසන්දිද්ධෙන සාරවන්තෙන ගූළ්හනින්නයෙන සබ්බතොමුඛෙන අනවජ්ජෙන භවිතබ්බං. **කච්චායනෙ** ච යෙභුය්‍යෙන තාදිසානි ගම්භීරත්ථානි සුවිසදඤාණවිසයභූතානි සුත්තානි දිස්සන්ති ''උපාඣධිකිස්සරවචනෙ, සරා සරෙ ලොප''න්තිආදීනි, ඉදම්පි තෙසමඤ්ඤතරං, තස්මා ''සත්‍යාදිතො ඉමන්තු මන්තූ''ති න වුත්තං. එවං සුත්තොපදෙසෙ අකතෙපි **ඉමන්තු**නොපි ගහණත්ථං භින්නසත්තිසමවෙතවසෙන ''සත්‍යාදීහි මන්තූ''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අපරො නයො – ''තපාදිතො සී''තිආදීසු **තො**දන්තසද්දස්ස බහුවචනන්තතා න සුට්ඨු පාකටා **තො**පච්චයස්ස එකත්ථබව්හත්ථෙසු වත්තනතො, ''සත්‍යාදීහි මන්තූ''ති එත්ථ පන **හි**සද්දස්ස බහුවචනත්ථතා අතීව පාකටා, තස්මා බහුවචනග්ගහණෙන **ඉමන්තු** පච්චයො හොතීතිපි දට්ඨබ්බං. නනු ච භො විනාපි **ඉමන්තු**පච්චයෙන පාපමස්සත්ථීති පාපී, පාපී එව පාපිමාති සකත්ථෙ **මා**පච්චයෙ කතෙයෙව ''පාපිමා පුත්තිමා''තිආදීනි සිජ්ඣන්ති ''ඡට්ඨමො සො

පරාභවො''ති එත්ථ මපච්චයෙන ''ඡට්ඨමො''ති පදං වියාති? අතිනයඤ්ඤු භවං, අතිනයඤ්ඤු නාමාති භවං වත්තබ්බො, න පන භවං සද්දගතිං ජානාති, සද්දගතියො ච නාම බහුවිධා. තථා හි ඡට්ඨොයෙව ඡට්ඨමො, ''සුත්තමෙව සුත්තන්තො''තිආදීසු **පුරිස**නයෙන යොජෙතබ්බා සද්දගති, ''දෙවොයෙව දෙවතා''තිආදීසු **කඤ්ඤා**නයෙන යොජෙතබ්බා සද්දගති, ''දිට්ඨි එව දිට්ඨිගත''න්තිආදීසු **චිත්ත**නයෙන යොජෙතබ්බා සද්දගති. එවංවිධාසු සද්දගතීසු ''පාපී එව පාපිමා''තිආදිකං කතරං සද්දගතිං වදෙසි? ''සත්ථා රාජා බ්‍රහ්මා සඛා අත්තා සා පුමා''තිආදීසු ච කතරං සද්දගතිං වදෙසි? කතරසද්දන්තොගධං කතරාය ච නාමිකපදමාලායං යොජෙතබ්බං මඤ්ඤසීති? සො එවං පුට්ඨො අද්ධා උත්තරි කිඤ්චි අදිස්වා තුණ්හී භවිස්සති, තස්මා තාදිසො නයො න ගහෙතබ්බො. තාදිසස්මිඤ්හි නයෙ ''පාපිමතා පාපිමතො''තිආදීනි රූපානි න සිජ්ඣන්ති, **ඉමන්තු**පච්චයනයෙන පන සිජ්ඣන්ති, තස්මා අයමෙව නයො පසත්ථතරො ආයස්මන්තෙහි සම්මා චිත්තෙ ඨපෙතබ්බො. අත්‍රිදං නිදස්සනං –

''ජයො හි බුද්ධස්ස සිරීමතො අයං,
මාරස්ස ච පාපිමතො පරාජයො;
උග්ඝොසයුං බොධිමණ්ඩෙ පමොදිතා,
ජයං තදා දෙවගණා මහෙසිනො''ති ච,

''සාඛාපත්තඵලූපෙතො, ඛන්ධිමාවමහාදුමො''ති ච.

පාපිමා, පාපිමා, පාපිමන්තො. පාපිමන්තං. සෙසං නෙය්‍යං, එස නයො ''ඛන්ධිමා, පුත්තිමා''තිආදීසුපි.

ඉදානි යථාපාවචනං කිඤ්චිදෙව **හිමවන්තු සතිමන්තා**දීනං විසෙසං බ්‍රූම. හිමවන්තොව පබ්බතො. සතිමං භික්ඛුං. බන්ධුමං රාජානං. චන්දිමං දෙවපුත්තං. සතිමස්ස භික්ඛුනො. බන්ධුමස්ස රඤ්ඤො. ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තං උප්පජ්ජති. ඉච්චාදි විසෙසො වෙදිතබ්බො. අපිචෙත්ථ ''ආයස්මන්තා''ති ද්වින්නං වත්තබ්බවචනං, ''ආයස්මන්තො''ති බහූනං වත්තබ්බවචනන්ති අයම්පි විසෙසො වෙදිතබ්බො. තථා හි ''ද්වින්නං ආරොචෙන්තෙන 'ආයස්මන්තා ධාරෙන්තූ'ති, තිණ්ණං ආරොචෙන්තෙන 'ආයස්මන්තො ධාරෙන්තූ'ති වත්තබ්බ''න්ති වුත්තං. ''තිණ්ණ''න්ති චෙත්ථ කථාසීසමත්තං, තෙන චතුන්නම්පි පඤ්චන්නම්පි අතිරෙකසතානම්පීති දස්සිතං හොති. බහවොහි උපාදාය ''උද්දිට්ඨා ඛො ආයස්මන්තො චත්තාරො පාරාජිකා ධම්මා''තිආදිකා පාළියො ඨපිතා. තත්ථ ''ආයස්මන්තා''තිදං විනයවොහාරවසෙන ද්වෙයෙව සන්ධාය වුත්තත්තා න සබ්බසාධාරණං. විනයවොහාරඤ්හි වජ්ජෙත්වා අඤ්ඤස්මිං වොහාරෙ න පවත්තති. ''ආයස්මන්තො''තිදං පන සබ්බත්ථ පවත්තතීති ද්වින්නං විසෙසො වෙදිතබ්බො.

තත්‍ර ''හිමවන්තො''ති ඉදං යෙභුය්‍යෙනෙකවචනං භවති, කත්ථචි බහුවචනම්පි, තෙනාහ **නිරුත්තිපිටකෙ** ථෙරො ''හිමවා තිට්ඨති, හිමවන්තො තිට්ඨන්තී''ති. ''හිමවන්තොව පබ්බතො''ති අයං එකවචනනයො යථාරුතපාළිවසෙන ගහෙතබ්බො. යථාරුතපාළි ච නාම –

''දූරෙ සන්තො පකාසන්ති, හිමවන්තොව පබ්බතො;
අසන්තෙත්ථ න දිස්සන්ති, රත්තිං ඛිත්තා යථා සරා.

අහං තෙන සමයෙන, නාගරාජා මහිද්ධිකො;
අතුලො නාම නාමෙන, පුඤ්ඤවන්තො ජුතින්ධරො.

ගතිමන්තො සතිමන්තො, ධිතිමන්තො ච සො ඉසි;
සද්ධම්මධාරකො ථෙරො, ආනන්දො රතනාකරො''

ඉච්චාදි. එත්ථ ''පුඤ්ඤවන්තො''තිආදීනි අනෙකෙසු ඨානෙසු බහුවචනභාවෙන පුනප්පුනං වදන්තානිපි කත්ථචි එකවචනානි හොන්ති, එකවචනභාවො ච නෙසං ගාථාවිසයෙ දිස්සති, තස්මා තානි යථාපාවචනං ගහෙතබ්බානි.

එවං **හිමවන්තුසතිමන්තු**සද්දාදීනං විසෙසං ඤත්වා පුන ලිඞ්ගන්තවසෙන ද්විලිඞ්ගකපදානමත්ථො ච පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ච පදානං සදිසාසදිසතා ච වවත්ථපෙතබ්බා.

තත්‍ර හි ''සිරිමා''ති පදං සුතිසාමඤ්ඤවසෙන ලිඞ්ගද්වයෙ වත්තනතො ද්විධා භිජ්ජති. ''සිරිමා පුරිසො''ති හි අත්ථෙ ආකාරන්තං පුල්ලිඞ්ගං, ''සිරිමා නාම දෙවී''ති අත්ථෙ ආකාරන්තං ඉත්ථිලිඞ්ගං, උභයම්පෙතං උකාරන්තතාපකතිකා. අථ වා පන පච්ඡිමං ආකාරන්තතාපකතිකං, සිරී යස්ස අත්ථි සො සිරිමාති පුල්ලිඞ්ගවසෙන නිබ්බචනං, සිරී යස්සා අත්ථි සා සිරිමාති ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන නිබ්බචනං. අත්‍රිමානි කිඤ්චාපි සුතිවසෙන නිබ්බචනත්ථවසෙන ච අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානත්ථානි, තථාපි පුරිසපදත්ථඉත්ථිපදත්ථවාචකත්තා භින්නත්ථානීති වෙදිතබ්බානි. එස නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො. සිරිමා, සිරිමා, සිරිමන්තො. සිරිමන්තං, සිරිමන්තෙ. සිරිමතා, සිරිමන්තෙන. **ගුණවන්තු**සද්දස්සෙව නාමිකපදමාලා. සිරිමා, සිරිමා, සිරිමායො. සිරිමං, සිරිමා,

සිරිමායො. සිරිමාය. වක්ඛමානකඤ්ඤානයෙන ඤෙයයා. එවං ද්විධා භින්නානං සමානසුතිකසද්දානං නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා වවත්ථපෙතබ්බා. සමානනිබ්බචනත්ථස්සපි හි අසමානසුතිකස්ස ''සිරිමා''ති සද්දස්ස නාමිකපදමාලායං පදානං ඉමෙහි පදෙහි කාචිපි සමානතා න ලබ්භති. අත්‍රිදං වුච්චති –

''සිරිමා''ති පදං ද්වෙධා, පුමිත්ථීසු පවත්තිතො;
භිජ්ජතීති විභාවෙයා, එත්ථ පුල්ලිඞ්ගමිච්ඡිතං.

ඉති **අභිභවිතා** පදෙන විසදිසානි **ගුණවාසතිමා**දීනි පදානි දස්සිතානි සද්ධිං නාමිකපදමාලාහි. ඉදානි අපරානිපි තබ්බිසදිසානි පදානි දස්සෙස්සාම සද්ධිං නාමිකපදමාලාහි. සෙයාථිදං?

රාජා බ්‍රහ්මා සඛා අත්තා, ආතුමා සා පුමා රහා;
දළ්හධම්මා ච පච්චක්ඛ-ධම්මා ච විවටච්ඡදා.

වත්තහා ච තථා වුත්ත-සිරා චෙව යුවාපි ච;
මඝව අද්ධ මුද්ධාදි, විඤ්ඤාතබ්බා විභාවිනා.

එත්ථ ''සා''ති පදමෙව **ආකාරන්තතාපකතිකමාකාරන්තං**, සෙසානි පන **අකාරන්තතාපකතිකානි ආකාරන්තානි**.

රාජා, රාජා, රාජානො. රාජානං, රාජං, රාජානො. රඤ්ඤා, රාජිනා, රාජූහි, රාජූභි. රඤ්ඤො, රාජිනො, රඤ්ඤං, රාජූනං, රාජානං. රඤ්ඤා, රාජූහි, රාජූභි. රඤ්ඤො, රාජිනො, රඤ්ඤං, රාජූනං, රාජානං. රඤ්ඤෙ, රාජිනි, රාජූසු. භො රාජ, භවන්තො රාජානො, භවන්තො රාජා ඉති වා, අයමම්හාකං රුචි.

නිරුත්තිපිටකාදීසු ''රාජා''ති බහුවචනං න ආගතං, **චූළනිරුත්තියං** පන ආගතං. කිඤ්චාපි නිරුත්තිපිටකාදීසු න ආගතං, තථාපි ''නෙතාදිසා සඛා හොන්ති, ලබ්භා මෙ ජීවතො සඛා''ති පාළියං බහුවචනෙකවචනවසෙන ''සඛා''ති පදස්ස දස්සනතො ''රාජා''ති බහුවචනං ඉච්ඡිතබ්බමෙව. තථා ''බ්‍රහ්මා, අත්තා''ඉච්චාදීනිපි බහුවචනානි තග්ගතිකත්තා විනා කෙනචි රූපවිසෙසෙන.

එත්ථ ච ''ගහපතිකො නාම ඨපෙත්වා රාජං රාජභොගං බ්‍රාහ්මණං අවසෙසො ගහපතිකො නාමා''ති දස්සනතො රාජන්ති වුත්තං, ඉදං පන නිරුත්තිපිටකෙ න ආගතං. ''සබ්බදත්තෙන රාජිනා''ති දස්සනතො ''රාජිනා''ති වුත්තං. ''ආරාධයති රාජානං, පූජං ලභති භත්තුසූ''ති දස්සනතො චතුත්ථීඡට්ඨීවසෙන ''රාජාන''න්ති වුත්තං. **කච්චායනරූපසිද්ධි**ගන්ථෙසු පන ''රාජෙන, රාජෙහි, රාජෙභි. රාජෙසූ''ති පදානි වුත්තානි. චූළනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකෙසු තානි නාගතානි, අනාගතභාවොයෙව තෙසං යුත්තතරො පාළියං අදස්සනතො, තස්මා එත්ථෙතානි අම්හෙහි න වුත්තානි. පාළිනයෙ හි උපපරික්ඛියමානෙ ඊදිසානි පදානි සමාසෙයෙව පස්සාම, න පනාඤ්ඤත්‍ර, අත්‍රිමෙ පයොගා – ''ආවුත්ථං ධම්මරාජෙනා''ති ච, ''සිවිරාජෙන පෙසිතො''ති ච, ''පජාපතිස්ස දෙවරාජස්ස ධජග්ග''න්ති ච, ''නික්ඛමන්තෙ මහාරාජෙ, සිවීනං රට්ඨවඩ්ඪනෙ''ති ච, එවං පාළිනයෙ උපපරික්ඛියමානෙ ''රාජෙනා''තිආදීනි සමාසෙයෙව පස්සාම, න කෙවලං පාළිනයෙ පොරාණට්ඨකථානයෙපි උපපරික්ඛියමානෙ සමාසෙයෙව පස්සාම, න පනාඤ්ඤත්‍ර, එවං සන්තෙපි සුට්ඨු උපපරික්ඛිතබ්බමිදං ඨානං. කො හි නාම සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ සබ්බසො නයං සල්ලක්ඛෙතුං සමත්ථො අඤ්ඤත්‍ර පභින්නපටිසම්භිදෙහි ඛීණාසවෙහි.

එත්ථ ච සමාසන්තගතරාජ-සද්දස්ස නාමිකපදමාලායො ද්විධා වුච්චන්තෙ **ඔකාරන්තාකාරන්ත**වසෙන. **තත්‍රොකාරන්තා** ''මහාරාජො යුවරාජො සිවිරාජො ධම්මරාජො''ඉච්චෙවමාදයො භවන්ති. **ආකාරන්තා** පන ''මහාරාජා යුවරාජා සිවිරාජා ධම්මරාජා''ඉච්චෙවමාදයො. එත්ථ කිඤ්චාපි පාළියං පොරාණට්ඨකථාසු ච ''මහාරාජො''තිආදීනි න සන්ති, තථාපි ''සබ්බමිත්තො සබ්බසඛො, සබ්බභූතානුකම්පකො''ති පාළියං ''සබ්බසඛො''ති දස්සනතො ''මහාරාජො''තිආදීනිපි අවස්සමිච්ඡිතබ්බානි. තථා හි සමාසෙසු ''ධම්මරාජෙන, ධම්මරාජස්සා''තිආදීනි දිස්සන්ති. එතානි ඔකාරන්තරූපානි එව, **නාකාරන්ත**රූපානි. මහාරාජො, මහාරාජා. මහාරාජං, මහාරාජෙ. මහාරාජෙන, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙභි. මහාරාජස්ස, මහාරාජානං. මහාරාජා, මහාරාජස්මා, මහාරාජම්හා, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙභි. මහාරාජස්ස, මහාරාජානං. මහාරාජෙ, මහාරාජස්මිං, මහාරාජම්හි, මහාරාජෙසු. භො මහාරාජ, භවන්තො මහාරාජා . **කච්චායනචූළනිරුත්ති**නයෙහි පන ''භො මහාරාජා''ඉති එකවචනබහුවචනානිපි දට්ඨබ්බානි. යථා ''මහාරාජො''ති **ඔ**කාරන්තපදස්ස වසෙන, එවං ''සිවිරාජො ධම්මරාජො දෙවරාජො''තිආදීනම්පි **ඔ**කාරන්තපදානං වසෙන පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

අයං **පනාකාරන්ත**වසෙන නාමිකපදමාලා –

මහාරාජා, මහාරාජා, මහාරාජානො. මහාරාජානං, මහාරාජං, මහාරාජානො. මහාරඤ්ඤා, මහාරාජිනා, මහාරාජූහි, මහාරාජූභි. මහාරඤ්ඤො, මහාරාජිනො, මහාරඤ්ඤං, මහාරාජූනං. මහාරඤ්ඤා, මහාරාජූහි, මහාරාජූභි. මහාරඤ්ඤො,

මහාරාජිනො, මහාරඤ්ඤං, මහාරාජූනං. මහාරඤ්ඤෙ, මහාරාජිනි, මහාරාජූසු. භො මහාරාජ, භවන්තො මහාරාජානො.

ඉධාපි පකරණද්වයනයෙන ''හො මහාරාජා'' ඉති එකවචනබහුවචනානිපි දට්ඨබ්බානි. යථා ච ''මහාරාජා''ති **ආකාරන්තපදස්ස** වසෙන, එවං ''**සිවිරාජා, ධම්මරාජා, දෙවරාජා**''තිආදීනම්පි **ආකාරන්තපදානං** වසෙන පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉධ අපරාපි අත්ථස්ස පාකටීකරණත්ථං ක්‍රියාපදෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා **ආකාරන්තොකාරන්තානං** මිස්සකවසෙන නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

මහාරාජා, මහාරාජො තිට්ඨති, මහාරාජානො, මහාරාජා තිට්ඨන්ති. මහාරාජානං, මහාරාජං පස්සති, මහාරාජානො, මහාරාජෙ පස්සති. මහාරඤ්ඤා, මහාරාජිනා, මහාරාජෙන කතං, මහාරාජූහි, මහාරාජූභි, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙභි කතං. මහාරඤ්ඤො, මහාරාජිනො, මහාරාජස්ස දීයතෙ, මහාරඤ්ඤා, මහාරාජා, මහාරාජස්මා, මහාරාජම්හා නිස්සටං, මහාරාජූහි, මහාරාජූභි, මහාරාජෙහි , මහාරාජෙභි නිස්සටං. මහාරඤ්ඤො, මහාරාජිනො, මහාරාජස්ස පරිග්ගහො, මහාරඤ්ඤං, මහාරාජූනං, මහාරාජානං පරිග්ගහො. මහාරඤ්ඤෙ, මහාරාජිනි, මහාරාජෙ, මහාරාජස්මිං, මහාරාජම්හි පතිට්ඨිතං, මහාරාජූසු, මහාරාජෙසු පතිට්ඨිතං. හො මහාරාජ ත්වං තිට්ඨ, හොන්තො මහාරාජානො, මහාරාජා තුම්හෙ තිට්ඨථාති. එවං ''යුවරාජා, යුවරාජො''තිආදීසුපි.

කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං ''කස්මා පකරණකත්තුනා ඉමස්මිං ඨානෙ මහන්තො වායාමො ච මහන්තො ච පරක්කමො කතො, නන්වෙතෙසුපි පදෙසු කානිචි බුද්ධවචනෙ විජ්ජන්ති, කානිචි න විජ්ජන්තීති? විඤ්ඤූහි තෙ එවං වත්තබ්බා ''පකරණකත්තාරෙනෙත්ථ සො ච මහන්තො වායාමො සො ච මහන්තො පරක්කමො සාට්ඨකථෙ නවඞ්ගෙ සත්ථුසාසනෙ සද්දෙසු ච අත්ථෙසු ච සොතාරානං සුට්ඨු කොසල්ලුප්පාදනෙන සාසනස්සොපකාරත්ථං කතො, යානි චෙතානි තෙන පදානි දස්සිතානි, එතෙසු කානිචි බුද්ධවචනෙ විජ්ජන්ති, කානිචි න විජ්ජන්ති. එත්ථ යානි බුද්ධවචනෙ විජ්ජන්ති, තානි විජ්ජමානවසෙන ගහිතානි. යානි න විජ්ජන්ති, තානි පොරාණට්ඨකථාදීසු විජ්ජමානවසෙන පාළිනයවසෙන ච ගහිතානී''ති. අත්‍රායං සඞ්ඛෙපතො අධිප්පායවිභාවනා –

''ඉදං වත්වා මහාරාජා, කංසො බාරාණසිග්ගහො;
ධනුං තූණිඤ්ච නික්ඛිප්ප, සංයමං අජ්ඣුපාගමී''ති

ඉදං **ආකාරන්තස්ස මහාරාජසද්දස්ස** නිදස්සනං. යස්මා ''සබ්බසබො''ති පාළි විජ්ජති, තස්මා තෙන නයෙන ''මහාරාජො''තිපි **ඔකාරන්තො** දිට්ඨො නාම හොති **පුරිසනයෙන** යොජෙතබ්බො ච. තෙනෙව ච ''තමබ්‍රවි මහාරාජා. නික්ඛමන්තෙ මහාරාජෙ''තිආදීනි දිස්සන්ති.

එවං **මහාරාජසද්දස්ස ඔකාරන්තත්තෙ** සිද්ධෙ ''මහාරාජා, මහාරාජස්මා, මහාරාජම්හා''ති පඤ්චමියා එකවචනඤ්ච ''මහාරාජෙ, මහාරාජස්මිං, මහාරාජම්හී''ති සත්තමියා එකවචනඤ්ච සිද්ධානි එව හොන්ති පාළියං අවිජ්ජමානානම්පි නයවසෙන ගහෙතබ්බත්තා. ''රාජෙන, රාජස්සා''තිආදීනි පන නයවසෙන ගහෙතබ්බානි න හොන්ති. කස්මාති චෙ? යස්මා ''රාජා බ්‍රහ්මා සඛා අත්තා''ඉච්චෙවමාදීනි ''පුරිසො උරගො''තිආදීනි විය අඤ්ඤමඤ්ඤං සබ්බථා සදිසානි න හොන්ති. තථා හි නෙසං ''රඤ්ඤා බ්‍රහ්මුනා සඛිනා අත්තනා අත්තෙන සානා පුමුනා''තිආදීනි විසදිසානිපි රූපානි භවන්ති, තස්මා තානි න සක්කා නයවසෙන ජානිතුං. එවං දුජ්ජානත්තා පන පාළියං පොරාණට්ඨකථාසු ච යථාරුතපදානෙව ගහෙතබ්බානි. **මහාරාජසද්දාදීනං** පන **ඔකාරන්තභාවෙ** සිද්ධෙයෙව **''පුරිසනයොගධා** ඉමෙ සද්දා''ති නයග්ගහණං දිස්සති, තස්මා අම්හෙහි නයවසෙන ''මහාරාජා, මහාරාජස්මා''තිආදීනි වුත්තානි. යථා හි –

''එතඤ්හි තෙ දුරාජානං, යං සෙසි මතසායිකං;
යස්ස තෙ කඩ්ඪමානස්ස, හත්ථා දණ්ඩොන මුච්චතී''ති

එත්ථ ''හත්ථා''ති, ''අත්තදණ්ඩා භයං ජාත''න්ති එත්ථ පන ''දණ්ඩා''ති ච **ඔකාරන්තස්ස** පඤ්චමියෙකවචනස්ස දස්සනතො ''උරගා, පටඞ්ගා, විහගා''තිආදීනිපි **ඔකාරන්තානි** පඤ්චමියෙකවචනානි ගහෙතබ්බානි හොන්ති. යථා ච ''දායිනී මාතිමඤ්ඤච්හො, සිඞ්ගාලො මම පාණදො''ති එත්ථ ''මඤ්ඤච්හො''ති, ''සුද්ධා සුද්ධෙහි සංවාසං, කප්පයව්හො පතිස්සතා''ති එත්ථ පන ''කප්පයව්හො''ති ච ක්‍රියාපදස්ස දස්සනතො ''ගච්ඡව්හො, භුඤ්ජව්හො, සයව්හො''තිආදීනිපි ගහෙතබ්බානි හොන්ති. ගණ්හන්ති ච තාදිසානි පදරූපානි සාසනෙ සුකුසලා කුසලා, තස්මා අම්හෙහිපි නයග්ගාහවසෙන ''මහාරාජා , මහාරාජස්මා''තිආදීනි වුත්තානි. නයග්ගාහවසෙන පන ගහණෙ අසති කථං නාමිකපදමාලා පරිපුණ්ණා භවිස්සන්ති, සතියෙව තස්මිං පරිපුණ්ණා භවන්ති.

තථා හි බුද්ධවචනෙ අනෙකසතසහස්සානි නාමිකපදානි ක්‍රියාපදානි ච පාටිඑක්කං පාටිඑක්කං එකවචනබහුවචනකාහි සත්තහි අට්ඨහි වා නාමවිභත්තීහි ඡන්නවුතියා ච ආඛ්‍යාතිකවචනෙහි යොජිතානි න සන්ති, නයවසෙන පන සන්තියෙව, ඉති නයවසෙන ''මහාරාජා, මහාරාජස්මා''තිආදීනි අම්හෙහි ඨපිතානි. ''මහාරාජා

තිට්ඨන්ති, මහාරාජා තුම්හෙ තිට්ඨථා''ති ඉමානි පන ''අථ බො චත්තාරො මහාරාජා මහතියා ච යක්ඛසෙනාය මහතියා ච කුම්භණ්ඩසෙනාය''ති දස්සනතො,

''චත්තාරො තෙ මහාරාජා, සමන්තා චතුරො දිසා;
දද්දල්හමානා අට්ඨංසු, වනෙ කාපිලවත්ථවෙ''ති

දස්සනතො ච වුත්තානි. ''මහාරාජ''න්තිආදීනිපි පාළිඤ්ච පාළිනයඤ්ච දිස්වා එව වුත්තානි. අසමාසෙ ''රාජං, රාජෙනා''තිආදීනි න පස්සාම, තස්මා සුට්ඨු විචාරෙතබ්බමිදං ඨානං. ඉදඤ්හි දුද්දසං වීරජාතිනා ජානිතබ්බට්ඨානං. සචෙ පනායස්මන්තො බුද්ධවචනෙ වා පොරාණිකාසු වා අට්ඨකථාසු අසමාසෙ ''රාජං, රාජෙනා''තිආදීනි පස්සෙය්‍යාථ, තදා සාධුකං මනසි කරොථ. කො හි නාම සබ්බප්පකාරෙන බුද්ධවචනෙ වොහාරප්පභෙදං ජානිතුං සමත්ථො අඤ්ඤත්‍ර පභින්නපටිසම්භිදෙහි මහාඛීණාසවෙහි.

වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

''වීතතණ්හො අනාදානො, නිරුත්තිපදකොවිදො;
අක්ඛරානං සන්නිපාතං, ජඤ්ඤා පුබ්බාපරානි චා''ති.

බ්‍රහ්මා , බ්‍රහ්මා, බ්‍රහ්මානො. බ්‍රහ්මානං, බ්‍රහ්මං, බ්‍රහ්මානො. බ්‍රහ්මුනා, බ්‍රහ්මෙහි, බ්‍රහ්මෙභි, බ්‍රහ්මූහි, බ්‍රහ්මූභි. බ්‍රහ්මස්ස, බ්‍රහ්මුනො, බ්‍රහ්මානං, බ්‍රහ්මූනං. බ්‍රහ්මුනා, බ්‍රහ්මෙහි, බ්‍රහ්මෙභි, බ්‍රහ්මූහි, බ්‍රහ්මූභි. බ්‍රහ්මස්ස, බ්‍රහ්මුනො, බ්‍රහ්මානං, බ්‍රහ්මූනං. බ්‍රහ්මනි, බ්‍රහ්මෙසු, භො බ්‍රහ්ම, භො බ්‍රහ්මෙ, භවන්තො බ්‍රහ්මානො.

යමකමහාථෙරරුචියා ''භො බ්‍රහ්මා''ඉති බහුවචනං වා. එත්ථ පන ''පණ්ඩිතපුරිසෙහි දෙවෙහි බ්‍රහ්මූහී''ති **ටීකා**වචනස්ස දස්සනතො, ''බ්‍රහ්මූනං වචීඝොසො හොතී''ති ච ''බ්‍රහ්මූනං විමානාදීසු ඡන්දරාගො කාමාසවො න හොතී''ති ච **අට්ඨකථා**වචනස්ස දස්සනතො, ''විහිංසසඤ්ඤී පගුණං න භාසිං, ධම්මං පණීතං මනුජෙසු බ්‍රහ්මෙ''ති ආහච්චභාසිතස්ස ච දස්සනතො ''බ්‍රහ්මූහි, බ්‍රහ්මූභි, බ්‍රහ්මූනං, බ්‍රහ්මෙ''ති පදානි වුත්තානි, එතානි චූළනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකකච්චායනෙසු න ආගතානි.

සඛා, සඛා, සඛිනො, සඛානො, සඛායො. සඛං, සඛාරං, සඛානං, සඛිනො, සඛානො, සඛායො. සඛිනා, සඛාරෙහි, සඛාරෙභි, සඛෙහි, සඛෙභි. සඛිස්ස, සඛිනො, සඛීනං, සඛාරානං, සඛානං. සඛාරස්මා, සඛිනා, සඛාරෙහි, සඛාරෙභි, සඛෙහි, සඛෙභි. සඛිස්ස, සඛිනො, සඛීනං, සඛාරානං, සඛානං. සඛෙ, සඛෙසු, සඛාරෙසු. භො සඛ, භො සඛා, භො සඛි, භො සඛී, භො සඛෙ, භවන්තො සඛිනො, සඛානො, සඛායො.

යමකමහාථෙරමතෙන ''භො සඛා''ඉති බහුවචනං වා. පාළියං පන **සුවණ්ණකක්කටජාතකෙ** ''හරෙ සඛා කිස්ස නු මං ජහාසී''ති දීඝවසෙන වුත්තො **සඛා**සද්දො ආලපනෙකවචනං, තස්මා යමකමහාථෙරනයො න යුජ්ජතීති චෙ ? නො න යුජ්ජති. යස්මා ''නෙතාදිසා සඛා හොන්ති, ලබ්භා මෙ ජීවතො සඛා''ති **මනොජජාතකෙ සඛා**සද්දො එකවචනම්පි හොති බහුවචනම්පි. තථා හි තත්ථ පඨමපාදෙ බහුවචනං, දුතියපාදෙ පනෙකවචනං, තස්මා යමකමහාථෙරෙන පච්චත්තාලපනබහුවචනට්ඨානෙ **සඛා**සද්දො වුත්තො. එත්ථ ච ''සබ්බමිත්තො සබ්බසඛො, සබ්බභූතානුකම්පකො''ති පාඨානුලොමෙන සමාසෙ ලබ්භමානස්ස **සඛ**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති ''සබ්බසඛො, සබ්බසඛා, සබ්බසඛං, සබ්බසඛෙ''තිආදිනා **පුරිස**නයෙන. තත්‍රායං සමාසවිග්ගහො – සබ්බෙසං ජනානං සඛා, සබ්බෙ වා ජනා සඛිනො එතස්සාති සබ්බසඛො, යථා සබ්බවෙරීති.

අත්තා, අත්තා, අත්තානො. අත්තානං, අත්තං, අත්තානො. අත්තනා, අත්තෙන, අත්තනෙහි, අත්තනෙභි. අත්තනො, අත්තානං. අත්තනා, අත්තනෙහි, අත්තනෙභි. අත්තනො, අත්තානං. අත්තනි, අත්තනෙසු. භො අත්ත, භවන්තො අත්තා, භොන්තො අත්තානො.

එත්ථ පන අත්තං නිරඩ්ඪකත්වාන පියානි සෙවති.

''සචෙ ගච්ඡසි පඤ්චාලං, ඛිප්ප'මත්තං ජහිස්සසි;
මිගං පන්ථානුපන්නංව, මහන්තං භයමෙස්සතී''ති

පාළීසු ''අත්ත''න්ති දස්සනතො ''අත්ත''න්ති ඉධ වුත්තං, ''අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා''ති පාළිදස්සනතො පන ''අත්තෙනා''ති. **චූළනිරුත්තියං** පන ''අත්තස්සා''ති චතුත්ථීඡට්ඨීනමෙකවචනං ආගතං, එතං කච්චායනෙ නිරුත්තිපිටකෙ ච න දිස්සති. කත්ථචි පන ''අත්තෙසූ''ති ආගතං. සබ්බානෙතානි සාට්ඨකථං ජිනතන්තිං ඔලොකෙත්වා ගහෙතබ්බානි.

‘‘ආතුමා , ආතුමා, ආතුමානො. ආතුමානං, ආතුමං, ආතුමානො. ආතුමෙන, ආතුමෙහි, ආතුමෙභී’’තිආදිනා **පුරිස**නයෙන වත්වා ‘‘භො ආතුම, භවන්තො ආතුමා, ආතුමානො’’ති වත්තබ්බං.

තත්‍ර **අත්ත**සද්දස්ස සමාසෙ ‘‘භාවිතත්තො, භාවිතත්තා. භාවිතත්තං, භාවිතත්තෙ. භාවිතත්තෙන, භාවිතත්තෙහි, භාවිතත්තෙභී’’ති **පුරිස**නයෙනෙව නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

සා, සා, සානො. සානං, සානෙ. සානා, සානෙහි, සානෙභි. සාස්ස, සානං. සානා, සානෙහි, සානෙභි. සාස්ස, සානං. සානෙ, සානෙසු. භො සා, භවන්තො සානො. **සා** වුච්චති සුනඛො.

එත්ථ ච ‘‘න යත්ථ සා උපට්ඨිතො හොති. සාව වාරෙන්ති සූකර’’න්ති නිදස්සනපදානි. කෙචි පන **සා**සද්දස්ස දුතියාතතියාදීසු ‘‘සං, සෙ. සෙනා’’තිආදීනි රූපානි වදන්ති, තං න යුත්තං. න හි තානි ‘‘සං, සෙ. සෙනා’’තිආදීනි රූපානි බුද්ධවචනෙ චෙව අට්ඨකථාදීසු ච නිරුත්තිපිටකෙ ච දිස්සන්ති. එවං පන **නිරුත්තිපිටකෙ** වුත්තං ‘‘සා තිට්ඨති, සානො තිට්ඨන්ති. සානං පස්සති, සානෙ පස්සති. සානා කතං, සානෙහි කතං, සානෙභි කතං. සාස්ස දීයතෙ, සානං දීයතෙ. සානා නිස්සටං, සානෙහි නිස්සටං, සානෙභි නිස්සටං. සාස්ස පරිග්ගහො, සානං පරිග්ගහො. සානෙ පතිට්ඨිතං, සානෙසු පතිට්ඨිතං. භො සා, භවන්තො සානො’’ති, තස්මා නිරුත්තිපිටකෙ වුත්තනයෙනෙව නාමිකපදමාලා ගහෙතබ්බා.

අත්‍රිදං වත්තබ්බං – යථා ‘‘සෙහි දාරෙහි අසන්තුට්ඨො’’තිආදීසු පුල්ලිඞ්ගෙ වත්තමානස්ස ‘‘සකො’’ඉති අත්ථවාචකස්ස **ස**සද්දස්ස ‘‘අත්තනො අයන්ති සො’’ති එතස්මිං අත්ථෙ ‘‘සො, සා. සං, සෙ. සෙන, සෙහි, සෙභි. සස්ස, සානං. සා, සස්මා, සම්හා, සෙහි, සෙභි. සස්ස, සානං. සෙ, සස්මිං, සම්හි, සෙසූ’’ති **පුරිස**නයෙන රූපානි භවන්ති, න තථා සුනඛවාචකස්ස **සා**සද්දස්ස රූපානි භවන්ති. යථා වා ‘‘හිංසන්ති අත්තසම්භූතා, තචසාරංව සං ඵලං. සානි කම්මානි තප්පෙන්ති, කොසලං සෙන’සන්තුට්ඨං, ජීවග්ගාහං අගාහයී’’තිආදීසු නපුංසකලිඞ්ගෙ වත්තමානස්ස සකම්ච්චත්ථවාචකස්ස **ස**සද්දස්ස ‘‘සං, සානි, සා. සං, සානි, සෙ. සෙන, සෙහි, සෙභි. සස්ස, සානං. සා, සස්මා, සම්හා, සෙහි, සෙභි. සස්ස, සානං. සෙ, සස්මිං, සම්හි, සෙසූ’’ති **චිත්ත**නයෙන රූපානි භවන්ති, න තථා සුනඛවාචකස්ස **සා**සද්දස්ස රූපානි භවන්ති. එවං සන්තෙ කස්මා තෙහි ආචරියෙහි දුතියාතතියාඨානෙ ‘‘සං, සෙ. සෙනා’’ති වුත්තං, කස්මා ච පඤ්චමීඨානෙ ‘‘සා, සස්මා, සම්හා’’ති වුත්තං, සත්තමීඨානෙ ච ‘‘සෙ, සස්මිං, සම්හී’’ති ච වුත්තං? සබ්බමෙතං අකාරණං, තක්කගාහමත්තෙන ගහිතං අකාරණං. සුනඛවාචකො හි **සා**සද්දො **ආ**කාරන්තතාපකතිකො, න **පුරිස චිත්ත**සද්දාදයො විය අකාරන්තතාපකතිකො. යාය ඉමස්ස ඊදිසානි රූපානි සියුං, සා ච පකති නත්ථි. න චෙසො ‘‘රාජා, බ්‍රහ්මා, සඛා, අත්තා’’ ඉච්චෙවමාදයො විය පඨමං අකාරන්තභාවෙ ඨත්වා පච්ඡා පටිලද්ධආකාරන්තතා, අථ ඛො නිච්චමො**ආ**කාරන්තතාපකතිකො **ගො**සද්දො විය නිච්චම**ා**කාරන්තතාපකතිකො. නිච්චමාකාරන්තතාපකතිකස්ස ච එවරූපානි රූපානි න භවන්ති, තස්මා **නිරුත්තිපිටකෙ** පභින්නපටිසම්භිදෙන ආයස්මතා **මහාකච්චායනෙන** න වුත්තානි. සචෙපි මඤ්ඤෙය්‍යාථ ‘‘අත්තං, අත්තෙනා’ති ච දස්සනතො ‘සං, සෙනා’ති ඉමානි පන ගහෙතබ්බානී’’ති. න ගහෙතබ්බානි ‘‘රාජා, බ්‍රහ්මා, සඛා, අත්තා, සා, පුමා’’ඉච්චෙවමාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං පදමාලාවසෙන විසදිසත්තා නයවසෙන ගහෙතබ්බාකාරස්ස අසම්භවතො. ඊදිසෙ හි ඨානෙ නයග්ගාහවසෙන ගහණං නාම සදොසංයෙව සියා, තස්මා නයග්ගාහවසෙනපි න ගහෙතබ්බානි.

අපරම්පි අත්‍ර වත්තබ්බං – යථා හි ‘‘සාහි නාරීහි තෙ යන්තී’’ති වුත්තෙ ‘‘අත්තනො නාරී’’ති, ‘‘සා නාරී’’ති එවං අත්ථවතො ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස **කඤ්ඤා**සද්දෙන සදිසස්ස **සා**සද්දස්ස ‘‘සා, සා, සායො. සං, සා, සායො. සාය, සාහි, සාභි. සාය, සානං. සාය, සාහි, සාභි. සාය, සානං. සාය, සායං, සාසු’’ති **කඤ්ඤා**නයෙන රූපානි භවන්ති, න තථා ඉමස්ස සුනඛවාචකස්ස **සා**සද්දස්ස රූපානි භවන්ති. එවං සන්තෙ කස්මා තෙ ආචරියා තතියාබහුවචනට්ඨානෙ ච ‘‘සාහි, සාභී’’ති රූපානි ඉච්ඡන්ති, කස්මා ච සත්තමීබහුවචනට්ඨානෙ ‘‘සාසූ’’ති? ඉදම්පි අකාරණං **ආ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගත්තා. කස්මා ච පන චතුත්ථීඡට්ඨෙකවචනට්ඨානෙ පුබ්බක්ඛරස්ස රස්සවසෙන ‘‘සස්ස’’ඉති රූපං ඉච්ඡන්ති? ඉදම්පි අකාරණං සුනඛවාචකස්ස **සා**සද්දස්ස **ආ**කාරන්තතාපකතිකත්තා. **ආ**කාරන්තතාපකතිකස්ස ච **සා**සද්දස්ස යථා අකාරන්තතාපකතිකස්ස **පුරිස**සද්දස්ස ‘‘පුරිසස්සා’’ති චතුත්ථීඡට්ඨෙකවචනරූපං භවති එවරූපස්ස රූපස්ස අභාවතො. තෙනෙව ආයස්මා කච්චානො **නිරුත්තිපිටකෙ** සුනඛවාචකස්ස **සා**සද්දස්ස රූපං දස්සෙන්තො චතුත්ථීඡට්ඨෙකවචනට්ඨානෙ පුබ්බක්ඛරස්ස දීඝවසෙන ‘‘සාස්ස’’ඉති රූපමාහ. කස්මා ච පන තෙ ආචරියා චතුත්ථෙකවචනට්ඨානෙ ‘‘සාය’’ඉති රූපං ඉච්ඡන්ති? ඉදම්පි අකාරණං, ඨපෙත්වා හි **ආ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගෙ **ස**සඤ්ඤතො **ආ**කාරතො පරෙසං **නා**දීනං **ආයා**දෙසඤ්ච අකාරන්තතො පුන්නපුංසකලිඞ්ගතො පරස්ස චතුත්ථෙකවචනස්ස **ආයා**දෙසඤ්ච ආකාරන්තපුල්ලිඞ්ගෙ **අ**සතො **ආ**කාරන්තතො පරස්ස චතුත්ථෙකවචනස්ස කත්ථචිපි **ආයා**දෙසො න දිස්සති. **නිරුත්තිපිටකෙ** ච තාදිසං රූපං න වුත්තං, අවචනංයෙව යුත්තතරං බුද්ධවචනෙ අට්ඨකථාදීසු ච අනාගමනතො. යා පනම්හෙහි නිරුත්තිපිටකං නිස්සාය බුද්ධවචනඤ්ච සුනඛවාචකස්ස **සා**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුත්තා, සායෙව සාරතො පච්චෙතබ්බා. එත්ථාපි නානාඅත්ථෙසු වත්තමානානං ලිඞ්ගත්තයපරියාපන්නානං **සා සො සං**ඉච්චෙතෙසං තිණ්ණං පදානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා දට්ඨබ්බා.

එත්ථ සියා – යො තුම්හෙහි **සා**සද්දො **‘‘තං**සද්දත්ථෙ ච සුනඛෙ ච සකම්ච්චත්ථෙ ච වත්තතී’’ති ඉච්ඡිතො, කථං තං ‘‘සා’’ති වුත්තෙයෙව ‘‘ඉමස්ස අත්ථස්ස වාචකො’’ති ජානන්තීති? න ජානන්ති, පයොගවසෙන පන ජානන්ති

ලොකියජනා චෙව පණ්ඩිතා ච. පයොගවසෙන හි ‘‘සා මද්දී නාගමාරුහි, නාතිබද්ධංව කුඤ්ජර’’න්තිආදීසු **සාසද්දස්ස** තංසද්දත්ථතා විඤ්ඤායති, එවං **සාසද්දො** **තංසද්දත්ථෙ** ච වත්තති. ‘‘න යත්ථ සා උපට්ඨිතො හොති. භගවතො සාජාතිම්පි සුත්වා සත්තා අමතරසභාගිනො භවන්තී’’තිආදීසු **සාසද්දස්ස** සුනඛවාචකතා විඤ්ඤායති.

‘‘අන්නං තවෙදං පකතං යසස්සි,
තං ඛජ්ජරෙ භුඤ්ජරෙ පියායරෙ ච;
ජානාසි මං ත්වං පරදත්තූපජීවිං,
උත්තිට්ඨපිණ්ඩං ලභතං සපාකො’’ති

එත්ථ පන **සාසද්දස්ස** රස්සභාවකරණෙන ‘‘සපාකො’’ති පාළි ඨිතාති අත්ථං අග්ගහෙත්වා ‘‘සානං සුනඛානං ඉදං මංසන්ති ස’’මිති අත්ථං ගහෙත්වා ‘‘සං පචතීති සපාකො’’ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **අට්ඨකථායං** පන ‘‘සපාකොති සපාකචණ්ඩාලො’’ ඉච්චෙව වුත්තං. තම්පි එතදෙවත්ථං දීපෙති. එවං **සාසද්දො** සුනඛෙ ච වත්තති. ‘‘සා දාරා ජන්තූනං පියා’’ති වුත්තෙ පන ‘‘සකා දාරා සත්තානං පියා’’ති අත්ථදීපනවසෙන **සාසද්දස්ස** සකවාචකතා පඤ්ඤායති. එවං **සාසද්දො** සකමිච්චත්ථෙ ච වත්තති. ඉති **සාසද්දං** පයොගවසෙන ඊදිසත්ථස්ස වාචකොති ජානන්ති. අත්‍රිදං වුච්චති –

තංසද්දත්ථෙ ච සුනඛෙ,
සකස්මිම්පි ච වත්තති;
සාසද්දො සො ච ඛො ඤෙය්‍යො,
පයොගානං වසෙන වෙ.

එත්ථ ච පාළියං ‘‘න යත්ථ සා උපට්ඨිතො හොතී’’ති එකවචනප්පයොගදස්සනතො ච,

‘‘අසන්තා කිර මං ජම්මා, තාත තාතාති භාසරෙ;
රක්ඛසා පුත්තරූපෙන, සාව වාරෙන්ති සූකර’’න්ති

බහුවචනප්පයොගදස්සනතො ච, **නිරුත්තිපිටකෙ** ‘‘සානො’’ඉච්චාදිදස්සනතො ච ‘‘සා, සා, සානො. සානං, සානෙ. සානා’’තිආදිනා සුනඛවාචකස්ස **සාසද්දස්ස** නාමිකපදමාලා කථිතා.

ඉදානි **පුමසද්දස්ස** නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

පුමා, පුමා, පුමානො. පුමානං, පුමානෙ. පුමානා, පුමුනා, පුමෙන, පුමානෙහි, පුමානෙභි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානා, පුමුනා, පුමානෙහි, පුමානෙභි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානෙ, පුමානෙසු. හො පුම, භවන්තො පුමා, පුමානො. ‘‘හො පුමා’’ඉති බහුවචනෙ නයොපි ඤෙය්‍යො.

එත්ථ පන –

‘‘ථියො තස්ස පජායන්ති, න පුමා ජායරෙ කුලෙ;
යො ජානං පුච්ඡිතො පඤ්හං, අඤ්ඤථා නං වියාකරෙ’’ති

අයං පාළි **පුමසද්දස්ස** බහුවචනභාවසාධිකා, **කච්චායනෙ** ‘‘හෙ පුමං’’ඉති සානුසාරං ආලපනෙකවචනං දිස්සති. තදනෙකෙසු පාළිප්පදෙසෙසු ච අට්ඨකථාසු ච සානුසාරානං ආලපනවචනානං අදස්සනතො ඉධ න වදාම. උපපරික්ඛිත්වා යුත්තං චෙ, ගහෙතබ්බං. ‘‘යසස්සි නං පඤ්ඤවන්තං විසය්හා’’ති එත්ථ පන ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං ආගමවසෙනෙවානුසාරො හොති, න සභාවතොති දට්ඨබ්බං. අයමාකාරන්තවසෙන නාමිකපදමාලා.

‘‘සොළසිත්ථිසහස්සානං,
න විජ්ජති පුමො තදා;
අහොරත්තානමච්චයෙන,
නිබ්බත්තො අහමෙකකො’’ති ච,

‘‘යථා බලාකයොනිම්හි, න විජ්ජති පුමො සදා;
මෙඝෙසු ගජ්ජමානෙසු, ගබ්භං ගණ්හන්ති තා තදා’’ති ච

පාළිදස්සනතො පන **ඔකාරන්තවසෙනපි** නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා.

පුමො, පුමා. පුමං, පුමෙ. පුමෙන, පුමෙහි, පුමෙභි. පුමස්ස, පුමානං. පුමා, පුමස්මා, පුමම්හා, පුමෙහි, පුමෙභි. පුමස්ස, පුමානං. පුමෙ, පුමස්මිං, පුමම්හි, පුමෙසු. හො පුම, භවන්තො පුමා. ‘‘හො පුමා’’ඉති වා, එවං **පුමසද්දස්ස** ද්විධා

නාමිකපදමාලා භවති.

ඉදානි මිස්සකනයො වුච්චතෙ –

පුමා , පුමො, පුමා, පුමානො. පුමානං, පුමං, පුමානෙ, පුමෙ. පුමානා, පුමුනා, පුමෙන, පුමානෙහි, පුමානෙභි, පුමෙහි, පුමෙභි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානා, පුමුනා, පුමා, පුමස්මා, පුමම්හා, පුමානෙහි, පුමානෙභි, පුමෙහි, පුමෙභි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානෙ, පුමෙ, පුමස්මිං, පුමම්හි, පුමානෙසු, පුමෙසු. භො පුම, භවන්තො පුමානො, භවන්තො පුමා. ‘‘භො පුමානො, භො පුමා’’ ඉති වා.

ඉදානි **රහ**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

රහා වුච්චති පාපධම්මො. රහා, රහා, රහිනො. රහානං, රහානෙ. රහිනා, රහිනෙහි, රහිනෙභි. රහස්ස, රහානං. රහා, රහානෙහි, රහානෙභි. රහස්ස, රහානං. රහානෙ, රහානෙසු. භො රහ, භවන්තො රහිනො, භවන්තො රහා.

ඉදානි **දළ්හධම්ම**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

දළ්හධම්මා, දළ්හධම්මා, දළ්හධම්මානො. දළ්හධම්මානං, දළ්හධම්මානෙ. දළ්හධම්මිනා, දළ්හධම්මෙහි, දළ්හධම්මෙභි. දළ්හධම්මස්ස, දළ්හධම්මානං. දළ්හධම්මිනා, දළ්හධම්මෙහි, දළ්හධම්මෙභි. දළ්හධම්මස්ස, දළ්හධම්මානං. දළ්හධම්මෙ දළ්හධම්මෙසු. භො දළ්හධම්ම, භවන්තො දළ්හධම්මානො, භවන්තො දළ්හධම්මා. ‘‘භො දළ්හධම්මානො, භො දළ්හධම්මා’’ ඉති පුථුවචනම්පි ඤෙය්‍යං, එවං **පච්චක්ඛධම්ම**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

එත්ථ ච ‘‘සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ චත්තාරො ධනුග්ගහා දළ්හධම්මා’’ති ඉදං නිදස්සනං. ඉමිස්සං පන පාළියං ‘‘දළ්හධම්මා’’ ඉති බහුවචනවසෙන ආගතත්තා **දළ්හධම්ම**සද්දො ආකාරන්තොතිපි **ඔ**කාරන්තොතිපි අප්පසිද්ධො තදන්තානං බහුවචනභාවෙ තුල්‍යරූපත්තා. තථාපි අම්හෙහි පදමාලා ආකාරන්තවසෙනෙව යොජිතා. ඊදිසෙසු හි ඨානෙසු **දළ්හධම්ම**සද්දො ආකාරන්තොතිපි **ඔ**කාරන්තොතිපි වත්තුං යුජ්ජතෙව අපරිබ්‍යත්තරූපත්තා. අඤ්ඤස්මිං පන පාළිප්පදෙසෙ අතීව පරිබ්‍යත්තො හුත්වා **ඔ**කාරන්ත **දළ්හධම්ම**සද්දො ද්විධා දිස්සති ගුණසද්දපණ්ණත්තිවාචකසද්දවසෙන. තත්ථ ‘‘ඉස්සත්තෙ චස්මි කුසලො, දළ්හධම්මොති විස්සුතො’’ති එත්ථ **දළ්හධම්ම**සද්දො **ඔ**කාරන්තො ගුණසද්දො. ‘‘බාරාණසියං දළ්හධම්මො නාම රාජා රජ්ජං කාරෙසී’’ති එත්ථ පන පණ්ණත්තිවාචකසද්දො. එවං **ඔ**කාරන්තො **දළ්හධම්ම**සද්දො ද්විධා දිට්ඨො. තස්ස පන ‘‘දළ්හධම්මො, දළ්හධම්මා. දළ්හධම්මං, දළ්හධම්මෙ’’ති **පුරිස**නයෙන නාමිකපදමාලා ඤෙය්‍යා, **ආකාරන්තොකාරන්තා**නං වසෙන මිස්සකපදමාලා ච. කථං?

දළ්හධම්මා, දළ්හධම්මො, දළ්හධම්මානො, දළ්හධම්මා. දළ්හධම්මානං, දළ්හධම්මං, දළ්හධම්මානෙ, දළ්හධම්මෙ. දළ්හධම්මිනා, දළ්හධම්මෙන, දළ්හධම්මෙහි, දළ්හධම්මෙභි. දළ්හධම්මස්ස, දළ්හධම්මානං. දළධම්මිනා, දළ්හධම්මා, දළ්හධම්මස්මා, දළ්හධම්මම්හා, දළ්හධම්මෙහි, දළ්හධම්මෙභි. දළ්හධම්මස්ස, දළ්හධම්මානං. දළ්හධම්මෙ, දළ්හධම්මස්මිං, දළ්හධම්මම්හි, දළ්හධම්මෙසු. භො දළ්හධම්ම, භවන්තො දළ්හධම්මානො, භවන්තො දළ්හධම්මාති. එවං පච්චක්ඛධම්මා, පච්චක්ඛධම්මොති මිස්සකපදමාලා ච යොජෙතබ්බා.

ඉදානි **විවටච්ඡද**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදානො. විවටච්ඡදානං, විවටච්ඡදානෙ. විවටච්ඡදෙන, විවටච්ඡදෙහි, විවටච්ඡදෙභි. විවටච්ඡදස්ස, විවටච්ඡදානං. විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදෙහි, විවටච්ඡදෙභි. විවටච්ඡදස්ස, විවටච්ඡදානං. විවටච්ඡදෙ, විවටච්ඡදෙසු. භො විවටච්ඡද, භවන්තො විවටච්ඡදා, භවන්තො විවටච්ඡදානො.

අයං නාමිකපදමාලා ‘‘සචෙ පන අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජති අරහං හොති සම්මාසම්බුද්ධො ලොකෙ විවටච්ඡදා’’ති පාළිදස්සනතො ආකාරන්තවසෙන කථිතා. ‘‘ලොකෙ විවටච්ඡදො’’තිපි පාළිදස්සනතො පන **ඔ**කාරන්තවසෙනපි කථෙතබ්බා ‘‘විවටච්ඡදො, විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදං, විවටච්ඡදෙ’’ති. මිස්සකවසෙනපි කථෙතබ්බා ‘‘විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදො, විවටච්ඡදානො, විවටච්ඡදා. විවටච්ඡදානං, විවටච්ඡදං, විවටච්ඡදානෙ, විවටච්ඡදෙ’’ ඉති.

ඉදානි **වත්තහ**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ – **වත්තහා**ති සක්කො.

වත්තහා, වත්තහානො. වත්තහානං, වත්තහානෙ. වත්තහානා, වත්තහානෙහි, වත්තහානෙභි. වත්තහිනො, වත්තහානං. වත්තහානා, වත්තහානෙහි, වත්තහානෙභි. වත්තහිනො, වත්තහානං. වත්තහානෙ, වත්තහානෙසු. භො වත්තහ, භවන්තො වත්තහානො. අථ වා ‘‘භො වත්තහා, භො වත්තහානො’’ ඉච්චපි.

ඉදානි **වුත්තසිර**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

වුත්තසිරා, වුත්තසිරා, වුත්තසිරානො. වුත්තසිරානං, වුත්තසිරානෙ. වුත්තසිරානා, වුත්තසිරානෙහි, වුත්තසිරානෙභි. වුත්තසිරස්ස, වුත්තසිරානං, වුත්තසිරා, වුත්තසිරෙහි, වුත්තසිරෙභි. වුත්තසිරස්ස, වුත්තසිරානං. වුත්තසිරෙ, වුත්තසිරෙසු. හො වුත්තසිර, භොන්තො වුත්තසිරානොති. ''වුත්තසිරො''ති **ඔ**කාරන්තපායොපි දිස්සති.

ඉදානි **යුව**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

යුවා, යුවා, යුවානො, යුවානා. යුවානං, යුවං, යුවානෙ, යුවෙ. යුවානා, යුවෙන, යුවානෙන, යුවානෙහි, යුවානෙභි, යුවෙහි, යුවෙභි. යුවානස්ස, යුවස්ස, යුවානානං, යුවානං. යුවානා , යුවානස්මා, යුවානම්හා, යුවානෙහි, යුවානෙභි, යුවෙහි, යුවෙභි. යුවානස්ස, යුවස්ස, යුවානානං, යුවානං. යුවානෙ, යුවානස්මිං, යුවානම්හි, යුවෙ, යුවස්මිං, යුවම්හි, යුවානෙසු, යුවාසු, යුවෙසු. හො යුව, යුවාන, භවන්තො යුවානා.

ඉමස්මිං ඨානෙ එකදෙසෙන **ආ**කාරන්තනයො ච සබ්බථා **ඔ**කාරන්තනයො ච එකදෙසෙන ච **ඔ**කාරන්තනයොති තයො නයා දිස්සන්ති.

මඝවසද්දස්සපි ''මඝවා, මඝවා, මඝවානො, මඝවානා''තිආදිනා **යුව**සද්දස්සෙව නාමිකපදමාලායොජනං කුබ්බන්ති ගරූ. **නිරුත්තිපිටකෙ** පන ''මඝවා තිට්ඨති, මඝවන්තො තිට්ඨන්ති. මඝවන්තං පස්සති, මඝවන්තෙ පස්සති. මඝවතා කතං, මඝවන්තෙහි කතං, මඝවන්තෙභි කතං. මඝවතො දීයතෙ, මඝවන්තානං දීයතෙ. මඝවතා නිස්සටං, මඝවන්තෙහි නිස්සටං, මඝවන්තෙභි නිස්සටං. මඝවතො පරිග්ගහො, මඝවන්තානං පරිග්ගහො. මඝවති පතිට්ඨිතං, මඝවන්තෙසු පතිට්ඨිතං. හො මඝවා, භවන්තො මඝවන්තො''ති **ගුණවා**පදනයෙන වුත්තං, තථා **චූළනිරුත්තිය**ම්පි. තං පාළියා සංසන්දති සමෙති. පාළියඤ්හි ''සක්කො මහාලි දෙවානමින්දො පුබ්බෙ මනුස්සභූතො සමානො මඝො නාම මාණවො අහොසි, තස්මා මඝවාති වුච්චතී''ති වුත්තං. එතෙන ''මඝොති නාමං අස්ස අත්ථීති මඝවා''ති අත්ථි අත්ථවාචක**වන්තු**පච්චයවසෙන පදසිද්ධි දස්සිතා හොති, තස්මාස්ස **ගුණවන්තු**සද්දස්ස විය ච නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉදානි **අද්ධ**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ – **අද්ධ**සද්දස්ස හි යං කාලෙ මග්ගෙ ච වත්තමානස්ස ''අතීතො අද්ධා. දීඝො අද්ධා සුදුග්ගමො''තිආදීසු ''අද්ධා''ති පඨමන්තං රූපං දිස්සති, තං ''අද්ධා ඉදං මන්තපදං සුදුද්දස''න්තිආදීසු එකංසත්ථෙ වත්තමානෙන ''අද්ධා''ති නිපාතපදෙන සමානං. නිපාතානං පන පදමාලා න රූහති, නාමිකානංයෙව රූහති.

අද්ධා, අද්ධා, අද්ධානො. අද්ධානං, අද්ධානෙ. අද්ධුනා, අද්ධානෙහි, අද්ධානෙභි. අද්ධුනො, අද්ධානං. අද්ධුනා, අද්ධානෙහි, අද්ධානෙභි. අද්ධුනො, අද්ධානං. අද්ධනි, අද්ධානෙ, අද්ධානෙසු. හො අද්ධ, භවන්තො අද්ධා, අද්ධානො.

එත්ථ කිඤ්චි පයොගං දස්සෙස්සාම – තයො අද්ධා. අද්ධානං වීතිවත්තො. ඉමිනා දීඝෙන අද්ධුනා. දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන. පථද්ධුනො පන්නරසෙව චන්දො. අහු අතීතමද්ධානෙ, සමණො ඛන්තිදීපනො. අද්ධානෙ ගච්ඡන්තෙ පඤ්ඤායිස්සති. ඉච්චාදයො ඤෙය්‍යා. අයම්පි පනෙත්ථ නීති වෙදිතබ්බා ''අද්ධානන්ති දුතියෙකවචනන්තවසෙන චතුත්ථීඡට්ඨීබහුවචනවසෙන ච වුත්තං රූපං. ''අද්ධානමග්ගපටිප්පන්නො හොතී''තිආදීසු දීඝමග්ගවාචකෙන ''අද්ධාන''න්ති නපුංසකෙන සදිසං සුතිසාමඤ්ඤවසෙනාති.

ඉදානි **මුද්ධ**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

මුද්ධා, මුද්ධා, මුද්ධානො. මුද්ධං, මුද්ධෙ, මුද්ධානෙ. මුද්ධානා, මුද්ධෙහි, මුද්ධෙභි. මුද්ධස්ස, මුද්ධානං. මුද්ධානා, මුද්ධෙහි, මුද්ධෙභි. මුද්ධස්ස, මුද්ධානං. මුද්ධනි, මුද්ධනෙසු. හො මුද්ධ, භවන්තො මුද්ධා, මුද්ධානො.

එවං **අභිභවිතා**පදෙන විසදිසපදානි භවන්ති. ඉති නානානයෙහි **අභිභවිතා**පදෙන සදිසානි **වත්තා**දීනි විසදිසානි **ගුණවා**දීනි **රාජසා**ඉච්චාදීනි ච ආකාරන්තපදානි දස්සිතානි සද්ධිං නාමිකපදමාලාහි.

එත්ථ යොගං සචෙ පොසො, කරෙ පණ්ඩිතජාතිකො;
තස්ස වොහාරභෙදෙසු, විජම්භෙ ඤාණමුත්තමං.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සවිනිච්ඡයො ආකාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස

නාමිකපදමාලාවිභාගො නාම

ඡට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

උකාරන්ත අවණ්ණන්තතාපකතිකං

ආකාරන්තපුල්ලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

7. නිග්ගහීතන්තපුල්ලිඞ්ගනාමිකපදමාලා

අථ පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා නිග්ගහීතන්තපුල්ලිඞ්ගානං **භවන්ත කරොන්ත**ඉච්චාදිකස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම –

ගච්ඡං මහං චරං තිට්ඨං, දදං භුඤ්ජං සුණං පචං;
ජයං ජරං චවං මීයං, සරං කුබ්බං ජපං වජං.

ගච්ඡං, ගච්ඡන්තො, ගච්ඡන්තා. ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තෙ. ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙභි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං. ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙභි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං. ගච්ඡති, ගච්ඡන්තෙසු. භො ගච්ඡං, භො ගච්ඡා, භවන්තො ගච්ඡන්තො.

ගච්ඡාදීනි අඤ්ඤානි ච තංසදිසානං එවං ඤෙය්‍යානීති **යමකමහාථෙරමතං**. කිඤ්චාපෙත්ථ තතියෙකවචනට්ඨානාදීසු ‘‘ගච්ඡන්තෙන, ගච්ඡන්තා, ගච්ඡන්තස්මා, ගච්ඡන්තම්හා, ගච්ඡන්තස්මිං, ගච්ඡන්තම්හී’’ති ඉමානි පදානි නාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ පයොගදස්සනතො ගහෙතබ්බානි.

තත්‍ර යමකමහාථෙරෙන ආලපනවචනට්ඨානෙයෙව ‘‘ගච්ඡන්තො, මහන්තො, චරන්තො’’තිආදීනං බහුවචනත්තං කථිතං, පච්චත්තවචනට්ඨානෙ එකවචනත්තං. කෙහිචි පන පච්චත්තවචනට්ඨානෙ එකවචනබහුවචනත්තං, ආලපනවචනට්ඨානෙ බහුවචනත්තංයෙව කථිතං. ‘‘ගච්ඡං, මහං, චර’’න්තිආදීනං පන ආලපනට්ඨානෙ එකවචනත්තං. මයං පන බුද්ධවචනෙ අනෙකාසු වාට්ඨකථාසු ‘‘ගච්ඡන්තො, මහන්තො’’තිආදීනං බහුවචනප්පයොගානං ‘‘ගච්ඡං, මහං’’ඉච්චාදීනඤ්ච සානුසාරාලපනෙකවචනප්පයොගානං අදස්සනතො ‘‘ගච්ඡන්තො භාරද්වාජො. ස ගච්ඡං න නිවත්තති. මහන්තො ලොකසන්නිවාසො’’තිආදීනං පන පච්චත්තෙකවචනප්පයොගානඤ්ඤෙව දස්සනතො තාදිසානි රූපානි අනිජ්ඣානක්ඛමානි විය මඤ්ඤාම. **නිරුත්තිපිටකෙ** පච්චත්තාලපනට්ඨානෙ ‘‘මහන්තො, භවන්තො, චරන්තො’’තිආදීනං බහුවචනත්තමෙව කථිතං, න එකවචනත්තං. තථා හි තත්ථ ‘‘මහං භවං චරං තිට්ඨ’’න්ති ගාථං වත්වා ‘‘මහං තිට්ඨති, මහන්තො තිට්ඨන්තී’’ති ච, ‘‘භො මහා, භවන්තො මහන්තො’’ති ච, ‘‘භවං තිට්ඨති, භවන්තො තිට්ඨන්තී’’ති ච ආදි වුත්තං.

එත්ථ පන ‘‘භවං, භවන්තො’’ති පදානි යත්ථ ‘‘භොන්තො භොන්තා’’ති ක්‍රියත්ථං න වදන්ති, තත්ථ ‘‘භවං කච්චානො. මා භවන්තො එවං අවචුත්ථා’’තිආදීසු විය අඤ්ඤස්මිං අත්ථෙ පතනතො එකවචනබහුවචනානි භවන්ති, තස්මා ‘‘සන්තො සප්පුරිසා ලොකෙ’’ති එත්ථ ‘‘සන්තො’’ති පදස්ස විය ‘‘අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා’’ති එත්ථ ‘‘අරහන්තො’’ති පදස්ස විය ච ‘‘භවන්තො’’ති පදස්ස බහුවචනත්තං නිජ්ඣානක්ඛමං. ‘‘මහන්තො, චරන්තො, තිට්ඨන්තො’’තිආදීනං පන බහුවචනත්තං න නිජ්ඣානක්ඛමං විය අම්හෙ පටිභාති. න හි කත්ථචිපි ‘‘සන්තො, අරහන්තො, භවන්තො’’ති පදවජ්ජිතානං ‘‘ගච්ඡන්තො, මහන්තො, චරන්තො’’තිආදීනං අනෙකපදසතානං බහුවචනන්තතාපයොගෙ පස්සාම. තථා හි –

බව්හත්තෙ කත්ථචි ඨානෙ, ‘‘ජාන’’මිච්චාදයො යථා;
දිස්සන්ති නෙවං බව්හත්තෙ, ‘‘ගච්ඡන්තො’’ ඉතිආදයො.

බව්හත්තෙ කත්ථචි ඨානෙ, ‘‘සන්තො’’ ඉච්චාදයොපි ච;
දිස්සන්ති නෙවං බව්හත්තෙ, ‘‘ගච්ඡන්තො’’ ඉතිආදයො.

‘‘අරහන්තො’’ති බව්හත්තෙ, එකන්තෙනෙව දිස්සති;
නෙවං දිස්සන්ති බව්හත්තෙ, ‘‘ගච්ඡන්තො’’ ඉතිආදයො.

අනෙකසතපායෙසු, ‘‘විහරන්තො’’තිආදීසු;
එකස්සපි බහුකත්තෙ, පවත්ති න තු දිස්සති.

බහුවචනනයෙන, ‘‘ගච්ඡන්තො’’ති පදස්ස හි;
ගහණෙ සති බහවො, දොසා දිස්සන්ති සච්චතො.

යථෙකම්හි සරෙ දණ්ඩෙ, දණ්ඩා සාමීපිකා සරා;
තථා බව්හත්තවාචිත්තෙ, ‘‘ගච්ඡන්තො’’ති පදස්ස තු.

‘‘විහරන්තො’’තිආදීනං, බව්හත්තවාචිතා සියා;
රූපනයො අනිට්ඨො ච, ගහෙතබ්බො අනෙකධා.

එවං සන්තෙපි යස්මා ‘‘**නිරුත්තිපිටකං** නාම පභින්නපටිසම්භිදෙන මහාඛීණාසවෙන **මහාකච්චායනෙන** කත’’න්ති ලොකෙ පසිද්ධං, තස්මා ඉදං ඨානං පුනප්පුනං උපපරික්ඛිතබ්බං. කිඤ්චාපෙත්ථ ථෙරෙ ගාරවෙන එවං වුත්තං, තථාපි පාළිනයං ගරුං කත්වා දිට්ඨෙනෙකවචනනයෙන අදිට්ඨො බහුවචනනයො ඡඩ්ඩෙතබ්බො. එවං සති නිග්ගහීතන්තෙසු නයො සොභනො භවති. අයං පන අම්හාකං රුචි –

‘‘භවං කරං අරහං සං, මහං’’ ඉති පදානි තු;
විසදිසානි සම්භොන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ලක්ඛයෙ.

‘‘ගච්ඡං චරං දදං තිට්ඨං, චින්තයං භාවයං වදං;
ජානං පස්ස’’න්තිආදීනි, සදිසානි භවන්ති හි.

තත්‍ර ‘‘ජාන’’න්තිආදීනි, කත්ථචි පරිවත්තරෙ;
විභත්තිලිඞ්ගවචන-වසෙනාති විභාවයෙ.

තත්‍ර තාව **භවන්ත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චති – **භවං**සද්දො හි ‘‘වඩ්ඪන්තො, හොන්තො’’ති අත්ථෙපි වදති. තෙසං වසෙන අයං නාමිකපදමාලා.

භවං, භවන්තො, භවන්තා. භවන්තං, භවන්තෙ. භවන්තෙන, භවන්තෙහි, භවන්තෙභි. භවන්තස්ස, භවන්තානං. භවන්තා, භවන්තස්මා, භවන්තම්හා, භවන්තෙහි, භවන්තෙභි. භවන්තස්ස, භවන්තානං. භවන්තෙ, භවන්තස්මිං, භවන්තම්හි, භවන්තෙසු. හෙ භවන්ත, හෙ භවන්තා.

තත්ථ ‘‘භවං, භවන්තො’’තිආදීනං ‘‘වඩ්ඪන්තොහොන්තො’’තිආදිනා අත්ථො දට්ඨබ්බො. තථා හි ‘‘සුවිජානො භවං හොති. ධම්මකාමො භවං හොති. රාජා භවන්තො නානාසම්පත්තීහි මොදති. කුළීරදහො ගඞ්ගාය එකාබද්ධො, ගඞ්ගාය පූරණකාලෙ ගඞ්ගොදකෙන පූරති, උදකෙ මන්දී භවන්තෙ දහතො උදකං ගඞ්ගාය ඔතරතී’’ති පයොගා භවන්ති, තස්මා අයං නාමිකපදමාලා සාරතො පච්චෙතබ්බා. එත්ථ **භවං**සද්දමත්තං වජ්ජෙත්වා **ගච්ඡමානචරමාන**සද්දාදීසු විය **භවන්ත**සද්දෙ ‘‘භවන්තො, භවන්තා’’ති **පුරිස**නයොපි ලබ්භති, නපුංසකලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ‘‘භවන්තං, භවන්තානී’’ති **චිත්ත**නයොපි ලබ්භති. එවං වඩ්ඪනභවනත්ථවාචකස්ස **භවන්ත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා.

අයඤ්ච විසෙසො ‘‘භවන්තො’’ති පදං වඩ්ඪනභවනත්ථතො අඤ්ඤත්ථෙ වත්තමානං බහුවචනමෙව හොති, යථා ‘‘භවන්තො ආගච්ඡන්තී’’ති. වඩ්ඪනභවනත්ථෙසු වත්තමානං එකවචනමෙව. අත්‍රිමෙ පයොගා ‘‘අනුපුබ්බෙන භවන්තො විඤ්ඤුතං පාපුණාති. සමණෙන නාම ඊදිසෙසු කම්මෙසු අබ්‍යාවටෙන භවිතබ්බං, එවං භවන්තො හි සමණො සුසමණො අස්සා’’ති. ‘‘භවං’’ ඉති පදං පන උභයත්ථාපි එකවචනමෙව, තස්මා ඉදානි ‘‘භවං ආනන්දො. භවන්තො ආගච්ඡන්ති, අප්පසද්ධා භවන්තො හොන්තු, මා හොන්තො සද්දමකත්ථා’’ති එවමාදිපයොගදස්සනවසෙන වොහාරවිසෙසෙ පවත්තං අඤ්ඤං අත්ථං පටිච්ච අපරාපි නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

භවං, භවන්තො, හොන්තො. භවන්තං, භවන්තෙ. භවතා, හොතා, භවන්තෙන, භවන්තෙහි, භවන්තෙභි. භවතො, හොතො, භවන්තස්ස, භවන්තානං, භවතං. භවතා, හොතා, භවන්තෙහි, භවන්තෙභි. භවතො, හොතො, භවන්තස්ස, භවන්තානං, භවතං. භවති, භවන්තෙ, භවන්තස්මිං, භවන්තම්හි, භවන්තෙසු. භො, භවන්තො, හොන්තො ඉති.

එත්ථ පන ‘‘භො’’ඉච්චාදීනි තීණි පදානි යස්මා වොහාරවිසෙසපවත්තානි ආලපනපදානි හොන්ති, තස්මා ‘‘ආවුසො, භන්තෙ’’ති පදානි විය **භොසද්දාදිඋපපදවන්තානි** න භවන්ති, ‘‘භො පුරිස, භවන්තො බ්‍රාහ්මණා, හොන්තො සමණා, භො රාජ’’ඉච්චාදීසු හි **පුරිස**සද්දාදයොයෙව **භොසද්දාදි** උපපදවන්තො භවන්ති. ඉධ ච ‘‘භවං ආනන්දො’’ති එත්ථ **භවං**සද්දෙන සමානත්ථානි ‘‘භො, භවන්තො, හොන්තො’’ති පදානි වුත්තානි, න පන ‘‘ධම්මකාමො භවං හොතී’’ති එත්ථ **භවං**සද්දෙන සමානත්ථානි. පඨමස්මිඤ්හි නයෙ වඩ්ඪනත්ථවසෙන ‘‘භො භවන්ත, භවන්තො භවන්තා, හොන්තො භවන්තා’’ති **භොසද්දාදයො** ආලපනපදානං උපපදානි භවන්ති, න දුතියස්මිං නයෙ. ආමෙඩිතවසෙන පන ‘‘භො භො, භවන්තො භවන්තො, හොන්තො හොන්තො’’ති පදානි භවන්ති යථා ‘‘භන්තෙ භන්තෙ’’ති.

අත්‍රිදං **භූ**ධාතුවසෙන සඞ්ඛෙපතො පාළිනිදස්සනං – කස්මා භවං විජ්ජනමරඤ්ඤනිස්සිතො. කථං පනාහං භො තං භවන්තං ගොතමං ජානිස්සාමි. එවං භොති බො අම්බට්ඨො මාණවො බ්‍රාහ්මණස්ස පොක්ඛරසාතිස්ස පටිස්සුත්වා. මා භවන්තො එවං අවචුත්ථ. ඉමං හොන්තො නිසාමෙථ. එවං භො පුරිස ජානාහි, පාපධම්මා අසඤ්ඤතා ඉච්චෙවමාදි. එත්ථ ‘‘භවං’’ඉච්චාදීනි **භූ**ධාතුමයානි නාමපදානීති වෙදිතබ්බානි.

අපිච තෙසු ‘‘භො, භවන්තො, හොන්තො’’ති ඉමානි නිපාතපදානිපි හොන්තීති වවත්ථපෙතබ්බං. ‘‘භො පුරිසා’’තිආදීසු තෙසං නිපාතානිපාතභාවෙ විවාදො න කරණීයො. **කච්චායනස්මිඤ්හි** ‘‘භො ගෙ තු’’ති වුත්තං.

අඤ්ඤත්ථ පන ''ආමන්තනත්ථෙ නිපාතො''තිආදි වුත්තං. තථා හි **නිරුත්තිමඤ්ජූසායං** වුත්තං ''භොතිදං ආමන්තනත්ථෙ නිපාතො. සො න කෙවලං එකවචනමෙව හොති, අථ ඛො බහුවචනම්පි හොතීති 'භො පුරිසා'ති බහුවචනප්පයොගොපි ගහිතො. 'භවන්තො'ති පදං පන බහුවචනමෙව හොතීති 'පුරිසා'ති පුන වුත්ත''න්ති. පාළියඤ්හි අට්ඨකථාසු ච නිපාතභූතො **භොසද්දො** එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා දිස්සති, ඉතරෙ පන බහුවචනවසෙනෙව දිස්සන්ති. තෙසං තු නිපාතපදත්තෙ රූපනිප්ඵාදනකිච්චං නත්ථි. තෙසු **භොසද්දස්ස** නිපාතපදත්තා ආභච්චභාසිතෙ නිජ්ජීවාලපනෙ ඉත්ථිලිඞ්ගවිසයො ''උම්මුජ්ජ භො පුථුසිලෙ, පරිප්ලව භො පුථුසිලෙ''ති පයොගොපි දිස්සති. අත්‍රිමා **භොසද්දස්ස** පවත්තිපරිදීපනී ගාථායො –

''ඉතො භො සුගතිං ගච්ඡ, මනුස්සානං සහබ්‍යතං'';
එවමාදීසු **භොසද්දො**, එකවචනකො මතො.

''පස්සථ භො ඉමං කුල-පුත්ත''මිච්චෙවමාදිසු;
බහුවචනකො එසො, **භොසද්දො**ති විභාවයෙ.

පුග්ගලාලපනෙ චෙව, ධම්මස්සාලපනෙපි ච;
නිජ්ජීවාලපනෙ චාති, **භොසද්දො** තීසු දිස්සති.

තත්‍ර ධම්මාලපනම්හි, එකවචොව ලබ්භති;
ඉතරෙසු සියා දෙක-වචො බහුවචොපි ච.

නිච්ඡිතබ්බං ගුණීපදං, ධම්මස්සාලපනෙ ධුවං;
''අච්ඡරියං වත භො''ති, ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

ඉච්ඡිතබ්බං ගුණීපදං, පුග්ගලාලපනෙ පන;
''එවං භො පුරිස ජානාහි'', ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

ගුණීපදං අසන්තම්පි, පුග්ගලාලපනම්හි තු;
අජ්ඣාහරිත්වා පාවදෙ, අත්ථං ''භො එහි''ආදිසු.

ඝටාදීනං ආලපනං, නිජ්ජීවාලපනං භවෙ;
ජීවංව ලොකියා ලොකෙ, ආලපන්ති කදාචි තු.

නිජ්ජීවාලපනං අප්පං, අත්ථවිඤ්ඤාපනෙ සියා;
''උම්මුජ්ජ භො පුථුසිලෙ'', ඉති පාළි නිදස්සනං.

එත්ථ ලිඞ්ගවිපල්ලාසං, කෙචි ඉච්ඡන්ති පණ්ඩිතා;
තෙසං මතෙන හොතීති, ලිඞ්ගං විපරිණාමයෙ.

අථ වා පන **භොසද්දො**, නිපාතො **සොපදං** විය;
තස්මා විරොධතා නාස්ස, තිලිඞ්ගෙ වචනද්වයෙ.

එවං සන්තෙපි **භොසද්දො**, ද්විලිඞ්ගෙයෙව පායතො;
යස්මා දිට්ඨො තතො විඤ්ඤූ, ද්විලිඞ්ගෙයෙව තං වදෙ.

ඉත්ථිලිඞ්ගම්හි සම්පත්තෙ, ''භො''ති ඉති පයොජයෙ;
එවංවිධං පයොගඤ්හි, සුප්පයොගං බුධාබ්‍රවුං.

යජ්ජෙවං දුප්පයොගංව, සියා තුම්හෙහි දස්සිතං;
''උම්මුජ්ජ භො පුථුසිලෙ'', ඉච්චාභච්චපදන්ති චෙ.

දුප්පයොගං න තං යස්මා, වොහාරකුසලෙන වෙ;
ජිනෙන භාසිතෙ ධම්මෙ, දුප්පයොගා න විජ්ජරෙ.

ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස විසයෙ, **භොතිසද්දප්පයොජනං**;
කවීනං පෙමනීයන්ති, මයා එවමුදීරිතං.

එවං **භවන්ත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා පාළිනයානුරූපං ද්විධා විභත්තා වඩ්ඪනභවනත්ථතදඤ්ඤත්ථවසෙන.

කරොන්තසද්දස්ස පන –

කරං, කරොන්තො, කරොන්තා. කරොන්තං, කරොන්තෙ. කරොතා, කරොන්තෙන, කරොන්තෙහි, කරොන්තෙභි. කරොතො, කරොන්තස්ස, කරොන්තානං, කරොතං. කරොතා, කරොන්තා, කරොන්තස්මා, කරොන්තම්හා, කරොන්තෙහි, කරොන්තෙභි. කරොතො, කරොන්තස්ස, කරොන්තානං, කරොතං. කරොන්තෙ, කරොන්තස්මිං, කරොන්තම්හි, කරොන්තෙසු. භො කරොන්ත, භවන්තො කරොන්තාති රූපානි භවන්ති.

''කරොතො න කරියති පාප''න්ති ඉදමෙත්ථ **කරොතො**සද්දස්ස අත්ථිතානිදස්සනං. ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ''කරොන්තී, කරොන්තියො''තිආදිනා යොජෙතබ්බානි, නපුංසකලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ''කරොන්තං, කරොන්තානී''තිආදිනා යොජෙතබ්බානි.

අරහන්තසද්දස්ස –

අරහං, අරහන්තො. අරහන්තං, අරහන්තෙ. අරහතා, අරහන්තෙන, අරහන්තෙහි, අරහන්තෙභි. අරහතො, අරහන්තස්ස, අරහන්තානං, අරහතං. අරහතා, අරහන්තා, අරහන්තස්මා, අරහන්තම්හා, අරහන්තෙහි, අරහන්තෙභි. අරහතො, අරහන්තස්ස, අරහන්තානං, අරහතං. අරහන්තෙ, අරහන්තස්මිං , අරහන්තම්හි, අරහන්තෙසු. භො අරහන්ත, භවන්තො අරහන්තො ඉති රූපානි භවන්ති.

අයං ගුණවාචකස්ස **අරහන්ත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා. ''අරහා, අරහන්තො, අරහන්තා''ඉති ච. එතඤ්හි රූපං **සමන්තපාසාදිකායං** මනුස්සවිග්ගහවණ්ණනෙ දිස්සති. උත්තරිමනුස්සධම්මපාළියං පන ''මයඤ්චම්හා අනරහන්තො''ති පදං දිස්සති. අරහන්තං, අරහන්තෙ. අරහතා, සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පණ්ණත්තිවාචකස්ස **අරහන්ත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

තථා හි ''අරහං සම්මාසම්බුද්ධො. අරහං සුගතො ලොකෙ. අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා''තිආදීසු **අරහං**සද්දාදයො ගුණවාචකා. ''අරහා අහොසි. අහඤ්හි අරහා ලොකෙ. එකො අරහා, එකසට්ඨී අරහන්තො ලොකෙ අහෙසුං.

ගාමෙ වා යදි වාරඤ්ඤෙ, නින්නෙ වා යදි වා ථලෙ;
යත්ථ අරහන්තො විහරන්ති, තං භූමිරාමණෙය්‍යකං.

මයඤ්චම්හා අනරහන්තො''තිආදීසු **අරහා**සද්දාදයො පණ්ණත්තිවාචකාති දට්ඨබ්බා. ඉධ ඉත්ථිනපුංසකලිඞ්ගවසෙන විසුං වත්තබ්බනයො අප්පසිද්ධො. යදි එවං ආසවක්ඛයං පත්තා ඉත්ථී කථං වත්තබ්බා, ආසවක්ඛයං පත්තං චිත්තං කථං වත්තබ්බන්ති? ඉත්ථී තාව ''යං ඉත්ථී අරහං අස්ස සම්මාසම්බුද්ධො''ති වචනතො ''අරහ''න්ති වත්තබ්බා ගුණවසෙන, පණ්ණත්තිවසෙන පන ''ඉත්ථී අරහා අහොසී''ති වත්තබ්බා. චිත්තං පන ගුණවසෙනෙව ''අරහං චිත්ත''න්ති වත්තබ්බන්ති.

සන්තසද්දස්ස –

සං, සන්තො, සන්තො, සන්තා. සං, සන්තං, සන්තෙ. සතා, සන්තෙන, සන්තෙහි, සන්තෙභි, සබ්භි. සතො, සන්තස්ස, සන්තානං, සතං, සතානං. සතා, සන්තා, සන්තස්මා, සන්තම්හා, සන්තෙහි, සන්තෙභි, සබ්භි. සතො, සන්තස්ස, සන්තානං, සතං, සතානං. සති, සන්තෙ, සන්තස්මිං, සන්තම්හි, සන්තෙසු. භො සන්ත, භවන්තො සන්තොති රූපානි භවන්ති.

එත්ථ පන ''අද්ධා හි තාත සතනෙස ධම්මො''ති **ජයද්දිසජාතක**පාළිදස්සනතො ''සතාන''න්ති වුත්තං. තත්ථ හි **සතනෙසා**ති සතානං එසාති ඡෙදො, රස්සත්තනිග්ගහීතසරලොපවසෙන ච රූපනිප්ඵත්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි තදට්ඨකථායං ''අද්ධා එකංසෙන එස තාත සතානං පණ්ඩිතානං ධම්මො සභාවො''ති අත්ථො වුත්තො. අයං යෙ ලොකෙ ''සප්පුරිසා''ති ච ''අරියා''ති ච ''පණ්ඩිතා''ති ච වුච්චන්ති, තෙසං වාචකස්ස **සන්ත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා. තප්පටිසෙධස්ස පන අසං, අසන්තො, කත්ථචි අසන්තා ඉච්චපි. තථා හි ''අසන්තා කිර මං ජම්මා, තාත තාතාති භාසරෙ''ති පාළි දිස්සති. ''අසං, අසන්තං, අසන්තෙ. අසතා''තිආදිනා යොජෙතබ්බා. ඉමස්මිං අත්ථෙ ''සන්තො, අසන්තො''තිමානි බහුවචනකානියෙව භවන්ති, න කත්ථචිපි එකවචනකානි. කස්මා? පණ්ණත්තිවාචකත්තා. අඤ්ඤත්‍ර පන ''සන්තො, දන්තො''තිආදීසු එකවචනානියෙව ඨපෙත්වා විජ්ජමානත්ථවාචක**සන්තො**සද්දං, කස්මා? අපණ්ණත්තිවාචකත්තාති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි පණ්ණත්තිවාචකානං තෙසං කානිචි පයොගානි කථයාම –

සමෙති අසතා අසං. යං යඤ්හි රාජ භජති, සන්තං වා යදි වා අසං. න සා සභා යත්ථ න සන්ති සන්තො. අසන්තො නිරයං යන්ති, සන්තො සග්ගපරායණා. අසන්තෙ නොපසෙවෙය්‍ය, සන්තෙ සෙවෙය්‍ය පණ්ඩිතො. සබ්භිරෙව සමාසෙථ. සතං ධම්මො ඉච්චෙවමාදීනි භවන්ති.

යො පනම්හෙහි පදමාලායං ''සබ්භී''ති අයං සද්දො තතියාපඤ්චමීබහුවචනවසෙන යොජිතො, සො ච ඛො **සන්ත**ඉති අකාරන්තපකතිවසෙන, අඤ්ඤත්ථ පන ''සබ්භී''ති **ඉ**කාරන්තපකතිවසෙන යොජෙතබ්බො. තථා හි **සබ්භීති** සප්පුරිසො නිබ්බානඤ්ච, සුන්දරාධිවචනං වා එතං සබ්භීති. සබ්බො චායමත්ථො සාට්ඨකථාය ''බහුම්පෙතං අසබ්භි ජාතවෙදා''ති ඉමාය පාළියා ''සන්තො හවෙ සබ්භි පවෙදයන්තී''ති ඉමාය ච දීපෙතබ්බො.

> ආලපනෙ ච පච්චත්තෙ, තතියාපඤ්චමීසු ච;
> සමාසම්හි ච යොජෙය්‍ය, **සබ්භි**සද්දං සුමෙධසො.

අත්‍රායං යොජනා – හො සබ්භි තිට්ඨ, සබ්භි තිට්ඨථ, සබ්භි සහ ගච්ඡති, සබ්භි අපෙහි, අසබ්භිරූපො පුරිසො. යස්මා පනායං සාසනානුකූලා, තස්මා ඉමිස්සා තදනුකූලත්තං දස්සෙතුං ඉධ සාසනතො පයොගෙ දස්සෙස්සාම අතක්කාවචරෙ විචිත්තෙ සුගතපාළිනයෙ සොතූනං විසාරදමතිපටිලාභත්ථං. තං යථා? බහුම්පෙතං අසබ්භි ජාතවෙද, යං තං වාලධිනා'භිපූජයාම. සබ්භි කුබ්බෙථ සන්ථවං. යං සාලවනස්මිං සෙනකො, පාපකම්මමකරි අසබ්භිරූපං. ආබාධොයං අසබ්භිරූපො. අසම්මොදකො ථද්ධො අසබ්භිරූපො''ති . තත්ථ ආලපනවචනෙ දිට්ඨෙයෙව පච්චත්තවචනං පාළියං සරූපතො අනාගතම්පි දිට්ඨමෙව හොති. තථා කරණවචනෙ දිට්ඨෙයෙව නිස්සක්කවචනම්පි දිට්ඨමෙව හොති. සමාසෙ සද්දරූපෙ දිට්ඨෙයෙව බ්‍යාසෙ සද්දරූපං යථාසම්භවං දිට්ඨමෙව හොති ඨපෙත්වා ''හෙතුසත්ථාරදස්සන''න්තිආදීනි. තත්ථ ච නිබ්බානවාචකො වෙ, **සබ්භි**සද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගො **සන්තිවිසුද්ධි නිබ්බුති**සද්දා විය, සො ච **යමකමහාථෙර**මතෙ **රත්ති**නයෙන යොජෙතබ්බො. සබ්බෙසමිකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගානං සාධාරණො හි සො නයො. සුන්දරත්ථවාචකො වෙ, **අග්ගි රත්ති අට්ඨී**නයෙහි යොජෙතබ්බො වාච්චලිඞ්ගත්තා. ''සබ්භිධම්මභූතං නිබ්බාන''න්ති එත්ථ හි සුන්දරධම්මභූතං නිබ්බානන්ති අත්ථො. එවං පාළිනයවසෙන ආලපනාදීසු පඤ්චසු ඨානෙසු **සබ්භි**සද්දස්ස පවත්තිං ඤත්වා පුන අට්ඨකථානයවසෙනපි තප්පවත්ති වෙදිතබ්බා. කථං? යස්මා සගාථාවග්ගස්ස **අට්ඨකථායං** ''සන්තො 'සබ්භීහි සද්ධිං සතං ධම්මො න ජරං උපෙතී'ති පවෙදයන්තී''ති ඉමස්මිං පදෙසෙ ''සබ්භීහී''ති **හි**වචනවසෙන සද්දරචනාවිසෙසො අට්ඨකථාචරියෙහි දස්සිතො, තස්මා **සබ්භි**සද්දො සබ්බෙසුපි විභත්තිවචනෙසු යොජෙතබ්බො. අත්‍රිදං වදාම –

> ගරූ ''සබ්භීහි සද්ධි''න්ති, අත්ථං භාසිංසු පාළියා;
> යතො තතො **සබ්භි**සද්දං, ධීරො සබ්බත්ථ යොජයෙ.

> ''අසබ්භිරූපො''ඉතිපි, සමාසවිසයෙ සුතං;
> යස්මා තස්මා **සබ්භි**සද්දං, විඤ්ඤූ සබ්බධි යොජයෙ.

''ඔවදෙය්‍යානුසාසෙය්‍ය , අසබ්භා ච නිවාරයෙ''ති එත්ථ පන ''අසබ්භා''තිපදං විචිත්‍රවුත්තීසු තද්ධිතපච්චයෙසු **ණ්‍ය**පච්චයවසෙන නිප්ඵත්තිමුපාගතන්ති වෙදිතබ්බං. කථං? යෙභුය්‍යෙන අසබ්භීසු භවං අසබ්භං. කිං තං? අකුසලං, තතො අසබ්භා අකුසලධම්මා නිවාරයෙ ච, කුසලධම්මෙ පතිට්ඨපෙය්‍යාති අත්ථො. ''අම්හෙ අසබ්භාහි වාචාහි වික්කොසමානා තිබ්බාහි සත්තීහි හනිස්සන්තී''ති එත්ථ තු අසබ්භීනං එතාති අසබ්භා, න වා සබ්භීනං එතාතිපි අසබ්භාති නිබ්බචනං, **ණ්‍ය**පච්චයවසෙන ච පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. යා ච පනෙත්ථ අම්හෙහි සන්තසද්දස්ස ''සං, සන්තො. සං, සන්තං, සන්තෙ''තිආදිනා පදමාලා දස්සිතා, තත්ථ ''සමෙති අසතා අස''න්ති පාළියං ''අස''න්ති පදෙ දිට්ඨෙයෙව ''ස''න්ති පදං පාළියං අනාගතම්පි දිට්ඨමෙව හොති යුගළභාවෙන විජ්ජමානතාරහත්තා. එවං දිට්ඨෙන අදිට්ඨස්ස ගහණං වෙදිතබ්බං. අථ වා ''අස''න්ති එත්ථ න සං අසන්ති සමාසවිග්ගහවසෙනාධිගන්තබ්බත්තා ''ස''මිති පදං දිට්ඨමෙව හොති. එවමඤ්ඤත්‍රාපි නයො. තත්‍ර **සන්ති** සප්පුරිසො. **අසන්ති** අසප්පුරිසො. ඉත්ථිලිඞ්ගෙවත්තබ්බෙ ''අසතී, අසා''ති රූපානි භවන්ති. ''අසතී, අසතී, අසතියො, අසා. අසතිං, අසතී, අසතියො. අසාය, අසතියා, අසතීහි, අසතීහි. අසතියා, අසතීන''න්ති වක්ඛමාන **ඉත්ථී**නයෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

එත්ථ පන ''අසා ලොකිත්ථියො නාම, වෙලා තාසං න විජ්ජති. මා ච වසං අසතීනං නිගච්ඡෙ''තිආදීනි දස්සෙතබ්බානි. **අසාති** චෙත්ථ **අසතීති** ච සමානත්ථා, අසන්තජාතිකාති හි තෙසං අත්ථො. යස්මා පන **ජාතකට්ඨකථායං** **''අසාති** අසතියො ලාමිකා, අථ වා සාතං වුච්චති සුඛං, තං තාසු නත්ථි, අත්තනි පටිබද්ධචිත්තානං අසාතමෙව දෙන්තීතිපි අසා , දුක්ඛා, දුක්ඛවත්ථුභූතාති අත්ථො''ති අත්ථං සංවණ්ණෙසුං, තස්මා සාතං නත්ථි එතිස්සන්ති **අසාති** අත්ථෙ ''අසා''ති පදස්ස යථා රිත්තො අස්සාදො එත්ථාති **රිත්තස්ස**න්තිපදස්ස ලුත්තුත්තරක්ඛරස්ස ''රිත්තස්සං, රිත්තස්සානි. රිත්තස්ස''න්ති **චිත්ත**නයෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා, තථා ''අසා, අසා, අසායො. අසං, අසා, අසායො. අසාය''ති **කඤ්ඤා**නයෙන යොජෙතබ්බා.

එත්ථ ච යො අම්හෙහි ''සන්තො''ඉති සද්දො දස්සිතො. සො කත්ථචි එකවචනබහුවචනභාවෙන **සංවිජ්ජමානසද්දස්සත්ථම්පි** වදති, තස්ස වසෙන අයං නාමිකපදමාලා –

සන්තො, සන්තො, සන්තා. සන්තං, සන්තෙ. සතා, සන්තෙන, සන්තෙහි, සන්තෙභි. සතො, සන්තස්ස, සතං, සන්තානං. සතා, සන්තා, සන්තස්මා, සන්තම්හා, සන්තෙහි, සන්තෙභි. සතො, සන්තස්ස, සතං, සන්තානං. සති, සන්තෙ, සන්තස්මිං, සන්තම්හි, සන්තෙසු. හො සන්ත, භවන්තො සන්තො, භවන්තො සන්තා.

එත්ථ පන ''අයං ඛො භික්ඛවෙ අට්ඨමො භද්දො අස්සාජානීයො සන්තො සංවිජ්ජමානො ලොකස්මිං. චත්තාරොමෙ භික්ඛවෙ පුග්ගලා සන්තො සංවිජ්ජමානා ලොකස්මිං. අසතා තුච්ඡා මුසා අභූතෙන අබ්භාචික්ඛන්ති. භවෙ ඛො සති ජාති හොති''ඉච්චෙවමාදීනි පයොගානි භවන්ති. ''සඞ්ඛාරෙසු ඛො සති විඤ්ඤාණං හොතී''තිආදීසු පන **සති**සද්දො වචනවිපල්ලාසවසෙන ඨිතොති ගහෙතබ්බො.

තත්‍ර එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා ඨිතෙසු **සන්තො**සද්දෙසු බහුවචන**සන්තො**සද්දං ඨපෙත්වා සෙසා **සමාන**සද්දස්සත්ථම්පි වදන්ති, තස්මා **''සන්තො**ති සමානො, **සන්තා**ති සමානා''තිආදිනා අත්ථො කථෙතබ්බො. **සමානො**ති ඉමස්ස ච ''හොන්තො''ති අත්ථො ''පහු සමානො විපුලත්ථවින්ති, කිං කාරණා මෙ න කරොසි දුක්ඛ''න්තිආදීසු විය. පයොගානි පන –

''යො මාතරං පිතරං වා, ජිණ්ණකං ගතයොබ්බනං;
පහු සන්තො න භරති, තං පරාභවතො මුඛං.

ඉධෙව තිට්ඨමානස්ස, දෙවභූතස්ස මෙ සතො;
පුනරායු ච මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිසා''ති

එවමාදීනි භවන්ති.

අපිච **සන්තො**සද්දො යස්මා ''කිලන්තො''ති ච ''උපසන්තො''ති ච ''නිරුද්ධො''ති ච අත්ථං වදති, තස්මා තෙසං වසෙන **සන්ත**සද්දස්ස ''සන්තො, සන්තා. සන්තං, සන්තෙ. සන්තෙනා''ති **පුරිස**නයෙන නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා. එත්ථ ච ''සන්තො තසිතො. දීඝං සන්තස්ස යොජනං. සන්තො දන්තො නියතො බ්‍රහ්මචාරී. සන්තො නිරුද්ධො අත්ථඞ්ගතො අබ්භත්ථඞ්ගතො''තිආදීනි පයොගානි. නපුංසකලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ''සන්තං, සන්තානී''ති **චිත්ත**නයෙන නාමිකපදමාලා. සා ච ''සංවිජ්ජමානං සමානං කිලන්තං උපසන්තං නිරුද්ධ''මිති අත්ථදීපකාපදවතීති වෙදිතබ්බා. අථ වා ''උපාදානෙ ඛො සති භවො හොති''තිආදීසු නපුංසකප්පයොගදස්සනතො **සන්ත**සද්දස්ස **සංවිජ්ජමාන**සද්දත්ථවාචකත්තෙ තතියාපඤ්චමීචතුත්ථීඡට්ඨීසත්තමීඨානෙ ''සතා, සතො, සතං, සතී''ති පදානි අධිකානි වත්තබ්බානි, සෙසානි **චිත්ත**නයෙන ඤෙය්‍යානි. ඉත්ථිලිඞ්ගෙ පන වත්තබ්බෙ ''සන්තා, සන්තා, සන්තායො. සන්තං, සන්තා, සන්තායො. සන්තායා''ති **කඤ්ඤා**නයෙන ච, සන්ති, සන්ති, සන්තියො . සන්තිං, සන්ති, සන්තියො. සන්තියා''ති **ඉත්ථි**නයෙන ච නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. එතාසු පඨමා ''සංවිජ්ජමානා කිලන්තා උපසන්තා නිරුද්ධා''ති අත්ථදීපකාපදවතී, එත්ථ පයොගා සුවිඤ්ඤෙය්‍යාව. දුතියා පන ''සංවිජ්ජමානා සමානා''ති අත්ථදීපකාපදවතී. තථා හි ''සන්ති ආපත්ති ආවිකාතබ්බා''ති එත්ථ සංවිජ්ජමානා ''සන්තී''ති වුච්චති.

''යාය මාතු භතො පොසො,
ඉමං ලොකං අවෙක්ඛති;
තම්පි පාණදදිං සන්තිං,
හන්ති කුද්ධො පුථුජ්ජනො''ති

එත්ථ පන සමානා ''සන්තී''ති වුච්චති. අපරාපි ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ පදමාලා වෙදිතබ්බා. **සන්තී**සද්දස්ස හි **සංවිජ්ජමාන**සද්දත්ථවාචකත්තෙ ''ජාතියා ඛො සති ජරාමරණං හොතී''තිආදිනා ඉත්ථිලිඞ්ගප්පයොගදස්සනතො සත්තමීඨානෙ ''සති, සතියා, සතියං, සන්තියා, සන්තියං, සන්තීසූ''ති රූපානි වත්තබ්බානි. සෙසානි **ඉත්ථි**නයෙන ඤෙය්‍යානි. අයං තතියා, එත්ථ ච ''අසන්තියා ආපත්තියා තුණ්හී භවිතබ්බ''න්ති පාළි ''සන්තියා''ඉච්චාදීනං අත්ථිභාවෙ නිදස්සනං. අපරො නයො – **සතී**සද්දස්ස ''සමානා''ති ඉමස්මිං අත්ථෙ ''යා ත්වං වසසි ජිණ්ණස්ස, එවං දහරියා සතී''ති ච ''යෙ තං ජිණ්ණස්ස පාදංසු, එවං දහරියං සති''න්ති ච පාළිදස්සනතො ''සතී, සතී, සතියො. සතිං, සතී, සතියො. සතියා''තිආදීනිපි රූපානි යොජෙතබ්බානි, සංයොගෙ **න**කාරලොපවසෙන වා.

ඉදානි ''සන්තො, සන්තා''ති පදද්වයස්ස පයොගනිච්ඡයං කථයාම පයොගෙසු සොතූනං අසම්මුළ්හභාවාය. තථා හි ''සප්පුරිසා''ති වා ''පණ්ඩිතා''ති වා බහුවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන ''සන්තො දන්තො''ති එවං වුත්තඑකවචනසදිසං ''සන්තො''ති බහුවචනං වත්තබ්බං. ''සංවිජ්ජමානො''ති එකවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන ''සන්තො''ති එකවචනං වත්තබ්බං. ''සංවිජ්ජමානා''ති බහුවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන ''සන්තො සප්පුරිසා''ති, ''සන්තො සංවිජ්ජමානා''ති ච එවං වුත්තබහුවචනසදිසං ''සන්තො''ති වා ''සන්තා''ති වා බහුවචනං වත්තබ්බං, ''කිලන්තො''ති වා ''සමානො''ති වා ''උපසන්තො''ති වා ''නිරුද්ධො''ති වා එකවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන ''සන්තො සප්පුරිසා''ති එවං වුත්තබහුවචනසදිසං ''සන්තො''ති එකවචනං වත්තබ්බං. තෙයෙවත්ථෙ බහුවචනවසෙන වත්තුකාමෙන පන ''සන්තා සුනෙහි පාදෙහි, කො නෙ හත්ථෙ ගහෙස්සතී''ති එත්ථ විය ''සන්තා''ති බහුවචනං

වත්තබ්බං. අයං නීති සාධුකං මනසි කාතබ්බා. ඉදඤ්හි මන්දබුද්ධීනං සම්මොහට්ඨානං. අයම්පි පනෙත්ථ සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො –

> ''තිලිඞ්ගත්ථෙ ච එකත්ථෙ, බව්හත්ථෙපි ච දිස්සති;
> සත්තම්‍යන්තො **සති**සද්දො, විපල්ලාසෙ බහුම්හි සො''ති.

ඉදානි **මහන්ත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

මහං, මහා, මහන්තො, මහන්තා. මහන්තං, මහන්තෙ. මහතා, මහන්තෙන, මහන්තෙහි, මහන්තෙභි. මහතො, මහන්තස්ස, මහන්තානං, මහතං. මහතා, මහන්තා, මහන්තස්මා, මහන්තම්හා, මහන්තෙහි, මහන්තෙභි. මහතො, මහන්තස්ස, මහන්තානං, මහතං. මහති, මහන්තෙ, මහන්තස්මිං, මහන්තම්හි, මහන්තෙසු. භො මහ, භො මහා, භවන්තො මහන්තොති අයමම්හාකං රුචි.

එත්ථ ''මහන්තො, මහන්තා. මහන්තං, මහන්තෙ. මහන්තෙනා''ති **පුරිස**නයොපි ලබ්භති, තස්මා ''භො මහන්ත, භවන්තො මහන්තා''ති ආලපනපදානි යොජෙතබ්බානි. නපුංසකලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ''මහන්තං, මහන්තානී''ති **චිත්ත**නයොපි ලබ්භති. ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ''මහතී, මහතී, මහතියො. මහතිං, මහතී, මහතියො. මහතියා, මහතීහි මහතීභී''ති **ඉත්ථී**නයොපි ලබ්භති. ''මහතියා ච යක්ඛසෙනාය''තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. අපරොපි ''මහන්තා, මහන්තා, මහන්තායො. මහන්ත''න්ති **කඤ්ඤා**නයොපි ලබ්භති, ''මහන්තා නිධිකුම්භියො''තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. **කච්චායනෙ** පන ''මහන්තී''ඉති පදං දිට්ඨං. තං ''ගුණවන්තී, කුලවන්තී''ඉච්චාදීනි විය පාළියං අප්පසිද්ධත්තා වීමංසිතබ්බං.

නනු භො යස්මා සාසනෙපි ''ගච්ඡන්තී, චරන්තී''තිආදීනි ච ''ඉද්ධිමන්තී''ති ච පදං දිස්සති, තස්මා ''මහන්තී, ගුණවන්තී''තිආදීනිපි භවිතබ්බන්ති? න භවිතබ්බං තථාරූපස්ස නයස්ස වසෙන අග්ගහෙතබ්බත්තා, ''මහතී, ගුණවතී''ඉච්චාදිනයස්සෙව දස්සනතො ච. තථා හි පාළියං අට්ඨකථාසු ච ''සෙය්‍යථාපි නාම මහතී නඞ්ගලසීසා, ඉත්ථී සියා රූපවතී, සා ච සීලවතී සියා. සතිමතී චක්ඛුමතී. ඉද්ධිමතී පත්තිමතී''ති ච ''මහතිං සෙනං දිස්වා මහොසධසෙනා මඤ්ඤෙ, අයං අතිවිය මහතී සෙනා දිස්සතී''ති ච ආදීනි පයොගානි දිස්සන්ති, න ''මහන්තී, රූපවන්තී''ඉච්චාදීනි.

කෙචි පන **''මහා**ඉති සද්දො බ්‍යාසෙ න ලබ්භති, සමාසෙයෙව ලබ්භති 'මහාපුරිසො'ති එත්ථ විය''ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. ''මහා තෙ උපාසක පරිච්චාගො. මහා වතායං භන්තෙ භූමිචාලො. සොසො ච විපුලො මහා. බාරාණසිරජ්ජං නාම මහා. සෙනා සාදිස්සතෙ මහා''ති පයොගදස්සනතො. එවං බ්‍යාසෙපි ලබ්භතීති වෙදිතබ්බං, තස්මා ''මහං, මහා, මහන්තො, මහන්තා. භො මහන්ත, භවන්තො මහන්තා''ති පුල්ලිඞ්ගෙ, ''මහන්තං, මහා, මහන්තානි. භො මහන්ත, භවන්තො මහන්තානී''ති නපුංසකලිඞ්ගෙ, ''මහන්තා, මහා, මහන්තා, මහන්තායො. භොති මහන්තෙ, භොතියො මහන්තා, මහන්තායො''ති ඉත්ථිලිඞ්ගෙ සබ්බං සම්පුණ්ණං යොජෙතබ්බං. සමාසෙ පන ''මහාසත්තො මහාඋපාසකො මහාඋපාසිකා මහබ්බලො මහාවනං මහග්ගතං මහප්ඵලං මහබ්භය''න්තිආදීනි රූපානි භවන්ති, තද්ධිතෙ ''මහත්තනො මහත්තං මහන්තත්තං මහන්තතා''ති රූපානි භවන්ති. **ගච්ඡන්ත**සද්දස්ස පන ''ගච්ඡන්තො ගච්ඡන්තා''ති රූපානි වත්වා සෙසානි **මහන්ත**සද්දෙ වුත්තනයෙන විත්ථාරෙත්වා නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා. තථා ''ගච්ඡන්තො, ගච්ඡන්තා''ති **පුරිස**නයො ච ''ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තානී''ති **චිත්ත**නයො ච ''ගච්ඡන්තී, ගච්ඡන්තී, ගච්ඡන්තියො''ති **ඉත්ථී**නයො ච ගහෙතබ්බො. එවං ලිඞ්ගත්තයවසෙන ''චරං චරන්තො චරන්තං චරන්තී, දදං දදන්තො දදන්තං දදන්තී''තිආදීනං අනෙකපදසහස්සානං නාමිකපදමාලා විත්ථාරෙතබ්බා.

යෙ පනාචරියා ''ගච්ඡන්තො''තිආදීනං පච්චත්තාලපනබහුවචනත්තඤ්ච ''ගච්ඡං''ඉච්චාදීනං ආලපනෙකවචනත්තඤ්ච ඉච්ඡන්ති, තෙ සමම්භෙහි පයොගො සාසනෙ න දිට්ඨො නයවසෙනාගහෙතබ්බත්තා. තස්මා තානි එත්ථ න වදාම. අයං පන විසෙසො දිට්ඨො. සෙය්‍යථීදං?

> ''ගච්ඡං විධම''මිච්චාදි-පදානි මුනිසාසනෙ;
> කත්ථචාඛ්‍යාතිකා හොන්ති, කත්ථචි පන නාමිකා.
>
> ''තස්සාහං සන්තිකෙ ගච්ඡං,
> සො මෙ සත්ථා භවිස්සති;
> විධමං දෙව තෙ රට්ඨං,
> පුත්තො වෙස්සන්තරො තව.
>
> අධම්මං සාරථී කයිරා, මඤ්චෙ ත්වං නික්ඛනං වනෙ'';
> ඉච්චෙවමාදයො ඤෙය්‍යා, පයොගා එත්ථ ධීමතා.
>
> ''ගච්ඡිස්සාමි විධමී''ති-ආදිනා ජිනසාසනෙ;

නානාකාලපුරිසානං, වසෙනත්ථං වදෙ විදූ.

නාමත්තෙ පන ''ගච්ඡන්තො, විධමන්තො''තිආදිනා;
''ගච්ඡ''මිච්චෙවමාදීන-මත්ථමත්ථවිදූ වදෙ.

ඉදානි සමගතිකත්තෙපි ''ජානං, පස්ස''න්තිආදීනං ලිඞ්ගවිභත්තිවචනන්තරවසෙන යො විසෙසො දිස්සති, තං වදාම. තථා හි ''සා ජානංයෙව ආහ න ජානාමීති, පස්සංයෙව ආහ න පස්සාමී''ති එවමාදීසු **ජානං පස්සං** සද්දානං ''ජානන්තී පස්සන්තී''ති ලිඞ්ගන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවතීති දට්ඨබ්බං. ඉමිනා ''ගච්ඡං''ඉති සද්දස්සපි යථාපයොගං ''ගච්ඡන්තී''ති ඉත්ථියා කථනත්ථො ලබ්භති තෙහි සමානගතිකත්තා, න ''ගච්ඡන්තො''ති සද්දස්ස ''ගච්ඡන්තී''ති ඉත්ථියා කථනත්ථො ලබ්භති තෙහි අසමානගතිකත්තාති කාරණං දස්සිතං හොති. ''අපි නු තුම්හෙ ආයස්මන්තො එකන්තසුඛං ලොකං ජානං පස්සං විහරථා''ති එත්ථ ''ජානන්තා පස්සන්තා''ති වචනන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවතීති දට්ඨබ්බං. ඉමිනා පන ''ගච්ඡං''ඉති සද්දස්සපි යථාපයොගං ''ගච්ඡන්තා''ති බහුවචනත්ථො ලබ්භති තෙහි සමානගතිකත්තා, න ''ගච්ඡන්තෙ''ති සද්දස්ස ''ගච්ඡන්තා''ති බහුවචනත්ථො ලබ්භති තෙහි අසමානගතිකත්තාති කාරණං දස්සිතං හොති. එස නයො උත්තරත්‍රාපි. ''භරන්ති මාතාපිතරො, පුබ්බෙ කතමනුස්සර''න්ති එත්ථ **අනුස්සරං**සද්දස්ස ''අනුස්සරන්තා''ති වචනන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. ''සද්ධම්මො ගරුකාතබ්බො, සරං බුද්ධාන සාසන''න්ති එත්ථ **සරං**සද්දස්ස සරන්තෙනාති විභත්තන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. ''ඵුසං භූතානි සණ්ඨානං, මනසා ගණ්හතො යථා''ති එත්ථ **ඵුසං**සද්දස්සපි ''ඵුසන්තස්සා''ති විභත්තන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. තථා ''යාවං අදදමප්පියො''ති එත්ථාපි **යාචං**සද්දස්ස ''යාචන්තස්සා''ති විභත්තන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. **යාචන්ති** වා යාචිතබ්බං ධනං, ඉමිනා නයෙන නානප්පකාරතො පරිවත්තනං වෙදිතබ්බං. ඉති ''භවංකර''න්තිආදීනං විසදිසපදමාලා ච ''ගච්ඡං, චර''න්තිආදීනං සදිසපදමාලා ච ''ජානං, පස්ස''න්තිආදීනං ලිඞ්ගවිභත්තිවචනන්තරවසෙන කත්ථචි පරිවත්තනන්ති අයං තිවිධොපි ආකාරො ආඛ්‍යාතිකපදත්ථවිභාවනාය සද්ධිං කථිතො පාවචනවරෙ සොතූනං සද්දෙසුවත්ථෙසු ච විසාරදබුද්ධිපටිලාභත්ථං. සබ්බමෙතඤ්හි සන්ධාය ඉමා ගාථා වුත්තා –

''භවං කරං අරහං සං, මහං''ඉති පදානි තු;
විසදිසානි සම්භොන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ලක්ඛයෙ.

''ගච්ඡං චරං දදං තිට්ඨං, චින්තයං භාවයං වදං;
ජානං පස්ස''න්තිආදීනි, සමානානි භවන්ති හි.

තත්‍ර ''ජාන''න්තිආදීනං, කත්ථචි පරිවත්තනං;
ලිඞ්ගවිභත්තිවචන-න්තරතො පන දිස්සතීති.

අපිච අයං සබ්බෙසම්පි නිග්ගහීතන්තපුල්ලිඞ්ගානං පකති, යදිදං ද්වීසු ලිඞ්ගෙසු ඡසු විභත්තීසු තෙරසසු වචනෙසු අඤ්ඤතරලිඞ්ගවිභත්තිවචනවසෙන පරිවත්තනං. අයම්පි පනෙත්ථ නීති වෙදිතබ්බා.

''ගච්ඡං චර''න්තිආදීනි, විප්පකතවචො සියුං;
''ගච්ඡමානො චරමානො'', ඉච්චාදීනි පදානි ච.

''මහං භව''න්ති එතානි, විප්පකතවචොපි ච;
අවිප්පකතවචො ච, සියුං අත්ථානුරූපතො.

''අරහං ස''න්ති එතානි, විනිමුත්තානි සබ්බථා;
ආකාරං තිවිධම්පෙතං, කරෙ චිත්තෙ සුමෙධසොති.

සවිනිච්ඡයොයං නිග්ගහීතන්තපුල්ලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ආකාරන්තතාපකතිකං නිග්ගහීතන්තපුල්ලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි **ධනභූති**ඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං නාමිකපදමාලාවිභාගං වක්ඛාමි පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා.

අග්ගි, අග්ගී, අග්ගයො. අග්ගිං, අග්ගී, අග්ගයො. අග්ගිනා, අග්ගීහි, අග්ගීභි. අග්ගිස්ස, අග්ගිනො, අග්ගීනං. අග්ගිනා, අග්ගීහි, අග්ගීභි. අග්ගිස්ස, අග්ගිනො, අග්ගීනං. අග්ගිස්මිං, අග්ගිම්හි, අග්ගීසු. භො අග්ගි, භො අග්ගී, භවන්තො අග්ගයො. **යමකමහාථෙරමතං.**

එත්ථ කිඤ්චාපි නිස්සක්කවචනට්ඨානෙ ''අග්ගිස්මා, අග්ගිම්හා''ති ඉමානි නාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසප්පයොගදස්සනතො ගහෙතබ්බානි. ''අග්ගිනා, අග්ගිස්මා, අග්ගිම්හා''ති කමො ච වෙදිතබ්බො.

ධනභූති, ධනභූතී, ධනභූතයො. ධනභූතිං, ධනභූතී, ධනභූතයො. ධනභූතිනා, ධනභූතීහි, ධනභූතීභි. ධනභූතිස්ස, ධනභූතිනො, ධනභූතීනං. ධනභූතිනා, ධනභූතිස්මා, ධනභූතිම්හා, ධනභූතීහි, ධනභූතීභි. ධනභූතිස්ස, ධනභූතිනො, ධනභූතීනං. ධනභූතිස්මිං, ධනභූතිම්හි, ධනභූතීසු. භො ධනභූති, භො ධනභූතී, භවන්තො ධනභූතයො.

සිරිභූති සොත්ථිභූති, සුවත්ථිභූති අග්ගිනි;
ගිනි ජොති දධි පාණි, ඉසි සන්ධි මුනි මණි.

බ්‍යාධි ගණ්ඨි රවි මුට්ඨි, කවි ගිරි කපි නිධි;
කුච්ඡි වත්ථි විධි සාලි, වීහි රාසි අහි මසි.

සාති කෙසි කිමි බොන්දි, බොධි දීපි පති හරි;
අරි ධනි තිමි කලි, සාරථ්‍යුදධි අඤ්ජලි,

අධිපති නරපති, අසි ඤාති නිරූපධි;
සමාධි ජලධිච්චාදී, **ධනභූති**සමා මතා.

අථ වා එතෙසු **අධිපති**සද්දස්ස ''අධිපතියා සත්තා''ති පාළිදස්සනතො ''අධිපතියා''ති සත්තමීරූපම්පි ඉච්ඡිතබ්බං. අපිච ''අසාරෙ සාරමතිනො''ති පාළියං **ඉ**කාරන්තසමාසපදතො **යො**වචනස්ස **නො**ආදෙසදස්සනතො ක්වචි **අධිපති**ඉච්චාදීනං **ඉ**කාරන්තසමාසපදානං ''අධිපතිනො''තිආදිනාපි පච්චත්තොපයොගරූපානි ඉච්ඡිතබ්බානි **ඊ**කාරන්තානං දණ්ඩීසද්දාදීනං ''දණ්ඩිනො''තිආදීනි පච්චත්තොපයොගසම්පදානසාමිවචනරූපානි විය. **ගහපතිජානිපති**සද්දාදීනං පන සමාසපදානම්පි එවරූපානි පච්චත්තොපයොගරූපානි න ඉච්ඡිතබ්බානි ''ගහපතයො ජානිපතයො''තිආදිනා නයෙන යථාපාවචනං ගහෙතබ්බරූපත්තා. **ඉසි මුනි**සද්දානං පනාලපනට්ඨානෙ ''ඉසෙ, මුසෙ''ති රූපන්තරම්පි ගහෙතබ්බං ''පුත්තො උප්පජ්ජතං ඉසෙ. පටිග්ගණ්හ මහාමුනෙ''ති දස්සනතො.

යෙ පනෙත්ථ අම්හෙහි **අග්ගිනි ගිනි**සද්දා වුත්තා, තත්‍රෙකෙ එවං වදන්ති **''අග්ගිනි**සද්දො පච්චත්තෙකවචනභාවෙයෙව ලබ්භති, න පච්චත්තබහුවචනභාවෙ උපයොගභාවාදීසු වා''ති. කෙචි පන ''පාළියං **අග්ගිනි**සද්දො නාම නත්ථි, **ගිනි**සද්දොයෙව අත්ථී''ති වදන්ති. කෙචි **''ගිනි**සද්දො නාම නත්ථි, **අග්ගිනි**සද්දොයෙවත්ථී''ති වදන්ති. සබ්බමෙතං න යුජ්ජති **අග්ගිනි ගිනි**සද්දානමුපලබ්භනතො, සබ්බාසුපි විභත්තීසු ද්විසු වචනෙසු යොජෙතබ්බතාදස්සනතො ච. තථා හි සුත්තනිපාතෙ **කොකාලිකසුත්තෙ** –

''න හි වග්ගු වදන්ති වදන්තා,
නාභිජවන්ති න තාණමුපෙන්ති;
අඞ්ගාරෙ සන්ථතෙ සෙන්ති,
අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතං පවිසන්ති''ති

ඉමස්මිං පදෙසෙ ''අග්ගිනි''න්ති උපයොගවචනං දිස්සති. තෙනාහ අට්ඨකථාචරියො **''අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතන්ති** සමන්තතොජාලං සබ්බදිසාසු ච සම්පජ්ජලිතමග්ගි''න්ති. තත්‍රෙව ච සුත්තනිපාතෙ **කොකාලිකසුත්තෙ** –

''අථ ලොහමයං පන කුම්භිං,
අග්ගිනිසඤ්ජලිතං පවිසන්ති;
පච්චන්ති හි තාසු චිරරත්තං,
අග්ගිනිසමාසු සමුප්ලවාතෙ''ති

ඉමස්මිං පදෙසෙ සමාසවිසයත්තා **අග්ගිනිසඤ්ජලිත**න්ති අග්ගිනීහි සඤ්ජලිතන්ති අත්ථො ලබ්භති, තථා **අග්ගිනිසමාසූති** අග්ගිනීහි සදිසාසූති අත්ථොපි. එවං සමාසවිධානමුඛෙන ''අග්ගිනීහී''ති කරණවචනම්පි දිස්සති.

ගිනිසද්දොපි ච පාළියං දිස්සති. තථා හි ''තමෙව කට්ඨං දහති, යස්මා සො ජායතෙ ගිනී''ති **චූළබොධිචරියායං ගිනි**සද්දො දිට්ඨො. කෙචි පනෙත්ථ සන්ධිවසෙන අකාරලොපං සඤ්ඤොගාදිස්ස ච ගකාරස්ස ලොපං වදන්ති, තම්පි න යුජ්ජති තස්සා පාළියා අට්ඨකථායං **''යස්මාති** යතො කට්ඨා. **ගිනීති** අග්ගී''ති එවං **ගිනි**සද්දස්ස උල්ලිඞ්ගෙත්වා වචනතො. තථා ''ඡන්නා කුටි ආහිතො ගිනී''ති ඉමස්ස **ධනියසුත්ත**ස්ස අට්ඨකථායං **''ආහිතොති** ආහතො ජාලිතො වා. **ගිනීති** අග්ගී''ති වචනතො, තථෙව ච ''මහාගිනි පජ්ජලිතො, අනාහාරොපසම්මතී''ති ඉමිස්සා **ථෙරගාථාය** සංවණ්ණනායං **''ගිනීති** අග්ගී''ති වචනතො. යදි හි **ගිනි**සද්දො විසුං න සියා, අට්ඨකථාචරියා ''ජායතෙ ගිනී''තිආදීනි ''ජායතෙ අග්ගිනී''තිආදිනා පදච්ඡෙදවසෙන අත්ථං වදෙය්‍යුං. යස්මා එවං න වදිංසු, **''ගිනීති** අග්ගී''ති පන වදිංසු, තෙන

ඤායති “**ගිනිසද්දොපි විසුං අත්ථී**”ති. යෙ “**ගිනිසද්දො නත්ථී**”ති වදන්ති, තෙසං වචනං න ගහෙතබ්බමෙව සාසනෙ ගිනිසද්දස්සුපලබ්භනතො. **සුත්තනිපාතට්ඨකථායඤ්හි** ‘‘ඡන්නා කුටි ආහිතො ගිනී’’ති පාඨස්ස සංවණ්ණනායමෙව ‘‘තෙසු ඨානෙසු අග්ගිනි ‘ගිනී’ති වොහරියතී’’ති තස්ස අභිධානන්තරං වුත්තං, තස්මා මයමෙත්ථ ගාථාරචනං කරිස්සාම –

විදෙහරට්ඨමජ්ඣම්හි, යං තං නාමෙන විස්සුතං;
රට්ඨං පබ්බතරට්ඨන්ති, දස්සනෙය්‍යං මනොරමං.

ධම්මකොණ්ඩවිහයං තත්ථ, නගරං අත්ථි සොභනං;
තම්හි ඨානෙ මනුස්සානං, භාසා එව ගිනිච්චයං.

‘‘ගිනි ගිනී ගිනයො’’ති-ආදිනා පවදෙ විදූ;
පදමාලං යථා අග්ගි-සද්දස්සෙව සුමෙධසො.

ඉති අලාබු ලාබුසද්දා විය **අග්ගිනි ගිනි**සද්දාපි භගවතො පාවචනෙ දිස්සන්තීති වෙදිතබ්බා. යථා පන **අග්ගිනි**සද්දස්ස සබ්බාසු විභත්තීසු ද්වීසු වචනෙසු යොජෙතබ්බතා සිද්ධා, තථා **ගිනි**සද්දස්සපි සිද්ධාව හොති. තස්මාත්‍ර –

අග්ගිනි , අග්ගිනී, අග්ගිනයො. අග්ගිනිං, අග්ගිනී, අග්ගිනයො. අග්ගිනිනා, අග්ගිනීහි, අග්ගිනීභි. අග්ගිනිස්ස, අග්ගිනීනං. අග්ගිනිනා, අග්ගිනිස්මා, අග්ගිනිම්හා, අග්ගිනීහි, අග්ගිනීභි. අග්ගිනිස්ස, අග්ගිනීනං. අග්ගිනිස්මිං, අග්ගිනිම්හි, අග්ගිනීසු. භො අග්ගිනි, භවන්තො අග්ගිනී, භවන්තො අග්ගිනයො.

‘‘ගිනි, ගිනී, ගිනයො. ගිනිං, ගිනී, ගිනයො, ගිනිනා’’ති සබ්බං යොජෙතබ්බං. ඉති පාළිනයානුසාරෙන **අග්ගිනි ගිනි**සද්දානං නාමිකපදමාලා යොජිතා. අථ වා යථා සක්කටභාසායං **සත්ව පද්ධස්වාමිනී**ති සඤ්ඤොගවසෙන වුත්තානං සද්දානං මාගධභාසං පත්වා **සත්තවපදුමසුවාමිනී**ති නිස්සඤ්ඤොගවසෙන උච්චාරිතා පාළි දිස්සති ‘‘ත්වඤ්ච උත්තමසත්තවො’’තිආදිනා, තථා සක්කටභාසායං **අග්නී**ති සඤ්ඤොගවසෙන වුත්තස්ස මාගධභාසං පත්වා ‘‘අග්ගිනී’’ති සඤ්ඤොගනකාරවසෙන උච්චාරිතා පාළි දිස්සති ‘‘අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතං පවිසන්ති’’තිආදිකා. යථා ච වෙය්‍යාකරණෙහි සක්කටභාසාභූතො **අග්නි**සද්දො සබ්බාසු විභත්තීසු තීසු වචනෙසු යොජියති, තථා මාගධභාසාභූතො **අග්ගිනි**සද්දොපි සබ්බාසු විභත්තීසු ද්වීසු වචනෙසු යොජෙතබ්බොව හොති, තස්මා සො ඉධම්හෙහි යොජියති, **ගිනි**සද්දොපි **අග්ගිනි**සද්දෙන සමානත්ථත්තා, ඊසකඤ්ච සරූපත්තා තථෙව යොජියතීති දට්ඨබ්බං.

එත්ථ සියා – යදි **අග්ගිනි**සද්දො සබ්බෙසු විභත්තිවචනෙසු යොජෙතබ්බො, අථ කස්මා **කච්චායනෙ** ‘‘අග්ගිස්සිනී’’ති ලක්ඛණෙන **සිම්හි** පරෙ **අග්ගි**සද්දන්තස්ස **ඉනි**ආදෙසො දස්සිතොති? සච්චං, යථා නවක්ඛත්තුං ඨපෙත්වා කතෙකසෙසස්ස **දසසද්දස්ස යොවචනම්හි නවා**දෙසං කත්වා **යොවචනස්ස උති**ආදෙසං කස්මා ‘‘නවුතී’’ති රූපෙ නිප්ඵන්නෙ පුන ‘‘නවුතී’’ති පකතිං ඨපෙත්වා තතො **නං**වචනං කත්වා ‘‘නවුතීන’’න්ති රූපං නිප්ඵාදිතං . ඉත්ථිලිඞ්ගෙ පන **නාදිඑකවචනානි** කත්වා තෙසං **යාආදෙසං** කත්වා ‘‘නවුතියා’’ති රූපං නිප්ඵාදිතං. තථා හි ‘‘ඡන්නවුතීනං පාසණ්ඩානං ධම්මානං පවරං යදිදං සුගතවිනයං නවුතියා හංසසහස්සෙහි පරිවුතො’’තිආදීනි පයොගානි දිස්සන්ති. තථා **සිම්හි අග්ගි**සද්දන්තස්ස **ඉනි**ආදෙසකරණවසෙන ‘‘අග්ගිනී’’ති රූපෙ නිප්ඵන්නෙපි පුන ‘‘අග්ගිනී’’ති පකතිං ඨපෙත්වා තතො **යොඅංනාදයො** විභත්තියො කත්වා ‘‘අග්ගිනි, අග්ගිනී, අග්ගිනයො. අග්ගිනිං, අග්ගිනී, අග්ගිනයො. අග්ගිනිනා’’තිආදීනි කථං න නිප්ඵජ්ජිස්සන්තීති සන්නිට්ඨානං කාතබ්බං.

සවිනිච්ඡයොයං **ඉ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඉකාරන්තතාපකතිකං **ඉ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි **භාවී** ඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං නාමිකපදමාලාවිභාගං වක්ඛාම පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා.

දණ්ඩී, දණ්ඩී, දණ්ඩිනො. දණ්ඩිං, දණ්ඩී, දණ්ඩිනො. දණ්ඩිනා, දණ්ඩීහි, දණ්ඩීභි. දණ්ඩිස්ස, දණ්ඩිනො, දණ්ඩීනං. දණ්ඩිනා, දණ්ඩීහි, දණ්ඩීභි. දණ්ඩිස්ස, දණ්ඩිනො, දණ්ඩීනං. දණ්ඩිස්මිං, දණ්ඩිම්හි, දණ්ඩීසු. භො දණ්ඩි, භො දණ්ඩී, භවන්තො දණ්ඩිනො. **යමකමහාථෙරමතං**.

එත්ථ කිඤ්චාපි ‘‘දණ්ඩින’’න්ති උපයොගෙකවචනඤ්ච ‘‘දණ්ඩිස්මා, දණ්ඩිම්හා’’ති නිස්සක්කවචනඤ්ච ‘‘දණ්ඩිනී’’ති භුම්මෙකවචනඤ්ච නාගතං, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසස්ස පයොගස්ස දස්සනතො ගහෙතබ්බමෙව.

‘‘භණ සම්ම අනුඤ්ඤාතො, අත්ථං ධම්මඤ්ච කෙවලං;
සන්ති හි දහරා පක්ඛී, පඤ්ඤවන්තො ජුතින්ධරා’’ති

පාළියං ‘‘පක්ඛී’’ඉති පච්චත්තබහුවචනස්ස දස්සනතො පන ‘‘දණ්ඩී’’ඉති පච්චත්තොපයොගබහුවචනානි වුත්තානීති දට්ඨබ්බං.

භාවී, භාවී, භාවිනො. භාවිං, භාවිනං, භාවී, භාවිනො. භාවිනා, භාවීහි, භාවීභි. භාවිස්ස, භාවිනො, භාවීනං. භාවිනා, භාවිස්මා, භාවිම්හා, භාවීහි, භාවීභි. භාවිස්ස, භාවිනො, භාවීනං. (භාවිනි) භාවිස්මිං, භාවිම්හි, භාවීසු. භො භාවි, භො භාවී, භවන්තො භාවිනො.

එවං විභාවී සම්භාවී, පරිභාවී ධජී ගණී;
සුඛී රොගී සසී කුට්ඨී, මකුටී කුසලී බලී.

ජටී යොගී කරී යානී, තොමරී මුසලී එලී;
දන්තී මන්තී සුධී මෙධී, භාගී භොගී නබී සිඛී.

ධම්මී සඞ්ඝී ඤාණී අත්ථී, හත්ථී චක්කී පක්ඛී දායී;
රට්ඨී ඡත්තී මාලී චම්මී, චාරී වාගී කාමී සාමී.

මල්ලකාරී පාපකාරී, සත්තුඝාතී දීඝජීවී;
ධම්මවාදී සීහනාදී, භූමිසායී සීසයායී.

වජ්ජදස්සී ච පාණී ච, යසස්සිච්චාදයොපි ච;
එතෙසං කොචි භෙදො තු, එකදෙසෙන වුච්චතෙ.

ඊකාරන්තපුල්ලිඞ්ගපදෙසු හි ‘‘වජ්ජදස්සී, පාණී’’ඉච්චෙවමාදීනං උපයොගභුම්මවචනට්ඨානෙ ‘‘වජ්ජදස්සිනං, පාණිනෙ’’තිආදීනිපි රූපානි භවන්ති. එත්ථ ච –

‘‘නිධීනංව පවත්තාරං, යං පස්සෙ වජ්ජදස්සිනං;
එවං ජරා ච මච්චු ච, අධිවත්තන්ති පාණිනෙ.

සමුපගච්ඡති සසිනි ගගනතලං.

උපහච්ච මනං මජ්ඣො, මාතඞ්ගස්මිං යසස්සිනෙ;
උච්ඡින්නො සහ රට්ඨෙන, මජ්ඣාරඤ්ඤං තදා අහු.

සුසුඛං වත ජීවාම, වෙරිනෙසු අවෙරිනො’’ති

එවමාදයො පයොගා වෙදිතබ්බා, අයං නයො **දණ්ඩී**පදාදීසුපි ලබ්භතෙව සමානගතිකත්තා **දණ්ඩී**පදාදීනං **වජ්ජදස්සී**පදාදීහි. තස්මා උපයොගට්ඨානෙ ‘‘දණ්ඩිං, දණ්ඩිනං, දණ්ඩිනො, දණ්ඩිනෙ’’ති යොජෙතබ්බං. භුම්මට්ඨානෙ ‘‘දණ්ඩිස්මිං, දණ්ඩිම්හි, දණ්ඩිනි, දණ්ඩිනෙ, දණ්ඩීසු, දණ්ඩිනෙසු’’ති යොජෙතබ්බං. එස නයො **ගාමණී සෙනානී**ඉච්චාදීනි වජ්ජෙත්වා යථාරහං **ඊ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගෙසු නෙතබ්බො.

සවිනිච්ඡයොයං ඊකාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඊකාරන්තතාපකතිකං ඊකාරන්තපුල්ලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි **භූ**ධාතුමයානං උකාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං අප්පසිද්ධත්තා අඤ්ඤෙසං උකාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං වසෙන පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං පූරෙස්සාම. කතමානි තානි? ‘‘භික්ඛු හෙතු සෙතු කෙතු රාහු භාණු ඛාණු සඞ්කු උච්ඡු වෙළු මච්චු ජන්තු සින්ධු බන්ධු රුරු නෙරු සත්තු බබ්බු පටු බින්දු ගරු’’ඉච්චාදීනි.

භික්ඛු, භික්ඛූ, භික්ඛවො. භික්ඛුං, භික්ඛූ, භික්ඛවො. භික්ඛුනා, භික්ඛූහි, භික්ඛූභි. භික්ඛුස්ස, භික්ඛුනො, භික්ඛූනං. භික්ඛුනා, භික්ඛුස්මා, භික්ඛුම්හා, භික්ඛූහි, භික්ඛූභි. භික්ඛුස්ස, භික්ඛුනො, භික්ඛූනං. භික්ඛුස්මිං, භික්ඛුම්හි, භික්ඛූසු. භො භික්ඛු, භවන්තො භික්ඛූ, භික්ඛවෙ, භික්ඛවො. **භික්ඛු**ආදීනි අඤ්ඤානි ච තංසදිසානි එවං ඤෙය්‍යානි.

අයම්පි පනෙත්ථ විසෙසො ඤෙය්‍යො – හෙතු, හෙතූ, හෙතුයො, හෙතවො. හෙතුං, හෙතූ, හෙතුයො, හෙතවො. භො හෙතු, භවන්තො හෙතූ, හෙතවෙ, හෙතවො. සෙසං **භික්ඛු**සමං.

අථ වා ''හෙතුයා''තිආදීනං දස්සනතො ''ධෙනුයා''ති ඉත්ථිලිඞ්ගරූපෙන සදිසං ''හෙතුයා''ති පුල්ලිඞ්ගරූපම්පි සත්තමීඨානෙ ඉච්ඡිතබ්බං. කානිචි හි පුල්ලිඞ්ගරූපානි කෙහිචි ඉත්ථිලිඞ්ගරූපෙහි සදිසානි භවන්ති. තං යථා? ''උට්ඨෙහි කත්තෙ තරමානො. එහි බාලෙබමාපෙහි, කුසරාජං මහබ්බලං. භාතරා මාතරා අධිපතියා රත්තියා හෙතුයො ධෙනුයො මත්‍යා පෙත්‍යා''ති එවං නයදස්සනෙන ''හෙතුයා තිණි. අධිපතියා සත්ත. උට්ඨෙහි කත්තෙ''තිආදීසු ලිඞ්ගවිපල්ලාසචින්තා න උප්පාදෙතබ්බා.

ජන්තු, ජන්තූ, ජන්තුයො, ජන්තුනො, ජන්තවො. ජන්තුං, ජන්තූ, ජන්තුයො, ජන්තුනො, ජන්තවො. භො ජන්තු, භවන්තො ජන්තූ, ජන්තවෙ ජන්තවො. සෙසං **භික්ඛු**සමං.

ගරු, ගරූ, ගරවො, ගරුනො. ගරුං, ගරූ, ගරවො, ගරුනො. භො ගරු, භවන්තො ගරූ, ගරවො, ගරුනො. සෙසං **භික්ඛු**සමං. එත්ථ පන ''හන්තු ච ගරුනො සබ්බෙ, පටිපූජෙති පණ්ඩිතා''තිපාළිනිදස්සනං. තත්‍ර ''භික්ඛවෙ''ති ආමන්තනපදං චුණ්ණියපදෙස්වෙව දිස්සති, න ගාථාසු. ''භික්ඛවො''ති පච්චත්තපදං ගාථාසුයෙව දිස්සති, න චුණ්ණියපදෙසු, අපිච ''භික්ඛවෙ''ති ආමන්තනපදං සාවකස්ස භික්ඛූනං ආමන්තනපාළියං සන්ධිවිසයෙයෙව දිස්සති, න අසන්ධිවිසයෙ, බුද්ධස්ස පන භික්ඛූනං ආමන්තනපාළියං සන්ධිවිසයෙපි අසන්ධිවිසයෙපි දිස්සති. ''භික්ඛවො''ති ආමන්තනපදං බුද්ධස්ස භික්ඛූනං ආමන්තනපාළියං ගාථාසු ච දිස්සති , චුණ්ණියපදෙසු ච සන්ධිවිසයෙයෙව දිස්සති. සාවකස්ස පන භික්ඛූනං ආමන්තනපාළියං න දිස්සතීති අයං ද්වින්නං විසෙසො දට්ඨබ්බො. තථා හි ''එවඤ්ච පන භික්ඛවෙ ඉමං සික්ඛාපදං උද්දිසෙය්‍යාථා''තිආදීසු ''භික්ඛවෙ''ති පදං චුණ්ණියපදෙස්වෙව දිට්ඨං. ''භික්ඛවො තිසතා ඉමෙ, යාවන්ති පඤ්ජලීකතා''තිආදීසු ''භික්ඛවො''ති පච්චත්තපදං ගාථාසුයෙව දිට්ඨං. ''ආයස්මා සාරිපුත්තො භික්ඛූ ආමන්තෙසි ආවුසො භික්ඛවෙ''ති එවමාදීසු සාවකස්ස භික්ඛූනං ආමන්තනපාළීසු සන්ධිවිසයෙයෙව ''භික්ඛවෙ''ති පදං දිට්ඨං. ''භික්ඛූ ආමන්තෙසි සොතුකාමත්ථ භික්ඛවෙ''ති ''ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛූ''තිආදීසු පන බුද්ධස්ස භික්ඛූනං ආමන්තනපාළීසු සන්ධිවිසයාවිසයෙසු ''භික්ඛවෙ''ති පදං දිට්ඨං. ''අරඤ්ඤෙ රුක්ඛමූලෙ වා, සුඤ්ඤාගාරෙව භික්ඛවො''ති ''තත්‍ර ඛො භගවා භික්ඛූ ආමන්තෙසි භික්ඛවො''ති එවමාදීසු බුද්ධස්ස භික්ඛූනං ආමන්තනපාළීසු ''භික්ඛවො''ති ආමන්තනපදං ගාථාසු ච දිට්ඨං, චුණ්ණියපදෙසු ච සන්ධිවිසයෙයෙව දිට්ඨං. ඉච්චෙවං –

> චුණ්ණියෙව පදෙ දිට්ඨං, ''භික්ඛවෙ''ති පදං ද්විධා;
> යතො පවත්තතෙ සන්ධි-විසයාවිසයෙසු තං.
>
> ''භික්ඛවො''ති පදං දිට්ඨං, ගාථායඤ්චෙව චුණ්ණියෙ;
> පදස්මිම්පි ච සන්ධිස්ස, විසයෙවාති නිද්දිසෙති.

සවිනිච්ඡයොයං උකාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උකාරන්තතාපකතිකං උකාරන්තපුල්ලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි පන **සයම්භූ**ඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස තංසදිසානඤ්ච නාමිකපදමාලං කථයාම –

සයම්භූ , සයම්භූ, සයම්භුවො. සයම්භුං, සයම්භූ, සයම්භුවො. සයම්භුනා, සයම්භූහි, සයම්භූභි. සයම්භුස්ස, සයම්භුනො, සයම්භූනං. සයම්භුනා, සයම්භුස්මා, සයම්භුම්හා, සයම්භූහි, සයම්භූභි. සයම්භුස්ස, සයම්භුනො, සයම්භූනං. සයම්භුස්මිං, සයම්භුම්හි, සයම්භූසු. භො සයම්භූ, භො සයම්භූ, භවන්තො සයම්භූ, සයම්භුවො. එවං **පභූ අභිභූ විභූ** ඉච්චාදීනිපි.

සබ්බඤ්ඤූ, සබ්බඤ්ඤූ, සබ්බඤ්ඤුනො. සබ්බඤ්ඤුං, සබ්බඤ්ඤූ, සබ්බඤ්ඤුනො. භො සබ්බඤ්ඤූ, භවන්තො සබ්බඤ්ඤූ, සබ්බඤ්ඤුනො, සෙසාසු විභත්තීසු පදානි **භික්ඛු**සදිසානි භවන්ති, එවං විදූ විඤ්ඤූ කතඤ්ඤූ මග්ගඤ්ඤූ ධම්මඤ්ඤූ අත්ථඤ්ඤූ කාලඤ්ඤූ රත්තඤ්ඤූ මත්තඤ්ඤූ වදඤ්ඤූ අවදඤ්ඤූ ඉච්චාදීනි.

තත්‍ර ''යෙ ච ලද්ධා මනුස්සත්තං, වදඤ්ඤූ වීතමච්ඡරා''ති එත්ථ ''වදඤ්ඤූ''ති පච්චත්තබහුවචනස්ස දස්සනතො **සයම්භූ සබ්බඤ්ඤූ** ඉච්චාදීනම්පි පච්චත්තොපයොගබහුවචනත්තං ගහෙතබ්බං. අපිච ''විදූ, විඤ්ඤූ''තිආදීසු ''පරචිත්තවිදුනී''ති ඉත්ථිලිඞ්ගදස්සනතො ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ''විදුනී, විදුනී, විදුනියො. විදුනිං, විදුනී, විදුනියො. විදුනියා''ති **ඉත්ථී**නයෙන පදමාලා කාතබ්බා. තථා ''විඤ්ඤූ පටිබලා සුභාසිතදුබ්භාසිතං දුට්ඨුල්ලාදුට්ඨුල්ලං ආජානිතු''න්ති එත්ථ ''විඤ්ඤූ''ති ඉත්ථිලිඞ්ගදස්සනතො ''කොධනා අකතඤ්ඤූ ච, පිසුණා මිත්තභෙදිකා''ති එත්ථ ච ''අකතඤ්ඤූ''ති ඉත්ථිලිඞ්ගදස්සනතොපි ''විඤ්ඤූ, විඤ්ඤූ, විඤ්ඤුයො. විඤ්ඤුං, විඤ්ඤූ, විඤ්ඤුයො. විඤ්ඤුයා''ති ච ''කතඤ්ඤූ, කතඤ්ඤූ, කතඤ්ඤුයො. කතඤ්ඤුං, කතඤ්ඤූ, කතඤ්ඤුයො, කතඤ්ඤුයාති ච **ජම්බූ**නයෙන පදමාලා කාතබ්බා. එවං ''මග්ගඤ්ඤූ, ධම්මඤ්ඤූ''ඉච්චාදීසුපි. ''සයම්භූ''ති පදෙ පන ''සයම්භු ඤාණං ගොත්‍රභු චිත්ත''න්ති දස්සනතො නපුංසකලිඞ්ගත්තෙ වත්තබ්බෙ ''සයම්භු, සයම්භූ, සයම්භූනි. සයම්භුං, සයම්භූ, සයම්භූනී''ති නපුංසකෙ **ආයු**නයොපි ගහෙතබ්බො. එස නයො සෙසෙසුපි යථාරහං ගහෙතබ්බො.

සවිනිච්ඡයොයං ඌකාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඌකාරන්තතාපකතිකං ඌකාරන්තපුල්ලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉති සබ්බථාපි පුල්ලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස

නාමිකපදමාලාවිභාගො සමත්තො.

යස්මා පනායං සමත්තොපි පාවචනාදීසු යං යං ඨානං සොතූනං සම්මුය්හනට්ඨානං දිස්සති, තත්ථ තත්ථ සොතූනමනුග්ගහාය චොදනාසොධනාවසෙන සංසයං සමුග්ඝාටෙත්වා පුන වත්තබ්බො හොති, තස්මා කිඤ්චි පදෙසමෙත්ථ කථයාම.

යං කිර හො පාළියං ''සඤ්ඤතෙ බ්‍රහ්මචාරයො, අපචෙ බ්‍රහ්මචාරයො''ති ච රූපං ඉකාරන්තස්ස **අග්ගි**සද්දස්ස ''අග්ගයො''ති රූපමිව වුත්තං, තං තථා අවත්වා ඊකාරන්තස්ස **දණ්ඩී**සද්දස්ස ''දණ්ඩිනො''ති රූපමිව ''බ්‍රහ්මචාරිනො''ඉච්චෙව වත්තබ්බන්ති? සච්චං, තත්ථ ''බ්‍රහ්මං චරතීති බ්‍රහ්මචාරි යථා මුනාතීති මුනී''ති එවං **ඉ**කාරන්තවසෙන ඉච්ඡිතත්තා. ''මුනයො අග්ගයො''ති රූපානි විය ''බ්‍රහ්මචාරයො''ති රූපං භවති. අඤ්ඤත්ථ පන ''බ්‍රහ්මං චරණසීලොති බ්‍රහ්මචාරී, යථා දුක්කටං කම්මං කරණසීලොති දුක්කටකම්මකාරී''ති එවං තස්සීලත්ථං ගහෙත්වා **ඊ**කාරන්තවසෙන ගහණෙ ''දුක්කටකම්මකාරිනො''ති රූපමිව ''දණ්ඩො අස්ස අත්ථීති දණ්ඩී''ති **ඊ**කාරන්තස්ස සද්දස්ස ''දණ්ඩිනො''ති රූපමිව ච ''බ්‍රහ්මචාරිනො''ති රූපං භවති. තථා හි ''ඉමෙ හි නාම ධම්මචාරිනො සමචාරිනො බ්‍රහ්මචාරිනො සච්චවාදිනො සීලවන්තො කල්‍යාණධම්මා පටිජානිස්සන්තී''ති පාළි දිස්සති. එවං **ඉ**කාරන්තවසෙන ''බ්‍රහ්මචාරයො''ති පච්චත්තොපයොගාලපනබහුවචනරූපං යුජ්ජති, පුන ඊකාරන්තවසෙන ''බ්‍රහ්මචාරිනො''ති පච්චත්තොපයොගාලපනබහුවචනරූපම්පි යුජ්ජති, තස්මා ''බ්‍රහ්මචාරි, බ්‍රහ්මචාරී, බ්‍රහ්මචාරයො''ති **අග්ගි**නයෙන, ''බ්‍රහ්මචාරී, බ්‍රහ්මචාරී, බ්‍රහ්මචාරිනො''ති **දණ්ඩී**නයෙන ච පදමාලා ගහෙතබ්බා.

යං පන ආයස්මා **බුද්ධඝොසො** ''යථා සොභන්ති යතිනො, සීලභූසනභූසිතා''ති එත්ථ **යති**සද්දස්ස **ඉ**කාරන්තස්ස **අග්ගි**සද්දස්ස ''අග්ගයො''ති රූපං විය ''යතයො''ති රූපං අවත්වා කස්මා ඊකාරන්තස්ස **දණ්ඩී**සද්දස්ස ''දණ්ඩිනො''ති රූපං විය ''යතිනො''ති රූපං දස්සෙති. නන්වෙසා පමාදලෙඛා විය දිස්සති. යථා හි ''කුක්කුටා මණයො දණ්ඩා සිවයො දෙව තෙ කුද්ධා''ති පාළිගතියා උපපරික්ඛියමානාය ''යතයො''ති රූපෙනෙව භවිතබ්බං **ඉ**කාරන්තත්තාති? නායං පමාදලෙඛා. ''වදනසීලො වාදී''ති එත්ථ විය තස්සීලත්ථං ගහෙත්වා ඊකාරන්තවසෙන යොජනෙ නිද්දොසත්තා, තස්මා ''යතනසීලො යතී''ති එවං තස්සීලත්ථං චෙතසි සන්නිධාය **ඊ**කාරන්තවසෙන ''යතිනො''ති සම්පදානසාමිනමෙකවචනසදිසං පච්චත්තබහුවචනරූපං භදන්තෙන බුද්ධඝොසෙන දස්සිතන්ති දට්ඨබ්බං. උපයොගාලපනබහුවචනරූපම්පි තාදිසමෙව.

යත්ථ පන තස්සීලත්ථං අග්ගහෙත්වා ''යො මුනාති උභො ලොකෙ, මුනි තෙන පවුච්චතී''ති එත්ථ විය ''යතති වීරියං කරොතීති යතී''ති කත්තුකාරකවසෙන **ඉ**කාරන්තභාවො ගය්හති. තත්ථ ''මුනයො මණයො සිවයො''ති **යො**කාරන්තරූපානි විය ''යතයො''ති **යො**කාරන්තං පච්චත්තබහුවචනරූපඤ්ච උපයොගාලපනබහුවචනරූපඤ්ච භවති, එවං **ඊ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං තීසු ඨානෙසු **යො**කාරන්තානෙව රූපානි භවන්තීති දට්ඨබ්බං.

යදි එවං **ඉ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං සාරමති සුද්ධදිට්ඨිසම්මාදිට්ඨිමිච්ඡාදිට්ඨිවජිරබුද්ධි සද්දාදී කථන්ති? එතෙසං පන **ඉ**කාරන්තවසෙන නිද්දිට්ඨානම්පි සමාසපදත්තා **අග්ගි**නයෙ අට්ඨත්වා යථාසම්භවං **දණ්ඩී**නයෙ තිට්ඨනතො **නො**කාරන්තානෙව රූපානි. තථා හි ''අසාරෙ සාරමතිනො''ති **නො**කාරන්තපච්චත්තබහුවචනපාළි දිස්සති, උපයොගාලපනබහුවචනරූපම්පි තාදිසමෙව දට්ඨබ්බං. නනු ච හො **කච්චායන**ප්පකරණෙ ''අත්ථෙ විසාරදමතයො''ති එත්ථ සමාසපදස්ස ඉකාරන්තපුල්ලිඞ්ගස්ස **යො**කාරන්තස්ස පච්චත්තබහුවචනපාඨස්ස දස්සනතො **සාරමති**සද්දාදීනම්පි ''විසාරදමතයො''ති රූපෙන විය **යො**කාරන්තෙහි රූපෙහි භවිතබ්බන්ති? නපි භවිතබ්බං බුද්ධවචනෙ සමාසපදානං **ඉ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං ''විසාරදමතයො''ති රූපසදිසස්ස රූපස්ස අදස්සනතොති.

නනු ච හො බුද්ධවචනෙ ''පඤ්චිමෙ ගහපතයො ආනිසංසා. තෙ හොන්ති ජානිපතයො, අඤ්ඤමඤ්ඤං පියංවදා''ති සමාසපදානං **ඉ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං ''විසාරදමතයො''ති රූපසදිසානි **යො**කාරන්තානි රූපානි දිස්සන්ති. එවං සන්තෙ කස්මා ''බුද්ධවචනෙ සමාසපදානං **ඉ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං ''විසාරදමතයො''ති රූපසදිසස්ස **යො**කාරන්තස්ස රූපස්ස අදස්සනතො''ති වුත්තන්ති? එත්ථ වුච්චතෙ – විසදිසත්තං පටිච්ච. **ගහපති**සද්දාදීසු හි යස්මා **පති**සද්දො සභාවෙනෙව පුල්ලිඞ්ගො, න තු සමාසතො පුබ්බෙ ඉත්ථිලිඞ්ගපකතිකො හුත්වා පච්ඡා පුල්ලිඞ්ගභාවං පත්තො, තස්මා ඊදිසෙසු ඨානෙසු ''ගහපතයො, ජානිපතයො''ති **යො**කාරන්තානි, ''සෙනාපතයො, සෙනාපතිනො''ති **යො නො**කාරන්තානි ච පච්චත්තොපයොගාලපනබහුවචනරූපානි භවන්ති. තථා හි ''තත්තකා සෙනාපතිනො''ති අට්ඨකථාපාඨො දිස්සති. යස්මා පන සාරමති සුද්ධදිට්ඨිසම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨි වජිරබුද්ධි සද්දාදීසු **මතිදිට්ඨි**සද්දාදයො සමාසතො පුබ්බෙ ඉත්ථිලිඞ්ගපකතිකා හුත්වා පච්ඡා බහුබ්බීහිසමාසවසෙන පුල්ලිඞ්ගභාවප්පත්තා, තස්මා ඊදිසෙසු

ඨානෙසු ‘‘සාරමතිනො සුද්ධදිට්ඨිනො සම්මාදිට්ඨිනො මිච්ඡාදිට්ඨිනො වජිරබුද්ධිනො’’තිආදීනි **ඕ**කාරන්තානියෙව පච්චත්තොපයොගාලපනබහුවචනරූපානි භවන්ති, සම්පදානසාමිනමෙකවචනෙහි සදිසානීති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං.

සෙට්ඨී සාරථීචක්කවත්තිසාමීඉච්චෙතෙසු කථන්ති? එත්ථ පන අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො – කත්ථචි පාඨෙ ‘‘සෙට්ඨී සාරථී චක්කවත්තී සාමී’’ති අන්තක්ඛරස්ස දීඝත්තං දිස්සති, කත්ථචි පන ‘‘සෙට්ඨී සාරථී චක්කවත්ති සාමි’’ඉති අන්තක්ඛරස්ස රස්සත්තං දිස්සති. කිඤ්චාපි රස්සත්තමෙතෙසං දිස්සති, තථාපි තත්ථ තත්ථ පච්චත්තවචනාදිභාවෙන ‘‘සෙට්ඨිනො සාරථිනො’’තිආදිපයොගදස්සනතො රස්සං කත්වා එතානි උච්චාරියන්තීති ඤායති, තස්මා එවං නිබ්බචනත්ථො ගහෙතබ්බො – සෙට්ඨං ධනසාරං, ඨානන්තරං වා අස්ස අත්ථීති **සෙට්ඨී**. අස්සදම්මාදයො සාරණසීලොති **සාරථී**. චක්කං පවත්තනසීලොති **චක්කවත්තී**. සං එතස්ස අත්ථීති **සාමී**ති. අස්සත්ථිකතස්සීලත්ථසද්දා හි **ඕ**කාරන්තරූපවසෙන සමානගතිකා භවන්ති යථා ‘‘දණ්ඩිනො භූමිසායිනො’’ති. අපරොපි නිබ්බචනත්ථො ඊකාරන්තවසෙන අස්සදම්මාදයො සාරෙතීති **සාරථී**. තථා හි ‘‘පුරිසදම්මෙ සාරෙතීති පුරිසදම්මසාරථී’’ති වුත්තං. චක්කං වත්තෙතීති චක්කවත්තී. එවං කත්තුකාරකවසෙන **ඊ**කාරන්තත්තං ගහෙත්වා කත්ථචි ලබ්භමානම්පි **ඉ**කාරන්තත්තං අනපෙක්ඛිත්වා බුද්ධවචනානුරූපෙන ‘‘සාරථිනො චක්කවත්තිනො’’තිආදීනි **ඕ**කාරන්තරූපානි ගහෙත්වා **දණ්ඩී**නයෙන යොජෙතබ්බානි ‘‘දණ්ඩිනී’’තිආදිකං වජ්ජිතබ්බං වජ්ජෙත්වා. එවං ‘‘සෙට්ඨිනො සාරථිනො චක්කවත්තිනො සාමිනො’’තිආදීනි **ඕ**කාරන්තානියෙව රූපානි ඤෙය්‍යානි.

අත්‍ර කිඤ්චි පයොගං නිදස්සනමත්තං කථයාම. ‘‘තාත තයො සෙට්ඨිනො අම්හාකං බහුපකාරා’’ති ච ‘‘තෙ කතභත්තකිච්චා ‘මහාසෙට්ඨිනො මයං ගමිස්සාමා’ති වදිංසූ’’ති ච ‘‘සාරථිනො ආහංසූ’’ති ච ‘‘ද්වෙ චක්කවත්තිනො’’ති ච එවමාදීනි. තත්ථ කිඤ්චාපි කත්ථචි ‘‘සෙට්ඨි සාරථි’’ඉච්චාදි රස්සත්තපාඨො දිස්සති, තථාපි සො සභාවෙන රස්සත්තභාවො පාඨො න හොති, දීඝස්ස රස්සත්තකරණපාඨොති වෙදිතබ්බො. පදමාලා චස්ස වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බා.

මහෙසීති එත්ථ කථන්ති? ‘‘මහෙසී’’ති එත්ථ කිඤ්චාපි **මහෙසී**සද්දො ඊකාරන්තවසෙන නිද්දිසියති, තථාපි **ඉසි**සද්දෙන සමානගතිකත්තා **ඉසි**සද්දස්ස **අග්ගි**සද්දෙන සමානපදමාලත්තා **අග්ගි**නයෙන පදමාලා කාතබ්බා. නනු ච භො එත්ථ තස්සීලත්ථො දිස්සති ‘‘මහන්තෙ සීලක්ඛන්ධාදයො ධම්මෙ එසනසීලොති මහෙසී’’ති, තස්මා ‘‘භූමිසායී’’ති පදස්ස විය **දණ්ඩී**නයෙනෙව පදමාලා කාතබ්බාති? න කාතබ්බා තස්සීලත්ථස්ස අසම්භවතො. ඉමස්ස හි ‘‘මහන්තෙ සීලක්ඛන්ධාදයො ධම්මෙ එසි ගවෙසි එසිත්වා ඨිතොති මහෙසී’’ති අතස්සීලත්ථො එව යුජ්ජති. කතකරණීයෙසු බුද්ධාදීසු අරියෙසු පවත්තනාමත්තා. **ඉසි**සද්දෙන චායං සද්දො ඊසකං සමානො කෙවලං සමාසපරියොසානෙ දීඝවසෙන උච්චාරියති, රස්සවසෙන පන ‘‘මහා ඉසි මහෙසී’’ති සන්ධිවිග්ගහො . යස්මා රස්සත්තං ගහෙත්වා තස්ස පදමාලාකරණං යුජ්ජති, තස්මා ‘‘සඞ්ගායිංසු මහෙසයො’’ති **ඉ**කාරන්තරූපං දිස්සති. න හි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ කත්ථචිපි චතුත්ථීඡට්ඨෙකවචනරූපං විය ‘‘මහෙසිනො’’ති පච්චත්තොපයොගාලපනබහුවචනරූපං දිස්සති. තස්මා ඊකාරන්තවසෙන උච්චාරිතස්සපි සතො රස්සවසෙන උච්චාරිතස්ස විය ‘‘මහෙසි, මහෙසී, මහෙසයො. මහෙසිං, මහෙසී, මහෙසයො. මහෙසිනා’’ති පදමාලා කාතබ්බා. අපිච **මහෙසී**සද්දො යත්ථ රාජග්ගමහෙසීවාචකො, තත්ථ ඉත්ථිලිඞ්ගො හොති, තබ්බසෙන පන ‘‘මහෙසී, මහෙසී, මහෙසියො. මහෙසිං, මහෙසී, මහෙසියො. මහෙසියා’’ති ච වක්ඛමාන**ඉත්ථී**නයෙන පදමාලා කාතබ්බා. **හත්ථී**සද්දෙ කථන්ති? **හත්ථී**සද්දස්ස පන හත්ථො අස්ස අත්ථීති එවං **ඊ**කාරන්තවසෙන ගහණෙ ‘‘හත්ථිනො’’ති රූපං භවති. තථා හි ‘‘වනෙ හත්ථිනො’’ති පයොගො දිස්සති. තස්සෙව තස්මිංයෙවත්ථෙ රස්සං කත්වා ගහණෙ ‘‘හත්ථයො’’ති රූපං භවති. තථා හි –

‘‘හංසා කොඤ්චා මයූරා ච, හත්ථයො පසදා මිගා;
සබ්බෙ සීහස්ස භායන්ති, නත්ථි කායස්මිං තුල්‍යතා.

එවමෙව මනුස්සෙසු, දහරො චෙපි පඤ්ඤවා;
සොපි තත්ථ මහා හොති, නෙව බාලො සරීරවා’’ති

ඉමස්මිං **කෙළිසීලජාතකෙ** ‘‘හත්ථයො’’ති ආහච්චපදං දිස්සති. එවමස්ස **දණ්ඩී**නයෙන ච **අග්ගි**නයෙන ච ද්විධා පදමාලා, වෙදිතබ්බා. ඉමිනා නයෙන අවුත්තෙසුපි ඨානෙසු පාළිනයානුරූපෙන පොරාණට්ඨකථානුරූපෙන ච පදමාලා යොජෙතබ්බා.

එත්තාවතා **භූ**ධාතුමයානං පුල්ලිඞ්ගානං නාමිකපදමාලා සද්ධිං ලිඞ්ගන්තරෙහි සද්දන්තරෙහි අත්ථන්තරෙහි ච නානප්පකාරතො දස්සිතා.

ඉමං සද්දනීතිං සුනීතිං විචිත්තං,
සපඤ්ඤෙහි සම්මා පරිපාලනීයං;
සදා සුට්ඨු චින්තෙති වාචෙති යො සො,
නරො ඤාණවිත්ථින්නතං යාති සෙට්ඨං.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සවිනිච්ඡයො නිග්ගහීතන්තාදිපුල්ලිඞ්ගානං

පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

සබ්බථාපි පුල්ලිඞ්ගං සමත්තං.

8. ඉත්ථිලිඞ්ගනාමිකපදමාලා

අථ ඉත්ථිලිඞ්ගෙසු ආකාරන්තස්ස **භූ**ධාතුමයස්ස පකතිරූපභූතස්ස **භාවිකා**සද්දස්ස නාමිකපදමාලායං වත්තබ්බායම්පි පසිද්ධස්ස තාව **කඤ්ඤා**සද්දස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම –

කඤ්ඤා, කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො. කඤ්ඤං, කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤාභි, කඤ්ඤාභි. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤානං. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤාභි, කඤ්ඤාභි. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤානං. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤායං, කඤ්ඤාසු. භොති කඤ්ඤෙ, භොතියො කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො. අයමම්භාකං රුචි.

එත්ථ ‘‘කඤ්ඤා’’ති එකවචනබහුවචනවසෙන වුත්තං, **නිරුත්තිපිටකෙ** බහුවචනවසෙන වුත්තො නයො නත්ථි. තථා හි තත්ථ ‘‘සද්ධා තිට්ඨති, සද්ධායො තිට්ඨන්ති. සද්ධං පස්සති, සද්ධායො පස්සතී’’ති එත්තකමෙව වුත්තං, ‘‘සද්ධා’’ති බහුවචනං න ආගතං. කිඤ්චාපි නාගතං, තථාපි ‘‘බාහා පග්ගය්හ පක්කන්දුං, සිවිකඤ්ඤා සමාගතා. අහෙතු අප්පච්චයා පුරිසස්ස සඤ්ඤා උප්පජ්ජන්තිපි නිරුජ්ඣන්තිපී’’තිආදිපාළිදස්සනතො **බාහාකඤ්ඤා සඤ්ඤා**සද්දාදීනං බහුවචනතා ගහෙතබ්බා. **චූළනිරුත්තියං** ‘‘භොති කඤ්ඤෙ, භොති කඤ්ඤා’’ති ද්වෙ එකවචනානි වත්වා ‘‘භොතියො කඤ්ඤායො’’ති එකං බහුවචනං වුත්තං. **නිරුත්තිපිටකෙ** පන ‘‘භොති සද්ධා’’ති එකවචනං වත්වා ‘‘භොතියො සද්ධායො’’ති එකං බහුවචනං වුත්තං. මයං පනෙත්ථ ‘‘එහි බාලෙ ඛමාපෙහි, කුසරාජං මහබ්බලං. වුස්සති වරවණ්ණාභෙ. එහි ගොධෙ නිවත්තස්සූ’’තිආදිපාළිදස්සනතො ‘‘භොති කඤ්ඤෙ, භොතියො කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො’’ති එවංපකාරානියෙව ආලපනෙකවචනබහුවචනානි ඉච්ඡාම. එත්ථ ‘‘භොති කඤ්ඤෙ’’ති අයං නයො **අම්මාදීසු මාතාදීසු** ච න ලබ්භති.

භාවිකා, භාවිකා, භාවිකායො. භාවිකං, භාවිකා, භාවිකායො. භාවිකාය, භාවිකාභි, භාවිකාභි. භාවිකාය, භාවිකානං. භාවිකාය, භාවිකාභි, භාවිකාභි. භාවිකාය, භාවිකානං. භාවිකාය, භාවිකායං, භාවිකාසු. භොති භාවිකෙ, භොතියො භාවිකා, භාවිකායො.

එවං හෙට්ඨුද්දිට්ඨානං සබ්බෙසං **භූ**ධාතුමයානං ‘‘භාවනා විභාවනා’’ඉච්චෙවමාදීනංආකාරන්තපදානං අඤ්ඤෙසඤ්**ච**ාකාරන්තපදානං නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. එත්ථඤ්ඤානි ආකාරන්තපදානි නාම **සද්ධාදීනි**.

සද්ධා මෙධා පඤ්ඤා විජ්ජා, චින්තා මන්තා තණ්හා’භිජ්ඣා;
ඉච්ඡා පුච්ඡා ජායා මායා, මෙත්තා මත්තා සික්ඛා සඞ්ඛා.

ජඞ්ඝා බාහා ගීවා ජිව්හා, වාචා ඡායා ගඞ්ගා නාවා;
නිද්දා කන්තා සාලා මාලා, වෙලා වීණා භික්ඛා ලාඛා.

ගාථා සෙනා ලෙඛා’පෙක්ඛා, ආසා පූජා එසා කඞ්ඛා;
අඤ්ඤා මුද්දා ඛිඩ්ඩා හස්සා, භාසා කීළා සත්තා චෙතා.

පිපාසා වෙදනා සඤ්ඤා, චෙතනා තසිණා පජා;
දෙවතා වට්ටකා ගොධා, බලාකා වසුධා සභා.

උක්කා සෙඵාලිකා සික්කා, සලාකා වාලිකා සිඛා;
කාරණා විසිඛා සාඛා, වචා වඤ්ඣා ජටා ඝටා.

පීළා සොණ්ඩා විතණ්ඩා ච, කරුණා වනිතා ලතා;
කථා නින්දා සුධා රාධා, වාසනා සිංසපා පපා.

පභා සීමා ඛමා එජා,
ඛත්තියා සක්ඛරා සුරා;
දොලා තුලා සිලා ලීලා,
ලාලෙ’ළා මෙඛලා කලා.

වළවා සුණිසා මූසා, මඤ්ජූසා සුලසා දිසා;
නාසා ජුණ්හා ගුහා ඊහා, ලසිකා පරිසා නිසා;
මාතිකිච්චාදයො චෙව, **භාවිකා**පදසාදිසා.

අම්මන්නම්බා ච තාතා ච, කිඤ්චිදෙව සමා සියුං;

මාතා ධීතා පනත්තාදී, පුථගෙව ඉතො සියුං.

පරිසාසද්දස්ස පන සත්තමීඨානෙ ''පරිසාය, පරිසායං, පරිසති, පරිසාසූ''ති යොජෙතබ්බං ''එකමිදං භො ගොතම සමයං තොදෙය්‍යස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස පරිසති පරූපාරම්භං වත්තෙන්ති''ති පාළිදස්සනතො. **අම්මා**දීනං පන ''අම්මා, අම්මා, අම්මායො''තිආදිනා **කඤ්ඤා**නයෙන වත්වා අවසානෙ ''භොති අම්ම, භොති අම්මා, භොතියො අම්මා, අම්මායො''තිආදිනා යොජෙතබ්බං.

මාතා, මාතා, මාතරො. මාතරං, මාතරො. මාතරා, මාතුයා, මත්‍යා, මාතූහි, මාතූභි. මාතු, මාතුයා, මත්‍යා, මාතරානං, මාතානං, මාතූනං. මාතරා, මාතුයා, මත්‍යා, මාතූහි, මාතූභි. මාතු, මාතුයා, මත්‍යා, මාතරානං, මාතානං, මාතූනං. මාතරි, මාතුයා, මත්‍යා, මාතුයං, මත්‍යං, මාතූසු. භොති මාතා, භොතියො මාතා, මාතරො.

එත්ථ පන යස්මා පාළියං ඉත්ථිලිඞ්ගානං සකාරන්තානි රූපානි **එහි එභි එසු**කාරන්තාදීනි ච **එන**න්තාදීනි ච න දිස්සන්ති, තස්මා කෙහිචි වුත්තානිපි ''මාතුස්ස මාතරෙහී''තිආදීනි න වුත්තානි, එස නයො ඉතරෙසුපි. ''යංකිඤ්චිත්ථිකතං පුඤ්ඤං, මය්හඤ්ච මාතුයා ච තෙ. අනුඤ්ඤාතො අහං මත්‍යා''ති පාළිදස්සනතො පන කරණසම්පදානනිස්සක්කසාමිභුම්මවචනට්ඨානෙ ''මාතුයා, මත්‍යා''ති ච වුත්තං ඉත්ථිලිඞ්ගට්ඨානෙ සමානගතිකත්තා තෙසං වචනානං. තථා හි **උම්මාදන්තිජාතකෙ** ''මත්‍යා''ති පදං පඤ්චමීතතියෙකවචනවසෙන ආගතං, යථා පන ''ඛත්තියා''ති පදං මජ්ඣසරලොපවසෙන ''ඛත්‍යා''ති භවති, තථා ''මාතුයා මාතුය''න්ති ච පදං ''මත්‍යා, මත්‍ය''න්ති භවති, අයං නයො **ධීතු**සද්දාදීසු න ලබ්භති.

ධීතා, ධීතා, ධීතරො. ධීතං, ධීතරං, ධීතරො. ධීතුයා, ධීතූහි, ධීතූභි. ධීතු, ධීතුයා, ධීතරානං, ධීතානං, ධීතූනං. ධීතරා, ධීතුයා, ධීතූහි, ධීතූභි. ධීතු, ධීතුයා, ධීතරානං, ධීතානං, ධීතූනං. ධීතරි, ධීතුයා, ධීතුයං, ධීතූසු. භොති ධීතු, භොති ධීතා, භොතියො ධීතා, ධීතරො. එත්ථ පන.

''ජාලිං කණ්හාජිනං ධීතං, මද්දිදෙවිං පතිබ්බතං;
චජමානො න චින්තෙසිං, බොධියායෙව කාරණා''ති

පාළියං ''ධීත''න්ති දස්සනතො උපයොගවචනට්ඨානෙ ''ධීත''න්ති වුත්තං, තස්මා ඉදං සාරතො ගහෙතබ්බං, තථා පාළියං ''අස්සමණී භොති අසක්‍යධීතරා''ති සමාසපදස්ස දස්සනතො තතියෙකවචනන්තපදසදිසං ''සෙට්ඨිධීතරා''තිආදිකං පඨමෙකවචනන්තම්පි සමාසපදං ගහෙතබ්බමෙව, **නිරුත්තිපිටකෙ** පන ''මාතා ධීතා''ති පදද්වයං **සද්ධා**නයෙ පක්ඛිත්ත, තමම්හෙහි ''සද්ධායා''ති පදස්ස විය ''මාතායා''තිආදීනං පාළිආදීසු බ්‍යාසෙ අදස්සනතො විසුං ගහිතං සමාසෙයෙව හි ඊදිසිං සද්දගතිං පස්සාම ''රාජමාතාය රාජධීතාය සෙට්ඨිධීතායා''ති. එවං **කඤ්ඤා**නයොපි එකදෙසෙන ලබ්භති, තථා ''අච්ඡරියං නන්දමාතෙ, අබ්භුතං නන්දමාතෙ''ති පාළියං ''නන්දමාතෙ''ති දස්සනතො ''භොති රාජමාතෙ, භොති රාජධීතෙ''ති එවමාදිනයොපි ලබ්භති, තත්‍ර **නන්දමාතෙති** නන්දස්ස මාතා නන්දමාතා, භොති නන්දමාතෙ, එවං සමාසෙයෙව ඊදිසී සද්දගති භොති, තස්මා සමාසපදත්තෙ ''මාතු ධීතු දුහිතු''ඉච්චෙතෙසං පකතිරූපානං ද්වෙ කොට්ඨාසා ගහෙතබ්බා පඨමං දස්සිතරූපකොට්ඨාසො ච **කඤ්ඤා**නයො රූපකොට්ඨාසො චාති. **නත්තා**දීනි පදානි න කෙවලං පුල්ලිඞ්ගානියෙව හොන්ති, අථ ඛො ඉත්ථිලිඞ්ගානිපි. තථා හි ''විසාඛාය නත්තා කාලඞ්කතා හොති. චතස්සො මූසිකා ගාධං කත්තා, නො වසිතා''තිආදීනි පයොගානි සාසනෙ දිස්සන්ති.

නත්තා, නත්තා, නත්තාරො. නත්තං, නත්තාරං, නත්තාරො. නත්තාරා, නත්තුයා, නත්තූහි, නත්තූභි. නත්තු, නත්තුයා, නත්තාරානං නත්තානං, නත්තූනං. නත්තාරා, නත්තුයා, නත්තූහි, නත්තූභි. නත්තු, නත්තුයා, නත්තාරානං, නත්තානං, නත්තූනං. නත්තරි, නත්තුයා, නත්තුයං, නත්තූසු. භොති නත්ත, භොති නත්තා, භොතියො නත්තා, නත්තාරො.

එවං ''කත්තා වසිතා භාසිතා'' ඉච්චාදීසුපි සමාසපදත්තෙ පන ''රාජමාතාය නන්දමාතෙ''තිආදීනි විය ''රාජනත්තාය, රාජනත්තෙ''තිආදීනි රූපානි භවන්ති.

සවිනිච්ඡයොයං ආකාරන්**තු**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ආකාරන්**තු**කාරන්තතාපකතිකං

ආකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි **භූමි**පදාදීනං නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා –

රත්ති, රත්තී, රත්තියො. රත්තිං, රත්ති, රත්තියො. රත්තියා, රත්තීහි, රත්තීභි. රත්තියා, රත්තීනං. රත්තියා, රත්තීහි, රත්තීභි. රත්තියා, රත්තීනං. රත්තියා, රත්තියං, රත්තීසු. භොති රත්ති, භොතියො රත්තියො. **යමකමහාථෙරමතං.**

‘‘භූමි, භූමී, භූමියො. භූමිං, භූමී, භූමියො’’ති සබ්බං නෙයං. එවං ‘‘භූති සත්ති පත්ති වුත්ති මුත්ති කිත්ති ඛන්ති තිත්ති සිද්ධි ඉද්ධි වුද්ධි සුද්ධි බුද්ධි බොධි පීති නන්දි මති අසනි වසනි සති ගති වුඩ්ඪි යුවති අඞ්ගුලි බොන්දි දිට්ඨි තුට්ඨි නාභි’’ ඉච්චාදීනම්පි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. අපිච ‘‘රත්‍යො අමොඝා ගච්ඡන්ති. දිවා ච රත්තො ච හරන්ති යෙ බලිං. න භූම්‍යා චතුරඞ්ගුලො. සෙති භූම්‍යා අනුත්ථුනං. භූම්‍යා සො පතිතං පාසං. ගීවාය පටිමුඤ්චති. ඉමා ච නභ්‍යො සතරාජිචිත්තිතා. සතෙරතා විජ්ජුරිවප්පභාසරෙ’’ති එවමාදීනං පයොගානං දස්සනතො **රත්ති භූමි නාභිසද්දාදීනං** අයම්පි නාමිකපදමාලාවිසෙසො වෙදිතබ්බො. කථං?

රත්ති, රත්තී, රත්තියො, රත්‍යො. රත්තිං, රත්ති, රත්තියො, රත්‍යො. රත්තියා, රත්‍යා, රත්තීහි, රත්තීභි. රත්තියා, රත්‍යා, රත්තීනං. රත්තියා, රත්‍යා, රත්තීහි, රත්තීභි. රත්තියා, රත්‍යා, රත්තීනං. රත්තියා, රත්‍යා, රත්තියං රත්‍යං, රත්තො, රත්තීසු. භොති රත්ති, භොතියො රත්ති, රත්තියො, රත්‍යො.

එත්ථ ‘‘රත්තො’’ති රූපනයං වජ්ජෙත්වා ‘‘භූමි, භූමී, භූමියො, භූම්‍යො’’ති සබ්බං නෙයං.

නාභි, නාභී, නාභියො, නභ්‍යො. නාභිං, නාභී, නාභියො, නභ්‍යො. නාභියා, නභ්‍යා, නාභීහි, නාභීභි. නාභියා, නභ්‍යා, නාභීනං. නාභියා, නභ්‍යා, නාභීහි, නාභීභි. නාභියා, නභ්‍යා, නාභීනං. නාභියා, නභ්‍යා, නාභියං, නභ්‍යං, නාභීසු. භොති නාභි, භොතියො නාභී, නාභියො, නභ්‍යො.

බොධි, බොධී, බොධියො, බොජ්ඣො. බොධිං, බොධියං, බොජ්ඣං, බොධී, බොධියො, බොජ්ඣො. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධීහි, බොධීභි. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධීනං. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධීහි, බොධීභි. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධීනං. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධියං, බොජ්ඣං, බොධීසු. භොති බොධි, භොතියො බොධී, බොධියො, බොජ්ඣො.

එත්ථ පන ‘‘බුජ්ඣස්සු ජින බොධියං. අඤ්ඤත්‍ර බොජ්ඣා තපසා’’ති විචිත්‍රපාළිනයදස්සනතො විචිත්‍රනයා නාමිකපදමාලා වුත්තා. සබ්බොපි චායං නයො අඤ්ඤත්ථාපි යථාරහං යොජෙතබ්බො.

සවිනිච්ඡයොයං ඉකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඉකාරන්තතාපකතිකං ඉකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං

නිට්ඨිතං.

ඉදානි **භූරීසද්දාදීනං** නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා –

ඉත්ථී, ඉත්ථී, ඉත්ථියො. ඉත්ථිං, ඉත්ථී, ඉත්ථියො. ඉත්ථියා, ඉත්ථීහි, ඉත්ථීභි. ඉත්ථියා, ඉත්ථීනං. ඉත්ථියා, ඉත්ථීහි, ඉත්ථීභි. ඉත්ථියා, ඉත්ථීනං. ඉත්ථියා, ඉත්ථියං, ඉත්ථීසු. භොති ඉත්ථී, භොතියො ඉත්ථියො. **යමකමහාථෙරමතං.**

‘‘භූරී, භූරී, භූරියො. භූරිං, භූරී, භූරි යො’’ති **ඉත්ථියා** සමං. එවං **භූතී භොතී විභාවිනී** ඉච්චාදීනං භූධාතුමයානං අඤ්ඤෙසඤ්ච ඊකාරන්තසද්දානං නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. **එත්ථඤ්ඤෙ ඊකාරන්තසද්දා** නාම –

‘‘මාතුලානී ච භගිනී, භික්ඛුනී සාමුගී අජී;
වාපී පොක්ඛරණී දෙවී, නාගී යක්ඛිනී රාජිනී.

දාසී ච බ්‍රාහ්මණී මුට්ඨ-ස්සතිනී සීසයායිනී;
සාකියානී’’ති වාදීනි, පයොගානි භවන්ති හි.

තත්‍ර ‘‘පොක්ඛරණී දාසී, බ්‍රාහ්මණී’’ච්චාදිනං ගති;
අඤ්ඤථාපි සියා ගාථා-චුණ්ණියෙසු යථාරහං.

‘‘කුසාවතී’’තිආදීනං, ගාථාස්වෙව විසෙසතො;
රූපානි අඤ්ඤථා හොන්ති, එකවචනතො වදෙ.

‘‘කාසී අවන්තී’’ඉච්චාදී, බහුවචනතො වදෙ;
‘‘චන්දවතී’’තිආදීනි, පයොගස්සානුරූපතො.

තථා හි ‘‘පොක්ඛරඤ්ඤො සුමාපිතා. තා ච සත්තසතා භරියා, දාසොයා සත්තසතානි ච. දාරකෙ ච අහං නෙස්සං , බ්‍රාහ්මණ්‍යා පරිචාරකෙ. නජ්ජො සන්දන්ති. නජ්ජා නෙරඤ්ජරාය තීරෙ. ලක්ඛ්‍යා භව නිවෙසනං.

බාරාණස්‍යං මහාරාජ, කාකරාජා නිවාසකො;
අසීතියා සහස්සෙහි, සුපත්තො පරිවාරිතො.

රාජා යථා වෙස්සවණො නළිඤ්ඤ’’න්ති

එවමාදීනං පාළීනං දස්සනතො **පොක්ඛරණී** ඉච්චාදීනං නාමිකපදමාලායො සවිසෙසා යොජෙතබ්බා. කථං? ‘පොක්ඛරණී, පොක්ඛරණී, පොක්ඛරණියො, පොක්ඛරඤ්ඤො. පොක්ඛරණී’’න්තිආදිනා වත්වා කරණසම්පදානනිස්සක්කසාමිවචනට්ඨානෙ ‘‘පොක්ඛරණියා, පොක්ඛරඤ්ඤා’’ති එකවචනානි වත්තබ්බානි. භුම්මවචනට්ඨානෙ පන ‘‘පොක්ඛරණියා, පොක්ඛරඤ්ඤා, පොක්ඛරණියං, පොක්ඛරඤ්ඤ’’න්ති ච එකවචනානි වත්තබ්බානි. සබ්බත්ථ ච පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. තථා ‘‘දාසී, දාසී, දාසියො, දාසොයා. දාසිං, දාසියං, දාසී, දාසියො, දාසොයා’’ති වත්වා කරණවචනට්ඨානාදීසු ‘‘දාසියා, දාස්‍යා’’ති එකවචනානි වත්තබ්බානි. භුම්මවචනට්ඨානෙ පන ‘‘දාසියා, දාස්‍යා, දාසියං, දාස්‍ය’’න්ති ච එකවචනානි වත්තබ්බානි. සබ්බත්ථ පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. එත්ථ පන ‘‘යට්ඨියා පටිකොටෙති, ඝරෙ ජාතංව දාසියං. ඵුසිස්සාමි විමුත්තිය’’න්ති පයොගානං දස්සනතො **අං**වචනස්ස **යං**මාදෙසවසෙන ‘‘දාසිය’’න්ති වුත්තං. තෙසු ච ‘‘ඝරෙ ජාතංව දාසිය’’න්ති එත්ථ **අං**වචනස්ස **යං**මාදෙසතො අඤ්ඤොපි සද්දනයො ලබ්භති. කථං? යථා දහරී එව ‘‘දහරියා’’ති වුච්චති, එවං දාසී එව ‘‘දාසියා’’ති.

එත්ථ පන ‘‘පස්සාමි වොහං දහරිං, කුමාරිං චාරුදස්සන’’න්ති ච ‘‘යෙ තං ජිණ්ණස්ස පාදංසු, එවං දහරියං සති’’න්ති ච පාළි නිදස්සනං , උපයොගවචනිච්ඡාය ‘‘දාසිය’’න්ති වුත්තං, ඉමස්මිං පනාධිප්පායෙ ‘‘දාසියා, දාසියා, දාසියායො. දාසියං, දාසියා, දාසියායො. දාසියායා’’ති **කඤ්ඤා**නයෙනෙව නාමිකපදමාලා භවති ‘‘කුමාරියා’’ති සද්දස්සෙව. තථා හි ‘‘කුමාරියෙ උපසෙනියෙ’’ති පාළි දිස්සති. තථා ‘‘පුප්ඵවතියා, පුප්ඵවතියං, පුප්ඵවතියාය, පුප්ඵවතියායං, භොති පුප්ඵවතියෙ’’ති **කඤ්ඤා**නයනිස්සිතෙන එකවචනනයෙන නාමිකපදමාලා භවති.

එත්ථ පන ‘‘අතීතෙ අයං බාරාණසී පුප්ඵවතියා නාම අහොසි. රාජාසි ලුද්දකම්මො, එකරාජා පුප්ඵවතියායං. උය්‍යාස්සු පුබ්බෙන පුප්ඵවතියායා’’ති පාළි ච අට්ඨකථාපාඨො ච නිදස්සනං. අපරො නයො – ‘‘දාසියා දහරියා කුමාරියා’’තිආදීසු **ක**කාරස්ස **ය**කාරාදෙසොපි දට්ඨබ්බො. **බ්‍රාහ්මණී**සද්දස්ස තු ‘‘බ්‍රාහ්මණී, බ්‍රාහ්මණී, බ්‍රාහ්මණියො, බ්‍රාහ්මණ්‍යො. බ්‍රාහ්මණි’’න්තිආදීනි වත්වා කරණවචනට්ඨානාදීසු ‘‘බ්‍රාහ්මණියා, බ්‍රාහ්මණ්‍යා’’ති එකවචනානි වත්තබ්බානි, සබ්බත්ථ ච පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. **නදී**සද්දස්ස ‘‘නදී, නදී, නදියො, නජ්ජො. නදි’’න්තිආදිනා වත්වා ‘‘නදියා, නජ්ජා’’ති ච ‘‘නදියං, නජ්ජ’’න්ති ච වත්තබ්බං, සබ්බත්ථ ච පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. ඉත්ථිලිඞ්ගෙසු හි පච්චත්තබහුවචනෙ දිට්ඨෙයෙව උපයොගබහුවචනං අනාගතම්පි දිට්ඨමෙව හොති, තථා උපයොගබහුවචනෙ දිට්ඨෙයෙව පච්චත්තබහුවචනං අනාගතම්පි දිට්ඨමෙව හොති, කරණසම්පදානනිස්සක්කසාමිභුම්මවචනානම්පි අඤ්ඤතරස්මිං දිට්ඨෙයෙව අඤ්ඤතරං දිට්ඨමෙව හොති. තථා හි ‘‘දාසා ච දාසොයා අනුජීවිනො චා’’ති එත්ථ ‘‘දාසොයා’’ති පච්චත්තබහුවචනෙ දිට්ඨෙයෙව අපරම්පි ‘‘දාසොයා’’ති උපයොගබහුවචනං තංසදිසත්තා දිට්ඨමෙව හොති.

‘‘සක්කො ච මෙ වරං දජ්ජා, සො ච ලබ්භෙථ මෙ වරො;
එකරත්තං ද්විරත්තං වා, භවෙය්‍යං අභිපාරකො;
උම්මාදන්ත්‍යා රමිත්වාන, සිවිරාජා තතො සිය’’න්ති

එත්ථ ‘‘උම්මාදන්ත්‍යා’’ති කරණවචනෙ දිට්ඨෙයෙව තංසදිසානි සම්පදානනිස්සක්කසාමිභුම්මවචනානිපි දිට්ඨානියෙව හොන්ති. ‘‘බ්‍රාහ්මණ්‍යා පරිචාරකෙ’’ති එත්ථ ‘‘බ්‍රාහ්මණ්‍යා’’ති සාමිවචනෙ දිට්ඨෙයෙව තංසදිසානි කරණසම්පදානනිස්සක්කභුම්මවචනානිපි දිට්ඨානියෙව හොන්ති. ‘‘සෙති භුම්‍යා අනුත්ථුන’’න්ති එත්ථ ‘‘පථබ්‍යා චාරුපුබ්බඞ්ගී’’ති එත්ථ ච ‘‘භුම්‍යා, පථබ්‍යා’’ති සත්තමියා එකවචනෙ දිට්ඨෙයෙව තංසදිසානි කරණසම්පදානනිස්සක්කසාමිවචනානිපි දිට්ඨානියෙව හොන්ති. ‘‘බාරාණස්‍යං මහාරාජා’’ති එත්ථ ‘‘බාරාණස්‍ය’’න්ති භුම්මවචනෙ දිට්ඨෙයෙව තංසදිසානි අඤ්ඤානිපි ‘‘බ්‍රාහ්මණ්‍යං එකාදස්‍යං පඤ්චම්‍ය’’න්තිආදීනි භුම්මවචනානි දිට්ඨානියෙව හොන්ති.

ගණ්හන්ති ච තාදිසානි රූපානි පුබ්බාචරියාසභාපි ගාථාභිසඞ්ඛරණවසෙන. සාසනෙපි පන එතාදිසානි රූපානි යෙභුය්‍යෙන ගාථාසු සන්දිස්සන්ති.

කුසාවතී. කුසාවතිං. කුසාවතියා, කුසාවත්‍යා. කුසාවතියං, කුසාවත්‍යං. භොති කුසාවති.

බාරාණසී. බාරාණසිං. බාරාණසියා, බාරාණස්‍යා. බාරාණසියං, බාරාණස්‍යං, බාරාණස්සං ඉච්චපි, භොති බාරාණසි.

නළිනී. නළිනිං. නළිනියා, නළිඤ්ඤා. නළිනියං, නළිඤ්ඤං. භොති නළිනි. අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

ගාථාවිසයං පන පත්වා ''කුසාවතිම්හි, බාරාණසිම්හි, නළිනිම්හී''තිආදිනා සද්දරූපානිපියොජෙතබ්බානි. තථා හි පාළියං ''කුසාවතිම්හි''ආදීනි **මහියන්තානි** ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානි ගාථාසුයෙව පඤ්ඤායන්ති, න චුණ්ණියපදරචනායං. අක්ඛරසමයෙ පන තාදිසානි රූපානි අනිවාරිතානි ''නදිම්හා චා''තිආදිදස්සනතො. යං පන අට්ඨකථාසු චුණ්ණියපදරචනායං ''සම්මාදිට්ඨිම්හී''තිආදිකං ඉත්ථිලිඞ්ගරූපං දිස්සති, තං අක්ඛරවිපල්ලාසවසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං චුණ්ණියපදට්ඨානෙ ''සම්මාදිට්ඨියං පටිසන්ධියං සුගතියං දුග්ගතිය''න්තිආදිදස්සනතො. අයං පනෙත්ථ නියමො සුගතසාසනෙ ගාථායං චුණ්ණියපදට්ඨානෙ ච ''කඤ්ඤා රත්ති ඉත්ථී යාගු වධූ''ති එවං පඤ්චන්තෙහි ඉත්ථිලිඞ්ගෙහි සද්ධිං **නා ස ස්මා ස්මිං මිහා මිහි**ඉච්චෙතෙ සද්දා සරූපතො පරත්තං න යන්ති. **මිහි**සද්දො පන ගාථායං **ඉ**වණ්ණන්තෙහි ඉත්ථිලිඞ්ගෙහි සද්ධිං පරත්තං යාති. තත්‍රිදං වුච්චති –

''ගාථායං චුණ්ණියෙ චාපි, **නා සස්මා**දී සරූපතො;
නාකාරන්ත**ඉ**වණ්ණන්ත-ඉත්ථීති පරතං ගතා.

මිහිසද්දො පන ගාථායං, **ඉ**වණ්ණන්තිත්ථිහී සහ;
ය'තො පරත්තමෙතස්ස, පයොගානි භවන්ති හි.

යථා බලාකයොනිම්හි, න විජ්ජති පුමො සදා;
කුසාවතිම්හි නගරෙ, රාජා ආසි මහීපතී''ති.

එවං **කුසාවතී** ඉච්චාදීනි අඤ්ඤථා භවන්ති, නගරනාමත්තා පනෙකවචනානිපි, න ජනපදනාමානි විය බහුවචනානි. ''කාසී, කාසියො. කාසීහි, කාසීහි. කාසීනං. කාසීසු. භොතියො කාසියො. එවං අවන්තී අවන්තියො''තිආදිනාපි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. අඤ්ඤානිපි පදානි ගහෙතබ්බානි. එවං **කාසී**ඉච්චාදීනි ජනපදනාමත්තා රුළ්හීවසෙන බහුවචනානෙව භවන්ති අත්ථස්ස එකත්තෙපි.

චන්දවතී, චන්දවතිං, චන්දවතියා, චන්දවතියං, භොති චන්දවති, එවං එකවචනවසෙන වා, චන්දවතියො, චන්දවතියො, චන්දවතීහි, චන්දවතීහි, චන්දවතීනං, චන්දවතීසු, භොතියො චන්දවතියො, එවං බහුවචනවසෙන වා නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා, අඤ්ඤානිපි පදානි යොජෙතබ්බානි. ''චන්දවතී''ඉච්චාදීනි හි එකිස්සා බහූනඤ්චිත්ථීනං පණ්ණත්තිභාවතො පයොගානුරූපෙන එකවචනවසෙන වා බහුවචනවසෙන වා යොජෙතබ්බානි භවන්ති. එස නයො අඤ්ඤත්‍රාපි.

සවිනිච්ඡයොයං ඊකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඊකාරන්තතාපකතිකං **ඊ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි **භූ**ධාතුමයානං උකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගානං අප්පසිද්ධත්තා අඤ්ඤෙන උකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගෙන නාමිකපදමාලං පූරෙස්සාම –

යාගු, යාගූ, යාගුයො. යාගුං, යාගූ, යාගුයො. යාගුයා, යාගූහි, යාගූහි. යාගුයා, යාගූනං. යාගුයා, යාගූහි, යාගූහි. යාගුයා, යාගූනං. යාගුයා, යාගුයං, යාගූසු. භොති යාගු, භොතියො යාගූ, යාගුයො.

එවං ''ධාතු ධෙනු කාසු දද්දු කණ්ඩු කච්ඡු රජ්ජු''ඉච්චාදීනි. තත්‍ර ධාතුසද්දො රසරුධිරමංසමෙදන්හාරුඅට්ඨිඅට්ඨිමිඤ්ජසුක්කසඞ්ඛාතධාතුවාචකො පුල්ලිඞ්ගො, සභාවවාචකො පන සුගතාදීනං සාරීරිකවාචකො ලොකධාතුවාචකො ච චක්ඛාදිවාචකො ච ඉත්ථිලිඞ්ගො, **භූ හූ කරපචා**දිසද්දවාචකො ඉත්ථිලිඞ්ගොචෙව පුල්ලිඞ්ගො ච. අත්‍ර පනිත්ථිලිඞ්ගො අධිප්පෙතො.

සවිනිච්ඡයොයංඋකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගානං නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උකාරන්තතාපකතිකං උකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි **භූ**සද්දාදීනං නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා –

ජම්බු, ජම්බූ, ජම්බුයො. ජම්බුං, ජම්බූ, ජම්බුයො. ජම්බුයා, ජම්බූහි, ජම්බූහි. ජම්බුයා, ජම්බූනං. ජම්බුයා, ජම්බූහි, ජම්බූහි. ජම්බුයා , ජම්බූනං. ජම්බුයා, ජම්බුයං, ජම්බූසු. භොති ජම්බු, භොතියො ජම්බූ, ජම්බුයො. **යමකමහාථෙරමතං.**

එත්ථ **ජම්බූ**සද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගත්තං ‘‘අම්බා සාලා ච ජම්බුයො’’තිආදිනා පසිද්ධං. ‘‘ඉමෙ තෙ ජම්බුකා රුක්ඛා’’ති එත්ථ පන **රුක්ඛ**සද්දං අපෙක්ඛිත්වා ‘‘ජම්බුකා’’ති පුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො කතොති දට්ඨබ්බං. තථා හි ජම්බූති කථෙතබ්බාති **ජම්බුකා. කෙ රෙ ගෙ** සද්දෙති ධාතු. අථ වා ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන ජම්බු එව ජම්බුකා, ජම්බුකා ච තා රුක්ඛා චාති ජම්බුකාරුක්ඛා, යථා ලඞ්කාදීපො, පුල්ලිඞ්ගපක්ඛෙ වා සමාසවසෙන ‘‘ජම්බුකරුක්ඛා’’ති වත්තබ්බෙ ගාථාවිසයත්තා ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං දීඝං කත්වා ‘‘ජම්බුකාරුක්ඛා’’ති වුත්තං ‘‘සරණාගමනෙ කඤ්චී’’ති එත්ථ විය.

භූ, භූ, භුයො. භුං, භූ, භුයො. භුයා, භූභි, භූහි. භුයා, භූනං. භුයා, භූභි, භූහි. භුයා, භූනං. භුයා, භුයං, භූසු. භොති භූ, භොතියො භූ, භුයො.

එවං ‘‘අභූ, අභූ, අභුයො. අභුං, අභූ, අභුයො. අභුයා’’තිආදිනා යොජෙතබ්බා. අත්‍ර ‘‘අභුං මෙ කථං නු භණසි, පාපකං වත භාසසී’’ති නිදස්සනපදං.

> ‘‘වධූ ච සරභූ චෙව, සරබූ සුතනූ චමූ;
> වාමූරූ නාගනාසූරූ’’, ඉච්චාදී **ජම්බු**යා සමා.

ඉදං පන සුඛුමං ඨානං සුට්ඨු මනසි කාතබ්බං. ‘‘වදඤ්ඤූ, වදඤ්ඤූ, වදඤ්ඤුයො. වදඤ්ඤුං, වදඤ්ඤූ, වදඤ්ඤුයො. වදඤ්ඤුයා’’ති **ජම්බු**සමං යොජෙතබ්බං. එවං ‘‘මග්ගඤ්ඤූ ධම්මඤ්ඤූ කතඤ්ඤූ’’ඉච්චාදීසුපි.

නනු ච භො –

> ‘‘සොහං නූන ඉතො ගන්ත්වා, යොනිං ලද්ධාන මානුසිං;
> වදඤ්ඤූ සීලසම්පන්නො, කාහාමි කුසලං බහු’’න්ති

එවමාදිප්පයොගදස්සනතො **වදඤ්ඤූ**සද්දාදීනං පුල්ලිඞ්ගභාවො පසිද්ධො, එවං සන්තෙ කස්මා ඉධ ඉත්ථිලිඞ්ගනයො දස්සිතොති? **වදඤ්ඤූ**ඉච්චාදීනං එකන්තපුල්ලිඞ්ගභාවාභාවතො ද්විලිඞ්ගානි තෙසං වාච්චලිඞ්ගත්තා. තථා හි –

> ‘‘සාහං ගන්ත්වා මනුස්සත්තං, වදඤ්ඤූ වීතමච්ඡරා;
> සඞ්ඝෙ දානානි දස්සාමි, අප්පමත්තා පුනප්පුන’’න්ති ච,

‘‘කොධනා අකතඤ්ඤූ චා’’ති ච ඉත්ථිලිඞ්ගපයොගිකා බහූ පාළියො දිස්සන්ති, තස්මා එවං නීති අම්හෙහි ඨපිතා.

සවිනිච්ඡයොයං **ඌ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඌකාරන්තතාපකතිකං **ඌ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඔකාරන්තපදං **භූ**ධාතුමයං ඉත්ථිලිඞ්ගමප්පසිද්ධං, අඤ්ඤං **පනො**කාරන්තං ඉත්ථිලිඞ්ගං පසිද්ධං.

> ඔකාරන්තං ඉත්ථිලිඞ්ගං, **ගො**සද්දොති විභාවයෙ;
> **ගො**සද්දස්සෙව පුල්ලිඞ්ගෙ, රූපමස්සාහු කෙචන;

තථා හි කෙචි ‘‘ගො, ගාවො, ගවො. ගාවු’’න්තිආදිනා නයෙන වුත්තානි පුල්ලිඞ්ගස්ස **ගො**සද්දස්ස රූපානි විය ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස **ගො**සද්දස්ස රූපානි ඉච්ඡන්ති, තෙසං මතෙ මජ්ඣෙ භින්නසුවණ්ණානං වණ්ණවිසෙසාභාවො විය රූපවිසෙසාභාවතො **ගො**සද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගභාවපටිපාදනං අනිජ්ඣානක්ඛමං. කස්මාති චෙ? යස්මා **මාතුගාම**සද්දස්ස ‘‘මාතුගාමො, මාතුගාමා. මාතුගාම’’න්තිආදිනා නයෙන ද්වෙ පදමාලා කත්වා එකා පුල්ලිඞ්ගස්ස පදමාලා, එකා ඉත්ථිලිඞ්ගපදමාලාති වුත්තවචනං විය ඉදං වචනං අම්හෙ පටිභාති, තස්මා අනිජ්ඣානක්ඛමං.

අපිච ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස **ගො**සද්දස්ස රූපෙසු පුල්ලිඞ්ගස්ස **ගො**සද්දස්ස රූපෙහි සමෙසු සන්තෙසු කථං **ගො**සද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගභාවො සියා? රූපමාලාවිසෙසාභාවතො. යථා හි **රත්ති අග්ගි අට්ඨී**සද්දානං **ඉ**කාරන්තභාවෙන සමත්තෙපි ඉත්ථිලිඞ්ගපුමනපුංසකලිඞ්ගලක්ඛණභූතො රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති. යථා පන ද්වින්නං **ධාතු**සද්දානං පුමිත්ථිලිඞ්ගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති, න තථා තෙහාචරියෙහි අභිමතස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස **ගො**සද්දස්ස රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති. යථා පන ද්වින්නං **ධාතු**සද්දානං පුමිත්ථිලිඞ්ගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසො භවති, යථා ද්වින්නං **ගො**සද්දානං පුමිත්ථිලිඞ්ගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසෙන භවිතබ්බං, යථා ච ද්වින්නං **ආයු**සද්දානං පුන්නපුංසකලිඞ්ගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති, තථා ද්වින්නං **ගො**සද්දානං පුමිත්ථිලිඞ්ගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසෙන භවිතබ්බං. අවිසෙසත්තෙ සති කථං තෙසං පුමිත්ථිලිඞ්ගවවත්ථානං සියා, කථඤ්ච විසදාවිසදාකාරවොහාරතා සියා. ඉදං ඨානං අතීව සණ්හසුඛුමං පරමගම්භීරං මහාගහනං න සක්කා සබ්බසත්තානං මූලභාසාභූතාය සබ්බඤ්ඤුජිනෙරිතාය මාගධිකාය සභාවනිරුත්තියා නයං සම්මා අජානන්තෙන අකතඤාණසම්භාරෙන

කෙනචි අජ්ඣොගාහෙතුං වා විජටෙතුං වා, අම්හාකං පන මතෙ ද්වින්නං **ගොසද්දානං** රූපමාලාවිසෙසො චෙව දිස්සති, පුමිත්ථිලිඞ්ගවවත්ථානඤ්ච දිස්සති, විසදාවිසදාකාරවොහාරතා ච දිස්සති, නපුංසකලිඞ්ගස්ස තදුභයමුත්තාකාරවොහාරතා ච දිස්සතීති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි ඉමස්සත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං ඉමස්මිං ඨානෙ ඉමං නීතිං ඨපෙස්සාම. එවඤ්හි සති පරියත්තිසාසනෙ පටිපන්නකා නික්කඞ්ඛභාවෙන න කිලමිස්සන්ති. එත්ථ තාව අත්ථග්ගහණෙ විඤ්ඤූනං කොසල්ලුප්පාදනත්ථං තිස්සො නාමිකපදමාලායො කථෙස්සාම – සෙය්‍යථීදං?

ගාවී, ගාවී, ගාවියො. ගාවිං, ගාවී, ගාවියො. ගාවියා, ගාවීහි, ගාවීභි. ගාවියා, ගාවීනං. ගාවියා, ගාවීහි, ගාවීභි. ගාවියා , ගාවීනං. ගාවියා, ගාවියං, ගාවීසු. හොති ගාවි, හොතියො ගාවී, ගාවියො.

අයං **ගොසද්දතො** විහිතස්ස ඊපච්චයස්ස වසෙන නිප්ඵන්නස්ස ඉත්ථිවාචකස්ස ඊකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස **ගාවීසද්දස්ස** නාමිකපදමාලා.

ගො, ගාවො, ගවො. ගාවුං, ගාවං, ගවං, ගාවො, ගවො. ගාවෙන, ගවෙන, ගොහි, ගොභි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්නං, ගොනං. ගාවා, ගාවස්මා, ගාවම්හා, ගවා, ගවස්මා, ගවම්හා, ගොහි, ගොභි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්නං, ගොනං. ගාවෙ, ගාවස්මිං, ගාවම්හි, ගවෙ, ගවස්මිං, ගවම්හි, ගාවෙසු, ගවෙසු, ගොසු. හො ගො, භවන්තො ගාවො, ගවො.

අයං පුමවාචකස්ස **ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගස්ස ගොසද්දස්ස** නාමිකපදමාලා.

ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො. ගාවං, ගවං, ගාවිං, ගාවො, ගාවී ගවො. ගොහි, ගොභි. ගවං, ගුන්නං, ගොනං. ගොහි, ගොභි. ගවං, ගුන්නං, ගොනං. ගොසු. හොති ගො, හොතියො ගාවො, ගාවී, ගවො. අයං පුමිත්ථිවාචකස්ස **ඔකාරන්තස්සිත්ථිපුල්ලිඞ්ගස්ස ගොසද්දනාමිකපදමාලා.**

එත්ථ පන ''ගාවු''න්ති පදං එකන්තපුමවාචකත්තා න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, එකන්තපුමවාචකත්තඤ්චස්ස ආහච්චපාළියා ඤායති ''ඉධ පන භික්ඛවෙ වස්සූපගතං භික්ඛුං ඉත්ථී නිමන්තෙසි 'එහි භන්තෙ, හිරඤ්ඤං වා තෙ දෙමි, සුවණ්ණං වා තෙ දෙමි, ඛෙත්තං වා තෙ දෙමි, වත්ථුං වා තෙ දෙමි, ගාවුං වා තෙ දෙමි, ගාවිං වා තෙ දෙමි. දාසං වා තෙ දෙමි, දාසිං වා තෙ දෙමි, ධීතරං වා තෙ දෙමි භරියත්ථාය, අහං වා තෙ භරියා හොමි, අඤ්ඤං වා තෙ භරියං ආනෙමී'ති'' එවං ආහච්චපාළියා ඤායති.

එත්ථ හි ''ගාවු''න්ති වචනෙන පුමා වුත්තො, ''ගාවි''න්ති වචනෙන ඉත්ථී, යං පන ඉමිස්සං **ඔ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගපදමාලායං ''ගාවී''ති පදං චතුක්ඛත්තුං වුත්තං, තං ''කඤ්ඤා''ති පදං විය ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතාවිඤ්ඤාපනෙ සමත්ථං හොති. න හි ඉතරෙසු ලිඞ්ගෙසු සමානසුතිකභාවෙන චතුක්ඛත්තුං ආගතපදං එකම්පි අත්ථි, ''ගාවී ගාවි''න්ති ච ඉමෙසං සද්දානං කත්ථචි ඨානෙ ඉත්ථිපුමෙසු සාමඤ්ඤවසෙන පවත්තිං උපරි කථයිස්සාම. යා පනම්හෙහි **ඔ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස ''ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො. ගාවං, ගවං, ගාවි''න්තිආදිනා නයෙන පදමාලා කතා, තත්ථ **ගොසද්දතො සියොනං** ඊකාරාදෙසො **අං**වචනස්ස ච **ඉං**කාරාදෙසො භවති, තෙන **ඔ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස ''ගාවී ගාවී ගාවි''න්ති රූපානි දස්සිතානි. තථා හි **මුඛමත්තදීපනියං** සද්දසත්ථවිදුනා වජිරබුද්ධාචරියෙන නිරුත්තිනයෙ කොසල්ලවසෙන **ගොසද්දතො යොනමී**කාරාදෙසො වුත්තො. යථා පන **ගොසද්දතො යොනමී**කාරාදෙසො භවති, තථා **සිස්සී**කාරාදෙසො **අං**වචනස්ස ච ඉංකාරාදෙසො භවති. අත්‍රිමා නයග්ගාහපරිදීපනියො ගාථා –

> ඊපච්චයා සිද්ධෙස්වපි, ''ගාවී ගාවී''තිආදිසු;
> පඨමෙකවචනාදි-අන්තෙසු ජිනසාසනෙ.
>
> වදතා **යොනමී**කාරං, **ගොසද්දස්සිත්ථි**යං පන;
> අවිසදත්තමක්ඛාතුං, නයො දින්නොති නො රුචි.

කිඤ්ච හියොයා **අට්ඨකථාසු** ච –

> ''ගාවො''ති වත්වා ''ගාවි''න්ති-වචනෙන පනිත්ථියං;
> අවිසදත්තමක්ඛාතුං, නයො දින්නොති නො රුචි.

තථා හි **සමන්තපාසාදිකාදීසු** අට්ඨකථාසු ''ඡෙකො හි ගොපාලකො සක්ඛරායො උච්ඡඞ්ගෙන ගහෙත්වා රජ්ජුදණ්ඩහත්ථො පාතොව වජං ගන්ත්වා ගාවො පිට්ඨියං පහරිත්වා පලිඝත්ථම්භමත්ථකෙ නිසින්නො ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවිං 'එකො ද්වෙ'ති සක්ඛරං ඛිපිත්වා ගණෙතී''ති ඉමස්මිං පදෙසෙ ''ගාවො''ති වත්වා ''ගාවි''න්ති වචනෙන

ඉත්ථිපුමවාචකස්ස **ඔකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස ගොසද්දස්ස** අවිසදාකාරවොහාරතා විහිතා. ‘‘ගාවො’’ති හි ඉමිනා සාමඤ්ඤතො ඉත්ථිපුමභූතා ගොණා ගහිතා, තථා ‘‘ගාවි’’න්ති ඉමිනාපි ඉත්ථිභූතො පුමභූතො ච ගොණො. එවං ‘‘ගාවො’’ති ච ‘‘ගාවි’’න්ති ච ඉමෙ සද්දා සද්දසත්ථවිදූහි අට්ඨකථාචරියෙහි නිරුත්තිනයකුසලතාය සමානලිඞ්ගවසෙන එකස්මිංයෙව පකරණෙ එකස්මිංයෙව වාකේ‍යා පිණ්ඩීකතා. යදි හි ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තමානස්ස ඉත්ථිපුමවාචකස්ස **ඔකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස ගොසද්දස්ස** පදමාලායං ‘‘ගාවී ගාවි’’මිච්චෙතානි රූපානි න ලබ්භෙය්‍යුං, අට්ඨකථායං ‘‘ගාවො’’ති වත්වා ‘‘ගාව’’න්තිච්චෙව වත්තබ්බං සියා, ‘‘ගාවි’’න්ති පන න වත්තබ්බං. යථා ච පන අට්ඨකථාචරියෙහි ‘‘ගාවො’’ති ඉත්ථිපුමවසෙන සබ්බෙසං ගුන්නං සඞ්ගාහකවචනං වත්වා තෙයෙව ගාවො සන්ධාය පුන ‘‘ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවි’’න්ති සද්දරචනං කුබ්බිංසු, තස්මා ‘‘ගාවි’’න්ති ඉදම්පි සබ්බසඞ්ගාහකවචනමෙවාති දට්ඨබ්බං. අසබ්බසඞ්ගාහකවචනං ඉදං **ගාවී**සද්දෙන ඉත්ථියායෙව ගහෙතබ්බත්තාති චෙ? න, පකරණවසෙන අත්ථන්තරස්ස විදිතත්තා. න හි සබ්බවජෙසු ‘‘ඉත්ථියොයෙව වසන්ති, න පුමානො’’ති ච, ‘‘පුමානොයෙව වසන්ති, න ඉත්ථියො’’ති ච සක්කා වත්තුං. අපිච ‘‘ගාවිම්පි දිස්වා පලායන්ති ‘භික්ඛූ’ති මඤ්ඤමානා’’ති පාළි දිස්සති, එත්ථාපි ‘‘ගාවි’’න්ති වචනෙන ඉත්ථිභූතො පුමභූතො ච සබ්බො ගො ගහිතොති දට්ඨබ්බං. ඉතරථා ‘‘ඉත්ථිභූතොයෙව ගො භික්ඛූති මඤ්ඤිතබ්බො’’ති ආපජ්ජති. ඉති පාළිනයෙන ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තමානම්හා ඉත්ථිපුමවාචකස්මා **ගොසද්දතො අං**වචනස්ස **ඉං**කාරාදෙසො හොතීති විඤ්ඤායති.

වජිරබුද්ධාචරියෙනපි ගොසද්දතො ඊපච්චයෙ කාතබ්බෙපි අකත්වා **යොනමී**කාරාදෙසො කතො. තස්සාධිප්පායො එවං සියා **ගොසද්දතො ඊ**පච්චයෙ කතෙ සති ඊපච්චයවසෙන ‘‘ගාවී’’ති නිප්ඵන්නසද්දො යත්ථ කත්ථචි විසයෙ ‘‘මිගී මොරී කුක්කුටී’’ඉච්චාදයො විය ඉත්ථිවාචකොයෙව සියා, න කත්ථචිපි ඉත්ථිපුමවාචකො, තස්මා සාසනානුකූලප්පයොගවසෙන **යොනමී**කාරාදෙසො කාතබ්බොති. ඉති වජිරබුද්ධාචරියමතෙ **ගොසද්දතො යොනං ඊ**කාරාදෙසො හොතීති ඤායති.

කිඤ්ච භියෝ‍යා – යස්මා අට්ඨකථාචරියෙහි ‘‘ගාවො පිට්ඨියං පහරිත්වා’’තිආදිනා නයෙන රචිතාය ‘‘ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවිං ‘එකො ද්වෙ’ති සක්ඛරං ඛිපිත්වා ගණෙති’’ති වචනපරියොසානාය සද්දරචනායං ‘‘එකො ගාවී, ද්වෙ ගාවී’’ති අත්ථයොජනානයො වත්තබ්බො හොති, ‘‘ගාවි’’න්ති උපයොගවචනඤ්ච දිස්සති. ඉති අට්ඨකථාචරියානං මතෙ **ගොසද්දතො සියොනමී**කාරාදෙසො **අං**වචනස්ස **ඉං**කාරාදෙසො හොතීති ඤායති. තස්මායෙවම්හෙහි යා සා **ඔ**කාරන්තතාපකතිකස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස **ගොසද්දස්ස** ‘‘ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො, ගාවං, ගාවි’’න්තිආදිනා නයෙන පදමාලා ඨපිතා, සා පාළිනයානුකූලා අට්ඨකථානයානුකූලා කච්චායනාචරියමතං ගහෙත්වා පදනිප්ඵත්තිජනකස්ස ගරුනො ච මතානුකූලා, ‘‘ගාවී’’ති පදස්ස චතුක්ඛත්තුං ආගතත්තා පන **ඔකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස ගොසද්දස්ස** අවිසදාකාරවොහාරත්තඤ්ච සාධෙති. ඉච්චෙසා පාළිනයාදීසු ඤාණෙන සම්මා උපපරික්ඛියමානෙසු අතීව යුජ්ජති, නත්ථෙත්ථ අප්පමත්තකොපි දොසො. එත්ථ පන පච්චත්තොපයොගාලපනානං බහුවචනට්ඨානෙ ‘‘ගාවියො’’ති පදඤ්ච කරණසම්පදානනිස්සක්කසාමීනමෙකවචනට්ඨානෙ ‘‘ගාවියා’’ති පදඤ්ච කරණනිස්සක්කානං බහුවචනට්ඨානෙ ‘‘ගාවීහි ගාවීභී’’ති පදානි ච සම්පදානසාමීනං බහුවචනට්ඨානෙ ‘‘ගාවීන’’න්ති පදඤ්ච භුම්මවචනට්ඨානෙ ‘‘ගාවියා, ගාවියං, ගාවීසූ’’ති පදානි චාති ඉමානි විත්ථාරතො සොළස පදානි එකන්තෙන ඊපච්චයවසෙන සිද්ධත්තා එකන්තිත්ථිවාචකත්තා ච න වුත්තානීති දට්ඨබ්බං.

අයං පනෙත්ථ නිච්ඡයො වුච්චතෙ සොතූනං නික්කඞ්ඛභාවාය – ඉත්ථිලිඞ්ගපදෙසු හි ‘‘ගාවී ගාවි’’න්ති ඉමානි **ඊ**පච්චයවසෙන වා **ඊ**කාරිංකාරාදෙසවසෙන වා සිජ්ඣන්ති. එතෙසු පච්ඡිමනයො ඉධාධිප්පෙතො, පුබ්බනයො අඤ්ඤත්ථ. තථා ‘‘ගාවී ගාවි’’න්ති ඉමානි **ඊ**පච්චයවසෙනපි සිද්ධත්තා යෙභුයේ‍යන ඉත්ථිවාචකානි භවන්ති **ඊ**කාරිංකාරාදෙසවසෙනපි සිද්ධත්තා. කත්ථචි එකක්ඛණෙයෙව සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන ඉත්ථිපුමවාචකානි භවන්ති. එතෙසුපි පච්ඡිමොයෙව නයො ඉධාධිප්පෙතො, පුබ්බනයො අඤ්ඤත්ථ. ‘‘ගාවියො. ගාවියා, ගාවීහි, ගාවීභි. ගාවීනං. ගාවියං, ගාවීසූ’’ති එතානි පන **ඊ**පච්චයවසෙනෙව සිද්ධත්තා සබ්බථාපි ඉත්ථීනංයෙව වාචකානි භවන්ති. ඉත්ථිභූතෙස්වෙව ගොදබ්බෙසු ලොකසඞ්කෙතවසෙන විසෙසතො පවත්තත්තා එකන්තතො ඉත්ථිදබ්බෙසු පවත්තානි ‘‘මිගී මොරී කුක්කුටී’’ඉච්චාදීනි පදානි විය. කිඤ්චාපි පන ‘‘නදී මහී’’ඉච්චාදීනිපි ඉත්ථිලිඞ්ගානි **ඊ**පච්චයවසෙනෙව සිද්ධානි, තථාපි තානි අවිඤ්ඤාණකත්තා තදත්ථානං ඉත්ථිදබ්බෙසු වත්තනන්තීති වත්තුං න යුජ්ජති. ඉත්ථිපුමනපුංසකභාවරහිතා හි තදත්ථා. යස්මා පන ඉත්ථිලිඞ්ගෙ **ගොසද්දෙ එන**යොගො **එසු**කාරො ච න ලබ්භති, තස්මා ‘‘ගාවෙන ගවෙන ගාවෙසු ගවෙසූ’’ති පදානි න වුත්තානි. යස්මා ච ඉත්ථිලිඞ්ගෙන **ගොසද්දෙන** සද්ධිං **සස්මාස්මිං**වචනානි සරූපතො පරත්තං න යන්ති, තස්මා ‘‘ගාවස්ස ගවස්ස ගාවස්මා ගවස්මා ගාවස්මිං ගවස්මි’’න්ති පදානි න වුත්තානි. යස්මා ච තත්ථ **ස්මා**වචනස්ස ආදෙසභූතො **ආ**කාරො ච **ම්හා**කාරො ච න ලබ්භති, තස්මා ‘‘ගාවා ගවා ගාවම්හා ගවම්හා’’ති පදානි න වුත්තානි. යස්මා ච **ස්මිං**වචනස්ස ආදෙසභූතො **එ**කාරො ච **ම්හි**කාරො ච න ලබ්භති, තස්මා ‘‘ගාවෙ ගවෙ ගාවම්හි ගවම්භී’’ති පදානි න වුත්තානි. අපිච ‘‘යාය තායා’’තිආදීහි සමානාධිකරණපදෙහි යොජෙතුං අයුත්තත්තාපි ‘‘ගාවෙන ගවෙනා’’තිආදීනි ඉත්ථිලිඞ්ගට්ඨානෙ න වුත්තානි. තථා හි ‘‘යාය තාය’’ඉච්චාදීහි සද්ධිං ‘‘ගාවෙන ගවෙනා’’තිආදීනි න යොජෙතබ්බානි එකන්තපුල්ලිඞ්ගරූපත්තා.

කෙචි පනෙත්ථ වදෙය්‍යුං – යා තුම්හෙහි **ඔ**කාරන්තතාපකතිකස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස **ගොසද්දස්ස** ‘‘ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො’’තිආදිනා නයෙන පදමාලා ඨපිතා, සා ‘‘මාතුගාමො ඉත්ථී මාතුගාමා ඉත්ථියො’’ති වුත්තසදිසා ච හොතීති? තන්න. **මාතුගාමඉත්ථී**සද්දා හි නානාලිඞ්ගා පුමිත්ථිලිඞ්ගභාවෙන, නානාධාතුකා ච **ගමු ඉසු**ධාතුවසෙන,

ඉමස්මිං පන ඨානෙ **ගො ගාවීසද්දා** එකලිඞ්ගා ඉත්ථී ලිඞ්ගභාවෙන, **එකධාතුකා ච ගමුධාතුවසෙනාති.** යජ්ජෙවං **ගොණසද්දස්ස ගොසද්දස්සාදෙසවසෙන කච්චායනෙන** වුත්තත්තා තදාදෙසත්තං එකධාතුකත්තඤ්චාගම්ම තෙනාපි සද්ධිං මිස්සෙත්වා පදමාලා වත්තබ්බාති? න, **ගොණසද්දස්ස** අච්චන්තපුල්ලිඞ්ගත්තා අකාරන්තතාපකතිකත්තා ච. තථා හි සො විසුං පුල්ලිඞ්ගට්ඨානෙ උද්දිට්ඨො. අයං පන ''ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො''තිආදිකා පදමාලා **ඔකාරීකාරන්තපදානි** මිස්සෙත්වා කතාති න සල්ලක්ඛෙතබ්බා, අථ ඛො විකප්පෙන **ගොසද්දතො** පරෙසං **සි යො අංවචනානං ඊකාරිංකාරාදෙසවසෙන** වුත්තපදවන්තත්තා **ඔකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගපදමාලා** ඉච්චෙව සාරතො පච්චෙතබ්බා.

ඉදානි **ගොසද්දස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගභාවසාධකානි සුත්තපදානි ලොකිකප්පයොගානි ච කථයාම – ''සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ වස්සානං පච්ඡිමෙ මාසෙ සරදසමයෙ කිට්ඨසම්බාධෙ ගොපාලකො ගාවො රක්ඛෙය්‍ය, තා ගාවො තතො තතො දණ්ඩෙන ආකොටෙය්‍ය.

> අන්නදා බලදා චෙතා, වණ්ණදා සුඛදා ච තා;
> එතමත්ථං වසං ඤත්වා, නාස්සු ගාවො හනිංසු තෙ.

සබ්බා ගාවො සමාහරති. ගමිස්සන්ති භන්තෙ ගාවො වච්ඡගිද්ධිනියො''ති ඉමානි සුත්තපදානි. ''ගොසු දුය්හමානාසු ගතො''තිආදීනි පන ලොකිකප්පයොගානි. ඉති **ගොසද්දස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගභාවොපි පුල්ලිඞ්ගභාවො විය සාරතො පච්චෙතබ්බො.

තත්‍ර ''ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො''තිආදීනි කිඤ්චාපි ඉත්ථිලිඞ්ගභාවෙන වුත්තානි, තථාපි යථාපයොගං ''පජා දෙවතා''තිපදානි විය ඉත්ථිපුරිසවාචකානෙව භවන්ති, තස්මා ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන ''සා ගො''ති වා ''තා ගාවො''ති වා වුත්තෙ ඉත්ථිපුමභූතා සබ්බෙපි ගොණා ගහිතාති වෙදිතබ්බා. න හි ඊදිසෙ ඨානෙ එකන්තතො ලිඞ්ගං පධානං, අත්ථොයෙව පධානො. ''වජෙගාවො දුහන්තී''ති වුත්තෙ කිඤ්චාපි ''ගාවො''ති අයං සද්දො පුමෙපි වත්තති, තථාපි දුහනක්‍රියාය පුමෙ අසම්භවතො අත්ථවසෙන ඉත්ථියො ඤායන්තෙ. ''ගාවී දුහන්තී''ති වුත්තෙ පන ලිඞ්ගවසෙන අත්ථවසෙන ච වචනතො කො සංසයමාපජ්ජිස්සති විඤ්ඤූ. ''තා ගාවො චරන්තී''ති වුත්තෙ ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන වචනතො කදාචි කස්සචි සංසයො සියා ''නනු ඉත්ථියො''ති, පුල්ලිඞ්ගවසෙන පන ''තෙ ගාවො චරන්තී''ති වුත්තෙ සංසයො නත්ථි, ඉත්ථියො ච පුමානො ච ඤායන්තෙ පුල්ලිඞ්ගබහුවචනෙන කත්ථචි ඉත්ථිපුමස්ස ගහිතත්තා. ''අථෙත්ථ සීහා බ්‍යග්ඝා වා''තිආදීසු විය ''ගාවී චරතී''ති ච ''ගාවිං පස්සතී''ති ච වුත්තෙ ඉත්ථී විඤ්ඤායතෙ **ගාවීසද්දෙන** ඉත්ථියා ගහෙතබ්බත්තා . ලොකිකප්පයොගෙසු හි සාසනිකප්පයොගෙසු ච **ගාවීසද්දෙන** ඉත්ථී ගය්හති. එකච්චං පන සාසනිකප්පයොගං සන්ධාය ''ගාවී''ති, ''ගාවි''න්ති ච ''ඉත්ථිපුරිසසාධාරණවචනමවොචුම්හ. තථා හි ''සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ දක්ඛො ගොඝාතකො වා ගොඝාතකන්තෙවාසී වා ගාවිං වධිත්වා චතුමහාපථෙ බිලසො විභජිත්වා නිසින්නො අස්සා''ති පාළි දිස්සති. අට්ඨකථාසු ච ''ගාවො''ති ඉත්ථිපුමසාධාරණං සද්දරචනං කත්වා පුන තදෙව ඉත්ථිපුමං සන්ධාය ''ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවි''න්ති රචිතා සද්දරචනා දිස්සති.

එත්ථ හි ගොජාතියං ඨිතා ඉත්ථීපි පුමාපි ''ගාවී''ති සඞ්ඛං ගච්ඡති. විසෙසතො පන ''ගාවී''ති ඉදං ඉත්ථියා අධිවචනං. තථා හි තත්ථ තත්ථ පාළිප්පදෙසාදීසු ''අචිරපක්කන්තස්ස භගවතො බාහියං දාරුචීරියං ගාවී තරුණවච්ඡා අධිපතිත්වා ජීවිතා වොරොපෙසී''ති, ''ගාවුං වා තෙ දෙමි, ගාවිං වා තෙ දෙමී''ති ච ''තිණසීහො කපොතවණ්ණගාවීසදිසො''ති ච පයොගදස්සනතො ඉත්ථී කථීයතීති වත්තබ්බං. **ගොසද්දෙන** පන ''ගොදුහනං. ගද්දුහනං. ගොඛීරං ගොධනො ගොරූපානි වා''ති දස්සනතො ඉත්ථීපි පුමාපි කථීයතීති වත්තබ්බං.

ඉදානි **ඔකාරන්තස්ස** ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස **ගොසද්දස්ස** පදමාලායං පාළිනයාදිනිස්සිතො අත්ථයුත්තිනයො වුච්චතෙ විඤ්ඤූනං කොසල්ලජනනත්ථං –

සා ගො ගච්ඡති, සා ගාවී ගච්ඡති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො ගච්ඡන්ති. තං ගාවං, ගාවිං, ගවං පස්සති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො පස්සති. තාහි ගොහි, ගොභි කතං. තාසං ගවං, ගුන්නං, ගොනං දෙති. තාහි ගොහි, ගොභි අපෙති. තාසං ගවං , ගුන්නං, ගොනං සිඞ්ගානි. තාසු ගොසු පතිට්ඨිතං. භොති ගො ත්වං තිට්ඨ, භොතියො ගාවො ගාවී, ගවා තුම්හෙ තිට්ඨථ.

අපරොපි වුච්චතෙ –

සා ගො නදිං තරන්තී ගච්ඡති, සා ගාවී නදිං තරන්තී ගච්ඡති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො නදිං තරන්තියො ගච්ඡන්ති. තං ගාවං, ගාවිං, ගවං නදිං තරන්තිං පස්සති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො නදිං තරන්තියො පස්සති. තාහි ගොහි, ගොභි නදිං තරන්තීහි කතං. තාසං ගවං, ගුන්නං, ගොනං නදිං තරන්තීනං දෙති. තාහි ගොහි, ගොභි නදිං තරන්තීහි අපෙති. තාසං ගවං, ගුන්නං, ගොනං නදිං තරන්තීනං සන්තකං. තාසු ගොසු නදිං තරන්තීසු පතිට්ඨිතන්ති.

තත්‍ර යා සා ''ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො''තිආදිනා **ඔකාරන්තස්සිත්ථිලිඞ්ගස්ස ගොසද්දස්ස** පදමාලා ඨපිතා, සා ''ගො, ගාවො ගවො''තිආදිනා වුත්තස්ස **ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගස්ස ගොසද්දස්ස** පදමාලාතො සවිසෙසා

පච්චත්තොපයොගාලපනට්ඨානෙ චතුන්නං **කඤ්ඤා**සද්දානං විය **ගාවී**සද්දානං වුත්තත්තා. යස්මා පනායං විසෙසො, තස්මා ඉමස්ස **ඔ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස **ගො**සද්දස්ස අඤ්ඤෙසමිත්ථිලිඞ්ගානං විය අවිසදාකාරවොහාරතා සල්ලක්ඛෙතබ්බා, න පුල්ලිඞ්ගානං විය විසදාකාරවොහාරතා, නාපි නපුංසකලිඞ්ගානං විය උභයමුත්තාකාරවොහාරතා සල්ලක්ඛෙතබ්බා. එත්ථ නිච්ඡයකරණී ගාථා වුච්චති –

දුවින්නං **ධාතු**සද්දානං, යථා දිස්සති නානතා;
ගොසද්දානං තථා ද්වින්නං, ඉච්ඡිතබ්බාව නානතා.

තථා හි පුමිත්ථිලිඞ්ගවසෙන ද්වින්නං **ධාතු**සද්දානං විසෙසො දිස්සති. තං යථා?

ධාතු , ධාතූ, ධාතවො. ධාතුං, ධාතූ, ධාතවො. ධාතුනා, ධාතූහි, ධාතූභි. ධාතුස්ස, ධාතූනං. ධාතුස්මා, ධාතුම්හා, ධාතූහි, ධාතූභි. ධාතුස්ස, ධාතූනං. ධාතුස්මිං, ධාතුම්හි, ධාතූසු. අයං පුල්ලිඞ්ගවිසෙසො.

ධාතු, ධාතූ, ධාතුයො. ධාතුං, ධාතූ, ධාතුයො. ධාතුයා, ධාතූහි, ධාතූභි. ධාතුයා, ධාතූනං. ධාතුයා, ධාතූහි, ධාතූභි. ධාතුයා, ධාතූනං. ධාතුයා, ධාතුයං, ධාතූසු. අයං ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස විසෙසො.

යථා ච ද්වින්නං **ධාතු**සද්දානං විසෙසො පඤ්ඤායති, තථා ද්වින්නම්පි **ගො**සද්දානං විසෙසො පඤ්ඤායතෙව. යථා ච පුන්නපුංසකලිඞ්ගානං ද්වින්නං **ආයු**සද්දානං ''ආයු, ආයූ, ආයවො''තිආදිනා, ''ආයු, ආයූ, ආයූනි''තිආදිනා ච විසෙසො පඤ්ඤායති, යථා ද්වින්නම්පි **ගො**සද්දානං විසෙසො පඤ්ඤායතෙව. තථා හි විසදාකාරවොහාරො පුල්ලිඞ්ගං, අවිසදාකාරවොහාරො ඉත්ථිලිඞ්ගං, උභයමුත්තාකාරවොහාරො නපුංසකලිඞ්ගං.

ඉදානි ඉමමෙවත්ථං පාකටතරං කත්වා සඞ්ඛෙපතො කථයාම – **පුරිසොති** විසදාකාරවොහාරො, **කඤ්ඤාති** අවිසදාකාරවොහාරො, **රූපන්ති** උභයමුත්තාකාරවොහාරො. පුරිසො තිට්ඨති, කඤ්ඤා තිට්ඨති, කඤ්ඤා තිට්ඨන්ති, කඤ්ඤා පස්සති, භොතියො කඤ්ඤා තිට්ඨථ, එත්ථෙකපදමසමං, චත්තාරි සමානි. පුරිසා තිට්ඨන්ති, පුරිසා නිස්සටං, භවන්තො පුරිසා ගච්ඡථ. කඤ්ඤායො තිට්ඨන්ති, කඤ්ඤායො පස්සති, භොතියො කඤ්ඤායො ගච්ඡථ, තීණි තීණි සමානි. පුරිසං පස්සති, කඤ්ඤං පස්සති, ද්වෙ අසමානි. පුරිසෙ පස්සති, පුරිසෙ පතිට්ඨිතං, ද්වෙ සමානි. තෙන පුරිසෙන කතං, තාය කඤ්ඤාය කතං, තාය කඤ්ඤාය දෙති, තාය කඤ්ඤාය අපෙති, තාය කඤ්ඤාය සන්තකං, තාය කඤ්ඤාය පතිට්ඨිතං, එකමසමං, පඤ්ච සමානි. එවං පුල්ලිඞ්ගස්ස විසදාකාරවොහාරතා දිස්සති, ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා දිස්සති. නපුංසකලිඞ්ගස්ස පන ''රූපං, රූපානි, රූපා. රූපං, රූපානි, රූපෙ. භො රූප, භවන්තො රූපානි, රූපා''ති එවං තීසු පච්චත්තොපයොගාලපනට්ඨානෙසු **සනි**කාරාය විසෙසාය රූපමාලාය වසෙන උභයමුත්තාකාරවොහාරතා දිස්සති, පුමිත්ථිලිඞ්ගානං තීසු ඨානෙසු **සනි**කාරානි රූපානි සබ්බදා න සන්ති, ඉති විසදාකාරවොහාරො පුල්ලිඞ්ගං, අවිසදාකාරවොහාරො ඉත්ථිලිඞ්ගං, උභයමුත්තාකාරවොහාරො නපුංසකලිඞ්ගන්ති වෙදිතබ්බං.

අයං නයො ''සද්ධා සති හිරී, යා ඉත්ථී සද්ධා පසන්නා, තෙ මනුස්සා සද්ධා පසන්නා, පහූතං සද්ධං පටියත්තං, සද්ධං කුල''න්තිආදීසු සමානසුතිකසද්දෙසුපි පදමාලාවසෙන ලබ්භතෙව. යා ච පන ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා වුත්තා, සා එකච්චෙසුපි සඞ්ඛ්‍යාසද්දෙසු ලබ්භති. තථා හි වීසතිආදයො නවුතිපරියන්තා සද්දා එකවචනන්තා ඉත්ථිලිඞ්ගාති වුත්තා, එත්ථ ''වීසතියා''ති පඤ්චක්ඛත්තුං වත්තබ්බං, තථා ''තිංසායා''තිආදීනං ''නවුතියා''ති පදපරියන්තානං, එවං **වීසති**ආදීනං **කඤ්ඤා**සද්දස්සෙව අවිසදාකාරවොහාරතා ලබ්භතීති අවගන්තබ්බං. යදි එවං **තිචතු**සද්දෙසු කථන්ති? **තිචතු**සද්දා පන යස්මා ''තයො තිස්සො තීණි, චත්තාරො චතුරො චතස්සො චත්තාරී''ති අත්තනො අත්තනො රූපානි අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානුගභත්තා යථාසකලිඞ්ගවසෙන ''පුරිසා කඤ්ඤායො චිත්තානී''තිආදීහි විසදාවිසදොභයරහිතාකාරවොහාරසඞ්ඛාතෙහි සද්දෙහි යොගං ගච්ඡන්ති, තස්මා පච්චෙකලිඞ්ගවසෙන විසදාවිසදොභයරහිතාකාරවොහාරාති වත්තුමරහන්ති.

සබ්බනාමෙසුපි අයං තිවිධො ආකාරො ලබ්භති රූපවිසෙසයොගතො. කථං? පුන්නපුංසකවිසයෙ ''තස්ස කස්ස'' ඉච්චාදීනි සබ්බානි සබ්බනාමිකරූපානි චතුත්ථීඡට්ඨීයන්තානි භවන්ති, ඉත්ථිලිඞ්ගවිසයෙ ''තස්සා කස්සා'' ඉච්චාදීනි සබ්බනාමිකරූපානි තතියාචතුත්ථීපඤ්චමීඡට්ඨීසත්තමියන්තානි භවන්ති, තස්මා සබ්බනාමත්තෙපි ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා එකන්තතො සම්පටිච්ඡිතබ්බා. එත්ථ පන සුලභානි චතුත්ථීඡට්ඨීරූපානි අනාහරිත්වා සුදුල්ලභභාවෙන තතියාපඤ්චමීසත්තමීරූපානි සාසනතො ආහරිත්වා දස්සෙස්සාම භගවතො පාවචනෙ නික්කඞ්ඛභාවෙන සොතූනං පරමසණ්හසුඛුමඤාණාධිගමත්ථං. තං යථා? ''ආයස්මා උදායී යෙන සා කුමාරිකා තෙනුපසඞ්කමි, උපසඞ්කමිත්වා තස්සා කුමාරිකාය සද්ධිං එකො එකාය රහො පටිච්ඡන්නෙ ආසනෙ අලංකම්මනීයෙ නිසජ්ජං කප්පෙසී''ති. එත්ථ ''තස්සා''ති තතියාය රූපං, ''තස්සා''ති තතියාය රූපෙ දිට්ඨෙයෙව ''සබ්බස්සා කතරිස්සා''තිආදීනි තතියාරූපානි පාළියං අනාගතානිපිදිට්ඨානියෙව නාම තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤසමානගතිකත්තා, දිට්ඨෙන ච අදිට්ඨස්සපි යුත්තස්ස ගහෙතබ්බත්තා. ''කස්සාහං කෙන හායාමී''ති එත්ථ ''කස්සා''ති පඤ්චමියා රූපං, ''කස්සා''ති පඤ්චමියා රූපෙ දිට්ඨෙයෙව ''සබ්බස්සා කතරිස්සා''තිආදීනි පඤ්චමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාම. ''අඤ්ඤතරො භික්ඛු වෙසාලියං මහාවනෙ මක්කටිං ආමිසෙන උපලාපෙත්වා තස්සා මෙථුනං

ධම්මං පටිසෙවති. අඤ්ඤතරො භික්ඛු අඤ්ඤතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධචිත්තො හොතී’’ති ච එත්ථ ‘‘තස්සා අඤ්ඤතරිස්සා’’ති ච සත්තමියා රූපං, තස්මිං දිට්ඨෙයෙව ‘‘සබ්බස්සා කතරිස්සා’’තිආදීනි සත්තමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාමාති.

නනු ච භො ‘‘තස්සා කුමාරිකාය සද්දි’’න්ති එත්ථ ‘‘තස්සා’’ති ඉදං විභත්තිවිපල්ලාසෙන වුත්තං, ‘‘තාය’’ති හිස්ස අත්ථො, තථා ‘‘කස්සාහං කෙන හායාමී’’ති ඉදම්පි විභත්තිවිපල්ලාසෙන වුත්තං. ‘‘කායා’’ති හිස්ස අත්ථො. ‘‘අඤ්ඤතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධචිත්තො’’ති එත්ථාපි ‘‘අඤ්ඤතරිස්සා’’ති ඉදං විභත්තිවිපල්ලාසෙන වුත්තං. ‘‘අඤ්ඤතරිස්ස’’න්ති හිස්ස අත්ථොති? තන්න, ඊදිසෙසු චුණ්ණියපදවිසයෙසු විභත්තිවිපල්ලාසස්ස අනිච්ඡිතබ්බත්තා. නනු ච භො චුණ්ණියපදවිසයෙපි ‘‘සඞ්ඝෙ ගොතමි දෙහී’’තිආදීසු ‘‘සඞ්ඝස්සා’’ති විභත්තිවිපල්ලාසත්ථං වදන්ති ගරූති? සච්චං, තථාපි තාදිසෙසු ඨානෙසු ද්වෙ අධිප්පායා භවන්ති ආධාරපටිග්ගාහකභාවෙන භුම්මසම්පදානානමිච්ඡිතබ්බත්තා. තථා හි ‘‘සඞ්ඝස්ස දෙථා’’ති වත්තුකාමස්ස සතො ‘‘සඞ්ඝෙ දෙථා’’ති වචනං න විරුජ්ඣති, යුජ්ජතියෙව. තථා ‘‘සඞ්ඝෙ දෙථා’’ති වත්තුකාමස්සපි සතො ‘‘සඞ්ඝස්ස දෙථා’’ති වචනම්පි න විරුජ්ඣති, යුජ්ජතියෙව, යථා පන **අලාබු ලාබුසද්දෙසු** විසුං විසුං විජ්ජමානෙසුපි ‘‘ලාබූනි සීදන්ති සිලා ප්ලවන්තී’’ති එත්ථ ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං අකාරලොපො හොතීති අක්ඛරලොපො බුද්ධියා කරියති. තථා ‘‘සඞ්ඝෙ ගොතමි දෙහී’’තිආදීසුපි බුද්ධියා විභත්තිවිපල්ලාසස්ස පරිකප්පනං කත්වා ‘‘සඞ්ඝස්සා’’ති විපල්ලාසත්ථමිච්ඡන්ති ආචරියා. තස්මා ‘‘සඞ්ඝෙ ගොතමි දෙහි. වෙස්සන්තරෙ වරං දත්වා’’තිආදීසු විභත්තිවිපල්ලාසො යුත්තො ‘‘තස්සා කුමාරිකායා’’තිආදීසු පන න යුත්තො, විභත්තිවිපල්ලාසො ච නාම යෙභුය්‍යෙන ‘‘නෙව දානං විරමිස්ස’’න්තිආදීසු ගාථාසු ඉච්ඡිතබ්බො.

තථාපි වදෙය්‍ය යා සා තුම්හෙහි ‘‘තස්සා මෙථුනං ධම්මං පටිසෙවතී’’ති පාළි ආභතා, න සා සත්තමීපයොගා. ‘‘තස්සා’’ති හි ඉදං ඡට්ඨීයන්තපදං ‘‘තස්සාමක්කටියාඅඞ්ගජාතෙ මෙථුනං ධම්මං පටිසෙවතී’’ති අත්ථසම්භවතොති? තන්න, **අට්ඨකථායං** ‘‘තස්සාති භුම්මවචන’’න්ති වුත්තත්තා. කිඤ්ච භිය්‍යො – අට්ඨකථායංයෙව ‘‘තස්සා ච සික්ඛාය සික්ඛං පරිපූරෙන්තො සික්ඛති, තස්මිඤ්ච සික්ඛාපදෙ අවීතික්කමන්තො සික්ඛතී’’ති ඉමස්මිං පදෙසෙ ‘‘තස්සා’’ති භුම්මවචනං නිද්දෙසො කතොති. නනු ච භො තත්ථාපි ‘‘තස්සා’’ති ඉදං විභත්තිවිපල්ලාසවසෙන භුම්මත්ථෙ සාමිවචනන්ති? ‘‘අතිවිය ත්වං විභත්තිවිපල්ලාසනයෙ කුසලොසි, විභත්තිවිපල්ලාසිකො නාමා’’ති භවං වත්තබ්බො. යො ත්වං ධම්මසඞ්ගාහකත්ථෙරෙහි වුත්තපාළිම්පි උල්ලඞ්ඝසි, අට්ඨකථාවචනම්පි උල්ලඞ්ඝසි, අපරම්පි තෙ **නිද්දෙසපාළිං** ආහරිස්සාම. සචෙ ත්වං පණ්ඩිතජාතිකො, සඤ්ඤත්තිං ගමිස්සසි. සචෙ අපණ්ඩිතජාතිකො, අත්තනො ගාහං අමුඤ්චන්තොයෙව සඤ්ඤත්තිං න ගමිස්සති, සාසනෙ චිත්තිං කත්වා සුණොහීති. ‘‘තස්මා හි සික්ඛෙථ ඉධෙව ජන්තූ’’ති ඉමිස්සා පාළියා අත්ථං නිද්දිසන්තෙන පභින්නපටිසම්භිදෙන සත්ථුකප්පෙන අග්ගසාවකෙන ධම්මසෙනාපතිනා **ආයස්මතා සාරිපුත්තෙන** ‘‘ඉධාති ඉමිස්සා දිට්ඨියා ඉමිස්සා ඛන්තියා ඉමිස්සා රුචියා ඉමස්මිං ආදායෙ ඉමස්මිං ධම්මෙ’’ති එවං ‘‘ඉමිස්සා’’ති පදං භුම්මවචනවසෙන වුත්තං. තඤ්හි ‘‘ඉධා’’ති පදස්ස අත්ථවාචකත්තා සත්තමියා රූපන්ති විඤ්ඤායති. ඉති ‘‘ඉමිස්සා’’ති සත්තමියා රූපෙ දිට්ඨෙයෙව ‘‘සබ්බස්සා කතරිස්සා’’තිආදීනි සත්තමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාම.

අපරම්පි තෙ සබ්බලොකානුකම්පකෙන සබ්බඤ්ඤුනා ආභච්චභාසිතං පාළිං ආහරිස්සාම, චිත්තිං කත්වා සුණොහි, ‘‘අට්ඨානමෙතං භික්ඛවෙ අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා අපුබ්බං අචරිමං ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා උප්පජ්ජෙය්‍යු’’න්ති එත්ථ ‘‘එකිස්සා’’ති ඉදං සත්තමියා රූපං. එවං ‘‘එකිස්සා’’ති සත්තමියා රූපෙ දිට්ඨෙයෙව ‘‘සබ්බස්සා කතරිස්සා’’තිආදීනි සත්තමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාම. න හි සබ්බථාපි වොහාරා සරූපතො පාළිආදීසු දිස්සන්ති, එකච්චෙ දිස්සන්ති, එකච්චෙ න දිස්සන්තියෙව. අත්ථිදං වුච්චති –

‘‘තස්සා’’ඉච්චාදයො සද්දා, ‘‘තාය’’ඉච්චාදයො විය;
ඤෙය්‍යා පඤ්චසු ඨානෙසු, තතියාදීසු ධීමතා.

තිණ්ණන්නං පන **නාදීනං**, හොති **සබ්‍යා**පදෙසතො;
‘‘තස්සා කස්සා’’තිආදීනි, භවන්ති තතියාදිසු.

අත්‍ර පනායං පාළිනයවිභාවනා අට්ඨකථානයවිභාවනා ච – තස්සා කඤ්ඤාය සද්ධිං ගච්ඡති, තස්සා කඤ්ඤාය කතං, තස්සා කඤ්ඤාය දෙති, තස්සා කඤ්ඤාය අපෙති, තස්සා කඤ්ඤාය අයං කඤ්ඤා හීනා, තස්සා කඤ්ඤාය අයං කඤ්ඤා අධිකා, තස්සා කඤ්ඤාය සන්තකං, තස්සා කඤ්ඤාය පතිට්ඨිතන්ති. දුල්ලභායං නීති සාධුකං චිත්තිං කත්වා පරියාපුණිතබ්බා සාසනස්ස චිරට්ඨිතත්ථං. එවං සබ්බථාපි පාළිඅට්ඨකථානයානුසාරෙන ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා ඤාතබ්බා.

එවං පන ඤත්වා විඤ්ඤුජාතිනා ‘‘ද්වින්නං **ගොසද්දානං** රූපමාලාවිසෙසෙන ලිඞ්ගනානත්තං හොතී’’ති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං. **ගොසද්දො** හි ‘‘පුරිසො මාතුගාමො ඔරොධො ආපො සත්ථා’’තිආදයො විය න නියොගා විසදාකාරවොහාරො, නාපි ‘‘කඤ්ඤා රත්ති ඉත්ථී’’තිආදයො විය නියොගා අවිසදාකාරවොහාරො. තථා හි අයං පුල්ලිඞ්ගභාවෙ **ධාතුසද්දො** විය විසදාකාරවොහාරො, ඉත්ථිලිඞ්ගභාවෙ අවිසදාකාරවොහාරො . ඉති ඉමස්ස අත්ථස්ස සොතූනං ඤාපනෙන පරමසණ්හසුඛුමඤාණප්පටිලාභත්ථං ‘‘ගො, ගාවී ගාවො. ගාවිං, ගවො’’තිආදිනා ඔකාරන්තස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස **ගොසද්දස්ස** ආවෙණිකා නාමිකපදමාලා වුත්තා. එත්ථ පන ‘‘ගාවි’’න්ති එකක්ඛත්තුමාගතං, ‘‘ගො

ගොහී''තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, ''ගාවො ගාවී ගාව''න්ති තික්ඛත්තුං, ''ගාවියා''ති පඤ්චක්ඛත්තුං, එවමෙත්ථ පඤ්චක්ඛත්තුං ආගතපදානං වසෙන අවිසදාකාරො දිස්සතීති ඉදං ඉත්ථිලිඞ්ගන්ති ගහෙතබ්බං. ඉමඤ්හි නයං මුඤ්චිත්වා නත්ථි අඤ්ඤො නයො යෙන **ගොසද්දො** ඉත්ථිලිඞ්ගො සියා. තස්මා ඉදමෙව අම්හාකං මතං සාරතො පච්චෙතබ්බං. පුමිත්ථිලිඞ්ගසඞ්ඛාතානං ද්වින්නං **ගොසද්දානං** රූපමාලාය නිබ්බිසෙසතං වදන්තානං පන ආචරියානං මතං පුල්ලිඞ්ගෙ වත්තමානෙන **ගොසද්දෙනි**'ත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තමානස්ස **ගොසද්දස්ස** රූපමාලාය සදිසත්තෙ සති **මාතුගාමසද්දස්ස** නාමිකපදමාලායො සමං යොජෙත්වා පුමිත්ථිලිඞ්ගභාවපරිකප්පනං විය හොතීති න සාරතො පච්චෙතබ්බං.

එත්ථ පන කිඤ්චි ලිඞ්ගසංසන්දනං කථයාම – හෙට්ඨා නිද්දිට්ඨස්ස **ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගස්ස ගොසද්දස්ස** නාමිකපදමාලායං ''ගාවුං ගාවං ගාවෙනා''තිආදීනි එකක්ඛත්තුමාගතානි, ''ගො ගොහී''තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, ''ගාවො ගවො ගව''න්ති ඉමානි පන ''සත්ථා රාජා''තිආදීනි විය තික්ඛත්තුං, චතුක්ඛත්තුං වා පනෙත්ථ පඤ්චක්ඛත්තුං වා ආගතපදානි න සන්ති. තදභාවතො විසදාකාරො දිස්සති. **පුරිසසද්දස්ස** නාමිකපදමාලායම්පි ''පුරිසො පුරිස''න්තිආදීනි එකක්ඛත්තුමාගතානි, ''පුරිසෙ''තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, ''පුරිසා''ති තික්ඛත්තුං. එවං විසදාකාරො දිස්සති. **ආකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස** පන ''කඤ්ඤ''න්තිආදීනි එකක්ඛත්තුමාගතානි, ''කඤ්ඤාහී''තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, ''කඤ්ඤායො''තිආදීනි තික්ඛත්තුං, ''කඤ්ඤා''ති ඉදං චතුක්ඛත්තුං, ''කඤ්ඤාය''ති ඉදං පන පඤ්චක්ඛත්තුං. එවං අවිසදාකාරො දිස්සති. **ආකාරන්තපුල්ලිඞ්ගස්සතු** ''සත්ථරි''තිආදීනි එකක්ඛත්තුමාගතානි, ''සත්ථු''තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, ''සත්ථා''තිආදීනි තික්ඛත්තුං, එවං විසදාකාරො දිස්සති. ඉමිනා නයෙන සබ්බාසුපි පුමිත්ථිලිඞ්ගපදමාලාසු විසදාකාරො ච අවිසදාකාරො ච වෙදිතබ්බො. නපුංසකලිඞ්ගස්ස පන නාමිකපදමාලායං ''චිත්තෙනා''තිආදීනි එකක්ඛත්තුමාගතානි, ''චිත්ත''න්තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, ''චිත්තානී''ති ඉදං තික්ඛත්තුං ආගතං. **අට්ඨී ආයුසද්දාදීසුපි** එසෙව නයො. එත්ථ උභයමුත්තාකාරො දිස්සති. කිඤ්චාපෙත්ථ චතුක්ඛත්තුං පඤ්චක්ඛත්තුං වා ආගතපදානං අභාවතො විසදාකාරො උපලබ්භමානො විය දිස්සති, තථාපි යස්මා ''චිත්තං අට්ඨී ආයූ''තිආදීනි නපුංසකානි ''ගච්ඡං අග්ගි භික්ඛු''තිආදීනං පුල්ලිඞ්ගානං නයෙන අප්පවත්තනතො විසදාකාරඤ්ච, ''රත්ති යාගු''තිආදීනං ඉත්ථිලිඞ්ගානං නයෙන අප්පවත්තනතො අවිසදාකාරඤ්ච උභයමනුපගම්ම විසෙසතො ''චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තා. චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තෙ''තිආදිනා **සනිකාරාය** රූපමාලාය රූපවන්තානි භවන්ති, තස්මා තෙසමාකාරො උභයමුත්තොති දට්ඨබ්බො.

තිවිධොපායං ආකාරො සක්කටභාසාසු න ලබ්භති. තෙනෙස සබ්බෙසුපි බ්‍යාකරණසත්ථෙසු න වුත්තො. සබ්බසත්තානං පන මූලභාසාභූතාය ජිනෙරිතාය මාගධිකාය සභාවනිරුත්තියා ලබ්භති. තථා හි අයං නිරුත්තිමඤ්ජූසායං වුත්තො –

කිං පනෙතං ලිඞ්ගං නාම? කෙචි තාව වදන්ති –

''ථනකෙසවතී ඉත්ථී, මස්සුවා පුරිසො සියා. උභින්නමන්තරං එතං, ඉතරො'භයමුත්තකො'ති

වුත්තත්තා විසිට්ඨා ථනකෙසාදයො ලිඞ්ග''න්ති, එතං න සබ්බත්ථ, ගඞ්ගාසාලාරුක්ඛාදීනං ථනාදිනා සම්බන්ධාභාවතො.

අපරෙ වදන්ති – ''න ලිඞ්ගං නාම පරමත්ථතො කිඤ්චි අත්ථි, ලොකසඞ්කෙතරූළ්හො පන වොහාරො ලිඞ්ගං නාමා''ති. ඉදමෙත්ථ සන්නිට්ඨානං. සබ්බලිඞ්ගිකොපි සද්දො හොති **තටං තටී තටොති**. යදි ච පරමත්ථතො ලිඞ්ගං නාම සියා, කථං අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධානං තෙසං එකත්ථ සමාවෙසො භවති, තස්මා යස්ස කස්සචි අත්ථස්ස අවිසදාකාරවොහාරො ඉත්ථිලිඞ්ගං, විසදාකාරවොහාරො පුල්ලිඞ්ගං, උභයමුත්තාකාරවොහාරො නපුංසකලිඞ්ගන්ති වෙදිතබ්බන්ති.

එත්ථ පන නාමිකපදමාලාසඞ්ඛාතපබන්ධවසෙනෙව අවිසදාකාරවොහාරාදිතා ගහෙතබ්බා, න එකෙකපදවසෙන. තථා හි ''කඤ්ඤා පුරිසො චිත්ත''න්ති ච, ''කඤ්ඤායො පුරිසා චිත්තානී''ති ච එවමාදිකස්ස එකෙකපදස්ස අවිසදාකාරවොහාරාදිතා න දිස්සති. යස්මා පන පබන්ධවසෙන විසදාකාරවොහාරාදිභාවෙ සිද්ධෙයෙව සමුදායාවයවත්තා එකෙකපදස්සපි අවිසදාකාරවොහාරාදිතා සිජ්ඣතෙව.

කෙචි පන නාමිකපදමාලාසඞ්ඛාතං පබන්ධං අපරාමසිත්වා එකෙකපදවසෙනෙව අවිසදාකාරවොහාරාදිකං ඉච්ඡන්ති, තෙ වත්තබ්බා ''යදි එකෙකපදස්සෙව අවිසදාකාරවොහාරාදිතා සියා, එවං සන්තෙ 'කඤ්ඤා පුරිසා සත්ථා ගුණවා රාජා'තිආදීනං පදානං ආකාරසුතිවසෙන, 'පුරිසො සත්ථාරො කඤ්ඤායො'තිආදීනං පන **ඔකාරසුතිවසෙන**, 'චිත්තං පුරිසං කඤ්ඤ'න්තිආදීනං අනුසාරසුතිවසෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානසුතිසම්භවා කථං අවිසදාකාරවොහාරාදිතා සියා''ති? කිඤ්චාපි තෙ එවං වදෙය්‍යුං ''සියා එව, නානත්තං පන තෙසං දුප්පටිවෙධ''න්ති. තෙ වත්තබ්බා ''මා තුම්හෙ එවමවචුත්ථ, දුජ්ජානතරම්පි නිබ්බානං කථනසමත්ථං පුග්ගලං නිස්සාය ජානන්ති, තස්මා සුට්ඨු උපපරික්ඛිත්වා වදෙථා''ති. එවඤ්ච පන වත්වා තතො උත්තරි තෙ පඤ්හං පුච්ඡිතබ්බා **''බොධිසද්දො ආයුසද්දො ච කතරලිඞ්ගො**''ති. තෙ ජානන්තා එවං වක්ඛන්ති **''බොධිසද්දො** ඉත්ථිලිඞ්ගො චෙව පුල්ලිඞ්ගො ච, **ආයුසද්දො** ච පන නපුංසකලිඞ්ගො ච පුල්ලිඞ්ගො වාති ද්විලිඞ්ගා එතෙ සද්දා''ති. තෙ වත්තබ්බා ''යදි **බොධිසද්දො** ච **ආයුසද්දො** ච ද්විලිඞ්ගා එතෙ සද්දා, එවං සන්තෙ ද්වින්නං **බොධිසද්දානං** එකපදභාවෙන වවත්ථිතානං අච්චන්තසමානසුතිකානං කථං

අවිසදාකාරවොහාරතා ච විසදාකාරවොහාරතා ච සියා, කථඤ්ච පන ද්වින්නං ආයුසද්දානං එකපදභාවෙන වචත්ථිතානං අච්චන්තසමානසුතිකානං උභයමුත්තාකාරවොහාරතා ච විසදාකාරවොහාරතා ච සියා''ති? එවං වුත්තා තෙ අද්ධා කිඤ්චි උත්තරි අපස්සන්තා නිරුත්තරා භවිස්සන්ති. සද්දසත්ථවිදූ පන සද්දසත්ථතො නයං ගහෙත්වා වදන්ති –

''එසෙ'සා එත'මිති ච,
පසිද්ධි අත්ථෙසු යෙසු ලොකස්ස;
'ථීපුමනපුංසකානී'ති,
වුච්චන්තෙ තානි නාමානී''ති.

තෙසං කිර අයමධිප්පායො – ''එසො පුරිසො, එසො මාතුගාමො, එසො රාජා, එසා ඉත්ථී, එසා ලතා, එතං නපුංසකං, එතං චිත්ත''න්ති එවං පුරිසාදීසු යෙසු අත්ථෙසු ලොකස්ස ''එසො එසා එත''න්ති ච පසිද්ධි හොති, තෙසු අත්ථෙසු තානි නාමානි ''පුමිත්ථිනපුංසකලිඞ්ගානී''ති වුච්චන්ති, තංද්වාරෙන අඤ්ඤානිපීති. එවං වදන්තෙහි තෙහි ''ඉමිනා නාම ආකාරෙන 'එසො එසා එත'න්ති නාමානි අඤ්ඤානි ච පුල්ලිඞ්ගාදිනාමං ලභන්තී''ති අයං විසෙසො න දස්සිතො, සද්ධම්මනයඤ්ඤූහි පන නෙරුත්තිකෙහි දස්සිතො ''යස්ස කස්සචි අත්ථස්ස අවිසදාකාරවොහාරො ඉත්ථිලිඞ්ග''න්තිආදිනා.

කෙචි පන ''අවිසදාකාරානං අත්ථානං වාචකො වොහාරො ඉත්ථිලිඞ්ග''න්තිආදීනි වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. යදි හි අවිසදාකාරානං අත්ථානං වාචකො වොහාරො ඉත්ථිලිඞ්ගං, එවං සන්තෙ මාතුගාමකලත්තකන්තකණ්ටකගුම්බාදයොපි වොහාරා ඉත්ථිලිඞ්ගානි සියුං අවිසදාකාරත්තා තදත්ථානං. යදි පන විසදාකාරානං අත්ථානං වාචකො වොහාරො පුල්ලිඞ්ගං, එවං සන්තෙ ''දෙවතා සද්ධා ඤාණ''මිච්චාදයොපි වොහාරා පුල්ලිඞ්ගානි සියුං විසදාකාරත්තා තදත්ථානං. අථ වා යදි අවිසදාකාරානං අත්ථානං වාචකො වොහාරො ඉත්ථිලිඞ්ගං, විසදාකාරානං පනත්ථානං වාචකො වොහාරො පුල්ලිඞ්ගං, එවං සන්තෙ එකස්සෙවත්ථස්ස එකක්ඛණෙ ද්වීහි ලිඞ්ගෙහි න වත්තබ්බතා සියා –

''අත්ථකාමොසි මෙ යක්ඛ, හිතකාමාසි දෙවතෙ;
කරොමි තෙ තං වචනං, ත්වංසි ආචරියො මමා''ති.

යදි ච උභයමුත්තාකාරානං අත්ථානං වාචකො වොහාරො නපුංසකලිඞ්ගං, එවං සන්තෙ උභයමුත්තාකාරානං අත්ථානං තිණරුක්ඛාදීසු ''ඉදං නාමා''ති නියමාභාවතො ලිඞ්ගවචනං විරුද්ධං සියා. අපිච ''පඤ්ඤාරතනං. සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානං සාවකයුග''න්ති ච ආදිනා නපුංසකලිඞ්ගවචනෙන තදත්ථානම්පි උභයමුත්තාකාරතා වුත්තා සියා. අපිච එකම්පි තීරං ''තටං තටී තටො''ති තීහි ලිඞ්ගෙහි න වත්තබ්බං සියා. එකම්පි ච ඤාණං ''පඤ්ඤාණං පඤ්ඤා පජානනා අමොහො''තිආදිනා තීහි ලිඞ්ගෙහි න වත්තබ්බං සියා, තස්මා තං නයං අග්ගහෙත්වා යථාවුත්තොයෙව නයො ගහෙතබ්බො.

ලොකස්මිඤ්හි ඉත්ථීනං හෙට්ඨිමකායො විසදො හොති, උපරිමකායො අවිසදො, උරමංසං අවිසදං, ගමනාදීනිපි අවිසදානි . ඉත්ථියො හි ගච්ඡමානා අවිසදං ගච්ඡන්ති, තිට්ඨමානා නිපජ්ජමානා නිසීදමානා ඛාදමානා භුඤ්ජමානා අවිසදං භුඤ්ජන්ති. පුරිසම්පි හි අවිසදං දිස්වා ''මාතුගාමො විය ගච්ඡති තිට්ඨති නිපජ්ජති නිසීදති ඛාදති භුඤ්ජතී''ති වදන්ති. ඉති යථා ඉත්ථියො යෙභුය්‍යෙන අවිසදාකාරා, තථා යස්ස කස්සචි සවිඤ්ඤාණකස්ස වා අවිඤ්ඤාණකස්ස වා අත්ථස්ස යෙ වොහාරා යෙභුය්‍යෙන අවිසදාකාරා, තෙයෙව ඉත්ථිලිඞ්ගානි නාම භවන්ති. තං යථා? ''කඤ්ඤා දෙවතා යිතලිකා දුබ්බා සද්ධා රත්ති ඉත්ථී යාගු වධූ'' ඉච්චෙවමාදීනි. පුරිසානං පන හෙට්ඨිමකායො අවිසදො හොති, උපරිමකායො විසදො, උරමංසං විසදං, ගමනාදීනිපි විසදානි හොන්ති. පුරිසා හි ගච්ඡමානා විසදං ගච්ඡන්ති, තිට්ඨමානා නිපජ්ජමානා නිසීදමානා ඛාදමානා භුඤ්ජමානා විසදං භුඤ්ජන්ති. ඉත්ථිම්පි හි ගමනාදීනි විසදානි කුරුමානං දිස්වා ''පුරිසො විය ගච්ඡතී''තිආදීනි වදන්ති. ඉති යථා පුරිසා යෙභුය්‍යෙන විසදාකාරා, තථා යස්ස කස්සචි සවිඤ්ඤාණකස්ස වා අවිඤ්ඤාණකස්ස වා අත්ථස්ස යෙ වොහාරා යෙභුය්‍යෙන විසදාකාරා, තෙයෙව පුල්ලිඞ්ගානි නාම භවන්ති. තං යථා? ''පුරිසො මාතුගාමො ඔරොධො ආපො රුක්ඛො මොහො සත්ථා'' ඉච්චෙවමාදීනි. යථා ච පන නපුංසකා උභයමුත්තාකාරා, තථා යස්ස කස්සචි සවිඤ්ඤාණකස්ස වා අවිඤ්ඤාණකස්ස වා අත්ථස්ස යෙ වොහාරා උභයමුත්තාකාරා, තෙයෙව නපුංසකලිඞ්ගානි නාම භවන්ති. තං යථා? ''චිත්තං රූපං ඉත්ථාගාරං කලත්තං නාටකං රතනං ඤාණං අට්ඨි ආයු''ඉච්චෙවමාදීනි. ඉච්චෙවං නාමිකානං සබ්බෙසම්පි වොහාරානං –

විසදාවිසදාකාරා, ආකාරො'භයමුත්තකො;
ලිඞ්ගස්ස ලක්ඛණං එතං, ඤෙය්‍යං ඤායාදිප්පබන්ධතො.

ඉදං ඨානං දුබ්බිනිවිජ්ඣං මහාවනගහනං නිග්ගුම්බං නිජ්ජටං කත්වා දස්සිතං සාධුකං මනසි කාතබ්බං. ඉති සබ්බෙසං නාමිකපදානං පබන්ධනිස්සිතෙන අවිසදාකාරවොහාරාදිභාවෙන ඉත්ථිලිඞ්ගාදිභාවස්ස සම්භවතො ද්වින්නම්පි ගොසද්දානං පබන්ධනිස්සිතෙන අවිසදාකාරවොහාරාදිභාවෙන යථාසකං ඉත්ථිලිඞ්ගාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

සවිනිච්ඡයොයං ඔකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඔකාරන්තතාපකතිකං **ඔ**කාරන්තිත්ථිලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

එවං සබ්බථාපි **ආ**කාරන්ත **ඉ**වණ්ණන්ත **උ**වණ්ණන්**තො**කාරන්තවසෙන ඡබ්බිධානි ඉත්ථිලිඞ්ගානි නිරවසෙසතො ගහිතානි භවන්ති. එතෙසු පන කෙසඤ්චි ආකාරන්තානං ඊකාරන්තානඤ්ච කත්ථචි පච්චත්තෙකවචනස්ස **එ**කාරාදෙසවසෙන යො පභෙදො දිස්සති, සො ඉදානි වුච්චති. තථා හි –

''න ත්වං රාධ විජානාසි, අඩ්ඪරත්තෙ අනාගතෙ;
අබ්‍යයතං විලපසි, විරත්තෙ කොසියායනෙ''ති

ඉමස්මිං **රාධජාතකෙ** ''විරත්තා''ති ආකාරන්තවසෙන වත්තබ්බෙ පච්චත්තවචනස්ස **එ**කාරාදෙසවසෙන ''විරත්තෙ''ති වුත්තං. තථා ''කොසියායනී''ති ඊකාරන්තවසෙන වත්තබ්බෙ පච්චත්තවචනස්ස **එ**කාරාදෙසවසෙන ''කොසියායනෙ''ති වුත්තං. තෙන **අට්ඨකථාචරියො ''විරත්තෙ කොසියායනෙ**ති මාතා නො කොසියායනී බ්‍රාහ්මණී විරත්තා අම්හාකං පිතරි නිප්පෙමා ජාතා''ති අත්ථං සංවණ්ණෙසි. නනු ච භො **පාළියං** ''විරත්තෙ''ති, ''කොසියායනෙ''ති ච පච්චත්තවචනස්ස දස්සනතො **''එ**කාරන්තම්පි ඉත්ථිලිඞ්ගං අත්ථී''ති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බං **ආ**කා**රී**කාරන්තොගධරූපවිසෙසත්තා තෙසං රූපානං. ආදෙසවසෙන හි සිද්ධත්තා විසුං **එ**කාරන්තං ඉත්ථිලිඞ්ගං නාම නත්ථි, තස්මා ඉත්ථිලිඞ්ගානං යථාවුත්තා ඡබ්බිධතායෙව ගහෙතබ්බා.

ඉච්චෙවං ඉත්ථිලිඞ්ගානං, පකිණ්ණනයසාලිනී;
පදමාලා විභත්තා මෙ, සාසනත්ථං සයම්භුනො.

සද්දනීතිසූරියොයං,
අනෙකසුවිනිච්ඡයරස්මිකලාපො;
සංසයන්ධකාරනුදො,
කස්ස මතිපදුමං න විකාසෙ.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

ඉත්ථිලිඞ්ගානං නාමිකපදමාලාවිභාගො

අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

9. නපුංසකලිඞ්ගනාමිකපදමාලා

අථ පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා නිග්ගහීතන්තනපුංසකලිඞ්ගානං ''භූතං''ඉච්චාදිකස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම –

චිත්තං, චිත්තානි. චිත්තං, චිත්තානි. චිත්තෙන, චිත්තෙහි, චිත්තෙභි. චිත්තස්ස, චිත්තානං. චිත්තා, චිත්තස්මා, චිත්තම්හා, චිත්තෙහි, චිත්තෙභි. චිත්තස්ස, චිත්තානං. චිත්තෙ, චිත්තස්මිං, චිත්තම්හි, චිත්තෙසු. භො චිත්ත, භො චිත්තා, භවන්තො චිත්තානි. **යමකමහාථෙරමතං**.

එත්ථ කිඤ්චාපි ''චිත්තා''ති පච්චත්තබහුවචනං ''චිත්තෙ''ති උපයොගබහුවචනඤ්ච අනාගතං, තථාපි තත්ථ තත්ථ අඤ්ඤෙසම්පි තාදිසානං නිග්ගහීතන්තනපුංසකරූපානං දස්සනතො **විභඞ්ගපාළියඤ්ච** ''ඡ චිත්තා අබ්‍යාකතා''තිආදිදස්සනතො ගහෙතබ්බමෙව , තස්මා ''චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තා. චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තෙ''ති කමො වෙදිතබ්බො. නිග්ගහීතන්තානඤ්හි නපුංසකලිඞ්ගානං කත්ථචි ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගානං විය පච්චත්තොපයොගබහුවචනානි භවන්ති. තානි ච පුල්ලිඞ්ගෙන වා සලිඞ්ගෙන වා අලිඞ්ගෙන වා සද්ධිං සමානාධිකරණානි හුත්වා කෙවලානි වා පාවචනෙ සඤ්චරන්ති. අත්‍ර ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා. චත්තාරො සම්මප්පධානා. සබ්බෙ මාලා උපෙන්තිමං. යස්ස එතෙ ධනා අත්ථි. චත්තාරො මහාභූතා. තීණින්ද්‍රියා. ද්වෙ ඉන්ද්‍රියා. දසින්ද්‍රියා. ද්වෙ මහාභූතෙ නිස්සාය ද්වෙ මහාභූතා, පඤ්ච විඤ්ඤාණා, චතුරො අඞ්ගෙ අධිට්ඨාය, සෙමි වම්මිකමත්ථකෙ, රූපා සද්දා රසා ගන්ධා. රූපෙ ච සද්දෙ ච අථො රසෙ ච. චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ''න්ති එවමාදයො අනෙකසතා පාළිප්පදෙසා දට්ඨබ්බා.

එත්ථ පන ''සතිපට්ඨානා''තිආදීනි පදානි ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන වුත්තානීති න ගහෙතබ්බානි **සතිපට්ඨානසද්දාදීනං** පඨමෙකවචනට්ඨානෙ **ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගභාවෙන** යීතභාවස්ස අදස්සනතො. ''චත්තාරො''තිආදීනියෙව පන පදානි ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන වුත්තානීති ගහෙතබ්බානි නියොගා නිග්ගහීතන්තෙහි නපුංසකලිඞ්ගෙහි **සතිපට්ඨානසද්දාදීහි** සද්ධිං තෙසං සමානාධිකරණභාවස්ස දස්සනතොති.

කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං – නනු ''සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා''තිආදිප්පයොගදස්සනතො **සතිපට්ඨානසද්දාදීනං ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගභාවො** ලබ්භති. එවං සන්තෙ කස්මා තුම්හෙහි **''සතිපට්ඨානසද්දාදීනං** පඨමෙකවචනට්ඨානෙ **ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගභාවෙන** යීතභාවස්ස අදස්සනතො''ති වුත්තං, කස්මා ච එකන්තතො **සතිපට්ඨානසද්දාදීනං** නිග්ගහීතන්තනපුංසකලිඞ්ගතා අනුමතා, නනු ''සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා''තිආදිදස්සනතො ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා''තිආදීසුපි **''සතිපට්ඨානසද්දාදයො** ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන වුත්තා''ති වත්තබ්බාති? න වත්තබ්බා, කස්මාති චෙ? ''සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා''තිආදීසුපි **සතිපට්ඨානචිත්තසද්දාදීනං** ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන අනිච්ඡිතබ්බතො. තත්ථ හි පුල්ලිඞ්ගෙන **ධම්මසද්දෙන** යොජෙතුං ධම්මිස්සරො භගවා **ධම්මාපෙක්ඛං** කත්වා ''සතිපට්ඨානො, චිත්තො, චිත්තා''ති ච අභාසි. කෙවලා හි **සතිපට්ඨාන** චිත්තසද්දාදයො **ඔකාරන්තපුල්ලිඞ්ගභාවෙන** කත්ථචිපි යොජිතා න සන්ති, නිග්ගහීතන්තනපුංසකභාවෙන පන යොජිතා සන්ති.

තථා හි ''චිත්තො ගහපතී''ති එත්ථාපි පුල්ලිඞ්ග**ගහපතිසද්දං** අපෙක්ඛිත්වා විඤ්ඤාණෙ පවත්තං චිත්තනාමං පණ්ණත්තිවසෙන පුග්ගලෙ ආරොපෙත්වා පුග්ගලවාචකං කත්වා ''චිත්තො''ති වුත්තං. යදි පන විඤ්ඤාණසඞ්ඛාතං චිත්තමධිප්පෙතං සියා, ''චිත්ත''මිච්චෙව වුච්චෙය්‍ය. තස්මා ''චිත්තො ගහපති, චිත්තා ඉත්ථී''තිආදීසු ලිඞ්ගවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බො සාපෙක්ඛත්තා **චිත්තසද්දාදීනං**. යථා ච එත්ථ, එවං ''සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා''තිආදීසුපි ලිඞ්ගවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බො. ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා''තිආදීසු පන **සතිපට්ඨානසද්දාදීනං** අපෙක්ඛිතබ්බානි පදානි න සන්ති, යෙහි තෙ පුල්ලිඞ්ගානි සියුං, තස්මා ''චත්තාරො''තිආදීනියෙව පදානි පරිවත්තෙත්වා ''චත්තාරි, සබ්බානි, එතානී''ති නපුංසකලිඞ්ගවසෙන ගහෙත්වා ''සතිපට්ඨානා , සම්මප්පධානා''තිආදීහි පදෙහි යොජෙතබ්බානි. ඊදිසෙසු ඨානෙසු කෙචි අට්ඨකථාචරියා **නි**කාරලොපං ඉච්ඡන්ති ''යා පුබ්බෙ බොධිසත්තානං, පල්ලඞ්කවරමාභුජෙ, නිමිත්තානි පදිස්සන්තී''ති එත්ථ විය. අදස්සනඤ්හි ලොපො, තස්මා ''චත්තාරි සතිපට්ඨානානි, චත්තාරි සම්මප්පධානානි, සබ්බානි මාලානී'තිආදිකා යොජනා කාතබ්බා.

කෙචි පන ''සබ්බෙ මාලා උපෙන්ති ම''න්ති එත්ථ **මාලාසද්දං** ඉත්ථිලිඞ්ගන්ති මඤ්ඤිත්වා පුල්ලිඞ්ගභූතං **සබ්බෙසද්දං** ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන පරිවත්තෙත්වා ''සබ්බා මාලා''ති අත්ථං කථෙන්ති. තං කිඤ්චාපි යුත්තතරං විය දිස්සති, තථාපි න ගහෙතබ්බං. න හි සො භගවා ලිඞ්ගං නඤ්ඤාසි, න ච ''සබ්බා මාලා උපෙන්ති ම''න්ති ද්වෙ පදානි ඉත්ථිලිඞ්ගානි කත්වා වත්තුං න සක්ඛි. යො එවං විසදිසලිඞ්ගානි පදානි උච්චාරෙසි. ජානන්තොයෙව පන භගවා වත්තුං සක්කොන්තොයෙව ච ''සබ්බෙ මාලා උපෙන්ති ම''න්ති විසදිසලිඞ්ගානි පදානි උච්චාරෙසි, තස්මා පුල්ලිඞ්ගභූතං **සබ්බෙසද්දං** ''සබ්බානී''ති නපුංසකලිඞ්ගවසෙන පරිවත්තෙත්වා **විභඞ්ගපාළියං** ''තීණින්ද්‍රියා''ති පදං විය ලුත්ත**නි**කාරෙන නපුංසකලිඞ්ගෙන **මාලාසද්දෙන** යොජෙත්වා ''සබ්බානි මාලානී''ති අත්ථො ගහෙතබ්බො කත්ථචි ''යස්ස එතෙ ධනා අත්ථී''ති එත්ථ විය. එත්ථ හි යස්ස එතානි ධනානීති අත්ථො. ඉදම්පෙත්ථ සල්ලක්ඛිතබ්බං.

මාලාසද්දො ද්විලිඞ්ගො ඉත්ථිනපුංසකවසෙන. තිට්ඨතු තස්සිත්ථිලිඞ්ගත්තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා, නපුංසකත්තෙ පන තීණි මාලානි. ‘‘මාලෙහි ච ගන්ධෙහි ච භගවතො සරීරං පූජෙන්තී’’තිආදයො නපුංසකප්පයොගානිපි බහූ සන්දිස්සන්තීති.

යදි පන භො මාලසද්දො ඉත්ථිනපුංසකවසෙන ද්විලිඞ්ගො, ‘‘සබ්බෙ මාලා උපෙන්ති ම’’න්ති එත්ථ **මාලා**සද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගභාවපරිකප්පනෙ කො දොසො අත්ථීති? අත්ථෙව ඉත්ථිලිඞ්ගසද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගභූතෙන සබ්බනාමිකපදෙන සද්ධිං සමානාධිකරණභාවස්සාභාවතො, නපුංසකලිඞ්ගස්ස පන පුල්ලිඞ්ගභූතෙන සබ්බනාමිකපදෙන සද්ධිං සමානාධිකරණභාවස්ස උපලබ්භනතො. තෙනෙව ච ‘‘එතෙ ධනා’’තිආදයො පයොගා පාවචනෙ බහුධා දිට්ඨා. එත්ථාපි පන වදෙය්‍යුං ‘‘ධනාතිආදීනි විපල්ලාසවසෙන පුල්ලිඞ්ගානියෙව ‘‘එතෙ’’තිආදීහි සමානාධිකරණපදෙහි යොජිතත්තා’’ති. න, නපුංසකානියෙවෙතානි. යදි හි ‘‘ධනා’’තිආදීනි පුල්ලිඞ්ගානි සියුං, කත්ථචි පච්චත්තෙකවචනට්ඨානෙ ‘‘එසො’’තිආදීහි **ඔ**කාරන්තසමානාධිකරණපදෙහි යොජිතා **ඔ**කාරන්ත**ධන**සද්දාදයො සියුං. තථාරූපානං අභාවතො පන ‘‘ධනා ඉන්ද්‍රියා විඤ්ඤාණා’’තිආදයො සද්දා නපුංසකලිඞ්ගානියෙව හොන්ති. අයං නයො පච්චත්තබහුවචනට්ඨානෙයෙව ලබ්භති. නපුංසකලිඞ්ගානි හි විසදාකාරානි පුල්ලිඞ්ගරූපානි විය හුත්වා පුල්ලිඞ්ගෙහිපි සද්ධිං චරන්ති, නපුංසකා විය පුරිසවෙසධාරිනො පුරිසෙහීති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං.

අථාපි තෙ පුබ්බෙ වුත්තවචනං පුන පරිවත්තෙත්වා එවං වදෙය්‍යුං ‘‘චිත්තො ගහපති, චිත්තා ඉත්ථී’’තිආදීසු චිත්තං එතස්ස අත්ථීති චිත්තො, චිත්තං එතිස්සා අත්ථීති චිත්තා යථා ‘‘සද්ධො, සද්ධා’’ති එවං අස්සත්ථීති අත්ථවසෙන ගහෙතබ්බතො ලිඞ්ගවිපල්ලාසො නිච්ඡිතබ්බො, ‘‘සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා’’තිආදීනි පන එවරූපස්ස අත්ථස්ස අග්ගහෙතබ්බතො ‘‘සතිපට්ඨානං ධම්මො, චිත්තං ධම්මො, චිත්තානි ධම්මා’’ති වත්තබ්බෙ ලිඞ්ගවිපල්ලාසෙන ‘‘සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා’’තිආදි වුත්තන්ති ලිඞ්ගවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො’’ති? තන්න, ‘‘චිත්තො ගහපතී’’තිආදීසු පන ‘‘සතිපට්ඨානො ධම්මො’’තිආදීසු ච **චිත්තසතිපට්ඨාන**සද්දාදීනං **ගහපති ධම්මා**දීනං අපෙක්ඛනවසෙන නිච්චං පුල්ලිඞ්ගභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා.

තථා හි එකන්තනපුංසකලිඞ්ගොපි **පුඤ්ඤ**සද්දො අභිසඞ්ඛාරාපෙක්ඛනවසෙන ‘‘පුඤ්ඤො අභිසඞ්ඛාරො’’ති පුල්ලිඞ්ගො ජාතො, තථා එකන්තනපුංසකලිඞ්ගාපි **පදුම මඞ්ගල**සද්දාදයො අඤ්ඤස්සත්ථස්සාපෙක්ඛනවසෙන ‘‘පදුමො භගවා, පදුමා දෙවී, මඞ්ගලො භගවා, මඞ්ගලා ඉත්ථී’’ති ච පුමිත්ථිලිඞ්ගා ජාතා. එකන්තපුල්ලිඞ්ගාපි හත්ථිවිසෙසවාචකා **කාලාවක ගඞ්ගෙය්‍ය**සද්දාදයො **කුලා**පෙක්ඛනවසෙන ‘‘කාලාවකඤ්ච ගඞ්ගෙය්‍යා’’න්තිආදිනා නපුංසකලිඞ්ගා ජාතා. තදපෙක්ඛනවසෙන හි **අට්ඨකථායං** ‘‘කාලාවකො ච ගඞ්ගෙය්‍යො’’තිආදි පුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො දිස්සති. එවං තංතදත්ථානමපෙක්ඛනවසෙන තංතංපකතිලිඞ්ගං නාසෙත්වා අපරං ලිඞ්ගං පතිට්ඨාපෙත්වා නිද්දෙසො දිස්සති, න ච තානි සබ්බානිපි ලිඞ්ගානි තද්ධිතවසෙන අඤ්ඤලිඞ්ගානි ජාතානි, අථ ඛො **ගහපතිධම්මා**දීනං අපෙක්ඛනවසෙනෙව අඤ්ඤලිඞ්ගානි ජාතානි, තස්මා ‘‘පෙතානි භොති පුත්තානි, ඛාදමානා තුවං පුරෙ. සිවිපුත්තානි ච්ව්හය. එවං ධම්මානි සුත්වාන, විප්පසීදන්ති පණ්ඩිතා’’තිආදීසුයෙව ලිඞ්ගවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො අනඤ්ඤාපෙක්ඛකත්තා වුත්ත**ධම්ම**සද්දාදීනං, න පන ‘‘චිත්තො ගහපති, චිත්තා ඉත්ථී, සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා’’තිආදීසු **චිත්ත**සද්දාදීනං විපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො **ගහපති ධම්මා**දීනං අපෙක්ඛකත්තා තෙසන්ති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං, ඉදඤ්ච එකච්චානං සම්මොහට්ඨානං, තස්මා සද්ධම්මට්ඨිතියා අයං නීති සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සාධුකං මනසි කාතබ්බා.

බදරතිත්ථවිහාරවාසී **ආචරියධම්මපාලො** පන ‘‘අපරිමාණා පදා අපරිමාණා අක්ඛරා අපරිමාණා බ්‍යඤ්ජනා’’ති පාළිප්පදෙසෙ ‘පදා අක්ඛරා බ්‍යඤ්ජනා’ති ලිඞ්ගවිපල්ලාසො කතොති දට්ඨබ්බ’’න්ති ආහ. එත්ථාපි මයං ‘‘පදා’’ති ඉදං ‘‘ඉන්ද්‍රියා රූපා’’තිආදීනි විය නපුංසකලිඞ්ගමෙවාති වදාම **ඔ**කාරන්තවසෙන පඨමෙකවචනන්තභාවාභාවතො, ඉතරද්වයං පන නපුංසකලිඞ්ගන්තිපි පුල්ලිඞ්ගන්තිපි ගහෙතබ්බං නිග්ගහීත**න්තො**කාරන්තවසෙන පඨමෙකවචනන්තභාවස්සූපලබ්භනතො. තථා හි ‘‘පුත්තානි ලතානි පබ්බතානි ධම්මානී’’තිආදීනංයෙව ලිඞ්ගවිපල්ලාසානි ඉච්ඡිතබ්බානි නිග්ගහීතන්තවසෙන පඨමෙකවචනන්තතාය අනුපලද්ධිතො, තෙස**ඤ්චො**කාරන්**තා**කාරන්තවසෙන පඨමෙකවචනන්තතාදස්සනතො. ‘‘ජරාධම්මං මා ජීරී’’ති ඉදං පන අඤ්ඤපදත්ථවසෙන නපුංසකං ජාතන්ති දට්ඨබ්බං.

භූතං, භූතානි, භූතා. භූතං, භූතානි, භූතෙ. භූතෙන, භූතෙහි, භූතෙභි. භූතස්ස, භූතානං. භූතා, භූතස්මා, භූතම්හා, භූතෙහි, භූතෙභි. භූතස්ස, භූතානං. භූතෙ, භූතස්මිං, භූතම්හි, භූතෙසු. භො භූත, භවන්තො භූතානි, භවන්තො භූතා. එවං **චිත්ත**නයෙන නාමිකපදමාලා භවති.

ඉමිනා නයෙන ‘‘මහාභූතං භවිත්තං භූනං භවන’’මිච්චාදීනං **භූ**ධාතුමයානං නිග්ගහීතන්තපදානං අඤ්ඤෙසඤ්ච ‘‘වත්ත’’මිච්චාදීනං නිග්ගහීතන්තපදානං නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා.

වත්තං රූපං සොතං ඝානං, දුක්ඛං පුප්ඵං ඛධානං ඤාණං;
දානං සීලං පුඤ්ඤං පාපං, වජ්ජං සච්චං යානං ඡත්තං.

සකටං කනකං තගරං නගරං, තරණං වරණං ධරණං මරණං;
නයනං වදනං කරණං ලවනං, වසනං පවනං භවනං ගගනං.

අමතං පුළිනං මාලං, ආසනං සවනං මුඛං;
පදුමං උප්පලං වස්සං, ලොචනං සාධනං සුඛං.

තාණං මූලං ධනං කුලං, මඞ්ගලං නළිනං ඵලං;
හිරඤ්ඤං අම්බුජං ධඤ්ඤං, ජාලං ලිඞ්ගං පදං ජලං.

අඞ්ගං පණ්ණං සුසානං සං, ආවුධං හදයං වනං;
සොපානං චීවරං පාණං, අලාතං ඉන්ද්‍රියං කුලං.

ලොහං කණං බලං පීඨං, අණ්ඩං ආරම්මණං පුරං;
අරඤ්ඤං තීරමස්සත්ථ-මිච්චාදීනි සමුද්ධරෙ.

ඉමානි **චිත්ත**සද්දෙන සබ්බථාපි සදිසානි, ඉමානි පන විසදිසානි. සෙය්‍යථීදං –

‘‘චම්මං වෙස්ම’’න්තිආදීනි, එකධායෙව භිජ්ජරෙ;
‘‘කම්මං ථාමං ගුණව’’න්ති-ආදීනි තු අනෙකධා.

කථං?

චම්මෙ, චම්මස්මිං, චම්මම්හි, චම්මනි, වෙස්මෙ, වෙස්මස්මිං, වෙස්මම්හි, වෙස්මනි, සම්මෙ, සම්මස්මිං, සම්මම්හි, සම්මනි. එවං අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

කම්මං, කම්මානි, කම්මා. කම්මං, කම්මානි, කම්මෙ. කම්මෙන, කම්මුනා, කම්මනා, කම්මෙහි, කම්මෙභි. කම්මස්ස, කම්මුනො, කම්මානං. කම්මස්මා, කම්මම්හා, කම්මුනා, කම්මෙහි, කම්මෙභි. කම්මස්ස, කම්මුනො, කම්මානං. කම්මෙ, කම්මස්මිං, කම්මම්හි, කම්මනි, කම්මෙසු. භො කම්ම, භවන්තො කම්මානි, භවන්තො කම්මා.

ථාමසද්දස්ස පන තතියෙකවචනට්ඨානාදීසු ‘‘ථාමෙන, ථාමුනා, ථාමස්ස, ථාමුනො’’ති ච, ‘‘ථාමා, ථාමස්මා, ථාමම්හා, ථාමුනා’’ති ච යොජෙතබ්බං.

වන්තු මන්තු ඉමන්තුපච්චයවතං පන නිග්ගහීතන්තසද්දානං ‘‘ගුණවං චිත්තං, රුචිමං පුප්ඵං, පාපිමං කුලං’’ ඉච්චාදිපයොගවසෙන –

ගුණවං , ගුණවන්තානි, ගුණවන්තා, ගුණවන්ති. ගුණවන්තං, ගුණවන්තානි, ගුණවන්තෙ ගුණවන්ති. ගුණවතා, ගුණවන්තෙන, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙභි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස, ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවතා, ගුණවන්තා, ගුණවන්තස්මා, ගුණවන්තම්හා, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙභි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස, ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවති, ගුණවන්තෙ, ගුණවන්තස්මිං, ගුණවන්තම්හි, ගුණවන්තෙසු. භො ගුණව, භවන්තො ගුණවන්තානි, ගුණවන්ති.

එවං ‘‘රුචිමං, රුචිමන්තානි, රුචිම’’න්තිඉච්චාදිනා, ‘‘පාපිමං, පාපිමන්තානි, පාපිම’’න්ති ඉච්චාදිනා ච යොජෙතබ්බං. අපිචෙත්ථ ‘‘ගුණවං බලවං යසවං සතිමං ගතිමං’’ඉච්චාදිනා පයොගා විත්ථාරෙතබ්බා.

කරොන්තසද්දස්ස ‘‘කරොන්තං චිත්තං, කරොන්තං කුල’’න්ති පයොගවසෙන –

කරොන්තං, කරොන්තානි, කරොන්තා, කරොන්ති. කරොන්තං, කරොන්තානි, කරොන්තෙ, කරොන්ති. කරොතා, කරොන්තෙන, කරොන්තෙහි, කරොන්තෙභි. කරොතො, කරතො, කරොන්තස්ස, කරොන්තානං, කරොතං. කරොතා, කරොන්තා, කරොන්තස්මා, කරොන්තම්හා, කරොන්තෙහි, කරොන්තෙභි. කරොතො, කරතො, කරොන්තස්ස, කරොන්තානං, කරොතං. කරොති, කරොන්තෙ, කරොන්තස්මිං, කරොන්තම්හි, කරොන්තෙසු. භො කරොන්ත, භවන්තො, කරොන්තානි, කරොන්තා, කරොන්තීති යොජෙතබ්බං.

ගච්ඡන්තසද්දස්ස තු ‘‘ගච්ඡන්තං චිත්තං, ගච්ඡන්තං කුල’’න්ති පයොගවසෙන –

ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තානි, ගච්ඡන්තා. ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තානි, ගච්ඡන්තෙ. ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තෙන, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙභි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං. ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තා, ගච්ඡන්තස්මා, ගච්ඡන්තම්හා,

ගච්ඡන්තෙහි , ගච්ඡන්තෙහි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං. ගච්ඡති, ගච්ඡන්තෙ, ගච්ඡන්තස්මිං, ගච්ඡන්තම්හි, ගච්ඡන්තෙසු. භො ගච්ඡං, භො ගච්ඡන්තා, භවන්තො ගච්ඡන්තානි, ගච්ඡන්තාති යොජෙතබ්බං.

එවං ''චරන්තං දදන්තං තිට්ඨන්තං චින්තයන්ත''න්තිආදීසුපි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

මහන්තසද්දස්ස පන කොචි භෙදො, තථා හි ''බාරාණසිරජ්ජං නාම මහා''ති එවං ''මහා''ඉති නපුංසකපයොගදස්සනතො ''මහන්තං, මහා, මහන්තානි, මහන්තා. මහන්තං, මහන්තානි, මහන්තෙ. මහතා''ති කමො වෙදිතබ්බො. සබ්බානෙතානි **චිත්ත**සද්දෙන විසදිසානි.

සවිනිච්ඡයොයං නිග්ගහීතන්තනපුංසකලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

අවණ්ණුකාරන්තතාපකතිකං නිග්ගහීතන්තං

නපුංසකලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි තස්සීලත්ථස්ස කතරස්සස්ස **අත්ථවිභාවි** ඉච්චෙතස්ස සද්දස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා –

අට්ඨි, අට්ඨී, අට්ඨීනි. අට්ඨිං, අට්ඨී, අට්ඨීනි. අට්ඨිනා, අට්ඨීහි, අට්ඨීභි. අට්ඨිස්ස, අට්ඨිනො, අට්ඨීනං. අට්ඨිනා, අට්ඨීහි, අට්ඨීභි. අට්ඨිස්ස, අට්ඨිනො, අට්ඨීනං. අට්ඨිස්මිං, අට්ඨිම්හි, අට්ඨීසු. භො අට්ඨි, භවන්තො අට්ඨී, භවන්තො අට්ඨීනි. **යමකමහාථෙරමතං**.

කිඤ්චාපෙත්ථ නිස්සක්කවචනට්ඨානෙ ''අට්ඨිස්මා, අට්ඨිම්හා''ති පදානි අනාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසප්පයොගදස්සනා ගහෙතබ්බානි. යථා පන **අට්ඨි**සද්දස්ස, එවං ''සත්ථි දධි වාරි අක්ඛි අච්ඡි''ඉච්චාදීනම්පි රූපානි භවන්ති.

අත්ථවිභාවි , අත්ථවිභාවී, අත්ථවිභාවීනි. අත්ථවිභාවිං, අත්ථවිභාවී, අත්ථවිභාවීනි. අත්ථවිභාවිනා, අත්ථවිභාවීහි, අත්ථවිභාවීභි. අත්ථවිභාවිස්ස, අත්ථවිභාවිනො, අත්ථවිභාවීනං. අත්ථවිභාවිනා, අත්ථවිභාවිස්මා අත්ථවිභාවිම්හා, අත්ථවිභාවීහි, අත්ථවිභාවීභි. අත්ථවිභාවිස්ස, අත්ථවිභාවිනො, අත්ථවිභාවීනං. අත්ථවිභාවිස්මිං, අත්ථවිභාවිම්හි, අත්ථවිභාවීසු. භො අත්ථවිභාවි, භවන්තො අත්ථවිභාවී, භවන්තො අත්ථවිභාවීනි.

එවං ''ධම්මවිභාවි, චිත්තානුපරිවත්ති, සුඛකාරි''ඉච්චාදීනිපි. තත්ථ **අට්ඨි සත්ථි**ආදීනි පධානලිඞ්ගානි අනඤ්ඤාපෙක්ඛකත්තා, **අත්ථවිභාවි ධම්මවිභාවි**ආදීනි අප්පධානලිඞ්ගානි අඤ්ඤාපෙක්ඛකත්තා.

සවිනිච්ඡයොයං **ඉ**කාරන්තනපුංසකලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඉවණ්ණන්තතාපකතිකං **ඉ**කාරන්තනපුංසකලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි කතරස්සස්ස **ගොත්‍රභු** ඉච්චෙතස්ස සද්දස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාචරියමතං පුරෙචරං කත්වා –

ආයු, ආයූ, ආයූනි. ආයුං, ආයූ, ආයූනි. ආයුනා, ආයූහි, ආයූභි. ආයුස්ස, ආයුනො, ආයූනං. ආයුනා, ආයූහි, ආයූභි. ආයුස්ස, ආයුනො, ආයූනං. ආයුස්මිං, ආයුම්හි, ආයූසු. භො ආයු, භවන්තො ආයූ, භවන්තො ආයූනි. **යමකමහාථෙරමතං**.

කිඤ්චාපෙත්ථ නිස්සක්කවචනට්ඨානෙ ''ආයුස්මා, ආයුම්හා''ති පදානි අනාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසප්පයොගදස්සනතො ගහෙතබ්බානි. එත්ථ ච **ආයු**සද්දො පුංනපුංසකලිඞ්ගො දට්ඨබ්බො. තථා හි පාළියං අට්ඨකථාසු ච තස්ස ද්විලිඞ්ගතා දිස්සති. ''පුනරායු ච මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිස. ආයු වස්සා පරික්ඛීණො අහොසී''තිආදීසු හි **ආයු**සද්දො පුල්ලිඞ්ගො, තබ්බසෙන ''ආයු, ආයූ, ආයවො''තිආදිනා **භික්ඛු**නයෙන යථාසම්භවං නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. ''අග්ගං ආයු ච වණ්ණො ච. කිත්තකං පනස්ස ආයූ''තිආදීසු පන නපුංසකලිඞ්ගො, තබ්බසෙන ''ආයු, ආයූ, ආයූනී''ති යොජිතා.

ගොත්‍රභු, ගොත්‍රභූ, ගොත්‍රභූනි. ගොත්‍රභුං, ගොත්‍රභූ, ගොත්‍රභූනි. ගොත්‍රභුනා, ගොත්‍රභූහි, ගොත්‍රභූභි. ගොත්‍රභුස්ස, ගොත්‍රභුනො, ගොත්‍රභූනං. ගොත්‍රභුනා, ගොත්‍රභුස්මා, ගොත්‍රභුම්හා, ගොත්‍රභූහි, ගොත්‍රභූභි. ගොත්‍රභුස්ස, ගොත්‍රභුනො, ගොත්‍රභූනං. ගොත්‍රභුස්මිං, ගොත්‍රභුම්හි, ගොත්‍රභූසු. භො ගොත්‍රභු, භවන්තො ගොත්‍රභූ, භවන්තො ගොත්‍රභූනි. භො ගොත්‍රභූ, භො ගොත්‍රභූනි, එවං බහුවචනං වා. අයමම්හාකං මතං, එවං ''චිත්තසහභූ''ඉච්චාදීනං **භූ**ධාතුමයානං උකාරන්තසද්දානං අඤ්ඤෙසම්පි තංසදිසානං නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. පුග්ගලවාචකො පන **ඌ**කාරන්තො

ගොත්‍රභූසද්දො පුල්ලිඞ්ගපරියාපන්නත්තා **සබ්බඤ්ඤූ**නයෙ පවිට්ඨො. තත්‍රඤ්ඤෙ සද්දා නාම ''චක්ඛු වසු ධනු දාරු තිපු මධු සිඞ්ගු හිඞ්ගු චිත්තගු'' ඉච්චාදයො.

සවිනිච්ඡයොයං උකාරන්තනපුංසකලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උවණ්ණොකාරන්තතාපකතිකං

උකාරන්තනපුංසකලිඞ්ගං නිට්ඨිතං.

එවං නිග්ගහීතන්ත **ඉ**කාරන්ත **උ**කාරන්තවසෙන තිවිධානි නපුංසකලිඞ්ගානි නිරවසෙසතො ගහිතානෙව හොන්ති. තෙසු කෙසඤ්චි නිග්ගහීතන්තානං ක්වචි පච්චත්තෙකවචනස්ස බහුවචනස්ස **එ**කාරාදෙසවසෙන භෙදො දිස්සති. සෙය්‍යථීදං? ''සුඛෙ දුක්ඛෙ. එකූනපඤ්ඤාස ආජීවකසතෙ එකූනපඤ්ඤාස පරිබ්බාජකසතෙ'' ඉච්චෙවමාදි. නනු භො එවංවිධානං රූපානං පාළියං දස්සනතො ''**එ**කාරන්තම්පි නපුංසකලිඞ්ගං අත්ථී''ති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බං නිග්ගහීතන්තොගධරූපවිසෙසත්තා තෙසං රූපානං. ආදෙසවසෙන හි සිද්ධත්තා විසුං **එ**කාරන්තං නපුංසකලිඞ්ගං නාම නත්ථි. තස්මා නපුංසකලිඞ්ගානං යථාවුත්තා තිවිධතායෙව ගහෙතබ්බාති.

නපුංසකානමිච්චෙවං, ලිඞ්ගානං නයසාලිනී;
පදමාලා විභත්තා මෙ, සාසනත්ථං මහෙසිනො.

යස්සෙසා පගුණා සද්ද-නීතිරෙසා සුභාවිතා;
සාසනෙ කුලපුත්තානං, සරණං සො පරායණං.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

නපුංසකලිඞ්ගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො

නවමො පරිච්ඡෙදො.

10. ලිඞ්ගත්තයමිස්සකනාමිකපදමාලා

අධිකූනකතො චෙක-ක්ඛරතො ච ඉතො පරං;
තීණි ලිඞ්ගානි මිස්සෙත්වා, පදමාලමනාකුලං.

නානාසුඛුමසඞ්කෙත-ගතෙස්වත්ථෙසු විඤ්ඤූනං;
ගම්භීරබුද්ධිචාරත්ථං, පවක්ඛාමි යථාබලං.

ඉත්ථී ථී ච පභා භා ච, ගිරා රා පවනං වනං;
උදකඤ්ච දකං කඤ්ච, විතක්කො ඉති වාදයො.

භූ භූමි චෙව අරඤ්ඤං, අරඤ්ඤානීති වාදයො;
පඤ්ඤා පඤ්ඤාණං ඤාණඤ්ච, ඉච්චාදී ච තිධා සියුං.

කො වි සා චෙව භා රා ච, ථී ධී කු භූ තථෙව කං;
ඛං ගො මො මා ච සං යං තං, කිමිච්චාදී ච එකිකාති.

අයං ලිඞ්ගත්තයමිස්සකො නාමිකපදමාලාඋද්දෙසො. තත්‍ර ඉත්ථී, ඉත්ථී, ඉත්ථියො. ඉත්ථිං…පෙ…. භොතියො ඉත්ථියො.

ථී ථී, ථියො. ථිං, ථී, ථියො. ථියා, ථීහි, ථීභි. ථියා, ථීනං. ථියා, ථීහි, ථීභි. ථියා, ථීනං. ථියා, ථියං, ථීසු. භොති ථි, භොතියො ථී, භොතියො ථියො. එත්ථ –

''කුක්කුටා මණයො දණ්ඩා, ථියො ච පුඤ්ඤලක්ඛණා;
උප්පජ්ජන්ති අපාපස්ස, කතපුඤ්ඤස්ස ජන්තුනො;
ථියා ගුය්හං න සංසෙය්‍ය; ථීනං භාවො දුරාජානො''ති

ආදීනි නිදස්සනපදානි.

පභා, පභා, පභායො. පභං…පෙ…. භොතියො පභායො.

භා, භා, භායො. භං, භා, භායො. භාය, භාහි, භාභි. භාය, භානං. භාය, භාහි, භාභි. භාය, භානං. භාය, භායං, භාසු. භොති භෙ, භොතියො භා, භොතියො භායො. එත්ථ ච ''භාකරො භානු''ඉච්චාදීනි නිදස්සනපදානි.

ගිරා , ගිරා, ගිරායො. ගිරං…පෙ…. භොතියො ගිරායො. ''වාචා ගිරා බ්‍යප්පථො. යෙ වොහං කිත්තයිස්සාමි, ගිරාහි අනුපුබ්බසො''ති ඉමානි ගිරාසද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගභාවෙ නිදස්සනපදානි.

සුවණ්ණවාචකො රාසද්දො පුල්ලිඞ්ගො, ඉධ පන සද්දවාචකො **රා**සද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගො.

රා, රා, රායො. රං, රා, රායො. රාය, රාහි, රාභි. රාය, රානං. රාය, රාහි, රාභි. රාය, රානං. රාය, රායං, රාසු. භොති රෙ, භොතියො රා, භොතියො රායො.

රා වුච්චති සද්දො. අග්ගඤ්ඤසුත්තටීකායඤ්හි ''රා සද්දො තියති ඡිජ්ජති එත්ථාති රත්ති, සත්තානං සද්දස්ස වූපසමකාලො''ති වුත්තං. තස්මා **රා**සද්දස්ස සද්දවාචකත්තෙ ''රත්තී''ති පදං නිදස්සනං.

පවනං, පවනානි, පවනා. පවනං, පවනානි, පවනෙ.

වනං, වනානි, වනා. වනං, වනානි, වනෙ. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං.

පවන වනසද්දා කදාචි සමානත්ථා කදාචි භින්නත්ථා. තෙ හි අරඤ්ඤවාචකත්තෙ සමානත්ථා ''තෙ ධම්මෙ පරිපූරෙන්තො, පවනං පාවිසිං තදා. සපුත්තො පාවිසිං වන''න්තිආදීසු. යථාක්කමං පන තෙ වායුතණ්හාවනවාචකත්තෙ භින්නත්ථා ''පරමදුග්ගන්ධපවනවිචරිතෙ. ඡෙත්වා වනඤ්ච වනථං, නිබ්බනා හොථ භික්ඛවො''තිආදීසු.

උදකං, උදකානි, උදකා. උදකං, උදකානි, උදකෙ.

දකං, දකානි, දකා. දකං, දකානි, දකෙ. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං.

‘‘අම්බපක්කං දකං සීතං. ඵලජා දකජා පුප්ඵා’’තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. ‘‘නීලොදං වනමජ්ඣතො. මහොදධි. උදබින්දුනිපාතෙන, උදකුම්භොපි පූරතී’’ති පාළිප්පදෙසෙසු පන සමාසන්තගතනාමත්තා උදසද්දෙනෙව උදකත්ථො වුත්තො ‘‘රිත්තස්සාද’’න්ති වත්තබ්බට්ඨානෙ ‘‘රිත්තස්ස’’න්ති සද්දෙන රිත්තස්සාදත්ථො විය. පාළියඤ්හි කෙවලො **උදසද්දො** න දිට්ඨපුබ්බො. අත්ථි චෙ, සුට්ඨු මනසි කාතබ්බො.

කං, කානි, කා. කං, කානි, කෙ. කෙන, කෙහි, කෙභි. කස්ස, කානං. කා, කස්මා, කම්හා, කෙහි, කෙභි. කස්ස, කානං. කෙ, කස්මිං, කම්හි, කෙසු. හො ක, භවන්තො කා, භවන්තො කානි. **හොසද්දෙන** වා බහුවචනං යොජෙතබ්බං ‘‘හො කානි, හො කා’’ති.

එත්ථ **කං** වුච්චති උදකං සීසං සුඛඤ්ච. අත්‍ර ‘‘කන්තාරො කන්දරො කෙවට්ටා කෙසා කරුණා නාකො’’තිආදීනි පයොගානි වෙදිතබ්බානි. තත්‍ර **කන්තාරොති** කං වුච්චති උදකං, තෙන තරිතබ්බො අතික්කමිතබ්බොති කන්තාරො, නිරුදකප්පදෙසො. චොරකන්තාරන්තිආදීසු පන රුළ්හියා දුග්ගමනට්ඨානෙපි කන්තාරසද්දො පවත්තතීති දට්ඨබ්බං. **කන්දරොති** එත්ථාපි කං වුච්චති උදකං, තෙන දාරිතො භින්නොති කන්දරො. **කෙවට්ටාතිආදීසු** පන කෙ උදකෙ වත්තනතො ගහණත්ථං පවත්තනතො කෙවට්ටා. කෙ සීසෙ සෙන්ති උප්පජ්ජන්තීති **කෙසා.** කං සුඛං රුන්ධතීති **කරුණා. නාකොති** සග්ගො. **කන්ති** හි සුඛං, න කං අකං, දුක්ඛං, තං නත්ථි එත්ථාති නාකොති අත්ථො ගහෙතබ්බො . යථෙත්ථ **ඉත්ථිසද්දාදීනං** නාමිකපදමාලා යොජිතා, එවං ‘‘විතක්කො විචාරො ආභා පදීපො’’තිආදීනම්පි යොජෙතබ්බා.

භූ, භූ, භුයො. භුං, භූ, භුයො. භුයා, භූහි, භූභි. භුයා, භූනං. භුයා, භූහි, භූභි. භුයා, භූනං. භුයා, භුයං, භූසු. භොති භූ, භොතියො භූ, භොතියො භුයො. එත්ථ ච ‘‘භූරුහො භූපාලො භූභුජො භූතල’’න්ති නිදස්සනපදානි.

> භූමි, භූමී, භූමියො; සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං;
> අරඤ්ඤං, අරඤ්ඤානි, අරඤ්ඤා; සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

අරඤ්ඤානී වුච්චති මහාඅරඤ්ඤං, ‘‘ගහපතානී’’ති පදමිව ඉනීපච්චයවසෙන සාධෙතබ්බං පදං ඉත්ථිලිඞ්ගඤ්ච. ‘‘අරඤ්ඤානී’’ති හි අට්ඨකථාපාඨොපි දිස්සති.

අරඤ්ඤානී, අරඤ්ඤානී, අරඤ්ඤානියො. අරඤ්ඤානිං, අරඤ්ඤානී, අරඤ්ඤානියො. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානීහි, අරඤ්ඤානීභි. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානීනං. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානීහි, අරඤ්ඤානීභි. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානීනං. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානියං, අරඤ්ඤානීසු. භොති අරඤ්ඤානි, භොතියො අරඤ්ඤානී, භොතියො අරඤ්ඤානියො.

යථෙත්ථ උත්තරාධිකවසෙන යොජිතා, එවං ‘‘සභා, සභාය’’න්තිආදීසුපි යොජෙතබ්බා. **සභායන්ති** සභා එව , ලිඞ්ගබ්‍යත්තයවසෙන පන එවං වුත්තං. ‘‘සභායෙ වා ද්වාරමූලෙ වා වත්ථබ්බ’’න්ති පාළි එත්ථ නිදස්සනං.

පඤ්ඤා, පඤ්ඤා, පඤ්ඤායො. පඤ්ඤං, පඤ්ඤා, පඤ්ඤායො. පඤ්ඤාය.

පඤ්ඤාණං, පඤ්ඤාණානි, පඤ්ඤාණා. පඤ්ඤාණං, පඤ්ඤාණානි, පඤ්ඤාණෙ. පඤ්ඤාණෙන.

‘‘තථා හි භන්තෙ භගවතො සීලපඤ්ඤාණං. සාධු පඤ්ඤාණවා නරො’’තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි.

ඤාණං, ඤාණානි, ඤාණා. ඤාණං, ඤාණානි, ඤාණෙ. ඤාණෙන. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං. ‘‘අග්ගි අග්ගිනි ගිනි’’ඉච්චාදීසුපි උත්තරාධිකවසෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

කො වී සාදීසුපි එකක්ඛරෙසු **කො** වුච්චති බ්‍රහ්මා වාතො ච සරීරඤ්ච, තස්ස තබ්බාචකත්තෙ ඉමෙ පයොගා. සෙය්‍යථීදං?

> ‘‘ජිනෙන යෙන ආනීතං, ලොකස්ස අමිතං හිතං;
> තස්ස පාදම්බුජං වන්දෙ, කමොළිඅලිසෙවිතං.

කකුධරුක්ඛො. කරජකායො’’ ඉච්චෙවමාදයො. තත්ථ **කමොළිඅලිසෙවිතන්ති** වන්දන්තානං අනෙකසතානං බ්‍රහ්මානං මොළිභමරසෙවිතන්ති කවයො ඉච්ඡන්ති. **කකුධරුක්ඛොති** එත්ථ පන **කො** වුච්චති වාතො, තස්ස යො කුජ්ඣති, වාතරොගාපනයනවසෙන තං නිවාරෙති, තස්මා සො රුක්ඛො කකුධොති වුච්චතීති ආචරියා. **කරජකායොති** එත්ථ තු **කො** වුච්චති සරීරං, තත්ථ පවත්තො රජො කරජො. කිං තං ? සුක්කසොණිතං. තඤ්හි ‘‘රාගො රජො, න ච පන රෙණු වුච්චතී’’ති එවං වුත්තරාගරජඵලත්තා සරීරවාචකෙන **කසද්දෙන** විසෙසෙත්වා ඵලවොහාරෙන ‘‘කරජො’’ති

වුච්චති. තෙන සුක්කසොණිතසඞ්ඛාතෙන කරජෙන සම්භූතො කායො කරජකායොති ආචරියා. තථා හි ‘‘කායො මාතාපෙත්තිකසම්භවො’’ති වුත්තො, **මහාඅස්සපුරසුත්තටීකායං** පන ‘‘කරියති ගබ්භාසයෙ ඛිපියතීති කරො, සම්භවො. කරතො ජාතොති කරජො, මාතාපෙත්තිකසම්භවොති අත්ථො. මාතුආදීනං සණ්ඨාපනවසෙන කරතො ජාතොති අපරෙ, උභයථාපි කරජකායන්ති චතුසන්තතිරූපමාහා’’ති වුත්තං. අයං පනත්ථො ඉධ නාධිප්පෙතො, පුරිමොයෙවත්ථො අධිප්පෙතො **කසද්දාධිකාරත්තා.**

කො, කා. කං, කෙ. කෙන, කෙහි, කෙභි. කස්ස, කානං. කා, කස්මා, කම්හා, කෙහි, කෙභි. කස්ස, කානං. කෙ, කස්මිං, කම්හි, කෙසු. භො ක, භවන්තො කා.

තත්‍ර **වි** වුච්චති පක්ඛී. තථා හි පක්ඛීනං ඉස්සරො සුපණ්ණරාජා වින්දොති කථීයති. එතමත්ථඤ්හි සන්ධාය පුබ්බාචරියෙහෙනපි අයං ගාථා භාසිතා –

‘‘සද්ධානතෙ මුද්ධනි සණ්ඨපෙමි, මුනින්ද නින්දාපගතං තවග්ගං;
දෙවින්දනාගින්දනරින්දවින්ද-න තං විභින්නං චරණාරවින්ද’’න්ති.

තත්ථ වීනං ඉන්දොති **වින්දො,** පක්ඛිජාතියා ජාතානං සුපණ්ණානං රාජාති අත්ථො.

විං, වී, වයො. විං, වී, වයො. විනා, වීහි, වීභි. විස්ස, විනො, වීනං. විනා, විස්මා, විම්හා, වීහි, වීභි. විස්ස, විනො, වීනං. විස්මිං, විම්හි, වීසු. භො වි, භවන්තො වයො.

සා වුච්චති සුනඛො, ‘‘මාතා මෙ අත්ථි, සා මයා පොසෙතබ්බා’’තිආදීසු පන **සාසද්දො** සබ්බනාමිකපරියාපන්නො පරම්මුඛවචනො **තසද්දෙන** සම්භූතො දට්ඨබ්බො. **සාසද්දස්ස භා රා පී භූ කසද්දානඤ්ච** නාමිකපදමාලා හෙට්ඨා පකාසිතා.

ධී වුච්චති පඤ්ඤා. එත්ථ ච ‘‘අමච්චෙ තාත ජානාහි, ධීරෙ අත්ථස්ස කොවිදෙ’’ති. ‘‘ධීමා, ධීමති, සුධී, සුධිනී, ධියුත්ත’’න්ති ච ආදීනි නිදස්සනපදානි.

ධී, ධී, ධියො. ධිං, ධී, ධියො. ධියා, ධීහි, ධීභි. ධියා, ධීනං. ධියා, ධීහි, ධීභි. ධියා, ධීනං. ධියා, ධියං, ධීසු. භොති ධි, භොතියො ධී, භොතියො ධියො.

කු වුච්චති පථවී. එත්ථ ච ‘‘කුදාලො. කුමුදං. කුඤ්ජරො’’ති ඉමානි නිදස්සනපදානි. තත්‍ර කුං පථවිං දාලයති පදාලෙති භින්දති එතෙනාති **කුදාලො.** කුයං පථවියං මොදතීති **කුමුදං.** කුං ජරතීති **කුඤ්ජරො.** තථා හි **විමානවත්ථුඅට්ඨකථායං** වුත්තං ‘‘කුං පථවිං තදභිඝාතෙන ජරයතීති කුඤ්ජරො’’ති.

කු, කූ, කුයො. කුං, කූ, කුයො. කුයා, කූහි, කූභි. කුයා, කූනං. කුයා, කූහි, කූභි. කුයා, කූනං. කුයා, කුයං, කූසු. භොති කු, භොතියො කූ, භොතියො කුයො.

ඛ’මින්ද්‍රියං පකථිතං, **ඛ**’මාකාසමුදීරිතං;
සග්ගට්ඨානම්පි **ඛං** වුත්තං, සුඤ්ඤත්තම්පි ච **ඛං** මතං.

තත්‍රින්ද්‍රියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ගතිනිවාසභාවතො ‘‘ඛ’’න්ති වුච්චති, ආකාසං විවිත්තට්ඨෙන. සග්ගො කතසුචරිතෙහි එකන්තෙන ගන්තබ්බතාය ‘‘ඛ’’න්ති සඞ්ඛං ගච්ඡති. ‘‘ඛගො යථා හි රුක්ඛග්ගෙ, නිලීයන්තොව සාඛිනො. සාඛං සට්ටෙතී’’ති ච, ‘‘ඛෙ නිම්මිතො අචරි අට්ඨසතං සයම්භූ’’ති ච ආදි එත්ථ නිදස්සනං.

ඛං, ඛානි, ඛා. ඛං, ඛානි, ඛෙ. ඛෙන, ඛෙහි, ඛෙභි. ඛස්ස, ඛානං. ඛා, ඛස්මා, ඛම්හා, ඛෙහි, ඛෙභි. ඛස්ස, ඛානං. ඛෙ, ඛස්මිං, ඛම්හි, ඛෙසු. භො ඛ, භවන්තො ඛානි, භවන්තො ඛා.

ගොසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ –

ගො ගොණෙ චින්ද්‍රියෙ භූම්‍යං, වචනෙ චෙව බුද්ධියං;
ආදිච්චෙ රස්මියඤ්චෙව, පානීයෙපි ච වත්තතෙ;
තෙසු අත්ථෙසු ගොණෙ ථී-පුමා ච ඉතරෙ පුමා.

තථා හි ‘‘ගොසු දුය්හමානාසු ගතො. ගොපඤ්චමො’’තිආදීසු **ගොසද්දො** ගොණෙ වත්තති. ගොචරොති එත්ථින්ද්‍රියෙපි වත්තති ගාවො චක්ඛාදීනින්ද්‍රියානි චරන්ති එත්ථාති ගොචරො. තථා හි පොරාණා කථයිංසු ‘‘ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, ගොචරො විය ගොචරො, අභිණ්හං චරිතබ්බට්ඨානං. ගාවොවාචක්ඛාදීනින්ද්‍රියානි, තෙහි

චරිතබ්බට්ඨානං ගොචරො''ති. ''ගොමතිං ගොතමං නමෙ''ති පොරාණකවිරචනායං පන පථවියං වත්තති. ''භූරිපඤ්ඤං ගොතමං සම්මාසම්බුද්ධංවන්දාමී''ති හි අත්ථො. තථා **සුත්තනිපාතට්ඨකථාය**වාසෙට්ඨසුත්තසංවණ්ණනප්පදෙසෙ **''ගොරක්ඛ**න්ති ඛෙත්තරක්ඛං, කසිරක්ඛන්ති වුත්තං හොති. පථවී හි ''ගො''ති වුච්චති, තප්පභෙදො ච ඛෙත්ත''න්ති වුත්තං.

''ගොත්තවසෙන ගොතමො''ති එත්ථ තු වචනෙ බුද්ධියඤ්ච වත්තති. තෙනාහු පොරාණා ''ගං තායතීති ගොත්තං. ගොතමොති හි පවත්තමානං ගං වචනං බුද්ධිඤ්ච තායති එකංසිකවිසයතාය රක්ඛතීති ගොත්තං. යථා හි බුද්ධි ආරම්මණභූතෙන අත්ථෙන විනා න වත්තති, එවං අභිධානං අභිධෙය්‍යභූතෙන, තස්මා සො ගොත්තසඞ්ඛාතො අත්ථො තානි තායති රක්ඛතීති වුච්චති. කො පන සොති? අඤ්ඤකුලපරම්පරාසාධාරණං තස්ස කුලස්ස ආදිපුරිසසමුදාගතං තංකුලපරියාපන්නසාධාරණං සාමඤ්ඤරූපන්ති දට්ඨබ්බ''න්ති. තථා හි තංගොත්තජාතා සුද්ධොදනමහාරාජාදයොපි ගොතමොත්වෙව වුච්චන්ති. තෙන භගවා අත්තනො පිතරං සුද්ධොදනමහාරාජානං ''අතික්කන්තවරා ඛො ගොතම තථාගතා''ති අවොච. වෙස්සවණොපි මහාරාජා භගවන්තං ''විජ්ජාචරණසම්පන්නං, බුද්ධං වන්දාම ගොතම''න්ති අවොච, ආයස්මාපි වඞ්ගීසො ආයස්මන්තං ආනන්දං ''සාධු නිබ්බාපනං බ්‍රූහි, අනුකම්පාය ගොතමා''ති අවොච. එවං ඉදං සාමඤ්ඤරූපං ගං තායතීති ගොත්තන්ති වුත්තං. තං පන ගොතමගොත්තකස්සපගොත්තාදිවසෙන බහුවිධං.

තථා **ගොසද්දො** ආදිච්චෙ වත්තති. ''ගොගොත්තං ගොතමං නමෙ''ති පොරාණකවිරචනා එත්ථ නිදස්සනං, ආදිච්චබන්ධුං ගොතමං සම්මාසම්බුද්ධං වන්දාමීති අත්ථො. ආදිච්චොපි හි ගොතමගොත්තෙ ජාතො භගවාපි, එවං තෙන සමානගොත්තතාය තත්ථ තත්ථ ''ආදිච්චබන්ධූ''තිආදිනා භගවතො ථොමනා දිස්සති ''පුච්ඡාමි තං ආදිච්චබන්ධු, විවෙකං සන්තිපදඤ්ච මහෙසි''ති ච, ''වන්දෙ ජෙතවනං නිච්චං, විහාරං රවිබන්ධුනො''ති ච, ''ලොකෙකබන්ධු'මරවින්දසහායබන්ධු''න්ති ච. ''උණ්හගු''ති එත්ථ පන **ගොසද්දො** රස්මියං වත්තති. උණ්හා ගාවො රස්මියො එතස්සාති උණ්හගු, සූරියො. පුබ්බාචරියාපි හි **ඡන්දොවිචිතිසත්ථෙ** ඉමමෙවත්ථං බ්‍යාකරිංසු.

''ගොසීතචන්දන''න්ති එත්ථ පානීයෙ වත්තති. **ගොසද්දෙන** හි ජලං වුච්චති. **ගො** විය සීතං චන්දනං, තස්මිං පන උද්ධනතො උද්ධරිතපක්කුථිතතෙලම්හි පක්ඛිත්තෙ තඞ්ඛණඤ්ඤෙව තං තෙලං සුසීතලං හොති.

එත්ථෙකෙ වදන්ති ''කස්මා හො **'ගොපදත්ථෙ** වත්තමානො **ගොසද්දො** ඉත්ථිලිඞ්ගො චෙව පුල්ලිඞ්ගො චා'ති වදථ, කස්මා ච පන 'ඉන්ද්‍රියපථවීවචනබුද්ධිසූරියරස්මිපානීයෙසු වත්තමානො පුල්ලිඞ්ගො'ති වදථ, එතෙසු සූරියත්ථෙ වත්තමානො පුල්ලිඞ්ගො හොතු, නනු ඉන්ද්‍රියවචනපානීයෙසු වත්තමානෙන පන **ගොසද්දෙන** නපුංසකලිඞ්ගෙන භවිතබ්බං, පථවීබුද්ධිරස්මීසු වත්තමානෙන ඉත්ථිලිඞ්ගෙන භවිතබ්බං ඉන්ද්‍රියාදිපථවාදිපදත්ථෙසු වත්තමානානං **ඉන්ද්‍රියසද්දාදිපථවීසද්දාදීනං** නපුංසකිත්ථිලිඞ්ගවසෙන නිද්දෙසස්ස දස්සනතො''ති? තන්න, නියමාභාවතො. ඉත්ථිපදත්ථෙ වත්තමානස්සාපි හි සතො කස්සචි සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගවසෙන නිද්දෙසො දිස්සති යථා ''ඔරොධො''ති. පුරිසපදත්ථෙ වත්තමානස්සාපි ච සතො කස්සචි ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන නිද්දෙසො දිස්සති, යථා ''අත්ථකාමොසි මෙ යක්ඛ, හිතකාමාසි දෙවතෙ''ති. ඉත්ථිපුරිසපදත්ථෙසු පන අවත්තමානානම්පි සතං කෙසඤ්චි සද්දානං එකස්මිංයෙව ඤාණාදිඅත්ථෙ වත්තමානානං ඉත්ථිපුමනපුංසකලිඞ්ගවසෙන නිද්දෙසො දිස්සති යථා ''පඤ්ඤා අමොහො ඤාණ''න්ති, ''තටංතටීතටො''ති ච. තථා හි අනිත්ථිභූතොපි සමානො ''මාතුලා''ති ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන රුක්ඛොපි නාමං ලභති, තබ්බසෙන නගරම්පි. තෙනාහ **චක්කවත්තිසුත්තටීකායං ''මාතුලා**ති ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන ලද්ධනාමො එකො රුක්ඛො, තාය ආසන්නප්පදෙසෙ මාපිතත්තා නගරම්පි 'මාතුලා'ත්වෙව පඤ්ඤායිත්ථ. තෙන වුත්තං මාතුලායන්ති එවංනාමකෙ නගරෙ''ති.

ගොසද්දස්ස නාමිකපදමාලා හෙට්ඨා පකාසිතා.

මො වුච්චති චන්දො, **අට්ඨකථායං** පන ''මා වුච්චති චන්දො''ති ආකාරන්තපාඨො දිස්සති, ඔකාරන්තපාඨෙන තෙන භවිතබ්බං සක්කටභාසාය **එකක්ඛරකොසතො** නයං ගහෙත්වා ''මො සිවො චන්දිමා චෙවා''ති **ඔ**කාරන්තවසෙන වත්තබ්බත්තා. එත්ථ ච **ඔ**කාරන්තවසෙන වුත්තස්ස **ම**සද්දස්ස චන්දවාචකත්තෙ ''පුණ්ණමී, පුණ්ණමා''ති ච නිදස්සනපදානි. තත්ථ පුණ්ණො මො එත්ථාති පුණ්ණමී, එවං පුණ්ණමා, රත්තාපෙක්ඛං ඉත්ථිලිඞ්ගවචනං. එත්ථ පන ''විසාඛපුණ්ණමාය රත්තියා පඨමයාමෙපුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරී''ති ඉදං නිදස්සනං. එත්ථ සියා – යදි ''පුණ්ණමා''ති අයංසද්දො රත්තාපෙක්ඛො ඉත්ථිලිඞ්ගො.

''පුණ්ණමායෙ යථා චන්දො, පරිසුද්ධො විරොචති;
තථෙව ත්වං පුණ්ණමනො, විරොච දසසහස්සියං.

අන්වද්ධමාසෙ පන්නරසෙ, පුණ්ණමායෙ උපොසථෙ;
පච්චයං නාගමාරුය්හ, දානං දාතුමුපාගමි''න්ති

ආදීසු කථං ''පුණ්ණමායෙ''ති පදසිද්ධීති? **ය**කාරස්ස **යෙ**කාරාදෙසවසෙන. ධම්මිස්සරෙන හි භගවතා ''පුණ්ණමායා''ති වත්තබ්බෙ ''පුණ්ණමායෙ''ති වදතා **ය**කාරස්ස ඨානෙ **යෙ**කාරො පයීතො ඉත්ථිලිඞ්ගවිසයෙ **ත්ථා**කාරස්ස ඨානෙ

ත්තෙකාරො විය, **නී**කාරස්ස ඨානෙ **නෙ**කාරො විය ච. තථා හි යථා ''අබ්‍යයතං විලපසි විරත්තෙ කොසියායනෙ''ති ඉමස්මිං **රාධජාතකෙ** ''විරත්තා''ති වත්තබ්බෙ ''විරත්තෙ''ති වදන්තෙන **ත්තා**කාරස්ස ඨානෙ **ත්තෙ**කාරො පයුත්තො, ''කොසියායනී''ති ච වත්තබ්බෙ ''කොසියායනෙ''ති වදන්තෙන **නී**කාරස්ස ඨානෙ **නෙ**කාරො පයුත්තො. එවං ''පුණ්ණමායා''ති වත්තබ්බෙ ''පුණ්ණමායෙ''ති වදතා **ය**කාරස්ස ඨානෙ **යෙ**කාරො පයුත්තො. යථා ච ''දක්ඛිතායෙ අපරාජිතසඞ්ඝා''න්ති ඉමස්මිං **මහාසමයසුත්ත**ප්පදෙසෙ ''දක්ඛිතායා''ති වත්තබ්බෙ ''දක්ඛිතායෙ''ති වදතා **ය**කාරස්ස ඨානෙ **යෙ**කාරො පයුත්තො, එවමිධාපි. යථා පන ''සභායෙ වා ද්වාරමූලෙ වා''ති එත්ථ ''සභාය''න්ති ලිඞ්ගබ්‍යත්තයවසෙන සභා වුත්තා, න තථා ඉධ ''පුණ්ණමාය''න්ති ලිඞ්ගබ්‍යත්තයෙන **පුණ්ණමා** වුත්තා, අථ ඛො ''පුණ්ණමා''ති ආකාරන්තිත්ථිලිඞ්ගවසෙන වුත්තා. තථා හි ''පුණ්ණමායෙ''ති පදං **ය**කාරට්ඨානෙ **යෙ**කාරුච්චාරණවසෙන සම්භූතං භුම්මවචනන්ති දට්ඨබ්බං.

මා වුච්චති සිරී. තථා හි **විද්වමුඛමණ්ඩනටීකායං** ''මාලිනී''ති පදස්සත්ථං වදතා ''මා වුච්චති ලක්ඛී, අලිනී භමරී''ති වුත්තං. **ලක්ඛී**සද්දො ච **සිරී**සද්දෙන සමානත්ථො, තෙන ''මා වුච්චති සිරී''ති අත්ථො අම්හෙහි අනුමතො, තථා පොරාණෙහිපි ''මං සිරිං ධාරෙති විදධාති චාති මන්ධාතා''ති අත්ථො පකාසිතො, තස්මා ''මාලිනී මන්ධාතා''ති ච ඉමානෙත්ථ නිදස්සනපදානි. තත්‍ර පුල්ලිඞ්ගස්ස තාව **ම**සද්දස්ස අයං නාමිකපදමාලා –

මො, මා. මං, මෙ. මෙන, මෙහි, මෙභි. මස්ස, මානං. මා, මස්මා, මම්හා, මෙහි, මෙභි. මස්ස, මානං. මෙ, මස්මිං, මම්හි, මෙසු. හො ම, භවන්තො මා.

අයං පන ඉත්ථිලිඞ්ගස්ස **මා**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා –

මා, මා, මායො. මං, මා, මායො. මාය, මාහි, මාභි. මාය, මානං. මාය, මාහි, මාභි. මාය, මානං. මාය, මායං, මාසු. හොති මෙ, හොතියො මායො.

එත්ථ පන සිරීවාචකො **මා**සද්දො ච සද්දවාචකො **රා**සද්දො චාති ඉමෙ සමානගතිකා එකක්ඛරත්තා නිච්චමාකාරන්තපකතිකත්තා ඉත්ථිලිඞ්ගත්තා ච.

තත්‍ර **සං** වුච්චති සන්තචිත්තො පුරිසො. යං ලොකෙ ''සප්පුරිසො''ති ච, ''අරියො''ති ච, ''පණ්ඩිතො''ති ච වදන්ති, තස්සෙතං අධිවචනං යදිදං ''ස''න්ති. එවං සප්පුරිසාරියපණ්ඩිතවාචකස්ස **සං**සද්දස්ස පච්චත්තවචනවසෙන අත්ථිභාවෙ ''සමෙති අසතා අස''න්ති ඉදං පයොගනිදස්සනං. එත්ථ හි ''න සං අස''න්ති සමාසචින්තාය සප්පුරිසාසප්පුරිසපදත්ථා **සං අසං**සද්දෙහි වුත්තාති ඤායන්ති, තස්මා ''සප්පුරිසපදත්ථො පච්චත්තවචනෙන **සං**සද්දෙන වුත්තො නත්ථී''ති වචනං න වත්තබ්බං. යෙ ''නත්ථී''ති වදන්ති, තෙසං වචනං න ගහෙතබ්බං. නාමිකපදමාලා පනස්ස ''සං, සන්තං, සන්තෙ''තිආදිනා හෙට්ඨා පකාසිතා. නපුංසකලිඞ්ගත්තෙ **සං** වුච්චති ධනං, ''මනුස්සස්සං. පරස්සං. සබ්බස්සං. සබ්බස්සහරණං. පරස්සහරණ''න්තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. තත්ථ මනුස්සස්ස සං මනුස්සස්සං. එවං පරස්ස සං පරස්සං. සබ්බස්ස සං සබ්බස්සං. තස්ස හරණං පරස්සහරණං සබ්බස්සහරණන්ති සමාසො. තථා **සං** වුච්චති සුඛං සන්ති ච. වුත්තඤ්හි තබ්බාචකත්තං පොරාණකවිරචනායං –

''දෙවදෙවො සංදෙහී නො, හීනො දෙවාතිදෙහතො;
හතොපපාතසංසාරො, සාරො සං දෙතු දෙහින''න්ති.

තස්මා අයමෙත්ථ ගාථා, ''සකලලොකසඞ්කරො දීපඞ්කරො''ති එත්ථ ''සඞ්කරො''ති පදඤ්චනිදස්සනං. ''සං, සානි, සා. සං, සානි, සෙ. සෙන''ඉච්චාදි පුබ්බෙ පකාසිතනයෙන ඤෙය්‍යං. එත්ථ ච සොතූනං සුගතමතවරෙ කොසල්ලජනනත්ථං සමාසන්තගතස්ස **සං**සද්දස්ස නාමිකපදමාලං පරිපුණ්ණං කත්වා කථයාම –

මනුස්සස්සං, මනුස්සස්සානි, මනුස්සස්සා. මනුස්සස්සං, මනුස්සස්සානි, මනුස්සස්සෙ. මනුස්සස්සෙන, මනුස්සස්සෙහි, මනුස්සස්සෙභි. මනුස්සස්සස්ස, මනුස්සස්සානං. මනුස්සස්සා, මනුස්සස්සස්මා, මනුස්සස්සම්හා, මනුස්සස්සෙහි, මනුස්සස්සෙභි. මනුස්සස්සස්ස, මනුස්සස්සානං. මනුස්සස්සෙ, මනුස්සස්සස්මිං, මනුස්සස්සම්හි, මනුස්සස්සෙසු. හො මනුස්සස්ස, හොන්තො මනුස්සස්සානි, මනුස්සස්සා. එස නයො ''පරස්සං සබ්බස්ස''න්තිආදීසුපි, සබ්බානෙතානි පදානි අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානීති ගහෙතබ්බානි.

යං තං කිමිතිසද්දානං, නාමමාලං පනත්තරි;
සබ්බනාමපරිච්ඡෙදෙ, පකාසිස්සං තිලිඞ්ගතො.

ඉච්චෙවං හෙට්ඨා උද්දිට්ඨානං **කො චි සා**දීනං නාමිකපදමාලා සද්ධිං අත්ථන්තරනිදස්සනපදෙහි විභත්තා. තත්‍රිදං ලිඞ්ගවවත්ථානං –

කො චි සා හොන්ති පුල්ලිඞ්ගෙ, **භා රා ජී ධී කු භූ** ථියං;

කං ඛං නපුංසකෙ **ගො** තු, පුමෙ චෙවිත්ථීලිඞ්ගකෙ.

මො පුමෙ ඉත්ථිලිඞ්ගෙ **මා, සං** පුමෙ ච නපුංසකෙ;
යං තං කිමිති සබ්බත්‍ර, ලිඞ්ගෙස්වෙව පවත්තරෙ.

ඉතො අඤ්ඤානිපි එකක්ඛරානි උපපරික්ඛිත්වා ගහෙතබ්බානි.

එවං විඤ්ඤූනං නයඤ්ඤූනං සද්දරචනාවිසයෙ පරමවිසුද්ධවිපුලබුද්ධිපටිලාභත්ථං පරමසණ්හසුඛුමත්ථෙසු පයොගෙසු අසම්මොහත්ථං සුවණ්ණතලෙ සීහවිජම්භනෙන කෙසරීසීහස්ස විජම්භනමිව තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ ඤාණවිජම්භනෙන විජම්භනත්ථඤ්ච අධිකූනෙකක්ඛරවසෙන ලිඞ්ගත්තයං මිස්සෙත්වා නාමිකපදමාලා විභත්තා.

සද්දෙ භවන්ති කුසලා න තු කෙචි අත්ථෙ,
අත්ථෙ භවන්ති කුසලා න තු කෙචි සද්දෙ.

කොසල්ලමෙව පරමං දුභයත්ථ තස්මා,
යොගං කරෙය්‍ය සතතං මතිමා වරන්ති.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු

විඤ්ඤූනං කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

ලිඞ්ගත්තයමිස්සකො නාමිකපදමාලාවිභාගො

දසමො පරිච්ඡෙදො.

11. වාච්චාභිධෙය්‍යලිඞ්ගාදිපරිදීපනනාමිකපදමාලා

වාච්චාභිධෙය්‍යලිඞ්ගාදි-වසෙනපි ඉතො පරං;
භාසිස්සං පදමාලායො, භාසිතස්සානුරූපතො.

තත්ථ **වාච්චලිඞ්ගානීති** අප්පධානලිඞ්ගානි, ගුණනාමසඞ්ඛාතානි වා ලිඞ්ගානි. **අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානීති** පධානලිඞ්ගානි, ගුණීපදසඞ්ඛාතානි වා ලිඞ්ගානි. යස්මා පන තෙසු වාච්චලිඞ්ගානි නාම අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානුවත්තකානි භවන්ති, තස්මා සබ්බානි **භූ**ධාතුමයානි ච වාච්චලිඞ්ගානි අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානුරූපතො යොජෙතබ්බානි. තෙසං **භූ**ධාතුමයානි වාච්චලිඞ්ගානි සරූපතො නාමිකපදමාලාය අයොජිතානිපි තත්ථ තත්ථ නයතො යොජිතානි , තස්මා න දානි දස්සෙස්සාම. අ**භූ**ධාතුමයානිපි කිඤ්චාපි නයතො යොජිතානි, තථාපි සොතාරානං පයොගෙසු කොසල්ලජනනත්ථං කථයාම, නාමිකපදමාලඤ්ච නෙසං දස්සෙස්සාම කිඤ්චි පයොගං වදන්තා.

දීඝො රස්සො නීලො පීතො,
සුක්කො කණ්හො සෙට්ඨො පාපො;
සද්ධො සුද්ධො උච්චො නීචො,
කතොතීතො ඉච්චාදීනි.

දීඝා ජාගරතො රත්ති, දීඝං සන්තස්ස යොජනං;
දීඝො බාලාන සංසාරො, සද්ධම්මං අවිජානතං.

දීඝො, දීඝා. දීඝං, දීඝෙ. දීඝෙන, දීඝෙහි, දීඝෙභි. දීඝස්ස, දීඝානං. දීඝා, දීඝස්මා, දීඝම්හා, දීඝෙහි, දීඝෙභි. දීඝස්ස, දීඝානං. දීඝෙ, දීඝස්මිං, දීඝම්හි, දීඝෙසු. භො දීඝ, භවන්තො දීඝා. ‘‘දීඝාති මං පක්කොසෙය්‍යාථා’’ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

දීඝා, දීඝා, දීඝායො. දීඝං, දීඝා, දීඝායො. දීඝාය. සෙසං **කඤ්ඤා**නයෙන ඤෙය්‍යං.

දීඝං, දීඝානි, දීඝා. දීඝං, දීඝානි, දීඝෙ. දීඝෙන. සෙසං **චිත්ත**නයෙන ඤෙය්‍යං. **රස්සා**දීනි ච එවමෙව විත්ථාරෙතබ්බානි. අයං වාච්චලිඞ්ගානං නාමිකපදමාලා, ‘‘ගුණනාමානං නාමිකපදමාලා’’ති වත්තුං වට්ටති.

අභිධෙය්‍යකලිඞ්ගෙසු, සවිසෙසානි යානි හි;
තෙසං දානි යථාපාළිං, පදමාලං කථෙස්සහං.

කතමානි තානි පදානි, යානි සවිසෙසානි?

භවාභවාදිකං **ලඞ්කා-දීපො** ඉච්චාදිකානි ච;
බොධි සන්ධීති වාදීනි, සවිසෙසානි හොන්ති තු.

එතෙසු හි –

භවාභවපදං දෙක-වචො බහුවචො ක්වචි;
සමාසෙ අසමාසෙපි, සම්භවො තස්ස ඉච්ඡිතො.

විග්ගහඤ්ච පදත්ථඤ්ච, වත්වා පදස්සිමස්ස මෙ;
වුච්චමානමවික්ඛිත්තා, පදමාලං නිබොධථ.

භවො ච අභවො ච **භවාභවං**. අථ වා භවො ච අභවො ච භවාභවානි, අයං විග්ගහො. තත්‍ර **භවොති** ඛුද්දකො භවො. **අභවොති** මහන්තො භවො. වුද්ධත්ථවාචකො හෙත්ථ අකාරො. එත්ථ ච සුගතිදුග්ගතිවසෙන හීනපණීතවසෙන ච ඛුද්දකමහන්තතා වෙදිතබ්බා. අථ වා **භවොති** වුද්ධි. **අභවොති** අවුද්ධි. අයං පදත්ථො. අයං පන නාමිකපදමාලා –

භවාභවං, භවාභවං, භවාභවෙන, භවාභවස්ස, භවාභවා, භවාභවස්මා, භවාභවම්හා, භවාභවස්ස, භවාභවෙ, භවාභවස්මිං, භවාභවම්හි, භො භවාභව. ඉති **භවාභව**පදං එකවචනකං භවති. දිස්සති ච තස්සෙකවචනතා පාළියං අට්ඨකථායඤ්ච –

‘‘අතීතකප්පෙ චරිතං, ඨපයිත්වා භවාභවෙ;
ඉමස්මිං කප්පෙ චරිතං, පවක්ඛිස්සං සුණොහි මෙ’’

ඉති වා,

> ‘‘එවං බහුවිධං දුක්ඛං, සම්පත්තිඤ්ච බහූවිධං;
> භවාභවෙ අනුභවිත්වා, පත්තො සම්බොධිමුත්තමං’’

ඉති වා එවං පාළියං **භවාභව** පදස්ස එකවචනතා දිට්ඨා.

අට්ඨකථායම්පි –

> ‘‘අසම්බුධං බුද්ධනිසෙවිතං යං,
> භවාභවං ගච්ඡති ජීවලොකො;
> නමො අවිජ්ජාදිකිලෙසජාල-
> විද්ධංසිනො ධම්මවරස්ස තස්සා’’ති

එවං තස්සෙකවචනතා දිට්ඨා.

භවාභවානි, භවාභවා, භවාභවානි, භවාභවෙ, භවාභවෙහි, භවාභවෙහි, භවාභවානං, භවාභවෙහි, භවාභවෙහි, භවාභවානං, භවාභවෙසු, භවන්තො භවාභවානි. ඉති **භවාභව**පදං බහුවචනකම්පි භවති. දිස්සති ච තස්ස බහුවචනකතා පාළියං ‘‘ධොනස්ස හි නත්ථි කුහිඤ්චි ලොකෙ. පකප්පිතා දිට්ඨී භවාභවෙසූ’’ති. උභයම්පි නයං වොමිස්සෙත්වා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. කථං? ‘‘භවාභවං, භවාභවානි. භවාභවං, භවාභවානි. භවාභවෙන, භවාභවෙහි, භවාභවෙහි’’ඉච්චෙවමාදිනා **චිත්ත**නයෙන යොජෙතබ්බා.

> නපුංසකෙකවචන-බහුවචනකා ඉමා;
> පදමාලා සමාසත්තෙ, කතාති පරිදීපයෙ.
>
> සමාසකපදඤ්චෙව, අසමාසකමෙව ච;
> **භවාභව**පදං ද්වෙධා, ඉති විද්වා විභාවයෙ.
>
> නපුංසකං සමාසත්තෙ, පුල්ලිඞ්ගමිතරත්තනෙ;
> නපුංසකං තු පායෙන, එකවචනකං වදෙ.
>
> ‘‘භවො ච අභවො චා’’ති, සමාසත්ථං වදෙ බුධො;
> ‘‘භවතො භව’’මිච්චත්ථං, අසමාසස්ස භාසයෙ.
>
> පුල්ලිඞ්ගත්තම්හි සො ඤෙය්‍යො, නිස්සක්කඋපයොගතො;
> එවං විසෙසතො ජඤ්ඤා, **භවාභව**පදං විදූ.

යථා චෙත්ථ **භවාභව**පදස්ස නාමිකපදමාලා යොජිතා, එවං ‘‘කම්මාකම්මං ඵලාඵල’’න්තිආදීනම්පි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. අත්ථොපි නෙසං යථාරහං වත්තබ්බො. යෙහුයොනෙතානි එකවචනකානි භවන්ති. එවං තාව **භවාභව**පදාදීනං විසෙසවන්තතා දට්ඨබ්බා.

ලඞ්කාදීපො, ලඞ්කාදීපං, ලඞ්කාදීපෙන, ලඞ්කාදීපස්ස, ලඞ්කාදීපා, ලඞ්කාදීපස්මා, ලඞ්කාදීපම්හා, ලඞ්කාදීපස්ස, ලඞ්කාදීපෙ, ලඞ්කාදීපස්මිං, ලඞ්කාදීපම්හි, භො ලඞ්කාදීප. අයං සමාසත්තෙ නාමිකපදමාලා. අසමාසත්තෙපි පන යොජෙතබ්බා.

ලඞ්කා දීපො, ලඞ්කං දීපං, ලඞ්කාය දීපෙන, ලඞ්කාය දීපස්ස, ලඞ්කාය දීපා, ලඞ්කාය දීපස්මා, ලඞ්කාය දීපම්හා, ලඞ්කාය දීපස්ස, ලඞ්කාය දීපෙ, ලඞ්කාය දීපස්මිං, ලඞ්කාය දීපම්හි, භොති ලඞ්කෙ දීප. අයං බ්‍යාසෙ නාමිකපදමාලා. අයං නයො ‘‘ජම්බුදීපො’’ති එත්ථ න ලබ්භති කෙවලෙන **ජම්බු**සද්දෙන ජම්බුදීපස්ස අකථනතො, යථා කෙවලෙන **ලඞ්කා**සද්දෙන ලඞ්කාදීපො කථීයති. අයං පන බ්‍යාසෙ පදමාලානයො විසෙසතො කබ්බරචනායං කවීනං උපකාරාය සංවත්තති සාසනස්සාපි. තථා හි බ්‍යාසවසෙන පොරාණකවිරචනා දිස්සති –

> ‘‘වන්දාමි සෙලම්හි සමන්තකූටෙ,
> ලඞ්කාය දීපස්ස සිඛායමානෙ;
> ආවාසභූතෙ සුමනාමරස්ස,
> බුද්ධස්ස තං පාදවළඤ්ජමග්ග’’න්ති.

සාසනෙපි බ්‍යාසවසෙන ‘‘දිබ්බො රථො පාතුරහු, වෙදෙහස්ස යසස්සිනො’’තිආදිකා පාළි දිස්සති.

යථා පන ‘‘ජම්බුදීපො’’ති එත්ථ අයං නයො න ලබ්භති, තථා ‘‘නාගදීපො’’තිආදීසුපි කෙවලෙන **ජම්බු**සද්දෙන ජම්බුදීපස්ස අකථනම්ව කෙවලෙන **නාග**සද්දාදිනා නාගදීපාදීනං අකථනතොති. නනු ච භො ‘‘බුද්ධස්ස ජම්බුනදරංසිනො තං, දාඨං මයං ජම්බුනරා නමාමා’’ති පොරාණකවිරචනායං **ජම්බු**සද්දෙන ජම්බුදීපො වුත්තො ‘‘ජම්බුදීපනරා’’ති අත්ථසම්භවතොති? සච්චං ‘‘ජම්බුදීපනරා’’ති අත්ථො සම්භවති, කෙවලෙන පන **ජම්බු**සද්දෙන ජම්බුදීපත්ථං න වදති, කින්තු ‘‘ජම්බුදීපනරා’’ති වත්තබ්බෙ ගාථාවිසයත්තා අධිකක්ඛරදොසං පරිවජ්ජන්තෙන **දීප**සද්දලොපං කත්වා ‘‘ජම්බුනරා’’ති වුත්තං, එවං උත්තරපදලොපවසෙන වුත්තො **ජම්බු**සද්දො **නර**සද්දං පටිච්ච සමාසබලෙන ‘‘ජම්බුදීපනරා’’ති අත්ථප්පකාසනෙ සමත්ථො හොති, න කෙවලො බ්‍යාසකාලෙ, තථා හි ‘‘ජම්බූ’’ති වුත්තෙ ජම්බුදීපො න ඤායති, අථ ඛො ජම්බුරුක්ඛොයෙව ඤායති.

කිං පන භො ‘‘කාකො දාසො, කාකං දාසං, කාකෙන දාසෙනා’’ති අයං නයො ලබ්භති, න ලබ්භතීති? ලබ්භති, **කාක**සද්දෙන කාකනාමකස්ස දාසස්ස කථනං හොති. යදි එවං ‘‘ජම්බුදීපො’’ති එත්ථාපි ‘‘ජම්බුනාමකො දීපො’’ති අත්ථං ගහෙත්වා ‘‘ජම්බු දීපො, ජම්බුං දීපං, ජම්බුයා දීපෙනා’’ති අයං නයො ලබ්භතීති? න ලබ්භති **ජම්බු**සද්දස්ස පණ්ණත්තිවසෙන දීපෙ අප්පවත්තනතො. **ජම්බු**සද්දො හි රුක්ඛෙයෙව පණ්ණත්තිවසෙන පවත්තති, න දීපෙ. යථා පන **චිත්ත**වොහාරො චිත්තනාමකෙ ගහපතිම්හිපි මනෙපි පවත්තති ‘‘චිත්තො ගහපති. චිත්තං මනො මානස’’න්තිආදීසු. යථා ච **කුස**වොහාරො කුසනාමකෙ රඤ්ඤෙපි කුසතිණෙපි පවත්තති –

‘‘පභාවතිඤ්ච ආදාය, මණිං වෙරොචනං කුසො;
කුසාවතිං කුසරාජා, අගමාසි මහබ්බලො;
කුසො යථා දුග්ගහිතො, හත්ථමෙවානුකන්තතී’’ති

ආදීසු, තථා **කාක**සද්දොපි වායසෙ, එවංනාමකෙ දාසෙපි පවත්තති ‘‘කාකො රවති, කාකො නාම දාසො සට්ඨියොජනානි ගච්ඡතී’’තිආදීසු. **ජම්බු**සද්දො පන ගහපතිමනාදීසු **චිත්ත කුස කාක**සද්දා විය පණ්ණත්තිවසෙන දීපස්මිං න පවත්තති, තස්මා යථාවුත්තොයෙව නයො මනසිකරණීයො.

යථා පනෙත්ථ ‘‘ලඞ්කාදීපො’’ති සද්දස්ස නාමිකපදමාලා සමාසවසෙන බ්‍යාසවසෙන ච යොජිතා, එවං ‘‘පුබ්බවිදෙහදීපො, අපරගොයානදීපො, උත්තරකුරුදීපො, අස්සයුජනක්ඛත්තං, චිත්‍රමාසො, වෙස්සන්තරරාජා, සෙතවත්ථං, දිබ්බරථො’’තිආදිනම්පි නාමිකපදමාලා සමාසවසෙන බ්‍යාසවසෙන ච යොජෙතබ්බා. **පුබ්බවිදෙහාදි**සද්දෙහි පුබ්බවිදෙහදීපාදීනං කථනඤ්ච වෙදිතබ්බං. ‘‘දිබ්බරථො’’තිආදීනං සමාසගතපදානං පයොජනෙ සති බ්‍යාසවසෙන විසුං කත්තබ්බතා ච වෙදිතබ්බා. තථා හි බ්‍යාසවසෙන ‘‘දිබ්බො රථො’’තිආදිනා ද්වින්නං ද්වින්නං පදානං සමානාධිකරණවසෙන පච්චෙකවිභත්තියුත්තභාවෙ සති ගාථාසු වුත්තිපාලනසුඛුච්චාරණගුණො භවති. සො ච සාසනානුකූලො හි අයං නයො ඨපිතො. තථා හි පාවචනෙ ‘‘දිබ්බො රථො පාතුරහු, වෙදෙහස්ස යසස්සිනො’’තිආදිකා පාළියො බහූ දිස්සන්ති, එවං **ලඞ්කාදීපාදි**සද්දානං විසෙසවන්තතා භවති.

ඉදානි **බොධිසන්ධි**ආදීනං විසෙසවන්තතා වුච්චති –

බොධි සන්ධි විභත්තා’යු, ධාතුයෙව පජාපති;
දාමා දාමං තථා සද්ධා, සද්ධං තටං තටී තටො.

බ්‍යඤ්ජනං බ්‍යඤ්ජනො අත්ථො, අත්ථමක්ඛරමක්ඛරො;
අජ්ජවං අජ්ජවො චෙව, තථා මද්දවගාරවා.

වචො වචී ති චාදීනි, සමරූපා සරූපතො;
ද්විත්තිලිඞ්ගානි සම්භොන්ති, යථාසම්භවමුද්දිසෙ.

එතෙසු හි **බොධි**සද්දස්ස තාව ‘‘බොධි රාජකුමාරො’’ති ච, ‘‘අරියසාවකො ‘බොධී’ති වුච්චති, තස්ස බොධිස්ස අඞ්ගොති බොජ්ඣඞ්ගො’’ති ච එවං පුග්ගලවචනස්ස ‘‘බොධි, බොධී, බොධයො. බොධිං, බොධී, බොධයො. බොධිනා’’ති පුල්ලිඞ්ගෙ **අග්ගි**නයෙන නාමිකපදමාලා භවති.

රුක්ඛමග්ගනිබ්බානසබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණවචනස්ස පන ‘‘බොධි, බොධී, බොධියො. බොධිං, බොධී, බොධියො. බොධියා’’ති ඉත්ථිලිඞ්ගෙ **රත්ති**නයෙන නාමිකපදමාලා භවති.

කෙචි පන ‘‘රුක්ඛවචනො බොධිසද්දො පුල්ලිඞ්ගො’’ති වදන්ති, තං ආගමෙන විරුද්ධං විය දිස්සනතො විචාරෙතබ්බං. න හි ආගමෙ රුක්ඛවචනස්ස **බොධි**සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගභාවො දිස්සති, පුග්ගලවචනස්ස පන දිස්සති. යදි ච ‘‘සාලො ධවො ඛදිරො’’තිආදීනං විය රුක්ඛවචනස්ස **බොධි**සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගත්තං සියා, **ජම්බු සිම්බලී**

පාටලීසද්දාදීනං රුක්ඛවාචකත්තා පුල්ලිඞ්ගත්තං සියා, න තෙසං ඉමස්ස ච රුක්ඛවාචකත්තෙපි පුල්ලිඞ්ගභාවො උපලබ්භති. යදි හි රුක්ඛවචනො **බොධි**සද්දො පුල්ලිඞ්ගො, එවං සන්තෙ නිබ්බානවචනො සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණවචනො ච **බොධි**සද්දො නපුංසකලිඞ්ගො සියා ''නිබ්බාන''න්තිආදිනා නපුංසකලිඞ්ගවසෙන නිද්දිට්ඨස්ස නිබ්බානාදිනො අත්ථස්ස කථනතො.

යෙ එවං වදන්ති ''රුක්ඛවචනො **බොධි**සද්දො පුල්ලිඞ්ගො''ති, තෙ ''බොධි වුච්චති චතූසු මග්ගෙසු ඤාණං, තං එත්ථ භගවා පත්තොති රුක්ඛොපි බොධිච්චෙව වුච්චතී''ති වුත්තමත්ථං චෙතසි සන්නිධාය ''බුජ්ඣති එත්ථාති බොධී''ති නිබ්බචනවසෙන ''කිං රුක්ඛවචනො **බොධි**සද්දො පුල්ලිඞ්ගො න භවිස්සතී''ති මඤ්ඤමානා වදන්ති මඤ්ඤෙ. නෙවං දට්ඨබ්බං, එවඤ්ච පන දට්ඨබ්බං, ''බොධි වුච්චති චතූසු මග්ගෙසු ඤාණං, තං එත්ථ භගවා පත්තොති රුක්ඛොපි බොධිච්චෙව වුච්චතී''ති වදන්තෙහි ගරූහි ඤාණවචනං ඉත්ථී ලිඞ්ගභූතං බොධීති ඤාණස්ස නාමං පණ්ණත්තිඅන්තරපරිකප්පනෙනත්ථං පරිකප්පෙන්තෙන බුජ්ඣනට්ඨානභූතෙ රුක්ඛෙ ආරොපෙත්වා රුක්ඛො ''බොධී''ති වුත්තො, තස්මා ඊදිසෙසු ඨානෙසු නිබ්බචනෙ ආදරො න කාතබ්බො. න හි ''බුජ්ඣති එත්ථාති බොධී''ති නිබ්බචනකරණං රුක්ඛවචනස්ස **බොධි**සද්දස්ස පුල්ලිඞ්ගත්තං කාතුං සක්කොති සඞ්කෙතසිද්ධත්තා වොහාරස්ස, තස්මා රුක්ඛං සයං අබොධිම්පි සමානං බොධියා පටිලාභට්ඨානත්තා සඞ්කෙතසිද්ධෙන ''බොධී''ති ඉත්ථිලිඞ්ගවොහාරෙන වොහරන්ති සාසනිකා, බොධියා වා කාරණත්තා ඵලවොහාරෙන. එතමත්ථංයෙව හි සන්ධාය ''බොධි වුච්චති චතූසු මග්ගෙසු ඤාණං, තං එත්ථ භගවා පත්තොති රුක්ඛොපි බොධිච්චෙව වුච්චතී''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, එවං ''බොධී''ති ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන රුක්ඛනාමං පවත්තතීති. තෙනාහ **ආයස්මා සාරිපුත්තො** ධම්මසෙනාපති අනුධම්මචක්කවත්තී වොහාරකුසලො ඉත්ථිලිඞ්ගවොහාරෙන ''බුද්ධානං භගවන්තානං බොධියා මූලෙ සහ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණප්පටිලාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං බුද්ධො''ති. අපිච තත්ථ තත්ථ ''බොධියා සාඛා''ති ච, ''කෙනට්ඨෙන මහාබොධි, කස්ස සම්බන්ධිනී ච සා''ති ච,

''හත්ථතො මුත්තමත්තා සා, අසීතිරතනං නභං;
උග්ගන්ත්වාන තදා මුඤ්චි, ඡබ්බණ්ණා රස්මියො සුභා''ති ච

එවමාදයො රුක්ඛවාචකස්ස **බොධි**සද්දස්ස ඉත්ථිලිඞ්ගභාවෙ පයොගා දිස්සන්ති.

අථ වා රුක්ඛවාචකො **බොධි**සද්දො ද්විලිඞ්ගො පුමිත්ථිලිඞ්ගවසෙන. තථා හි **සමන්තපාසාදිකායං** විනයසංවණ්ණනායං මහාවෙය්‍යාකරණස්ස පාළිනයවිදූනො **බුද්ධඝොසාචරියස්ස** එවං සද්දරචනා දිස්සති ''සක්ඛිස්සසි ත්වං තාත පාටලිපුත්තං ගන්ත්වා මහාබොධිනා සද්ධිං අය්‍යං සඞ්ඝමිත්තත්ථෙරිං ආනෙතු''න්ති ච, ''සාපි බො මහාබොධිසමාරූළ්හා නාවා පස්සතො මහාරාජස්ස මහාසමුද්දතලං පක්ඛන්දා''ති ච තස්ස රුක්ඛවාචකස්ස **බොධි**සද්දස්ස ''බුජ්ඣති එත්ථාති බොධී''ති නිබ්බචනවසෙන ''බොධි, බොධී, බොධයො. බොධිං, බොධී, බොධයො. බොධිනා''තිආදිනා පදමාලා වෙදිතබ්බා. රුක්ඛවාචකස්සෙව පන තස්ස ඤාණෙ පවත්තිත්ථිලිඞ්ගවොහාරෙන සඞ්කෙතසිද්ධෙන රූළ්හත්ථදීපකෙන ''බොධි, බොධී, බොධියො. බොධිං, බොධී, බොධියො. බොධියා''තිආදිනා පදමාලා වෙදිතබ්බා. ඉච්චෙවං –

පුග්ගලවාචකො **බොධි-**සද්දො පුල්ලිඞ්ගිකො භවෙ;
ඤාණාදිවාචකො ඉත්ථී-ලිඞ්ගොයෙව සියා සදා.

බොධිපාදපවචනො, පුමිත්ථිලිඞ්ගිකො භවෙ;
එවං සන්තෙපි එතස්ස, ඉත්ථිලිඞ්ගත්තමෙව තු;
ඉච්ඡිතබ්බතරං යස්මා, ධම්මසෙනාපතීරිතං.

සන්ධිසද්දාදීනම්පි නයානුසාරෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. **සන්ධි**සද්දො හි සරසන්ධිආදිවාචකො පුල්ලිඞ්ගො, පටිසන්ධියාදිවාචකො ඉත්ථිලිඞ්ගො ''සන්ධිනො. සන්ධියා''තිආදිදස්සනතො. **විභත්ති**සද්දො විභජනවාචකො ඉත්ථිලිඞ්ගො , **ස්‍යාදි**වාචකො පුල්ලිඞ්ගො චෙව ඉත්ථිලිඞ්ගො ච ''විභත්තිස්ස. විභත්තියා''තිආදිදස්සනතො.

ආයුසද්දො පන ජීවිතින්ද්‍රියවාචකොයෙව හුත්වා පුන්නපුංසකලිඞ්ගො, ''පුනරායු ච මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිසා''ති ''එත්තකංයෙව තෙ ආයු, චවනකාලො භවිස්සතී''ති ච දස්සනතො.

ධාතුසද්දො සභාවාදිවාචකො ඉත්ථිලිඞ්ගො, **කරපචා**දිවාචකො පුමිත්ථිලිඞ්ගො ''චක්ඛුධාතුයා. කරොතිස්ස ධාතුස්ස. ධාතුයො ධාතුයා''ති දස්සනතො.

පජාපතිසද්දො දෙවවිසෙසවාචකො පුල්ලිඞ්ගො, කලත්තජිනමාතුච්ඡාවාචකො ඉත්ථිලිඞ්ගො ''පජාපතිස්ස දෙවරාජස්ස ධජග්ගං උල්ලොකෙය්‍යාථ'', ''අත්තනො පජාපතියා සද්ධිං මහාපජාපතියා''ති ච දස්සනතො.

දාමා දාමං සද්දා මාලතීදාමාදිභෙදභින්නස්ස එකස්ස වත්ථුස්ස යථාක්කමං ඉත්ථිනපුංසකලිඞ්ගා. තථා හි ''මාලතීදාමා ලොලාළිඞ්ගලීලා. මාලතීදාමං. සිඞ්ගිතං දාමං භමරෙහි. රතනදාමා. රතනදාම''න්ති ච ද්විලිඞ්ගභාවෙ ලොකිකප්පයොගා දිස්සන්ති සාසනානුකූලා.

සද්ධං සද්ධාසද්දා පන භින්නවත්ථූනං වාචකා ඉත්ථිනපුංසකලිඞ්ගා, **සද්ධා**සද්දො පසාදලක්ඛණවාචකො ඉත්ථිලිඞ්ගො, **සද්ධං**සද්දො මතකභත්තවාචකො නපුංසකලිඞ්ගො ''සද්ධා සද්දහනා. මයමස්සුභො ගොතමබ්‍රාහ්මණා නාම දානානි දෙම සද්ධානි කරොම''ති දස්සනතො. ඉමස්මිං පන ඨානෙ ''සද්ධො පුරිසො , සද්ධා ඉත්ථී, සද්ධං කුල''න්ති ඉමානි වාච්චලිඞ්ගත්තා සඞ්ගහං න ගච්ඡන්තීති දට්ඨබ්බානි.

තටං තටී තටොතිමෙ සද්දා තීරසඞ්ඛාතෙ එකස්මිංයෙවත්ථෙ ථීපුන්නපුංසකලිඞ්ගා.

බ්‍යඤ්ජනසද්දො උපසෙචනලිඞ්ගවාක්‍යාවෙණිකසරීරාවයවවාචකො නපුංසකලිඞ්ගො, අක්ඛරවාචකො පුන්නපුංසකලිඞ්ගො. තත්‍රුපසෙචනෙ ''සූපං වා බ්‍යඤ්ජනං වා''ති නපුංසකනිද්දෙසො දිස්සති. තථා ලිඞ්ගෙ ''ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනං පුරිසබ්‍යඤ්ජන''න්ති නපුංසකනිද්දෙසො. වාක්‍යෙ ''පදබ්‍යඤ්ජනානි සාධුකං උග්ගහෙත්වා''ති නපුංසකලිඞ්ගනිද්දෙසො. ආවෙණිකෙ ''අසීති අනුබ්‍යඤ්ජනානී''ති නපුංසකනිද්දෙසො. සරීරාවයවෙ ''කිලෙසානං අනු අනු බ්‍යඤ්ජනතො පාකටභාවකරණතො අනුබ්‍යඤ්ජන''න්ති එවං නපුංසකනිද්දෙසො. එත්ථ හි අනුබ්‍යඤ්ජනං නාම හත්ථපාදසිතහසිතකථිතවිලොකිතාදිභෙදො ආකාරො. සො එව ''සරීරාවයවො''ති වුච්චතීති. අක්ඛරෙ ''බ්‍යඤ්ජනො. බ්‍යඤ්ජන''න්ති ච පුන්නපුංසකනිද්දෙසො.

අත්ථසද්දො නිබ්බානවචනො නපුංසකලිඞ්ගො, අභිධෙය්‍යධනකාරණපයොජනනිවත්‍යාභිසන්ධානාදිවචනො පන පුල්ලිඞ්ගො. තථා හි **කථාවත්ථුම්හි** ''අත්ථත්ථම්හී''ති ඉමිස්සා පාළියා අත්ථසංවණ්ණනායං ''අත්ථං වුච්චති නිබ්බාන''න්ති නපුංසකලිඞ්ගනිද්දෙසෙන **අත්ථ**සද්දො වුත්තො. ඉති **අත්ථ**සද්දො ද්විලිඞ්ගො.

අක්ඛරසද්දො ච ''යො පුබ්බො අක්ඛරො අක්ඛරානී''ති ච දස්සනතො. අපිච **අක්ඛර**සද්දො නිබ්බානවචනො නාමපණ්ණත්තිවචනො ච සබ්බදානපුංසකලිඞ්ගො භවති ''පදමච්චුතමක්ඛරං, මහාජනසම්මතොති ඛො වාසෙට්ඨ 'මහාසම්මතො'ත්වෙව පඨමං අක්ඛරං නිබ්බත්ත''න්ති එවමාදීසු. ''අක්ඛරාය දෙසෙති, අක්ඛරක්ඛරාය ආපත්ති පාචිත්තියස්සා''ති එත්ථ පන පුල්ලිඞ්ගොතිපි නපුංසකලිඞ්ගොතිපි වත්තබ්බො, ඉත්ථිලිඞ්ගොති පන න වත්තබ්බො. අයඤ්හි ''අසක්කතා චස්ම ධනඤ්චයාය. විරමථායස්මන්තො මමවචනායා''තිආදීසු ''ධනඤ්චයාය, වචනායා''ති සද්දා විය විභත්තිවිපල්ලාසෙන වුත්තො, න ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙනාති.

අජ්ජව මද්දව ගාරවසද්දා පන පුන්නපුංසකලිඞ්ගා. ''අජ්ජවො ච මද්දවො ච. අජ්ජවමද්දවං. ගාරවො ච නිවාතො ච. සහ ආවජ්ජිතෙ ථූපෙ, ගාරවං හොති මෙ තදා''ති ච ආදිදස්සනතො.

වචොවචීසද්දා පන **සටොසටී**සද්දා විය පුමිත්ථිලිඞ්ගා, තත්ථ **වචී**සද්දස්ස ''වචී, වචී, වචියො. වචිං, වචී, වචියො. වචියා''ති නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. කෙචි ''දුච්චරිතපයොගවිඤ්ඤත්තිසද්දාදීසු පරෙසු **වච**සද්දස්සන්තො **ඊ**කාරො හොති, තෙන ''වචීදුච්චරිත''න්තිආදීනි රූපානි දිස්සන්තී''ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං **වච**සද්දතො විසුං **වචී**සද්දස්ස දස්සනතො. අත්‍රිමානි පාළිතො ච අට්ඨකථාතො ච නිදස්සනපදානි. ''වචී වචීසඞ්ඛාරො, වචීසඞ්ඛාරො වචී, වචිඤ්ච වචීසඞ්ඛාරෙ ච ඨපෙත්වා අවසෙසා න චෙව වචී, න ච වචීසඞ්ඛාරො. ගදිතො වචීහි සතිමාභිනන්දෙ''ති ඉමානි පාළිතො නිදස්සනපදානි. ''චොපනසඞ්ඛාතා වචී එව විඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති, වචියා භෙදො වචීභෙදො''ති ඉමානි අට්ඨකථාතො නිදස්සනපදානි. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙසම්පි සරූපාසරූපපදානං යථාරහං ද්විතිලිඞ්ගතා වවත්ථපෙතබ්බා. එවං අභිධෙය්‍යකලිඞ්ගෙසු සවිසෙසානි අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානි වෙදිතබ්බානි.

ඉදානි කත්ථචි වාච්චලිඞ්ගභූතානං අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානඤ්ච තද්ධිතන්තලිඞ්ගානඤ්ච ධම්මාදිවසෙන නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ. තථා හි –

ධම්මතො පුග්ගලා චෙව, ධම්මපුග්ගලතොපි ච;
එකන්තධම්මතො චෙව, තථෙවෙකන්තපුග්ගලා.

පදමාලා සියුං තාසු, පච්චත්තාදිවසෙන තු;
පදං සමං විසමඤ්ච, ජඤ්ඤා සබ්බසමම්පි ච.

කථං? ''මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාසඞ්කප්පො, මිච්ඡාවාචා, මිච්ඡාවාචො, මිච්ඡාදිට්ඨිකො, මිච්ඡාසඞ්කප්පී'' ඉච්චෙතෙසං නාමිකපදමාලා එවං වෙදිතබ්බා.

''මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨී, මිච්ඡාදිට්ඨියො. මිච්ඡාදිට්ඨිං, මිච්ඡාදිට්ඨී, මිච්ඡාදිට්ඨියො. මිච්ඡාදිට්ඨියා''ති එවං ධම්මතො, ''මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨී, මිච්ඡාදිට්ඨිනො. මිච්ඡාදිට්ඨිං, මිච්ඡාදිට්ඨී, මිච්ඡාදිට්ඨිනො. මිච්ඡාදිට්ඨිනා''ති එවං

පුග්ගලතො, ''මිච්ඡාසඞ්කප්පො, මිච්ඡාසඞ්කප්පා. මිච්ඡාසඞ්කප්ප''න්ති එවං ධම්මපුග්ගලතො, ''මිච්ඡාවාචා, මිච්ඡාවාචා, මිච්ඡාවාචායො. මිච්ඡාවාචං, මිච්ඡාවාචා මිච්ඡාවාචායො. මිච්ඡාවාචාය'' එවං එකන්තධම්මතො, ''මිච්ඡාවාචො, මිච්ඡාවාචා. මිච්ඡාවාචං, මිච්ඡාවාචෙ. මිච්ඡාවාචෙන'' එවං එකන්තපුග්ගලතො, ''මිච්ඡාදිට්ඨිකො. මිච්ඡාදිට්ඨිකා. මිච්ඡාදිට්ඨික''න්ති එවම්පි එකන්තපුග්ගලතො, ''මිච්ඡාසඞ්කප්පී, මිච්ඡාසඞ්කප්පිනො. මිච්ඡාසඞ්කප්පී''න්ති එවම්පි එකන්තපුග්ගලතො නාමිකපදමාලා භවති. පවත්තොපයොගවචනාදිවසෙන පන පදං සදිසං විසදිසං සබ්බථා සදිසම්පි ච භවති. එස නයො **සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඞ්කප්පාදීසුපි.**

අත්‍රිමෙ ආභච්චභාසිතා පයොගා – අවිජ්ජාගතස්ස භික්ඛවෙ අවිද්දසුනො මිච්ඡාදිට්ඨි පහොති. මිච්ඡාදිට්ඨිස්ස මිච්ඡාසඞ්කප්පො පහොති. මිච්ඡාසඞ්කප්පස්ස මිච්ඡාවාචා පහොති. මිච්ඡාවාචස්ස මිච්ඡාකම්මන්තො පහොති. මිච්ඡාකම්මන්තස්ස මිච්ඡාආජීවො පහොති. මිච්ඡාආජීවස්ස මිච්ඡාවායාමො පහොති. මිච්ඡාවායාමස්ස මිච්ඡාසති පහොති. මිච්ඡාසතිස්ස මිච්ඡාසමාධි පහොතීති. විජ්ජාගතස්ස භික්ඛවෙ විද්දසුනො සම්මාදිට්ඨි පහොති. සම්මාදිට්ඨිස්ස සම්මාසඞ්කප්පො පහොතීති විත්ථාරො, එවං කත්ථචි වාච්චලිඞ්ගභූතානං අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානඤ්ච තද්ධිතන්තලිඞ්ගානඤ්ච නාමිකපදමාලා සප්පයොගා කථිතා.

ඉදානි නෙවාභිධෙය්‍යලිඞ්ගස්ස **භවිතබ්බ**සද්දස්ස ච අභිධෙය්‍යලිඞ්ගානං **සොත්ථි සුවත්ථි** සද්දානඤ්ච වාච්චලිඞ්ගාභිධෙය්‍යලිඞ්ගස්ස **අබ්භුත**සද්දස්ස ච වාච්චලිඞ්ගස්ස **අභූත**සද්දස්සචාති ඉමෙසං කිඤ්චි විසෙසං කථයාම, නාමිකපදමාලඤ්ච යථාරහං යොජෙස්සාම. එතෙසු හි **භවිතබ්බ**සද්දො එකන්තභාවවාචකො නපුංසකලිඞ්ගො එකවචනන්තොයෙව හොති. තතියන්තපදෙහි **එවං**සද්ද **න**සද්දාදීහි ච යොජෙතබ්බො ච හොති. නාස්ස නාමිකපදමාලා ලබ්භති, අත්‍රිමෙ ච පයොගා ''සද්ධම්මගරුකෙන භවිතබ්බං, නො ආමිසගරුකෙන, ඉමිනා චොරෙන භවිතබ්බං, ඉමෙහි චොරෙහි භවිතබ්බං, ඉමාය චොරියා භවිතබ්බං, ඉමාහි චොරීහි භවිතබ්බං, අනෙන චිත්තෙන භවිතබ්බං, ඉමෙහි චිත්තෙහි භවිතබ්බං, එවං භවිතබ්බං, අඤ්ඤථා භවිතබ්බ''න්ති. අත්‍රිදං වුච්චති –

භවිතබ්බපදං නිච්චං, සබ්බඤ්ඤුවරසාසනෙ;
පඨමෙකවචො භාව-වාචකඤ්ච නපුංසකං.

තතියන්තපදෙහෙ**වං**-සද්දාදීහි ච ධීමතා;
යොජෙතබ්බංව සම්භොති, ඉති විද්වා විභාවයෙ.

අයං ''භවිතබ්බ''න්ති පදස්ස විසෙසො.

සොත්ථි භද්දන්තෙ හොතු රඤ්ඤො, සොත්ථිං ගච්ඡති න්හාපිතො. සොත්ථිනාම්හි සමුට්ඨිතො. සුවත්ථි, සුවත්ථිං, සුවත්ථිනා, අයං **ධසාත්ථි**සද්දාදීනං විසෙසො.

අයං පන ''අබ්භුතං අභූත''න්ති ද්වින්නං විසෙසො. **භූ**සද්දස්ස බ්භූ, සංයොගපරෙ පටිසෙධත්ථවති **අ**ඉතිනිපාතෙ උපපදෙ සති එකන්තෙන රස්සත්තමුපයාති. ක්වත්ථෙ? ''අභූතපුබ්බං භූත''න්තිආදීස්වත්ථෙසු. තථාවිධෙ අසඤ්ඤොගපරෙ රස්සත්තං න උපයාති. ක්වත්ථෙ? ''අසච්ච''න්තිආදීස්වත්ථෙසු. තථා හි ''අබ්භුත''න්ති පදස්ස ''අභූතපුබ්බං භූත''න්තිපි අත්ථො භවති, ''අබ්භුතකරණ''න්තිපි අත්ථො භවති. ''අභූත''න්ති පදස්ස පන ''අසච්ච''න්තිපි අත්ථො භවති, ''අජාත''න්තිපි අත්ථො භවති. තත්‍ර ''අච්ඡරියං වත භො අබ්භුතං වත භො. අච්ඡෙරං වත ලොකස්මිං, අබ්භුතං ලොමහංසනං'' ඉච්චෙවමාදයො ''අභූතපුබ්බං භූත''න්ති අත්ථෙ පයොගා.

''ත්වං මං නාගෙන ආලම්ප,
අහං මණ්ඩූකඡාපියා;
හොතු නො අබ්භුතං තත්ථ,
ආසහස්සෙහි පඤ්චහී''ති

ඉච්චෙවමාදයො අබ්භුතකරණත්ථෙ පයොගා. එවං රස්සවසෙන, දීඝවසෙන පන නිස්සංයොගෙ ''අභූතං අතච්ඡං. අතථං''ඉච්චෙවමාදයො අසච්චත්ථෙ පයොගා, ''අභූතං අජාතං අසඤ්ජාත''න්ති ඉච්චෙවමාදයො අජාතත්ථෙ පයොගා. භවන්ති චත්‍ර –

''අභූතපුබ්බං භූත''න්ති, අත්ථස්මිං **අබ්භුත**න්තිදං;
පදං විඤ්ඤූහි විඤ්ඤෙය්‍යං, රස්සභාවෙන සණ්ඨිතං.

අබ්භුතකරණත්ථෙපි, **අබ්භුත**න්ති පදං තථා;
සණ්ඨිතං රස්සභාවෙන, ඉති විද්වා විභාවයෙ.

අභූතමිති දීඝත්ත-වසෙන කථිතං පන;

පදං සමධිගන්තබ්බ-මසච්චාජාතවාචකං.

අබ්භුතං, අබ්භුතානි. **චිත්ත**නයෙන, අබ්භුතො, අබ්භුතා. අබ්භුතං, **පුරිස**නයෙන, අබ්භුතා, අබ්භුතා, අබ්භුතායො. අබ්භුතං. **කඤ්ඤා**නයෙන ඤෙයාාං. එවං **භූත**සද්දස්සපි නාමිකපදමාලා තිධා ගහෙතබ්බා. අත්‍ර ''අබ්භුත''මිති පදං වාච්චලිඞ්ගම්පි භවති අභිධෙයාලිඞ්ගම්පි. ''අභූත''මිති පදං පන වාච්චලිඞ්ගං අභිධෙයාලිඞ්ගම්පි වා **සච්ච**සද්දො විය කත්ථචි. ඉතිස්ස යථාරහං අයම්පි සප්පයොගා නාමිකපදමාලා කථිතා.

ඉදානි ආගමිකානං කොසල්ලජනනත්ථං පදසමොධානවසෙන නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ – බුද්ධො භගවා, බුද්ධා භගවන්තො. බුද්ධං භගවන්තං, බුද්ධෙ භගවන්තෙ. බුද්ධෙන භගවතා, සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පදමාලා එකවචනබහුවචනවසෙන ඤෙයාා.

දෙවා තාවතිංසා. දෙවෙ තාවතිංසෙ. දෙවෙහි තාවතිංසෙහි. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. බහුවචනවසෙන ඤෙයාා පදමාලා.

සො භගවා ජානං පස්සං අරහං සම්මාසම්බුද්ධො, තං භගවන්තං ජානන්තං පස්සන්තං අරහන්තං සම්මාසම්බුද්ධං, තෙන භගවතා ජානතා පස්සතා අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන, තස්ස භගවතො ජානතො පස්සතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. එකවචනවසෙන ඤෙයාා පදමාලා.

රාජා සුද්ධොදනො, රාජානං සුද්ධොදනං, රඤ්ඤා සුද්ධොදනෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

රාජා පස්සෙනදී කොසලො, රාජානං පස්සෙනදිං කොසලං, රඤ්ඤා පස්සෙනදිනා කොසලෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

රාජා මාගධො සෙනියො බිම්බිසාරො, රාජානං මාගධං සෙනියං බිම්බිසාරං, රඤ්ඤා මාගධෙන සෙනියෙන බිම්බිසාරෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

රාජා මාගධො අජාතසත්තු වෙදෙහිපුත්තො, රාජානං මාගධං අජාතසත්තුං වෙදෙහිපුත්තං, රඤ්ඤා මාගධෙන අජාතසත්තුනා වෙදෙහිපුත්තෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

මහාපජාපතී ගොතමී, මහාපජාපතිං ගොතමිං, මහාපජාපතියා ගොතමියාති පඤ්චක්ඛත්තුං වත්තබ්බං. මහාපජාපතියං ගොතමියං, භොති මහාපජාපති ගොතමි.

මක්ඛලි ගොසාලො. මක්ඛලිං ගොසාලං. මක්ඛලිනා ගොසාලෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානං සාවකයුගං. සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානං සාවකයුගං, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙන සාවකයුගෙන, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානස්ස සාවකයුගස්ස. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. සබ්බාපෙතා පදමාලා එකවචනවසෙන ඤෙයාා. සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා අග්ගසාවකා, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙ අග්ගසාවකෙ, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙහි අග්ගසාවකෙහි. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. බහුවචනවසෙන ඤෙයාා. ඉතො අඤ්ඤෙසුපි එසෙව නයො.

සො දාරො, සා දාරා. සං දාරං, සෙ දාරෙ. සෙන දාරෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. සා නාරී, සා නාරියො. සං නාරිං, සා නාරියො. සාය නාරියා. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. සං කම්මං, සානි කම්මානි. සෙන කම්මෙන. සං ඵලං, සානි ඵලානි. සෙන ඵලෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

පඨමං ඣානං, පඨමං ඣානං, පඨමෙන ඣානෙන, පඨමස්ස ඣානස්ස. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

චතුත්ථී දිසා, චතුත්ථිං දිසං, චතුත්ථියා දිසාය.

ධම්මී කථා, ධම්මිං කථං, ධම්මියා කථාය, ධම්මියං කථායං. එවං අනුපුබ්බී කථා, එවරූපී කථා. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙසුපි ඨානෙසු පදසමොධානවසෙන ලිඞ්ගතො ච අන්තතො ච වචනතො ච අපෙක්ඛිතබ්බං. පදතො ච නානප්පකාරා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉදානි එකප්පකාරානං සද්දානං ලිඞ්ගඅන්තවසෙන නානත්තං වෙදිතබ්බං. කථං? යාදිසො, යාදිසී, යාදිසං. තාදිසො, තාදිසී, තාදිසං. එතාදිසො, එතාදිසී, එතාදිසං. කීදිසො, කීදිසී, කීදිසං. ඊදිසො, ඊදිසී, ඊදිසං. එදිසො , එදිසී, එදිසං. සදිසො, සදිසී, සදිසං. කදාචි පන ''යාදිසා තාදිසා''ති එවමාදීනි ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානිපි භවන්ති. නාමිකපදමාලා නෙසං **පුරිස ඉත්ථී චිත්ත**නයෙන යොජෙතබ්බා.

ඉදානි සමාසතද්ධිතපදභූතානං **අමමසද්දාදීනං** නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ – අමමො, අමමා, අමමං, අමමෙ. අමමෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

මය්හකො, මය්හකා. මය්හකං, මය්හකෙ. මය්හකෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

ආමා, ආමා, ආමායො. ආමං, ආමා, ආමායො. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

තත්‍ර **අමමොති** නත්ථි තණ්හාමමත්තං දිට්ඨිමමත්තඤ්ච එතස්සාති අමමො, කො සො, අරහායෙවාති වත්තුං වට්ටති. අපිච යෙසතණ්හාපි සදිට්ඨිපි ‘‘මම ඉද’’න්ති මමත්තං න කරොන්ති, තෙපි අමමායෙව. එත්ථ ච ‘‘මනුස්සා තත්ථ ජායන්ති, අමමා අපරිග්ගහා’’ති ඉදං සාසනතො නිදස්සනං. ‘‘අමමො නිරහඞ්කාරො’’ති ඉදං පන ලොකතො නිදස්සනං. ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ‘‘අමමා, අමමා, අමමායො’’ති පදමාලා. නපුංසකෙ වත්තබ්බෙ ‘‘අමමං, අමමානි’’ති පදමාලා. තත්‍ර **මය්හකොති** ‘‘ඉදම්පි මය්හං ඉදම්පි මය්හ’’න්ති විප්පලපතීති මය්හකො, එකො පක්ඛිවිසෙසො. වුත්තඤ්හෙතං **ජාතකෙ** –

‘‘සකුණො මය්හකො නාම, ගිරිසානුදරීචරො;
පක්කං පිප්ඵලිමාරුය්හ, ‘මය්හං මය්හ’න්ති කන්දතී’’ති.

ඉත්ථිලිඞ්ගෙ වත්තබ්බෙ ‘‘මය්හකී, මය්හකී, මය්හකියො’’ති පදමාලා. තත්‍ර **ආමාති** ‘‘ආම අහං තුම්හාකං දාසී’’ති එවං දාසිභාවං පටිජානාතීති ආමා. ගෙහදාසී. වුත්තඤ්හෙතං **ජාතකෙසු** ‘‘යත්ථ දාසො ආමජාතො, ඨිතො ථුල්ලානි ගච්ඡති’’ති ච, ‘‘ආමාය දාසාපි භවන්ති ලොකෙ’’ති ච, තස්මා ඉමානෙවෙත්ථ නිදස්සනපදානි.

ඉදානි **කති කතිපය කතිමී**සද්දානං විසෙසො වුච්චතෙ යථාරහං නාමිකපදමාලා ච. තත්‍ර **කතිමී**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා න ලබ්භති ‘‘අජ්ජ භන්තෙ කතිමී’’ති එවං පුච්ඡාවසෙන ආගතමත්තතො. **කති කතිපය**සද්දානං පන ලබ්භතෙව, සා ච බහුවචනිකා. **විසුද්ධිමග්ගටීකායං පන කතිපය**සද්දො එකවචනිකො වුත්තො. කති පුරිසා තිට්ඨන්ති, කති පුරිසෙ පස්සති. කති ඉත්ථියො, කති කුලානි. කති ලොකස්මිං ඡිද්දානි යත්ථ චිත්තං න තිට්ඨති. කති කුසලා. කති ධාතුයො. කති ආයතනානි. කතිහි ඛන්ධෙහි කතිහායතනෙහි කතිහි ධාතූහි සඞ්ගහිතං. කතිහි රජමානෙති, කතිහි පරිසුජ්ඣති. කතිපයා පුරිසා, කතිපයා ඉත්ථියො, කතිපයානි චිත්තානි. ඉමා පන නාමිකපදමාලා.

කති. කතිහි, කතිභි. කතිනං. කතිසු.

කතිපයා. කතිපයෙහි, කතිපයෙභි. කතිපයානං. කතිපයෙසු. කතිපයායො. කතිපයාහි, කතිපයාභි. කතිපයානං. කතිපයාසු. කතිපයානි. කතිපයෙ. කතිපයෙහි, කතිපයෙභි. කතිපයානං. කතිපයෙසූති. සබ්බාපෙතා සත්තන්නං විභත්තීනං වසෙන ඤෙය්‍යා, සමාසවිධිම්හිපි **කති කතිපය**සද්දා බහුවචනවසෙනෙව යොජෙතබ්බා. ‘‘කතිසඞ්ගාතිගො භික්ඛු, ඔඝතිණ්ණොති වුච්චති. කතිපයජනකත’’න්තිආදීසු හි ‘‘කති කිත්තකා සඞ්ගා කතිසඞ්ගා’’තිආදිනා සබ්බදා බහුවචනසමාසො දට්ඨබ්බො.

ඉදානි රුළ්හීසද්දානං නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ – ඉධ **රුළ්හීසද්දා** නාම **යෙවාපනක**සද්දාදයො. යෙවාපනකො, යෙවාපනකා. යෙවාපනකං. යෙවාපනො, යෙවාපනා. යෙවාපනං. යංවාපනකං, යංවාපනකානි. සෙසං සබ්බත්ථ විත්ථාරෙතබ්බං. තත්‍ර **යෙවාපනකොති** ‘‘ඵස්සො හොති වෙදනා හොතී’’තිආදිනා වුත්තා ඵස්සාදයො විය සරූපතො අවත්වා ‘‘යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ අඤ්ඤෙපි අත්ථි පටිච්චසමුප්පන්නා අරූපිනො ධම්මා’’ති එවං ‘‘යෙවාපනා’’ති පදෙන වුත්තො යෙවාපනකො, එවං ‘‘යෙවාපනො’’ති එත්ථාපි. තථා ‘‘යං වා පනඤ්ඤම්පි අත්ථි රූප’’න්ති එවං ‘‘යංවාපනා’’ති පදෙන වුත්තං **යංවාපනකං**. එස නයො යථාරහං **යස්සකං යත්ථකන්**තිආදීසුපි නෙතබ්බො.

එත්ථ සියා – නනු ච භො **පන**සද්දො නිපාතො, නිපාතානඤ්ච අබ්‍යයභාවො සිද්ධො තීසු ලිඞ්ගෙසු සබ්බවිභත්තිවචනෙසු ච වයාභාවතො, සො කස්මා ‘‘යෙවාපනො’’ති **ඔ**කාරන්තො ජාතොති? සච්චං **පන**සද්දො නිපාතො, සො ච ඛො ‘‘යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ’’ති වා, ‘‘යං වා පනඤ්ඤම්පී’’ති වා, ‘‘බ්‍රාහ්මණා පනා’’ති වා එවමාදීසු නිපාතො, ‘‘යෙවාපනකො’’ති වා, ‘‘යෙවාපනො’’ති වා එවමාදීසු නිපාතො නාම න හොති. අනුකරණමත්තඤ්හෙතං, තස්මා ඊදිසෙසු **පන**සද්දසහිතා පයොගා රුළ්හීසද්දාති ගහෙතබ්බා. යජ්ජෙවං කස්මා නිබ්බචනමුදාහටන්ති? අත්ථස්ස පාකටීකරණත්ථං.

තයොධම්මජාතකං . තයොධම්මජාතකං. තයොධම්මජාතකෙන. තයොධම්මජාතකස්ස. තයොධම්මජාතකා, තයොධම්මජාතකස්මා. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

තයොසඞ්ඛාරා. තයොසඞ්ඛාරෙ. තයොසඞ්ඛාරෙහි, තයොසඞ්ඛාරෙභි. තයොසඞ්ඛාරානං. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

චත්තාරිපුරිසයුගො සඞ්ඝො. චත්තාරිපුරිසයුගං සඞ්ඝං. චත්තාරිපුරිසයුගෙන සඞ්ඝෙන. චත්තාරිපුරිසයුගස්ස සඞ්ඝස්ස. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

සතොකාරී, සතොකාරී, සතොකාරිනො. සතොකාරිං, සතොකාරී, සතොකාරිනො. සතොකාරිනා, සතොකාරීහි, සතොකාරීහි. සතොකාරිස්ස. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. එත්ථ **සතොකාරී**ති සරතීති සතො, සතො එව හුත්වා කරණසීලොති සතොකාරී.

අපරෙසම්පි රූළ්හීසද්දානං නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ සද්දිමත්ථවිභාවනාය. අඞ්ගා. අඞ්ගෙ. අඞ්ගෙහි, අඞ්ගෙහි. අඞ්ගානං. අඞ්ගෙහි, අඞ්ගෙහි. අඞ්ගානං. අඞ්ගෙසු. භොන්තො අඞ්ගා.

අඞ්ගා ජනපදො. අඞ්ගෙ ජනපදං. අඞ්ගෙහි, අඞ්ගෙහි ජනපදෙන. අඞ්ගානං ජනපදස්ස. අඞ්ගෙහි, අඞ්ගෙහි ජනපදස්මා. අඞ්ගානං ජනපදස්ස. අඞ්ගෙසු ජනපදෙ. භොන්තො අඞ්ගා ජනපද. එවං **මගධකොසලාදීනම්පි** යොජෙතබ්බා.

ඉත්ථිලිඞ්ගෙ කාසී, කාසියො, කාසී, කාසියො. කාසීහි, කාසීහි. කාසීනං. කාසීහි, කාසීහි. කාසීනං. කාසීසු. භොතියො කාසියො. අත්‍රායමත්ථවිභාවනා – කාසී, කාසියො ජනපදො. කාසී, කාසියො ජනපදං . කාසීහි, කාසීහි ජනපදෙන. කාසීනං ජනපදස්ස. කාසීහි, කාසීහි ජනපදස්මා. කාසීනං ජනපදස්ස. කාසීසු ජනපදෙ. භොතියො කාසියො ජනපද. එවං **අවන්තීචෙතී වජ්ජී** ඉච්චෙතෙසම්පි පදානං යොජෙතබ්බා. තෙනාහු **අට්ඨකථාචරියා** ‘‘කුරූසු ජනපදෙ’’ති. එවං **අඞ්ගාදීනි** අත්ථස්ස එකත්තෙපි ජනපදනාමත්තා රූළ්හීවසෙන බහුවචනානෙව භවන්ති. තථා හි තත්ථ තත්ථ ‘‘අඞ්ගෙසු විහරති. මගධෙසු චාරිකං චරමානො’’තිආදිනා, ‘‘අඞ්ගානං මගධානං කාසීනං කොසලාන’’න්තිආදිනා ච බහුවචනපාළියො දිස්සන්ති. එවං රූළ්හීසද්දානං නාමිකපදමාලා භවන්ති.

ඉදානි අපරාපි ඉතො සවිසෙසතරා සද්දභෙදෙ සම්මොහවිද්ධංසනකාරිකා පරමසුඛුමඤාණාවහා නාමිකපදමාලායො කථයාම සොතූනං අත්ථබ්‍යඤ්ජනග්ගහණෙ පරමකොසල්ලසම්පාදනත්ථං. තා ච ඛො ‘‘සම්බුද්ධො පටිජානාසි. කස්සකො පටිජානාසි. උපාසකො පටිජානාසි. සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධා’’තිආදයො පාළිනයෙ නිස්සායෙව. තත්ථ **සම්බුද්ධොපටිජානාසී**ති ‘‘ත්වං ‘අහං සම්මාසම්බුද්ධො’ති පටිජානාසී’’ති **ඉති**සද්දලොපවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. එස නයො ‘‘කස්සකො පටිජානාසී’’තිආදීසුපි. ‘‘සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො’’ති එත්ථ පන ‘‘අහං සම්මාසම්බුද්ධො’’ති පටිජානන්තස්ස තවාති එවං **ඉති**සද්දලොපයොජනාවසෙන අඤ්ඤො සද්දසන්නිවෙසො තෙනෙව අඤ්ඤො අත්ථපටිවෙධො ච භවති. ‘‘ඛීණාසවස්ස තෙ පටිජානතොති’’ආදීසුපි එසෙව නයො. **අට්ඨකථායං** පන **සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතොති** ‘‘අහං සම්මාසම්බුද්ධො, සබ්බෙ ධම්මා මයා අභිසම්බුද්ධා’’ති එවං පටිජානතො තවාති යො අත්ථො වුත්තො, සොපි යථාදස්සිතො අත්ථොයෙව. එවංපකාරං ඤත්වා පණ්ඩිතජාතියෙන කුලපුත්තෙන අම්හෙහි වුච්චමානා ‘‘අහං සම්මාසම්බුද්ධො’ති ත්වං පටිජානාසී’’ති එතස්මිං අත්ථෙ සක්‍රියාපදා අයං පදමාලා වචත්ථපෙතබ්බා –

සම්මාසම්බුද්ධො ත්වං පටිජානං තිට්ඨසි. සම්මාසම්බුද්ධං තං පටිජානන්තං පස්සති. සම්මාසම්බුද්ධෙන තෙ පටිජානතා ධම්මො දෙසිතො. සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො දීයතෙ. සම්මාසම්බුද්ධස්මා තයා පටිජානතා අපෙති. සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ධම්මො. සම්මාසම්බුද්ධස්මිං තයි පටිජානන්තෙ පතිට්ඨිතන්ති. තථා ‘‘ඛීණාසවො ත්වං පටිජානාසී’’තිආදිනාපි විත්ථාරෙතබ්බං.

ඉද්ධිමා භික්ඛු එකොපි හුත්වා බහුධා හොති, බහුධාපි හුත්වා එකො හොති. ඉද්ධිමන්තො භික්ඛූ එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්ති, බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්තීති ඉමස්මිං පනත්ථෙ අයම්පි සක්‍රියාපදා පදමාලා වචත්ථපෙතබ්බා –

එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්තො බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්තො භික්ඛු තිට්ඨති, එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්තා බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්තා භික්ඛූ තිට්ඨන්ති. එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්තං බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්තං භික්ඛුං පස්සති, එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්තෙ බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්තෙ භික්ඛූ පස්සති. එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්තෙන බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්තෙන භික්ඛුනා ධම්මො දෙසිතො, එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්තෙහි බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්තෙහි භික්ඛූහි ධම්මො දෙසිතො. එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්තස්ස බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්තස්ස භික්ඛුනො දීයතෙ. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. භො එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්ත බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්ත භික්ඛු ත්වං ධම්මං දෙසෙහි, භොන්තො එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්තා බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්තා තුම්හෙ ධම්මං දෙසෙථාති. ඉමස්මිං ඨානෙ **කෙවට්ටසුත්තං** සාධකං. ‘‘ඉධ කෙවට්ට භික්ඛු අනෙකවිහිතං ඉද්ධිවිධං පච්චනුභොති. එකොපි හුත්වා බහුධා හොති, බහුධාපි හුත්වා එකො හොති, ආවිභාවං…පෙ…. තමෙනං අඤ්ඤතරො සද්ධො පසන්නො පස්සති තං භික්ඛුං අනෙකවිහිතං ඉද්ධිවිධං පච්චනුභොන්තං එකොපි හුත්වා බහුධා හොන්තං බහුධාපි හුත්වා එකො හොන්ත’’න්ති ඉදං කෙවට්ටසුත්තං.

එකොඑකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්තො භික්ඛු එවං වදති, එකොඑකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්තා භික්ඛූ එවං වදන්ති. එකොඑකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්තං භික්ඛුං පස්සති, එකොඑකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්තෙ භික්ඛූ පස්සති. සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං.

එත්ථ පන ''න ත්වෙව එකොඑකාය, මාතුගාමෙන සල්ලපෙ''තිආදිකං පාළිපදං සාධකං. එත්ථ හි **එකොඑකායා**ති ඉදං අබ්‍යයපදසදිසං රුළ්හීපදන්ති ගහෙතබ්බං, **අඤ්ඤමඤ්ඤ**න්ති සද්දස්ස විය ච එකපදත්තූපගමනඤ්චස්ස වෙදිතබ්බං. භික්ඛු විනා දුතියෙන සයං එකො හුත්වා එකාය ඉත්ථියා සද්ධින්ති ඉමස්මිං අත්ථෙ ''එකොඑකායා''ති ඉදං පදං න රුළ්හීපදන්ති දට්ඨබ්බං. එවං සන්තෙපි න ''එකො''ති සද්දො ''භික්ඛූ''ති පදෙන සමානාධිකරණො. යදි සමානාධිකරණො සියා, ''නිසජ්ජං කප්පෙන්ත''න්තිආදි න වත්තබ්බං සියා. ''එකායා''ති සද්දොපි න අජ්ඣාහරිතබ්බෙන ''ඉත්ථියා''ති පදෙන සමානාධිකරණො. යදි සමානාධිකරණො සියා, ''මාතුගාමෙනා''ති න වත්තබ්බං සියා විසෙසාභාවතො ද්විරුත්තභාවාපජ්ජනතො ච. කිඤ්ච භියො ''මාතුගාමෙනා''ති වුත්තත්තා ''එකෙනා''ති වත්තබ්බං සියා, එකන්තතො පන ''එකොඑකායා''ති ඉදං පදං පුමිත්ථිසඞ්ඛාතං අත්ථං අපෙක්ඛති, න සමානාධිකරණපදං, තස්මා ''ද්වෙ ජානිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤං සල්ලපෙන්තී''තිආදීසු ''අඤ්ඤමඤ්ඤ''න්ති පදස්ස විය ච ''එකොඑකායා''ති ඉමස්ස එකපදත්තඤ්ච නිසජ්ජං කප්පෙන්තස්ස භික්ඛුනො විසෙසනත්තඤ්ච වෙදිතබ්බං. අථ වා යස්සං නිසජ්ජක්‍රියායං භික්ඛුපි එකොව හොති, ඉත්ථීපි එකාව. සා ක්‍රියා රුළ්හීවසෙන ''එකොඑකායා''ති වුච්චති, තාදිසාය එකොඑකාය නිසජ්ජක්‍රියාය භික්ඛු මාතුගාමෙන සද්ධින්තිපි අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙසම්පි රුළ්හීසද්දානං නාමිකපදමාලා යථාපයොගං එකවචනබහුවචනවසෙන යොජෙතබ්බා. ඉච්චෙවං වාච්චාභිධෙය්‍යලිඞ්ගාදීනං නාමිකපදමාලා නානප්පකාරතො පකාසිතා.

සුමධුරතරසද්දනිතිං ඉමං,
පටුතරමතිතං සුසිඛෙ වරං;
විදුවිමතිතමොපහරිං රවිං,
මතිකුමුදපබොධිනිසාපතිං.

කතවිඤ්ඤූජනස්සාස-සාසනස්සාභිවුද්ධියා;
ධියා නීතිම්මං සාධු, සාධුකඤ්ඤෙව ලක්ඛයෙ.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

වාච්චාභිධෙය්‍යලිඞ්ගාදිපරිදීපනො නාමිකපදමාලාවිභාගො

එකාදසමො පරිච්ඡෙදො.

එත්තාවතා **භූ**ධාතුමයානං පුල්ලිඞ්ගානං ඉත්ථිලිඞ්ගානං නපුංසකලිඞ්ගානඤ්ච නාමිකපදමාලා යථාරහං ලිඞ්ගන්තරෙහි සද්දන්තරෙහි අත්ථන්තරෙහි ච සද්ධිං නානප්පකාරතො දස්සිතා. සබ්බනාමානි හි ඨපෙත්වා නයතො අඤ්ඤානි කානිචි නාමානි අග්ගහිතානි නාම නත්ථි.

12. සබ්බනාමතංසදිසනාමනාමිකපදමාලා

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, සබ්බනාමඤ්ච තස්සමං;
නාමඤ්ච යොජිතං නානා-නාමෙමෙහෙව විසෙසතො.

යානි හොන්ති තිලිඞ්ගානි, අනුකූලානි යානි ච;
තිලිඞ්ගානං විසෙසෙන, පදානෙතානි නාමතො.

''සබ්බසාධාරණකානි, නාමානි''ච්චෙව අත්ථතො;
සබ්බනාමානි වුච්චන්ති, සත්තවීසති සඞ්ඛතො.

තෙසු කානිචි රූපෙහි, සෙසාඤ්ඤෙහි ච යුජ්ජරෙ;
කානිචි පන සභෙව, එතෙසං ලක්ඛණං ඉදං.

එතස්මා ලක්ඛණා මුත්තං, න පදං සබ්බනාමිකං;
තස්මා**තීතාදයො** සද්දා, **ගුණනාමානි** වුච්චරෙ.

සබ්බනාමානි නාම – සබ්බ කතර කතම උභය ඉතරඅඤ්ඤ අඤ්ඤතර අඤ්ඤතම පුබ්බ පර අපර දක්ඛිණ උත්තර අධරයත එත ඉම අමුකිං එක උභ ද්විති චතු තුම්හ අම්හ ඉච්චෙතානි සත්තවීස.

එතෙසු **සබ්බ**සද්දො සකලත්ථො, සො ච සබ්බසබ්බාදිවසෙන ඤෙයයො. **කතර කතම**සද්දා පුච්ඡනත්ථා. **උභය**සද්දො ද්විඅවයවසමුදායවචනො. **ඉතර**සද්දො වුත්තපටියොගීවචනො. **අඤ්ඤ**සද්දො අධිගතාපරවචනො. **අඤ්ඤතර අඤ්ඤතම**සද්දා අනියමත්ථා. **පුබ්බා**දයො **උත්තර**පරියන්තා දිසාකාලාදිවවත්ථාවචනා. තථා හි **පුබ්බ පරා පර දක්ඛිණුත්තර**සද්දා පුල්ලිඞ්ගත්තෙ යථාරහං කාලදෙසාදිවචනා, ඉත්ථිලිඞ්ගත්තෙ දිසාදිවචනා, නපුංසකලිඞ්ගත්තෙ ඨානාදිවචනා. **අධර**සද්දොපි හෙට්ඨිමත්ථවාචකො වවත්ථාවචනොයෙව, සො ච තිලිඞ්ගො ''අධරො පත්තො. අධරා අරණී, අධරං භාජන''න්ති, **යං**සද්දො අනියමත්ථො. **තං**සද්දො පරම්මුඛාවචනො. **එත**සද්දො සමීපවචනො. **ඉම**සද්දො අච්චන්තසමීපවචනො. **අමු**සද්දො දූරවචනො. **කිං**සද්දො පුච්ඡනත්ථො. **එක**සද්දො සඞ්ඛාදිවචනො. වුත්තඤ්හි –

> **එක**සද්දො අඤ්ඤත්ථසෙට්ඨඅසහායසඞ්ඛාදීසු දිස්සති. තථා හෙස ''සස්සතො අත්තා ච ලොකො ච, ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤන්ති, ඉත්ථෙකෙ අභිවදන්තී''තිආදීසු අඤ්ඤත්ථෙ දිස්සති. ''චෙතසො එකොදිභාව''න්තිආදීසු සෙට්ඨෙ. ''එකො වූපකට්ඨො''තිආදීසු අසහායෙ. ''එකොව ඛො භික්ඛවෙ ඛණො ච සමයො ච බ්‍රහ්මචරියවාසායා''තිආදීසු සඞ්ඛායන්ති.

යත්ථෙස සඞ්ඛාවචනො, තත්ථෙකවචනන්තොව. **උභ**සද්දො **ද්වි**සද්දපරියායො. **ද්විතිචතු**සද්දා සඞ්ඛාවචනා, සබ්බකාලං බහුවචනන්තාව. **තුම්හ**සද්දො යෙන කථෙති, තස්මිං වත්තබ්බවචනං. **අම්හ**සද්දො අත්තනි වත්තබ්බවචනං.

ඉදානි තෙසං නාමිකපදමාලං කථයාම –

සබ්බො, සබ්බෙ. සබ්බං, සබ්බෙ. සබ්බෙන, සබ්බෙහි, සබ්බෙභි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මා, සබ්බම්හා, සබ්බෙහි, සබ්බෙභි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මිං, සබ්බම්හි, සබ්බෙසු. භො සබ්බ, භවන්තො සබ්බෙ.

තත්‍ර ''සබ්බො භූතො, සබ්බෙ භූතා''තිආදිනා, ''සබ්බො පුරිසො, සබ්බෙ පුරිසා''තිආදිනා ච නයෙන සබ්බානි පුල්ලිඞ්ගනාමෙහි සද්ධිං යොජෙතබ්බානි. යානි පන **යමකමහාථෙරෙන** පුන්නපුංසකවිසයෙ **සබ්බ කතර කතමාදීනං** අඤ්ඤානිපි රූපානි වුත්තානි. තං යථා?

''සබ්බා'' ඉච්චාදිකං රූපං, නිස්සක්කෙ භුම්මකෙ පන;
''සබ්බෙ'' ඉච්චාදිකං රූපං, **යමකෙන** පකාසිතං.

තඤ්චෙ උපපරික්ඛිත්වා, යුත්තං ගණ්හන්තු යොගිනො;
සබ්බනාමිකරූපඤ්හි, විවිධං දුබ්බුධං යතො.

සබ්බා, සබ්බා, සබ්බායො. සබ්බං, සබ්බා, සබ්බායො. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාහි, සබ්බාභි. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාසං. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාහි, සබ්බාභි. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාසං. සබ්බායං, සබ්බස්සා, සබ්බස්සං, සබ්බාසු. භොති සබ්බෙ, භොතියො සබ්බා, සබ්බායො. ඉත්ථිලිඞ්ගත්තෙ නාමිකපදමාලා.

එත්ථ ''සබ්බා භාවිකා, සබ්බා භාවිකායො''ති, ''සබ්බා කඤ්ඤා, සබ්බා කඤ්ඤායො''ති ච ආදිනා ඉත්ථිලිඞ්ගසබ්බනාමානි සබ්බෙහි ඉත්ථිලිඞ්ගෙහි සද්ධිං යොජෙතබ්බානි. එත්ථ ච ''සබ්බස්සා''ති පදං තතියාචතුත්ථිපඤ්චමීඡට්ඨීසත්තමීවසෙන පඤ්චධා විභත්තං ''තස්සා කුමාරිකාය සද්ධි''න්ති කරණප්පයොගාදිදස්සනතො. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය කතං. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය දෙති. අයං කඤ්ඤා සබ්බස්සා කඤ්ඤාය හීනා විරූපා. අයං කඤ්ඤා සබ්බස්සා කඤ්ඤාය උත්තමා අභිරූපා. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය අපෙති, සබ්බස්සා කඤ්ඤාය ධනං. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය පතිට්ඨිතං.

සබ්බං, සබ්බානි. සබ්බං, සබ්බානි. සබ්බෙන, සබ්බෙහි, සබ්බෙභි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මා, සබ්බම්හා, සබ්බෙහි, සබ්බෙභි . සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මිං, සබ්බම්හි, සබ්බෙසු. භො සබ්බ, භවන්තො සබ්බානි. නපුංසකලිඞ්ගත්තෙ නාමිකපදමාලා.

එත්ථ ''සබ්බං භූතං, සබ්බානි භූතානි. සබ්බං චිත්තං, සබ්බානි චිත්තානී''ති ච ආදිනා නපුංසකලිඞ්ගසබ්බනාමානි සබ්බෙහි නපුංසකලිඞ්ගෙහි සද්ධිං යොජෙතබ්බානි. එවං **සබ්බ**සද්දස්ස ලිඞ්ගත්තයවසෙන පදමාලා භවති.

ඉදානිස්ස පරපදෙන සද්ධිං සමාසො වෙදිතබ්බො ''සබ්බසාධාරණො සබ්බවෙරී''ඉති. තත්ථ සබ්බෙසං සාධාරණො **සබ්බසාධාරණො**. සබ්බෙසං වෙරී, සබ්බෙ වා වෙරිනො යස්ස සොයං **සබ්බවෙරීති** සමාසවිග්ගහො. යථා පන **සබ්බ**සද්දස්ස පදමාලා ලිඞ්ගත්තයවසෙන යොජිතා, එවං **කතර**සද්දාදීනම්පි **අධර**සද්දපරියන්තානං යොජෙතබ්බා.

තත්‍රායං **උභය**සද්දවජ්ජිතො පුල්ලිඞ්ගපෙය්‍යාලො –

කතරො, කතරෙ. කතරං...පෙ.... භො කතර, භවන්තො කතරෙ. කතමො, කතමෙ. ඉතරො, ඉතරෙ. අඤ්ඤො, අඤ්ඤෙ. අඤ්ඤතරො, අඤ්ඤතරෙ. අඤ්ඤතමො, අඤ්ඤතමෙ. පුබ්බො, පුබ්බෙ. පරො, පරෙ. අපරො, අපරෙ. දක්ඛිණො, දක්ඛිණෙ. උත්තරො, උත්තරෙ. අධරො, අධරෙ...පෙ.... භො අධර, භවන්තො අධරෙති.

අයං පන **උභය**සද්දසහිතො නපුංසකලිඞ්ගපෙය්‍යාලො –

කතරං, කතරානි. කතරං...පෙ.... භො කතර, භවන්තො කතරානි. කතමං. උභයං. ඉතරං. අඤ්ඤං. අඤ්ඤතරං. අඤ්ඤතමං. පුබ්බං. පරං. අපරං. දක්ඛිණං. උත්තරං. අධරං, අධරානි. අධරං...පෙ.... භො අධර, භවන්තො අධරානීති.

ඉදානි පුන්නපුංසකලිඞ්ගානං **පර**සද්දාදීනං රූපන්තරනිද්දෙසො වුච්චති. **කච්චායනස්මිඤ්හි** ''පුරිසා''ති විය ''පරා''ති පඨමාබහුවචනං දිස්සති. එවරූපො නයො **අපරසබ්බකතරා**දීසු **අඤ්ඤතම**පරියොසානෙසු නවසු අප්පසිද්ධො, ලබ්භමානො **පුබ්බදක්ඛිණුත්තරාධරෙසු** චතූසු ලබ්භෙය්‍ය. තථා ''පුරිසෙ''ති විය පාළිආදීසු ''පුබ්බෙ''ති සච්චසඞ්ඛෙපෙ ''ඉතරෙ''ති, **කච්චායනෙ** ච ''පරෙ''ති සත්තමීඑකවචනං දිස්සති. එවරූපො නයො **සබ්බ අඤ්ඤ**සද්දෙසු අප්පසිද්ධො, ලබ්භමානො **කතරකතමා**දීසු සෙසෙසු **අධර**පරියොසානෙසු ද්වාදසසු ලබ්භෙය්‍ය. තථා ''පුරිසා''ති විය **සබ්බා කතරා** ඉච්චාදි පඤ්චමීඑකවචනනයො පාළිආදීසු අප්පසිද්ධො. එවං සන්තෙපි අයං නයො පුනප්පුනං උපපරික්ඛිත්වා යුත්තො චෙ, ගහෙතබ්බො.

අයං පන **උභය**සද්දසහිතො ඉත්ථිලිඞ්ගපෙය්‍යාලො –

කතරා, කතරා, කතරායො. කතරං...පෙ.... භොති කතරෙ, භොතියො කතරා, කතරායො. කතමා. උභයා. ඉතරා. අඤ්ඤතරා. අඤ්ඤතමා. පුබ්බා. පරා. අපරා. දක්ඛිණා. උත්තරා. අධරා, අධරා, අධරායො. අධරං...පෙ.... භොති අධරෙ, භොතියො අධරා, අධරායොති.

යස්මා පනෙතෙසු **ඉතර අඤ්ඤ අඤ්ඤතර අඤ්ඤතමා**නං පාළියාදීසු ''ඉතරිස්සා''තිආදිදස්සනතො කොචි භෙදො වත්තබ්බො , තස්මා චතුත්ථීඡට්ඨීනං එකවචනට්ඨානෙ ''ඉතරිස්සා, ඉතරාය, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤාය. අඤ්ඤතරිස්සා, අඤ්ඤතරාය, අඤ්ඤතමිස්සා, අඤ්ඤතමායා''ති යොජෙතබ්බං. තථා තතියාපඤ්චමීනමෙකවචනට්ඨානෙ ''තස්සා කුමාරිකාය සද්ධිං. කස්සාහං කෙන හායාමී''ති කරණනිස්සක්කප්පයොගදස්සනතො සත්තමියා පනෙකවචනට්ඨානෙ ''ඉතරිස්සා, ඉතරිස්සං, ඉතරාය, ඉතරායං, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤිස්සං, අඤ්ඤාය, අඤ්ඤායං, අඤ්ඤතරිස්සා, අඤ්ඤතරිස්සං, අඤ්ඤතරාය, අඤ්ඤතරායං, අඤ්ඤතමිස්සා, අඤ්ඤතමිස්සං, අඤ්ඤතමාය, අඤ්ඤතමාය''න්ති යොජෙතබ්බං ''අඤ්ඤතරො භික්ඛු අඤ්ඤතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධචිත්තො හොතී''ති පාළිදස්සනතො.

තත්‍ර **සබ්බ**සද්දො සබ්බසබ්බං, පදෙසසබ්බං, ආයතනසබ්බං, සක්කායසබ්බන්ති චතූසු විසයෙසු දිට්ඨප්පයොගො. තථා හෙස ''සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරෙන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාථමාගච්ඡන්තී''තිආදීසු සබ්බසබ්බස්මිං ආගතො. ''සබ්බෙසං වො සාරිපුත්තා සුභාසිතං පරියායෙනා''තිආදීසු පදෙසසබ්බස්මිං. ''සබ්බං වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි, තං සුණාථ සාධුකං මනසි කරොථ, භාසිස්සාමි...පෙ.... කතමඤ්ච භික්ඛවෙ සබ්බං චක්ඛුඤ්චෙව රූපා

ච…පෙ…. මනො චෙව ධම්මා චා''ති එත්ථ ආයතනසබ්බස්මිං. ''සබ්බං සබ්බතො සඤ්ජානාතී''තිආදීසු සක්කායසබ්බස්මිං. තත්ථ සබ්බසබ්බස්මිං ආගතො නිප්පදෙසො, ඉතරෙසු තීසු සප්පදෙසොති වෙදිතබ්බො. ඉච්චෙවං –

සබ්බසබ්බපදෙසෙසු , අථො ආයතනෙපි ච;
සක්කායෙ චාති චතූසු, **සබ්බ**සද්දො පවත්තති.

කතර කතමසද්දෙසු **කතර**සද්දො අප්පෙසු එකං වා ද්වෙ වා තීණි වා හියොා වා අප්පමුපාදාය වත්තති. **කතම**සද්දො බහූසු එකං වා ද්වෙ වා තීණි වා බහුං වා උපාදාය වත්තති. **කතර**සද්දො හි අප්පවිසයො, **කතම**සද්දො බහුවිසයො. තත්‍රිමෙ පයොගා ''කතරෙන මග්ගෙන ගන්තබ්බං. සමුද්දො කතරො අයං. කතමො තස්මිං සමයෙ ඵස්සො හොති. කතමෙ ධම්මා කුසලා. දිසා චතස්සො විදිසා චතස්සො, උද්ධං අධො දස දිසතා, ඉමායො, කතමං දිසං තිට්ඨති නාගරාජා''. ඉච්චෙවමාදයො භවන්ති. උභයො. උභයං. උභයො. උභයෙන. සෙසං පුල්ලිඞ්ගෙ **සබ්බ**සද්දසමං. උභයො ජනා තිට්ඨන්ති. උභයො ජනෙ පස්සති. යථා උභො පුත්තා. උභො පුත්තෙති. ''උභයො''ති හි පදං ''උභො''ති පදමිව බහුවචනන්තභාවෙන පසිද්ධං, න ත්වෙකවචනන්තභාවෙන. එත්ථ හි –

''එකරත්තෙන උභයො, තුවඤ්ච ධනුසෙඛ ච;
අන්නමෙවාභිනන්දන්ති, උභයො දෙවමානුසා''

''උභයො තෙ පිතාභාතරො''ති තදත්ථසාධකානි නිදස්සනපදානි වෙදිතබ්බානි. යදා පනායස්මන්තො ''උභයො''ති එකවචනන්තං පස්සෙය්‍යාථ, තදා සාධුකං මනසි කරොථ. කො හි සමත්ථො අනන්තනයපටිමණ්ඩිතෙ සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ ජිනසාසනෙ නිරවසෙසතො නයං දට්ඨුං දස්සෙතුඤ්ච අඤ්ඤත්‍ර ආගමාධිගමසම්පන්නෙන පභින්නපටිසම්භිදෙන. ඉදඤ්චෙත්ථුපලක්ඛිතබ්බං –

අඤ්ඤසද්දො **පුබ්බ**සද්දො, **දක්ඛිණො චුත්තරො පරො**;
සබ්බනාමෙසු ගය්හන්ති, අසබ්බනාමිකෙසුපි.

එතෙසඤ්හි සබ්බනාමෙසු සඞ්ගහො විභාවිතොව.

ඉදානි අසබ්බනාමෙසු සඞ්ගහො වුච්චතෙ – තත්ථ **අඤ්ඤ**සද්දො තාව යදා බාලවාචකො, තදා සබ්බනාමං නාම න හොති. අසබ්බනාමත්තා ච සබ්බථාපි **පුරිස කඤ්ඤා චිත්ත**නයෙනෙව යොජෙතබ්බො. තථා හි න ජානාතීති අඤ්ඤො, බාලො පුරිසො. න ජානාතීති අඤ්ඤා, බාලා ඉත්ථී. න ජානාතීති අඤ්ඤං, බාලං කුලන්ති වචනත්ථො. එවං විදිත්වා පුල්ලිඞ්ගට්ඨානෙ ''අඤ්ඤො, අඤ්ඤා. අඤ්ඤං, අඤ්ඤෙ''තිආදිනා **පුරිස**නයෙනෙව නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. ඉත්ථිලිඞ්ගට්ඨානෙ ''අඤ්ඤා, අඤ්ඤා, අඤ්ඤායො''තිආදිනා **කඤ්ඤා**නයෙනෙව, නපුංසකලිඞ්ගට්ඨානෙ ''අඤ්ඤං, අඤ්ඤානි''තිආදිනා **චිත්ත**නයෙනෙව යොජෙතබ්බා.

ඉමස්මිඤ්හි අත්ථවිසෙසෙ බාලජනෙ වත්තුකාමෙන ''අඤ්ඤා ජනා''ති අවත්වා ''අඤ්ඤෙ ජනා''ති වුත්තෙ තස්ස තං වචනං අධිප්පෙතත්ථං න සාධෙති අඤ්ඤථා අත්ථස්ස ගහෙතබ්බත්තා. තථා ''අඤ්ඤානං ජනාන''න්ති අවත්වා ''අඤ්ඤෙසං ජනානං, අඤ්ඤෙසානං ජනාන''න්ති වා වුත්තෙ තස්ස තං වචනං අධිප්පෙතත්ථං න සාධෙති. තථා ''අඤ්ඤානං ඉත්ථීන''න්ති අවත්වා ''අඤ්ඤාසං ඉත්ථීන''න්ති වුත්තෙපි, ''අඤ්ඤානං කුලාන''න්ති අවත්වා ''අඤ්ඤෙසං කුලානං, අඤ්ඤෙසානං කුලාන''න්ති වා වුත්තෙපි. සබ්බනාමිකවසෙන පන අධිගතාපරවචනිච්ඡායං ''අඤ්ඤෙ ජනා''තිආදිනා වත්තබ්බං, න ''අඤ්ඤා ජනා''තිආදිනා. තථා හි ''අඤ්ඤා ජනා''තිආදිනා වුත්තවචනං අධිප්පෙතත්ථං න සාධෙති අඤ්ඤථා අත්ථස්ස ගහෙතබ්බත්තා. ඉති යත්ථ ''අඤ්ඤා ජනා''තිආදිවචනං උපපජ්ජති, ''අඤ්ඤෙ ජනා''තිආදිවචනං නුපපජ්ජති, යත්ථ පන ''අඤ්ඤෙ ජනා''තිආදිවචනං උපපජ්ජති, ''අඤ්ඤා ජනා''තිආදිවචනං නුපපජ්ජති. යා එතස්මිං අත්ථවිසෙසෙ සල්ලක්ඛණා පඤ්ඤා, අයං නීතියා මග්ගො යුත්තායුත්තිවිචාරණෙ හෙතුත්තා, ලොකස්මිඤ්හි යුත්තායුත්තිවිචාරණා **නීතී**ති වුත්තා. සා ච විනා පඤ්ඤාය න සිජ්ඣති. එවං **අඤ්ඤ**සද්දො අසබ්බනාමිකොපි භවති.

පුබ්බ දක්ඛිණුත්තර පරසද්දෙසු **පුබ්බ**සද්දො යත්ථ පධානවාචකො, යත්ථ ච ''සෙම්හං පුබ්බො''තිආදීසු ලොහිතකොපජවාචකො, තත්ථ අසබ්බනාමිකො. පඨමත්ථෙ තිලිඞ්ගො, දුතියත්ථෙ එකලිඞ්ගො. උත්තමත්ථවාචකො පන **උත්තර**සද්දො ච **පර**සද්දො ච අසබ්බනාමිකො තිලිඞ්ගොයෙව. තථා ''දක්ඛිණස්සා වහන්තිම''න්ති එත්ථ විය සුසික්ඛිතත්ථචතුරත්ථවාචකො **දක්ඛිණ**සද්දො. ''පෙතානං දක්ඛිණං දජ්ජා''තිආදීසු පන දෙය්‍යධම්මවාචකො **දක්ඛිණා**සද්දො නියොගා ඉත්ථිලිඞ්ගො අසබ්බනාමිකොයෙව. එවං **අඤ්ඤ පුබ්බ දක්ඛිණුත්තර පර**සද්දා අසබ්බනාමිකාපි සන්තීති තෙසං සබ්බනාමෙසුපි අසබ්බනාමෙසුපි සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි **කතර**සද්දාදීනං පරපදෙන සද්ධිං සමාසො නීයතෙ ''කතරගාමවාසී කතමගාමවාසී. උභයගාමවාසිනො, ඉතරගාමවාසී අඤ්ඤතරගාමවාසී, පුබ්බදිසා, පරජනො, දක්ඛිණදිසා, උත්තරදිසා, අධරපත්තො''ති. තත්‍ර ''කතරො ගාමො කතරගාමො, කතමො ගාමො කතමගාමො, උභයො ගාමා උභයගාමා''තිආදිනා යථාරහං සමාසවිග්ගහො,

කතරසද්දස්ස පන **කතම**සද්දෙන සද්ධිං සමාසං ඉච්ඡන්ති ද්විධා ච රූපානි ගරූ ‘‘කතරො ච කතමො ච කතරකතමෙ කතරකතමා වා’’ති . තස්මා සබ්බනාමිකනයෙන සුද්ධනාමිකෙසු **පුරිස**නයෙන ච **කතර කතම**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා, තෙනස්ස සම්පදානසාමිවචනට්ඨානෙසු ‘‘කතරකතමෙසං, කතරකතමෙසානං, කතරකතමාන’’න්ති තීණි රූපානි සියුං ‘‘කතරා ච කතමා ච කතරකතමා’’ති එවං ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන කතසමාසෙ පන සබ්බනාමිකනයෙන, සුද්ධනාමිකෙසු **කඤ්ඤා**නයෙන ච යොජෙතබ්බා. ‘‘කතරඤ්ච කතමඤ්ච කතරකතමානී’’ති එවං නපුංසකලිඞ්ගවසෙන කතසමාසෙ සබ්බනාමිකනයෙන, සුද්ධනාමිකෙසු **චිත්ත**නයෙන ච යොජෙතබ්බා.

අයං පනෙත්ථ විසෙසොපි වෙදිතබ්බො – **පුබ්බාපරා**දිසද්දා ද්වන්දසමාසාදිවිධිං පත්වා සෙහි රූපෙහි රූපවන්තො න හොන්ති, තං යථා? පුබ්බාපරා, අධරුත්තරා, මාසපුබ්බා පුරිසා, දිට්ඨපුබ්බා පුරිසා, තථාගතං දිට්ඨපුබ්බා සාවකා, ඉදං පුල්ලිඞ්ගත්තෙ පඨමාබහුවචනරූපං. **එ**ත්**ථෙ**කාරො ආදෙසභූතො න දිස්සති. පුබ්බාපරානං අධරුත්තරානං, මාසපුබ්බානං පුරිසානං, ඉදං පුල්ලිඞ්ගත්තෙ චතුත්ථීඡට්ඨීනං බහුවචනරූපං. එත්ථ **සං සාන**මිච්චෙතෙ ආදෙසභූතා න දිස්සන්ති. තථාගතං දිට්ඨපුබ්බානං සාවකානං, තථාගතං දිට්ඨපුබ්බානං සාවිකානං, කුලානං වා, ඉදං තිලිඞ්ගත්තෙ චතුත්ථීඡට්ඨීනං බහුවචනරූපං. එත්ථාපි **සං සාන**මිච්චෙතෙ ආදෙසභූතා න දිස්සන්ති. මාසපුබ්බායං මාසපුබ්බාය, පියපුබ්බායං පියපුබ්බාය, ඉදමිත්ථිලිඞ්ගත්තෙ සත්තමීචතුත්ථීඡට්ඨීනං එකවචනරූපං. එත්ථාදෙසභූතා **සං සා** න දිස්සන්ති. මාසපුබ්බානං ඉත්ථීනං, පියපුබ්බානං ඉත්ථීනං, ඉදමිත්ථිලිඞ්ගත්තෙ චතුත්ථීඡට්ඨීබහුවචනරූපං. එත්ථ පනාදෙසභූතො **සම්**ච්චෙසො න දිස්සති. අඤ්ඤානිපි යථාසම්භවං යොජෙතබ්බානි, **පුබ්බාපරා**දීනං සමාසවිග්ගහං සමාසපරිච්ඡෙදෙ පකාසෙස්සාම.

ඉදානි **යං**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

යො, යෙ. යං, යෙ. යෙන, යෙහි, යෙභි. යස්ස, යෙසං, යෙසානං. යස්මා, යම්හා, යෙහි, යෙභි. යස්ස, යෙසං, යෙසානං. යස්මිං, යම්හි, යෙසු. ඉදං පුල්ලිඞ්ගං. යං, යානි. යං, යානි. යෙන. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. අථ වා යං, යානි, යා. යං, යානි, යෙ. යෙන. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. කත්ථචි හි **නි**කාරලොපො භවති. අථ වා පන **නි**කාරස්ස **ආකාරෙකාරා**දෙසාපි ගාථාවිසයෙ.

‘‘යා පුබ්බෙ බොධිසත්තානං, පල්ලඞ්කවරමාභුජෙ;
නිමිත්තානි පදිස්සන්ති, තානි අජ්ජ පදිස්සරෙ’’ති ච,

‘‘කිං මාණවස්ස රතනානි අත්ථි, යෙ තං ජිනන්තො හරෙ අක්ඛධුත්තො’’ති ච ඉදමෙත්ථ පාළිනිදස්සනං. ඉදං නපුංසකලිඞ්ගං.

යා, යා, යායො. යං, යා, යායො. යාය, යාහි, යාභි. යාය, යස්සා, යාසං. යාය, යාහි, යාභි. යාය, යස්සා, යාසං. යස්සං, යායං, යාසු. ඉත්ථිලිඞ්ගං. එවං **යං**සද්දස්ස ලිඞ්ගත්තයවසෙන පදමාලා භවති. එත්ථාලපනපදානි න ලබ්භන්ති. තථා **තං**සද්දාදීනං පදමාලාදීසුපි.

එත්ථ පන **යන්ති** සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ – **යන්ති** සද්දො ‘‘යං මෙ භන්තෙ දෙවානං තාවතිංසානං සම්මුඛා සුතං සම්මුඛා පටිග්ගහිතං, ආරොචෙමි තං භන්තෙ භගවතො’’තිආදීසු පච්චත්තවචනෙ දිස්සති. ‘‘යන්තං අපුච්ඡිම්හ අකිත්තයී නො, අඤ්ඤං තං පුච්ඡාම තදිඞ්ඝ බ්‍රූහී’’තිආදීසු උපයොගවචනෙ. ‘‘අට්ඨානමෙතං භික්ඛවෙ අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා’’තිආදීසු කරණවචනෙ. ‘‘යං විපස්සී භගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො ලොකෙ උදපාදී’’තිආදීසු භුම්මවචනෙ දිස්සති. එත්ථෙදං වුච්චති –

‘‘පච්චත්තෙ උපයොගෙ ච, භුම්මෙ ච කරණෙපි ච;
චතුස්වෙතෙසු ඨානෙසු, **යන්ති** සද්දො පවත්තතී’’ති.

පරපදෙන සද්ධිං **යං**සද්දස්ස සමාසොපි වෙදිතබ්බො ‘‘යංබන්ධාදි, යංගුණා, යග්ගුණා’’ති. තත්ථ යො බන්ධාදි **යංබන්ධාදි,** යෙ ගුණා **යංගුණා**ති සමාසවිග්ගහො. තථා හි **විසුද්ධිමග්ගෙ** ‘‘යංගුණනෙමිත්තිකඤ්චෙතං නාමං, තෙසං ගුණානං පකාසනත්ථං ඉමං ගාථං වදන්ති’’ති එතස්මිං පදෙ ‘‘යෙ ගුණා යංගුණා, යංගුණා එව නිමිත්තං යංගුණනිමිත්තං, තතො ජාතං ‘භගවා’ති ඉදං නාමන්ති **යංගුණනෙමිත්තික’’**න්ති නිබ්බචනමිච්ඡිතබ්බං. **යග්ගුණා**ති එත්ථ පන ‘‘යස්ස ගුණා යග්ගුණා’’ති නිබ්බචනං. තථා හි –

‘‘අපි සබ්බඤ්ඤුතා පඤ්ඤා, යග්ගුණන්තං න ජානියා;
අථ කා තස්ස විජඤ්ඤා, තං බුද්ධං භූගුණං නමෙ’’ති

පොරාණකවිරචනායං ‘‘යස්ස ගුණා යග්ගුණා’’ති නිබ්බචනමිච්ඡිතබ්බං.

යසද්දස්ස සමාසම්හි, සද්ධිං පරපදෙහි වෙ;

නිග්ගහීතාගමො වාථ, ද්විභාවො වා සියා ද්විධා.

එවං **ය**සද්දස්ස සමාසො සල්ලක්ඛිතබ්බො.

ඉදානි **ත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

සො, තෙ. නං, තං, නෙ, තෙ. නෙන, තෙන, නෙහි, තෙහි, නෙභි, තෙභි. අස්ස, නස්ස, තස්ස, ‘නෙසං, තෙසං (ආසං). අස්මා, නස්මා, තස්මා, නම්හා, තම්හා, නෙහි, තෙහි, නෙභි, තෙභි. අස්ස, නස්ස, තස්ස, නෙසං, තෙසං (ආසං). අස්මිං, නස්මිං, තස්මිං, අම්හි, නම්හි, තම්හි, ත්‍යම්හි, නෙසු, තෙසු. ඉදං පුල්ලිඞ්ගං. එත්ථ ච **ආසං**සද්දස්ස අත්ථිභාවෙ ‘‘නෙවාසං කෙසා දිස්සන්ති, හත්ථපාදා ච ජාලිනො’’ති ගාථා නිදස්සනං, සො ච තිලිඞ්ගො දට්ඨබ්බො. **ත්‍යම්හී**ති පදස්ස අත්ථිභාවෙ –

‘‘යදාස්ස සීලං පඤ්ඤඤ්ච, සොචෙය්‍යඤ්චාධිගච්ඡති;
අථ විස්සාසතෙ ත්‍යම්හි, ගුය්හඤ්චස්ස න රක්ඛතී’’ති

අයං ගාථා නිදස්සනං. අයමෙත්ථ රූපවිසෙසො සල්ලක්ඛිතබ්බො – අරියවිනයෙති වා සප්පුරිසවිනයෙති වා. එසෙ සෙ එකෙ එකට්ඨෙති පාළිප්පදෙසෙ පච්චත්තෙකවචනකානමෙත **ත**සද්දානං එකාරන්තනිද්දෙසොපි දිස්සතීති.

එත්ථ පන **තෙ**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ – **තෙ**සද්දො ‘‘න තෙ සුඛං පජානන්ති, යෙ න පස්සන්ති නන්දන’’න්තිආදීසු **තං**සද්දස්ස වසෙන පච්චත්තබහුවචනෙ ආගතො, ‘‘තෙ න පස්සාමි දාරකෙ’’තිආදීසු උපයොගබහුවචනෙ. ‘‘නමො තෙ පුරිසාජඤ්ඤ, නමො තෙ පුරිසුත්තම. නමො තෙ බුද්ධ වීරත්‍ථු’’ති ච ආදීසු **තුම්හ**සද්දස්ස වසෙන සම්පදානෙ, තුය්හන්ති අත්ථොති වදන්ති. ‘‘කින්තෙ දිට්ඨං කින්ති තෙ දිට්ඨං, උපධී තෙ සමතික්කන්තා, ආසවා තෙ පදාලිතා’’ති ච ආදීසු කරණෙ. ‘‘කින්තෙ වතං කිං පන බ්‍රහ්මචරිය’’න්තිආදීසු සාමිඅත්ථෙ, තවාති අත්ථොති වදන්ති. එත්ථෙතං වුච්චති –

‘‘පච්චත්තෙ උපයොගෙ ච, කරණෙ සම්පදානියෙ;
සාමිම්හි චාති **තෙ**සද්දො, පඤ්චස්වත්ථෙසු දිස්සතී’’ති.

තං, තානි. තං, තානි. නෙන, තෙන ඉච්චාදි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. ඉදං නපුංසකලිඞ්ගං.

සා , තා, තායො. නං, තං, නා, තා, නායො, තායො. නාය, තාය, නාහි, තාහි, නාභි, තාභි. අස්සා, නස්සා, (තිස්සා,) තස්සා, නාය, තාය, නාසං, තාසං, සානං, ආසං. අස්සා, නස්සා, තස්සා, නාය, තාය, නාහි, තාහි, නාභි, තාභි. අස්සා, නස්සා, (තිස්සා,) තස්සා, නාය, තාය, නාසං, තාසං, සානං, ආසං. නාය, තාය, අස්සං, නස්සං, තිස්සං, තස්සං, නායං, තායං, නාසු, තාසු, ත්‍යාසු. ඉදං ඉත්ථිලිඞ්ගං.

එත්ථ පන ‘‘අභික්කමො සානං පඤ්ඤායති, නාසං කුජ්ඣන්ති පණ්ඩිතා. ඛිඩ්ඩා පණිහිතා ත්‍යාසු, රති ත්‍යාසු පතිට්ඨිතා. බීජානි ත්‍යාසු රූහන්ති’’ති පයොගදස්සනතො ‘‘සානං ආසං ත්‍යාසූ’’ති ඉමානි වුත්තානි අක්ඛරචින්තකානං ඤාණචක්ඛුසම්මුය්හනට්ඨානභූතානි. එවං පරම්මුඛවචනස්ස **තං**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති.

එත්ථ ච ඉදං වත්තබ්බං –

‘‘තං ත්වං ගන්ත්වාන යාචස්සු’’, ඉච්චාදීසු පදිස්සරෙ;
ආදො **තං තෙ**තිආදීනි, **නන්**තිආදීනි නො තථා.

නං නෙ නෙනාතිආදීනි, **වො නො**ඉච්චාදයො විය;
පදතො පරභාවම්හි, දිට්ඨානි ජිනසාසනෙ.

‘‘අථ නං අථ නෙ ආහ, න ච නං පටිනන්දති’’;
ඉච්චාදීනි පයොගානි, දස්සෙතබ්බානි විඤ්ඤුනා.

කො චෙත්ථ වදෙය්‍ය –

‘‘යථා නදී ච පන්ථො ච, පානාගාරං සභා පපා;
එවං ලොකිත්ථියො නාම, නාසං කුජ්ඣන්ති පණ්ඩිතා’’ති

එත්ථ –

පදතො අපරත්තෙපි, **නාසංසද්දස්ස** දස්සනා;
ආදොපි ඉච්ඡිතබ්බාව, **නං නෙ**ඉච්චාදයො ඉති.

සො පනෙවන්තු වත්තබ්බො, ''තව වාදෙ න ලබ්භති;
නාසංසද්දො **නසද්දො** ච, **ආසං**සද්දො ච ලබ්භරෙ.

තස්මා 'ආසං න කුජ්ඣන්ති, ඉත්ථීනං පණ්ඩිතා'ඉති;
අත්ථොව භවතෙ එවං, සුට්ඨු ධාරෙහි පණ්ඩිතා''ති.

අථ වා යස්මා **නිරුත්තිපිටකෙ ''නං** පුරිසං පස්සති, නෙ පුරිසෙ පස්සති''තිආදිනා පදතො අපරත්තෙපි ''නං, නෙ'' ඉච්චාදීනි පදානි වුත්තානි, තස්මා තෙනාපි නයෙන පදතො අපරානිපි තානි කදාචි සියුං. මයං පන පාළිනයානුසාරෙන තෙසං පවත්තිං වදාම, ඉදං ඨානං සුට්ඨු විචාරෙතබ්බං.

එත්ථ පන **ත**සද්දස්ස පරපදෙහි සද්ධිං සමාසොපි වෙදිතබ්බො ''තංපුත්තො, තංසදිසො, තන්නින්නො, තප්පොණො, තප්පබ්භාරො, තබ්භූතො, තග්ගුණො, තස්සදිසො''ති.

තසද්දස්ස සමාසම්හි, සද්ධිං පරපදෙහි වෙ;
නිග්ගහීතාගමො පුබ්බ-පදෙ ද්විත්තන්තු පච්ඡිමෙ.

එවං **ත**සද්දස්ස සමාසො සල්ලක්ඛිතබ්බො.

ඉදානි **එත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

එසො, එතෙ. එතං, එතෙ. එතෙන, එතෙහි, එතෙභි. එතස්ස, එතෙසං, එතෙසානං. එතස්මා, එතම්හා, එතෙහි, එතෙභි. එතස්ස, එතෙසං, එතෙසානං. එතස්මිං, එතම්හි, එතෙසු. ඉදං පුල්ලිඞ්ගං.

එතං, එතානි. එතං, එතානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං, ඉදං නපුංසකලිඞ්ගං.

එසා , එතා, එතායො. එතං, එතා, එතායො. එතාය, එතාහි, එතාභි. එතාය, එතිස්සා, එතිස්සාය, එතාසං. එතාය, එතාහි, එතාභි. එතාය, එතිස්සා, එතිස්සාය, එතාසං. එතාය, එතිස්සං, එතාසු. ඉදං ඉත්ථිලිඞ්ගං. එවං **එත**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති.

පරපදෙනෙත්ථ සද්ධිං සමාසොපිස්ස වෙදිතබ්බො ''එතදත්ථාය ලොකස්මිං, නිධි නාම නිධියාති. එතප්පරමායෙව දෙවතා සන්නිපතිතා අහෙසු''න්තිආදීසු.

සමාසෙ **එත**සද්දස්ස, සද්ධිං පරපදෙහි වෙ;
නිග්ගහීතාගමො පුබ්බ-පදෙ හොති න හොති ච.

ඉදානි **ඉදං**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

අයං, ඉමෙ. ඉමං, ඉමෙ. අනෙන, ඉමිනා, එහි, එභි, ඉමෙහි, ඉමෙභි. අස්ස, ඉමස්ස, එසං, එසානං, ඉමෙසං, ඉමෙසානං. අස්මා, ඉමස්මා, ඉමම්හා, එහි, එභි, ඉමෙහි, ඉමෙභි. අස්ස, ඉමස්ස, එසං, එසානං, ඉමෙසං, ඉමෙසානං. අස්මිං, ඉමස්මිං, අම්හි, ඉමම්හි, එසු, ඉමෙසු. ඉදං පුල්ලිඞ්ගං.

ඉදං, ඉමානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. ඉදං නපුංසකලිඞ්ගං.

අයං, ඉමා, ඉමායො. ඉමං, ඉමා, ඉමායො. ඉමාය, ඉමාහි, ඉමාභි. අස්සා, අස්සාය, ඉමිස්සා, ඉමිස්සාය, ඉමාය, ඉමාසං. අස්සා, ඉමිස්සා, ඉමාය, ඉමාහි, ඉමාභි. අස්සා, අස්සාය, ඉමිස්සා, ඉමිස්සාය, ඉමාය, ඉමාසං. අස්සං, ඉමිස්සං, ඉමාය, ඉමායං, ඉමාසු. ඉදං ඉත්ථිලිඞ්ගං. එවං **ඉදං**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති.

කච්චායනෙ තු ''ඉමස්සිදමංසිසු නපුංසකෙ''ති **ඉම**සද්දොයෙව පකතිභාවෙන වුත්තො, ඉධ පන **ඉදං**සද්දොයෙව ''ඉදප්පච්චයතා''ති එත්ථ ''ඉද''න්ති පකතියා දස්සනතො. තථා හි ''ඉමෙසං පච්චයා ඉදප්පච්චයා, ඉදප්පච්චයා එව **ඉදප්පච්චයතා,** ඉදප්පච්චයානං වා සමූහො ඉදප්පච්චයතා''ති වුත්තං. එත්ථ ච ඉදප්පච්චයා එව ඉදප්පච්චයතාති **තා**සද්දෙන පදං වඩ්ඪිතං න කිඤ්චි අත්ථන්තරං යථා දෙවො එව දෙවතාති. ඉදප්පච්චයානං සමූහො ඉදප්පච්චයතාති සමූහත්ථං **තා**සද්දමාහ යථා ජනානං සමූහො ජනතාති. **චූළනිරුත්තියං නිරුත්තිපිටකෙ** ච **ඉදං**සද්දොයෙව පකතිභාවෙන වුත්තො.

සමාසෙ **ඉදං**සද්දස්ස, සද්ධිං පරපදෙන වෙ;
ඉදප්පච්චයතාත්වෙව, රූපං ද්විත්තං සියුත්තරෙ.

ඉදානි **අමු**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

අසු, අමු, අමූ. අමුං, අමූ. අමුනා, අමූහි, අමූභි. අමුස්ස, දුස්ස, අමූසං, අමූසානං. අමුස්මා, අමුම්හා, අමූහි, අමූභි. අමුස්ස, දුස්ස, අමූසං, අමූසානං. අමුස්මිං, අමුම්හි, අමූසු. ඉදං පුල්ලිඞ්ගං.

අදුං, අමූනි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. ඉදං නපුංසකලිඞ්ගං.

අසු, අමු, අමූ, අමුයො. අමුං, අමූ, අමුයො. අමුයා, අමූහි, අමූභි. අමුස්සා, අමුයා, අමූසං, අමූසානං. අමුයා, අමූහි, අමූභි. අමුස්සා, අමුයා, අමූසං, අමූසානං. අමුයා, අමුයං, අමුස්සං, අමූසු. ඉදං ඉත්ථිලිඞ්ගං. එවං **අමු**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති, සමාසො පන අප්පසිද්ධො.

තත්‍ර ''දුස්ස මෙ ඛෙත්තපාලස්ස, රත්තිභත්තං අපාභත''න්ති පයොගදස්සනතො ''දුස්සා''ති පදමම්හෙහි ඨපිතං. **ක**කාරාගමවසෙන අඤ්ඤානිපි අසබ්බනාමිකරූපානි භවන්ති. තෙසං වසෙන අයං ලිඞ්ගත්තයස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

''අසුකො, අසුකා. අසුකං, අසුකෙ''තිආදිනා, ''අමුකො, අමුකා. අමුකං, අමුකෙ''තිආදිනා ච **පුරිස**නයොපි ලබ්භති. ''අසුකා, අසුකායො''තිආදිනා, ''අමුකා, අමුකායො''තිආදිනා ච **කඤ්ඤා**නයොපි ලබ්භති. ''අසුකං, අසුකානී''තිආදිනා, ''අමුකං, අමුකානී''තිආදිනා ච **චිත්ත**නයොපි ලබ්භති. ඉමානෙත්ථ පදානි අසබ්බනාමිකානිපි **ක**කාරාගමවසෙන නානත්තදස්සනත්ථං වුත්තානි.

ඉදානි **කිං**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

කො, කෙ. කං, කෙ. කෙන, කෙහි, කෙභි. කස්ස, කිස්ස, කෙසං. කස්මා, කම්හා, කෙහි, කෙභි. කස්ස, කිස්ස, කෙසං. කස්මිං, කිස්මිං, කම්හි, කිම්හි, කෙසු. ඉදං පුල්ලිඞ්ගං.

රූපවිසෙසොපෙත්ථ වෙදිතබ්බො ''කෙ ගන්ධබ්බෙ ච රක්ඛසෙ නාගෙ, කෙ කිම්පුරිසෙ ච මානුසෙ, කෙ පණ්ඩිතෙ සබ්බකාමදදෙ, දීඝං රත්තං භත්තා මෙ භවිස්සති, කෙ ච ඡවෙ පාථිකපුත්තෙ, කා ච තථාගතානං අරහන්තානං සම්මාසම්බුද්ධානං ආසාදනා''ති පාළිදස්සනතො. යස්මා පන කෙ ගන්ධබ්බෙ ච රක්ඛසෙ නාගෙ ඉතිආදීසු පාළීසු ''කෙ''ති පච්චත්තවචනං **එ**කාරන්තම්පි දිස්සති, තස්මා ''කෙ''ති රූපභෙදො චෙත්ථ ඤෙයයො. තථා ''කිස්සස්ස එකධම්මස්ස, වධං රොචෙසි ගොතම. කිස්මිං මෙ සිවයො කුද්ධා. කම්හි කාලෙ තයා වීර, පත්ථිතා බොධිමුත්තමා''තිආදීනි ච නිදස්සනපදානි ඤෙයයානි. අපිච –

''කො තෙ බලං මහාරාජ'', ඉතිආදීසු පාළිසු;
ක්වසද්දත්ථෙ වත්තතීති, ඤෙයයා **කො** ඉච්චයං සුති.

පෙතං තං සාමමද්දක්ඛිං, කො නු ත්වං සාම ජීවසි;
ඉති පාඨෙ **කථං**සද්දා-භිධෙයයො වත්තතීති ච.

එතෙසු ද්වීසු අත්ථෙසු, දිට්ඨො **කො** ඉච්චයං රවො;
නිපාතොති ගහෙතබ්බො, සුතිසාමඤ්ඤතො රුතො.

නපුංසකලිඞ්ගෙ කං, කානි. කං, කානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං යොජෙතබ්බං. අථ වා ''කිං චිත්තං. කිං රූපං. කිං පරාභවතො මුඛං. කිං ඉච්ඡසී''තිආදිපයොගදස්සනතො පන ''කිං, කානි. කිං, කානී''ති වත්වා සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං යොජෙතබ්බං. අයං නයො යුත්තතරො, ඉදං නපුංසකලිඞ්ගං.

කා, කා, කායො. කං, කා, කායො. කාය, කාහි, කාභි. කාය, කස්සා, කාසං, කාසානං. කාය, කස්සා, කාහි, කාභි. කාය, කස්සා, කාසං කාසානං. කාය, කස්සා, කායං, කස්සං, කාසු.

එත්ථ පන **කායො**ති පදස්ස අත්ථිභාවෙ ''කායො අමොසා ගච්ඡන්තී''ති නිදස්සනං දට්ඨබ්බං. ඉදං ඉත්ථිලිඞ්ගං. එවං **කිං**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති. එත්ථෙතස්ස අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ – **කිං** සද්දො ''කිං රාජා යො ලොකං න රක්ඛති. කිං නු ඛො නාම තුම්හෙ මං වත්තබ්බං මඤ්ඤථා''තිආදීසු ගරහනෙ ආගතො. ''යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්න''න්තිආදීසු අනියමෙ. ''කින්තෙ වක්කලි ඉමිනා පූතිකායෙන දිට්ඨෙන, යො ඛො වක්කලි ධම්මං පස්සති, සො මං පස්සතී''තිආදීසු නිප්පයොජනතායං. ''කිං න කාහාමි තෙ වචො''තිආදීසු සම්පටිච්ඡනෙ.

‘‘කිංසූධ විත්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨ’’න්තිආදීසු පුච්ඡායං, **පුච්ඡා** ච නාම කාරණපුච්ඡාදිවසෙන අනෙකවිධා, අතො කාරණපුච්ඡාදිවසෙනපි **කිං**සද්දස්ස පවත්ති විත්ථාරතො ඤෙය්‍යා. තථා හි අයං ‘‘කිං නු සන්තරමානොව, කාසුං ඛණසි සාරථී. කිං නු ජාතිං න රොචෙසි. කෙන තෙතාදිසො වණ්ණො’’තිආදීසු කාරණපුච්ඡායං වත්තති. ‘‘කිං කාසුයා කරිස්සතී’’තිආදීසු කිච්චපුච්ඡායං. ‘‘කිං සීලං. කො සමාධී’’තිආදීසු සරූපපුච්ඡායං. ‘‘කිං ඛාදසි. කිං පිවසී’’තිආදීසු වත්ථුපුච්ඡායං. ‘‘ඛාදසි කිං පිවසි කි’’න්තිආදීසු ක්‍රියාපුච්ඡායං වත්තති. අදිට්ඨජොතනාපුච්ඡාති එවමාදිකා පන පඤ්චවිධා පුච්ඡා **කිං**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරෙ අනාහරිතබ්බත්තා අනාගතාති දට්ඨබ්බං. එත්ථෙතං වුච්චති –

ගරහායං අනියමෙ, නිප්පයොජනතාය ච;
සම්පටිච්ඡනපුච්ඡාසු, **කිං**සද්දො සම්පවත්තති.

පරපදෙන සද්ධිං සමාසොපිස්ස වෙදිතබ්බො ‘‘කිංසමුදයො, කිංවෙදනො, කිංසඤ්ඤොජනො’’ති. එත්ථ ‘‘කො, කෙ. කා, කා, කායො. කිං, කානී’’ති එවං ලිඞ්ගත්තයවසෙන විභත්තානි **කිං**සද්දමයානි පදානි සමාසපදත්තෙ පුන **කිමිති** පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති. **නාම**සද්දෙන පන සමාසෙ තෙසං ද්විධා ගති දිස්සති **‘‘කින්නාමො, කොනාමො’’**ති. සබ්බානි පනෙතානි ඉත්ථිනපුංසකලිඞ්ගවසෙන බහුවචනවසෙන ච යොජෙතබ්බානි.

කිංසද්දස්ස සමාසම්හි, සද්ධිං **නාම**රවෙන වෙ;
‘‘කින්නාමො’’ ඉති ‘‘කොනාමො’’, ඉති චෙවං ගති ද්විධා.

‘‘කොනාමො තෙ උපජ්ඣායො’’, ඉච්චාදෙත්ථ නිදස්සනං;
සහඤ්ඤෙන සමාසම්හි, ‘‘කිං කිං’’ඉච්චෙව සූයතෙ.

තථා හි ‘‘කිංචිත්තො ත්වං භික්ඛු. කිංකාරපටිස්සාවිනී’’තිආදීසු **කිං**සද්දො සරූපමවිජහන්තො තිට්ඨති. තත්ථ හි කිංචිත්තං යස්ස සො **කිංචිත්තො**. ‘‘කිං කරොමි සාමී’’ති එවං කින්ති කාරො කරණං සද්දනිච්ඡාරණං කිංකාරො, තං පටිස්සාවෙතීති **කිංකාරපටිස්සාවිනී**තිආදි නිබ්බචනමිච්ඡිතබ්බං. ‘‘කින්නරො. කිංපක්කමිව භක්ඛිත’’න්තිආදීසු පන නිබ්බචනමප්පසිද්ධං, **කිං**සද්දොයෙව පදාවයවභාවෙන සුතො. තථා හි සො කත්ථචි පදාවයවභාවෙන කත්ථචි **නු සු නුඛො කාරණා**දිසද්දෙහි සහචාරිභාවෙන ච සූයති. අත්‍රිමෙ පයොගා – එසා තෙ ඉත්ථී කිං හොති. එතෙ මනුස්සා තුම්හාකං කිං හොන්ති. කිම්පුරිසානුචිණ්ණො. කිං නු භීතොව තිට්ඨසි. කිංසුඡෙත්වා සුඛං සෙති. කිං නුඛො කාරණං. කිං කාරණා අම්ම තුවං පමජ්ජසි, කිඤ්හි නාම චජන්තස්ස, වාචාය අදදමප්පකන්ති එවමාදයො. අත්‍රිදං වුච්චති –

‘‘විසුං පදාවයවො වා, හුත්වා **න්වා**දීහි වා පන;
යුත්තො සද්දෙහි **කිං**සද්දො, දිට්ඨයො සුගතසාසනෙ.

පාළිනයානුසාරෙන, සෙසානං සම්භවොපි ච;
ඤෙය්‍යො විඤ්ඤූහි සද්ධම්ම-නයඤ්ඤූහි පභෙදතො’’ති.

ඉදානි සබ්බනාමිකභාවෙ ඨිතෙහි **කො කං**සද්දෙහි සමානසුතිකානං අඤ්ඤෙසං **කො කං**සද්දානං නාමිකපදමාලාවිසෙසො වත්තබ්බො සියා, සො හෙට්ඨා ලිඞ්ගත්තයමිස්සකපරිච්ඡෙදෙ වුත්තො. අසබ්බනාමිකත්තා පන **පුරිස චිත්ත**නයෙනෙව විභත්තො. තථා හි යදා **කො**සද්දො බ්‍රහ්මවාතකායත්ථවාචකො, **කං**සද්දො පන සිරොජලසුඛත්ථවාචකො, තදා තානි පදානි අසබ්බනාමිකානි, කස්මා? අ**කිං**සද්දමයත්තා සබ්බනාමිකරූපසඞ්ඛාතෙහි අසාධාරණරූපෙහි විරහිතත්තා පුච්ඡත්ථතො අත්ථන්තරවාචකත්තා ච. එත්ථ පන සමානසුතිවසෙන අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං **කො**සද්දො **කං**සද්දොති ච වුත්තං, එකන්තතො පන සබ්බනාමිකත්තෙ **කිං**සද්දොයෙව, සුද්ධනාමත්තෙ **ක**සද්දොයෙවාති ගහෙතබ්බං. ඉච්චෙවං –

කායෙ බ්‍රහ්මනි වාතෙ ච, සීසෙ ජලසුඛෙසු ච;
කසද්දො වත්තතී තීසු, පුමා තීසු නපුංසකො.

එවං සබ්බනාමභූතානං **කිංක**සද්දානං පවත්ති වෙදිතබ්බා.

ඉධ වුත්තප්පකාරානං, අත්ථානං දානි සඞ්ගහො;
පඤ්ඤාවෙපුල්ලකරණො, එකදෙසෙන වුච්චතෙ.

කිං කිංපක්කෙන සදිසං, කායො කිංපභවො වද;
කිංපක්කසදිසො කාමො, කායො තණ්හාදිසම්භවො.

උණ්හකාලෙ ක’මිච්ඡන්ති, ක’මිච්ඡන්ති පිපාසිතා;
පච්චාමිත්තා ක’මිච්ඡන්ති, ක’මිච්ඡන්ති දුබ්භිට්ටිතා.

කායස්ස කස්ස කො ආයො,
කො නාථො කස්ස භූතලෙ;
කස්ස කං ඣානජං සාතං,
කස්සඞ්ගෙසු ච කං පරන්ති.

යා පන තා හෙට්ඨා අම්හෙහි ලිඞ්ගත්තයවසෙන **කිං**සද්දස්ස සබ්බනාමිකසඤ්ඤිතස්ස නාමිකපදමාලා විභත්තා, එතාසු පුල්ලිඞ්ගනපුංසකලිඞ්ගට්ඨානෙ ‘‘කෙහි, කිස්ස, කස්මා, කම්හා, කම්හී’’ති ඉමානි පදානි පහාය ඉත්ථිලිඞ්ගට්ඨානෙ ‘‘කායො, කාහි, කාසානං, කායං, කස්ස’’න්ති ඉමානි ච පදානි පහාය තතො තතො සෙසපදතො යථාසම්භවං **චි**සද්දං **චන**සද්දං **චනං**සද්දඤ්ච නිපාතෙත්වා එවරූපානි රූපානි ගහෙතබ්බානි. සෙයාථීදං?

කොචි, කෙචි, කෙචන. කිඤ්චි, කිඤ්චනං, කෙචි, කෙචන. කෙනචි, කෙහිචි. කස්සචි, කෙසඤ්චි. පඤ්චමියා එකවචනං ඌනං පාළියං අනාගතත්තා. කෙහිචි. කස්සචි, කෙසඤ්චි. කස්මිඤ්චි, කිස්මිචි, කෙසුචි. පුල්ලිඞ්ගනපුංසකලිඞ්ගවසෙන දට්ඨබ්බානි. අත්‍ර **කිස්මිචී**ති අනුසාරලොපවසෙන වුත්තං.

ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන පන කාචි ඉත්ථී, කාචි ඉත්ථියො. කාචි, කාචි. කිඤ්චි, කාචි. කායචි, කාහිචි. කායචි, කස්සාචි, කාසඤ්චි. කායචි, කාහිචි. කායචි, කස්සාචි, කාසඤ්චි. කායචි, කාසුචීති රූපානි.

එත්ථ ‘‘ඉති භාසන්ති කෙචන, න නං හිංසාමි කිඤ්චන’’න්තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා. ඉති ලිඞ්ගත්තයවසෙන වුත්තානි **කොචි කාචි කිඤ්චී**තිආදීනි අප්පමත්තකානං සඞ්ගාහකවචනානීති වෙදිතබ්බානි.

පුනෙතානියෙව යථාරහං **යං**සද්දෙන යොජෙත්වා දස්සෙස්සාම –

යො කොචි, යෙ කෙචි. යං කිඤ්චි, යෙ කෙචි. යෙන කෙනචි, යෙහි කෙහිචි. යස්ස කස්සචි, යෙසං කෙසඤ්චි. යස්මා කස්මාචි, යෙහි කෙහිචි. යස්ස කස්සචි, යෙසං කෙසඤ්චි. යස්මිං කස්මිඤ්චි, යෙසු කෙසුචි.

එත්ථ ‘‘යො කොචි මං අට්ඨිං කත්වා සුණෙය්‍යා. යෙ කෙචිමෙ අත්ථි රසා පථබ්‍යා, සච්චං තෙසං සාධුතරං රසාන’’න්තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා. පුල්ලිඞ්ගරූපානි.

යං කිඤ්චි, යානි කානිචි. යං කිඤ්චි, යානි කානිචි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. එත්ථ ‘‘යං කිඤ්චි රතනං අත්ථි, ධතරට්ඨනිවෙසනෙ. යං කිඤ්චි චිත්තං ඉධ වා හුරං වා. යානි කානිචි රූපානී’’තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා. නපුංසකලිඞ්ගරූපානි.

යා කාචි ඉත්ථී, යා කාචි ඉත්ථියො. යං කිඤ්චි, යා කාචි. යාය කායචි, යාහි කාහිචි. යාය කායචි, යාසං කාසඤ්චි. යාය කායචි, යාහි කාහිචි. යාය කායචි, යාසං කාසඤ්චි. යාය කායචි, යාසු කාසුචි.

එත්ථ ‘‘යා කාචි වෙදනා අතීතානාගතපච්චුප්පන්නා’’තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා. ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානි. ඉති ලිඞ්ගත්තයවසෙන වුත්තානි **යො කොචි, යා කාචි, යං කිඤ්චී**තිආදීනි අනවසෙසපරියාදානවචනානීති වෙදිතබ්බානි. සබ්බානි චෙතානි න නිපාතපදානි, නිපාතපතිරූපකා සද්දගතියොති වෙදිතබ්බානි. යදි නිපාතපදානි සියුං, තීසු ලිඞ්ගෙසු සත්තසු විභත්තීසු එකාකාරෙන තිට්ඨෙය්‍යුං, න ච තිට්ඨන්ති, තස්මා න නිපාතපදානි, නිපාතපතිරූපකා සද්දගතියොයෙව.

අපිච **ය ත කිං එත**ඉච්චෙතෙහි සබ්බනාමෙහි ලිඞ්ගානුරූපතො **ත්තකත්තික**පච්චයෙ කත්වා වත්තිච්ඡායං යානි පදානි සිජ්ඣන්ති, තානි පරිච්ඡෙදවචනානි අසබ්බනාමිකානියෙව භවන්ති. තෙසං නාමිකපදමාලා **පුරිස චිත්ත කඤ්ඤා**නයෙන යොජෙතබ්බා. තං යථා?

යත්තකො ජනො, යත්තකං චිත්තං, යත්තිකා ඉත්ථී. තත්තකො, තත්තකං, තත්තිකා. කිත්තකො, කිත්තකං, කිත්තිකා. එත්තකො, එත්තකං, එත්තිකාති. ඉමානි පදානි අසබ්බනාමිකානිපි පච්චයවසෙන සම්භූතත්ථන්තරෙසු විඤ්ඤූනං කොසල්ලත්ථං වුත්තානි.

ඉදානි සඞ්ඛාදිවචනස්ස **එක**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

එකසද්දො හි සඞ්ඛාවචනො ච හොති අසදිසවචනො ච අසහායවචනො ච එකච්චවචනො ච මිස්සීභූතවචනො ච. යදා සඞ්ඛා’සදිසා’සහායවචනො, තදා එකවචනකො හවති.

එකො, එකං, එකෙන, එකස්ස, එකස්මා, එකම්හා, එකස්ස, එකස්මිං, එකම්හීති. එවං සඞ්ඛාදිවචනො **එක**සද්දො එකවචනකො. තථා හි ‘‘එකො ද්වෙ තයො’’ති සඞ්ඛාවිසයෙ **එක**සද්දො එකවචනකොව. ‘‘එකොම්හි

සම්මාසම්බුද්ධො. එකො රාජ නිපජ්ජාමී''ති අසදිසාසහායකථනෙපි එකවචනකොව. අයං එකවචනිකා සබ්බනාමිකපදමාලා.

යදා පන සඞ්ඛත්ථා ච අසහායා ච බහූ වත්තබ්බා සියුං, තදා **එක**සද්දතො **ක**කාරාගමං කත්වා එකකා, එකකෙ, එකකෙහි, එකකෙහි. **පුරිස**නයෙ බහුවචනවසෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. තථා හි සඞ්ඛත්ථාපි බහූ හොන්ති. ''චත්තාරො එකකා සියු''න්ති හි වුත්තං. අසහායාපි බහූ හොන්ති. තථා හි ''අයම්පි ගහපති එකොව ආගතො, අයම්පි එකොව ආගතො''ති වත්තබ්බෙ ''ඉමෙ ගහපතයො එකකා ආගතා''ති වත්තබ්බතා දිස්සති. අයං නයො සබ්බනාමිකපක්ඛං න භජති අසාධාරණරූපාභාවතො, අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං පන වුත්තො.

යදා එකච්චවචනො, තදා ''එකෙ, එකෙ, එකෙහි, එකෙහි එකෙසං, එකෙහි, එකෙහි, එකෙසං, එකෙසූ''ති වත්තබ්බං. අයම්පි බහුවචනිකා සබ්බනාමිකපදමාලා. එත්ථ **එකෙ**ති එකච්චෙ. එස නයො සෙසෙසුපි. යදා පන මිස්සීභූතවචනො, තදා ''එකා, එකෙ, එකෙහි, එකෙහි, එකාන''න්ති **පුරිස**නයෙ බහුවචනවසෙන වත්තබ්බං. ''පඤ්චාලො ච විදෙහො ච, උභො එකා භවන්තු තෙ''ති පාළි දිස්සති. අයං නයො සබ්බනාමිකපක්ඛං න භජති අසාධාරණරූපාභාවතො, අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං පන වුත්තො. තත්ථ **එකා භවන්තූ**ති එකීභවන්තු මිස්සීභවන්තු, ගඞ්ගොදකෙන යමුනොදකං විය අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දන්තු සමෙන්තූති වචනත්ථො.

ආචරියා පන එවං විභාගං අදස්සෙත්වා **එක**සද්දස්ස සබ්බනාමත්තමෙව ගහෙත්වා **සබ්බ**සද්දස්ස විය නාමිකපදමාලං යොජෙන්ති. කථං?

එකො, එකෙ. එකං, එකෙ. එකෙන, එකෙහි, එකෙහි. එකස්ස, එකෙසං, එකෙසානං. එකස්මා, එකම්හා, එකෙහි, එකෙහි. එකස්ස, එකෙසං, එකෙසානං. එකස්මිං, එකම්හි, එකෙසූති. අයං සබ්බනාමිකපදමාලාති වෙදිතබ්බා.

කෙචි **''එක**සද්දො සඞ්ඛ්‍යාතුල්‍යාසහායඤ්ඤවචනො. යදා සඞ්ඛ්‍යාවචනො, තදා සබ්බත්ථෙකවචනන්තොව, අඤ්ඤත්ථ බහුවචනන්තොපි, එකො එකා එකං ඉච්චාදි සබ්බත්ථ සබ්බසද්දසමං. සංඛාස්වෙව විසෙසො''ති ලිඞ්ගත්තයෙ යොජනානයං වදන්ති. එවං වදන්තා ච තෙ විභාගං අදස්සෙත්වා වදන්ති. මයං පන සොතූනං පයොගෙසු කොසල්ලුප්පාදනත්ථං විභාගං දස්සෙත්වා වදාම.

අපිචෙත්ථ අයං විසෙසොපි සල්ලක්ඛිතබ්බො ''එකෙ එකට්ඨෙ සමෙ සමභාගෙ'ති පාළිප්පදෙසෙ පච්චත්තෙකවචනස්ස **එක**සද්දස්ස **එ**කාරන්තනිද්දෙසොපි දිස්සතී''ති. පුල්ලිඞ්ගරූපානි.

එකං, එකානි. එකං, එකානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. තත්ථ **එකානී**ති එකච්චානි. එස නයො සෙසබහුවචනෙසුපි, නපුංසකලිඞ්ගරූපානි.

එකා, එකා, එකායො. එකං, එකා, එකායො. එකාය, එකාහි, එකාහි. එකාය, එකිස්සා, එකාසං. එකාය, එකාහි, එකාහි. එකාය, එකිස්සා, එකාසං. එකාය, එකායං, එකිස්සං, එකාසු. එත්ථ බහුවචනට්ඨානෙ **එකා**ති එකච්චා, **එකාහී**ති එකච්චාහි, **එකාස**න්ති එකච්චානං **එකාසූ**ති එකච්චාසු. ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානි. සබ්බානෙතානි සබ්බනාමානි එකවචනබහුවචනවසෙන වුත්තානි.

අපිච **එක**සද්දෙ විච්ඡාවසෙන වත්තබ්බෙ ලිඞ්ගත්තයරූපානි එකවචනානෙව භවන්ති. කථං?

එකෙකො, එකෙකං, එකෙකෙන, එකෙකස්ස, එකෙකස්මා, එකෙකම්හා, එකෙකස්ස, එකෙකස්මිං, එකෙකම්හීති පුල්ලිඞ්ගරූපානි.

එකෙකං, එකෙකං. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං, නපුංසකලිඞ්ගරූපානි. එකෙකා, එකෙකං, එකෙකාය, එකෙකිස්සා, එකෙකාය, එකෙකිස්සා, එකෙකායං, එකෙකිස්සං. ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානි.

සබ්බානෙතානි විච්ඡාසබ්බනාමානීති වත්තුං වට්ටති. බහුවචනානි පනෙත්ථ න සන්ති පයොගාභාවතො. ඉති ඉමෙසු විච්ඡාවසෙන වුත්තෙසු ලිඞ්ගත්තයරූපෙසු සමාසචින්තා න උප්පාදෙතබ්බා අනිබ්බචනීයත්තා විච්ඡාසද්දානං. තථා හි ''පබ්බං පබ්බං සන්ධි සන්ධි ඔධි ඔධි හුත්වා තත්තකපාලෙ පක්ඛිත්තතිලා විය තටතටායන්තා සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්තී''තිආදීසු **පබ්බපබ්බ**සද්දාදීනං සමාසකරණවසෙන නිබ්බචනං පුබ්බාචරියෙහි න දස්සිතං. යස්මා ච විච්ඡායං වත්තමානානං ද්විරුත්ති ලොකතො එව සිද්ධා, න ලක්ඛණතො, තස්මා තත්ථ සමාසචින්තා න උප්පාදෙතබ්බා.

ඉදානි **එකච්ච එකතිය එකච්චිය**සද්දානං නාමිකපදමාලායො වුච්චන්තෙ – පුල්ලිඞ්ගෙ තාව එකච්චො, එකච්චෙ. එකච්චං, එකච්චෙ. සෙසං **පුරිස**සද්දසමං. එත්ථ **එකච්චෙ**ති පච්චත්තබහුවචනමෙව සබ්බනාමිකරූපසමං අසාධාරණරූපත්තා. ''ඉධෙකච්චො කුලපුත්තො. ඉධෙකච්චෙ මොඝපුරිසා''ති නිදස්සනපදානි.

එකතියො, එකතියෙ. එකතියං, එකතියෙ. සෙසං **පුරිස**සද්දසමං. ඉධාපි **එකතියෙ**ති පච්චත්තබහුවචනමෙව සබ්බනාමිකරූපසමං අසාධාරණරූපත්තා. එකතියෙ මනුස්සා.

> ‘‘න විස්සසෙ එකතියෙසු එව,
> අගාරිසු පබ්බජිතෙසු චාපි;
> සාධූපි හුත්වාන අසාධු හොන්ති;
> අසාධු හුත්වා පුන සාධු හොන්තී’’ති

නිදස්සනපදානි. **එකච්චිය**සද්දස්ස අත්ථිතායං පන –

> ‘‘සච්චං කිරෙවමාහංසු, නරා එකච්චියා ඉධ;
> කට්ඨං නිප්ලවිතං සෙය්‍යො, න ත්වෙවෙකච්චියො නරො.

එකච්චියං ආහාර’’න්ති නිදස්සනපදානි. එකච්චියො, එකච්චියා. එකච්චියං, එකච්චියෙති සබ්බථාපි **පුරිස**නයො. පුල්ලිඞ්ගරූපානි.

එකච්චං , එකච්චානි. එකච්චං, එකච්චානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. එකතියං, එකතියානි. එකතියං, එකතියානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. එකච්චියං, එකච්චියානි. එකච්චියං, එකච්චියානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. නපුංසකලිඞ්ගරූපානි.

‘‘එකච්චා, එකච්චා, එකච්චායො’’ති **කඤ්ඤා**නයෙන, තථා ‘‘එකතියා, එකතියා, එකතියායො. එකතිය’’න්ති ච, ‘‘එකච්චියා, එකච්චියා, එකච්චියායො. එකච්චිය’’න්ති ච **කඤ්ඤා**නයෙන යොජෙතබ්බං. ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානි.

ඉදානි **එකාකී එකාකිය**සද්දවසෙන නාමිකපදමාලා වුච්චන්තෙ –

එකාකී, එකාකී, එකාකිනො. එකාකිං, එකාකී, එකාකිනො. **දණ්ඩී**නයෙන ඤෙය්‍යා. එකාකියො, එකාකියා. එකාකියං, එකාකියෙ. එකාකියෙන. **පුරිස**නයෙන ඤෙය්‍යං. පුල්ලිඞ්ගරූපානි.

එකාකි කුලං, එකාකී, එකාකීනි. එකාකිං, එකාකී, එකාකීනි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. එකාකියං, එකාකියානි. එකාකියං, එකාකියානි. සෙසං පුල්ලිඞ්ගසදිසං. නපුංසකලිඞ්ගරූපානි.

එකාකිනී, එකාකිනී, එකාකිනියො. එකාකිනිං, එකාකිනී, එකාකිනියො. එකාකිනියාති **ඉත්ථී**සදිසං. එකාකියා, එකාකියා, එකාකියායො. එකාකියං, එකාකියා, එකාකියායො. එකාකියායාති **කඤ්ඤා**සදිසං. ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානි. සබ්බානි පනෙතානි අසබ්බනාමිකරූපානි අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං වුත්තානීති දට්ඨබ්බානි.

ඉදානි **ද්වි**සද්දපරියායස්ස සදා බහුවචනන්තස්ස සබ්බනාමිකපදස්ස **උභ**සද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

‘‘උභො , උභො, උභොහි, උභොහි, උභින්නං, උභොහි, උභොහි, උභින්නං, උභොසූ’’ති අයං පාළිනයානුරූපෙන වුත්තපදමාලා. අත්‍රිමෙ පයොගා – උභො කුමාරා නික්කීතා. උභො ඉත්ථියො තිට්ඨන්ති, උභො චිත්තානි තිට්ඨන්ති, උභො පුත්තෙ අදාසි. උභො කඤ්ඤායො පස්සති. උභො පාදානි භින්දිත්වා, සඤ්ඤමිස්සාමි වො අහං. උභොහි හත්ථෙහි. උභොහි බාහාහි, උභොහි චිත්තෙහි, උභින්නං ජනානං, උභින්නං ඉත්ථීනං, උභින්නං චිත්තානං, උභොසු පුරිසෙසු, උභොසු ඉත්ථීසු, උභොසු පස්සෙසූති, අයමස්මාකං රුචි. ආචරියා පන ‘‘උභෙහි, උභෙහි, උභෙසූ’’තිපි ඉච්ඡන්ති. **කච්චායනෙපි** හි ‘‘උභෙ තප්පුරිසා’’ති වුත්තං. සබ්බානිපි එතානි මනසි කාතබ්බානියෙව. **උභ**සද්දස්ස සමාසො අප්පසිද්ධො. ලිඞ්ගත්තයසාධාරණරූපානි.

ඉදානි සඞ්ඛ්‍යාවචනානං **ද්වි ති චතු**සද්දානං සදා බහුවචනන්තානං සබ්බනාමානං නාමිකපදමාලායො වුච්චන්තෙ –

ද්වෙ, ද්වෙ, ද්වීහි, ද්වීහි, ද්වින්නං, දුවින්නං, ද්වීහි, ද්වීහි, ද්වින්නං, දුවින්නං, ද්වීසු. **චූළනිරුත්තියං** පන ‘‘ද්වින්නනන්න’’න්ති පදමාලා ආගතා. ඉමානි **අහං**සද්දාදීනි විය ඉත්ථි ලිඞ්ගාදිභාවවිනිමුත්තානිපි තීසු ලිඞ්ගෙසු යුජ්ජන්තෙ ‘‘ද්වෙ පුරිසා, ද්වෙ ඉත්ථියො, ද්වෙ චිත්තානි’’ඉච්චෙවමාදිනා. ඉමානිපි ලිඞ්ගත්තයසාධාරණානි රූපානි.

> ‘‘ද්වෙ’’ති රූපං **ද්වි**සද්දස්ස, යං සමාසම්හි තං භවෙ;
> ද්විතිප්පකතිකංයෙව, නානාදෙසෙහි සා සියා.
>
> ද්විභාවො චෙව ද්වෙභාවො, ද්විරත්තඤ්ච දුවස්සකො;
> දොහළිනී දුපත්තඤ්ච, තද්ධිතත්තෙ ද්වයං ද්වයං.

තයො , තයො, තීහි, තීහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්නං, තීහි, තීහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්නං, තීසු. ඉමානි පුල්ලිඞ්ගරූපානි.

තිස්සො, තිස්සො, තීහි, තීහි, තිස්සන්නං, තීහි, තීහි, තිස්සන්නං, තීසු. ඉමානි ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානි. **චූළනිරුත්තියං** ''තිස්සන්නන්න''න්ති චතුත්ථීඡට්ඨීනං බහුවචනමාගතං, **නිරුත්තිපිටකෙ** පන ''තිණ්ණන්න''න්ති. තානි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ පුනප්පුනං උපපරික්ඛිත්වා දිස්සන්ති චෙ, ගහෙතබ්බානි.

තීණි, තීණි, තීහි, තීහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්නං, තීහි, තීහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්නං, තීසු. ඉමානි නපුංසකලිඞ්ගරූපානි. කත්ථචි පන පාළිප්පදෙසෙ **තීණි**සද්දස්ස **ණි**කාරලොපොපි භවති ''ද්වෙ වාති වා උදකවුසිතානී''ති. ''තිණ්ණන්නං ඛො භික්ඛවෙ ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා බහුලීකතත්තා පිණ්ඩොලභාරද්වාජෙන භික්ඛුනා අඤ්ඤා බ්‍යාකතා''ති ඉදං ''තිණ්ණන්න''න්ති පදස්ස අත්ථිභාවෙ නිදස්සනං.

යානි රූපානි වුත්තානි, ''තිස්සො තීණි තයො''ඉති;
සමාසවිසයෙ තානි, **තිතිප්පකතිකා** සියුං.

යස්මා **තිස්ස** සමාසම්හි, සද්ධිං පරපදෙන වෙ;
''තිවෙදනං තිචිත්ත''න්ති, ''තිලොක''න්ති ච නිද්දිසෙ.

එත්ථ නපුංසකත්තංව, පාසංසං පායවුත්තිතො;
පුමත්තම්පෙත්ථ ඉච්ඡන්ති, ''තිභවො ඛායතෙ''ඉති.

චත්තාරො, චතුරො, චත්තාරො, චතුරො, චතූහි, චතූහි, චතුබ්භි, චතුන්නං, චතූහි, චතූහි, චතුබ්භි, චතුන්නං, චතූසු. ඉමානි පුල්ලිඞ්ගරූපානි.

චතස්සො , චතස්සො, චතූහි, චතූහි, චතුබ්භි, චතස්සන්නං, චතුන්නං, චතූහි, චතූහි, චතුබ්භි, චතස්සන්නං, චතුන්නං, චතූසු. ඉමානි ඉත්ථිලිඞ්ගරූපානි. ඉත්ථිලිඞ්ගට්ඨානෙ ''චතුන්න''න්ති පදං **චූළනිරුත්තියං නිරුත්තිපිටකෙ පාළියං අට්ඨකථාසු** ච දස්සනතො වුත්තං. තථා හි චූළනිරුත්තියං ඉත්ථිලිඞ්ගට්ඨානෙ ''චතුන්න''න්ති ආගතං, නිරුත්තිපිටකෙ ''චතුන්නං කඤ්ඤාන''න්ති ආගතං. පාළියං පන සොණදන්තසුත්තාදීසු ''සමණො ගොතමො චතුන්නං පරිසානං පියො මනාපො''ති ආගතං. අට්ඨකථාසු ච පන සුත්තන්තට්ඨකථායං ''චතූහි අච්ඡරියබ්භුතධම්මෙහි සමන්නාගතො චතුන්නං පරිසානං පියො මනාපො''ති ආගතං. සත්තිලඞ්ඝජාතකට්ඨකථායං ''ආචරියො පනස්ස චතුන්නං සත්තීනං ලඞ්ඝනං සිප්පං ජානාතී''ති ආගතං.

චත්තාරි, චත්තාරි, චතූහි, චතූහි, චතුබ්භි, චතුන්නං, චතූහි, චතූහි, චතුබ්භි, චතුන්නං, චතූසු. ඉමානි නපුංසකලිඞ්ගරූපානි.

''චත්තාරො''ති ''චතස්සො''ති, ''චත්තාරී''ති ච සද්දිතං;
රූපං සමාසභාවම්හි, **චතුප්පකතිකං** භවෙ.

නිදස්සනපදානෙත්ථ, කමතො කමකොවිදො;
''චතුබ්බිධං චතුස්සාලං, චතුසච්ච''න්ති නිද්දිසෙ.

ඉමානි **ද්වෙ**ආදිකානි සබ්බනාමිකානි බහුවචනානියෙව භවන්ති, න එකවචනානි. **චූළනිරුත්තියං** පන තීසු ලිඞ්ගෙසු ''චතස්සන්න''න්ති වුත්තං, තං අනිජ්ඣානක්ඛමං විය දිස්සති.

ඉදානි **තුම්හඅම්හ**සද්දානං නාමිකපදමාලා වුච්චන්තෙ, තෙසු යෙන කථෙති, තස්සාලපනෙ **තුම්හ**වචනානි භවන්ති.

ත්වං, තුවං, තුම්හෙ. තං, තුවං, ත්වං, තවං, තුම්හෙ. තයා, ත්වයා, තුම්හෙහි, තුම්හෙභි. තුය්හං, තව, තුම්හං, තුම්හාකං. තයා, ත්වයා, තුම්හෙහි, තුම්හෙභි. තුය්හං, තව, තුම්හං, තුම්හාකං. තයි, ත්වයි, තුම්හෙසු . තත්‍ර ''ත්වං පුරිසො, ත්වං ඉත්ථී, ත්වං චිත්ත''න්තිආදිනා යොජෙතබ්බානි.

අත්තයොගෙ **අම්හ**වචනානි භවන්ති.

අහං, අහකං, මයං, අම්හෙ. මං, මමං, අම්හෙ. මයා, අම්හෙහි, අම්හෙභි. මය්හං, මම, අම්හං, අම්හාකං, අස්මාකං. මයා, අම්හෙහි, අම්හෙභි. මය්හං, මම, අම්හං, අම්හාකං, අස්මාකං. මයි, අම්හෙසු, අස්මෙසු.

එත්ථ පන ''කථං අම්හෙ කරොමසෙ''ති පාළිදස්සනතො ''තුම්හෙ''ති පච්චත්තවචනස්ස විය ''අම්හෙ''ති පච්චත්තවචනස්සපි අත්ථිතා වෙදිතබ්බා, ''අහක''න්ති රූපන්තරම්පි ඉච්ඡිතබ්බං. තස්ස අත්ථිභාවෙ ''අහකඤ්ච

චිත්තවසානුගා භාසිස්ස''න්ති එසා පාළි නිදස්සනං. එත්ථ හි අහකන්ති අහං ඉච්චෙවත්ථො. තත්‍ර ''අහං පුරිසො, අහං කඤ්ඤා, අහං චිත්ත''න්තිආදිනා යොජෙතබ්බානි. ඉමානිපි ලිඞ්ගත්තයසාධාරණරූපානි.

කච්චායනචූළනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකෙසු පන ''තුම්හාකං අම්හාක''න්ති ච දුතියාබහුවචනං වුත්තං. කච්චායනෙ ''තුම්හානං අම්හාන''න්ති ච පඨමාදුතියාබහුවචනං, ''තුම්හං අම්හ''න්ති ච චතුත්ථීඡට්ඨෙකවචනං, පඨමාදුතියාබහුවචනඤ්ච වුත්තං, චූළනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකෙ පන ''තුම්හං අම්හ''න්ති ච දුතියෙකවචනං වුත්තං, ''තුම්හෙ අම්හෙ''ති ච චතුත්ථීඡට්ඨීබහුවචනං වුත්තං. එතානි උපපරික්ඛිත්වා සාට්ඨකථෙසු සුත්තන්තෙසු දිස්සන්ති චෙ, ගහෙතබ්බානි.

තුම්හඅම්හසද්දානං පන පරපදෙහි සද්ධිං සමාසෙ ''මංදීපා''තිආදයො පයොගා තථාගතාදිමුඛතො සම්භවන්ති. ''එතෙ ගාමණි මංදීපා මංලෙණා මංසරණා''ති හි තථාගතමුඛතො, ''තයොයාගො මයොයාගො''ති නිරුත්තඤ්ඤුමුඛතො, **කාබ්‍යාදාසෙ** ච ''ත්වංමුඛං කමලෙනෙව, තුල්‍යං නාඤ්ඤෙන කෙනචී''ති ච ''චන්දෙන ත්වංමුඛං තුල්‍ය''න්ති ච කවිමුඛතො.

තත්ථ හි අහං දීපො එතෙසන්ති **මංදීපා,** අහං ලෙණං එතෙසන්ති **මංලෙණා,** එවං **මංසරණා**. තුම්හෙන යොගො **තයොයාගො, තුම්හ**සද්දෙන යොගො ඉච්චෙවත්ථො. අම්හෙන යොගො **මයොයාගො, අම්හ**සද්දෙන යොගො ඉච්චෙවත්ථො. තව මුඛං **ත්වංමුඛං**. බහුවචනවසෙනපි නිබ්බචනීයං ''තුම්හාකං මුඛං ත්වංමුඛ''න්ති. එත්ථ ච පාළියං ''මංදීපා''ඉච්චාදිදස්සනතො ''ත්වංදීපා''තිආදීනි **කාබ්‍යාදාසෙ** ච ''ත්වංමුඛ''න්ති දස්සනතො **ත්වංවණ්ණො, ත්වංසරො, මංමුඛං, මංවණ්ණො, මංසරො**ආදීනි ගහෙතබ්බානි. තත්ථ ත්වං දීපො එතෙසන්ති **ත්වංදීපා,** තුම්හෙ වා දීපා එතෙසන්ති **ත්වංදීපා,** තව වණ්ණො **ත්වංවණ්ණො**. මම මුඛං **මංමුඛං,** අම්හාකං වා මුඛං **මංමුඛ**න්ති නිබ්බචනානි. එස නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු.

> සමාසෙ **තුම්හඅම්හාකං,** හොන්ති පරපදෙහි චෙ;
> ''ත්වංමුඛ''න්ති ච ''මංදීපා, තයොයාගො මයොයාගො''ති ච.

එත්ථාහ ''කිං එත්තකමෙව **තුම්හඅම්හ**සද්දානං රූපං, උදාහු අඤ්ඤම්පි අත්ථී''ති? අත්ථි ''තෙ මෙ'' ඉච්චාදීනි. යදි එවං කස්මා පදමාලා විසුං න වුත්තාති? අවචනෙ කාරණමත්ථි. අත්‍රිදං කාරණං –

> ''තෙ මෙ වො නො''ති රූපානි, පරානි පදතො යතො;
> තතො නාමිකපන්තීසු, න තු වුත්තානි තානි මෙ.

එත්ථ ච මයං මෙ වො නොසද්දානමත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ – **තෙ**සද්දස්ස පන වුත්තොව. යස්මා අට්ඨකථාචරියා **මයං**සද්දට්ඨානෙපි **මයා**සද්දෙ, **මයා**සද්දට්ඨානෙපි ච **මයං**සද්දො ඉච්චෙව වදන්ති, තස්මා මයම්පි තථෙව වදාම. **මයං**සද්දො ''අනුඤ්ඤාතපටිඤ්ඤාතා, තෙවිජ්ජාමයමස්මුභො''තිආදීසු අස්මදත්ථෙ ආගතො . ''මයං නිස්සාය හෙමාය, ජාතා මන්දොසිසූපගා''ති එත්ථ පඤ්ඤත්තියං. ''මනොමයා පීතිභක්ඛා සයංපභා''තිආදීසු නිබ්බත්තිඅත්ථෙ. බාහිරෙන පච්චයෙන විනා මනසාව නිබ්බත්තාති මනොමයා. ''යංනූනාහං සබ්බමත්තිකාමයං කුටිකං කරෙය්‍ය''න්තිආදීසු විකාරත්ථෙ. ''දානමයං සීලමය''න්තිආදීසු පදපූරණමත්තෙ. ''පියං තෙ සොවණ්ණමයං උළාර''න්ති එත්ථ විකාරත්ථෙ පදපූරණමත්තෙ වා දට්ඨබ්බො. යදා හි සුවණ්ණමෙව සොවණ්ණන්ති අයමත්ථො, තදා සුවණ්ණස්ස විකාරො සොවණ්ණමයන්ති විකාරත්ථෙ **මය**සද්දො දට්ඨබ්බො. නිබ්බත්තිඅත්ථොතිපි වත්තුං වට්ටති. යදා පන සුවණ්ණෙන නිබ්බත්තං සොවණ්ණන්ති අයමත්ථො, තදා සොවණ්ණමෙව සොවණ්ණමයන්ති පදපූරණමත්තෙ **මය**සද්දො දට්ඨබ්බො.

මෙසද්දො ''කිච්ඡෙන මෙ අධිගතං, හලං දානි පකාසිතු''න්තිආදීසු කරණෙ ආගතො. මයාති අත්ථො. ''තස්ස මෙ භන්තෙ භගවා සංඛිත්තෙන ධම්මං දෙසෙතු''තිආදීසු සම්පදානෙ, මය්හන්ති අත්ථොති වදන්ති. ''පුබ්බෙව මෙ භික්ඛවෙ සම්බොධා අනභිසම්බුද්ධස්ස බොධිසත්තස්සෙව සතො''තිආදීසු සාමිඅත්ථෙ, මමාති අත්ථොති ච වදන්ති. එත්ථෙතං වුච්චති –

> කරණෙ සම්පදානෙ ච, සාමිඅත්ථෙ ච ආගතො;
> **මෙ**සද්දො ඉති විඤ්ඤෙය්‍යො, විඤ්ඤුනා නයදස්සිනා.

එත්ථ පන ඨත්වා අට්ඨකථාචරියෙහි කතෙ **තෙ මෙ**සද්දානමත්ථවිවරණෙ විනිච්ඡයං බ්‍රූම තෙසමධිප්පායප්පකාසනවසෙන සොතූනං සංසයසමුග්ඝාටනත්ථං. තථා හි අට්ඨකථාචරියා **තෙමෙ**සද්දානං සම්පදානත්ථවසෙන ''තුය්හං මය්හ''න්ති අත්ථං සංවණ්ණෙසුං, සාමිඅත්ථවසෙන පන ''තව මමා''ති. එවං ය්වායං තෙහි අසඞ්කරතො නියමො දස්සිතො, සො සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ කුතො ලබ්භා. තථා හි **තෙමෙ**සද්දත්ථවාචකා **තුය්හං මය්හං**සද්දා **තව මම**සද්දා ච සම්පදානසාමිඅත්ථෙසු අනියමතො පවත්තන්ති.

තත්‍රිමෙ පයොගා – ඉදං තුය්හං දදාමි. තුය්හං විකප්පෙමි. තුය්හං මංසෙන මෙදෙන, මත්ථකෙන ච බ්‍රාහ්මණ, ආහුතිං පග්ගහෙස්සාමි. එස හි තුය්හං පිතා නරසීහො. තුය්හං පන මාතා කහන්ති. මය්හමෙව දානං දාතබ්බං, න අඤ්ඤෙසං, මය්හමෙව සාවකානං දානං දාතබ්බං, න අඤ්ඤෙසං. න මය්හං හරියා එසා. අස්සමො සුකතො මය්හං. සබ්බඤ්ඤුතං පියං මය්හං. තාත මය්හං මාතු මුඛං අඤ්ඤාදිසං, තුම්හාකං අඤ්ඤාදිසං. මය්හං සාමිකො ඉදානි මරිස්සති. තව දීයතෙ, තව සිලාසතෙ, මම සිලාසතෙ, පබ්බජ්ජා මම රුච්චති. තව පුත්තො. උභො මාතාපිතා මමාති එවං අනියමතො පවත්තන්ති.

චූළනිරුත්තියඤ්හි යමකමහාථෙරෙන චතුත්ථීඡට්ඨීනං අනඤ්ඤරූපත්තං වුත්තං ‘‘චතුත්ථීඡට්ඨීනං සබ්බත්ථ අනඤ්ඤං, තතියාපඤ්චමීනං බහුවචනඤ්චා’’ති . යදි එවං අට්ඨකථාචරියා ‘‘නමො තෙ පුරිසාජඤ්ඤ. නමො තෙ බුද්ධ වීරත්ථූ’තිආදීසු **තුය්හං**සද්දස්ස වසෙන සම්පදානෙ, තුය්හන්ති හි අත්ථො. ‘කින්තෙ වතං කිං පන බ්‍රහ්මචරිය’න්තිආදීසු සාමිඅත්ථෙ, තවාති හි අත්ථො’’තිආදීනි වදන්තා ‘‘අයුත්තං සංවණ්ණනං සංවණ්ණෙසු’’න්තිපි, ‘‘පස්සිතබ්බං න පස්සිංසූ’’තිපි ආපජ්ජන්තීති? යුත්තංයෙව තෙ සංවණ්ණයිංසු, පස්සිතබ්බඤ්ච පස්සිංසු. තථා හි තෙ ‘‘සද්දසත්ථම්පි එකදෙසතො සාසනානුකූලං හොතී’’ති පරෙසමනුකම්පාය සද්දසත්ථතො නයං ගහෙත්වා සම්පදානත්ථවසෙන **තෙ මෙ**සද්දානං ‘‘තුය්හං මය්හ’’න්ති අත්ථං සංවණ්ණයිංසු, සාමිඅත්ථවසෙන පන ‘‘තව මමා’’ති. සද්දසත්ථෙ හි චතුත්ථීඡට්ඨීරූපානි සබ්බථා විසදිසානි, සාසනෙ පන සදිසානි. තස්මා සාසනෙ සාමඤ්ඤෙන පවත්තානි චතුත්ථීඡට්ඨීරූපානි සද්දසත්ථෙ විසෙසෙන පවත්තෙහි චතුත්ථීඡට්ඨීරූපෙහි සමානගතිකානි කත්වා පරෙසමනුකම්පාය සම්පදානත්ථෙ **තුය්හං මය්හං**සද්දානං පවත්තිනියමො, සාමිඅත්ථෙ ච **තව මම**සද්දානං පවත්තිනියමො දස්සිතො. යස්මා පන පරෙසමනුකම්පාය අයං නියමො, තස්මා කරුණායෙවායංපරාධො, න අට්ඨකථාචරියානං. තාය එව හි තෙහි එවං සංවණ්ණනා කතාති.

කෙචි පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍යුං – නනු ච භො අට්ඨකථාචරියෙහි සද්දනයං නිස්සාය **තෙ මෙ**සද්දානං සාමිඅත්ථෙ වත්තමානානං ‘‘තව මමා’’ති අත්ථවචනෙන ‘‘තුය්හං මංසෙන මෙදෙන, න මය්හං හරියා එසා’’තිආදීසු සාමිවිසයෙසු විභත්තිවිපල්ලාසනයො දස්සිතොති සක්කා වත්තුං, තථා සද්දනයඤ්ඤෙව නිස්සාය **තෙ මෙ**සද්දානං සම්පදානත්ථෙ වත්තමානානං ‘‘තුය්හං මය්හ’’න්ති අත්ථවචනෙන ‘‘භත්තං තව න රුච්චති. පබ්බජ්ජා මම රුච්චතී’’තිආදීසුපි සම්පදානවිසයෙසු විභත්තිවිපල්ලාසනයො දස්සිතොති සක්කා වත්තුන්ති? න සක්කා, ගාථාසු විය චුණ්ණියපදට්ඨානෙපි **තුය්හං මය්හං තව මම**සද්දානං අනියමෙන ද්වීසු අත්ථෙසු පවත්තනතො. න හි ඊදිසෙ ඨානෙ ගාථායං වා චුණ්ණියපදට්ඨානෙ වා විභත්තිවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො. ‘‘තස්ස රජ්ජස්සහං භීතො. කිං නු ඛො අහං තස්ස සුඛස්ස භායාමී’’තිආදීසුයෙව පන ඨානෙසු ඉච්ඡිතබ්බො.

යදි සද්දනයං නිස්සාය ‘‘තුය්හං මංසෙන මෙදෙනා’’තිආදීසු විභත්තිවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො සියා, ‘‘බ්‍රාහ්මණස්ස පියපුත්තදානං අදාසි. බ්‍රාහ්මණස්ස පිතා අදාසී’’තිආදීසුපි සද්දනයං නිස්සාය ‘‘බ්‍රාහ්මණායා’’තිආදිනා විභත්තිවිපල්ලාසත්ථො වචනීයො සියා චතුත්ථීඡට්ඨීරූපානං සත්ථෙ විසුං වචනතො. එවඤ්ච සති කො දොසොති චෙ? අත්ථෙව දොසො, යස්මා **දාන**යොගෙ වා **නමො**යොගෙ වා **ආයා**දෙසසහිතානි චතුත්ථීඡට්ඨීරූපානි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ නුපලබ්භන්ති, තස්මා ‘‘බ්‍රාහ්මණායා’’තිආදිනා විභත්තිවිපල්ලාසත්ථවචනෙ අයං දොසො යදිදං අවිජ්ජමානග්ගහණං. යස්මා පන ඊදිසෙසු ඨානෙසු විභත්තිවිපල්ලාසකරණං සාවජ්ජං, තස්මා ‘‘තුය්හං මංසෙන මෙදෙනා’’තිආදීසුපි විභත්තිවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බො.

චතුත්ථීඡට්ඨීරූපානි හි අනඤ්ඤානි දිස්සන්ති ‘‘පුරිසස්ස අදාසි, පුරිසස්ස ධනං බ්‍රාහ්මණානං අදාසි, බ්‍රාහ්මණානං සන්තක’’න්ති. තථා හි පාවචනෙ **ස නං**සද්දා සම්පදානසාමිඅත්ථෙසු සාමඤ්ඤෙන පවත්තන්ති, තප්පවත්ති ‘‘අග්ගස්ස දාතා මෙධාවී’’තිආදීහි පයොගෙහි දීපෙතබ්බා. ‘‘අග්ගස්ස දාතා මෙධාවී’’ති එත්ථ හි ‘‘අග්ගස්සා’’ති අයං සද්දො යදා ක්‍රියාපටිග්ගහණං පටිච්ච සම්පදානත්ථෙ පවත්තති, තදා ‘‘අග්ගස්ස රතනත්තයස්ස දාතා’’ති අත්ථවසෙන පවත්තති. යදා පන ක්‍රියං පටිච්ච කම්මභූතෙ සාමිඅත්ථෙ පවත්තති, තදා ‘‘අග්ගස්ස දෙය්‍යධම්මස්ස දාතා’’ති අත්ථවසෙන පවත්තති. එවං සබ්බථාපි විපල්ලාසො තුම්හාකං සරණං න හොතීති. තථා සද්දනයං නිස්සාය ‘‘සම්පදානවචන’’න්ති තුම්හෙහි දළ්හං ගහිතස්ස **මය්හං**සද්දස්ස සාමිඅත්ථවසෙන පණ්ණත්තියං දස්සනතො විභත්තිවිපල්ලාසො තුම්හාකං සරණං න හොතෙව. තථා හි –

‘‘සකුණො මය්හකො නාම, ගිරිසානුදරීචරො;
පක්කං පිප්ඵලිමාරුය්හ, ‘මය්හං මය්හ’න්ති කන්දතී’’ති

එත්ථ **මය්හකොති** එකාය සකුණජාතියා නාමං. සො හි ලොලුප්පචාරිතාය ‘‘ඉදම්පි මය්හං, ඉදම්පි මය්හ’’න්ති කායති රවතීති මය්හකොති වුච්චති **මය්හ**සද්දූපපදස්ස **කෙ රෙ ගෙ** සද්දෙති ධාතුස්ස වසෙන.

අත්‍රායං පදසොධනා – යදි **තුය්හං** මය්හංසද්දා ධුවං සම්පදානත්ථෙ, **තව මම**සද්දා ච සාමිඅත්ථෙ භවෙය්‍යුං, එවං සන්තෙ ලොකවොහාරකුසලෙන සබ්බඤ්ඤුනා තස්ස සකුණස්ස ‘‘මය්හකො’’ති පණ්ණත්ති න වත්තබ්බා සියා අනන්තොගධසම්පදානත්ථත්තා, අන්තොගධසාම්‍යත්ථත්තා පන ‘‘මමකො’’ ඉච්චෙව පඤ්ඤත්ති වත්තබ්බා සියා.

එත්ථපි ‘‘මය්හකො’’ති ඉදං විභත්තිවිපල්ලාසවසෙන වුත්තන්ති චෙ? න, පණ්ණත්තිවිසයෙ විභත්තිවිපරිණාමස්ස අට්ඨානත්තා අනවකාසත්තා.

අපිචෙත්ථ මය්හංසද්දො සරූපතො විභත්යන්තභාවෙන තිට්ඨති කසද්දෙන එකපදත්තූපගමනතො, එවං සන්තෙපි ‘‘මය්හකො’’ති අයං සකුණවිසෙසවාචකො සද්දො පච්චත්තවචනභාවෙ ඨිතොයෙව ඊසකං සාමිඅත්ථම්පි ජොතයති **සුජම්පති රාජපුරිස**සද්දා විය. ඉමිනාපි කාරණෙන විභත්තිවිපල්ලාසො තුම්හාකං සරණං න හොති. ඉති ‘‘මය්හකො’’ති පණ්ණත්තියං වත්තමානස්ස පදාවයවභූතස්ස **මය්හ**සද්දස්ස අවිපල්ලාසවචනලෙසෙන **තුය්හං තව මම**සද්දෙසුපි විභත්තිවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බොති සිද්ධං. තස්මා අට්ඨකථාචරියෙහි සම්පදානසාමිඅත්ථෙසු සාමඤ්ඤෙන පවත්තානම්පි සමානානං **තුය්හං මය්හං තව මම**සද්දානං සද්දනයඤ්ඤෙව නිස්සාය පරෙසමනුකම්පාය වුත්තප්පකාරො නියමො දස්සිතොති අවගන්තබ්බං. ඉච්චෙවං –

‘‘තුය්හං මය්හ’’න්තිමෙ සද්දෙ, සම්පදානෙ ගරූ වදුං;
‘‘තව මමා’’ති සාමිම්හි, නයමාදාය සත්ථතො.

එවං සන්තෙපි එතෙසං, නියමො නත්ථි පාළියං;
කොචි තෙසං විසෙසො ච, දිට්ඨො අම්හෙහි තං සුණ.

සාම්‍යත්ථසම්පදානත්ථා, සම්භවන්ති යහිං දුවෙ;
‘‘තුය්හං මය්හ’’න්තිමෙ සද්දා, තෙ පයොගා න දුල්ලභා.

‘‘තව මමා’’තිමෙ සද්දා, පායා සාමිම්හි වත්තරෙ;
සම්පදානෙ යහිං හොන්ති, තෙ පයොගා පනප්පකා.

තවතො **මම**තො **තුය්හං-මය්හං**සද්දාව සාසනෙ;
පාඨෙ නෙකසහස්සම්හි, සාමිඅත්ථෙ පවත්තරෙති.

සබ්බාපි ඉමා නීතියො පරමසුඛුමා සුදුද්දසා වීරජාතිනා සාධුකං මනසි කාතබ්බා.

වො නොසද්දෙසු පන **වො**සද්දො පච්චත්තඋපයොගකරණසම්පදානසාමිවචනපදපූරණෙසු දිස්සති. ‘‘කච්චි වො අනුරුද්ධා සමග්ගා සම්මොදමානා’’තිආදීසු හි පච්චත්තෙ දිස්සති. ‘‘ගච්ඡථ භික්ඛවෙ පණාමෙමි වො’’තිආදීසු උපයොගෙ. ‘‘න වො මම සන්තිකෙ වත්ථබ්බ’’න්තිආදීසු කරණෙ. ‘‘වනපත්ථපරියායං වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමී’’තිආදීසු සම්පදානෙ. ‘‘සබ්බෙසං වො සාරිපුත්තා සුභාසිත’’න්තිආදීසු සාමිවචනෙ. ‘‘යෙ හි වොඅරියා පරිසුද්ධා කායකම්මන්තා’’තිආදීසු පදපූරණමත්තෙ. එත්ථෙතං වුච්චති –

‘‘පච්චත්තෙ උපයොගෙ ච, කරණෙ සම්පදානියෙ;
සාමිස්ස වචනෙ චෙව, තථෙව පදපූරණෙ;
ඉමෙසු ඡසු ඨානෙසු, **වො**සද්දො සම්පවත්තති’’.

නොසද්දො පච්චත්තොපයොගකරණසම්පදානසාමිවචනාවධාරණනුසද්දත්ථෙසු පටිසෙධෙ නිපාතමත්තෙ ච වත්තති. අයඤ්හි ‘‘ගාමං නො ගච්ඡෙය්‍යාමා’’ති එත්ථ පච්චත්තෙ දිස්සති. ‘‘මා නො අජ්ජ විකන්තිංසු, රඤ්ඤො සූදා මහානසෙ’’තිආදීසු උපයොගෙ. ‘‘න නො විවාහො නාගෙහි, කතපුබ්බො කුදාචන’’න්තිආදීසු කරණෙ. ‘‘සංවිභජෙථ නො රජ්ජෙනා’’තිආදීසු සම්පදානෙ. ‘‘සත්ථා නො භගවා අනුප්පත්තො’’තිආදීසු සාමිවචනෙ. ‘‘න නො සමං අත්ථි තථාගතෙනා’’ති එත්ථ අවධාරණෙ. ‘‘අභිජානාසි නො ත්වං මහාරාජා’’තිආදීසු **නු**සද්දත්ථෙ, පුච්ඡායන්තිපි වත්තුං වට්ටති. ‘‘සුභාසිතඤ්ඤෙව භාසෙය්‍ය, නො ච දුබ්භාසිතං භණෙ’’තිආදීසු පටිසෙධෙ. ‘‘න නො සභායං න කරොන්ති කිඤ්චී’’තිආදීසු නිපාතමත්තෙ. එත්ථෙතං වුච්චති –

පච්චත්තෙ චුපයොගෙ ච, කරණෙ සම්පදානියෙ;
සාම්‍යාවධාරණෙ චෙව, **නු**සද්දත්ථෙ නිවාරණෙ;
තථා නිපාතමත්තම්හි, **නො**සද්දො සම්පවත්තති.

ඉදානි සබ්බනාමානං යථාරහං සංඛිත්තෙන මිස්සකපදමාලා වුච්චතෙ –

යො සො, යෙ තෙ. යං තං, යෙ තෙ. යෙන තෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. යා සා, යා තා. යං තං, යා තා. යාය තාය. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. යං තං, යානි තානි. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. ඉමිනා නයෙන ලිඞ්ගත්තයයොජනා කාතබ්බා.

‘‘එසො සො, එතෙ තෙ. අයං සො, ඉමෙ තෙ. සො අයං තෙ ඉමෙ’’තිආදිනා යථාපයොගං පදමාලා යොජෙතබ්බා. තථා හි ‘‘යො සො භගවා සයම්භූ අනාචරියකො. එතෙ තෙ භික්ඛවෙ උභො අන්තෙ අනුපගම්ම මජ්ඣිමා පටිපදා තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධා. අයං සො සාරථී එතී’’ති එවමාදයො විචිත්තප්පයොගා දිස්සන්ති. ඉති සබ්බනාමිකපදානං මිස්සකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

මයා සබ්බත්ථසිද්ධස්ස, සාසනෙ සබ්බදස්සිනො;
සබ්බත්ථ සාසනෙ සුට්ඨු, කොසල්ලත්ථාය සොතුනං.

අසබ්බනාමනාමෙහි, සබ්බනාමපදෙහි චෙ;
සහ සබ්බානි වුත්තානි, සබ්බනාමානි පන්තිතො.

එතෙසු කතයොගානං, සුඛුමත්ථවිජානනං;
අකිච්ඡපටිවෙධෙන, භවිස්සති න සංසයො.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සබ්බනාමතංසදිසනාමානං නාමිකපදමාලාවිභාගො නාම

ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො.

13. සවිනිච්ඡයසඞ්ඛ්‍යානාමනාමිකපදමාලා

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, සඞ්ඛ්‍යානාමිකපන්තියො;
භූධාතුජෙහි රූපෙහි, අඤ්ඤෙහි චුපයොජිතුං.

යා හි සා හෙට්ඨා අම්හෙහි **එක ද්වි ති චතු**ඉච්චෙතෙසං සඞ්ඛ්‍යාසබ්බනාමානං නාමිකපදමාලා කථිතා, තං ඨපෙත්වා ඉධ අසබ්බනාමානං **පඤ්ච ඡ සත්තා**දීනං සඞ්ඛ්‍යානාමානං නාමිකපදමාලා **භූ**ධාතුමයෙහි අඤ්ඤෙහි ච රූපෙහි යොජනත්ථං වුච්චතෙ –

පඤ්ච, පඤ්චහි, පඤ්චහි, පඤ්චන්නං, පඤ්චසු. සත්තන්නං විභත්තීනං වසෙන ඤෙය්‍යාං. ''පඤ්ච භූතා, පඤ්ච අභිභවිතාරො, පඤ්ච පුරිසා, පඤ්ච භූමියො, පඤ්ච කඤ්ඤායො, පඤ්ච භූතානි, පඤ්ච චිත්තානී''තිආදිනා සබ්බත්ථ යොජෙතබ්බං. **ඡ,** ඡහි, ඡහි, ඡන්නං, ඡසු, ඡස්සු ඉතිපි. ''ඡස්සු ලොකො සමුප්පන්නො, ඡස්සු කුබ්බති සන්ථව''න්ති හි පාළි. **සත්ත,** සත්තහි, සත්තහි, සත්තන්නං, සත්තසු. **අට්ඨ,** අට්ඨහි, අට්ඨහි, අට්ඨන්නං, අට්ඨසු. **නව,** නවහි, නවහි, නවන්නං, නවසු. **දස,** දසහි, දසහි, දසන්නං, දසසු. එවං **එකාදස. ද්වාදස, බාරස. තෙරස, තෙදස, තෙළස. චතුද්දස, චුද්දස. පඤ්චදස, පන්නරස. සොළස. සත්තරස. අට්ඨාරස,** අට්ඨාරසහි, අට්ඨාරසහි, අට්ඨාරසන්නං, අට්ඨාරසසු. සබ්බමෙතං බහුවචනවසෙන ගහෙතබ්බං.

එකූනවීසති, එකූනවීසං ඉච්චාදිපි. එකූනවීසාය, එකූනවීසායං, එකූනවීස භික්ඛූ තිට්ඨන්ති, එකූනවීසං භික්ඛූ පස්සති, එවං ''කඤ්ඤායො චිත්තානී''ති ච ආදිනා යොජෙතබ්බං. එකූනවීසාය භික්ඛූහි ධම්මො දෙසිතො, එකූනවීසාය කඤ්ඤාහි කතං, එකූනවීසාය චිත්තෙහි කතං, එකූනවීසාය භික්ඛූනං චීවරං දෙති, එකූනවීසාය කඤ්ඤානං ධනං දෙති, එකූනවීසාය චිත්තානං රුච්චති, එකූනවීසාය භික්ඛූහි අපෙති . එවං කඤ්ඤාහි චිත්තෙහි. එකූනවීසාය භික්ඛූනං සන්තකං, එවං කඤ්ඤානං චිත්තානං. එකූනවීසායං භික්ඛූසු පතිට්ඨිතං. එවං ''කඤ්ඤාසු චිත්තෙසූ''ති යොජෙතබ්බං. **එකූනවීසති,** එකූනවීසතිං, එකූනවීසතියා, එකූනවීසතියං.

වීසති, වීසතිං, වීසතියා, වීසතියං. **වීස,** වීසං, වීසාය, වීසායං. තථා **එකවීස ද්වාවීස බාවීස තෙවීස චතුවීස** ඉච්චාදීසුපි. **තිංස,** තිංසං, තිංසාය, තිංසායං. **චත්තාලීස,** චත්තාලීසං, චත්තාලීසාය, චත්තාලීසායං. **චත්තාරීස** ඉච්චාදිපි. **පඤ්ඤාස,** පඤ්ඤාසං, පඤ්ඤාසාය, පඤ්ඤාසායං. **පණ්ණාස,** පණ්ණාසං, පණ්ණාසාය, පණ්ණාසායං. **සට්ඨී,** සට්ඨිං, සට්ඨියා, සට්ඨියං. **සත්තති,** සත්තතිං, සත්තතියා, සත්තතියං. **සත්තරි** ඉච්චාදිපි. **අසීති,** අසීතිං, අසීතියා, අසීතියං. **නවුති.** නවුතිං, නවුතියා, නවුතියං.

ඉත්ථඤ්ච අඤ්ඤථාපි සඞ්ඛ්‍යාරූපානි ගහෙතබ්බානි. එකූනවීසෙහි, එකූනවීසානං, එකූනවීසෙසු. ''ඡන්නවුතීන''න්ති ච ආදිනාපි සඞ්ඛ්‍යාරූපානං කත්ථචි දස්සනතො කෙචි සද්දසත්ථවිදූ **ඌනවීසති**සද්දං සබ්බදාපි එකවචනන්තමිත්ථිලිඞ්ගමෙව පයුඤ්ජන්ති. කෙචි **''වීසති**ආදයො ආ**නවුති** එකවචනන්තා ඉත්ථිලිඞ්ගා''ති වදන්ති. කෙචි පනාහු –

''සද්දා සඞ්ඛ්‍යෙය්‍යසඞ්ඛාසු, එකත්තෙ **වීසතා**දයො;
සඞ්ඛත්ථෙ ද්විබහුත්තම්හි, තා තු චානවුතිත්ථියො''ති.

එත්ථ ද්විවචනං ඡඩ්ඩෙතබ්බං බුද්ධවචනෙ තදභාවතො. සබ්බෙසම්පි ච තෙසං යථාවුත්තවචනං කිඤ්චි පාළිප්පදෙසං පත්වා යුජ්ජති, කිඤ්චි පන පත්වා න යුජ්ජති **වීසතිවීසංතිංසං**ඉච්චාදීනඤ්හි සඞ්ඛත්ථානං සද්දානං බහුවචනප්පයොගවසෙනපි පාළියං දස්සනතො , **කච්චායනෙ** ච **යො**වචනසම්භූතරූපවන්තතාදස්සනතො. තස්මා යථාසම්භවං යථාපාවචනඤ්ච ඉත්ථිලිඞ්ගභාවෙ තෙසමෙකවචනන්තතා වෙදිතබ්බා **අත්ථි නත්ථි**සද්දානං විය.

අත්ථිනත්ථිසද්දා හි නිපාතත්තා එකත්තෙපි බහුත්තෙපි පවත්තන්ති ''පුත්තා මත්ථි ධනම්මත්ථි. නත්ථි අත්තසමං පෙමං. නත්ථි සමණබ්‍රාහ්මණා''තිආදීසු. අලිඞ්ගත්තෙපි පනෙතෙසං කත්ථචි ඉත්ථිලිඞ්ගභාවො දිට්ඨො. **අභිධම්මෙ හි ධම්මසෙනාපතිනා** අනුධම්මචක්කවත්තිනා වොහාරකුසලෙන වොහාරකුසලසාධකෙන ''අත්ථියා නව. නත්ථියා නවා''ති එකවචනන්තං ඉත්ථිලිඞ්ගරූපං දස්සිතං, තස්මා **වීසතිවීසති**මිච්චාදීනම්පි යථාසම්භවං යථාපාවචනඤ්ච ඉත්ථිලිඞ්ගභාවෙ එකවචනන්තතා වෙදිතබ්බා.

තත්ථෙකෙ ''හෙතුයා අධිපතියා''ති ච ඉදං ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන ගහෙතබ්බං මඤ්ඤන්ති. තම්මතිවසෙන ''හෙතුම්හි අධිපතිම්හී''ති පුල්ලිඞ්ගභාවො පටිපාදෙතබ්බො, ''හෙතුපච්චයෙ අධිපතිපච්චයෙ'' ඉච්චෙවත්ථො. අථ වා ''හෙතුයා අධිපතියා''ති ද්වයමිදං ඉත්ථිලිඞ්ගරූපපටිභාගං පුල්ලිඞ්ගරූපන්ති ගහෙතබ්බං ''හෙතුයො ජන්තුයො''තිආදීනං ඉත්ථිලිඞ්ගරූපපටිභාගානං පුල්ලිඞ්ගරූපානම්පි විජ්ජමානත්තා, ''අත්ථියා නත්ථියා''ති ඉදං පන ලිඞ්ගවිපල්ලාසවසෙන වුත්තන්ති න ගහෙතබ්බං **අත්ථි නත්ථි**සද්දානං අලිඞ්ගභෙදත්තා. න හි **අත්ථි නත්ථි**සද්දා තීසු ලිඞ්ගෙසු එකස්මිම්පි අන්තොගධා. එතෙසු හි **අත්ථි**සද්දො ආඛ්‍යාතනිපාතවසෙන භිජ්ජති ''අත්ථි සන්ති සංවිජ්ජති.

අත්ථිඛීරා බ්‍රාහ්මණී''තිආදීසු , **නත්ථි**සද්දො පන නිපාතොයෙව. ඉච්චෙවං **අත්ථි නත්ථි**සද්දානං නිපාතානඤ්ච ලිඞ්ගවචනවසෙන කථනං යුජ්ජති ඉත්ථිලිඞ්ගාදිවසෙන එකත්තාදිවසෙන ච අප්පවත්තනතො. වුත්තඤ්ච –

''සදිසං තීසු ලිඞ්ගෙසු, සබ්බාසු ච විභත්තිසු;
වචනෙසු ච සබ්බෙසු, යං න බ්‍යෙති **තදබ්‍යය''**න්ති.

එත්ථ සියා – නනු ච භො ''අත්ථි සක්කා ලබ්භා ඉච්චෙතෙ පඨමායා''ති වචනතො **අත්ථි**සද්දො පඨමාය විභත්තියා යුත්තො, එවං සන්තෙ කස්මා ''සදිසං තීසු ලිඞ්ගෙසූ''තිආදි වුත්තන්ති? සච්චං **අත්ථි**සද්දො පඨමාය විභත්තියා යුත්තො, තථා **නත්ථි**සද්දො **අත්ථි**සද්දස්ස වචනලෙසෙන ගහෙතබ්බත්තා යුගළපදත්තා ච. ඉදං පන ''සදිසං තීසු ලිඞ්ගෙසූ''තිආදිවචනං උපසග්ගනිපාතසඞ්ඛාතෙ අසඞ්ඛ්‍යාසද්දෙ සන්ධාය වුත්තං, න එකෙකමසඞ්ඛ්‍යාසද්දං සන්ධාය. තථා හි ''අසඞ්ඛ්‍යා''ති ච ''අබ්‍යයා''ති ච ලද්ධවොහාරෙසු උපසග්ගනිපාතෙසු **උපසග්ගා** සබ්බෙපි සබ්බවිභත්තිවචනකා. **නිපාතානං** පන එකච්චෙ පඨමාදීසු යථාරහං විභත්තියුත්තා, එකච්චෙ අවිභත්තියුත්තා. තත්ථ යෙ යදග්ගෙන විභත්තියුත්තා, තෙ තදග්ගෙන තබ්බචනකා. උපසග්ගනිපාතෙසු හි පච්චෙකං ''ඉදං නාම වචන''න්ති ලද්ධුං න සක්කා, සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන පන ''සදිසං තීසු ලිඞ්ගෙසූ''තිආදි පුබ්බාචරියෙහි වුත්තං. **කච්චායනාචරියෙනාපි** ඉමමෙවත්ථං සන්ධාය ''සබ්බාසමාවුසොපසග්ගනිපාතාදීහි චා''ති වුත්තං. න හි **ආවුසො**සද්දතො සබ්බාපි විභත්තියො ලබ්භන්ති, අථ ඛො ආලපනත්ථවාචකත්තා එකවචනිකඅනෙකවචනිකා පඨමාවිභත්තියොයෙව ලබ්භන්ති. අයමස්මාකං ඛන්ති.

කෙචි පන සබ්බෙහිපි නිපාතෙහි සබ්බවිභත්තිලොපං වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. **''අත්ථි සක්කා ලබ්භා** ඉච්චෙතෙ පඨමාය. **දිවා භියොයා නමො** ඉච්චෙතෙ පඨමාය ච දුතියාය චා''තිආදිවචනතො, පදපූරණමත්තානඤ්ච අවිභත්තියුත්තානං **අථ ඛලු වත වථ** ඉච්චාදීනං නිපාතානං වචනතො. එත්ථාපි සියා ''නනු ච භො අවිභත්තියුත්තානම්පි නිපාතානං සම්භවතො **අත්ථි නත්ථි**සද්දානං අවිභත්තිකො නිද්දෙසො කාතබ්බො, අථ කිමත්ථං 'අත්ථියා නව, නත්ථියා නවා'ති සවිභත්තිකො නිද්දෙසො කතො''ති? සබ්බථා විභත්තීහි විනා අත්ථස්ස නිද්දිසිතුමසක්කුණෙය්‍යත්තාති.

යදි එවං ''අත්ථි සක්කා ලබ්භා ඉච්චෙතෙ පඨමායා''ති වචනතො **අත්ථි නත්ථි**සද්දා ලුත්තාය පඨමාය විභත්තියා වසෙන පඨමාවිභත්තිකායෙව නිද්දිසිතබ්බා, එවමකත්වා කස්මා සත්තම්‍යන්තවසෙන ''අත්ථියා නත්ථියා''ති නිද්දිට්ඨාති? සච්චං, **අත්ථි නත්ථි**සද්දා පඨමාවිභත්තියුත්තායෙව නිද්දිසිතබ්බා, තථාපි ''අත්ථිපච්චයෙ නව, නත්ථිපච්චයෙ නවා''ති එතස්සත්ථස්ස පරිදීපනෙ පඨමාය ඔකාසො නත්ථි, සත්තමියායෙව පන අත්ථි, තස්මා ''අත්ථියා නව, නත්ථියා නවා''ති වුත්තං. ඉති **අත්ථියානත්ථියා**සද්දානං සත්තම්‍යන්තභාවෙ සිද්ධෙයෙව තතියාචතුත්ථිපඤ්චමීඡට්ඨීයන්තභාවොපි සිද්ධොයෙව හොති. තස්මා ''අත්ථිභාවො අත්ථිතා''තිආදීසුපි අත්ථියා භාවො **අත්ථිභාවො,** නත්ථියා භාවො **නත්ථිභාවො,** අත්ථියා භාවො **අත්ථිතා**තිආදිනා සමාසතද්ධිතවිග්ගහො අවස්සමිච්ඡිතබ්බො. යදිදමම්හෙහි වුත්තං, තං ''පාළියා විරුජ්ඣතී''ති න වත්තබ්බං පාළිනයානුසාරෙන වුත්තත්තාති.

එවං හොතු, කස්මා භො ''අත්ථියා, නත්ථියා''ති ඉත්ථිලිඞ්ගනිද්දෙසො කතො, නනු නිපාතොපසග්ගා අලිඞ්ගභෙදාති? සච්චං, ඉදං පන ඨානං අතිව සුඛුමං, තථාපි පුබ්බාචරියානුභාවඤ්ඤෙව නිස්සාය විනිච්ඡයං බ්‍රූම. යථා හි **වීසති**ඉච්චාදීනං සඞ්ඛ්‍යාසද්දානං සරූපතො අදබ්බවාචකත්තෙපි දබ්බවාචකානං **ලතාමතිරත්තිඉත්ථි යාගුවධූ**සද්දානං විය ඉත්ථිලිඞ්ගභාවො සද්දසත්ථවිදූහි අනුමතො, එවං අදබ්බවාචකත්තෙපි **අත්ථි නත්ථි**සද්දානං කත්ථචි ඉත්ථිලිඞ්ගභාවො සද්ධම්මවිදූහි අනුමතො. තෙනාහ ආයස්මා **ධම්මසෙනාපති** ''අත්ථියා නව, නත්ථියා නවා''ති. අථ වා ''අත්ථියා, නත්ථියා''ති ඉමානි ලිඞ්ගභාවවිනිමුත්තානි සත්තමියන්තානි නිපාතපදානීතිපි ගහෙතබ්බානි, න එත්ථ චොදෙතබ්බං, එවරූපානි නිපාතපදානි පුබ්බාචරියෙහි වුත්තානි න සන්ති, තස්මා ඡඩ්ඩෙතබ්බමිදං වචනන්ති.

පාවචනස්මිඤ්හි ගරූහි අනිද්දිට්ඨානිපි අනෙකවිහිතානි නිපාතපදානි සන්දිස්සන්ති, නාපි ''හෙතුයා, අධිපතියා, අත්ථියා, නත්ථියා''ති එවමාදීසු ''අපසද්දා ඉමෙ''ති විරොධො උප්පාදෙතබ්බො. න හි අචින්තෙය්‍යානුභාවෙන පාරමිතාපුඤ්ඤෙන නිප්ඵන්නෙන අනාවරණඤාණෙන සබ්බං ඤෙය්‍යමණ්ඩලං හත්ථතලෙ ආමලකං විය පච්චක්ඛං කත්වා පස්සතො බුද්ධස්ස වචනෙ අඤ්ඤෙසං වාචාවිප්පලාපො අවසරං ලබ්භතීති. නනු ච භො ''හෙතුයා, අධිපතියා, අත්ථියා, නත්ථියා''ති ච ඉදං **සාරිපුත්තත්ථෙර**වචනං තෙන නික්ඛිත්තත්තා. තථාගතෙන හි තාවතිංසභපනෙ දෙසිතකාලෙ ඉමානි පදානි න සන්ති, එවං සන්තෙ කස්මා ''බුද්ධවචන''න්ති වදථාති? බුද්ධවචනංයෙව නාම. ආයස්මතො හි සාරිපුත්තස්ස තථාගතෙන නයො දින්නො, තෙනපි පභින්නපටිසම්භිදෙන සත්ථුකප්පෙන අග්ගසාවකෙන සත්ථු සන්තිකා නයං ලභිත්වා බ්‍යඤ්ජනං සුරොපිතං කතං. සබ්බෙපි හි පටිසම්භිදප්පත්තා අරියා දුන්නිරුත්තිං න වදන්ති නිරුත්තිපභෙදස්මිං සුකුසලත්තා, තස්මා අඤ්ඤෙසමවිසයො එස අරියානං වොහාරොති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි **සතාදීනං** නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

සතං, සතානි, සතා. සතං, සතානි, සතෙ. සතෙන, සතෙහි, සතෙභි. සතස්ස, සතානං. සතා, සතස්මා, සතම්හා, සතෙහි, සතෙභි. සතස්ස, සතානං. සතෙ, සතස්මිං, සතම්හි, සතෙසු. එවං **සහස්සං,** සහස්සානීති යොජෙතබ්බං. **දසසහස්සං සතසහස්සං දසසතසහස්සන්ති** එත්ථාපි එසෙව නයො. අයං පනෙත්ථ පයොගො ''සතං භික්ඛූ, සතං ඉත්ථියො, සතං චිත්තානි. භික්ඛූනං සතං, ඉත්ථීනං සතං, චිත්තානං සතං. සහස්සාදීසුපි එසෙව නයො. ඉත්ථඤ්ච අඤ්ඤථාපි සද්දරූපානි භවන්ති. **කොටි,** කොටී, කොටියො. **රත්ති**නයෙන ඤෙය්‍යං.

එකප්පභුතිතො යාව, දසකා යා පවත්තති;
සඞ්ඛ්‍යා තාව සා සඞ්ඛෙය්‍යය-ප්පධානාති ගරූ වදුං.

වීසතිතො යාව සතා, යා සඞ්ඛ්‍යා තාව සා පන;
සඞ්ඛ්‍යාප්පධානා සඞ්ඛෙය්‍යය-ප්පධානාති ච වණ්ණයුං.

අපිච –

වීසතො යාව **කොටි**යා, සඞ්ඛ්‍යා තාව හි සා බලූ;
සඞ්ඛ්‍යාප්පධානා සඞ්ඛෙය්‍යය-ප්පධානා චාති නිද්දිසෙ.

තථා හි ''අසීති කොටියො හිත්වා, හිරඤ්ඤස්සාපි පබ්බජි''න්ති, ''ඛීණාසවා වීතමලා, සමිංසු සතකොටියො''ති ච පාළි දිස්සති.

ඉමස්මිං පන ඨානෙ සබ්බෙසං සඞ්ඛ්‍යාසද්දරූපානං පාකටීකරණෙන විඤ්ඤූනං සුඛුමඤාණපටිලාභත්ථං සාට්ඨකථං **උදානපාළි**ප්පදෙසං අඤ්ඤඤ්ච පාළිප්පදෙසමට්ඨකථාවචනඤ්ච ආහරිත්වා දස්සයිස්සාමි –

''යෙසං ඛො විසාඛෙ සතං පියානි, සතං තෙසං දුක්ඛානි, යෙසං නවුති පියානි, නවුති තෙසං දුක්ඛානි. යෙසං අසීති…පෙ…. යෙසං සත්තති. යෙසං සට්ඨි. යෙසං පඤ්ඤාසං, යෙසං චත්තාරීසං, යෙසං තිංසං. යෙසං ඛො විසාඛෙ වීසං පියානි, වීසති තෙසං දුක්ඛානි. යෙසං දස. යෙසං නව. යෙසං අට්ඨ. යෙසං සත්ත. යෙසං ඡ. යෙසං පඤ්ච. යෙසං චත්තාරි. යෙසං තීණි. යෙසං ද්වෙ. යෙසං එකං පියං, තෙසං එකං දුක්ඛ''න්ති.

තත්ථ **සතං පියානී**ති සතං පියායිතබ්බවත්ථූනි. ''සතං පිය''න්තිපි කෙචි පඨන්ති. එත්ථ ච යස්මා **එකතො** පට්ඨාය යාව **දස,** තාව සඞ්ඛ්‍යාසඞ්ඛෙය්‍යප්පධානා, තස්මා ''යෙසං දස පියානි, දස තෙසං දුක්ඛානී''තිආදිනා පාළි ආගතා. කෙචි පන ''යෙසං දස පියානං, දස තෙසං දුක්ඛාන''න්තිආදිනා පඨන්ති, තං න සුන්දරං. යස්මා පන **වීසති**තො පට්ඨාය යාව **සතං,** තාව සඞ්ඛෙය්‍යප්පධානා සඞ්ඛ්‍යාප්පධානා ච, තස්මා තත්ථාපි සඞ්ඛෙය්‍යප්පධානංයෙව ගහෙත්වා ''යෙසං ඛො විසාඛෙ සතං පියානි, සතං තෙසං දුක්ඛානී''තිආදිනා පාළි ආගතා. සබ්බෙසම්පි ච යෙසං එකං පියං, එකං තෙසං දුක්ඛන්ති පාඨො, න පන දුක්ඛස්සාති. එකස්මිඤ්හි පදක්කමෙ එකරසාව භගවතො දෙසනා හොතීති. තස්මා යථාවුත්තනයාව පාළි වෙදිතබ්බා. අයං තාව සාට්ඨකථො උදානපාළිප්පදෙසො.

ඉදානි අඤ්ඤො පාළිප්පදෙසො අට්ඨකථාපාඨප්පදෙසො ච නීයතෙ –

''සතං හත්ථී සතං අස්සා, සතං අස්සතරීරථා;
සතං කඤ්ඤා සහස්සානි, ආමුක්කමණිකුණ්ඩලා;
එකස්ස පදවීතිහාරස්ස, කලං නාග්ඝන්ති සොළසි''න්ති

පාළි. එත්ථ ''සතං හත්ථී''තිආදීනි විසෙසිතානි, ''සහස්සානී''ති විසෙසනං, තස්මා **සතං**සද්දං **සහස්ස**සද්දෙන යොජෙත්වා ''හත්ථී''තිආදීනි පන උපපදං කත්වා අත්ථො ගහෙතබ්බො. හත්ථී සතං සහස්සානි. අස්සා සතං සහස්සානි. අස්සතරීරථා සතං සහස්සානි. ආමුක්කමණිකුණ්ඩලා කඤ්ඤා සතං සහස්සානි. ඉදං සඞ්ඛෙය්‍යප්පධානවසෙනත්ථගහණං. සඞ්ඛ්‍යාප්පධානවසෙන පන අයම්පි අත්ථො ගහෙතබ්බො ''හත්ථීනං සතසහස්සං, අස්සානං සතසහස්සං, අස්සතරීරථානං සතසහස්සං, ආමුක්කමණිකුණ්ඩලානං කඤ්ඤානං සතසහස්ස''න්ති. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො. ''යොජනානං සතානුච්චො, හිමවා පඤ්ච පබ්බතො''ති අයමට්ඨකථාපාඨො. එත්ථ ''පඤ්චා''ති සද්දං **සත**සද්දෙන සද්ධිං යොජෙත්වා ''සිප්පිකානං සතං නත්ථී''ති එත්ථ විය හිමවා පබ්බතො යොජනානං පඤ්ච සතානි උච්චොති සඞ්ඛ්‍යාප්පධානවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. ''පඤ්ච සතානී''ති ච අද්ධුනො අච්චන්තසංයොගවසෙන උපයොගවචනං. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො. **සත**මිති සද්දො ''සතං හොමි, සහස්සං හොමී''තිආදීසු එකවචනො. ''අථෙත්ථෙකසතං ඛත්‍යා, අනුයන්තා යසස්සිනො''තිආදීසු බහුවචනො. එවං **සහස්සාදීන**ම්පි එකවචනබහුවචනතා ලබ්භති. තථා හි ''හියො නං සතසහස්සං, යක්ඛානං පයිරුපාසතී''ති එත්ථ ''සතසහස්ස''න්ති එකවචනං. ''පරොසහස්සං ඛො පනස්ස පුත්තා භවිස්සන්තී''ති එත්ථ **සහස්ස**න්ති බහුවචනන්ති දට්ඨබ්බං.

''කප්පෙ ච සතසහස්සෙ, චතුරො ච අසඞ්ඛියෙ;
අමරං නාම නගරං, දස්සනෙය්‍යං මනොරම''න්ති

පාළි. එත්ථ ''කප්පෙ ච සතසහස්සෙ චතුරො ච අසඞ්ඛියෙති සාමිඅත්ථෙ උපයොගබහුවචනං, තස්මා ''මහාකප්පානං සතසහස්සානං චතුන්නං අසඞ්ඛියානං මත්ථකෙ''ති අත්ථො ගහෙතබ්බො, ''මත්ථකෙ''ති චෙත්ථ වචනසෙසො. ''කප්පසතසහස්සාධිකානං චතුන්නං අසඞ්ඛියානං මත්ථකෙ''ඉච්චෙවත්ථො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

''කප්පෙ ච සතසහස්සෙ, චතුරො ච අසඞ්ඛියෙ;
එත්ථන්තරෙ යං චරිතං, සබ්බං තං බොධිපාචන''න්ති

පාළි. එත්ථ ''කප්පෙ''ති අච්චන්තසංයොගවසෙන උපයොගබහුවචනං. ''සතසහස්සෙ කප්පෙ''ති **කප්පසද්දසම්බන්ධෙන** වායං පුල්ලිඞ්ගනිද්දෙසො උපයොගනිද්දෙසො ච. සමානාධිකරණඤ්හි ඉදං **කප්පසද්දෙන**. ''චතුරො ච අසඞ්ඛියෙ''ති අච්චන්තසංයොගවසෙන උපයොගබහුවචනානි. කස්ස පන අසඞ්ඛියෙති? අඤ්ඤස්ස අවුත්තත්තා කප්පස්ස ච වුත්තත්තා පකරණතො ''කප්පාන''න්ති අයමත්ථො විඤ්ඤායතෙව. න හි වුත්තං වජ්ජෙත්වා අවුත්තස්ස කස්සචි ගහණං යුත්තන්ති. **ච**සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො ''මහාකප්පානං චතුරො අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යෙ සතසහස්සෙ ච මහාකප්පෙ''ති. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

''සටානෙකසහස්සානි, කුම්භීනඤ්ච සතා බහූ''ති පාළි. එත්ථ **සටාති** සටානං. සාමිඅත්ථෙ හි ඉදං පච්චත්තවචනං. ''සටානං අනෙකසහස්සානි'' ඉච්චෙවත්ථො. **කුම්භීනඤ්ච සතා බහූති** අනෙකානි ච කුම්භීනං සතානි. එත්ථ **නි**කාරලොපො දට්ඨබ්බො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

''දසවීසසහස්සානං , ධම්මාභිසමයො අහු;
එකද්වින්නං අභිසමයො, ගණනාතො අසඞ්ඛියො''ති

පාළි. එත්ථ **දසවීසසහස්සානන්ති** දසසහස්සානං වීසසහස්සානඤ්ච. **ධම්මාභිසමයොති** චතුසච්චප්පටිවෙධො. **එකද්වින්නන්ති** සීසමත්තකථනං, තෙන ''එකස්ස චෙව ද්වින්නඤ්ච තිණ්ණං චතුන්නං…පෙ…. දසන්න''න්තිආදිනා නයෙන අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යොති අත්ථො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

''චත්තාරි සතසහස්සානි, ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකා;
දීපඞ්කරං ලොකවිදුං, පරිවාරෙන්ති සබ්බදා''ති

පාළි. එත්ථ **චත්තාරි සතසහස්සානීති** ඉදං ලිඞ්ගභෙදවසෙන ''ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකා''ති ඉමෙහි ද්වීහි පදෙහි සමානාධිකරණං. ඊදිසෙසු හි ඨානෙසු අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යවාචකොපි සද්දො නපුංසකොව හොති, තස්මා ''චත්තාරි සතසහස්සානී''ති ච ''ඡළභිඤ්ඤා''ති ච ''මහිද්ධිකා''ති ච එතං පදත්තයං සමානාධිකරණං. අථ වා **ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකාති** ඡළභිඤ්ඤානං මහද්ධිකානන්ති සාමිඅත්ථෙ පච්චත්තවචනං දට්ඨබ්බං. ඉමස්මිං පනත්ථෙ ''චත්තාරි සතසහස්සානී''ති අයං සඞ්ඛ්‍යාවචනො භවති. ''තීණි සතසහස්සානි, නාරියො සමලඞ්කතා''තිආදීසුපි අයං නයො නෙතබ්බො. ''තා ච සත්ත සතා භරියා, දාසොයා සත්ත සතානි චා''ති පාළි. එත්ථ **සතාති** ''සතානී''ති නපුංසකවසෙන ගහෙතබ්බං, න ඉත්ථිලිඞ්ගවසෙන. ''සතා''ති හි ''පඤ්ච චිත්තා විපාකා''තිආදීනි විය නපුංසකරූපං. ඉත්ථිලිඞ්ගභූතා හි **සත**සද්දො නත්ථි, තථා පුල්ලිඞ්ගභූතො. යදි ච ද්විලිඞ්ගො **සත**සද්දො සියා , එවඤ්ච සති ''පුරිසො, කඤ්ඤා''ති ච **ඔ**කාරන්තපුල්ලිඞ්ගආකාරන්තිත්ථිරූපෙහිපිභවිතබ්බං. රූපද්වයම්පි **සත**සද්දස්ස නත්ථි, තෙන ඤායති **''සතසද්දො** එකන්තනපුංසකො''ති.

නනු ච භො ''තා දෙවතා සත්තසතා උළාරා''ති එත්ථ **සත**සද්දො ඉත්ථිලිඞ්ගො හුත්වා දිස්සතීති? න, නපුංසකොයෙවාති. නනු ච භො **දෙවතාසද්දෙන** සමානාධිකරණොති? සච්චං සමානාධිකරණො, තථාපි නපුංසකොයෙව. ඊදිසෙසු හි සඞ්ඛ්‍යාවිසයෙසු සමානාධිකරණභාවො අප්පමාණො. තථා හි ''පඤ්ච පච්චෙකබුද්ධසතානි ඉමස්මිං ඉසිගිලිස්මිං පබ්බතෙ චිරවාසිනො අහෙසු''න්ති නපුංසකලිඞ්ගෙන පුල්ලිඞ්ගස්ස සමානාධිකරණතා දිස්සති, තස්මා ''තා දෙවතා සත්තසතා උළාරා''ති එත්ථාපි ''සත්තසතානී''ති නපුංසකභාවොයෙවාති අවගන්තබ්බො. ''සත්ත හත්ථිසතෙ දත්වා''තිආදීසුපි **සත**සද්දො නපුංසකොයෙව. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

''නවුතිකොටිසහස්සෙහි, පරිවාරෙසි මහාමුනී''ති පාළි. එත්ථ ''නවුතිකොටිසහස්සෙහි භික්ඛූහී''ති වා ''භික්ඛූනං නවුතිකොටිසහස්සෙහී''ති වා සඞ්ඛ්‍යෙය්‍යසඞ්ඛ්‍යාපධානවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

‘‘සතසහස්සවස්සානි, ආයු තස්ස මහෙසිනො’’ති පාළි. එත්ථ ‘‘සතසහස්සවස්සානී’’ති කාලස්ස අච්චන්තසංයොගවසෙන උපයොගවචනං. තථා ‘‘දසවස්සසහස්සානි, අගාර’මජ්ඣ සො වසී’’ති පාළියම්පි. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

‘‘ඉතො සතසහස්සම්හි, කප්පෙ උප්පජ්ජි නායකො’’ති පාළි, ‘‘එකනවුතෙ ඉතො කප්පෙ’’ති පාළි ච. එත්ථ **සතසහස්සම්හි කප්පෙ**ති සතසහස්සානං කප්පානං මත්ථකෙ. **එකනවුතෙ කප්පෙ**ති එකනවුතියා කප්පානං මත්ථකෙති භුම්මවචනස්ස සාමිභුම්මවචනවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. තථා හි ‘‘භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සතී’’ති එත්ථ භුම්මවචනස්ස ‘‘භගවතො සන්තිකෙ’’ති සාමිභුම්මවචනවසෙන අත්ථො ගහිතො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

‘‘යදි තත්ථ සහස්සානි, සතානි නහුතානි ච;
නෙවම්හාකං භයං කොචි, වනෙ වාළෙසු විජ්ජතී’’ති

පාළි. අයමෙතස්සා අත්ථො – තත්ථ වනෙ වාළානං සහස්සානි ච සතානි ච නහුතානි ච යදි විජ්ජන්ති. අථ වා **සහස්සානි සතානී**ති සතසහස්සානි, වාළානං සතසහස්සානි ච නහුතානි ච යදි විජ්ජන්ති, එවං විජ්ජන්තෙසුපි වාළෙසු කොචීති ක්වචි. **කොචි**සද්දො හි ‘‘කො තෙ බලං මහාරාජා’’ති එත්ථ **කො**සද්දො විය **ක්ව**සද්දත්ථෙ වත්තති, නිමිත්තත්ථෙ චායං නිද්දෙසො. තෙන ‘‘කොචි ක්වචි කිස්මිඤ්චි වාළෙ එකස්සපි වාළමිගස්ස කාරණා නෙවම්හාකං භයං විජ්ජතී’’ති අත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා **කොචී**ති කිඤ්චි අප්පමත්තකම්පි. එත්ථ පන ‘‘වාළෙසූ’’ති නිමිත්තත්ථෙ භුම්මං. වාළානං කාරණා අප්පමත්තකම්පි අම්හාකං භයං න විජ්ජතීති. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

‘‘සබ්බං සතසහස්සානි, ඡත්තිංසපරිමණ්ඩලං;
දසඤ්චෙව සහස්සානි, අඩ්ඪුඩ්ඪානි සතානි චා’’ති

අට්ඨකථාපාඨො . එත්ථ යස්මා සද්දතො සමානවිභත්තිලිඞ්ගවචනානං පදානං අසමානවිභත්තිලිඞ්ගවචනානං වා අත්ථතො පන සමානානං දූරෙ ඨිතානම්පි එකසම්බන්ධො හොති, ඉතරෙසං සමීපෙ ඨිතානම්පි න හොති, තස්මා ‘‘සබ්බ’’න්තිදං ‘‘පරිමණ්ඩල’’න්තිමිනා සම්බන්ධිතබ්බං. ‘‘ඡත්තිංසා’’ති ඉදං පන ‘‘සතසහස්සානී’’තිමිනා සම්බන්ධිතබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

‘‘ද්වෙ සතසහස්සානි, චත්තාරි නහුතානි ච;
එත්තකං බහලත්තෙන, සඞ්ඛාතායං වසුන්ධරා’’ති

අට්ඨකථාපාඨො. එත්ථ ‘‘ද්වෙ’’ති විසෙසනං, ‘‘සතසහස්සානී’’ති විසෙසිතබ්බං. තථා ‘‘චත්තාරී’’ති විසෙසනං, ‘‘නහුතානී’’ති විසෙසිතබ්බං. තථා හි ‘‘සතසහස්සානි නහුතානි චා’’ති ඉමානි ‘‘ද්වෙ චත්තාරී’’ති ඉමෙහි විසෙසිතබ්බත්තා ‘‘ද්විසතසහස්සං චතුනහුත’’න්ති අත්ථප්පකාසනානි භවන්ති. එවං සන්තෙපි ‘‘ද්වෙ’’ඉච්චාදීනං සඞ්ඛ්‍යාසද්දානං ‘‘සතසහස්සානී’’තිආදීහි සඞ්ඛ්‍යාසද්දෙහි සමානාධිකරණතා පුබ්බාචරියෙහි න වුත්තා. යස්මා පන යථා ‘‘ද්වෙ පුථුජ්ජනා වුත්තා. සතසහස්සං භික්ඛූ’’තිආදීසු සමානාධිකරණතා ලබ්භති දබ්බවාචකත්තා විසෙසිතබ්බපදානං, න තථා ‘‘ද්වෙ සතසහස්සානී’’තිආදීසු අදබ්බවාචකත්තා විසෙසිතබ්බපදානං, තස්මා ඊදිසෙසු ඨානෙසු සමානාධිකරණතා න ඉච්ඡිතබ්බා යුත්තියා අභාවතො. යදි එවං ‘‘කුසලා, රූපං, චක්ඛුමා’’තිආදීනං විය ඉමෙසමඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධරහිතා සියාති? න, විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන ගහිතත්තා. යජ්ජෙවං සමානාධිකරණභාවො ලද්ධබ්බොති? න, නියමාභාවතො. එකන්තෙන හි ගුණගුණීනංයෙව විසෙසනවිසෙසිතබ්බානං සමානාධිකරණභාවො, න ඉතරෙසං විසෙසනවිසෙසිතබ්බත්තෙපි.

තත්ථ ‘‘එත්තක’’න්ති පමාණවචනං. ‘‘බහලත්තෙනා’’ති විසෙසනෙ තතියා. උභයෙන ඉමමත්ථං දස්සෙති ‘‘අයං වසුන්ධරා බහලත්තෙන යොජනානං ද්වෙ සතසහස්සානි චත්තාරි නහුතානි ච එත්තකං සඞ්ඛාතා’’ති. ‘‘එත්තක’’න්ති පදස්ස ච ‘‘ද්වෙ සතසහස්සානි චත්තාරි නහුතානි චා’’ති ඉමෙහි වා ‘‘වසුන්ධරා’’ති ඉමිනා වා සමානාධිකරණතා න ඉච්ඡිතබ්බා. **එත්තකන්**ති හි භාවනපුංසකං, යං සද්දසත්ථෙ ක්‍රියාවිසෙසනන්ති වදන්ති. තස්ස ‘‘එත්තකෙන පමාණෙන’’ඉච්චෙවත්ථො. අපිච ‘‘ද්වෙ සතසහස්සානි චත්තාරි න හුතානි චා’’ති ඉමෙසම්පි ‘‘වසුන්ධරා’’ති ඉමිනා සමානාධිකරණතා න ඉච්ඡිතබ්බා ‘‘භික්ඛූනං සත’’න්ති එත්ථ **සත**සද්දස්ස විය සඞ්ඛ්‍යාවචනමත්තත්තා. තථා හි ‘‘එත්තක’’න්ති වුත්තං. ‘‘සඞ්ඛාතා’’ති පන ‘‘අය’’න්ති ච ඉමෙසං ‘‘වසුන්ධරා’’ති ඉමිනා සමානාධිකරණතා ලබ්භති. සබ්බොපායං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

‘‘දසෙත්ථ රාජියො සෙතා, දස්සනීයා මනොරමා;
ඡ පිඞ්ගලා පන්නරස, හලිද්දා තා චතුද්දසා’’ති

පාළි. එත්ථ **ඡ පිඞ්ගලා පන්නරසා**ති ඡ ච පන්නරස චාති එකවීසති පිඞ්ගලා රාජියොති අත්ථො ගහෙතබ්බො.

තථා –

‘‘පුත්තාපි තස්ස බහවො, ‘එකනාමා’ති මෙ සුතං;
අසීති දස එකො ච, ඉන්දනාමා මහබ්බලා’’ති

පාළි . එත්ථ පන ‘‘එකනවුතී’’ති වත්තබ්බෙ ‘‘අසීති දස එකො වා’’ති වුත්තං. විචිත්‍රසද්දරචනඤ්හි පාවචනං. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

‘‘තිංසපුරිසනාවුතියො, සබ්බෙවෙකෙකනිච්චිතා;
යෙසං සමං න පස්සාමි, කෙවලං මහි’මං චර’’න්ති

පාළි. එත්ථ ‘‘පුරිසානං තිංසසහස්සානි නවුති ච සතානි තිංස නාවුතියො’’ති වුච්චන්ති. ඉමස්මිං පන ඨානෙ **තිංස**සද්දතො **සහස්ස**සද්දස්ස **නවුති**සද්දතො ච **සත**සද්දස්ස ලොපං කත්වා ‘‘තිංස නාවුතියො’’ති වුත්තන්ති න ගහෙතබ්බං. එවඤ්හි ගහණෙ සති යත්ථ කත්ථචිපි එදිසී සද්දරචනා කාතබ්බා සියා, කතාය ච එදිසාය සද්දරචනාය අත්ථාවගමො විනා උපදෙසෙන සුණන්තානං න සියා, තස්මා නෙවං ගහෙතබ්බං. එවං පන ගහෙතබ්බං – ‘‘තිංස නාවුතියො’’ති ඉදං ලොකසඞ්කෙතරුළ්හං වචනං, සඞ්කෙතරුළ්හස්ස පන වචනස්සත්ථො යස්මා ගහිතපුබ්බසඞ්කෙතෙහි සුත්වා ඤායතෙ, න උපදෙසතො, තස්මා බ්‍රහ්මදත්තෙන රඤ්ඤා වුත්තකාලෙපි සත්ථාරා තං කථං ආහරිත්වා වුත්තකාලෙපි සබ්බෙ මනුස්සා විනාපි උපදෙසෙන වචනත්ථං ජානන්තීති ගහෙතබ්බං.

තිංසඤ්චෙව සහස්සානි, නවුති ච සතානි තු;
තිංස නාවුතියො නාම, වුත්තා උමඞ්ගජාතකෙ.

යස්මා පාවචනෙ සන්ති, නයා චෙව අචින්තියා;
වොහාරා ච සුගුළ්හත්ථා, දයාපන්නෙන දෙසිතා.

තස්මා සාට්ඨකථෙ ධීරො, ගම්භීරෙ ජිනභාසිතෙ;
උපදෙසං සදා ගණ්හෙ, ගරුං සම්මා උපට්ඨහං.

ගරූපදෙසහීනො හි, අත්ථසාරං න වින්දති;
අත්ථසාරවිහීනො සො, සද්ධම්මා පරිහායති.

ගරූපදෙසලාභී ච, අත්ථසාරසමායුතො;
සද්ධම්මං පරිපාලෙන්තො, සද්ධම්මස්මා න හායති.

සද්ධම්මත්ථාය මෙ තස්මා, සඞ්ඛ්‍යාමාලාපි භාසිතා;
සප්පයොගා යථායොගං, සහෙවත්ථවිනිච්ඡයා.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සවිනිච්ඡයො සඞ්ඛ්‍යානාමානං නාමිකපදමාලාවිභාගො

නාම

තෙරසමො පරිච්ඡෙදො.

14. අත්ථත්තිකවිභාග

භූධාතු තාය නිප්ඵන්න-රූපඤ්චාති ඉදං ද්වයං;
කත්වා පධානමම්හෙහි, සබ්බමෙතං පපඤ්චිතං.

භවතිස්ස වසා දානි, වක්ඛාමත්ථත්තිකං වරං;
අත්ථුද්ධාරො **තුමන්ත**ඤ්ච, **ත්වා**දියන්තං තිකං ඉධ.

තස්මා තාව **භූ**ධාතුතො පවත්තස්ස **භූත**සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො නීයතෙ –

ඛන්ධසත්තාමනුස්සෙසු, විජ්ජමානෙ ච ධාතුයං;
ඛීණාසවෙ රුක්ඛාදිම්හි, **භූත**සද්දො පවත්තති.

උප්පාදෙ චාපි විඤ්ඤෙය්‍යො, **භූත**සද්දො විභාවිනා;
විපුලෙ සොපසග්ගොයං, හීළනෙ විධමෙපි ච;
පරාජයෙ වෙදියනෙ, නාමෙ පාකටතාය ච.

වුත්තඤ්හෙතං – **භූත**සද්දො පඤ්චක්ඛන්ධාමනුස්සධාතුවිජ්ජමානඛීණාසවසත්තරුක්ඛාදීසු දිස්සති. ‘‘භූතමිදන්ති භික්ඛවෙ සමනුපස්සථා’’තිආදීසු හි අයං පඤ්චක්ඛන්ධෙසු දිස්සති. ‘‘යානීධ භූතානි සමාගතානී’’ති එත්ථ අමනුස්සෙ. ‘‘චත්තාරො ඛො භික්ඛු මහාභූතා හෙතූ’’ති එත්ථ ධාතූසු. ‘‘භූතස්මිං පාචිත්තිය’’න්තිආදීසු විජ්ජමානෙ. ‘‘යො ච කාලඝසො භූතො’’ති එත්ථ ඛීණාසවෙ. ‘‘සබ්බෙව නික්ඛිපිස්සන්ති, භූතා ලොකෙ සමුස්සය’’න්ති එත්ථ සත්තෙ. ‘‘භූතගාමපාතබ්‍යතායා’’ති එත්ථ රුක්ඛාදීසූති. **මූලපරියායසුත්තට්ඨකථාය** වචනං ඉදං. **ටීකාය**මාදිසද්දෙන උප්පාදාදීනි ගය්හරෙ. වුත්තඤ්හෙතං – ‘‘ජාතං භූතං සඞ්ඛත’’න්තිආදීසු **භූත**සද්දො උප්පාදෙ දිස්සති. සඋපසග්ගො පන ‘‘පභූතමරියො පකරොති පුඤ්ඤ’’න්තිආදීසු විපුලෙ. ‘‘යෙභුය්‍යෙන භික්ඛූනං පරිභූතරූපො’’තිආදීසු හීළනෙ. ‘‘සම්භූතො සාණවාසී’’තිආදීසු පඤ්ඤත්තියං. ‘‘අභිභූතො මාරො විජිතො සඞ්ගාමො’’තිආදීසු විධමනෙ. ‘‘පරාභූතරූපොඛො අයං අචෙලො පාථිකපුත්තො’’තිආදීසු පරාජයෙ. ‘‘අනුභූතං සුඛදුක්ඛ’’න්තිආදීසු වෙදියනෙ. ‘‘විභූතං පඤ්ඤායා’’තිආදීසු පාකටීකරණෙ දිස්සති, තෙ සබ්බෙ ‘‘රුක්ඛාදීසූ’’තිආදිසද්දෙන සඞ්ගහිතාති දට්ඨබ්බාති.

ඉදානි **තුමන්ත**පදානි වුච්චන්තෙ –

භවිතුං, උබ්භවිතුං, සමුබ්භවිතුං, පභවිතුං, පරාභවිතුං, අතිභවිතුං, සම්භවිතුං, විභවිතුං, හොතුං, සම්හොතුං, විහොතුං, පාතුභවිතුං, පාතුබ්භවිතුං වා, පාතුහොතුං. ඉමානි අකම්මකානි **තුමන්ත**පදානි.

පරිහොතුං පරිභවිතුං, අභිහොතුං අභිභවිතුං, අධිහොතුං අධිභවිතුං, අතිහොතුං අතිභවිතුං, අනුහොතුං අනුභවිතුං, සමනුහොතුං සමනුභවිතුං, අභිසම්හොතුං අභිසම්භවිතුං. ඉමානි සකම්මකානි **තුමන්ත**පදානි, සබ්බානෙතානි සුද්ධකත්තරි භවන්ති.

‘‘භාවෙතුං, පභාවෙතුං, සම්භාවෙතුං, විභාවෙතුං, පරිභාවෙතුං’’ඉච්චෙවමාදීනි හෙතුකත්තරි **තුමන්ත**පදානි, සබ්බානිපි හෙතුකත්තරි **තුමන්ත**පදානි සකම්මකානියෙව භවන්ති. උද්දෙසොයං.

තත්‍ර සමානත්ථපදෙසු එකමෙවාදිපදං ගහෙත්වා නිද්දෙසො කාතබ්බො – **භවිතුන්ති** හොතුං විජ්ජිතුං පඤ්ඤායිතුං සරූපං ලභිතුං. එත්ථ වුත්තනයානුසාරෙන සෙසානම්පි **තුමන්තානං** නිද්දෙසො විත්ථාරෙතබ්බො, සබ්බානි **තුමන්ත**පදානි චතුත්ථියත්ථෙ වත්තන්ති ‘‘ත්වං මම චිත්තමඤ්ඤාය, නෙත්තං යාචිතුමාගතො’’ති එත්ථ විය. **යාචිතුන්ති** හි යාචනත්ථායාති අත්ථො. තස්මා **භවිතු**න්තිආදීනම්පි ‘‘භවනත්ථායා’’ති වා ‘‘භවනත්ථ’’න්ති වා ‘‘භවනායා’’ති වා ආදිනා අත්ථො ගහෙතබ්බො. අපිච ‘‘නෙක්ඛම්මං දට්ඨු ඛෙමතො’’ති එත්ථ ‘‘දට්ඨු’’න්ති පදස්ස ‘‘දිස්වා’’ති අත්ථදස්සනතො යථාරහං **තුමන්තානි ත්වා**සද්දන්තපදත්ථවසෙනපි ගහෙතබ්බානි. එතානි ච නිපාතපදෙසු සඞ්ගහංගච්ඡන්ති. වුත්තඤ්හි **නිරුත්තිපිටකෙ** නිපාතපදපරිච්ඡෙදෙ ‘‘තුං ඉති චතුත්ථියා’’ති. තත්‍රායමත්ථො ‘‘තුං ඉති එතදන්තො නිපාතො චතුත්ථියා අත්ථෙ වත්තතී’’ති.

තුමන්තකථා සමත්තා.

ඉදානි **ත්වාදියන්ත**පදානි වුච්චන්තෙ –

භවිත්වා, භවිත්වාන, භවිතුන, භවිය, භවියාන. උබ්භවිත්වා, උබ්භවිත්වාන, උබ්භවිතුන, උබ්භවිය, උබ්භවියාන. එස නයො ‘‘සමුබ්භවිත්වා, පරාභවිත්වා, සම්භවිත්වා, විභවිත්වා, පාතුබ්භවිත්වා’’ති එත්ථාපි. ඉමානි අකම්මකානි

උස්සුක්කනත්ථානි **ත්වාදියන්තපදානි**.

භුත්වා, භුත්වාන, පරිභවිත්වා, පරිභවිත්වාන, පරිභවිතුන, පරිභවිය, පරිභවියාන, පරිභුයාය. අභිභවිත්වා, අභිභවිත්වාන, අභිභවිතුන, අභිභවිය, අභිභවියාන, අභිභුයාය. එස නයො ‘‘අධිභවිත්වා, අතිභවිත්වා, අනුභවිත්වා’’ති එත්ථාපි. ඉදඤ්චෙත්ථ නිදස්සනං. ‘‘තමවොච රාජා අනුභවියාන තම්පි, එයාාසි ඛිප්පං අහමපි පූජං කස්ස’’න්ති. අනුභුත්වා, අනුභුත්වාන. අධිහොත්වා, අධිහොත්වාන.

> ‘‘සට්ඨි කප්පසහස්සානි, දෙවලොකෙ රමිස්සති;
> අඤ්ඤෙ දෙවෙ අධිහොත්වා, ඉස්සරං කාරයිස්සතී’’ති

ඉදමෙත්ථ පාළිනිදස්සනං, ඉමානි සකම්මකානි උස්සුක්කනත්ථානි **ත්වාදියන්තපදානි**. ඉමානි චත්තාරි සුද්ධකත්තරියෙව භවන්ති.

‘‘භාවෙත්වා, භාවෙත්වාන. පභාවෙත්වා, පභාවෙත්වාන. සම්භාවෙත්වා, සම්භාවෙත්වාන. විභාවෙත්වා, විභාවෙත්වාන. පරිභාවෙත්වා, පරිභාවෙත්වාන’’ඉච්චෙවමාදීනි සකම්මකානි උස්සුක්කනත්ථානි **ත්වාදියන්තපදානි** හෙතුකත්තරියෙව භවන්ති. උද්දෙසොයං.

තත්‍ර සමානත්ථපදෙසු එකමෙවාදිපදං ගහෙත්වා නිද්දෙසො කාතබ්බො – **භවිත්වා**ති භුත්වා පඤ්ඤායිත්වා සරූපං ලභිත්වා. එවං වුත්තනයානුසාරෙන සෙසානම්පි **ත්වාදියන්තපදානං** නිද්දෙසො විත්ථාරෙතබ්බො. අයං පන විසෙසො **භුත්වා**ති සම්පත්තිං අනුභුත්වාති සකම්මකවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. **භුත්වා අනුභුත්වා**ති ඉමෙසඤ්හි සමානත්ථතං සද්ධම්මවිදූ ඉච්ඡන්ති. අත්‍රිදං වුච්චති –

> ‘‘භුත්වා භුත්වාන’’ඉච්චෙතෙ, ‘‘අනුභුත්වා’’තිමස්ස හි;
> අත්ථං සූචෙන්ති ‘‘භුත්වා’’ති, පදස්ස පන නෙව තෙ.
>
> කෙචි ‘‘භූත්වා’’ති දීඝත්තං, තස්ස ඉච්ඡන්ති සාසනෙ;
> දීඝතා රස්සතා චෙව, ද්වයම්පෙතං පදිස්සති.
>
> සද්දසත්ථෙ ච ‘‘භූත්වා’’ති, දීඝත්තසඤ්ඤිතං පදං;
> ‘‘භවිත්වා’’ති පදස්සත්ථං, දීපෙති න තු සාසනෙ.
>
> ‘‘භුත්වා’’ඉති පදංයෙව, දීපෙති ජිනසාසනෙ;
> ‘‘භවිත්වා’’ති පදස්සත්ථං, නත්ථි අඤ්ඤත්ථ තං පදං.
>
> ඉච්චෙවං සවිසෙසන්තු, වචනං සාරදස්සිනා;
> සාසනෙ සද්දසත්ථෙ ච, විඤ්ඤුනා පෙක්ඛිතබ්බකං.

එවං උස්සුක්කනත්ථෙ පවත්තානි **ත්වාදියන්තපදානිපි** නිද්දිට්ඨානි, සබ්බානෙතානි අවිභත්තිකානීති ගහෙතබ්බානි. **නිරුත්තිපිටකෙ** හි නිපාතපරිච්ඡෙදෙ අවිභත්තිකානි කත්වා **ත්වාදියන්තපදානි** වුත්තානි. සද්දත්ථවිදූනං පන මතෙ පඨමාදිවිභත්තිවසෙන සවිභත්තිකානි භවන්ති.

ඉමස්මිඤ්ච පන **ත්වාදියන්තාධිකාරෙ** ඉදඤ්චුපලක්ඛිතබ්බං – භුත්වා ගච්ඡති, භුත්වා ගතො, භුත්වා ගමිස්සසි, කසිත්වා වපති. උමඞ්ගා නික්ඛමිත්වාන, වෙදෙහො නාවමාරුහි. භුත්වාන භික්ඛු භික්ඛස්සු ඉච්චාදී සමානකත්තුකානං ධාතූනං **පුබ්බකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගා**. ‘‘භුත්වා ගච්ඡතී’’ති එත්ථ හි ‘‘භුත්වා’’ති ඉදං පුබ්බකාලක්‍රියාදීපකං පදං. ‘‘ගච්ඡතී’’ති ඉදං පන උත්තරකාලක්‍රියාදීපකං, සමානකත්තුකානි චෙතානි පදානි එකකත්තුකානං ක්‍රියානං වාචකත්තා. තථා හෙත්ථ යො ගමනක්‍රියාය කත්තා, සො එව භුඤ්ජනක්‍රියාය කත්තුභූතො දට්ඨබ්බො. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

> ‘‘අන්ධකාරං නිහන්ත්වාන, උදිතොයං දිවාකරො;
> වණ්ණං පඤ්ඤාවභාසෙහි, ඔභාසෙත්වා සමුග්ගතො’’

ඉච්චාදීනිපි පන සමානකත්තුකානං **සමානකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගා**. එත්ථ හි ‘‘නිහන්ත්වානා’’ති පදං සමානකාලක්‍රියාදීපකං පදං. ‘‘උදිතො’’ති ඉදං පන උත්තරකාලක්‍රියාදීපකං පදන්ති න වත්තබ්බං සමානකාලක්‍රියාය ඉධාධිප්පෙතත්තා. තස්මායෙව සමානකාලක්‍රියාදීපකං පදන්ති ගහෙතබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

කෙචි පන ‘‘මුඛං බ්‍යාදාය සයති, අක්ඛිං පරිවත්තෙත්වා පස්සතී’’ති උදාහරන්ති. අපරෙ ‘‘නිසජ්ජ අධීතෙ, ඨත්වා කථෙතී’’ති. තත්ථ බ්‍යාදානපරිවත්තනුත්තරකාලො බ්‍යාදානුපසමලක්ඛණං පස්සනක්‍රියාය ලක්ඛියති. ‘‘නිසජ්ජ අධීතෙ, ඨත්වා කථෙතී’’ති ච සමානකාලතායපි අජ්ඣෙනකථනෙහි පුබ්බෙපි නිසජ්ජට්ඨානානි හොන්තීති සක්කා පුබ්බුත්තරකාලතා සම්භාවෙතුං, තස්මා පුරිමානියෙව උදාහරණානි යුත්තානි. උදයසමකාලමෙව හි තන්නිවත්තනීයනිවත්තනන්ති.

‘‘ද්වාරමාවරිත්වා පවිසතී’’ඉච්චාදි සමානකත්තුකානං **අපරකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගො**. යස්මා පනෙත්ථ පවිසනක්‍රියා පුරිමා, ආවරණක්‍රියා පන පච්ඡිමා, තස්මා ‘‘ආවරිත්වා’’ති ඉදං අපරකාලක්‍රියාදීපකං පදන්ති වෙදිතබ්බං. ‘‘පවිසතී’’ති ඉදං පන පුබ්බකාලක්‍රියාදීපකං පදන්ති. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො. අපරෙ ‘‘ධ’න්ති කච්ච පතිතො දණ්ඩො’’ති උදාහරණන්ති. අභිඝාතභූතසමායොගෙ පන අභිඝාතජසද්දස්ස සමානකාලතා එත්ථ ලබ්භතීති ඉධාපි පුරිමානියෙව උදාහරණානි යුත්තානීති.

‘‘පිසාචං දිස්වා චස්ස භයං හොති. පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛීණා’’ඉච්චාදි **අසමානෙ** කත්තරි පයොගො. එත්ථ හි පිසාචං දිස්වා පුරිසස්ස භයං හොති, පඤ්ඤාය දිස්වා අස්ස පුග්ගලස්ස ආසවා පරික්ඛීණා. එවං සමානකත්තුකතා ධාතූනං න ලබ්භති දස්සනක්‍රියාය පුරිසෙසු පවත්තනතො, භවනාදික්‍රියාය ච භයාදීසු පවත්තනතොති දට්ඨබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු ඨානෙසු නෙතබ්බො.

ඉදම්පි පනෙත්ථ උපලක්ඛිතබ්බං ‘‘අප්පත්වා නදිං පබ්බතො, අතික්කම්ම පබ්බතං නදී’’ඉච්චාදි **පරාපරයොගො**. ‘‘සීහං දිස්වා භයං හොති, ඝතං පිවිත්වා බලං ජායතෙ, ‘ධ’න්ති කත්වා දණ්ඩො පතිතො’’ඉච්චාදි **ලක්ඛණහෙතුආදිප්පයොගො**. ‘‘න්හත්වා ගමනං, භුත්වා සයනං. උපාදාය රූප’’මිච්චාපි **බ්‍යත්තයෙන සද්දසිද්ධිප්පයොගොති**.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි සමානකත්තුකානං ධාතූනං පුබ්බකාලෙ **ත්වාදිසද්දප්පයොගො**, සමානකත්තුකානං සමානකාලෙ **ත්වාදිසද්දප්පයොගො**, සමානකත්තුකානං අපරකාලෙ **ත්වාදිසද්දප්පයොගො**, අසමානකත්තුකානං **ත්වාදිසද්දප්පයොගො**, පරාපරයොගො , ලක්ඛණහෙතුආදිප්පයොගො, බ්‍යත්තයෙන සද්දසිද්ධිප්පයොගොති සත්තධා **ත්වාදියන්තානං** පදානං පයොගො වෙදිතබ්බො.

යදි එවං කස්මා **කච්චායනෙ** ‘‘පුබ්බකාලෙකකත්තුකානං තුන ත්වාන ත්වා වා’’ති පුබ්බකාලෙයෙව එකකත්තුකග්ගහණං කතන්ති? යෙභුය්‍යෙන **ත්වාදියන්තානං** පදානං පුරිමකාලක්‍රියාදීපනතො. කච්චායනෙ හි යෙභුය්‍යෙන පවත්තිං සන්ධාය ‘‘පුබ්බකාලෙකකත්තුකාන’’න්ති වුත්තං. යස්මා පන ‘‘ඉති කත්වා’’තිආදීනං පදානං හෙතුඅත්ථවසෙනපි පුබ්බාචරියෙහි අත්ථො සංවණ්ණිතො, තස්මා ‘‘භවිත්වා’’තිආදීනං **භූ**ධාතුමයානං **ත්වාදිසද්දන්තානං** පදානං අඤ්ඤෙසඤ්ච ‘‘පචිත්වා’’තිආදීනං යථාපයොගං ‘‘භවනහෙතු පචනහෙතූ’’තිආදිනා හෙතුඅත්ථොපි ගහෙතබ්බො. අත්‍රිදං වුච්චති –

හෙතුත්ථෙපි යතො හොන්ති, සද්දා උස්සුක්කනත්ථකා;
තස්මා හෙතුවසෙනාපි, වදෙය්‍යාත්ථං විචක්ඛණො.

‘‘ඉති කත්වා’’ති සද්දස්ස, අත්ථසංවණ්ණනාසු හි;
‘‘ඉති කරණහෙතූ’’ති, අත්ථො ධීරෙහි ගය්හති.

‘‘ගච්ඡාමි දානි නිබ්බානං, යත්ථ ගන්ත්වා න සොචති’’;
ඉති පාඨෙපි හෙතුත්ථො, ගය්හතෙ පුබ්බවිඤ්ඤුහි.

‘‘යස්මිං නිබ්බානෙ ගමන-හෙතූ’’ති හි කරීයතෙ;
හෙතුත්ථෙවං යථායොග-මඤ්ඤත්‍රාපි අයං නයො.

එවං **භූතසද්දස්ස** අත්ථුද්ධාරො ච **තුමන්තපදඤ්ච ත්වාදියන්තපදඤ්චාති** අත්ථත්තිකං විභත්තං.

යො ඉමමත්ථතිකං සුවිභත්තං,
කණ්ණරසායනමාගමිකානං;
ධාරයතෙ ස භවෙ ගතකඞ්ඛො,
පාවචනම්හි ගතෙ සුඛුමත්ථෙ.

ඉති නවඞ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤූනං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

අත්ථත්තිකවිභාගො නාම

චුද්දසමො පරිච්ඡෙදො.

එවං නානප්පකාරතො භූධාතුරූපානි දස්සිතානි.

පදමාලා නිට්ඨිතා.